

આદાબે ઝિંદગી

મુહમ્મદ યૂસુફ ઈસ્લાહી

• અનુવાદ •
ઝહીરુદ્દીન શેખ

અનુક્રમણિકા

૧. રીતભાત અને સભ્યતા

૧	પાકી-સાફીના આદાબ	૯
૨	આરોગ્યના આદાબ	૧૩
૩	ખાવા-પીવાના આદાબ	૨૫
૪	જમવાના આદાબ	૩૭
૫	સૂવાના તથા જાગવાના આદાબ	૩૯
૬	રસ્તે ચાલવાના આદાબ	૫૦
૭	મુસાફરીના આદાબ	૫૪
૮	દુઃખદ પ્રસંગના આદાબ	૫૮
૯	ભય અને બીકના આદાબ	૬૯
૧૦	ખુશીના આદાબ	૭૫

૨. સુંદર બંદગી

૧૧	મસ્જિદના આદાબ	૮૧
૧૨	નમાઝના આદાબ	૮૬
૧૩	કુર્આનની તિલાવતના આદાબ	૯૩
૧૪	જુમ્આના દિવસના આદાબ	૯૭
૧૫	જનાઝાની નમાઝના આદાબ	૧૦૫
૧૬	મૈયતના આદાબ	૧૦૮
૧૭	કબ્રસ્તાનના આદાબ	૧૧૪
૧૮	સૂર્યગ્રહણના આદાબ	૧૧૬
૧૯	રમઝાનુલ મુબારકના આદાબ	૧૧૮
૨૦	રોઝાના આદાબ	૧૨૨
૨૧	ઝકાત અને સદકાના આદાબ	૧૨૭
૨૨	હજજના આદાબ	૧૩૦

૩. સામુહિક જીવનની સુધારણા

૨૩	માતા-પિતાની સાથે વ્યવહારના આદાબ	૧૩૯
૨૪	દાંપત્યજીવનના આદાબ	૧૫૧
૨૫	બાળકોના ઉછેરના આદાબ	૧૬૧
૨૬	મિત્રતાના આદાબ	૧૭૪

૨૭	મહેમાનદારીના આદાબ	૧૯૮
૨૮	મહેમાન થવાના આદાબ	૨૦૪
૨૯	બેઠકના આદાબ	૨૦૬
૩૦	સલામના આદાબ	૨૦૯
૩૧	માંદાના ખબર-અંતર પૂછવાના આદાબ	૨૨૩
૩૨	મુલાકાતના આદાબ	૨૨૮
૩૩	વાતચીતના આદાબ	૨૩૦
૩૪	પત્રવ્યવહારના આદાબ	૨૩૩
૩૫	વેપાર-ધંધાના આદાબ	૨૩૬

૪. દીનનો પ્રચાર-પ્રસાર

૩૬	દાવતી ચારિત્ર્યના આદાબ	૨૪૧
૩૭	દાવત અને તબ્લીગના આદાબ	૨૫૬
૩૮	સંગઠન શિસ્તના આદાબ	૨૬૮
૩૯	નેતૃત્વના આદાબ	૨૭૩

૫. બંદગીનો એહસાસ

૪૦	તૌબા અને માફીના આદાબ	૨૭૯
૪૧	દુઆના આદાબ	૨૯૪
૪૨	કુર્આનની સર્વગ્રાહી દુઆઓ	૩૦૯
૪૩	નબી સ. અ. વ. ની સર્વગ્રાહી દુઆઓ	૩૧૪
૪૪	દુરુદ-વ-સલામ	૩૨૧
૪૫	કુર્બાનીની દુઆ	૩૨૫
૪૬	અકીકાની દુઆ	૩૨૭
૪૭	તરાવીહની દુઆ	૩૨૯
૪૮	કુનૂતે નાઝિલા	૩૩૧
૪૯	નમાઝે હાજત	૩૩૩
૫૦	હિક્કેઝે કુર્આનની દુઆ	૩૩૪
૫૧	કુર્આનની સમજ માટેની દુઆ	૩૩૭
૫૨	જુમ્આનો ખુત્બો	૩૩૯
૫૩	નિકાહનો ખુત્બો	૩૪૭
૫૪	ઈસ્તિખારા	૩૪૯
૫૫	અસ્માઉલહુસ્ના (અલ્લાહના નામો)	૩૫૧
૫૬	મસનૂન-સુન્નત દુઆઓ એક નજરમાં	૩૭૬

અર્પણ

ઈસ્લામના એ સપૂતોને અર્પણ

જે

અલ્લાહની પ્રસન્નતા પામવા ખાતર

જે ખુદાના બંદાઓના દિલોમાં

ઈસ્લામ માટે

ઉમંગ અને શ્રદ્ધાની ભાવના જન્માવવાની

ઈચ્છા સાથે ઈસ્લામી આદાબ વડે જીવનોને

ઘડવાનો તેમજ સુધારવાનો

નિર્ધાર અને સાહસ ધરાવે છે.

અત્યંત કૃપાળુ અને દયાળુ અલ્લાહના નામ સાથે....

પરિચય

જીવનનો પૂર્ણ રીતે ફાયદો ઉઠાવવો, યોગ્ય પ્રમાણમાં આનંદ માણવો અને ખરેખર સફળ જીવન જીવવું ચોક્કસપણે તમારો અધિકાર છે પરંતુ એ ત્યારે જ શક્ય છે, જ્યારે તમે જીવનની રીતભાતથી વાકેફ હોવ, સફળ જીવનના નિયમો અને આદાબથી વાકેફ હોવ. પરંતુ ફક્ત જાણકાર અને વાકેફ હોવું જ પૂરતું નથી એની સાથે રોજિંદા જીવનવ્યવહારમાં આ નિયમો અને આદાબ વડે પોતાના જીવનને સુધારવા અને સુંદર બનાવવા માટે સતત પ્રયત્નશીલ હોવું પણ આવશ્યક છે.

જીવનમાં સારી ટેવો અને સુઘડતા, સ્વમાન, ચોખ્ખાઈ અને પવિત્રતા, સારા-નરસાનો ભેદ પારખવાની શક્તિ, સારાની પસંદગી, વ્યવસ્થિતપણું, ઉચ્ચ વિચારો અને ઉમદા શોખ, સજ્જનતા, સ્વભાવમાં નરમાશ, વાણીમાં માધુર્ય, વ્યવહારમાં વિનમ્રતા, બીજાના માટે બલિદાનની ભાવના, નિઃસ્વાર્થપણું અને નિષ્પાલસતા, મક્કમતા અને દૃઢતા, કર્તવ્યભાન અને કાર્યદક્ષતા, ખુદાનો ખોફ અને સંયમી વર્તન, ખુદા ઉપર ભરોસો અને કદમ ભરવાની હિંમત- આ બધા જ ઈસ્લામી જીવનશૈલીના એ અંગો છે કે જેનાથી ઘડાયેલા મો'મિન-મુસલમાનના જીવનમાં અસાધારણ આકર્ષણ અને તીવ્ર મોહકતા પેદા થાય છે જેની તરફ માત્ર મુસલમાનો જ નહીં બલકે ઈસ્લામથી અજાણ એવા લોકો પણ સહજપણે ખેંચાવા લાગે છે અને લોકમાનસ એમાં વિચારવા માટે મજબૂર બની જાય છે કે માનવતાનો આદર કરતી જે સભ્યતા જીવનને સુંદર બનાવવા માટે સુધારવા માટે અને અસાધારણ મોહક બનાવવા માટે માનવસમાજને આવા મહામૂલા નિયમો અને આદાબ પૂરા પાડે છે તે તો હવા અને પ્રકાશની જેમ સમસ્ત માનવસમાજનો જાહેર વારસો છે અને નિઃશંકપણે તે એ લાયક છે કે સમસ્ત માનવસમાજ એને અપનાવીને તેના પાયા ઉપર પોતાના વ્યક્તિગત તેમ જ સામાજિક જીવનનું સફળ ઘડતર કરે કે જેથી દુનિયાનું જીવન પણ સુખ અને ચેન, આરામ અને આનંદ, શાંતિ અને સલામતીનું પારણું બને તથા આ દુનિયા પછીના જીવનમાં પણ એ બધું જ હાંસલ થાય જે એક સફળ જીવન માટે જરૂરી છે.

પ્રસ્તુત પુસ્તક “આદાબે ઝિંદગી”માં ઈસ્લામી સભ્યતાના આ જ નિયમો અને આદાબને પ્રચલિત લેખન-સંપાદનના શૈલીમાં રજૂ કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે. અલ્લાહની કિતાબ, રસૂલુલ્લાહ (સ. અ. વ.)ના જીવનચરિત્ર અને સહાબીઓની હંમેશાં જીવંત જીવનશૈલીની દોરવણી તેમ જ ઈસ્લામી પ્રકૃતિ અને સ્વભાવને અનુરૂપ

જીવનશૈલીનું શિક્ષણ આપનાર આ સંગ્રહનું સંપાદન કરવામાં આવ્યું છે જે પાંચ મુખ્ય પ્રકરણોમાં વહેંચાયેલું છે :

- પ્રકરણ : ૧ રીત-ભાત અને સભ્યતા
- પ્રકરણ : ૨ ઉમદા બંદગી
- પ્રકરણ : ૩ સમાજ-જીવનની સુધારણા
- પ્રકરણ : ૪ દીનની દા'વત
- પ્રકરણ : ૫ બંદા હોવાની સભાનતા

આ પાંચ પ્રકરણો હેઠળ જીવનના લગભગ બધા જ પાસાંઓને આવરી લેતા ઈસ્લામી આદાબને

- અસરકારક સંપાદન
- સરળ અને સાદી ભાષા
- લોકભોગ્ય અને હૃદયસ્પર્શી સમજૂતીઓ અને
- બુદ્ધિવર્ધક દલીલો

સાથે સંબોધનની શૈલીમાં કમવાર પ્રસ્તુત કરવામાં આવ્યાં છે.

અમને આશા છે કે "આદાબે ઝિંદગી"નો આ સંગ્રહ દરેક વર્ગ અને ઉંમરના રસ ધરાવતા લોકો માટે ખુદાની કૃપા અને મહેરબાનીથી શક્ય તેટલો લાભદાયી નીવડશે. ઈસ્લામને ચાહનારા ભાઈઓ અને બહેનો આ મહામૂલા આદાબ તેમ જ હૃદયસ્પર્શી દુઆઓ વડે પણ પોતાના જીવનને સુધારવા અને પોતાનાં બાળકોની ટેવો અને આચરણને પણ સુધારવાનો તેમ જ ઘડવાનો પ્રયત્ન કરે અને શક્ય હોય તેટલી હદે બાળકોને આચરણના આ આદાબ અને દુઆઓ મોઢે કરાવે. આ આદબથી સુસજ્જ જીવનને દુનિયામાં પણ માન-આદર, પ્રેમ અને શ્રદ્ધાની નજરે જોવામાં આવશે અને આપિરતમાં પણ તે બદલા તથા ઈનામોને પાત્ર ઠરશે.

અલ્લાહ તઆલા સમક્ષ દુઆ કરું છું કે તે આ સેવાને સ્વીકારવાને પાત્ર ગણે અને મુસલમાનો માટે એવી અનુકૂળતા કરી આપે કે તેઓ આ આદાબ અને સિદ્ધાંતો વડે પોતાના જીવનને સુધારીને ઈસ્લામ માટે દિલોની અંદર ગુંજાશ અને રસ તથા શ્રદ્ધાની ભાવના જન્માવે, અને આ સંગ્રહ લોકોને ખુદાના સાચા દીન તરફ ખેંચી લાવવામાં એક અસરકારક સાધન બને અને સંપાદક માટે ક્ષમા માટે એક બહાનું બની જાય અને દીનના એ ખિદમતગારોને પણ જગ્રાએ ખૈરમાં ભાગીદાર બનાવે જેમના કીમતી પુસ્તકોનો લાભ આ સંગ્રહમાં ઉઠાવવામાં આવ્યો છે.

આમીન !

મુહમ્મદ યૂસુફ ઈસ્લાહી
૩૦મી ઓગષ્ટ, ૧૯૬૭

પ્રકાશકનું નિવેદન

મુસલમાનોની દિનચર્યામાં સવારે જાગવાથી લઈ સાંજે પઠારીમાં સુવા જઈએ તે દરમિયાનની તમામ પ્રવૃત્તિઓ વિષે એક જ પુસ્તકમાં ટૂંકાણમાં તેમજ સાદી-સરળ ભાષામાં ઈસ્લામી આદાબને ગુજરાતી ભાષામાં પ્રસ્તુત કરવાની તાતી જરૂરિયાત હતી. મુસ્લિમોને જીવનના દરેક નાની-મોટી બાબતોમાં કુર્આન તથા અલ્લાહના રસૂલ સલ્લલ્લાહુ અલૈહિ વસલ્લમના માર્ગદર્શનની જરૂરત પડે છે. આ પુસ્તક ‘આદાબે જિંદગી’ આપણી આ જ જરૂરતને પૂરી કરે છે. જીવનની આ નાની-મોટી બાબતોમાં ઈસ્લામી પદ્ધતિ શું છે, તે ખૂબ જ સહેલાઈથી આ પુસ્તક દ્વારા જાણી શકાય છે.

વર્ષોથી મોહતરમ મૌલાના યૂસુફ ઈસ્લાહી સાહેબનું આ પુસ્તક ઘરો અને મસ્જિદોમાં વંચાતું રહ્યું છે અને ખૂબ જ લાભદાયી નિવડ્યું છે. બીજું આ કે આ પુસ્તક અત્યંત લોકપ્રિય પુસ્તકોમાંથી એક છે જેના કેટલીય ભાષાઓમાં અનુવાદ પ્રકાશિત થઈ ચૂક્યા છે. ઘણા સમયના પ્રયત્નો બાદ આ પુસ્તકનું ગુજરાતી ભાષાંતર મોહતરમ ઝહીરુદ્દીન શેખ સાહેબની મહેનતના પરિણામ સ્વરૂપે આપ સહુની સામે છે.

તમે જોશો કે આ પુસ્તકને મસ્લકી મતભેદથી પણ મુક્ત રાખવામાં આવેલ છે. કેટલાક પ્રકરણ દા.ત. સર્વગ્રાહ્ય (જામેઅ), દુઆઓ, અસ્માઉલ હુસ્ના અને મસ્નૂન દુઆઓ વિ. ખૂબ જ ઉમદા છે. સાથે જ દાવત તથા સુધારણાનું કાર્ય કરનારાઓ માટે પણ જરૂરી માર્ગદર્શન મોજૂદ છે. ઈસ્લામી સાહિત્ય પ્રકાશન, ગુજરાતે આ ઉદ્દેશ્યને નજર સમક્ષ રાખી મૌલાના મુહમ્મદ યૂસુફ ઈસ્લાહી દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવેલા સુંદર પુસ્તક ‘આદાબે જિંદગી’નું ગુજરાતી રૂપાંતર ગુજરાતના મુસલમાનો ઉપરાંત દેશબાંધવો સમક્ષ રજૂ કરવાનું નક્કી કર્યું હતું. આ નિર્ણય અન્વયે રૂપાંતરનું કામ ઝહીરુદ્દીન શેખને સુપરત કરવામાં આવ્યું હતું. ‘આદાબે જિંદગી’ના ગુજરાતી ભાષાંતરમાં સ્વચ્છ, સરળ અને સાદી ભાષાનું પ્રયોજન થાય તેની પૂરતી તકેદારી રાખવામાં આવી છે. સાથો સાથ અરબી ભાષામાં મૂળ લખાણો આપીને તેમની નીચે તેમનું ગુજરાતી ભાષાંતર પણ આપવામાં આવ્યું છે. આનાથી વાચકોને અરબીમાં આપવામાં આવેલી દુઆઓના અર્થ સમજવામાં અને દુઆઓના હાર્દ સુધી પહોંચવામાં મદદ મળશે એવી અપેક્ષા છે.

ઈસ્લામી સાહિત્ય પ્રકાશન, ગુજરાતનો ઉદ્દેશ્ય છે કે ઉમદા અને પ્રમાણિત ઈસ્લામી સાહિત્યને વધુ ને વધુ પ્રમાણમાં ગુજરાતી ભાષામાં મુસલમાનો સમક્ષ લાવે. અમારા આ પ્રયાસોમાં શુભેચ્છકો તરફથી ભવિષ્યમાં પણ આવો જ સાથ અને સહકાર મળી રહેશે તેવી અપેક્ષા રાખીએ છીએ. આ પુસ્તક આપના વર્તુળમાં તેમજ કુટુંબ-પરિવારમાં, ખાસ કરીને યુવાનો અને બાળકોમાં વંચાય તે સાથે વધુ ને વધુ લોકોના હાથો સુધી પહોંચે કે જેથી તેમનું જીવન આદાબે જિંદગીથી સુશોભિત થઈ જાય તેવા પ્રયાસો આપ સૌ વાચકો કરશો એવી અપેક્ષા રાખવી અસ્થાને નહીં ગણાય.

છેલ્લે, અલ્લાહતઆલા સમક્ષ દુઆ છે કે ઈસ્લામી સાહિત્ય પ્રકાશન, ગુજરાતના આ પ્રયાસને કબૂલ કરી આમાં જોડાયેલા તમામને તેનો બદલો આપે, આમીન

તારીખ : ઓગસ્ટ ૨૦૧૧

ડૉ. શકીલ અહમદ

ચેરમેન, ઈસ્લામી સાહિત્ય પ્રકાશન, ગુજરાત

૧. રીતભાત અને સભ્યતા

(૧)

પાકી-સાફીના આદાબ

અલ્લાહ તઆલાએ લોકોના પોતાને ગમતા લોકો ગણ્યાં છે કે જે પવિત્રતા અને ચોખ્ખાઈનું પૂરેપૂરું ધ્યાન રાખે છે. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે કે “પાકી અને સફાઈ અડધું ઈમાન છે.” અર્થાત્ અડધું ઈમાન તો એ છે કે માણસ રૂહ-આત્માને પાક-સાફ રાખે અને અડધું ઈમાન એ છે કે માણસ શરીર પાક અને સાફ રાખે. રૂહની પાકી અને સફાઈ એ છે કે તેને કુફ અને શિર્ક, ગુનાહ અને ગુમરાહીની ગંદકીઓથી પાક-સાફ-મુક્ત નેક અકીદાઓ અને પવિત્ર આચરણ વડે સુસજ્જ કરવામાં આવે અને શરીરની પાકી અને સફાઈ એ છે કે તેને બાહ્ય અસ્વચ્છતાઓથી સુધડતાના આદાબથી સુસજ્જ કરવામાં આવે પાકી અને સફાઈના નિયમોનો અમલ કરવામાં આવે.

૧. સૂઈને ઊઠયા પછી હાથ ધોયા વિના પાણીના વાસણમાં હાથ ન નાખો, કોને ખબર સૂતી વખતે તમારો હાથ ક્યાં ક્યાં ગયો હોય.
૨. બાથરૂમની જમીન ઉપર પેશાબ કરવાનું ટાળો, ખાસ કરીને જ્યારે બાથરૂમની જમીન કાચી હોય.
૩. કુદરતી હાજત વખતે કિબ્લા તરફ મોઢું રાખીને કે કિબ્લાની તરફ પીઠ કરીને ન બેસો. હાજત પૂરી કરી લીધા પછી માટીના ઢેફાથી અને પાણીથી અથવા ફક્ત પાણીથી ગંદકી દૂર કરીને પાક-સ્વચ્છ થાઓ. સૂકું ગોબર, હાડકું અને કોલસા વિગેરેનો ગંદકી દૂર કરવા માટે ઉપયોગ ન કરો તેમ જ ત્યારબાદ સાબુ અથવા માટી વડે સારી રીતે હાથ ધોઈ લો.
૪. જ્યારે કુદરતી હાજતે જવું જરૂરી બને ત્યારે જમવા ન બેસો, કુદરતી હાજતે જઈને આવ્યા પછી જ જમવા બેસો.
૫. ખાવા માટે જમણા હાથનો ઉપયોગ કરો. વુઝૂ કરતી વખતે પણ જમણા હાથનો ઉપયોગ કરો અને કુદરતી હાજત પછી ધોવા માટે અને નાક વગેરે

સાફ કરવા માટે ડાબા હાથનો ઉપયોગ કરો.

૬. પોચી જગ્યાએ પેશાબ કરવા બેસો કે જેથી છાંટા ઊંડે નહીં અને હંમેશા બેસીને જ પેશાબ કરો. હા, જો જમીન બેસવા લાયક ન હોય અથવા ખરેખર બીજી કોઈ મજબૂરી હોય ત્યારે ઊભા ઊભા પેશાબ કરી શકો છો, પરંતુ સામાન્ય સંજોગોમાં આ ખૂબ જ ગંદી ટેવ છે કે જેનાથી યુસ્તપણે દૂર રહેવું જોઈએ.
૭. નદી, નાળા ઘાટ ઉપર, જાહેર માર્ગો પર અને છાંયડાવાળી જગ્યાએ કુદરતી હાજતે ન બેસો. આનાથી બીજા લોકોને પણ તકલીફ થાય છે અને આ કૃત્ય એ આદાબ અને સભ્યતાની પણ વિરુદ્ધ છે.
૮. જ્યારે જાજરૂ જવું હોય ત્યારે પગરખાં પહેરીને તેમ જ માથાને ટોપી વગેરેથી ઢાંકીને જાઓ અને જતી વખતે આ દુઆ પઢો:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْخُبْثِ وَالْخُبَائِثِ. (بخاری، مسلم)

‘હે ખુદા, શૈતાનોથી તારું રક્ષણ માગું છું, એ શૈતાનોથી પણ જે નર જાતિના છે, તેમજ એમનાથી પણ જે નારીજાતિના છે.’

અને જ્યારે જાજરૂમાંથી બહાર આવો ત્યારે આ દુઆ પઢો :

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنِّي الْأَذَى وَعَافَانِي.

(نسائي، ابن ماجه)

“એ અલ્લાહનો આભાર કે જેણે મારાથી તકલીફ દૂર કરી અને મને સ્વાસ્થ્ય બક્ષ્યું.”

- ૯ નાક સાફ કરવા માટે અથવા ગળફો થૂંકવા માટે યાદ રાખીને થૂંકદાનીનો ઉપયોગ કરો અથવા લોકો જુએ નહીં એ રીતે તમારી જરૂરતો પૂરી કરો.
- ૧૦ વારંવાર નાકમાં આંગળી નાખવાથી તેમ જ નાકની ગંદકી કાઢવાથી અળગા રહો. જો નાક સાફ કરવાની જરૂર જણાય તો લોકોની નજર બચાવીને સારી રીતે શાંતિથી સફાઈ કરી લો.
૧૧. રૂમાલમાં ગળફો થૂંકીને મસજીદવાથી સપ્તાઈપૂર્વક દૂર રહો. આ ખૂબ જ અગણમતી ટેવ છે અલબત્ત, મજબૂરી હોય તો જુદી વાત છે.

૧૨. મોઢામાં પાનનો ડૂયો ભરીને એવી રીતે વાતો ન કરો કે સામેવાળા પર છાંટા ઊડે અને તેને તકલીફ થાય. આવી જ રીતે તમાકુ અને પાનનું સેવન વધારે પડતું કરતા હોવ તો મોઢું ચોખ્ખું રાખવાનું ખૂબ જ ધ્યાન રાખો અને એ વાતની પણ કાળજી રાખો કે વાત કરતી વખતે તમારું મોઢું સામેવાળાની નજીક ન લઈ જાઓ.

૧૩. વુઝૂ પૂરેપૂરી કાળજી સાથે કરો અને જો કાયમ શક્ય ન હોય તો મોટાભાગે બાવુઝૂ રહેવાનો પ્રયત્ન કરો. જ્યાં પાણી ઉપલબ્ધ ન હોય ત્યાં તયમ્મુમ કરી લો. બિસ્મિલ્લાહિર્રહમાનિર્રહીમ બોલીને વુઝૂ કરવાનું શરૂ કરો અને વુઝૂ દરમ્યાન આ દુઆ પઢો:

أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ التَّوَّابِينَ وَاجْعَلْنِي مِنَ الْمُتَطَهِّرِينَ. (ત્રયી)

“હું ગવાહી આપું છું કે અલ્લાહ સિવાય કોઈ ઉપાસ્ય નથી, તે એકલો છે અને કોઈ તેનો ભાગીદાર નથી અને હું ગવાહી આપું છું કે, મુહમ્મદ સ.અ.વ. અલ્લાહના બંદા અને રસૂલ છે. હે અલ્લાહ ! મને એ લોકોમાં સામેલ કર કે જે ખૂબ જ તૌબા ગુજારનારા અને ખૂબ જ પાક-સાફ રહેનારા છે.” (તિર્મીઝી)

અને વુઝૂ કરી લીધા બાદ આ દુઆ પઢો:

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ. (નસાઈ)

“હે અલ્લાહ ! તું તારી પ્રશંસા અને ગુણગાન સાથે પાક અને સૌથી મોટો છે. હું ગવાહી આપું છું કે, કોઈ ઉપાસ્ય નથી પણ તું જ છે, હું તારી સમક્ષ માફીનો યાચક છું અને તારી તરફ પાછો ફરું છું.” (નસાઈ)

નબી સ.અ.વ. એ ફરમાવ્યું છે, “કયામતના દિવસે મારી ઉમ્મતની નિશાની એ હશે કે એમના કપાળ અને વુઝૂના અંગો પ્રકાશથી ઝળહળતાં હશે તો પછી

- જેની ઈચ્છા પ્રકાશમાં વધારો કરવાની હોય તે વધારી લે.” (બુખારી, મુસ્લિમ)
- ૧૪ નિયમિતપણે મિસ્વાક કરો. નબી સ.અ.વ. એ ફરમાવ્યું કે, “જો મને ઉમ્મતને પડનારી અગવડતાનો ડર ન હોત તો હું દરેક વુજૂ વખતે મિસ્વાક કરવાનો હુકમ આપત.” એક વખતે આપની પાસે કેટલાક લોકો આવ્યાં જેમના દાંત પીળા પડી ગયેલા હતાં. આપે જોયું અને તાકીદપૂર્વક જણાવ્યું કે કાયમ મિસ્વાક કરો.
- ૧૫ અઠવાડિયે એક વખત તો અવશ્ય સ્નાન કરો. શુક્રવારના દિવસે સ્નાન કરવાનું ધ્યાન રાખો અને સ્વચ્છ ધોયેલાં કપડાં પહેરીને જુઠ્ઠાની નમાઝમાં સામેલ થાઓ. નબી સ.અ.વ. એ ફરમાવ્યું: “અમાનત અદા કરવી જમતમાં લઈ જાય છે. સહાબીઓએ પૂછ્યું કે હે અલ્લાહના રસૂલ સ.અ.વ. અમાનત એટલે શું? ફરમાવ્યું: નાપાકી દૂર કરવા કે પાક થવા માટે ન્હાવા કરતાં મોટી કોઈ અમાનત અલ્લાહે ઠરાવેલી નથી તેથી જ્યારે ન્હાવાની જરૂરત ઊભી થાય ત્યારે ન્હાઈ લો.’
- ૧૬ નાપાકીની હાલતમાં મસ્જિદમાં ન જતાં તેમજ મસ્જિદમાંથી પસાર ન થતાં, પરંતુ જો અનિવાર્ય હોય તો પછી તયમ્મુમ કરીને મસ્જિદમાં જાઓ અથવા પસાર થાઓ.
- ૧૭ વાળમાં તેલ નાખીને ઓળવાનું ધ્યાન રાખો. દાઢીના વધી ગયેલ કઢંગા વાળને કાતર વડે કાપો, આંખોમાં સૂરમો આંજો, નખ કાપવાનું અને ચોખ્ખા રાખવાનું પણ ધ્યાન રાખો તથા સાદાઈ અને સંતુલનપૂર્વક યોગ્ય પ્રમાણમાં સજાવટનું પણ ધ્યાન રાખો.
- ૧૮ છીંક ખાતી વખતે મોઢા ઉપર રૂમાલ અવશ્ય રાખો કે જેથી કોઈની ઉપર છીંકના છાંટા ઊડે નહીં, છીંકયા પછી અલ હમ્દુ લિલ્લાહ ‘અલ્લાહનો આભાર’ બોલો અને સાંભળનાર વ્યક્તિ યરહમુકલ્લાહ ‘અલ્લાહ તમારી ઉપર રહેમ ફરમાવે’ બોલે અને તેના જવાબમાં યહ્દીકલ્લાહ ‘ખુદા તને હિદાયત આપે’ કહો.
- ૧૯ સુગંધનો ખૂબ ઉપયોગ કરો. નબી સ.અ.વ. ખુશ્બૂને ખૂબ જ પસંદ કરતા હતાં. આપ ઊંઘીને ઉઠયા પછી જ્યારે કુદરતી હાજતથી ફારેગ થઈ જતા ત્યારે ખુશ્બૂ જરૂર લગાવતાં.

(૨)

આરોગ્યના આદાબ

૧. આરોગ્ય ખુદાની મોટી નિયામત છે તેમ જ મોટી અનામત પણ ! આરોગ્યની કદર કરો અને તેની જાળવણીમાં ક્યારેય લાપરવાહી દાખવશો નહીં. એક વખત જ્યારે આરોગ્ય બગડે છે તો પછી બહુ મુશ્કેલીથી સુધરે છે. જેવી રીતે તુચ્છ ઉધઈ મોટા મોટા ગ્રંથાલયોને કોરી ખાંઈને નાશ કરી દે છે એવી જ રીતે આરોગ્યની બાબતમાં નાનકડી બેદરકારી અને નાનો રોગ જીવનને બરબાદ કરી નાખે છે. આરોગ્યના તકાદાઓ પ્રત્યે ગફલત દાખવવી અને તેની જાળવણીમાં ઢીલ કરવી એ સંવેદનાનો અભાવ તેમ જ ખુદા તઆલાની નિયામતના ઈન્કાર સમાન છે.

માનવ જીવનના મૂળ ગુણો બુદ્ધિ અને નીતિમત્તા તથા ઈમાન અને સમજદારી છે અને બુદ્ધિ તથા નીતિમત્તા અને ઈમાન તથા સમજદારીના સ્વાસ્થ્યનો આધાર પણ મહદ્અંશે શારીરિક સ્વાસ્થ્ય ઉપર રહેલો છે. બુદ્ધિ અને મગજનો વિકાસ, નીતિમત્તાની (શ્રેષ્ઠતા)ના તકાદાઓ, અને દીની ફરજોનું પાલન કરવા માટે શારીરિક સ્વાસ્થ્ય પાયાની હેસિયત ધરાવે છે. નબળા અને બીમાર શરીરમાં બુદ્ધિ અને મગજ પણ નબળાં હોય છે અને એમની કામગીરી પણ સાવ નિરાશાજનક ! અને જ્યારે જીવન ઉમંગો અને ઈચ્છાઓ અને હિંમતથી વંચિત હોય અને ઈરાદા કમજોર હોય, લાગણીઓ ઠંડી અને નબળી પડી ગઈ હોય ત્યારે આવું ઉજાસહીન જીવન નબળા માણસ માટે મુસીબત બની જાય છે.

જીવન દરમ્યાન મુસલમાને જે કામગીરી બજાવવાની છે, અને ખિલાફતની જે મહાન જવાબદારી અદા કરવાની છે તેના માટે જરૂરી છે કે તેનું શરીર સશક્ત હોય, બુદ્ધિ અને મગજ શક્તિશાળી હોય, ઈરાદા મક્કમ હોય, અને જીવન ઈચ્છાઓ તથા ઉમદા લાગણીઓથી ભરપૂર હોય. સ્વસ્થ અને હિંમતવાન લોકો વડે જ જીવંત સમાજો નિર્માણ પામે છે અને આવા જ સમાજો જીવન-સંગ્રામમાં ઉચ્ચ બલિદાનો આપીને તેમનાં ઉચ્ચ દરજ્જા પામે છે અને જીવનનું સાચું મૂલ્ય અને મહાનતા સમજાવે છે.

૨. સદા ખુશ-ખુશાલ, આનંદિત અને સ્ફૂર્તિમય રહો. હસમુખાપણું, સુંદર રીતભાત, સ્મિત અને હિંમત વડે જીવનને શણગારો, આકર્ષક બનાવો અને સ્વસ્થ

રાખી. દુઃખ, ગુસ્સો, શોક અને ચિંતા, ઈર્ષ્યા, બૂઝું ઈચ્છવું, સંકુચિતતા, હતાશા અને માનસિક મૂંઝવણોથી દૂર રહો. આ નૈતિક રોગો અને માનસિક મૂંઝવણો જઠર ઉપર ખૂબ જ ખરાબ અસર ઉપજાવે છે અને જઠરનો બગાડ સ્વાસ્થ્યનો સૌથી ખરાબ શત્રુ છે. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે, “સીધાસાદા રહો, મધ્યમ માર્ગ અપનાવો અને આનંદિત રહો.” (મિશકાત)

એક વખત નબી સ. અ. વ. એ એક ઘરડા માણસને જોયો કે તે પોતાના બે પુત્રોનો સહારો લઈને એમની વચ્ચે ઘસડાતો ઘસડાતો જઈ રહ્યો છે. આપે પૂછ્યું : આ વૃદ્ધ માણસને શું થઈ ગયું છે ? લોકોએ જણાવ્યું કે, તેણે બચતુલ્લાહ સુધી પગપાળા જવાની બાધા રાખી હતી. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું : “અલ્લાહને એની સાથે કોઈ નિસ્બત નથી કે આ ઘરડો માણસ પોતાને તકલીફમાં નાખે. પછી એ ઘરડા માણસને હુકમ આપ્યો કે, સવારી ઉપર બેસીને તારી મુસાફરી પૂરી કર.”

હઝરત ઉમર રદિ. એ એક વખત એક યુવાનને જોયો જે મુડદાલની જેમ ચાલી રહ્યો છે. આપે એને ઊભા રાખીને પૂછ્યું, “તને કઈ બીમારી છે ?” તેણે કહ્યું : “કોઈ બીમારી નથી.” એમણે એમનો ચાબુક ઉઠાવી અને તેને ધમકાવીને કહ્યું કે, “રસ્તામાં પૂરી તાકાત સાથે ચાલો.”

નબી સ. અ. વ. જ્યારે રસ્તા ઉપર ચાલતાં ત્યારે ખૂબ જ જમાવટપૂર્વક ડગ મૂકતાં અને એવી રીતે તાકાતપૂર્વક ચાલતાં કે જાણે કોઈ નીચાણવાળી જગ્યામાં ઊતરી રહ્યાં હોય.

હઝરત અબ્દુલાહ બિન હારિસ રદિ. કહે છે : “મેં નબી સ. અ. વ. કરતાં વધુ સ્મિત વેરનાર બીજો કોઈ માણસ જોયો નથી.” (તિર્મિઝી)

અને નબી સ. અ. વ. એ ઉમ્મતને જે દુઆ શીખવાડી છે તે પણ પઢવાનું ધ્યાન રાખી.

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْهَمِّ وَالْحُزْنِ وَالْعَجْزِ وَالْكَسَلِ وَضَلْحِ

الدَّيْنِ وَغَلْبَةِ الرَّجَالِ (بخاری، مسلم)

“હે ખુદા ! હું મારી જાતને તારા શરણમાં આપું છું, પરેશાની સામે, દુઃખ સામે, લાચારી સામે, સુસ્તી અને આળસ સામે, દેવાના બોજ સામે અને એનાથી કે

લોકો મને દબાવીને રાખે.”

૩. તમારા શરીર ઉપર તમારી સહનશક્તિ કરતાં વધુ બોજો ન નાખો. શારીરિક શક્તિઓને વેડફો નહીં. શારીરિક શક્તિઓનો એ હક્ક બને છે કે એમની જાળવણી કરવામાં આવે અને એમની પાસેથી એમની સહનશક્તિ પ્રમાણે સંતુલિત રીતે કામ લેવામાં આવે.

હઝરત આઈશા રદિ. ફરમાવે છે કે નબી સ.અ.વ.એ જણાવ્યું છે: “એટલું જ કામ કરો જેટલું કરી શકવાની તમારામાં શક્તિ હોય. એટલા માટે કે અલ્લાહ કંટાળતો નથી જ્યાં સુધી તમે ન કંટાળી જાઓ.” (બુખારી)

હઝરત અબૂ કેસ રદિ. કહે છે કે તેઓ નબી સ.અ.વ. પાસે એવા સમયે ગયાં કે જ્યારે નબી સ.અ.વ. પ્રવચન કરી રહ્યા હતાં. હઝરત અબૂ કેસ રદિ. તડકામાં ઊભા થઈ ગયાં. નબી સ.અ.વ.એ હુકમ કર્યો તો તેઓ છાંયડા તરફ ખસી ગયાં. (અલ-અદબુલમુફરદ)

અને નબી સ.અ.વ.એ એની પણ મનાઈ કરી છે કે શરીરનો અમુક ભાગ તકડામાં રહે અને અમુક છાંયડામાં.

બાહિલા કબીલાની એક મહિલા હઝરત મુજબહ રદિ. વણવિ છે કે, એક વખત મારા પિતા નબી સ.અ.વ.ના ઘરે દીનની તાલીમ મેળવવા માટે ગયાં, અને (દીન વિષેની કેટલીક મહત્વની વાતો જાણીને) ઘરે પાછા આવી ગયાં. ત્યારબાદ એક વરસ પછી બીજાવાર નબી સ.અ.વ.ને ત્યાં ગયા (ત્યારે નબી સ.અ.વ.એમને જરા પણ ઓળખી ન શક્યા) તો તેમણે પૂછ્યું કે, હે રસૂલુલ્લાહ ! શું આપે મને ઓળખ્યો નહીં? નબી સ.અ.વ.એ કહ્યું: “ના, મેં તમને ઓળખ્યા નહીં! તમારો પરિચય આપો.” તેમણે કહ્યું: હું બાહિલા કબીલાનો માણસ છું, પાછલા વરસે પણ આપની પાસે આવ્યો હતો. ત્યારે નબી સ.અ.વ.એ કહ્યું: “આ તમારી હાલત આવી કેમ થઈ રહી છે. ગયા વરસે જ્યારે તમે આવ્યા હતા ત્યારે તો તમારો ચહેરો-મહોરો અને હાલત ઘણી સારી હતી.” તેમણે જણાવ્યું કે, જ્યારથી હું આપની પાસેથી ગયો છું ત્યારથી અત્યાર સુધી સતત રોજા રાખી રહ્યો છું. માત્ર રાત્રે જમું છું.” આપે કહ્યું: “તમે બિનજરૂરી રીતે તમારી જાતને તકલીફમાં મૂકી. (અને તમારું સ્વાસ્થ્ય બગાડી મૂક્યું) પછી આપ સ.અ.વ.એ એમને સૂચના આપી કે રમઝાનમાં આખા માસના રોજા રાખો, અને એ ઉપરાંત દરેક મહિનામાં એક રોજો રાખો.” તેમણે કહ્યું “મને એક દિવસથી વધારેની પરવાનગી આપો.” તો

કહ્યું: “સારું, દરેક મહિનામાં બે દિવસ રોજા રાખી લેજો.” તેમણે ફરીવાર કહ્યું: “હુજૂર, બીજા થોડાની છૂટ આપો.” તો નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું, “સારું દરેક મહિનામાં ત્રણ દિવસ.” તેમણે કહ્યું: “હજુ થોડા વધારી આપો !” ત્યારે આપે કહ્યું: “સારું દર વરસે હુરમતવાળા મહિનાઓમાં રોજા રાખો અને છોડી દો.” આવું જ દર વરસે કરો.’ આવું બોલતી વખતે આપે પોતાના ત્રણ આંગળા વડે ઈશારો કર્યો એમને ભેગી કરી છોડી દીધી. (એમ કરીને એ દર્શાવવાનો આશય હતો કે રજજબ, શવ્વાલ, ઝિલકઅદ અને ઝિલહજજમાં રોજા રાખો, કોઈ વરસે જતા પણ કરો.) નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે: “કોઈ મો’મિન માટે એ યોગ્ય નથી કે તે પોતાની જાતને નીચી પાડે.” લોકોએ પૂછ્યું કે, મો’મિન વળી પોતાની જાતને કઈ રીતે નીચી પાડે છે? આપે ફરમાવ્યું: “પોતાની જાતને સહન ન થઈ શકે એવી અજમાયશમાં નાખી દે છે.” (તિર્મિઝી)

૪. હંમેશાં શ્રમવાળું, તકલીફી વેઠવાનું, મહેનત-મજૂરીનું અને હિંમતભર્યું જીવન જીવવું, દરેક જાતની મુશ્કેલીઓ વેઠવાની અને મુશ્કેલ સંજોગોનો સામનો કરવાની ટેવ પાડવી અને સહનશીલ બનીને સારું અને પ્રવૃત્તિમય જીવન ગુજારવાનું ધ્યાન રાખવું. આરામપસંદ, સરળતાભર્યું, નજાકતવાળું, આળસુ, વૈભવી અને નાહિમ્મત તેમ જ દુનિયાલક્ષી ન બનો.’

નબી સ. અ. વ. એ હઝરત મુઆઝ બિન જબલ રદિ. ને યમનના ગવર્નર બનાવીને મોકલતી વખતે સૂચના આપી કે: “મુઆઝ ! પોતાને વૈભવથી બચાવીને રાખજો, કેમ કે અલ્લાહના બંદા વૈભવલક્ષી નથી હોતા.” (મિશ્કાત)

અને હઝરત અબૂ ઉમામહ રદિ. કહે છે કે નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું, “સારું જીવન જીવવું એ ઈમાનની નિશાની છે.” (અબૂદાઝિદ)

નબી સ. અ. વ. હંમેશાં સારું અને જદ્દોજહદથી ભરેલું જીવન જીવતા હતાં અને હંમેશાં પોતાની જિહાદી શક્તિને જાળવી રાખતાં અને વધારવાનો પ્રયત્ન કરતા હતાં. આપ તરવામાં રસ ધરાવતા હતાં. કેમ કે તરવાથી શરીરને ઉત્તમ પ્રકારનો વ્યાયામ મળે છે. એક વખતે એક તળાવમાં નબી સ. અ. વ. પોતાના કેટલાક સાથીઓ સાથે તરી રહ્યા હતાં ત્યારે આપે તરનારાઓમાંથી દરેકનો જોડીદાર બનાવી દીધો કે દરેક જણ તરીને તેના જોડીદાર સુધી પહોંચે. આમ આપ સ. અ. વ. ના જોડીદાર હઝરત અબૂબક રદિ. ને બનાવવામાં આવ્યાં. આપ સ. અ. વ. તરીને એમના સુધી પહોંચ્યાં અને જઈને એમની ગરદન પકડી લીધી.

નબી સ.અ.વ.ને સવારી માટે ઘોડો ખૂબ જ પસંદ હતદ. પોતાના ઘોડાની દેખરેખ જાતે કરતા, પોતાની બાંધથી તેનું મોઢું લૂછતાં અને સાફ કરતાં. એની કેશવાળીને વળ દેતાં અને કહેતાં કે, 'ભલાઈ તેના કપાળ સાથે કયામત સુધી જોડાયેલી છે."

હઝરત કબહ રદિ. કહે છે કે નબી સ.અ.વ.એ કહ્યું: "તીરંદાજી શીખો, ઘોડે સવારી કરો, તીરંદાજી કરનારા મને ઘોડે સવારી કરનારા કરતાં પણ વધારે ગમે છે. જેણે તીરંદાજી શીખીને છોડી દીધી તેણે ખુદાની નીયામતની નાકદર કરી. (અબૂદાઝિદ)

હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન ઉમર રદિ. કહે છે કે નબી સ.અ.વ.એ જણાવ્યું: "જેણે જોખમ વખતે મુજાહિદોનું રક્ષણ કર્યું તેની એ રાત શબેકદ્રથી વધુ ફજીલતવાળી છે." (હાકિમ)

નબી સ.અ.વ.એ સહાબીઓને સંબોધન કરતાં જણાવ્યું કે, "મારી ઉમ્મત પર એવો સમય આવવાનો છે કે જ્યારે બીજી કોમો તેની ઉપર એવી રીતે તૂટી પડશે કે- જેમ ખાનારા લોકો ભોજન થાળ ઉપર તૂટી પડે છે." ત્યારે કોઈકે પૂછ્યું કે, હે અલ્લાહના રસૂલ સ.અ.વ. ! શું એ જમાનામાં અમારી સંખ્યા એટલી ઓછી થઈ જશે કે અમને ગળી જવા માટે કોમો ભેગી મળીને અમારી ઉપર તૂટી પડશે ? ફરમાવ્યું: નહીં, એ વખતે તમારી સંખ્યા ઓછી નહીં હોય બલકે તમે ઘણી મોટી સંખ્યામાં હશો. અલબત્ત, તમે પૂરમાં તણાતા તણખલાઓની જેમ વજનવિહોણા હશો.

તમારા શત્રુઓના દિલોમાંથી તમારી ધાક જતી રહેશે અને તમારા દિલો નાહિમ્મત બની જશે. એટલે એક જણે પૂછ્યું કે, સાફ તો અલ્લાહના રસૂલ સ.અ.વ. ! આ નાહિમ્મતભરી હાલત કયા કારણે આવી જશે ? આપ સ.અ.વ.એ જણાવ્યું: એ કારણસર કે તમે દુનિયાની સાથે પ્રેમ અને મોતથી નફરત કરવા લાગશો.

હઝરત અબૂ હુરૈરહ રદિ. વર્ણવે છે કે નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું:

"ઉત્તમ જીવન એ માણસનું જીવન છે કે જે તેના ઘોડાની લગામને પકડેલી રાખીને અલ્લાહના માર્ગમાં તેને દોડાવતો ફરે છે, જેવી કોઈ ખતરાની ખબર સાંભળી કે ઘોડાની પીઠ ઉપર બેસીને દોડી નીકળ્યો, કત્લ અને મોતથી એટલો નિર્ભય છે જાણે કે તેની શોધમાં છે." (મુસ્લિમ)

૫. મહિલાઓ પણ ભારે મહેનતભર્યું અને કઠણ જીવન જીવે. ઘરના કામકાજ જાતે કરે. દરવા-ફરવાની અને તકલીફ ઉઠાવવાની ટેવ પાડે. આરામભર્યા, સુસ્ત અને વૈભવી જીવનથી દૂર રહે અને બાળકોને શરૂઆતથી જ મહેનત કરનારાં, મુશ્કેલી વેઠનારાં અને સખત સહનશીલ બનાવવાની કોશિશ કરે. ઘરમાં હોય તો પણ બાળકોને નાની-નાની વાતમાં નોકરોનો સહારો લેવાથી રોકે અને એવી ટેવ પાડે કે બાળકો એમનાં કામ એમની જાતે કરે. સહાબી મહિલાઓ એમના ઘરોના કામ પોતાની જાતે જ કરતા હતાં. રસોડાનું કામ જાતે કરતાં, લોટ દળતાં, પાણી ભરી લાવતાં, કપડા ધોતાં, સીવણનું કામ કરતાં અને મહેનતભર્યું જીવન જીવતા હતાં અને જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે લડાઈના મેદાનમાં જખ્મી થયેલા લોકોની પાટાપિંડી કરવાનું અને પાણી પીવડાવવાનું કામ પણ સંભાળી લેતા હતાં. આનાથી મહિલાઓનું સ્વાસ્થ્ય પણ જળવાઈ રહે છે, ટેવો પણ તંદુરસ્ત રહે છે તથા બાળકો ઉપર પણ સારી અસર પડે છે ઈસ્લામની નજરમાં એ જ પત્ની પસંદગી પામેલી છે કે જે ઘરના કામકાજમાં વ્યસ્ત રહેતી હોય અને રાત-દિવસ એવી રીતે ઘરના કામકાજમાં લાગેલી હોય કે તેના ચહેરા ઉપર મહેનતના કારણે લાગેલો થાક વર્તાય અને રસોડાની મેંશ અને ધુમાડાની કાળાશ દેખાય. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે: “હું અને કાળાશ પડતા ગાલોવાળી મહિલા ક્યામતના દિવસે આવી રીતે હોઈશું” (આપ સ. અ. વ. એ શહાદતની આંગળી અને વચ્ચેની આંગળીને જોડીને બતાવી.)

૬. વહેલા ઊઠવાની ટેવ પાડો. સૂવામાં સંતુલન જાળવવાનું ધ્યાન રાખો. એટલું ઓછું પણ ઊંઘો નહીં કે શરીરને પૂરતા પ્રમાણમાં આરામ ન મળી શકે અને અંગો થાકેલાં અને તૂટતાં લાગે તેમ જ એટલું વધારે પણ ઊંઘો નહીં કે સુસ્તી અને આળસ લાગે. રાત્રે વહેલા સૂઈ જવાની અને સવારે વહેલા ઊઠવાની ટેવ પાડો.

સવારે ઊઠીને બંદગી કરો અને બાગમાં અથવા મેદાનમાં ફરવા માટે જાઓ. સવારની તાજગીભરી હવા સ્વાસ્થ્ય ઉપર ઘણી સારી અસર પાડે છે. દરરોજ તમારી શારીરિક શક્તિ મુજબ યોગ્ય અને હળવી કસરત પણ કરવાનું રાખો. નબી સ. અ. વ. બાગમાં ફરવા જવાને પસંદ કરતા હતાં અને કોઈ કોઈ વખત પોતે પણ બાગમાં ફરવા જતા હતાં. આપ સ. અ. વ. એ ઈશાની નમાઝ પછી જાગવાની અને વાતો કર્યા કરવાની મનાઈ ફરમાવી છે અને કહ્યું છે કે: ઈશા પછી એ જ માણસ જાગી શકે છે કે જેને કોઈ દીની વાતચીત કરવી હોય અથવા તો ઘરના લોકો સાથે જરૂરી વાતચીત કરવી હોય.

૭. મનને અંકુશમાં રાખવાની ટેવ પાડો. તમારી ભાવનાઓ, વિચારો, ઈચ્છાઓ અને જાતીય ઈચ્છાઓ પર કાબૂ રાખો. તમારા મનને બહેકી જવાથી, વિચારોને વિખરાઈ જવાથી અને નજરને આવારાપણાથી બચાવો. વિચારોના ભટકવાથી અને નજરના આવારાપણાથી મન અને મગજની શાંતિ તથા ચેન જતાં રહે છે, અને આવા ચહેરામાં યુવાનીની સુંદરતા અને રૂપ તથા આકર્ષણ અને મદદના ગુણોથી વંચિત થઈ જાય છે અને પછી તેઓ જીવનના દરેક ક્ષેત્રમાં નાહિમ્મત, હતાશ અને ડરપોક પુરવાર થાય છે.

નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું છે : ‘આંખોનો વ્યભિચાર ખરાબ નજર અને જીભનો વ્યભિચાર નિર્લજ્જતાની વાતચીત છે. મન તકાદા કરે છે અને શર્મગાહ (ગુપ્તાંગો) કાં તો તેને સર્મથન આપે છે અથવા ખોટું ઠરાવે છે.’

એક ડાહ્યા માણસે કહ્યું છે: ‘મુસલમાનો ! બદકાર-વ્યભિચારીની નજીક પણ ફરકશો નહીં. એમાં છ ખરાબીઓ રહેલી છે, ત્રણ ખરાબીઓ દુનિયાની છે અને ત્રણ આખિરતની. દુનિયાની ત્રણ ખરાબીઓ એવી છે કે તેનાથી

- માણસના ચહેરાની રોનક અને આકર્ષણ ખતમ થઈ જાય છે.
- માણસ ઉપર ગરીબી-મુફલિસીની મુસીબત આવી પડે છે. અને
- તેની ઉંમર ટૂંકી થઈ જાય છે.

૮. માદક પદાર્થોથી દૂર રહો. નશો લાવનારી વસ્તુઓ મગજને પણ પ્રભાવિત કરે છે અને પેટને પણ. શરાબ તો હરામ છે જ પણ તે ઉપરાંત પણ જેનાથી નશો થાય છે તેવી વસ્તુઓથી પણ દૂર રહો.

૯. દરેક બાબતમાં સંતુલન અને સાદગી અપનાવો. શારીરિક શ્રમમાં, માનસિક શ્રમમાં, પતિ-પત્નીના સંબંધોમાં, ખાવા-પીવામાં, સુવા-આરામ કરવામાં, ચિંતા કરવામાં અને હસવામાં, હરવા-ફરવામાં અને ઈબાદતોમાં, ચાલવામાં અને બોલવામાં, મતલબ કે દરેક વસ્તુમાં સંતુલન જાળવો, તેને ભલાઈનું એક સ્રોત માનો.

નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું છે:

‘સુખમાં મધ્યમમાર્ગ કેટલું સારું છે, નાદારીની સ્થિતિમાં સંતુલન જાળવવું ખૂબ જ સારું છે, અને ઈબાદતમાં સંતુલન જાળવવો તો ઘણું જ સારું છે.’
(મુસ્નદ બઝઝાર, કન્ઝુલઆમાલ)

૧૦. ભોજન હંમેશાં નિયત સમયે લો. પેટ ભરીને ખાવાથી દૂર રહો. દરેક

સમયે ખાધા કરવાથી દૂર રહો. ભૂખ લાગે ત્યારે જ ખાવાનું રાખો અને જ્યારે થોડી ભૂખ બાકી રહે ત્યારે ઊભા થઈ જાઓ. ભૂખ કરતાં વધારે હરગિજ ન ખાઓ.

નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: 'મોમિન એક આંતરડામાં ખાય છે અને કાફિર સાત આંતરડાંમાં ખાય છે.' (તિર્મિઝી)

સ્વાસ્થ્યનો આધાર જઠરના સ્વાસ્થ્ય ઉપર નિર્ભર કરે છે અને વધુ પડતું ખાવાથી જઠર બગડી જાય છે. નબી સ.અ.વ.એ એક ઉદાહરણમાં આ વાત આવી રીતે સમજાવી છે :

'જઠર શરીરમાં કુંડ જેવું છે અને નસો આ કુંડમાંથી સિંચન પામનારી છે. તેથી જો જઠર બરાબર અને સ્વસ્થ હોય તો નસો પણ સ્વસ્થતાથી સિંચાઈને પાછી વળશે અને જો જઠર જખરાબ અને રોગિષ્ટ હોય તો નસો બીમારી શોષીને પાછી આવશે. (બયહકી)

ઓછું ખાવાને પ્રોત્સાહન આપવા માટે નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: 'એક માણસનું ભોજન બે માણસો માટે પૂરતું છે.'

૧૧. હંમેશા સાદો ખોરાક ખાઓ. ચાખ્યા વગરના લોટની રોટલી ખાઓ. બહુ ગરમ ખાવાનું પણ ટાળો. વધુ પડતો મસાલેદાર અને ચટાકેદાર ખોરાક લેવાથી દૂર રહો.

ખોરાકમાં એવી વસ્તુઓ લેવાની રાખો કે જે સુપાચ્ય અને સાદી હોય અને જેમનાથી શરીરને તંદુરસ્તી અને શક્તિ મળે. ફક્ત સ્વાદ ખાતર અને જીભના ચટાકા પાછળ ન પડો.

નબી સ.અ.વ. ચાખ્યા વગરના લોટની રોટલી પસંદ કરતા હતાં. બહુ પાતળી અને મેંદાની રોટલી પસંદ કરતા ન હતાં. વરાળ નીકળતી હોય તેવો વધુ પડતો ગરમ ખોરાક ખાતા નહીં પણ ઠંડો થાય ત્યાં સુધી રાહ જોતા હતાં. ગરમ ગરમ ખાવા વિષે ક્યારેક કહેતાં કે, 'અલ્લાહે આપણને આગ ખવડાવી નથી' અને ક્યારેક કહેતાં કે, 'ગરમ ખાવામાં બરકત થતી નથી.' આપ સ.અ.વ. ગોશ્ત પસંદ કરતા હતાં, ખાસ કરીને ખત્મા, ગરદન અને પૂંઠના ભાગનો ગોશ્ત શોખથી ખાતાં. હકીકતમાં શરીરને શક્તિ આપવા માટે અને મહેનતી સ્વભાવ કેળવવા માટે માંસાહાર એક મહત્વનો અને જરૂરી ખોરાક છે અને એક મુસલમાનમાં હંમેશા સખત મહેનત કરવાની ભાવનાઓ જીવંત રહેવી જોઈએ.

નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું છે: 'જે માણસ ખુદાની રાહમાં જિહાદ કર્યા વિના

અવસાન પામ્યો અને તેના દિલમાં એ માટે સહેજ ઈચ્છા પણ ન હતી તે નિકાક-
દંભ (આડંબર)ની હાલતમાં મૃત્યુ પામ્યો. (મુસ્લિમ)

૧૨. ભોજન ખૂબજ શાંતિથી અને ખૂબ ચાવી ચાવીને ખાઓ. દુઃખ, ગુસ્સો, ગમગીની અને ગભરાટની હાલત હોય ત્યારે ખાવાનું ટાળો. આનંદ અને માનસિક શાંતિની હાલતમાં શાંતિથી જે ભોજન લેવામાં આવે છે તે શરીરને બળ પૂરું પાડે છે અને દુખ-ચિંતા અને ગભરાટની હાલતમાં જે ખાવાનું ગળીએ છીએ તે જઠર ઉપર વિપરીત અસર કરે છે અને તેનાથી શરીરને જોઈએ તેટલું પોષણ મળી શકતું નથી. દસ્તરખાન ઉપર સાવ યુપચાપ અને દુઃખી બનીને ન બેસો, તેવી જ રીતે હદથી વધારે ખુશમિજાજ ન દેખાડો કે દસ્તરખાન ઉપર હાસ્યની છોળો ઊડે, કારણ કે ખાતાં-ખાતાં અદ્દહાસ્ય કરવો ઘણી વખત જીવ માટે જોખમી બની જાય છે.

દસ્તરખાન ઉપર પ્રમાણસર રીતે હસતાં-બોલતાં રહો, ખુશી અને આનંદ સાથે જમો અને અલ્લાહે આપેલી નિયામતો બદલ તેનો આભાર માનો તેમજ જ્યારે માંદા હોવ ત્યારે સંપૂર્ણપણે પરેજી પણ પાળો.

ઉમ્મે મુન્જિર રદિ. કહે છે કે, 'નબી સ.અ.વ. એક દિવસે મારા ઘરે આવ્યાં. અમારે ત્યાં ખજૂરની લૂમો લટકી રહી હતી. નબી સ.અ.વ. એમાંથી ખાવા લાગ્યાં. હઝરત અલી રદિ. પણ આપની સાથે હતાં, તેઓ પણ ખાવા લાગ્યા તો નબી સ.અ.વ.એ એમને અટકાવી દીધાં કે તમે હજુ હમણાં જ માંદગીમાંથી ઊભા થયાં છો, તમે ન ખાશો. એટલે હઝરત અલી રદિ. અટકી ગયાં અને નબી સ.અ.વ. ખાતા રહ્યા. ઉમ્મે મુન્જિર કહે છે કે પછી મેં થોડા જવ અને ચુકન્દર લઈને રાંધી નાખ્યાં. નબી સ.અ.વ.એ હઝરત અલી રદિ.ને કહ્યું: અલી ! આ ખાઓ, આ તમારા માટે યોગ્ય ભોજન છે.' (શમાઈલે તિર્મિઝી)

નબી સ.અ.વ.ના દસ્તરખાન ઉપર જ્યારે કોઈ મહેમાન હોય ત્યારે આપ વારંવાર કહેતાં રહેતાં કે ખાઓ, ખાઓ. જ્યારે મહેમાન તૃપ્ત થઈ જાય અને સાવ ઈન્કાર કરવા માંડે ત્યારે આપ આગ્રહ કરવાનું છોડી દેતાં.'

એટલે કે નબી સ.અ.વ. એકદમ ખુશાલીભર્યા માહોલમાં જરૂરી વાતચીત કરતા કરતા જમતા હતાં.

૧૩. બપોરનું ભોજન લીધા પછી થોડીવાર માટે વામકુક્ષી-કેલૂલા (બપોરે થોડીવાર ઊંઘવું) કરવાનું રાખો અને રાત્રે જમ્યા પછી થોડું ચાલવાનું રાખો અને

ખાધા પછી તરત જ કોઈ ભારે માનસિક કે શારીરિક કામ કદાપિ ન કરો. અરબીમાં કહેવત છે કે,

‘તગદ્દા તમદ્દા ! તઅશ્શા તમશ્શા’

‘બપોર જમ્યા પછી લાંબા થઈ જાઓ, રાતે ખાઓ ત્યારે થોડું ચાલો.’

૧૪. આંખોની જાળવણીનું ખાસ ખ્યાલ રાખો. તેજ પ્રકાશ સામે ધારીને ન જુઓ, સૂરજ સામે આંખો ન માંડો. બહુ ઝાંખા કે એકદમ તેજીલા પ્રકાશમાં ન વાંચો. હંમેશાં ચોખ્ખા અને સંતુલિત પ્રકાશમાં વાંચો. બહુ ઉજાગરા કરવાનું પણ ટાળો. ધૂળ અને માટી સામે આંખોને રક્ષણ આપો. આંખમાં સૂરમો આંજો અને હંમેશાં આંખોને ચોખ્ખી રાખવાનો પ્રયાસ કરો. ખેતરમાં, બાગમાં અને વનમાં ફરવા જાઓ. હરિયાળી વનસ્પતિ જોવાથી આંખો ઉપર સારી અસર થાય છે. આંખોને ખરાબ જોવાથી બચાવો. આનાથી આંખોની રોનક જતી રહે છે અને સ્વાસ્થ્ય ઉપર પણ ખરાબ અસર પડે છે. નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું, ‘તમારી આંખોનો પણ તમારી ઉપર અધિકાર છે.’ મુસલમાનની ફરજ છે કે તે અલ્લાહની આ નિયામતની કદર કરે અને તેનો અલ્લાહની મરજી પ્રમાણે ઉપયોગ કરે, તેની જાળવણી અને સફાઈનું પૂરતું ધ્યાન રાખે. એ તમામ ઉપાયો કરો કે જેનાથી આંખોને ફાયદો પહોંચતો હોય અને એવી વાતોથી દૂર રહો કે જેનાથી આંખોને નુકસાન થાય. એવી જ રીતે શરીરના બીજા અંગો અને અવયવોની જાળવણીનું પણ બરાબર ધ્યાન રાખો. નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું છે: ‘લોકો ! આંખોમાં સૂરમો આંજો. સૂરમો આંખોનો મેલ દૂર કરે છે અને વાળ ઉગાડે છે.’ (તિર્મિઝી)

૧૫. દાંતની સફાઈ અને તેની જાળવણીનું ધ્યાન રાખો. દાંત ચોખ્ખા રાખવાથી આનંદ મળે છે અને પાચન ઉપર સારી અસર થાય છે તેમજ દાંત પણ મજબૂત રહે છે. દાંતણ-મિસ્વાકની ટેવ પાડો. દાંતમંજન પાવડર-પેસ્ટનો પણ ઉપયોગ કરી શકો છો. પાન કે તમાકુ વગેરેનું વધારે પડતું સેવન કરીને દાંતને બગાડો નહીં. જમ્યા પછી પણ સારી રીતે દાંત સાફ કરી લો.

દાંત ગંદા રહેતાં હોય તો જાતજાતના રોગ થાય છે. એટલા માટે નબી સ.અ.વ.નો નિયમ હતો કે ઊંઘીને ઊઠતાં ત્યારે મિસ્વાક-દાંતણથી પોતાનું મ્હોં સાફ કરતાં. (મુત્તફિક અલૈહિ)

હઝરત આઈશા રદિ. કહે છે કે ‘અમે નબી સ.અ.વ.ના માટે વુઝૂનું પાણી અને મિસ્વાક તૈયાર રાખતાં, જ્યારે પણ અલ્લાહનો હુકમ થાય કે આપ ઊઠી

જતાં હતા અને મિસ્વાક કરતા હતાં. પછી વુઝૂ કરીને નમાઝ અદા કરતા હતાં.’
(મુસ્લિમ)

હઝરત અનસ રદિ. કહે છે કે નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: “હું તમને મિસ્વાક-દંતમંજન કરવા વિશે ઘણી તાકીદ કરી ચૂક્યું છું.” (બુખારી)

હઝરત આઈશા રદિ. કહે છે કે નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: ‘મિસ્વાક મ્હોને યોખ્ખું કરનાર અને ખુદાને ખુશ કરનાર છે.’ (નસાઈ)

નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું છે: “જો મને મારી ઉમ્મત માટે મુરકેલીભર્યું ન લાગત તો હું દરેક નમાઝ વખતે મિસ્વાક-દાતણ કરવાનો હુકમ આપત.’
(અબૂદાઉદ)

એક વખત નબી સ.અ.વ.ને મળવા માટે કેટલાક મુસલમાનો આવ્યાં. એમના દાંત સાફ નહીં હોવાને લીધે પીળાં થઈ ગયા હતાં. નબી સ.અ.વ.ની નજર પડી તો ફરમાવ્યું: “તમારા દાંત પીળા કેમ દેખાઈ રહ્યાં છે ? મિસ્વાક-દાતણ કરતા રહો.” (મુસ્નદે અહમદ)

૧૬. પેશાબ-પાણીની હાજત લાગે તો તરત જ એ પૂરી કરો. આવી હાજતને રોકવાથી પેટ અને મગજ ઉપર ખૂબ જ ખરાબ અસરો પડે છે.

૧૭. પાકી-સાફી અને યોખ્ખાઈનો પૂરેપૂરો ખ્યાલ રાખો. કુઆનમજ્જદમાં છે:
“અલ્લાહ એ લોકોને પસંદ કરે છે જે ખૂબ પાક-સાફ રહે છે.” (અત-તૌબા)
નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું છે:

“યોખ્ખાઈ અને પાકી અડધું ઈમાન છે.”

યોખ્ખાઈ અને પાકીના આ જ મહત્વના લીધે નબી સ.અ.વ.એ પાકીના વિગતવાર હુકમો આપ્યાં છે અને દરેક બાબતમાં પાકી-સાફી અને યોખ્ખાઈની તાકીદ કરી છે. ખાવા-પીવાની વસ્તુઓને ઢાંકીને રાખો. એમને ગંદી થવાથી અને માંખોથી બચાવો. વાસણો યોખ્ખાં રાખો. કપડાં અને સૂવા-બેસવાની પથારીઓને પાક-સાફ રાખો. ઊઠવા-બેસવાની જગ્યાઓને યોખ્ખી રાખો. શરીરની સફાઈ માટે વુઝૂ અને સ્નાન કરવાનું ધ્યાન રાખો. શરીર અને કપડાં તેમજ કામની બધી જ વસ્તુઓની સફાઈ તથા પાકીથી મનને પણ આનંદ મળે છે તથા શરીરને પણ આરામ અને તાજગીનો અનુભવ થાય છે અને સમગ્રપણે માનવ શરીર ઉપર આની ખૂબ જ સારી અસર પડે છે.

હઝરત અદી બિન હાતિમ રદિ. કહે છે કે “જ્યારથી મેં ઈસ્લામ કબૂલ કર્યું છે

દરેક નમાઝ માટે વુઝૂની હાલતમાં રહું છું.’

એક વખતે નબી સ. અ. વ. એ હઝરત બિલાલ રદિ. ને પૂછ્યું, “કાલે તમે મારા કરતાં પહેલાં જન્મતમાં કેવી રીતે દાખલ થઈ ગયાં?” બોલ્યાં: “યા રસૂલુલ્લાહ ! હું જ્યારે પણ અઝાન દઉં છું ત્યારે બે રકઅત નમાઝ અવશ્ય અદા કરી લઉં છું અને જ્યારે પણ વુઝૂ તૂટે છે તરત તાજો વુઝૂ કરીને હંમેશાં વુઝૂથી રહેવાનો પ્રયત્ન કરું છું.”

હઝરત અબૂ હુરૈરહ રદિ. કહે છે કે, નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: ‘દરેક મુસલમાન ઉપર ખુદાનો એ હક્ક છે કે દર અઠવાડિયે એક દિવસ સ્નાન કરે અને પોતાનું માથું અને શરીર ધૂએ.’ (બુખારી)

(3)

પહેરવેશના આદાબ

૧. કપડાં એવા પહેરો કે જેથી લાજ-શરમ, ઈજ્જત અને સજ્જનતાના તેમજ શરીરના ઢાંકવાપાત્ર અંગોને ઢાંકવાના તથા રક્ષણ આપવાના તકાદા પૂરા થતાં હોય અને જેના ઉપરથી સત્યતા, રીતભાત તથા શોભા અને સૌંદર્ય વ્યક્ત થતાં હોય.

કુઅનિપાકમાં અલ્લાહતઆલાએ તેની આ નિયામતનો ઉલ્લેખ કરતાં ફરમાવ્યું છે:

يُنَبِّئُ آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُؤَارِي سَوْآتِكُمْ وَرِيشًا. (الاعراف)

“હે આદમની ઔલાદ ! અમે તમારી ઉપર વસ્ત્રો ઉતાર્યા કે જેથી તમારા ઢાંકવાને પાત્ર ભાગોને ઢાંકે અને તમારા માટે શોભા અને રક્ષણનું કામ પણ કરે.”

અરબી ભાષામાં પક્ષીના પીછાને ‘રીશ’ કહેવામાં આવે છે. પક્ષીઓના પીછાં એમના માટે સુંદરતા આપવાનું કામ પણ કરે છે અને શરીરને રક્ષણ આપવાનું પણ. સામાન્ય ઉપયોગમાં ‘રીશ’ શબ્દનો ઉપયોગ શોભાદાર અને ઉમદા વસ્ત્રો માટે કરવામાં આવે છે.

કપડાંનો આશય શોભા-સજાવટનો અને ઋતુગત અસરો સામે રક્ષણ આપવાનો છે, પરંતુ પહેલો આશય લજ્જાપ્રદ અંગોને ઢાંકવાનો છે. અલ્લાહે લાજ-શરમ માનવીની પ્રકૃતિમાં મૂકી છે. આના લીધે જ જ્યારે હઝરત આદમ અ. સ. અને હઝરત હવ્વા અ. સ. ઉપરથી જન્મતનો ગૌરવપૂર્ણ પહેરવેશ ઉતારી લેવામાં આવ્યો ત્યારે તેઓ જન્મતના પાંદડાં વડે તેમના શરીરને ઢાંકવા લાગ્યા હતાં. આથી જ પહેરવેશ માટે આ હેતુને પ્રાથમિકતા આપો અને એવો પહેરવેશ પસંદ કરો કે જેનાથી શરીરના ઢાંકવાપાત્ર અંગોને ઢાંકવાનો હેતુ સારી રીતે પૂરો થઈ શકે. એની સાથે એ વાતનું પણ ધ્યાન રાખો કે પહેરવેશ મોસમની અસરો સામે શરીરને રક્ષણ પૂરું પાડનાર પણ હોય તેમજ એવો સત્ય પહેરવેશ હોય કે જેનાથી શોભા પણ વધે અને સુંદરતા પણ દેખાતી હોય એવું ન થાય કે એ પહેરીને તમે એક ચિત્ર-વિચિત્ર વસ્તુ અને રમકડું દેખાઓ અને લોકો માટે ઠકા-મશ્કરીનો વિષય પેદા થઈ

જાય.

૨. કપડાં ધારણ કરતી વખતે એટલું વિચારો કે આ અલ્લાહની નિયામત છે જેના વડે અલ્લાહે ફક્ત માનવીને જ નવાજ્યો છે. બીજા પ્રાણીઓને આ નિયામતથી વંચિત રાખવામાં આવ્યાં છે. આ વિશિષ્ટ બક્ષિસ બદલ અલ્લાહનો આભાર માનો અને આ વિશિષ્ટ ઈનામ પામ્યા પછી ક્યારેય અલ્લાહની નાફરમાનીનું અને અપકારનું કૃત્ય ન કરતાં. વસ્ત્રો અલ્લાહની એક મોટી નિશાની છે. વસ્ત્રો પહેરતી વખતે આ ભાવનાને જાગૃત કરો અને આભારની લાગણી વ્યક્ત કરવા માટે એ દુઆના શબ્દો અદા કરો કે જે નબી સ. અ. વ. એ મુસલમાનોને શીખવાડી છે.

૩. સર્વોત્તમ પહેરવેશ સંયમ એટલે કે તકવાનો પહેરવેશ છે. તકવાના પહેરવેશનો અર્થ આંતરિક પાકી પણ છે અને બહારથી દેખાતો સંયમ પહેરવેશ પણ છે. મતલબ એ છે કે એવો પહેરવેશ ધારણ કરો કે જે શરીરતના નિયમોની દષ્ટિએ પરહેજગાર અને સંયમી લોકોનો પહેરવેશ હોય, જેનાથી મોટાઈ વ્યક્ત થતી ન હોય, જેનાથી મહિલાઓ પુરુષો જેવી દેખાય નહીં અને પુરુષો પણ મહિલાઓ જેવા ન દેખાય. એવો પહેરવેશ ધારણ કરો કે જેને જોઈને એવું લાગી શકે કે પહેરનાર માણસ ખુદાથી ડરનાર અને ભલો માણસ છે અને મહિલાઓ પણ કપડાં પહેરવામાં એ મર્યાદાઓને ધ્યાનમાં રાખે કે જે શરીરતે એમના માટે ઠરાવેલી છે તથા પુરુષો પણ એ મર્યાદાઓનું ધ્યાન રાખે કે જે શરીરતે એમના માટે ઠરાવેલી છે.

૪. નવા કપડાં પહેરતી વખતે કપડાનું નામ લઈ ખુશી વ્યક્ત કરો કે અલ્લાહે તેની મહેરબાની અને કૃપાથી આ કપડું તમને આપ્યું અને આભારની લાગણીથી તરબોળ થઈને નવું કપડું પહેરતી વખતે એ દુઆના શબ્દો અદા કરો કે જે નબી સ. અ. વ. અદા કરતા હતાં.

હઝરત અબૂ સઈદ ખુદરી રદિ. ફરમાવે છે કે રસૂલુલ્લાહ સલ્લલ્લાહુ અલૈહિ વસલ્લમ જ્યારે કોઈ નવું વસ્ત્ર, અમામો, કુર્તો કે ચાદર પહેરતાં તો તેનું નામ લઈને ફરમાવતાં:

اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ كَسَوْتَنِي، أَسْأَلُكَ خَيْرَهُ وَخَيْرَ مَا
صُنِعَ لَهُ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهِ وَشَرِّ مَا صُنِعَ لَهُ (ابوداؤد)

“હે અલ્લાહ ! તારો આભાર કે તે મને આ પોશાક પહેરાવ્યો. હું તારી પાસેથી

એની ભલાઈ માગું છું અને હું મારી જાતને આ પોશાકની બૂરાઈથી તથા એના આશયના એ ખરાબ પાસાથી કે જેના માટે આ બનાવવામાં આવ્યો છે તારા રક્ષણમાં આપું છું.”

દુઆનો અર્થ એમ છે કે હે ખુદા, તું મને અનુકૂળતા કરી આપ કે હું તારો આપેલો પહેરવેશ એ જ આશય માટે વાપરું કે જે તારી દષ્ટિએ શુદ્ધ આશય છે અને અનુકૂળતા કરી આપ કે હું આના વડે મારા ઢાંકવા લાયક શરીરના ભાગોને ઢાંકી શકું અને નિર્લજ્જતા અને બેશર્મીની વાતોથી મારા અંતર તેમજ બાહ્યને સુરક્ષિત રાખી શકું અને શરીરઅતની મર્યાદામાં રહીને હું આના વડે મારા શરીરનું રક્ષણ કરી શકું. કપડાં પહેરીને કોઈની સામે મારી મોટાઈ ન દેખાડું તેમજ ધમંડ અને બડાશ ન મારું, તારી આ નિયામતનો ઉપયોગ કરવામાં શરીરઅતે ઠરાવેલી એ મર્યાદાઓનું ઉલ્લંઘન ન કરું કે જે તે તારા આજ્ઞાંકિત મુસલમાન પુરુષો અને મહિલાઓ માટે નક્કી કરી છે.

હઝરત ઉમર રદિ. કહે છે કે, નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું:

જે માણસ નવા કપડાં પહેરે જો તે ગુંજાયશ ધરાવતો હોય તો તે પોતાના જૂના કપડાં કોઈ ગરીબને ખૈરાત દાનમાં આપી દે અને નવા કપડાં પહેરતી વખતે આ દુઆ પઢે:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ كَسَانِيْ مَا اُوْرِيْ بِهٖ عَوْرَتِيْ وَاَتَجَمَّلُ بِهٖ فِيْ حَيَاتِيْ.

“તમામ વખાણ અને પ્રશંસા એ અલ્લાહ માટે છે કે જેણે મને આ કપડાં પહેરાવ્યાં, જેના વડે હું મારા ઢાંકવાલાયક અંગોને ઢાંકું છું અને જે મારા આ જીવનમાં મારા માટે શોભા અને સુંદરતાના સાધન પણ છે.”

જે માણસ પણ નવા કપડાં પહેરતી વખતે આ દુઆ પઢશે અલ્લાહતઆલા તેની હયાતીમાં પણ અને મૃત્યુ પછી પણ તેને તેની સુરક્ષા અને દેખરેખ હેઠળ રાખશે. (તિર્મિઝી)

૫. કપડાં પહેરતી વખતે જમણી બાજુનું ધ્યાન રાખો. ખમીસ, ઝલ્મો, કુર્તો, શેરવાની અને કોટ વગેરે પહેરતી વખતે પહેલાં જમણી બાંય પહેરો અને એવી જ રીતે લેંઘો-સુરવાલ પહેરતી વખતે પહેલાં જમણા પાંચચામાં પગ નાખો. નબી સ. અ. વ. જ્યારે ખમીસ પહેરતાં ત્યારે પહેલાં હાથ જમણી બાંયમાં નાખતાં અને પછી ડાબો હાથ ડાબી બાંયમાં નાખતાં. આવી જ રીતે નબી સ. અ. વ. જ્યારે પગરખાં

પહેરતાં ત્યારે જમણા જોડામાં જમણી પગ નાખતાં ત્યારબાદ ડાબા પગમાં જોડો પહેરતાં અને જોડો ઉતારતી વખતે પહેલાં ડાબો પગ જોડામાંથી કાઢતાં, પછી જમણો પગ કાઢતાં.

૬. કપડાં પહેરતા પહેલાં અવશ્ય ખંખેરી લો. શક્ય છે કે એમાં કોઈ ઈજા કરનાર જીવજંતુ હોય અને ખુદા ન કરે કોઈ ઈજા પહોંચાડી બેસે. નબી સ. અ. વ. એક વખતે જંગલમાં મોજાં પહેરી રહ્યા હતાં. પહેલો મોજો પહેર્યા પછી જ્યારે બીજો મોજો પહેરવાનો ઈરાદો કર્યો ત્યારે એક કાગડો ઉડીને આવ્યો અને એ મોજો ઉઠાવી ઊડી ગયો અને ઉપર દૂર સુધી લઈ જઈને છોડી દીધો. મોજો જ્યારે ઊંચેથી નીચે પડ્યો ત્યારે પડવાની ઈજા થવાથી એમાંથી એક સાપ દૂર જઈ પડ્યો. આ જોઈને નબી સ. અ. વ. એ અલ્લાહનો આભાર માન્યો અને ફરમાવ્યું: “દરેક મુસલમાન જ્યારે મોજાં પહેરવાનો ઈરાદો કરે ત્યારે તેના માટે એને ખંખેરી લેવાનું જરૂરી છે.” (તિબરાની)

૭. સફેદ કપડાં પહેરો, સફેદ કપડાં પુરુષો માટે વધુ પસંદ કરવામાં આવે છે. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે: “સફેદ કપડાં પહેરો, આ ઉત્તમ પહેરવેશ છે. સફેદ કપડું જ જીવનમાં પહેરવા જોઈએ અને સફેદ કપડામાં જ મડદાં દફન કરવાં જોઈએ.” (તિર્મિઝી)

બીજા એક પ્રસંગે નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: “સફેદ કપડાં પહેરો કેમ કે સફેદ કપડું વધારે સાફ રહે છે અને એમાં જ મડદાંને કફન આપો.”

વધારે સાફ રહેવાનો મતલબ છે કે જો તેની ઉપર સહેજ પણ ડાઘ લાગે તો તરત જ ખબર પડી જશે અને માણસ તરત જ તેને ધોઈને સાફ કરી લેશે, અને જો કોઈ રંગીન કપડું હશે તો તેની ઉપર ડાઘ જલ્દી દેખાશે નહીં અને ધોવા તરફ જલ્દી ધ્યાન જશે નહીં.

સહીહ બુખારીમાં ઉલ્લેખ છે કે નબી સ. અ. વ. સફેદ કપડાં પહેરતા હતાં એટલે કે નબી સ. અ. વ. એ પણ પોતે સફેદ પહેરવેશને પસંદ કર્યો અને ઉમ્મતના પુરુષોને પણ એ જ પહેરવા માટે પ્રોત્સાહિત કર્યા.

૮. લેંઘો અને લુંગી વિગેરેને ઘૂંટી થી ઊંચા રાખો. જે લોકો મોટાઈ દેખાડવા અને ઘમંડમાં તેમના લેંઘા અને લુંગી વગેરે લબડાવીને પહેરે છે તેઓ નબી સ. અ. વ. ની નજરમાં નિષ્ફળ જનારા લોકો છે અને ભારે સજાને પાત્ર છે. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે: ત્રણ પ્રકારના લોકો એવાં છે કે કયામતના દિવસે જેમની

સાથે અલ્લાહ ન તો વાત કરશે, ન તો એમની તરફ નજર જ નાખશે, અને ન તો એમને પાક કરીને જન્મતમાં જ દાખલ કરશે, ઊલ્ટાનું એમને પીડાજનક સજા આપશે.” હઝરત અબૂઝર ગિફારી રદિ. એ પૂછ્યું કે, “હે રસૂલુલ્લાહ સ. અ. વ. એ નિષ્કળ લોકો કોણ છે?” ફરમાવ્યું: “એક એ કે જે મગરૂરી અને ઘમંડમાં તેની લુંગી ઘૂંટીથી નીચે લડાવાવે છે. બીજો માણસ એ છે કે જે ઉપકાર કર્યા પછી જતાવે છે અને ત્રીજો એ છે જે ખોટી સોગંદોનો આશરો લઈ પોતાનો વેપાર વધારવા માગે છે.” (મુસ્લિમ)

હઝરત ઉબૈદ બિન ખાલિદ રદિ. એમનો કિસ્સો વર્ણવે છે કે, “હું એક વખત મદીના મુનવ્વરામાં માં જઈ રહ્યો હતો ત્યારે મેં કોઈને મારી પાછળ એવું બોલતા સાંભળ્યો કે ‘તારી લુંગી ઊંચી કરી લે કે આનાથી વ્યક્તિ બહારની ગંદકીથી પણ સુરક્ષિત રહે છે અને આંતરિક ગંદકીથી પણ.’ મેં ડોકું ફેરવીને જોયું તો નબી સ. અ. વ. હતાં.

મેં કહ્યું, “હે રસૂલુલ્લાહ ! આ તો એક મામૂલી ચાદર છે, ભલા આમાં કેવી રીતે ઘમંડ અને બડાશખોરી હોઈ શકે?”

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું : શું તમારા માટે માટું અનુસરણ કરવું જરૂરી નથી?” મેં નબી સ. અ. વ. ના શબ્દો સાંભળ્યાં તો તરત મારી નજર આપની લુંગી ઉપર પડી. મેં જોયું કે આપની લુંગી અડધી પિંડી સુધી સુધી ઊંચી છે.

નબી સ. અ. વ. નું કથન છે : “લેંઘો અને લુંગી વિગેરે ઊંચા રાખવાથી વ્યક્તિ દરેક પ્રકારની બહારની તેમજ આંતરિક ગંદકીઓથી સુરક્ષિત થઈ જાય છે.”

ઘણું જ અર્થસભર છે એનો મતલબ કે જો કપડું નીચે લબડશે તો રસ્તાની ગંદકીથી મેલું અને ખરાબ થઈ જશે, પાકસાફ રહી શકાશે નહીં. અને આ વાત પાકી-સાફી રાખવાની રૂચિ માટે ઘણી અણગમતી છે. બીજું, આવું કરવું ઘમંડ અને બડાશખોરીનું પણ કારણ હોય છે અને આ ઘમંડ તથા બડાશખોરી આંતરિક ગંદકી છે અને જો આ ફાયદો ન હોય તો પણ એક મુસલમાન માટે તો આ હુકમ જ સર્વસ્વ છે કે “નબી સ. અ. વ. જિંદગીમાં આપણા માટે શ્રેષ્ઠ આદર્શ છે.” (અલ-કુર્આન)

અને અબૂદાઉદની હદીસમાં તો નબી સ. અ. વ. એ આની ધૂજાવી મૂકે તેવી સજા સંભળાવી છે. ફરમાવ્યું:

“મુસલમાનની લુંગી અડધી પિંડી સુધી હોવી જોઈએ અને તેનાથી નીચે ઘૂંટી

સુધીહોય તો પણ કોઈ વાંધો નથી પરંતુ ઘૂંટીથી નીચે લુંગીનો જેટલો ભાગ લબડશ તે આગમાં બળશે. અને જે કોઈ મગરૂરી અને ઘમંડમાં તેના કપડાંને ઘૂંટી નીચે લબડાવશે, ક્યામતના દિવસે અલ્લાહ તેની તરફ નજર કરીને જોશે પણ નહીં.’

રેશમી કપડાં ન પહેરો, આ મહિલાઓનો પહેરવેશ છે, અને નબી સ. અ. વ. એ પુરુષોને મહિલાઓ જેવો પહેરવેશ પહેરવાની અને એમના જેવો રૂપરંગ ધારણ કરવાની સખ્તાઈપૂર્વક મનાઈ ફરમાવી છે.

હઝરત ઉમર રદિ. કહે છે કે નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે: ‘રેશમી વસ્ત્રો ન પહેરો કેમ કે જે તેને આ દુનિયામાં પહેરશે તે આખિરતમાં તેને પહેરી નહીં શકે.’ (બુખારી, મુસ્લિમ)

એક વખત નબી સ. અ. વ. એ હઝરત અલી રદિ. ને કહ્યું: ‘એ રેશમી કાપડને ફાડીને તેના દુપટ્ટા બનાવીને એને ફાતિમાઓની^૨ વચ્ચે વહેંચી દો.’ (મુસ્લિમ)

આના ઉપરથી જણાયું કે મહિલાઓ માટે રેશમી કપડાં પહેરવાને પસંદ કરવામાં આવ્યું છે. એટલા માટે નબી સ. અ. વ. એ હુકમ આપ્યો કે મહિલાઓના દુપટ્ટા બનાવી દો નહિંતર કપડું તો બીજા કામમાં પણ આવી શકે છે.

૧૦. મહિલાઓ એવા જીણાં કપડાં ન પહેરે કે જેમાંથી શરીર દેખાય તેમજ એવાં ચુસ્ત કપડાં પણ ન પહેરે કે જેમાંથી શરીરના આકાર અને ઘાટ વધારે આકર્ષક બનીને દેખાઈ આવે અને તેઓ કપડાં પહેર્યા છતાં નગ્ન દેખાય. નબી સ. અ. વ. એ આવી ઈજ્જત વિનાની મહિલાઓને પદાર્થપાઠ આપતા અંજામની ખબર આપી છે.

‘તે મહિલાઓ પણ જહન્નમી છે જે કપડાં પહેર્યા છતાં પણ નગ્ન રહે છે, બીજાંને રીઝવે છે અને પોતે પણ બીજાં ઉપર રીઝે છે. એમના માથાં ગર્વથી બુખ્તી ઊંટોની ખૂંધની જેમ વાંકાં છે, આ મહિલાઓ ન તો જન્નતમાં જશે, ન તો જન્નતની સુગંધ જ પામશે. નહિંતર જન્નતની સુગંધ તો દૂરથી જ આવે છે.’ (રિયાઝુસ્સાલિહીન)

એક વખત હઝરત અસ્મા રદિ. જીણાં કપડા પહેરીને નબી સ. અ. વ. ની પાસે

નોંધ:

૧) આ કપડું નબી સ. અ. વ. ને ઉકેદર, દૂમાના રાજાએ ભેટ તરીકે મોકલ્યું હતું.

૨) ફાતિમાઓનો મતલબ અહીં ત્રણ આદરણીય મહિલાઓ છે :

૧. ફાતિમા રુહરા રદિ., નબી સ. અ. વ. ની વહાલી દીકરી અને હઝરત અલી રદિ. ના માનનીય પત્ની.

૨. ફાતિમા રદિ. બિન્તે અસદ, હઝરત અલી રદિ. ની માતા

૩. ફાતિમા રદિ. બિન્તે હમ્ઝા રદિ., હઝરત અમીર હમ્ઝા રદિ., નબી સ. અ. વ. ના કાકાની દીકરી.

ગયાં. જ્યારે તેઓ સામે આવ્યાં તો નબી સ.અ.વ.એ તરત જ મ્હોં ફેરવી લીધું અને ફરમાવ્યું: ‘અસ્મા ! જ્યારે સ્ત્રી યુવાન થઈ જાય ત્યારે તેના મ્હોં અને હાથ સિવાયનો શરીરનો કોઈ ભાગ દેખાય તે એના માટે યોગ્ય નથી.’”

૧૧. લૂંગી અને લેંઘો વગેરે પહેર્યા પછી પણ એવી રીતે સૂવા-બેસવાથી બચો કે જેમાં શરીર ઉઘાડું થઈ જવાનો અથવા દેખાવાનો સંભવ હોય. નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું છે: “એક જોડો પહેરીને ચાલો નહીં અને લૂંગીમાં એક જાંઘ ઊંચી રાખીને ઉભડક ન બેસો, અને ડાબે હાથે ન ખાઓ, અને આખા શરીર ઉપર ચાદર એવી રીતે ન વીંટો કે કામકાજ કરવા માટે અથવા નમાઝ વગેરે અદા કરવા માટે હાથ નીકળી ન શકે. અને (પીઠ ઉપર) ચત્તાપટ સૂઈને એક પગ બીજા ઉપર રાખો નહીં. (કે આવી રીતે સતર ખુલી જવાનો ભય છે)

૧૨. પહેરવેશની બાબતમાં મહિલાઓ અને પુરુષો એકબીજાના રંગઢંગ અપનાવે નહીં. નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું છે: “અલ્લાહે એ પુરુષો ઉપર લાનત કરી છે કે જે મહિલાઓ જેવા રંગઢંગ અખત્યાર કરે અને એ મહિલાઓ ઉપર પણ લાનત કરી છે કે જેઓ પુરુષો જેવા રંગઢંગ અખત્યાર કરે.” (બુખારી)

હઝરત અબૂ હુરૈરહ રદિ. કહે છે કે “રસૂલુલ્લાહ સ.અ.વ.એ એ પુરુષ ઉપર લાનત મોકલી છે કે જે મહિલાઓ જેવો પોશાક ધારણ કરે અને એ મહિલા ઉપર લાનત મોકલી છે કે જે પુરુષ જેવો પોશાક પહેરે. (અબૂ દાઉદ)

એક વખત હઝરત આઈશા રદિ.ની સામે કોઈએ કહ્યું કે, “એક મહિલા કે જે પુરુષો જેવા પગરખાં પહેરે છે તો તેમણે કહ્યું કે, ‘રસૂલુલ્લાહ સ.અ.વ.એ એવી મહિલાઓ ઉપર લાનત મોકલી છે કે જે પુરુષ જેવી બનવાનો પ્રયત્ન કરે.’”

૧૩. મહિલાઓ દુપટ્ટો ઓઢવાનું રાખવાનું ધ્યાન રાખે અને એના વડે એમનું માથું અને છાતી છુપાવી રાખે. દુપટ્ટો એવો ઝીણો ન ઓઢે કે જેમાંથી માથાના વાળ દેખાય. દુપટ્ટાનો હેતુ જ એ છે કે એના વડે સજાવટને છુપાવવામાં આવે. કુઅનિપાકમાં અલ્લાહ તઆલા ફરમાવે છે:

وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ (النور ૩૧)

“અને તેમની છાતીઓ ઉપર એમના દુપટ્ટાના પાલવ નાખેલાં રાખે.”

(અન્-નૂર-૩૧)

એક વખત નબી સ.અ.વ.ની પાસે મિસ્ત્રનું બનેલું મલમલનું કાપડ આવ્યું.

નબી સ. અ. વ. એ એમાંથી થોડો ભાગ ફાડીને દિહયા કલ્બીને આપ્યો અને કહ્યું કે, “આમાંથી થોડો ભાગ ફાડીને તમે તમારો કુર્તો બનાવી લો અને એક ભાગ તમારી પત્નીને દુપટ્ટો બનાવવા માટે આપી દો પણ એમને કહી દેજો કે તેની નીચે એક બીજું કાપડ (અસ્તર) લગાવી લે કે જેથી શરીરનો આકાર અંદરથી ન દેખાય.” (અબૂદાઉદ)

ક્રિતાબ અને સુન્નતના સ્પષ્ટ આદેશને સામે રાખીને અલ્લાહના હુકમની પાછળ રહેલા હેતુને પૂરો કરો અને ચાર આંગળા જેટલો પટ્ટો ગળામાં હારની જેમ લટકાવીને અલ્લાહ અને રસૂલ સ. અ. વ. ના આદેશોની મજાક ન ઉડાવો.

હઝરત આઈશા રદિ. કહે છે કે, “જ્યારે આ હુકમ આવ્યો એ મહિલાઓને ઝીણા કપડાં છોડીને જાડા કપડાં અલગ કાઢી લીધાં અને એમના દુપટ્ટા બનાવ્યાં.” (અબૂદાઉદ)

૧૪. કપડાં હંમેશાં પોતાની પહોંચ અને હેસિયત મુજબના પહેરો. એવા પણ કપડાં ન પહેરો કે જેનાથી મોટાઈ ને ઘમંડ વ્યક્ત થાય અને તમે બીજા લોકોને ઊતરતી કક્ષાના ગણીને ઈતરાઓ અને તમારી અમીરીનો ખોટો દેખાડો કરો તેમજ એવા પણ કપડાં ન પહેરો કે જે તમારી પહોંચથી વધારે મોંઘા હોય અને તમે ખોટો ખર્ચ કરવાનો ગુનો કરી બેસો. કપડાં એવા પણ ન હોવા જોઈએ કે ગરીબડા દેખાઓ, ચહેરો પ્રશ્નચિહ્ન બનેલો રહે અને બધું હોવા છતાં પણ મુફલિસ દેખાઓ. હંમેશાં તમારી પહોંચ અને હેસિયત પ્રમાણે યોગ્ય અને વ્યવસ્થિત સાફ-સુથરા કપડાં પહેરો.

કેટલાક લોકો ફાટેલાંને થીંગડાં મારેલા કપડાં પહેરીને ગરીબડાં બની ફરે છે અને એમ માને છે કે એ દીનદારી છે તેમજ એવું પણ માને છે કે જે લોકો સાફ-સુથરા વ્યવસ્થિત કપડાં પહેરે છે એ બધા દુનિયાદાર લોકો છે. જો કે દીનદારીની આ માન્યતા સાવ ખોટી છે. હઝરત અબુલહસન અલી શાઝલી રહે. એ એક વખતે ખૂબજ ઉમદા વસ્ત્રો પહેરેલા હતાં. કોઈ ગરીબ સૂફીએ એમના ઠાઠબાઠ સામે વાંધો લીધો કે અલ્લાહવાળાઓને આવાં કીંમતી કપડાં પહેરવાની વળી શી જરૂર છે ? હઝરત શાઝલી રહ. એ એનો જવાબ આપ્યો કે, ભાઈ, આ શાન-શૌકત મહાન અને ઊંચી શાનવાળા ખુદાની પ્રશંસા અને આભારની અભિવ્યક્તિ છે. જ્યારે તમારો આ ગરીબડો દેખાવ એક પ્રશ્નચિહ્ન છે. તમે તમારા દેખાવ દ્વારા લોકોને પૂછી રહ્યા છો. હકીકતમાં દીનદારીનો આધાર ન તો ફાટેલાં-સાંધેલાં હલકા કપડાં ઉપર છે ન તો ગૌરવપૂર્ણ કપડાં ઉપર, દીનદારીનો આધાર તો માણસની નિવ્યત

અને સાચી વિચારધારા ઉપર છે. સાચું તો એ છે કે માણસ દરેક બાબતમાં પોતાની હેસિયત અને પહોંચનું ધ્યાન રાખીને સંતુલન જાળવીને વર્તે. ચહેરો બનાવીને મનને ગર્વ કરવાનો અવસર ન આપે તેમજ ઝગમગાટવાળા વસ્ત્રો ધારણ કરીને ઘમંડ અને બડાશ ન મારે.

હઝરત અબુલઅહ્મદ રહ.ના પિતા તેમનો એક કિસ્સો વર્ણવતાં કહે છે કે, “એક વખતે હું નબી સ.અ.વ. પાસે ગયો. એ વખતે મારા શરીર પર એકદમ હલકા પ્રકારના અને સામાન્ય કપડાં હતાં. નબી સ.અ.વ.એ પૂછ્યું: “શું તમારી પાસે ધન છે?” મેં કહ્યું: ‘હા’ પૂછ્યું: ‘કેવું ધન છે?’ મેં કહ્યું: ‘ખુદાએ મને દરેક પ્રકારનું આપેલું છે. ઊંટ પણ છે, ગાયો પણ છે, બકરાં પણ છે, ઘોડા પણ છે અને ગુલામો પણ છે.”

નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: “જે ખુદાએ તમને ધન-દોલત વડે નવાજેલા છે તેની કૃપા અને મહેરબાનીની અસર તમારા શરીર ઉપર દેખાવી જોઈએ.” (મિશકાત)

અર્થાત્ જ્યારે ખુદાએ તમને બધું જ આપી રાખ્યું છે ત્યારે તમે તમારો દેખાવ નાદારો અને ગરીબો જેવો કેમ બનાવી રાખો છો? આ તો અલ્લાહ પ્રત્યે અપકાર વ્યક્ત કરવો છે.

હઝરત જાબિર રદિ.એ વર્ણવ્યું છે કે એક વખત નબી સ.અ.વ. મુલાકાત લેવા ખાતર અમારા ઘરે પધાર્યા. ત્યારે એક માણસને આપે જોયો કે જે ધૂળ-માટીથી ખરડાયેલો હતો અને એના વાળ વિખરાયેલા હતાં. નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: “શું આ માણસની પાસે કાંસકો નથી કે તેનાથી એના વાળ ઓળી લેત?” અને બીજા એક માણસને પણ આપે જોયો કે જેણે મેલાં-ઘેલાં કપડાં પહેરેલ હતા. આપે કહ્યું: “શું આ માણસ પાસે એ વસ્તુ (એટલે સાબુ વિગેરે) નથી જેનાથી તે પોતાના કપડાં ધોઈ લેત?” (મિશકાત)

એક માણસે નબી સ.અ.વ.ને કહ્યું: ‘યા રસૂલુલ્લાહ! મારી ઈચ્છા છે કે મારા કપડાં ખૂબ સારા હોય. માથામાં તેલ લગાડેલું હોય, પગરખાં પણ સુંદર હોય. આવી રીતે તેણે ઘણી વસ્તુઓના નામ લીધાં. છેવટે તેણે કહ્યું કે મારું મન કરે છે કે મારો કોરડો પણ ખૂબ ઉમદા પ્રકારનો હોય. નબી સ.અ.વ.એની વાત સાંભળતા રહ્યાં અને પછી ફરમાવ્યું: “આ બધી જ વાતો ગમતી વસ્તુઓ છે અને અલ્લાહ આ સુંદર રૂચિને સારી નજરથી જુએ છે.” (મુસ્તદરક હાકિમ)

હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન ઉમર રદિ. કહે છે કે, મેં રસૂલુલ્લાહ સ.અ.વ.ને પૂછ્યું: “યા રસૂલુલ્લાહ ! હું ઉમદા અને સુંદર કપડાં પહેરું શું એ મગરૂરી અને ધમંડ છે ?” ફરમાવ્યું : ‘ના, બલ્કે આ તો સુંદરતા છે અને અલ્લાહતઆલા સુંદરતાને પસંદ કરે છે.’ (ઇબ્ને માજહ)

હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન ઉમર રદિ. એ જ કહ્યું છે કે નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: “નમાઝમાં બંને કપડાં પહેરી રાખો (એટલે કે પૂરેપૂરો પોશાક ધારણ કરી લો.) માણસ સારી રીતે સજીને અલ્લાહ સમક્ષ હાજર થાય અલ્લાહતઆલા તેનો વધુ હકદાર છે.” (મિશકાત)

હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન મસૂદિદ રદિ. વણવિ છે કે નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: “જેના દિલમાં રજમાત્ર પણ ધમંડ હશે તે જન્મતમાં નહીં જાય.” એક માણસે પૂછ્યું: “દરેક માણસ એમ ઈચ્છે છે કે તેના કપડાં સારા હોય, તેના પગરખાં સારા હોય.” નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: “અલ્લાહ પોતે સુંદરતાવાળો છે અને સુંદરતાને પસંદ કરે છે (એટલે કે ઉમદા સુંદર પહેરવેશ પહેરવો એ ધમંડ નથી) હકીકતમાં ધમંડ તો એ છે કે માણસ સચ્ચાઈ પ્રત્યે લાપરવાઈ દાખવે અને બીજા લોકોને નીચાં અને હલકા માને.” (મુસ્લિમ)

૧૫. પહેરવેશ અને શ્રૃંગાર કરવામાં પણ રુચિ અને સુઘડતાનું પૂરેપૂરી રીતે ધ્યાન રાખો. ખમીસના બટન ખુલ્લા રાખવાં, બટન આડા-અવળા ભરાવવાં, લેંઘાનો એક પાંચચો ઊંચો ચઢાવવો અને એક નીચો રાખવો, અને એક જ બૂટ પહેરીને ચાલવું અથવા વાળ વિખરાયેલા રાખવાં, આ બધી જ વાતો રુચિ અને રીતભાતની વિરુદ્ધ છે.

એક દિવસે નબી સ.અ.વ. મસ્જિદમાં હાજર હતા કે અચાનક એક માણસ મસ્જિદમાં આવ્યો જેના માથા અને દાઢીના વાળ વિખરાયેલા હતાં. નબી સ.અ.વ.એ પોતાના હાથ વડે એની તરફ ઈશારો કર્યો જેનો મતલબ એમ હતો કે જઈને પોતાના માથાના અને દાઢીના વાળ ઓળો, એટલે પેલો માણસ ગયો, વાળ બરાબર ઓળીને આવ્યો તો નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: “શું શ્રૃંગાર-સજાવટ એ વસ્તુ કરતાં વધુ સારી નથી કે માણસના વાળ વિખરાયેલાં હોય ? એવું લાગે છે કે જાણે તે શૈતાન છે.” (મિશકાત)

હઝરત અબૂ હુરૈરહ રદિ. કહે છે કે, નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: “એક જોડો પહેરીને કોઈ ન ચાલે, કાં તો બંને જોડાં પહેરીને અથવા બંને ઉતારીને ચાલો.”

(તિર્મિઝી)

અને આ જ હદીસ અનુસાર આલિમોએ એક બાંય અને એક મોજો પહેરવાની પણ મનાઈ કરી છે.

લાલ અને ભડક રંગના, ચળકતાં કપડાં અને દેખાડો કરવા માટેના કાળા અને કેસરિયા કપડા પહેરવાથી પણ બચો. લાલ ભડક રંગ તથા ચમકદમકવાળો પોશાક મહિલાઓ માટે જ યોગ્ય છે અને તેમણે પણ મર્યાદાઓનો ખ્યાલ રાખવો જોઈએ દેખાવ માટેના લાંબા-પહોળા ઝભ્ભા અથવા કાળા અને કેસરી કપડાંની વાત કરીએ તો આવા કપડાં પહેરીને બીજા લોકોની સરખામણીમાં પોતાને વધુ ઊંચો દેખાડવો, તેમજ પોતાની વિશિષ્ટતા વ્યક્ત કરવાની વાત કરીએ તો આ વાત ઘમંડ અને બડાશ મારવાની નિશાની છે. આવી જ રીતે એવા ચિત્ર-વિચિત્ર અને મશ્કરી થાય કપડાં પણ ન પહેરો કે જેને પહેરવાથી તમે એક અજાયબી બની જાઓ અને લોકો તમને મજાક અને ઠઠ્ઠા-મશ્કરીનું નિશાન બનાવી લે.

૧૭. હંમેશાં સાદો, સન્માનજનક અને સત્ય પોશાક ધારણ કરો અને કપડાં ઉપર હંમેશાં સંતુલિત રીતે ખર્ચ કરો. કપડામાં બહુ વૈભવ તેમજ જરૂર કરતાં વધારે નજાકત દાખવવાનું ટાળો.

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

“વૈભવની ચાહતથી દૂર રહો, કેમ કે અલ્લાહના વ્હાલા બંદાઓ વૈભવપ્રેમી નથી હોતા.” (મિશ્કાત)

અને નબી સ. અ. વ. એ એમ પણ ફરમાવ્યું છે: “જે માણસે એની પહોંચ અને તાકાત છતાં ફક્ત વિનમ્રતા અને નરમાશ માટે પોશાકમાં સાદગી અપનાવી તો અલ્લાહ તેને ઈજ્જત અને મોટાઈના પોશાકથી શણગારશે.” (અબૂદાઉદ)

સહાબાએ કિરામ રદિ. એક દિવસે બેઠા બેઠા દુનિયાની વાતો કરી રહ્યા હતાં ત્યારે નબી સ. અ. વ. એ. ફરમાવ્યું: “પોશાકની સાદગી ઈમાનની નિશાનીઓમાંની એક નિશાની છે.” (અબૂદાઉદ)

એક વખત નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: “અલ્લાહના ઘણાં બંદાઓ કે જેમની બાહ્ય સ્થિતિ સાવ મામૂલી હોય છે, અને વાળ વિખરાયેલાં હોય છે પણ અલ્લાહની નજરમાં એમનો દરજ્જો એટલો બુલંદ હોય છે કે તેઓ જો કોઈ વાત માટે સોગંદ ખાઈ લે તો અલ્લાહ એમની સોગંદ પૂરી કરી જ દે છે.” આવા લોકોમાંના એક બરાઅ બિન માલિક રદિ. પણ છે. (તિર્મિઝી)

૧૮. અલ્લાહની આ નિયામત બદલ આભાર વ્યક્ત કરવા માટે ગરીબ અને નિઃસહાય લોકોને પણ કપડાં પહેરાવો કે જેમની પાસે શરીર ઢાંકવા માટે કંઈ પણ ન હોય. નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: “જે માણસ કોઈ મુસલમાનને કપડાં પહેરાવીને તેનું શરીર ઢાંકશે તો અલ્લાહતઆલા કયામતના દિવસે જન્મતનો લીલો પોશાક પહેરાવીને તેનું શરીર ઢાંકશે.” (અબૂદાઉદ)

અને નબી સ.અ.વ.એ એમ પણ ફરમાવ્યું કે, “કોઈ મુસલમાને તેના ભાઈને કપડાં પહેરાવ્યાં તો જ્યાં સુધી એ કપડાં પહેરનારના શરીર ઉપર રહેશે ત્યાં સુધી પહેરાવનારને અલ્લાહ પોતાની દેખરેખ અને રક્ષણ હેઠળ રાખશે.” (તિર્મિઝી)

૧૯. તમારા એ નોકર-ચાકરોને પણ તમારી હેસિયત પ્રમાણે સારા કપડાં પહેરાવો જે રાત-દિવસ તમારી સેવા-ચાકરીમાં લાગેલાં રહે છે.

નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: “નોકરાણી અને નોકરો (ગુલામો) તમારા ભાઈ છે. અલ્લાહે તેમને તમારા કબજામાં આપેલાં છે. તો તમારામાંથી જેના પણ કબજા અને તાબા હેઠળ અલ્લાહે કોઈને આપેલો છે તો તેણે તેને એ જ ખવડાવવું જોઈએ જે તે પોતે ખાય છે; અને તેને એવા જ કપડાં પહેરાવવા જોઈએ જે તે પોતે પહેરે છે અને તેની ઉપર કામનો બોજો એટલો જ નાખે જે તેની શક્તિથી વધારે ન હોય, અને જો તે એ કામને પહોંચી વળી શકતો ન હોય તો પોતે એ કામમાં તેની મદદ કરે.” (બુખારી, મુસ્લિમ)

(૪)

ખાવા-પીવાના આદાબ

૧. જમતાં પહેલાં હાથ ધોઈ લો. સ્વચ્છતા અને ચોખ્ખાઈ માટે જરૂરી છે કે ભોજનમાં જનારા હાથ માટે મનમાં સંતોષ હોય.
૨. બિસ્મિલ્લાહિર્રહમાનિર્રહીમ બોલીને જમવાનું શરૂ કરો અને જો ભૂલી જાઓ તો જ્યારે યાદ આવે ત્યારે 'બિસ્મિલ્લાહિ અવ્વલ્લહુ વ આબિરહુ' બોલી લો. યાદ રાખો કે જે ખાવાની વસ્તુ ઉપર અલ્લાહનું નામ લેવામાં આવતું નથી શૈતાન તેને પોતાના માટે હલાલ કરી લે છે.
૩. જમતી વખતે ટેકો દઈને ન બેસો. નમ્રતાપૂર્વક પગ ઉભા રાખી પંજા ઉપર બેસો અથવા બંને પગ વાળીને બેસો અથવા એક ઘૂંટણ પાથરો અને બીજો ઘૂંટણ ઊભો રાખીને બેસો. અલ્લાહના રસૂલ સ. અ. વ. આવી જ રીતે બેસતા હતાં.
૪. હંમેશાં જમણા હાથથી ખાઓ. જરૂર પડે ત્યારે ડાબા હાથની પણ મદદ લઈ શકીએ.
૫. ત્રણ આંગળાં વડે ખાઓ અને જરૂર જણાય તો નાની આંગળી છોડીને ચાર આંગળીઓનો ઉપયોગ કરો અને આંગળીઓ આખેઆખી બગાડવાથી બચો.
૬. કોળિયો બહુ મોટો ન લો ન તો બહુ નાનો લો અને એક કોળિયો ગળી લીધા પછી જ બીજો કોળિયો મોઢામાં નાખો.
૭. આંગળાં રોટલીથી હરગિજ લૂછશો નહીં આ ચીતરી ચઢે એવી ખરાબ ટેવ છે.
૮. રોટલીને કપડા વડે ખંખેરવાથી તેમજ પછાડીને મૂકવાથી પણ દૂર રહો.
૯. પ્લેટ-થાળીમાં તમારી બાજુએથી ખાઓ, વચ્ચે હાથ નાખો નહીં તેમજ બીજાની બાજુએથી લઈને પણ ખાશો નહીં.
૧૦. કોળિયો પડી જાય તો ઉપાડીને સાફ કરી લો અથવા ધોઈ લો અને પછી ખાલ જાઓ.
૧૧. ભેગાં મળીને જમો, સાથે મળીને જમવાથી સ્નેહ અને પ્રેમ પણ પેદા થાય છે અને બરકત પણ થાય છે.

૧૨. જમવાની વસ્તુઓમાં ખામીઓ ન કાઢો, પસંદ ન હોય તો રહેવા દો.
૧૩. ખૂબ ગરમ (મોઢું બાળી નાખે) તેવું ખાશો નહીં.
૧૪. ખાતાં ખાતાં મોટેથી હસવાનું તેમજ બહુ વાતો કરવાનું ટાળો.
૧૫. ખાવાની વસ્તુને જરૂર ન હોય તો સૂંઘો નહીં, આ ઘણી ખરાબ ટેવ છે. ખાતાં ખાતાં વારંવાર મોઢું એવી રીતે ખોલશો નહીં કે ચવાઈ રહેલું ખાવાનું મોઢામાંથી દેખાય. બીજું, વારંવાર મોઢામાં આંગળી ગાખીને દાંતોમાંથી ખોતરશો નહીં. આનાથી ભાણામાં બેઠેલાં લોકોને ઘૃણા ઉપજે છે.
૧૬. બેસીને ખાઓ અને પાણી પણ બેસીને પીઓ. અલબત્ત, જરૂર હોય ત્યારે ફળ ફળાદિ ઊભા ઊભા ખાઈ શકો છો અને પાણી પણ પી શકો છો.
૧૭. થાળીમાં થોડો ખોરાક વધે ત્યારે પ્રવાહી હોય તો પી લો નહીં તો આંગળીથી લૂછી લઈ થાળી સાફ કરી લો.
૧૮. પાણી ત્રણ શ્વાસમાં થોભી થોભીને પીઓ. આનાથી પાણી પણ જરૂર પ્રમાણે પીવાય છે અને સંતૃપ્ત પણ થવાય છે અને એક જ શ્વાસમાં વાસણનું પાણી પેટમાં પધરાવી દેવાથી કો'ક વખત તકલીફ પણ થઈ જાય છે.
૧૯. ખાવા-પીવાની વસ્તુઓ ઉપર ફૂંકો નહીં. અંદરથી આવતો શ્વાસ અસ્વચ્છ અને ઝેરી હોય છે.
૨૦. ભેગાં જમતાં હોવ ત્યારે મોઢે સુધી ખાનારાઓનો અને ધીમે ધીમે ખાનારાઓનો ખ્યાલ રાખો અને બધાની સાથે જ ઊઠો.
૨૧. ખાધા પછી આંગળાં ચાટી લો અને પછી હાથ ધુઓ.
૨૨. ફળ ફળાદિ ખાતા હોવ ત્યારે એક સાથે બબ્બે ચીરી અથવા બબ્બે ટુકડા ઉઠાવો નહીં.
૨૩. લોટાની નાળ અથવા સુરાહી અથવા આવી જ બીજી કોઈ ચીજથી પાણી ન પીઓ. પાણી એવા વાસણમાં લઈને પીઓ કે જેમાં પીતી વખતે મ્હોંમાં જતું પાણી દેખાય કે જેથી કોઈ કચરો કે નુકસાનકારક વસ્તુ પેટમાં જાય નહીં.
૨૪. ખાધા પછી આ દુઆ પઢો.

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَطْعَمَنَا وَ سَقَانَا وَ جَعَلَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ.

‘પ્રશંસા અને આભાર અલ્લાહ માટે કે છે જેણે અમને ખવડાવ્યું અને પીવડાવ્યું અને અમને મુસલમાનોમાંથી બનાવ્યાં.’

(૫)

સૂવાના તથા જાગવાના આદાબ

૧. સાંજે જ્યારે અંધારું થવા માંડે ત્યારે બાળકોને ઘરમાં બોલાવી લો અને બહાર રમવા માટે જવા ન દો. હા, જ્યારે થોડી રાત થઈ જાય તો બહાર નીકળવાની છૂટ આપી શકો છો. બહેતર એ જ છે કે બહુ જરૂર ન હોય તો બાળકોને રાત્રે ઘરની બહાર નીકળવા ન દો.

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે: ‘જ્યારે સાંજ પડે ત્યારે બાળકોને ઘરમાં રોકી રાખો કેમ કે ત્યારે શૈતાનો (જમીન ઉપર) ફેલાઈ જાય છે. અલબત્ત, જ્યારે એકાદ ઘડી જેટલી રાત વીતી જાય ત્યારે બાળકોને છૂટાં મૂકી શકો છો. (સિહાહેસિત્તા, હવાલો હિસ્નેહસીન)

૨. જ્યારે સાંજ પડે ત્યારે આ દુઆ પઢો.

નબી સ. અ. વ. સહાબાએ કિરામને આ દુઆ પઢવાની શીખ આપતા હતાં.

اللَّهُمَّ بِكَ أَمْسَيْنَا وَبِكَ أَصْبَحْنَا وَبِكَ نَحْيَا وَبِكَ
نَمُوتُ وَإِلَيْكَ النُّشُورُ. (ત્રમ્ઝી)

‘હે અલ્લાહ ! અમે તારી આપેલી અનુકૂળતા વડે સાંજ પાડી અને તારી જ મદદથી સવાર કરી. તારી જ મહેરબાનીથી જીવી રહ્યાં છીએ અને તારા જ ઈશારે મરી જઈશું અને છેવટે ઉઠીને તારી જ પાસે હાજર થઈશું. (તિર્મિઝી)

અને મગરિબની અઝાન વખતે આ દુઆ પઢો.

اللَّهُمَّ هَذَا أَقْبَالُ لَيْلِكَ وَإِدْبَارُ نَهَارِكَ وَأَصْوَاتُ دُعَاتِكَ
فَاغْفِرْ لِي. (અબુ ડાઉદ - ત્રમ્ઝી)

‘હે અલ્લાહ ! આ વખત છે તારી રાતના આગમનનો, તારા દિવસના જવાનો અને તારા અઝાન દેનારાઓની પોકારનો, તો તું મને માફી આપી દે.’

૩. ઈશાની નમાઝ પહેલાં સૂવાનું ટાળો. આવી રીતે ઘણી વખત ઈશાની નમાઝ

જોખમાઈ જાય છે અને કોને ખબર કે ઊંઘની આ મોત પછી ખુદા બંદાને જીવ પાછો આપે છે કે પછી હંમેશના માટે જ લઈ લે છે ! નબી સ. અ. વ. ઈશા પહેલાં ક્યારેય સૂતા ન હતાં.

૪. રાત પડતાં જ ઘરમાં રોશની જરૂર કરો. નબી સ. અ. વ. એવા ઘરમાં સૂવાથી દૂર રહેતા હતાં કે જેમાં દીવાબત્તી કરવામાં આવી ન હોય.

૫. મોડી રાત સુધી જાગવાથી દૂર રહો. રાત્રે જલ્દી સૂઈ જવાની અને સવારે વહેલા ઉઠવાની આદત પાડો. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે: ઈશાની નમાઝ પછી કાં તો અલ્લાહનો ઝિક્ર કરવા માટે જાગી શકાય અથવા ઘરના લોકો સાથે જરૂરી વાતચીત કરવા માટે.”

૬. રાત્રે જાગવાથી અને દિવસમાં ઊંઘ પૂરી કરવાથી દૂર રહો. અલ્લાહે રાતને આરામ માટે બનાવી છે અને દિવસને સૂઈને ઉઠવા તથા જરૂરિયાતો મેળવવા માટે પ્રવૃત્તિઓ કરવાનો સમય ઠરાવેલો છે.

સૂર: અલ-ફુકર્ન-૪૭માં છે :

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ لَيْلًا لِبَاسًا وَالنَّوْمَ سُبَاتًا وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا

‘અને એ અલ્લાહ જ છે કે જેણે રાતને તમારા માટે પોશાક અને ઊંઘને આરામ તેમજ દિવસને ઊઠીને ઊભા થવાનો બનાવ્યો.’

અને સૂર: અન્નબામાં છે:

وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا

‘અને અમે ઊંઘને તમારા માટે શાંતિ અને આરામ, રાતને ઢાંકનાર અને દિવસને આજીવિકા માટે પ્રવૃત્તિઓ કરવાનો સમય બનાવ્યો.’

અને સૂર: અન્નમ્લ-૮૬માં છે.

أَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا اللَّيْلَ لَيْسَكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ فِي ذَلِكَ

لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

‘શું આ લોકોએ એ જોયું નથી કે અમે (અંધારી) રાત બનાવી કે તેઓ તેમાં આરામ મેળવે અને દિવસને પ્રકાશમય (કે પ્રવૃત્તિઓ કરે), બેશક આમાં મોમિનો માટે વિચાર કરવા માટે સંકેતો છે.’

રાતને અંધારી અને શાંતિ તથા આરામનો સમય બનાવવામાં તેમજ દિવસને પ્રવૃત્તિ અને મહેનત માટે પ્રકાશિત બનાવવામાં એ વાત તરફ ઈશારો કરવામાં આવ્યો છે કે રાતે નિયમિતપણે સૂઓ અને દિવસમાં તમારી જરૂરિયાતો મેળવવા માટે મહેનત અને પ્રયત્ન કરો. દિવસના અજવાળામાં તમારા ધંધા-રોજગાર અને જરૂરિયાતો મેળવવામાં પૂરેપૂરી રીતે ખૂબ મહેનતપૂર્વક લાગેલાં રહો કે સાંજે તમારા શરીરના અંગો અને શક્તિઓ થાક અનુભવવા લાગે. એ વખતે રાતના શાંતિભર્યા અને ઢાંકનારા વાતાવરણમાં શાંતિ અને આરામપૂર્વક પોઢી જાઓ અને દિવસ ઊગતાં જ ફરીથી અલ્લાહનું નામ લઈ તાજગી સાથે જીવનની પ્રવૃત્તિઓમાં લાગી પડો. જે લોકો આરામપ્રિય હોવાના લીધે તેમજ આળસના લીધે દિવસ દરમિયાન ઘોરે છે અથવા વૈભવવિલાસ અને ખેલ-મનોરંજનમાં રાચવા માટે રાતભર જાગે છે તેઓ કુદરતની હિકમતોની હત્યા કરે છે અને પોતાના સ્વાસ્થ્ય તેમજ જીવનને બરબાદ કરે છે. દિવસ દરમિયાન મોડે સુધી ધોર્યા કરનારા લોકો એમની દિવસ દરમિયાનની ફરજો પણ ચૂકી જાય છે અને શરીર અને મનને પણ આરામથી વંચિત રાખે છે, કેમ કે દિવસની ઊંઘ રાતની અવેજ બની શકતી નથી. નબી સ.અ.વ.ને તો એ વાત પણ નાપસંદ હતી કે કોઈ આખી આખી રાત જાગીને ઈબાદત કરે અને પોતાની જાતને અસહ્ય તકલીફમાં મૂકે.

હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્ર રદિ.ને નબી સ.અ.વ.એ એક વખત પૂછ્યું કે, 'શું એ વાત કે જે મને બતાવવામાં આવી છે તે સાચી છે કે તમે નિયમિત રીતે દિવસમાં રોઝા રાખો છો અને આખી રાત નમાઝો પઢો છો?' હઝરત અબ્દુલ્લાહ રદિ.એ કહ્યું, 'જી હા, વાત તો સાચી છે, નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: 'ના, એવું ન કરો. ક્યારેક રોઝો રાખો અને ક્યારેક ખાઓ-પીઓ. આવી જ રીતે સૂઓ પણ અને ઉઠીને નમાઝ પણ પઢો કેમ કે તમારા શરીરનો પણ તમારી ઉપર હક્ક બને છે. તમારી આંખનો પણ તમારી ઉપર હક્ક છે. (બુખારી)

૭. બહુ આરામદાયક પથારીનો ઉપયોગ ન કરો. દુનિયામાં મોમિનોએ આરામપ્રિયતા, સગવડો અને આરામપ્રિયતાથી દૂર રહેવું જોઈએ. મોમિન માટે જીવન એક જિહાદ છે અને મોમિને મુસીબતોનો સામનો કરનાર, ભારે મહેનતુ અને કઠણાઈઓ સામે લડનાર માણસ બનવું જોઈએ. હઝરત આઈશા રદિ.નું કથન છે કે, 'નબી સ.અ.વ.ની પથારી ચામડાની હતી જેમાં ખજૂરની છાલ ભરવામાં આવી હતી.' (શિમાઈલેતિર્મિઝી)

● હઝરત હફસા રદિ.ને કોઈએ પૂછ્યું કે, 'આપને ત્યાં નબી સ.અ.વ.ની પથારી

કેવી હતી?’ કહ્યું: ‘એ કંતાન હતું જેને બેવડું વાળીને અમે નબી સ.અ.વ.ની નીચે પાથરી દેતા હતાં. એક દિવસે મને એવો વિચાર આવ્યો કે જો તેને ચારવડું કરીને પાથરી દેવામાં આવે તો થોડો વધુ નરમ થઈ જશે. એટલે મેં તેને ચારવડું કરીને પાથરી દીધું. સવારે નબી સ.અ.વ.એ પૂછ્યું: ‘રાત્રે મારા નીચે કઈ વસ્તુ પાથરી હતી?’ મેં કહ્યું: ‘એ જ કંતાનની પથારી હતી. અલબત્ત રાત્રે મેં તેને ચારવડું કરીને પાથરી દીધું હતું કે જેથી થોડો નરમ થઈ જાય.’ નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: ‘ના, એને બેવડું જ રહેવા દેજો. રાતે પથારીની નરમી તહજજુદ માટે ઉઠવામાં રૂકાવટ બની.’ (શિમાઈલેતિર્મિઝી)

● હઝરત આઈશા રદિ. ફરમાવે છે કે, એક વખત એક અન્સારી મહિલાએ એક પથારી તૈયાર કરી. તેમાં ઊન ભરીને ખૂબ મુલાયમ બનાવી દીધી અને નબી સ.અ.વ. માટે મોકલી. નબી સ.અ.વ. ઘરે આવ્યાં અને નરમ પથારી પડેલી જોઈ તો ફરમાવ્યું: ‘આ શું છે?’ મેં કહ્યું કે, ‘હે રસૂલુલ્લાહ સ.અ.વ., ફલાણા અન્સારી મહિલા આવ્યા હતાં અને આપની પથારી જોઈ ગયા હતાં. હવે આ તેમણે આપના માટે તૈયાર કરીને મોકલી છે.’ નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: ‘ના, પાછી આપી દો.’ મને એ પથારી બહુ પસંદ હતી તેથી પાછી આપવાની ઈચ્છા થતી ન હતી પરંતુ નબી સ.અ.વ.એ એટલો બધો આગ્રહ કર્યો કે મારે પાછી આપવી જ પડી. (શિમાઈલે તિર્મિઝી)

● નબી સ.અ.વ. એક વખત ચટાઈ ઉપર સૂઈ રહ્યા હતાં, સૂવાના લીધે આપના શરીર ઉપર ચટાઈની છાપ પડી ગઈ. હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન મસૂઝિદ રદિ. કહે છે કે, ‘હું એ જોઈને રડવા લાગ્યો.’ નબી સ.અ.વ.એ મને રડતો જોયો તો ફરમાવ્યું: ‘કેમ રડો છો?’ મેં કહ્યું: ‘હે રસૂલુલ્લાહ સ.અ.વ. ! આ સીઝર અને રોમન રાજાઓ તો રેશમ અને મખમલના ગાદલાં ઉપર સૂએ અને આપ કંતાન ઉપર?’ નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: ‘આ રડવાની વાત નથી. એમના માટે દુનિયા છે અને આપણા માટે આખિરત છે.’

● એક વખત નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: ‘હું એશઆરામી અને નિશ્ચિંત જીવન કેવી રીતે જીવી શકું કે જ્યારે સ્થિતિ એવી છે કે ઈસ્રાફીલ મોંઢામાં સૂર લઈને કાન દઈને (અલ્લાહનો હુકમ બજાવી લાવવા માટે) નત્મસ્તકે રાહ જોઈ રહ્યાં છે કે ક્યારે સૂર ફૂંકવાનો હુકમ થાય છે?’ (તિર્મિઝી)

નબી સ.અ.વ.ની રીતભાતનો તકાદો છે કે મોમિન આ દુનિયામાં એક મુજાહિદ જેવી જિંદગી જીવે અને આરામપ્રિયતાથી દૂર રહે.

૮. સૂતાં પહેલાં વુઝૂ કરવાનું પણ ધ્યાન રાખો અને પાકસાફ થઈને સૂવો. જો હાથમાં ચીકાશ વગેરે લાગેલી હોય તો હાથ ખૂબ સારી રીતે ધોઈને સૂઓ. નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું છે: જેના હાથમાં ચિકાશ વિગેરે લાગેલી હોય અને તે તેને ધોયા વિના સૂઈ ગયો અને તેને કોઈ નુકસાન થયું (એટલે કે કોઈ જીવ-જંતૂ કરડી ગયું) તો તે પોતાની જાતને જ દોષ આપે (કે ધોયા વિના કેમ સૂઈ ગયો હતો ?)

નબી સ.અ.વ.નો નિત્યક્રમ હતો કે સૂતાં પહેલાં આપ વુઝૂ કરતાં અને જો ક્યારેક એવી હાલતમાં સૂવાનો ઈરાદો કરતાં કે ગુસ્લની હાજત હોય તો નાપાકીવાળી જગ્યાને ધોઈ લેતાં અને પછી વુઝૂ કરીને સૂઈ જતાં.

૯. સૂવાના સમયે ઘરનો દરવાજો બંધ કરો. ખાવા-પીવાના વાસણ ઢાંકી દો. દીવો કે લાલટેન વગેરે ઓલવી નાખો. અને જો આગ બળતી હોય તો તેને પણ ઠારી દો. એક વખતે મદીનામાં રાતના સમયે એક માણસના ઘરમાં આગ લાગી ગઈ તો નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: ‘આગ તમારી દુશ્મન છે, જ્યારે સૂઓ ત્યારે આગ ઠારી દો.’

અને નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: ‘જ્યારે સાંજ પડી જાય ત્યારે નાનાં બાળકોને ઘરની બહાર નીકળવા ન દો કેમ કે એ સમયે શૈતાનો (જમીન ઉપર) ફેલાઈ જાય છે. પછી જ્યારે એકાદ ઘડી જેટલી રાત વીતી જાય ત્યારે એમને છોડી દો અને બિસ્મિલ્લાહ બોલીને દરવાજો બંધ કરો અને બિસ્મિલ્લાહ બોલીને જ દીવા-બત્તી ઓલવો અને બિસ્મિલ્લાહ બોલીને જ ખાવા-પીવાના વાસણ ઢાંકો અને જો ઢાંકવા માટે કોઈ ઢાંકણું વિગેરે ન હોય તો કોઈ બીજી વસ્તુ જ વાસણ ઉપર મૂકી દો. (સિહાએસિત્તા-હવાલો હિસ્નેહસીન)

૧૦. સૂતી વખતે પથારી ઉપર અને પથારીની નજીક આટલી વસ્તુઓ જરૂર મૂકી દો. પીવાનું પાણી અને ગ્લાસ, લોટો, લાઠી, અજવાળા માટે માચિસ અથવા ટોચ, મિસ્વાક (દાતણ), ટુવાલ વગેરે. અને જો તમે કોઈ જગ્યાએ મહેમાન હોવ તો ઘરના લોકો પાસેથી જાજરૂ વગેરે વિષે જાણકારી અવશ્ય લઈ લો. બની શકે કે રાતમાં કોઈ વખત જરૂર પડી જાય અને તકલીફ ઉઠાવવી પડે. નબી સ.અ.વ. જ્યારે આરામ કરતાં ત્યારે આપના માથા ભણી ઉપર સાત વસ્તુઓ રાખેલી હોય જ. ૧. તેલની શીશી ૨. કાંસકો ૩. સુરમાદાની ૪. કાતર ૫. મિસ્વાક (દાતણ) ૬. અરીસો અને ૭. લાકડીનો એક નાનો ટુકડો જે માથું વગેરે ખંજવાળવાના કામમાં આવતો.

૧૧. સૂતી વખતે તમારા પગરખાં અને કપડાં વગેરે નજીકમાં જ રાખો કે સૂઈને ઊઠો ત્યારે શોધવાં ન પડે અને ઉઠતાંની સાથે જ પગરખામાં પગ ન નાખો. એવી જ રીતે કપડાં પણ ખંખેર્યા વિના ન પહેરો. પહેલાં ખંખેરી લો કેમ કે શક્ય છે કે કપડામાં કોઈ નુકસાનકારક જીવજંતુ હોય અને ખુદા ન કરે તે તમને તકલીફ પહોંચાડે.

૧૨. સૂતાં પહેલાં પથારી બરાબર રીતે આપટી લો અને જો ક્યારેક સૂતાં પછી કોઈ જરૂરત પડે તો ઊઠો અને પાછા આવીને સૂવો તે વખતે પણ પથારી બરાબર આપટી લો. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: ‘અને જ્યારે કોઈ પથારીમાંથી ઊઠે અને પાછો પથારીમાં જાય ત્યારે તેને તેની લુંગીના છેડાથી ત્રણ વખત એને આપટી લે કેમ કે તેને ખબર નથી કે તેની પાછળ તેની પથારીમાં કઈ વસ્તુ આવી ગઈ છે ? (તિર્મિઝી)

૧૩. જ્યારે પથારી ઉપર જાઓ ત્યારે આ દુઆ પઢો. નબી સ. અ. વ. ના ખાસ સેવક હઝરત અનસ રદિ. કહે છે કે, ‘જ્યારે નબી સ. અ. વ. પથારી ઉપર જતાં ત્યારે આ દુઆ પઢતા હતા.

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَطْعَمَنَا وَسَقَانَا وَكَفَانَا وَآوَانَا فَكَمْ مِمَّنْ لَا

كَافِيَ لَهُ وَلَا مُؤْوَى. (شمائل ترمزى)

‘આભાર અને પ્રશંસા અલ્લાહ માટે છે કે જેણે અમને ખવડાવ્યું, અમને પીવડાવ્યું અને જેણે અમારા કામોમાં ભરપૂર મદદ કરી અને જેણે અમને ઠેકાણું આપ્યું. કેટલાય લોકો છે જેમને ન તો કોઈ સહાયક છે ન તો મદદકર્તા તેમજ નથી કોઈ ઠેકાણું પૂરું પાડનાર.’

૧૪. પથારી ઉપર ગયા પછી કુઅનિપાકની થોડીક તિલાવત જરૂર કરો. નબી સ. અ. વ. સૂતાં પહેલાં કુઅનિપાકની થોડી તિલાવત અચૂક કરતાં. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘જે માણસ તેની પથારી ઉપર આરામ કરતી વખતે અલ્લાહની કિતાબની કોઈ સૂર: પઢે તો અલ્લાહ તેની પાસે એક ફરિશ્તો મોકલે છે કે જે દરેક તકલીફ આપતી વસ્તુથી તેના જાગવા સુધી તેવું રક્ષણ કરે છે, પછી તે ઊંઘમાંથી ગમે ત્યારે જાગે.’ (અહમદ)

અને નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: 'જ્યારે કોઈ સૂવા માટે પથારીએ જાય ત્યારે એ જ વખતે એક ફરિશ્તો અને શૈતાન તેની પાસે આવી જાય છે. ફરિશ્તો કહે છે: 'તમારા કામોનો અંત ભલાઈ ઉપર કરો.' અને શૈતાન કહે છે: 'તમારા કામોનો અંત બૂરાઈ ઉપર કરો.' પછી જો એ માણસ અલ્લાહનો ઝિક્ર કરીને સૂતો તો ફરિશ્તો આખી રાત તેનું રક્ષણ કરે છે.'

હઝરત આઈશા રદિ. એ વર્ણવ્યું છે કે નબી સ. અ. વ. જ્યારે પથારી ઉપર જતાં ત્યારે બંને હાથ દુઆ માગવાની જેમ ભેગાં કરતાં અને કુલ હુવલ્લલ્લાહુ અહદ અને કુલ આઉઝુ બિરબ્બિલફલક અને કુલ અઉઝુ બિરબિમાસની સૂરતોની તિલાવત કરીને હાથો ઉપર દમ કરતાં અને પછી હાથ પહોંચે ત્યાં સુધી આપના શરીર ઉપર હાથ ફેરવી લેતાં. માથું, ચહેરો અને શરીરના આગળના ભાગથી શરૂ કરતાં અને આવું ત્રણ વખત કરતાં.' (શિમાઈલેતિર્મિઝી)

૧૫. જ્યારે સૂવાનો ઈરાદો કરો ત્યારે જમણો હાથ ડાબા ગાલની નીચે રાખીને જમણા પાસાએ સૂવો. હઝરત આરા રદિ. કહે છે કે જ્યારે નબી સ. અ. વ. આરામ કરતાં ત્યારે જમણો હાથ જમણા ગાલની નીચે રાખતાં અને આ શબ્દો બોલતાં:

رَبِّ قَبِيْ عَذَابِكَ يَوْمَ تَبْعَثُ عِبَادَكَ

'હે અલ્લાહ ! મને એ દિવસે તારા અઝાબથી બચાવ કે જે દિવસે તું તારા બંદાઓને ઉઠાવીને તારી સામે હાજર કરીશ.' હિસ્નેહસીનમાં છે કે નબી સ. અ. વ. આ શબ્દો ત્રણ વખત દોહરાવતા હતાં.

૧૬. ચતાપાટ સૂવાથી તેમજ ડાબા પડખે સૂવાથી દૂર રહો. હઝરત મઈશ રદિ. ના પિતા તફપ્તા અલગિફારી રદિ. કહે છે કે હું મસ્જિદમાં ઊંઘી (પેટ ઉપર) સૂઈ રહ્યો હતો કે કોઈએ મને મારા પગથી હલાવ્યો અને કહ્યું કે આવી રીતે સૂવું તે અલ્લાહને પસંદ નથી. પછી મેં જોયું તો એ નબી સ. અ. વ. હતાં. (અબૂદાઉદ)

૧૭. સૂવા માટે એવી જગ્યા પસંદ કરો કે જ્યાં તાજી હવા આવતી હોય. એવા બંધ ઓરડામાં સૂવાથી દૂર રહો કે જ્યાં તાજી હવા આવતી ન હોય.

૧૮. મોહું લપેટીને ન સૂઓ આવી રીતે સૂવાથી સ્વાસ્થ્ય ઉપર ખરાબ અસર પડે છે. ચહેરો ખુલ્લો રાખીને સૂવાની ટેવ પાડો કે જેથી તમને તાજી હવા મળી રહે.

૧૯. એવા ખુલ્લા ધાબા-છાપરાઓ ઉપર સૂવાથી દૂર રહો કે જ્યાં કોઈ જાળી વગેરે ન હોય અને ધાબા ઉપરથી ઉતરતી વખતે ધ્યાન રાખો કે સીડી ઉપર પગ

રાખતાં પહેલા લાઈટની વ્યવસ્થા કરી લો. ઘણી વખત સામાન્ય ભૂલ બદલ ઘણી તકલીફ ઊડાવવી પડે છે.

૨૦. ગમે તેટલી ઠંડી પડતી હોય તો પણ ઓરડામાં સઘડી પેટાવીને સૂઓ નહીં. તેમજ બંધ ઓરડામાં લાલટેન સળગતી રાખીને ન સૂઓ. આગ જલતી હોય ત્યારે બંધ ઓરડામાં જે ગેસ પેદા થાય છે તે સ્વાસ્થ્ય માટે ખૂબ જ નુકસાનકારક છે. બલ્કે અમુક વખતે તો એનાથી જીવનું જોખમ પણ ઊભું થઈ જાય છે અને મોત પણ થઈ શકે છે.

૨૧. સૂતાં પહેલાં આ દુઓ પઢો. હઝરત અબૂ હુરૈરહ રદિ.એ વર્ણવ્યું છે કે નબી સ.અ.વ. સૂતા પહેલાં આ દુઆ પઢતા હતાં:

بِاسْمِكَ رَبِّي وَضَعْتُ جَنبِيَّ وَبِكَ أَرْفَعُهُ إِنْ أَمْسَكَتْ نَفْسِي
فَارْحَمْهَا، وَإِنْ أَرْسَلْتَهَا فَأَحْفَظْهَا بِمَا تَحْفَظُ بِهِ عِبَادَكَ
الصَّالِحِينَ.

‘હે મારા પરવરદિગાર ! તારા જ નામ સાથે મેં મારું પડખું પથારી ઉપર મૂક્યું અને તારા જ સહારાથી હું તેને પથારી ઉપરથી ઉઠાવીશ. જો તું રાતમાં જ મારા પ્રાણ લઈ લે તો તેની ઉપર દયા કર. અને જો તું તેને છોડીને વધુ મહેતલ આપે તો તેનું રક્ષણ કર જેવી રીતે તું તારા નેક બંદાઓનું રક્ષણ કરે છે.’ (બુખારી, મુસ્લિમ)
જો આ દુઆ મોઢે ન હોય તો ટૂંકી દુઆ પ્રમાણે છે:

اللَّهُمَّ بِاسْمِكَ أَمُوتُ وَأَحْيَى (بخاری، مسلم)

‘હે અલ્લાહ ! હું તારા જ નામ સાથે મોતના ખોળામાં જઉં છું અને તારા જ નામ સાથે જીવતો ઉઠીશ.’ (બુખારી, મુસ્લિમ)

૨૨. રાતના અંત ભાગમાં ઉઠવાની ટેવ પાડો. મનને કેળવવા માટે અને અલ્લાહ સાથે સંબંધ પેદા કરવા માટે રાતના છેલ્લા ભાગમાં ઊઠવું અને અલ્લાહને યાદ કરવું જરૂરી છે. અલ્લાહે તેના વહાલા બંદાઓનો આ જ વિશિષ્ટ ગુણ બતાવ્યો છે કે તેઓ રાત્રે ઉઠીને અલ્લાહ સામે રુકૂઅ અને સિજદા કરે છે અને પોતાના ગુનાઓની માફી માગે છે. નબી સ.અ.વ. નો નિત્યકર્મ હતો કે આપ રાતના શરૂઆતના ભાગમાં

આરામ કરતાં અને રાતના અંત ભાગમાં ઉઠીને અલ્લાહની ઈબાદતમાં મશગૂલ થઈ જતાં.

૨૩. ઊંઘમાંથી જાગો ત્યારે આ દુઆ પઢો:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَحْيَانَا بَعْدَ مَا أَمَاتَنَا وَالْيَهُ النَّشُورُ (بخاری، مسلم)

‘આભાર અને પ્રશંસા અલ્લાહ જ માટે છે જેણે અમને મરેલા કરી દીધા પછી જીવન બક્ષ્યું અને તેની જ સામે ઊઠીને હાજર થવાનું છે.’ (બુખારી, મુસ્લિમ)

૨૪. જ્યારે કોઈ સારું સ્વપ્નું જુઓ ત્યારે અલ્લાહનો આભાર માનો અને તેને તમારા માટે ખુશખબરની આગાહી સમજો. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: ‘હવે નબુવ્વતમાંથી ખુશખબરોની આગાહી સિવાય કંઈ બાકી રહ્યું નથી.’ લોકોએ પૂછ્યું કે, ખુશખબરની આગાહી શું છે? તો ફરમાવ્યું: ‘સારું સ્વપ્નું’ (બુખારી)

અને નબી સ. અ. વ. એ એમ પણ ફરમાવ્યું છે: જ્યારે કોઈ સારું સ્વપ્નું જુઓ ત્યારે અલ્લાહની હમ્દ-વ-સના કરો અને તેનું વર્ણન કરા અને મિત્રને જ કહો.’ નબી સ. અ. વ. જ્યારે પણ કોઈ સારું સ્વપ્નું જોતાં ત્યારે સહાબીઓ રદિ. ને કહેતાં અને સહાબીઓને પણ કહેતાં કે ‘તમારા સ્વપ્ના વિષે પણ જણાવો. હું તેની તાબીર-સ્વપ્ન ફળ જણાવીશ.’ (બુખારી)

૨૫. દુરૂદશરીફ ખૂબ પઢો. આશા છે કે અલ્લાહતઆલા નબી સ. અ. વ. સાથે મુલાકાતથી નવાજે.

મૌલાના મુહમ્મદઅલી મુંગેરી રહ. એ એક વખત હઝરત ફઝલુર્રહમાન ગંજ મુરાદાબાદીને પૂછ્યું કે કોઈ ખાસ દુરૂદશરીફ બતાવો કે જેનાથી નબી સ. અ. વ. ના દીદાર થાય તો તેમણે કહ્યું કે, એવો કોઈ ખાસ દુરૂદ નથી. બસ, ખુલૂસ પેદા કરવું જોઈએ. પછી થોડીવારે કહ્યું: ‘અલબત્ત, સૈયદ હસન રહ. ને આ દુરૂદનો અમલ સફળ રહ્યો છે.

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَٰلِهِ بِعَدْوِ كُلِّ مَعْلُومٍ لَكَ

‘હે અલ્લાહ! મુહમ્મદ ઊપર અને એમની ઓલાદ ઉપર એ તમામ વસ્તુઓની સંખ્યા કે, જે તારા જ્ઞાનમાં છે, તેમના જેટલી રહમત ઉતાર.’

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: જેણે મને સ્વપ્નામાં જોયો તેણે વાસ્તવમાં મને જોયો કેમ કે શૈતાન મારા રૂપમાં આવી શકતો નથી.’ (શિમાઈલેતિર્મિઝી)

હજરત યઝીદ ફારસી રહ. કુર્આનપાક લખવાનું કામ કરતા હતાં. એક વખત તેમને સ્વપ્નામાં નબી સ. અ. વ. ના દર્શન થયાં. હજરત ઈબ્ને અબ્બાસ રદિ. ત્યારે હયાત હતાં. હજરત યઝીદે એમને આની વાત કરી તો ઈબ્ને અબ્બાસ રદિ. એ એમને નબી સ. અ. વ. ની એ હદીસ સંભળાવી કે જેણે મને સ્વપ્નામાં જોયો તેણે વાસ્તવમાં મને જ જોયો કેમ કે શૈતાન મારા રૂપમાં આવી શકતો નથી.’

પછી પૂછ્યું: ‘તમે સ્વપ્નામાં જે હસ્તીને જોઈ છે તેમનો દેખાવ કહી શકો છો ?’ યઝીદ રહ. એ કહ્યું: ‘આપનું શરીર અને આપના કદ-કાઠી બિલકુલ સમતોલ હતાં. આપનો રંગ ઉજળો ઘઉંવર્ણો હતો. આંખો સુમ્મો આંજેલી, હસમુખો સુંદર ચહેરો, ખૂબ ભરાવદાર દાઢી જે આખા ચહેરા ઉપર છવાયેલી હતી અને છાતી ઉપર ફેલાયેલી હતી.’ ઈબ્ને અબ્બાસ રદિ. એ કહ્યું: ‘જો તમે નબી સ. અ. વ. ને જિંદગીમાં જોયા હોત તો પણ આનાથી વધારે દેખાવ વર્ણવી શક્યાં ન હોત. (એટલે કે તમે જે દેખાવનું વર્ણન કર્યું છે તે વાસ્તવમાં નબી સ. અ. વ. નો દેખાવ છે.)

(શિમાઈલે તિર્મિઝી)

૨૬. જ્યારે પણ ખુદા ન કરે ને કોઈ અણગમતું બિહામણું સ્વપ્નું જુઓ તો એનું વર્ણન હરગિજ કોઈની સામે ન કરો અને સ્વપ્નાની બૂરાઈ સામે અલ્લાહની પનાહ માગો. અલ્લાહ ચાહશે તો તેની ખરાબ પ્રભાવથી સુરક્ષિત રહેશો.

હજરત અબૂ સલ્મા રદિ. કહે છે કે, હું અણગમતા સ્વપ્નાઓ આવવાના લીધે ઘણીવાર બીમાર પડી જતો હતો. એક દિવસે મેં અબૂ કતાદા રદિ. ને ફરિયાદ કરી તો તેમણે મને નબી સ. અ. વ. ની આ હદીસ સંભળાવી.

‘સારું સ્વપ્નું અલ્લાહ તરફથી હોય છે. જો તમારામાંથી કોઈ સારું સ્વપ્નું જુએ તો તેના ખાસ દોસ્ત સિવાય બીજા કોઈને ન બતાવે અને કોઈ અણગમતું સ્વપ્નું જુએ તો કોઈને પણ બિલકુલ ન બતાવે બંલકે જાગતાની સાથે અઊઝુબિલ્લાહી મિનશૈતાનિર્જીમ ત્રણ વખત પઢી છાતીમાં ડાબી બાજુ સહેજ ઠપકારે અને પાસું ફેરવી લે. તો તે એ સ્વપ્નાની ખરાબ અસરથી સુરક્ષિત રહેશે. (રિયાઝુસ્સાલેહિન, મુસ્લિમ)

૨૭. મનથી ઉપજાવી કાઢીને જુદા સ્વપ્નાં વર્ણવો નહીં. અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્બાસ રદિ. એ કહ્યું છે કે નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: જે કોઈ સ્વપ્નું જોયા વિના પોતાના તરફથી ઉપજાવીને વર્ણવે તો તેને એવી સજા આપવામાં આવશે કે જવના બે દાણામાં ગાંઠ લગાડે અને કોઈ કદાપિ આમ કરી નહીં શકે.’ (મુસ્લિમ)

અને નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું, 'આ તદ્દન જૂઠ્ઠી આરોપ છે કે માણસ એવી વાત કહે જે તેની આંખોએ જોઈ નથી. (બુખારી)

૨૮. જ્યારે પણ કોઈ મિત્ર તેના સ્વપ્ના વિષે બતાવે તો તેનો સારો અર્થ કાઢો અને તેના માટે દુઆ કરો. એક માણસે એક વખત નબી સ.અ.વ. સામે તેનું સ્વપ્નું વર્ણવ્યું તો નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું ઘણું સારું સ્વપ્નું જોયું છે, બહેતર સ્વપ્ન ફળ આપશે.'

નબી સ.અ.વ. સામાન્ય રીતે ફજની નમાઝ પછી પલાંઠી વાળીને બેસી જતાં અને લોકોને કહેતાં કે જેણે જે સ્વપ્નું જોયું હોય તે બતાવો અને સ્વપ્નું સાંભળ્યા પહેલાં આ શબ્દો કહેતાં:

خَيْرًا تَلَقَّاهُ وَ شَرًّا تَوَقَّاهُ وَ خَيْرًا نَأَى وَ شَرًّا عَلَى أَعْدَائِنَا
وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.

'આ સ્વપ્નાની ભલાઈ તમને મળે અને તેની બૂરાઈથી તમે સુરક્ષિત રહો. આપણા માટે ભલાઈ અને આપણા દુશ્મનો માટે મુસીબત હોય, હમ્દ-વ-શુક અલ્લાહના જ માટે છે જે તમામ જગતનો માલિક છે.'

૨૯. ક્યારેક સ્વપ્નામાં ડરી જાઓ અથવા ક્યારેક પરેશાનીભર્યું સ્વપ્નું જુઓ તો ભય અને પરેશાની દૂર કરવા માટે આ દુઆ પઢો અને તમારા સમજણા બાળકોને પણ આ દુઆ યાદ કરાવો.

અબ્દુલ્લાહ બિન અમ્ર બિન આસ રદિ. કહે છે કે જ્યારે હું કોઈ સ્વપ્નામાં ડરી જાઉં કે ગભરાઈ જાઉં તો નબી સ.અ.વ. તેની ગભરામણ દૂર કરવા માટે આ દુઆ પઢવાની શીખ આપતાં.

أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّةِ مِنْ غَضَبِهِ وَعِقَابِهِ وَ شَرِّ عِبَادِهِ وَمِنْ
هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ وَأَنْ يَحْضُرُونِ. (ابوداؤد، ترمذی)

'હું અલ્લાહના જ સ્વયંસંપૂર્ણ કલામનું રક્ષણ માગુ છું; તેના ગુસ્સાથી, તેની સજાથી, તેના બંદાઓની બૂરાઈથી, શૈતાનોની ઉશ્કેરણીઓથી અને એનાથી કે તેઓ મારી પાસે આવે.' (અબૂદાઉદ; તિર્મિઝી)

(૬)

રસ્તે ચાલવાના આદાબ

૧. રસ્તામાં મધ્યમ ગતિએ ચાલો એટલી ઝડપથી ન ચાલો કે વિના કારણે લોકો માટે તમાશો બની જાઓ તેમજ એટલા ઢીલા બનીને સાવ ધીમી ગતિથી પણ ન ચાલો કે લોકો તમને બીમાર સમજીને તબિયત પૂછવા લાગે. નબી સ.અ.વ. લાંબા ડગ માંડીને પગ ઉપાડીને ચાલતાં, પગ ઢસડીને ક્યારેય ચાલતા ન હતાં.

૨. સ્વમાનભેર નીચી નજર રાખીને ચાલો અને રસ્તામાં ફાંફાં મારતા દરેક વસ્તુને જોતાં જોતાં ન ચાલો. આવી રીતનું વર્તન ગંભીરતા અને રીતભાતની વિરુદ્ધ છે. નબી સ.અ.વ. ચાલતી વખતે પોતાના શરીરને આગળની તરફ ઝુકાવેલું રાખીને ચાલતાં જાણે કે કોઈ ઊંચી જગ્યાએથી નીચેની તરફ ઉતરતું હોય. નબી સ.અ.વ. માનભેર સહેજ ઝડપ સાથે ચાલતાં અને શરીરને સ્ફૂર્તિવાનું અને સંકોચાયેલું રાખતાં તેમજ ચાલતાં ચાલતાં ડાબે-જમણે જોતા નહીં.

૩. નમ્રતાપૂર્વક ધીમા પગલે ચાલો. અક્કડ બનીને ન ચાલો, તમે ન તો તમારી ઠોકર વડે જમીનને ફાડી શકો છો ન તો પહાડોની ઊંચાઈઓ સર કરી શકો છો. તો પછી અક્કડ બનીને ચાલવાનો અવકાશ ક્યાં છે ?

૪. હંમેશાં પગરખાં પહેરીને ચાલો. ઉઘાડા પગે ચાલવાથી દૂર રહો. પગરખાં વડે પગને કાંટા, કાંકરા અને બીજી હાનિકારક વસ્તુઓથી પણ સુરક્ષા મળે છે અને ઈજાકારક જીવજંતુઓથી પણ બચી શકાય છે. નબી સ.અ.વ. એ ફરમાવ્યું: ‘હંમેશાં પગરખાં પહેરો, પગરખાં પહેરનાર એક પ્રકારનો અસ્વાર હોય છે.’

૫. રસ્તામાં ચાલવામાં સુંદર રુચિ અને સુસભ્યતા અને સ્વમાનનું ધ્યાન રાખો. કાં તો બંને જોડાં પહેરીને ચાલો અથવા તો પછી જોડાં કાઢીને ચાલો. એક પગ ઉઘાડો અને એક પગમાં જોડો પહેરીને ચાલવું ખૂબ જ હાસ્યાસ્પદ કૃત્ય છે. જો ખરેખર કોઈ મજબૂરી ન હોય તો આવું અરુચિકર અને અસભ્ય વર્તન કરવાથી સપ્તાઈપૂર્વક દૂર રહેવાનો પ્રયત્ન કરો. નબી સ.અ.વ. એ ફરમાવ્યું છે: ‘એક જોડો પહેરીને કોઈપણ ન ચાલે, કાં તો બંને જોડાં પહેરીને ચાલે અથવા બંને ઉતારીને ચાલે.’ (શિમાઈલેતિર્મિઝી)

૬. ચાલતી વખતે તમારા કપડાંને સંકેલીને ચાલો કારણ કે કપડાંમાં ગૂંચવાઈ

જવાનો ડર રહે છે. નબી સ.અ.વ. ચાલતી વખતે પોતાની લૂંગી સહેજ ઊંચી ઉઠાવીને સમેટીને ચાલતા હતાં.

૭. હંમેશાં બનાવટ કર્યા વિના નિખાલસપણે પોતાના સાથીઓની સાથે ચાલો. આગળ આગળ ચાલીને તમારી વિશિષ્ટ શાન ન દેખાડો. કો'ક વખત નિખાલસપણે તમારા સાથીઓનો હાથ હાથમાં ઝાલીને પણ ચાલો. નબી સ.અ.વ. સાથીઓ સાથે ચાલવામાં ક્યારેય પોતાની વિશિષ્ટ શાન દેખાવા દેતા ન હતાં. મોટાભાગે તો નબી સ.અ.વ. સહાબીઓની પાછળ પાછળ ચાલતાં અને કો'કવાર નિખાલસપણે પોતાના સાથીનો હાથ સંકેલીને પણ ચાલતાં.

૮. રસ્તાનો હક્ક અદા કરવાનું પણ ધ્યાન રાખો. રસ્તામાં થોભીને કે બેસીને આવતા-જતાં લોકોને ધારી-ધારીને જોવાથી દૂર રહો અને ક્યારેક જો રસ્તામાં થોભવું પડે કે બેસવું પડે તો રસ્તાનો હક્ક અદા કરવા માટે ૬ વાતોનું ધ્યાન રાખો:

(૧) નજર નીચી રાખો.

(૨) હાનિકારક વસ્તુ રસ્તામાંથી હટાવી દો.

(૩) સલામનો જવાબ વાળો.

(૪) નેક કામ કરવાની શીખ આપો અને બૂરું કામ કરવાથી રોકો

(૫) ભૂલા પડેલાં લોકોને રસ્તો બતાવો.

(૬) મુસીબતમાં મૂકાયેલા લોકોની મદદ કરો.

૯. રસ્તામાં હંમેશા સારા લોકોનો સંગાથ કરો. ખરાબ લોકો સાથે ચાલવાથી દૂર રહો.

૧૦. રસ્તામાં સ્ત્રી-પુરુષ ભેગાંભેગાં ન ચાલે. મહિલાઓએ રસ્તા વચ્ચે ચાલવાને બદલે રસ્તાના કિનારે કિનારે ચાલવું જોઈએ અને પુરુષોએ એમનાથી છોટા રહીને ચાલવું જોઈએ. નબી સ.અ.વ. એ ફરમાવ્યું: 'માટીથી ભરેલા અને ગંધાતા કીચડથી લથબથ ભૂંડ સાથે ટકરાવાનું તો ચલાવી લઈ શકાય પણ કોઈ પુરુષના ખભા સાથે કોઈ અજાણી સ્ત્રીનો ખભો અથડાય એ વસ્તુ જરા પણ ચલાવી લઈ શકાય નહીં.

૧૧. સજ્જન-સુશીલ મહિલાઓ જ્યારે કોઈ કામ માટે રસ્તા ઉપર ચાલે તો બુરખા કે ચાદર વડે તેમના શરીર, પોશાક અને સાજ-શણગારની દરેક વસ્તુને સારી રીતે છુપાવી લે અને ચહેરા ઉપર નકાબ નાખેલો રાખે.

૧૨. કોઈ એવું ઘરેણું-જણસ પહેરીને ન ચાલો કે જેમાં ચાલતી વખતે ઝનકારનો અવાજ થાય અથવા ધીમા પગલે ચાલો કે જેથી તેનો અવાજ અજાણ્યા લોકોને

તમારી તરફ આકર્ષે નહીં.

૧૩. સ્ત્રીઓ ફેલાઈ જતી સુગંધ લગાવીને રસ્તે ન ચાલે. આવી સ્ત્રીઓ માટે નબી સ.અ.વ.એ ખૂબજ સખત શબ્દોનો ઉપયોગ કર્યો છે.

૧૪. ઘરેથી નીકળો ત્યારે આકાશ તરફ જોઈને આ દુઆ પઢો.

بِسْمِ اللَّهِ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ أَنْ تَنْزِلَ أَوْ تُنْزَلَ وَ
أَنْ تُضِلَّ أَوْ تُضِلَّ أَوْ يُظْلَمَ أَوْ يُظْلَمَ عَلَيْنَا أَوْ نَجْهَلَ أَوْ يُجْهَلَ عَلَيْنَا.

(مسند احمد)

‘અલ્લાહના નામ સાથે (મેં ડગલું માંડયું) અને તેની જ ઉપર જ મને ભરોસો છે. હે અલ્લાહ ! હું એ વસ્તુથી તારું રક્ષણ માગું છું કે અમે ડગી જઈએ અથવા કોઈ બીજો અમને ડગાવી દે. અમે પોતે ભૂલાં પડી જઈએ કે બીજા કોઈ અમને ભટકાવી દે. અમે પોતે કોઈની ઉપર જુલ્મ ગુજારી બેસીએ અથવા બીજો કોઈ અમારી ઉપર અત્યાચાર કરે, અમે જાતે મૂખાઈભર્યું વર્તન કરવા માંડીએ અથવા બીજો કોઈ અમારી સાથે જહાલતભરી રીતે વર્તે.’

૧૫. બજારમાં જાઓ ત્યારે આ દુઆ પઢો:

بِسْمِ اللَّهِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَ هَذِهِ السُّوقِ وَخَيْرَ مَا فِيهَا
وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَشَرِّ مَا فِيهَا، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ
أُصِيبَ بِهَا يَمِينًا فَأَجْرَةً أَوْ صَفْقَةً خَاسِرَةً.

‘અલ્લાહના નામ સાથે (બજારમાં પ્રવેશું છું), હે અલ્લાહ ! હું આ બજારની ભલાઈ તેમજ જે કંઈ આમાં છે તેની ભલાઈ માગું છું, અને આ બજારની બૂરાઈથી તેમજ જે કંઈ આમાં છે તેની બૂરાઈ સામે તારું રક્ષણ માગું છું. હે અલ્લાહ ! હું તારું રક્ષણ માગું છું, દજુદ્દા સોગંદ ખાવા સામે અથવા ખોટની કોઈ સોદો કરવા સામે.’

હઝરત ઉમર બિન ખત્તાબ રદિ. કહે છે કે, નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: ‘જે માણસ બજારમાં દાખલ થતી વખતે આ દુઆ પઢી લે અલ્લાહ તેના હિસાબમાં દસ

લાખ નેકીઓ લખી દેશે, દસ લાખ ભૂલો માફ કરી દેશે અને દસ લાખ દરજજાની બુલંદી આપશે.’

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي
وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ
شَيْءٍ قَدِيرٌ. (ترمذی)

‘અલ્લાહ સિવાય કોઈ ઈબાદતને લાયક નથી, તે એકલો છે, તેનો કોઈ ભાગીદાર નથી, સત્તા તેની છે. એ જ આભાર અને પ્રશંસાને પાત્ર છે, એ જ જીવન બક્ષે છે અને એ જ મૃત્યુ આપે છે, તે શાશ્વત છે, તેના માટે મૃત્યુ નથી, તમામ ભલાઈ તેના હાથમાં છે અને તે બધું જ કરવા માટે શક્તિમાન છે.’ (તિર્મિઝી)

(૭)

મુસાફરીના આદાબ

૧. મુસાફરી માટે એવા સમયે નીકળવું જોઈએ કે જેમાં ઓછામાં ઓછો સમય લાગે તેમજ નમાઝોના સમય પણ સચવાય. નબી સ. અ. વ. પોતે જ્યારે મુસાફરીએ નીકળતાં અથવા કોઈને મોકલતાં ત્યારે સામાન્ય રીતે ગુરૂવારનો દિવસ પસંદ કરતા હતાં.

૨. મુસાફરી એકલા ન કરો, શક્ય હોય તો ઓછામાં ઓછા ત્રણ માણસો સાથે લો. આનાથી રસ્તામાં માલ-સામાનનું રક્ષણ તેમજ બીજી જરૂરિયાતોમાં પણ આસાની રહે છે, અને માણસ ઘણાં જોખમોથી સલામત રહે છે. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: 'જો લોકોને એકલા મુસાફરી કરવાની એ ખરાબીઓની ખબર પડી જાય જે હું જાણું છું તો કોઈ અસ્વાર ક્યારેય રાતમાં એકલો મુસાફરી ન કરે.' (બુખારી)

એક વખત એક માણસ લાંબી મુસાફરી ખેડીને નબી સ. અ. વ. સમક્ષ આવ્યો તો આપે તે મુસાફરને પૂછ્યું: તમારી સાથે કોણ છે? મુસાફરે કહ્યું: હે રસૂલુલ્લાહ સ. અ. વ., મારી સાથે કોઈપણ નથી, હું એકલો આવ્યો છું' તો નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: 'એકલો અસ્વાર શૈતાન છે અને બીજો અસ્વાર શૈતાન છે, અલબત્ત, ત્રણ અસ્વાર અસ્વાર છે.' (તિર્મિઝી)

૩. મહિલાઓએ હંમેશાં એક મહરમની સાથે જ મુસાફરી કરવી જોઈએ. હા, જો એકાદ દિવસની સામાન્ય મુસાફરી હોય તો એમાં કોઈ હરજ નથી પરંતુ સાવચેતી એમાં જ છે કે મહિલા એકલી મુસાફરી ન કરે. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: 'જે મહિલા અલ્લાહ અને કયામતના દિવસ ઉપર ઈમાન ધરાવતી હોય તેના માટે ત્રણ દિવસ અથવા તેનાથી વધારાની મુસાફરી એકલી કરવાનું જાઈઝ નથી. તે આવી લાંબી મુસાફરી ત્યારે જ કરી શકે છે કે જ્યારે તેની સાથે તેના પિતા હોય, ભાઈ હોય, પતિ હોય અથવા તેનો પોતાનો દીકરો હોય અથવા કોઈ બીજી મહરમ વ્યક્તિ હોય.' (બુખારી)

અને એક બીજા પ્રસંગે તો નબી સ. અ. વ. એ એટલે સુધી ફરમાવ્યું છે કે: 'મહિલાએ એક દિવસ અને એક રાતની મુસાફરી માટે પણ એકલા જવું જોઈએ નહીં. (બુખારી, મુસ્લિમ)

૪. મુસાફરી ઉપર જતી વખતે જ્યારે સવાર થઈ જાયો અને સવારી ચાલવા લાગે ત્યારે આ દુઆ પઢો:

سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ ۝ اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَسْئَلُكَ فِي سَفَرِنَا هَذَا الْبِرَّ وَالتَّقْوٰى
وَمِنَ الْعَمَلِ مَا تَرْضٰى. اَللّٰهُمَّ هَوِّنْ عَلَيْنَا سَفَرِنَا هَذَا وَاطْوِ عَنَّا
بُعْدَهُ اَللّٰهُمَّ اَنْتَ الصّٰحِبُ فِي السَّفَرِ وَالْخَلِيْفَةُ فِي الْاَهْلِ،
اَللّٰهُمَّ اِنِّيْ اَعُوْذُبِكَ مِنْ وَعَثَاءِ السَّفَرِ، وَ كَاْبَةِ الْمَنْظَرِ، وَسُوْءِ
الْمُنْقَلَبِ فِي الْمَالِ وَالْاَهْلِ وَالْوَالِدِ وَالْحَوْرِ بَعْدَ الْكُوْرِ وَ
دَعْوَةَ الْمَظْلُوْمِ. (مسلم، البراهين، ترمذی)

‘પાક અને ઉચ્ચતર છે એ (અલ્લાહ) કે જેણે એને અમારા તાબે કરી દીધું જો કે અમે તેને કાબૂમાં કરી શકનારા ન હતાં. ચોક્કસ અમે અમારા માલિક તરફ પાછા જવાના છીએ. હે અલ્લાહ ! અમે અમારી આ મુસાફરીમાં તારી પાસેથી નેકી અને તકવા-સંયમ માટે સાનુકૂળતા માગીએ છીએ અને એવાં કામો માટે અનુકૂળતા માગીએ છીએ કે જે તારી પ્રસન્નતાના હોય અલ્લાહ અમારા માટે મુસાફરી સરળ કરી દે અને આનું અંતર અમારા માટે ટકાવી દે. હે અલ્લાહ તું જ આ મુસાફરીમાં મિત્ર છે અને તું જ ઘરવાળાઓમાં ખલીફા અને દેખરેખ રાખનાર છે. હે અલ્લાહ ! હું મુસાફરીની કઠણાઈઓ સામે, અણગમતા દશ્યો સામે અને મારા માલ સામે, મારા સંબંધીઓ સામે અને મારી ઓલાદમાં ખરાબ રીતે પાછા ફરવા સામે અને નેકી પછી બદી સામે અને મઝલૂમની બદદુઆઓની સામે તારું રક્ષણ માગું છું. (મુસ્લિમ, અબૂ દાઉદ, તિર્મિઝી)

૫. રસ્તામાં બીજા લોકોની સગવડ અને આરામનું પણ ધ્યાન રાખો. રસ્તાના સાથીનો પણ હક્ક છે. કુર્આનમાં વસ્સાહિબિ બિલ્જિબિ શબ્દો ફરમાવવામાં આવ્યા છે. ‘અને પડખેના સાથીની સાથે સાદું વર્તન કરો.’ પડખે ચાલતો કે બેઠેલો સાથી એ દરેક માણસ છે કે જેની સાથે ગમે ત્યાં ગમે ત્યારે તમારો સંગાથ થઈ જાય. મુસાફરી દરમિયાનની ટૂંકી મિત્રાચારીનો પણ એ હક્ક બને છે કે તમે તમારા

સફરના સાથી સાથે સારામાં સારું વર્તન દાખવો અને એવો પ્રયત્ન કરો કે તમારા કોઈ શબ્દો કે વ્યવહારના કારણે તેને કોઈ શારીરિક કે માનસિક તકલીફ ન પહોંચે. નબી સ.અ.વ. એ ફરમાવ્યું છે: 'કોમનો સરદાર એમનો સેવક હોય છે જે બીજા લોકોની સેવા કરવામાં અન્યો કરતાં આગળ વધી જાય. નેકીમાં તેનાથી આગળ વધી જનાર કોઈ હોય તો માત્ર એ જ માણસ જે અલ્લાહની રાહમાં શહાદત પામે.' (મિશકાત)

૬. મુસાફરી શરૂ કરતાં સમયે અને પાછા આવો ત્યારે બે રકઅત શુકરાના-આભારની નફલ નમાઝ અદા કરો. નબી સ.અ.વ. આમ જ કરતા હતાં.

૭. જ્યારે તમારી કાર, બસ અથવા વહાણ ઉંચે ચઢે અથવા ઊંચાઈ પકડે ત્યારે આદુઆ પઢો.

اللَّهُمَّ لَكَ الشَّرْفُ عَلَى كُلِّ شَرَفٍ وَلَكَ الْحَمْدُ عَلَى كُلِّ حَالٍ

'હે અલ્લાહ ! તને જ બધી જ મોટાઈ અને ઊંચાઈ ઉપર સરસાઈ મળેલી છે. દરેક હાલતમાં હમ્દ-વ-સનામાં તારો જ હક્ક છે.'

૮. રાત્રે ક્યાંક રોકાણ કરવું પડે ત્યારે સુરક્ષિત ઠેકાણે રોકાણ કરો કે જ્યાં ચોર-ડાકુથી પણ તમારા જાનમાલ સલામત હોય અને હાનિકારક પ્રાણીઓ તરફથી પણ કોઈ ભયની આશંકા ન હોય.

૯. મુસાફરીની જરૂરિયાત સમાપ્ત થયે ઘરે પાછા આવવામાં ઉતાવળ કરો. બિનજરૂરી હરવા-ફરવાથી દૂર રહો.

૧૦. મુસાફરી કરીને એકાએક કોઈ સમાચાર આપ્યા વિના રાત્રે ઘરે પાછા આવી જાઓ નહીં. પહેલાં ખબર કરો, પછી મસ્જિદમાં બે રકઅત નફલ અદા કરો, પછી ઘરના લોકોને સમય આપો કે તેઓ તમારા સ્વાગત માટે સારી રીતે તૈયાર થઈ શકે.

૧૧. મુસાફરીમાં જો પશૂ સાથે હોય તો તેમના આરામ અને સગવડનો પણ ખ્યાલ રાખો અને જો કોઈ સવારીનું જાનવર હોય તો તેની જરૂરતો અને સલામતીની પણ વ્યવસ્થા કરો.

૧૨. ઠંડીની ઋતુમાં જરૂર પ્રમાણે પથારી વિગેરે સાથે રાખો અને યજમાનને બિનજરૂરી અગવડમાં ન મૂકો.

૧૩. મુસાફરીમાં પાણી માટે વાસણ અને મુસલ્લો ભેગો રાખો કે જેથી કુદરતી હાજત, વુઝૂ, નમાઝ અને પીવાના પાણીની તકલીફ સહન કરવી ન પડે.

૧૪. થોડા માણસો ભેગાં મળીને મુસાફરી કરી રહ્યાં હોય ત્યારે એક વ્યક્તિને તમારો અમીર-આગેવાન કરાવી લો. અલબત્ત, દરેક જણ પોતાની ટિકિટ, જરૂર જેટલા પૈસા અને બીજો જરૂરી સામાન પોતાની પાસે રાખે.

૧૫. જ્યારે મુસાફરી દરમિયાન ક્યાંક રાત પડી જાય તો આ દુઆ પઢો:

يَا أَرْضُ، رَبِّي وَرَبُّكَ اللَّهُ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شَرِّكَ وَشَرِّ مَا خُلِقَ فِيكَ
وَشَرِّ مَا يَدِبُّ عَلَيْكَ وَأَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ أَسَدٍ وَأَسْوَدٍ وَمِنَ الْحَيَّةِ

وَالْعَقْرَبِ وَمِنْ شَرِّ سَاكِنِي الْبَلَدِ وَمِنْ الْوَالِدِ وَمَا وَلَدَ. (અબુદાઉદ)

‘હે ધરતી, મારો અને તારો માલિક અલ્લાહ છે, હું તારી બૂરાઈથી અને એ મખ્લૂકની બૂરાઈથી, કે જે તારામાંથી અલ્લાહે પેદા કરી છે, અને એ મખ્લૂકની બૂરાઈથી કે જે તારી ઉપર ચાલે છે હું અલ્લાહની પનાહ માગું છું. અને હું સિંહથી, કાળમુખા અજગરથી અને સાપ-વીછીથી અને આ શહેરના રહેવાસીઓથી અને દરેક જન્મ આપનાર અને જન્મનારની બુરાઈથી અલ્લાહની પનાહ માગું છું. (અબૂદાઉદ)

૧૬. અને જ્યારે મુસાફરીએથી ઘરે પાછા આવો ત્યારે આ દુઆ પઢો:

أَوْبًا أَوْبًا لِرَبَّنَا نَوْبًا لِأَيُّغَادِرُ عَلَيْنَا حَوْبًا. (حصن، حصين)

‘પાછા ફરવાનું છે, આપણા માલિકની તરફ જ પાછા ફરવાનું છે અને આપણા માલિકની જ સામે તૌબા છે એવી તૌબા છે કે જે આપણા ગુનાઓની કોઈ અસર બાકી રહેવા ન દે.’ (હિસ્નેહસીન)

૧૭. જ્યારે કોઈને મુસાફરી માટે વિદાય આપો તો થોડા દૂર સુધી તેની સાથે જાઓ. વિદાય કરતી વખતે તેને પણ દુઆ કરવા માટે કહો અને તેને આ પ્રમાણે દુઆ કરીને વિદાય આપો:

أَسْتَوْدِعُ اللَّهَ دِينَكَ وَأَمَانَتَكَ وَخَوَاتِيمَ عَمَلِكَ. (حصن، حصين)

‘હું તારા દીનને અમાનતને અને અમલના અંતને અલ્લાહને સુપરત કરું છું.’ (હિસ્નેહસીન)

૧૮. જ્યારે કોઈ મુસાફરી પૂરી કરીને પાછો આવે ત્યારે તેને આવકારો અને પ્રેમ દર્શાવતા શબ્દો બોલીને જરૂર મુજબ પ્રસંગને અનુરૂપ હસ્તધૂનન કરો અથવા ભેટો પણ ખરા.

(૯)

દુઃખદ પ્રસંગના આદાબ

૧. મુસીબતોને ધીરજ રાખીને સહન કરો. હિંમત કદી પણ ન હારો અને દુઃખને ક્યારેય મધ્યમ માર્ગથી આગળ વધવા ન દો. દુનિયાના જીવનમાં કોઈ પણ માણસ દુઃખદર્દ અને મુસીબત, આપત્તિ અને નિષ્ફળતા તેમજ નુક્સાન-ખોટના ભયથી સુરક્ષિત રહી નથી શકતો. અલબત્ત, એક મોમિન-મુસલમાન અને એક કાફિરના ચારિત્ર્યમાં એ ફરક અવશ્ય હોય છે કે કાફિર દુઃખ-દર્દના પ્રસંગોથી ઘેરાઈ જાય છે ત્યારે પરેશાન બનીને હોશકોશ ગુમાવી બેસે છે અને ઘણી વખત એવું પણ બને છે કે દુઃખ સહન ન કરી શકવાના કારણે આત્મહત્યા કરી લે છે. જ્યારે એક મોમિન-મુસલમાન મોટામાં મોટી આફત આવે તો પણ ધીરજ ગુમાવતો નથી અને સાક્ષાત્ મક્કમતા અને ધીરજ દાખવીને શિલાની જેમ અડગ રહે છે. તે એમ વિચારે છે કે જે કંઈ થયું છે તે તકદીરેઈલાહી પ્રમાણે થયું છે, અલ્લાહનો કોઈ હુકમ હિકમત અને ડહાપણ વિનાનો હોત નથી. અને એમ વિચારે છે કે અલ્લાહ જે કરે છે તે તેના બંદાની બહેતરી માટે કરે છે, જરૂર એમાં ભલાઈનું પાસું હશે. મોમિનને આવી રૂહાની શાંતિ અને સંતોષ મળે છે કે દુઃખના ઘામાં તેને મઝા આવવા માંડે છે અને તકદીર ઉપરની આ આસ્થા દરેક મુશ્કેલીને આસાન બનાવી દે છે. અલ્લાહતઆલા ફરમાવે છે:

مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ
مِنْ قَبْلِ أَنْ نُبْرَأَهَا إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ۝ لِكَيْلَا تَأْسَوْا
عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ ۝ (الحديد: ૨૨-૨૩)

‘જે મુસીબતો ધરતી ઉપર આવે છે અને જે આફતો પણ આપણી ઉપર આવે છે તે તમામ એ પહેલાં કે અમે તેમને અમલમાં લાવીએ એક ગ્રંથમાં (લખેલી સુરક્ષિત અને પૂર્વ નિર્ધારિત) છે, આમાં કોઈ શંકા નથી કે એ અલ્લાહ માટે આસાન છે કે જેથી તમે તમારી નિષ્ફળતા બદલ દુખી થયા ન કરો.’ (સૂર: અલહદીદ ૨૨, ૨૩)

એટલે કે તકદીર ઉપર ઈમાન ધરાવવાનો એક ફાયદો એ છે કે મોમિન-મુસલમાન મોટામાં મોટી ઘટનાને પણ તકદીરે ઈલાહીનો ફેસલો માનીને તેના દુખનો ઈલાજ પામી જાય છે અને બેચેન બની જતો નથી. તે દરેક મામલાનો સંબંધ તેના મહેરબાન ખુદાની સાથે જોડીને ભલાઈના પાસા ઉપર નજર સ્થિર કરી દે છે અને ધીરજ રાખીને દરેક બૂરા સમયમાંથી તેના માટે ભલાઈ કાઢવાનો પ્રયાસ કરે છે.

નબી સ.અ.વ. એ ફરમાવ્યું છે: 'મોમિનનો મામલો પણ ઘણો જ સારો છે કે તે જે હાલતમાં પણ હોય છે તે ભલાઈ જ ભેગી કરે છે. જો તેને દુખ-બીમારી અને ગરીબીનો સામનો કરવો પડે તો શાંતિથી તેને સહન કરે છે અને આ અજમાયશ તેના માટે ભલાઈ પુરવાર થાય છે અને જો તેને સુખ-સમૃદ્ધિ મળે છે તો આભાર વ્યક્ત કરે છે અને આ સમૃદ્ધિ તેના માટે ભલાઈનું કારણ બને છે.' (મુસ્લિમ)

૨. જ્યારે દુ:ખના કોઈ સમાચાર સાંભળો અથવા કોઈ નુકસાન થઈ જાય અથવા કોઈ દુખ કે તકલીફ પડે અથવા આકસ્મિક મુસીબતમાં ફસાઈ જાઓ ત્યારે તરત 'ઈન્ના લિલ્લાહિ વ ઈન્ના ઈલૈહિ રાજેઊન' પઢો. (અમે અલ્લાહના જ છીએ અને તેની જ તરફ પાછા જવાના છીએ.) કહેવાનો આશય એ છે કે આપણી પાસે જે છે તે બધું અલ્લાહનું જ છે, તેનું જ આપેલું છે અને તે જ દાતા છે. આપણે પણ તેના જ છીએ અને તેની જ તરફ પાછા જઈશું. આપણે ગમે તેવા સંજોગોમાં અલ્લાહની મરજી પર ખુશ છીએ. તેનું દરેક કામ ભલાઈ, ડહાપણ અને ન્યાય ઉપર આધારિત છે. તે જે પણ કરે છે તે કોઈ મોટી ભલાઈને ધ્યાને રાખીને કરે છે. વફાદાર ગુલામનું કામ એટલું જ છે કે ક્યારેય પણ તેના ચહેરા પણ અણગમો ન આવે. અલ્લાહ તઆલાએ ફરમાવ્યું છે:

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ
وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِيرِ الصَّابِرِينَ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ
وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاغِبُونَ ۝ أُولَئِكَ عَلَيْكُمْ صَلَوةٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ ۝

أُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ ۝ (البقره ૧૫૫-૧૫૮)

'અને અમે જરૂર તમને ભય અને જોખમ, ભૂખ, જાનમાલના નુકસાન અને આવકોની ખોટમાં નાખીને તમારી અજમાયશ કરીશું અને એ લોકોને શુભ સમાચાર આપી દો જે મુસીબત આવે ત્યારે (ધીરજ રાખે છે અને) કહે છે કે, 'અમે અલ્લાહના

જ છીએ અને અલ્લાહની જ તરફ અમારે પાછા જવાનું છે' એમની ઉપર એમના પાલનહાર-માલિક તરફથી ઘણી એનાયતો મળશે અને તેની કૃપા થશે અને આવા જ લોકો માર્ગદર્શન પામેલાં છે.' (સૂર: બકરહ ૧૫૫-૧૫૭)

નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું છે: 'જ્યારે કોઈ માણસ મુસીબતમાં મુકાય ત્યારે 'ઈન્ના લિલ્લાહ' પઢે છે ત્યારે અલ્લાહ તેની મુસીબતને ટાળી દે છે, તેને સારા પરિણામથી નવાજે છે અને તેને તેની પસંદગીની વસ્તુ તેના બદલાના રૂપમાં આપે છે.'

એક વખત નબી સ.અ.વ.નો દીવો ઓલવાઈ ગયો તો આપે ઈન્ના લિલ્લાહિ.... પઢ્યું. એક જણે કહ્યું કે, 'હે રસૂલુલ્લાહ ! શું દીવાનું ઓલવાઈ જવું પણ એક મુસીબત છે?' તો નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: 'હા, જે કોઈ વાતથી પણ મોમિનને દુ:ખ પહોંચે તે મુસીબત છે.'

અને નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું છે:

'જે કોઈ મુસલમાનને દિલની તકલીફ, શારીરિક તકલીફ અને બીમારી, કોઈ દુ:ખ કે પીડા પહોંચે, એટલે સુધી કે જો તેને એક કાંટો પણ વાગી જાય અને તે એ બદલ ધીરજ ધરે છે તો અલ્લાહ તેના ગુનાઓને માફ કરી દે છે.' (મુસ્લિમ, બુખારી)

હઝરત અનસ રદિ. કહે છે કે, નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું છે: 'અજમાયશ અને મુસીબત જેટલી સખત હોય તેનો બદલો તેટલો જ મોટો હોય છે અને અલ્લાહ જ્યારે કોઈ સમુદાયને ચાહે છે ત્યારે તેને (વધુ ઉજળો કરવા અને કુંદન બનાવવા માટે) અજમાયશમાં નાખી દે છે. પછી જે લોકો અલ્લાહની ખુશીમાં ખુશ રહે તો અલ્લાહ પણ તેમનાથી ખુશ થાય છે અને જે આ અજમાયશમાં અલ્લાહથી નાખુશ થાય તો અલ્લાહ પણ તેમનાથી નાખુશ થઈ જાય છે.' (તિર્મિઝી)

હઝરત અબૂ મૂસા અશ્શરી રદિ. કહે છે કે, નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું:

'જ્યારે કોઈ વ્યક્તિનું બાળક ગુજરી જાય છે ત્યારે અલ્લાહ તેના ફરિશ્તાઓને પૂછે છે, 'શું તમે મારા બંદાના બાળકનો જીવ લઈ લીધો?' તેઓ કહે છે કે, 'હા.' પછી તે એમને પૂછે છે કે, 'તમે તેના જિગરના ટુકડાનો જીવ લઈ લીધો?' તેઓ કહે છે કે, 'હા.' ફરીવાર તે એમને પૂછે છે, 'તો મારા બંદાએ શું કહ્યું?' તેઓ કહે છે કે, 'આ મુસીબતમાં તેણે તારી પ્રશંસાનું ગાન કર્યું અને ઈન્ના લિલ્લાહિ વઈન્ના ઈલૈહિ રાજિબિન પઢ્યું. તો અલ્લાહતઆલા ફરમાવે છે: 'મારા આ બંદા માટે જન્મતમાં એક ઘર બાંધો અને તેનું નામ 'બૈતુલહમ્દ' (આભારનું ઘર) રાખો.'

(તિર્મિઝી)

૩. કોઈ તકલીફના સમયે કે અકસ્માત વખતે દુઃખની લાગણી વ્યક્ત કરવી એ સ્વભાવિક વાત છે. અલબત્ત, એક વાતનો પૂરેપૂરો ખ્યાલ રાખો કે દુઃખ હદથી વધી જાય તો પણ મોઢેથી કોઈ ખોટી વાત નીકળે નહીં અને ધીરજ ખૂટે નહીં.

નબી સ. અ. વ. ના દીકરા હઝરત ઈબ્રાહીમ રદિ. આપના ખોળામાં હતાં અને જીવ જવાની તૈયારીમાં હતો. આ દુઃખદ દૃશ્ય જોઈને નબી સ. અ. વ. ની આંખોમાંથી અશ્રુ ટપકવા માંડ્યાં અને ફરમાવ્યું: 'હે ઈબ્રાહીમ ! અમે તારી જુદાઈના લીધે દુઃખી છીએ. પરંતુ જીભ એ જ કહેશે કે જે પરવરદિગારની મરજી પ્રમાણે હશે.'

(મુસ્લિમ)

૪. અતિ દુઃખના પ્રસંગે પણ કોઈ એવું કામ ન કરો કે જેનાથી નાશુકી અને ફરિયાદનો અણસાર પણ આવે તેમજ જે શરીરતની વિરુદ્ધ હોય. પોક મૂકીને રડવું, કપડાં ફાડવાં, ગાલ ઉપર તમાચાં મારવા, કપડાં ફાડવા, ચીસાચીસ કરવી અને માતમ કરીને માથું અને છાતી કૂટવાં, આ બધું મોમિન-મુસલમાન માટે જાઈઝ નથી. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે: 'જે માણસ કપડાં ફાડે, ગાલ ઉપર તમાચા મારે અને જાહિલની જેમ ચીસો પાડે, બૂમો પાડે અને રૂદન કરે તે મારી ઉમ્મતમાં નથી. (તિર્મિઝી)

હઝરત જાફર તૈયાર રદિ. જ્યારે શહીદ થયાં અને એમની શહાદતના સમાચાર એમના ઘરે પહોંચ્યાં ત્યારે એમના ઘરની મહિલાઓ ચીસાચીસ કરવા માંડી અને માતમ કરવા લાગી. નબી સ. અ. વ. એ કહેવડાવ્યું કે, 'માતમ ન કરો, પણ તેઓ માતમ કરતા બંધ થયા નહીં તો નબી સ. અ. વ. એ બીજી વાર મનાઈ કરી, તો પણ માન્યા નહીં તો નબી સ. અ. વ. એ હુકમ આપ્યો: 'એમના મોઢામાં ધૂળ ભરી દો.' (બુખારી)

એક વખત નબી સ. અ. વ. એક જનાઝામાં સામેલ હતાં. એક મહિલા સઘડી લઈને આવી. આપ સ. અ. વ. એ એને એવી કડક રીતે ધમકાવી કે તે તે વખતે જ ભાગી ગઈ. (સીરતુનનબી ભાગ-૬)

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: 'મૈયતની પાછળ કોઈ આગ અને રાગ ન લઈ જાય.'

અરબસ્તાનમાં એવો રિવાજ હતો કે લોકો મૈયતની પાછળ ચાલતાં ત્યારે દુખ વ્યક્ત કરવા માટે પોતાની યાદર ફેંકી દેતા હતાં અને એકલું ખમીસ પહેરેલું રાખતાં

હતા. એક વખત નબી સ. અ. વ. એ લોકોને આવી હાલતમાં જોયાં તો ફરમાવ્યું: 'જહાલતના જમાનાનો રિવાજ અપનાવી રહ્યાં છે, મારા મનમાં થયું કે તમારા માટે એવી બદદુઆ કરું કે તમારા ચહેરા વિકૃત થઈ જાય.' લોકોએ એ જ વખતે પોતપોતાની ચાદરો ઓઢી લીધી અને ત્યારપછી ક્યારેય આવું કર્યું નહીં.' (ઈબ્ને માજહ)

૫. બીમારી માટે અપશબ્દો ન બોલો અને ફરિયાદનો શબ્દ મોઢામાંથી કાઢો નહીં બલકે ખૂબજ ધીરજ રાખીને વર્તો અને આખિરતના બદલાની આશા રાખો.

બીમારી સહન કરવાથી અને તકલીફો ઉઠાવવાથી મોમિન-મુસલમાનના ગુના ધોવાય છે અને તેની શુદ્ધિ થાય છે તેમજ આખિરતમાં મોટો બદલો મળે છે. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

'મોમિનને શારીરિક તકલીફ કે બીમારી અથવા બીજા કોઈ કારણસર દુ:ખ પહોંચે છે ત્યારે અલ્લાહતઆલા તેના લીધે તેના ગુન્હાઓને એવી રીતે ખંખેરી નાખે છે જેવી રીતે વૃક્ષ તેના પાંદડાંને ખંખેરી નાખે છે.' (બુખારી, મુસ્લિમ)

એક વખત નબી સ. અ. વ. એ એક મહિલાને ધ્રૂજતાં જોયાં તો પૂછ્યું: 'હે ઉમ્મે સાઈબ અથવા મુસૈયબ ! શું વાત છે, તમે કેમ ધ્રૂજી રહ્યાં છો?' તે બોલ્યાં કે, 'મને તાવે ઘેરી લીધી છે, એને અલ્લાહ જુએ !' નબી સ. અ. વ. એ એમને હુકમ આપ્યો કે 'ના, તાવને ખરાબ ન કહો કેમ કે તાવ આદમની ઓલાદના ગુન્હાઓ એવી રીતે ધોઈ નાખે છે કે જેવી રીતે આગ લોખંડના મેલને દૂર કરીને શુદ્ધ બનાવે છે.' (મુસ્લિમ)

હઝરત અતા બિન રબાહ રહ. એમનો એક કિસ્સો વર્ણવતાં જણાવે છે કે એક વખત કા'બાની પાસે હઝરત અબ્બાસ રહિ. એ મને કહ્યું: 'તમને એક જન્તી મહિલા દેખાડું? મેં કહ્યું: 'હા, જરૂર દેખાડો'. એમણે કહ્યું: 'જુઓ, પેલાં કાળામેશ મહિલા છે તે. એક વખત નબી સ. અ. વ. પાસે આવ્યાં અને બોલ્યાં: 'હે અલ્લાહના રસૂલ સ. અ. વ. ! મને ખેંચ (મિર્ગી)ના એવા હુમલા થાય છે કે શરીરનું ભાન રહેતું નથી અને હું એવી હાલતમાં નગ્ન થઈ જાઉં છું, હે રસૂલુલ્લાહ ! મારા માટે અલ્લાહ સમક્ષ દુઆ ગુજારો.' નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: 'જો તમે આ તકલીફને ધીરજપૂર્વક સહન કરતા રહો તો અલ્લાહ તમને જન્તથી નવાજશે અને જો તમે ચાહો તો હું અલ્લાહને દુઆ કરી દઉં કે અલ્લાહ તમને સાજા કરી દે.' આ સાંભળીને આ મહિલાએ કહ્યું કે, 'હે રસૂલુલ્લાહ ! હું આ તકલીફને તો ધીરજ સાથે સહન

કરતી રહીશ, અલબત્ત એટલી દુઆ ગુજારો કે હું આ હાલતમાં નગ્ન ન થઈ જાઉં.’ તો નબી સ. અ. વ. એ તેના માટે દુઆ કરી. હઝરત અતા કહે છે કે, મેં એ ઊંચા કદની મહિલા ઉમ્મે રફઝને કાબાના દાદરા ઉપર જોયાં.’

૬. કોઈના પણ અવસાન સમયે ત્રણ દિવસથી વધારે શોક ન પાળો. સગાસંબંધીઓના અવસાન પ્રસંગે દુઃખી થવું, રડવું, એ એક કુદરતી ચીજ છે પણ તેની સમયમર્યાદા વધુમાં વધુ ત્રણ દિવસ છે. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: ‘કોઈ પણ મોમિન માટે એ જાઈઝ નથી કે ત્રણ દિવસથી વધારે કોઈનો પણ શોક પાળે. અલબત્ત, વિધવાના શોકની મુદત ચાર મહિના દસ દિવસ છે. આ સમયગાળા દરમિયાન એ કોઈપણ જાતના રંગીન કપડાં ન પહેરે. ખુશ્બૂ ન લગાવે, અને કોઈપણ જાતનો શણગાર ન કરે. (તિર્મિઝી)

હઝરત જૈનબ બિન્તે હજશ રદિ. ના ભાઈનું અવસાન થઈ ગયું. ચોથા દિવસે તાઝિયત માટે કેટલીક મહિલાઓ ગઈ. એમણે સૌની સામે ખુશ્બૂ લગાવી અને કહ્યું કે, મને અત્યારે ખુશ્બૂ લગાવવાની કોઈ જરૂર ન હતી. મેં આ ખુશ્બૂ ફક્ત એટલા માટે લગાવી છે કે મેં નબી સ. અ. વ. પાસેથી એવું સાંભળ્યું છે કે કોઈપણ મુસ્લિમ મહિલાએ કોઈપણ સગાસંબંધી માટે ત્રણ દિવસથી વધારે શોક કરવો જાઈઝ નથી.

૭. દુખ અને મુસીબતમાં એકબીજાને ધીરજ રાખવા માટે શીખ આપો. નબી સ. અ. વ. જ્યારે ઉહદની લડાઈએથી પાછા ફર્યા ત્યારે મહિલાઓ પોતપોતાના સગાસંબંધીઓના વિષે જાણવા માટે આવી. જ્યારે હઝરત હમ્ના બિન હજશ રદિ. નબી સ. અ. વ. સામે આવ્યાં ત્યારે આપે તેમને ધીરજ રાખવા માટે શીખ આપી અને ફરમાવ્યું કે તમારા ભાઈ અબ્દુલ્લાહ રદિ. માટે સબ્ર કરો. તેમણે ‘ઈન્ના લિલ્લાહિ’ પઢી લીધું અને મગફિરતની દુઆ ગુજારી. પછી નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: ‘તમારા મામા હમ્ઝા રદિ. માટે સબ્ર કરો.’ તેમણે ફરીથી ‘ઈન્ના લિલ્લાહિ...’ પઢી લીધું અને મગફિરતની દુઆ ગુજારી.

હઝરત અબૂતલ્હા રદિ. નો દીકરો બીમાર હતો. તેઓ બાળકને એ જ હાલતમાં મૂકીને એમના કામે જતા રહ્યાં. એમના ગયા પછી બાળકનું અવસાન થઈ ગયું. અબૂતલ્હાના પત્નીએ લોકોને કહી દીધું કે, અબૂતલ્હા રદિ. ને ખબર પડવી ન જોઈએ, તેઓ સાંજે એમના કામેથી પાછા ઘરે આવ્યાં ત્યારે પત્નીને પૂછ્યું કે, ‘બાળકની હાલત કેવી છે?’ તેમણે કહ્યું કે, ‘પહેલા કરતાં વધારે આરામમાં છે.’ એમ કહીને અબૂતલ્હા રદિ. માટે જમવાનું લાવ્યાં. એમણે શાંતિથી ખાધું અને સૂઈ

ગયાં. સવાર પડી તો નેક પત્નીએ ખૂબ ડહાપણપૂર્વક પૂછ્યું: 'જો કોઈ માણસ બીજા માણસને કોઈ વસ્તુ ઉધાર આપી દે અને ત્યારબાદ પાછી માગે તો શું તેને એવો અધિકાર છે કે તે એ વસ્તુને રોકી લે?' અબૂતલ્હા રદિ. એ કહ્યું: આવો હક તો કેવી રીતે મળી જશે?' ત્યારે ધીરજવાન પત્નીએ કહ્યું: 'પોતાના દીકરા માટે પણ ધીરજ રાખો.' (મુસ્લિમ)

૮. સચ્ચાઈના માર્ગમાં આવનારી મુસીબતોનું હસતા મુખે સ્વાગત કરો અને આ માર્ગમાં જે દુઃખ પડે એના માટે દુખી થવાના બદલે હર્ષ અનુભવો અને અલ્લાહનો આભાર માનો કે તેણે તેના માર્ગમાં કુરબાની સ્વીકારી.

હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન ઝુબૈર રદિ. ના માતા હઝરત અસ્મા રદિ. ખૂબ બીમાર પડી ગયાં. તેઓ એમની ખબર કાઢવા માટે આવ્યાં. માએ એમને કહ્યું: 'દીકરા! મનમાં બે ઈચ્છાઓ છે કે બે વાતોમાંથી એક જ્યાં સુધી જોઈ ન લઉં ત્યાં સુધી અલ્લાહ મને જીવતી રાખે. કાં તો તું યુદ્ધના મેદાનમાં શહીદ થઈ જાય અને હું તારી શહાદતના સમાચાર સાંભળીને ધીરજ ધરવાનું સદ્ભાગ્ય પ્રાપ્ત કરું અથવા તને વિજય મળે અને હું તને વિજેતા જોઈને મારી આંખો ઠંડી કરું.' ખુદાનું કરવું હતું કે હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન ઝુબૈર રદિ. એ એમની હયાતીમાં જ શહાદત વ્હોરી લીધી. શહાદત પછી હજજાજે એમને શૂળી ઉપર લટકાવી દીધાં. હઝરત અસ્મા રદિ. ખૂબજ ઘરડાં થઈ ગયા હતાં ખૂબજ અશક્તિ છતાં પણ તેઓ આ કમકમાટીભર્યું દૃશ્ય જોવા માટે આવ્યાં અને પોતાના જિગરના ટુકડાની લાશ જોઈને રોકકળ કરવાને બદલે હજજાજને સંબોધીને બોલ્યાં, 'આ અસ્વારને માટે હજુ સમય નથી આવ્યો કે ઘોડાની પીઠ પરથી નીચે ઊતરે !'

૯. દુખના સમયમાં એકબીજાને સાથ આપો, મિત્રોના દુખમાં સામેલ થાઓ અને એમનું દુઃખ દૂર કરવા માટે દરેક રીતે મદદરૂપ થાઓ. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

'તમામ મુસલમાન ભેગાં મળીને એક માણસના શરીર સમાન છે કે જો તેની આંખ પણ દુખે તો આખુંયે શરીર દર્દ અનુભવે છે અને માથામાં દર્દ હોય તો આંખા શરીરને તકલીફ થાય છે.' (મુસ્લિમ)

હઝરત જાફર તૈયાર રદિ. જ્યારે શહીદ થયાં ત્યારે નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: 'જાફર રદિ. ના ઘરે જમવાનું મોકલી આપો કેમ કે આજે ખૂબજ દુઃખના લીધે એમના ઘરના લોકો રસોઈ રાંધી શકશે નહીં.' (અબૂદાઉદ)

હઝરત અબૂહુરૈરહ રદિ. કહે છે કે નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: 'જે માણસે કોઈ એવી મહિલાના ખબર કાઢી કે જેનું બાળક ગુજરી ગયું હોય તો તેને જન્મતમાં દાખલ કરવામાં આવશે અને જન્મતની ચાદર ઓઢાડવામાં આવશે.' (તિર્મિઝી)

અને નબી સ. અ. વ. એ એમ પણ ફરમાવ્યું: 'જે માણસ કોઈ મુસીબતમાં મુકાયેલા માણસની ખબર કાઢવા ગયો તો તેને પણ એટલો જ સવાબ મળશે જેટલો મુસીબતમાં મુકાયેલા માણસને પોતાને મળશે.' (તિર્મિઝી)

આ જ બાબત અંગે નબી સ. અ. વ. એ એ પણ તાકીદ કરી છે કે મૈયતમાં સામેલ થાઓ. હઝરત અબૂ હુરૈરહ રદિ. કહે છે કે, નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: 'જે માણસ મૈયતમાં સામેલ થયો અને જનાઝાની નમાઝ અદા કરી તો તેને એક કીરાત જેટલો સવાબ મળશે અને જે જનાઝાની નમાઝ પછી દફનવિધિમાં સામેલ થયો તો તેને બે કીરાત મળશે.' કોઈએ પૂછ્યું કે 'બે કીરાત કેટલા મોટા હશે?' ફરમાવ્યું: 'બે પહાડો જેવડાં.' (બુખારી)

૧૦. મુસીબતો આવી પડે અને દુખથી ઘેરાઈ જાઓ ત્યારે અલ્લાહ તરફ વળો અને નમાઝ પઢીને ખૂબજ આજીજીપૂર્વક અલ્લાહને દુઆ કરો. કુર્આનમાં છે:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ

'હે મોમિનો ! (મુસીબતો અને અજમાયશોમાં) ધીરજ અને નમાઝની મદદ લો.' (અલ-બકરહ)

દુ:ખની હાલતમાં આંખોમાંથી અશ્રુનું વહેવું, દુખી થવું એ કુદરતી વાત છે. અલબત્ત, પોક મૂકીને જોરજોરથી રડવાથી દૂર રહો. નબી સ. અ. વ. રડતાં ત્યારે રડવાનો અવાજ થતો નહીં. ઠંડા શ્વાસ લેતાં, આંખોમાંથી અશ્રુ વહેવા લાગતાં અને છાતીમાંથી એવો અવાજ આવતો કે જાણે કોઈ તપેલી ઉકળી રહી હોય અથવા ઘંટી ચાલી રહી હોય. નબી સ. અ. વ. એ પોતે આપના દુ:ખ અને રડવાની કેફિયત આ શબ્દોમાં વર્ણવી છે:

'આંખં અશ્રુ વહાવે છે, દિલ દુ:ખી થાય છે અને આપણે મોઢેથી એ જ શબ્દો કહીએ છીએ જેનાથી આપણો રબ-માલિક ખુશ થાય છે.'

હઝરત અબૂહુરૈરહ રદિ. ફરમાવે છે કે, નબી સ. અ. વ. જ્યારે ચિંતામાં હોય ત્યારે આકાશ તરફ માથું ઊંચું કરીને ફરમાવતાં:

سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ

(પાક અને ઉચ્ચતર છે મહાનતાવાળો અલ્લાહ !) અને જ્યારે વધારે પ્રમાણમાં

આજીજી કરતાં અને દુઆમાં ડૂબી જતાં ત્યારે ફરમાવતા

يَا حَيُّ يَا قَيُّوْمُ. (ત્રમ્ઝી)

૧૧. દુ:ખની તીવ્રતામાં મુસીબતોથી ઘેરાઈ જાઓ ત્યારે તેમજ પરેશાનીઓમાં આ દુઆઓ ગુજારો. હઝરત સઅદ બિન અબી વક્કાસ રદિ. કહે છે કે, નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: સુત્રૂન (માઇલીવાળા એટલે કે હઝરત યૂનુસ અ.સ.)એ માઇલીના પેટમાં પોતાના માલિક સમક્ષ જે દુઆ ગુજારી હતી તે આ હતી:

لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ ۝

‘તારા સિવાય કોઈ ઈબાદતને પાત્ર નથી, તું ખામીરહિત અને પાક છે, હું જ મારી ઉપર જુલ્મ કરનાર છું.’

તેથી જે કોઈ મુસલમાન પોતાની કોઈપણ તકલીફમાં અલ્લાહ સમક્ષ આ દુઆ ગુજારે છે અલ્લાહ તેને જરૂર કબૂલ કરે છે.

હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ રદિ. કહે છે કે નબી સ.અ.વ. જ્યારે કોઈ દુ:ખમાં મુકાતાં ત્યારે આ શબ્દોમાં દુઆ ગુજારતાં:

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَرَبُّ الْأَرْضِ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ. (بخاری، مسلم)

‘અલ્લાહ સિવાય કોઈ ઈબાદતને પાત્ર નથી, તે મહાન સિંહાસનનો માલિક છે, અલ્લાહ સિવાય કોઈ ઈબાદતને પાત્ર નથી, તે આકાશ અને ધરતીનો માલિક છે, મહાન સિંહાસનનો માલિક છે.’ (બુખારી, મુસ્લિમ)

હઝરત અબૂમુસા રદિ. કહે છે કે નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું:

لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ وَلَا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ.

‘આ કથન હલ બીમારીઓની દવા છે. સૌથી ઓછી વાત એ છે કે તેને પઢનાર

(૧) ગુનાથી દૂર રહેવાની શક્તિ અને નેક કામો કરવાની અનુકૂળતા કરી આપવાની શક્તિ માત્ર અલ્લાહ જ આપે છે અને ગુસ્સાથી બચવા માટે કોઈ આશ્રયસ્થાન નથી, એની હસ્તી સિવાય. (એટલે કે તેના ગુસ્સાનો ભોગ બનવાથી એ જ બચી શકે છે જે પોતે તેનો કૃપાના પાલવમાં આશ્રય શોધે)

દુ:ખોથી સુરક્ષિત રહે છે.

હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન મસ'ઉદ રદિ. કહે છે કે નબી સ. અ. વ. ફરમાવ્યું: 'જે કોઈ માણસને દુ:ખ તકલીફ પહોંચે અને તે આ પ્રમાણે દુઆ માગે તો અલ્લાહ તઆલા તેના દુ:ખદર્દને જરૂરથી ખુશી અને આનંદમાં બદલી દેશે.'

اللَّهُمَّ إِنِّي عَبْدُكَ وَابْنُ امْتِكَ وَنَاصِيَتِي بِيَدِكَ
مَاضٍ فِي حُكْمِكَ، عَدْلٌ فِي قَضَائِكَ أَسْأَلُكَ بِكُلِّ اسْمٍ
هُوَ لَكَ سَمِيَتْ بِهِ نَفْسِكَ أَوْ أَنْزَلْتَهُ فِي كِتَابِكَ أَوْ عَلَّمْتَهُ
أَحَدًا مِّنْ خَلْقِكَ أَوْ اسْتَأْثَرْتُ بِهِ فِي عِلْمِ الْغَيْبِ عِنْدَكَ أَنْ
تَجْعَلَ الْقُرْآنَ الْعَظِيمَ رَبِيعَ قَلْبِي، وَنُورَ بَصَرِي وَجَلَاءَ حُزْنِي
وَذَهَابَ هَمِّي. (احمد، ابن حبان، حاکم بحوالہ حسن صحیح)

'હે અલ્લાહ ! હું તારો બંદો છું, મારો બાપ તારો બંદો છે, મારી મા તારી બંદી છે, મારી ચોટલી તારા જ હાથમાં છે. (એટલે કે નખશિખ હું તારા તાબે છું, તારો જ હુકમ મારા મામલામાં લાગૂ છે) મારા માટેનો તારો ફેંસલો સદંતર ન્યાય છે. હું તારા આ નામનો કે જેનાથી તે તારી હસ્તીને નામ આપ્યું અથવા તારી કિતાબમાં ઉતાર્યું અથવા તારી મખ્લૂકમાંથી કોઈને શીખવાડ્યું, અથવા તારી પાસેના ગેબના ભંડારમાં જ તેને છૂપું રહેવા દીધું તે નામના વાસ્તો આપીને તારી પાસે માગું છું કે કુઅનિઅઝીમને મારા દિલની વસંત, મારી આંખોનું નૂર, મારા દુ:ખનો ઈલાજ અને મારી ચિંતાને દૂર કરનાર ઈલાજ બનાવી દે.' (હિસ્નેહસીન)

૧૨. ખુદા ન કરે જો મુસીબતો અને આપત્તિઓ એવી રીતે ઘેરી વળે કે જીવન મુશ્કેલ બની જાય અને દુ:ખદર્દ એવું ભયાનક રૂપ ધારણ કરી લે કે તેમને જીવન એક મુસીબત લાગવા માંડે તેવા સમયે પણ ક્યારેય મોતની ઈચ્છા ન કરો તેમજ પોતાના જ હાથે પોતાની હત્યા કરવાનો ઘૃષ્ટાસ્પદ પ્રયાસનો વિચાર પણ આવવા ન દો. આ કાયરતા પણ છે અને છેલ્લી કક્ષાની અપ્રમાણિકતા અને ગુનો પણ.

આવા કટોકટીભર્યા અને બેચેનીના સમયે અલ્લાહને સતત આ દુઆ કરતા રહો.

اَللّٰهُمَّ اَحْيِنِيْ مَا كَانَتْ الْحَيٰوةُ خَيْرًا لِّيْ وَتَوَفِّيْ اِذَا كَانَتْ
الْوَفَاةُ خَيْرًا لِّيْ. (بخاری، مسلم)

‘હે અલ્લાહ ! જ્યાં સુધી મારા માટે જીવતા રહેવું બહેતર હોય મને જીવતો રાખ અને જ્યારે મારા માટે મોત જ બહેતર હોય ત્યારે મને મોત આપી દે.’
(બુખારી, મુસ્લિમ)

૧૩. જ્યારે બીજા કોઈને મુસીબતમાં ઘેરાયેલો જુઓ તો આ દુઆ પઢો : હઝરત અબૂ હુરેરહ રદિ. કહે છે કે, નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું કે જેણે પણ બીજા કોઈને કોઈ મુસીબતમાં સપડાયેલો જોઈને આ દુઆ ગુજારી ઈન્શાઅલ્લાહ ! તે એ મુસીબતથી સુરક્ષિત રહેશે.

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ عَاقَبَانِيْ مِمَّا اَبْتَلَاكَ اللهُ بِهٖ فَضَلَّنِيْ عَلٰى
كَثِيْرٍ مِّمَّنْ خَلَقَ تَفْضِيْلًا. (ترمذی)

‘અલ્લાહનો આભાર કે જેણે મને આ મુસીબતથી બચાવીને રાખ્યો, કે જેમાં તમે છો અને પોતાની અનેક મખ્લૂકો ઉપર મને શ્રેષ્ઠતા આપી. (તિર્મિઝી)

(૯)

ભય અને બીકના આદાબ

૧. દીનના દુશ્મનો તરફથી ખૂનખરાબો, જોરજુલમ અને પાશ્વી વ્યવહાર થયો હોય અને ઝઘડા-ફસાદનો ભય હોય કે પછી કુદરતી આફતોની વિનાશકતાનો ડર હોય, આવી દરેક સ્થિતિમાં એક મોમિનની નજરથી તેના મૂળ કારણો શોધી કાઢો અને ઉપરછલ્લા ઉપાયો કરવામાં સમય વેડફવાને બદલે કિતાબ અને સુન્નતે ચીધેલા સાચા ઉપાયો ઉપર તમારી તમામ તાકાત કેન્દ્રિત કરી દો. કુર્આનમજીદમાં છે :

○ وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ

(الشورى: ૩૦)

‘અને તમારી ઉપર જે આફત-મુસીબતો આવે છે તે તમારા જ કર્મોનું ફળ છે અને અલ્લાહ તો ઘણી ભૂલો-ગુનાઓને દરગુજર કરતો રહે છે’ (અશ્શૂરા-૩૦) અને કુર્આનમજીદે જ આનો ઈલાજ પણ બતાવી દીધો છે:

○ وَتَوَبُّوْا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

‘અને તમે સૌ ભેગા મળીને અલ્લાહની તરફ પાછા વળો. હે મોમિનો કે, જેથી તમે સફળતા પામો.’

તૌબાનો અર્થ પાછા ફરવું, રજૂ થવું છે. ગુનાઓના ભયાનક કાદવમાં ફસાયેલી ઉમ્મત જ્યારે પોતાના ગુનાઓ બદલ પસ્તાવો કરીને ફરીથી અલ્લાહની તરફ બંદગીની ભાવના સાથે પાછી વળે છે અને પસ્તાવાના આંસુ વડે પોતાના ગુનાઓની ગંદકીને ધોઈને ફરીથી અલ્લાહ સાથે વફાદારીનો કરાર કાયમ કરે છે ત્યારે આ કેફિયતને કુર્આન તૌબા શબ્દ વડે વર્ણવે છે અને આ જ તૌબા અને ક્ષમાયાચના દરેક પ્રકારના ઝઘડા-ફસાદ અને ભય તથા આતંકથી સુરક્ષિત થવાનો સાચો ઈલાજ છે.

૨. દીનના દુશ્મનોની ઝઘડાખોરીથી અને જોરજુલમથી ગભરાઈને કાયરતા દેખાડવાથી અને નિર્દય લોકો પાસે દયાની ભીષ માગવાના અપમાનથી ક્યારેય પોતાના કોમી જીવનને કલંકિત ન કરો, બલ્કે એ નબળાઈ ઉપર કાબૂ મેળવવા

માટે કટિબદ્ધ બની જાઓ કે જેના કારણે તમારી અંદર ડરપોકપણું પેદા થઈ રહ્યું છે અને દુશ્મનોને તમારી ઉપર જોરજુલમ કરવાની અને તમને ખાઈ જવાની હીંમત પેદા થઈ રહી છે. નબી સ. અ. એ આના બે કારણો દર્શાવ્યાં છે:

(૧) દુનિયાનો પ્રેમ (૨) મોતથી નફરત

મક્કમ નિર્ધાર કરો કે તમે તમારી અંદરથી બલ્કે મિલ્લતમાંથી પણ આ રોગોને દૂર કરીને જ જંપશો. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘મારી ઉમ્મત ઉપર એવો સમય આવવાનો છે કે જ્યારે બીજી કોમો (સ્વાદિષ્ટ કોળિયો સમજીને) તમારી ઉપર એવી રીતે તૂટી પડશે કે જેવી રીતે ખાનારા લોકો ભોજન-થાળ ઉપર તૂટી પડે છે.’ કોઈએ પૂછ્યું, ‘હે રસૂલુલ્લાહ ! શું એ જમાનામાં અમારી સંખ્યા એટલી ઓછી થઈ જશે કે અમને ગળી જવા માટે કોમો એક થઈને અમારી ઉપર તૂટી પડશે ?’ ફરમાવ્યું: ‘ના, એ સમયે તમારી સંખ્યા ઓછી નહીં હોય, અલબત્ત, તમે પૂરમાં વહેતા તણખલાંની જેમ વજનહીન હશો અને તમારી ધાક જતી રહેશે અને તમારા દિલોમાં કાયરતા અને હિંમતની કમી પેદા થઈ જશે. એક માણસે પૂછ્યું : ‘હે રસૂલુલ્લાહ ! આ કાયરતા શા માટે પેદા થઈ જશે ?’ ફરમાવ્યું: ‘એ કારણ કે તમે

● દુનિયાને ચાહવા લાગશો.

● મોતથી ભાગવા અને નફરત કરવા લાગશો. (અબૂદાઉદ)

૩. કામવાસના, એશઆરામ, મહિલાઓનું નેતૃત્વ અને ગુનાઓથી તમારા સમાજને મુક્ત કરો અને તમારી એકતાને વધુ ને વધુ મજબૂત બનાવીને સામૂહિક શક્તિ વડે ઝઘડા-ફસાદ અને ફિત્નાઓને ખતમ કરવાનો અને મુસલમાનોમાં બહાદુરી, જીવંતપણું અને હીંમત પેદા કરવાનો પ્રયાસો કરો.

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘જ્યારે તમારા શાસનકર્તાઓ સારા લોકો હોય અને તમારા સુખી-સંપન્ન લોકો સખી અને ઉદાર દિલના હોય અને તમારા સામુદાયિક મામલાઓ પરસ્પર સલાહ-સૂચન વડે નક્કી થતાં હોય તો તમારા માટે ધરતીની પીઠ (ઉપરનું જીવન) ધરતીના ખોળા (માં મૃત્યુ) કરતાં બહેતર છે અને જ્યારે તમારા આગેવાનો-નેતાઓ અને શાસનકર્તાઓ ખરાબ ચારિત્ર્ય ધરાવતાં હોય અને તમારા સમાજના ધનવાનો પૈસાના પૂજારી અને કંજૂસ હોય તથા તમારા વ્યવહારો તમારી સ્ત્રીઓના હાથમાં હોય તો પછી તમારા માટે ધરતીનો ખોળો એટલે કે મૃત્યુ ધરતીની પીઠ એટલે કે જીવન કરતાં ઘણું સારું છે.’ (તિર્મિઝી)

૪. સંજોગો ગમે તેટલા ધૂજાવી મૂકનારાં હોય સચ્ચાઈનું સમર્થન કરવામાં કોઈ કસર બાકી ન રાખો. સત્યનું સમર્થન કરવામાં જીવ આપી દેવો એના કરતા ઘણું બહેતર છે કે માણસ બેદીન અને બેશરમ બનીને જીવે. સખતમાં સખત અજમાયશ તેમજ ભારેમાં ભારે ભયની સ્થિતિમાં પણ સત્યને વળગી રહો. જો કોઈ મોતથી ડરાવે ગણકારશો નહીં અને શહીદી વહોરવાનો પ્રસંગ આવે તો જોશ અને ઉમળકા સાથે તેનું સ્વાગત કરો. નબી સ. અ. વ. ફરમાવે છે:

‘ઈસ્લામનું ચક્ર ફરી રહ્યું છે તેથી કુર્આનનો રૂપ જે તરફ હોય તે જ તરફ તમે પણ વળી જાઓ. સાવધાન રહો, કુર્આન અને સત્તા ટૂંક સમયમાં અલગ-અલગ થઈ જશે. (સાવધાન) તમે કુર્આનને છોડતા નહીં. ભવિષ્યમાં એવા શાસકો હશે કે જે તમારા વિષે ફેંસલા કરશે. જો તમે એમનું આજ્ઞાપાલન કરશો તો તેઓ તમને સીધા રસ્તેથી ભટકાવી દેશે અને તમે એમના હુકમો નહીં માનો તો તેઓ તમને મારી નાખશે.’ સહાબીએ કહ્યું, ‘તો પછી અમે શું કરીએ હે અલ્લાહના રસૂલ?’ ફરમાવ્યું: ‘એ જ કરો જે ઈસા અલૈહિસ્સલામના સાથીઓએ કર્યું. તેમને કરવતોથી ચીરી નાખવામાં આવ્યાં, શૂળીઓ પર લટકાવવામાં આવ્યાં. અલ્લાહની નાફરમાનીમાં જીવવા કરતાં બહેતર છે કે માણસ અલ્લાહના હુકમોનું પાલન કરતાં કરતાં જીવ આપી દે.’

૫. એ સામાજિક રોગોની સામે સતત સંઘર્ષ કરતાં રહો જેમના કારણે સમાજની ઉપર ભય અને દહેશતનું વાતાવરણ છવાઈ જાય છે. ગરીબી, દુષ્કાળ, ખૂનખરાબો, સર્વવ્યાપી થઈ જાય છે અને દુશ્મનોના જુલ્મી પંજા હેઠળ ઉમ્મત વિવશ બની જાય છે.

હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્બાસ રદિ. કહે છે: ‘જે સમાજમાં અપ્રામાણિકતાનું ચલણ ખૂબ વધી જશે, અલ્લાહ એ સમાજના લોકોના દિલોમાં દુશ્મનનો ડર અને દહેશત બેસાડી દેશે અને જે સમાજમાં વ્યભિચારનો રોગ ફેલાઈ જશે તે વિનાશના આરે પહોંચી જશે. જે સમાજમાં તોલમાપમાં બેઈમાની એક રિવાજ બની જશે તે ચોક્કસપણે ભૂખમરામાં સપડાશે અને જ્યાં જુદા ફેંસલા થશે ત્યાં ચોક્કસપણે ઠેરઠેર ખૂનખરાબો થશે. જે કોમ પણ વચનપાલન છોડી દેશે તેની ઉપર દુશ્મનોનું રાજ આવીને જ રહેશે.’ (મિશકાત)

૬. જ્યારે દુશ્મનો તરફથી ભય જણાતો હોય ત્યારે આ દુઆ પઢો.

اللَّهُمَّ إِنَّا نَجْعَلُكَ فِي نُحُورِهِمْ وَنَعُوذُ بِكَ مِنْ شُرُورِهِمْ.

(ابوداؤد، نسائي، بحوالہ حسن حسين)

‘હે અલ્લાહ ! અમે આ દુશ્મનોની સામે તને જ અમારી ઢાલ બનાવીએ છીએ અને એમની બૂરાઈથી બચવા માટે તારું જ શરણ લઈએ છીએ.’

૭. અને જ્યારે દુશ્મનથી ઘેરાઈ ગયા હોવ ત્યારે આ દુઆ પઢો:

اللَّهُمَّ اسْتُرْ عَوْرَاتِنَا وَآمِنْ رَوْعَاتِنَا. (احمد بن حنبل)

‘હે અલ્લાહ ! તું અમારા ઈજજત-આબરૂની રક્ષા કર અને ભય અને આતંક સામે અમન-શાંતિ આપ.’ (અહમદ: હવાલો : હિસ્નેહસીન)

૮. જ્યારે આંધી કે વાદળો ઘેરાતાં જુઓ ત્યારે જરા પણ ગભરાઓ નહીં અને ભયભીત ન થાઓ. હઝરત આઈશા રદિ. ફરમાવે છે કે મેં નબી સ. અ. વ. ને એવી રીતે મોટેથી હાસ્ય કરતા જોયાં નથી કે આપનું આખું મોઢું ખુલી જાય. નબી સ. અ. વ. સ્મિત કરતા હતાં અને જ્યારે કોઈ વખત આંધી કે વાદળો ચઢી આવે ત્યારે આપ ગભરાઈ જતાં અને દુઆ કરવા લાગતાં. ભયના કારણે ક્યારેક ઉક્તાં, તો ક્યારેક બેસી જતાં અને જ્યાં સુધી પાણી વરસી ન જાય ત્યાં સુધી આપની હાલત આવી જ રહેતી.’ મેં પૂછ્યું કે, હે અલ્લાહના રસૂલ સ. અ. વ. ! હું લોકોને જોઉં છું કે જ્યારે તેઓ વાદળને જુએ છે ત્યારે ખુશ થાય છે કે પાણી વરસશે અને આપને જોઉં છું કે જ્યારે આપ વાદળ જુઓ છો ત્યારે આપના ચહેરા ઉપર ભારેપણું અને પરેશાની વર્તાવા લાગે છે.’ તો નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું:

‘આઈશા ! આખરે હું કેવી રીતે નિર્ભય થઈ જાઉં કે એ વાદળમાં આફત નહીં હોય કેમ કે આદના લોકો ઉપર આંધીની આફત આવી ચૂકી છે. આદની કોમે જ્યારે એ વાદળને જોયો હતો ત્યારે કહ્યું હતું કે, આ વાદળ અમારી ઉપર પાણી વરસાવશે.’ (બુખારી, મુસ્લિમ)

અને આ દુઆ પઢો:

اللَّهُمَّ اجْعَلْهَا رِيًا حَا وَلَا تَجْعَلْهَا رِيًا حَا اللَّهُمَّ اجْعَلْهَا رَحْمَةً وَلَا

تَجْعَلْهَا عَذَابًا. (ટિબ્રાની)

‘હે અલ્લાહ ! તું આને ભલાઈની હવા બનાવી દે. અલ્લાહ તું આને કૃપા બનાવી દે, આફત ન બનાવ.’ (તિબ્રાની)

અને જો વાવાઝોડા સાથે ઘોર અંધારું પણ હોય તો

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ اور قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ

પણ પઢો. (અબુદાઉદ)

અને હઝરત આઈશા રહિ. કહે છે કે, નબી સ.અ.વ. જ્યારે વાવાઝોડાને આવતાં જોતાં ત્યારે આ દુઆ પઢતાં:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَهَا وَخَيْرَ مَا فِيهَا وَخَيْرَ مَا أُرْسِلَتْ بِهِ

وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَشَرِّ مَا فِيهَا وَشَرِّ مَا أُرْسِلَتْ بِهِ. (مسلم، ترمذی)

‘હે અલ્લાહ ! હું તારી પાસે આ વાવાઝોડાની ભલાઈ અને જે આમાં છે તેની ભલાઈ માગું છું અને જે હેતુ માટે આ મોકલવામાં આવ્યો છે તેની ભલાઈ માગું છું અને આ વાવાઝોડાની બૂરાઈથી તેમજ જે આમાં છે તેની બૂરાઈથી અને જે હેતુથી આ મોકલવામાં આવ્યો છે તેની બૂરાઈથી તારું રક્ષણ માગું છું.’ (મુસ્લિમ, તિર્મિઝી)

૯. જ્યારે અતિવૃષ્ટિના કારણે તબાહીનો ભય હોય ત્યારે આ દુઆ પઢો :

اللَّهُمَّ حَوَالَيْنَا لَا عَلَيْنَا اللَّهُمَّ عَلَى الْأَكَامِ وَالظَّرَابِ وَبُطُونِ

الْأَوْدِيَةِ وَمَنَابِتِ الشَّجَرِ. (بخاری، مسلم)

‘હે અલ્લાહ ! અમારી આસપાસ વરસે અમારી ઉપર ન વરસે, હે અલ્લાહ ! પર્વતો ઉપર, ડુંગરો ઉપર, મેદાનોમાં તેમજ ખેતરો અને વૃક્ષોના ઊગવાના સ્થળો ઉપર વરસે.’ (બુખારી, મુસ્લિમ)

૧૦. જ્યારે વાદળોની ગર્જના અને વીજળીના કડાકા સાંભળી ત્યારે વાતચીત બંધ કરીને કુઅનિપાકની આ આયત પઢવા માંડો:

وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ وَالْمَلَائِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ ۝ (الرعد: ۱۳)

‘અને વાદળોની ગર્જના અલ્લાહની પ્રશંસા સાથે તેની પવિત્રતા વણવે છે અને ફરિશ્તા પણ તેના ભયથી ધ્રુજતાં ધ્રુજતાં પવિત્રતા અને મહાનતા વણવે છે.’

હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન ઝુબૈર રહિ. જ્યારે વાદળોની ગર્જના સાંભળતાં ત્યારે વાતચીત બંધ કરી દેતાં અને આ જ આયત પઢવા લાગતાં. (અલઅદબુલમુફરિદ)

હઝરત કઅબ્ રદિ. કહે છે કે જે માણસ ગર્જના વખતે આ આયત ત્રણવાર પઢી લે તે ગર્જનાની આફતથી સલામત રહેશે. (તિર્મિઝી)

નબી સ.અ.વ. જ્યારે વાદળોની ગર્જના અને વીજળીના કડાકા સાંભળતા ત્યારે આ દુઆ પઢતાં:

اللَّهُمَّ لَا تَقْتُلْنَا بِغَضَبِكَ وَلَا تَهْلِكْنَا بِعَذَابِكَ وَ عَافِنَا قَبْلَ
ذَلِكَ. (الادب المفرد)

‘હે અલ્લાહ ! અમને તારા ગુસ્સા વડે નષ્ટ ન કર. તારી આફતથી અમને તબાહ ન કર અને એના આવતાં પહેલાં જ અમને તારી સલામતી હેઠળ લઈ લે.’

૧૧. જ્યારે આગ લાગી જાય ત્યારે તેને બુઝાવવા માટે બધા જ પ્રયત્નો કરો અને સાથોસાથ અલ્લાહુઅકબર પણ બોલતાં જાઓ. નબી સ.અ.વ. એ ફરમાવ્યું છે: ‘જ્યારે આગ લાગતી જુએ તો અલ્લાહુ અકબર કહો, તકબીર આગને બુઝાવી દે છે.’

૧૨. ભય અને દહેશત છવાઈ જાય ત્યારે આ દુઆ પઢો, અલ્લાહ ચાહશે તો ભય દૂર થઈ જશે અને શાંતિ મળશે. હઝરત બરાઅ બિન આઝિબ રદિ. કહે છે કે એક માણસે રસૂલુલ્લાહ સ.અ.વ. ને ફરિયાદ કરી કે મારી ઉપર દહેશત છવાયેલી રહે છે. નબી સ.અ.વ. એ ફરમાવ્યું: ‘આ દુઆ પઢતા રહો. તેણે આ દુઆ વારંવાર પઢતા માંડી. અલ્લાહે તેના દિલમાંથી દહેશત દૂર કરી દીધી. (મુઅજ્જમુલતિબરાની)

سُبْحَانَ اللَّهِ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ رَبِّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ جَلَّتِ
السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ بِالْعِزَّةِ وَالْجَبْرُوتِ.

‘પાક અને ઉચ્ચતર છે અલ્લાહ ! સાચો બાદશાહ, ખામીઓથી મુક્ત, હે ફરિશ્તાઓ અને જિબ્રઈલના પરવરદિગાર ! તારી જ સત્તા અને રોક આકાશો અને ધરતી ઉપર છવાયેલાં છે.’

(૧૦)

પુશીના આદાબ

૧. પુશીના પ્રસંગે જરૂર પુશી મનાવો. પુશી મનુષ્યની એક પ્રાકૃતિક જરૂરિયાત અને સ્વાભાવિક જરૂરત છે. દીની દીન આધારિત જીવનવ્યવસ્થા પ્રાકૃતિક જરૂરિયાતોના મહત્વને સમજે છે અને કેટલીક ઉપયોગી મર્યાદાઓ અને શરતોની સાથે આ જરૂરિયાતોને સંતોષવા માટે પ્રોત્સાહન આપે છે. દીન હરગિજ એ પસંદ કરતું નથી કે તમે બનાવટી મોભા, બિનજરૂરી ગંભીરતા, કાયમી ડરપોકપણું અને દુઃખી ચહેરા વડે તમારા વ્યક્તિત્વના આકર્ષણને ખતમ કરી નાખો. તે તમને પુશીના તમામ કાયદેસરના પ્રસંગો વખતે પુશી મનાવવાનો પૂરેપૂરો હક્ક આપે છે, અને તમે હંમેશાં ઊંચા ઈરાદાઓ, નવા જોશ અને નવીન ઉમંગો સાથે જીવંત રહો એમ તે યાહે છે. કાયદેસરના પ્રસંગો વખતે પુશી વ્યક્ત ન કરવી અને પુશી મનાવવાને દીનના મોભાની વિરૂદ્ધ સમજવું એ દીનની સમજનો અભાવ છે.

તમને કોઈ દીની કામ કરવાની તક મળે, તમે અથવા તમારો કોઈ સંબંધી ઈલ્મી મુકામ પ્રાપ્ત કરે, અલ્લાહ તમને ધન-દોલત અથવા બીજી કોઈ નિયામતથી નવાજે, તમે કોઈ લાંબી મુસાફરી કરીને સહીસલામત ઘરે પાછા આવો, તમારો કોઈ મિત્ર કોઈ દૂરની મુસાફરી કરીને પાછો ફરે, તમારે ત્યાં કોઈ મોટો માણસ મહેમાન બનીને આવે, તમારા ઘરે લગ્ન પ્રસંગ કે બાળકના જન્મનો કોઈ પ્રસંગ હોય, કોઈ મિત્રના સાજા થઈ જવાની અથવા તેની ખૈરખૈરિયતના સમાચાર મળે, અથવા મુસલમાનોના વિજયની પુશખબર સાંભળો કે પછી કોઈ વારતહેવાર હોય તો આના જેવા તમામ પ્રસંગો વખતે પુશી વ્યક્ત કરવી એ તમારો સ્વાભાવિક હક્ક છે. ઈસ્લામ આની પરવાનગી આપે છે એટલું જ નહીં બલ્કે તેને સારી દીનદારી ઠરાવે છે.

હઝરત કઅબ બિન માલિક રદિ. કહે છે કે જ્યારે અલ્લાહ તઆલાએ મારી તૌબા કબૂલ કરી લીધી અને મને પુશખબર મળ્યાં ત્યારે હું તરત જ નબી સ. અ. વ. પાસે પહોંચી ગયો. મેં જઈને સલામ કર્યો. એ વખતે નબી સ. અ. વ. નો ચહેરો ચમકી રહ્યો હતો અને નબી સ. અ. વ. જ્યારે પણ પુશ થતાં ત્યારે આપનો ચહેરો એવી રીતે ચમકતો કે જાણે ચાંદનો એક ટુકડો ન હોય ! અને અમે આપના ચહેરાની

યમક જોઈને સમજી જતાં કે આપ અત્યારે બેહદ ખુશ છે. (રિયાઝુસ્સાલેહીન)

૨. વારતહેવારે તૈયારી સાથે દિલ ખોલીને ખુશી મનાવો અને થોડા મુક્ત મનના બની જાઓ. નબી સ. અ. વ. જ્યારે મદીના પધાર્યા ત્યારે ફરમાવ્યું:

‘તમે વર્ષમાં બે ખુશી મનાવતા હતાં, હવે અલ્લાહ તમને એમના કરતાં સારા બે દિવસ એનાયત કર્યા છે એટલે કે ઈદુલફિત્ર અને ઈદુઝ્ઝહા. તેથી હવે વર્ષના આ બે ઈસ્લામી તહેવારોમાં ખુશી અને આનંદ માણો અને ભેગાં મળીને મનને મુક્ત કરીને દિલ બહેલાવવાની પ્રવૃત્તિઓ સ્વાભાવિક રૂપમાં કરો કેમ કે આ બંને તહેવારોમાં રોઝો રાખવાની મનાઈ છે.’

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘આ દિવસો ખાવા-પીવાના, પરસ્પર આનંદ વ્યક્ત કરવાના અને અલ્લાહને યાદ કરવાના છે.’ (શરહ મઆનિયુલઆસાર)

ઈદના દિસે સાફ-સફાઈ અને ન્હાવા-ધોવા અંગે ખાસ ધ્યાન રાખો. પોતપોતાની હેસિયત પ્રમાણે સારામાં સારા કપડાં પહેરો, ખુશબૂ લગાવો, ઉમદા વાનગીઓ જમો અને બાળકોને કાયદેસરના ખેલ-કૂદ વડે આનંદ માણવાનો અવસર આપો કે જેથી તેઓ મન મૂકીને આનંદ કરે.

હઝરત આઈશા રદિ. કહે છે કે, ઈદનો દિવસ હતો. કેટલીક દાસીઓ બેઠા બેઠા કવિતાઓ ગાઈ રહી હતી જે જંગેબુઆસ (જંગેબુઆસ એ મશહુર લડાઈ છે જે અન્સારના બે કબીલા ઔસ અને ખઝરજ વચ્ચે જહાલતના જમાનામાં થઈ હતી)ને લગતી અન્સારીઓઓ કહી હતી. એ સમયે હઝરત અબૂબક રદિ. આવી ગયા. બોલ્યાં: ‘નબીના ઘરમાં આ ગાયન-વાદન?’ નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: ‘અબૂબક રહેવા દો, દરેક કોમ માટે તહેવારનો એક દિવસ હોય છે અને આજે આપણો ઈદનો દિવસ છે.’

એક વખત ઈદના દિવસે કેટલાક હબશી ખેલાડીઓ ફોજી કરતબ દેખાડી રહ્યા હતાં. નબી સ. અ. વ. એ આ કરતબ જાતે પણ જોયાં અને હઝરત આઈશા રદિ. ને પણ પોતાની આડશમાં રાખીને દેખાડયાં. નબી સ. અ. વ. એ ખેલાડીઓને શાબાશી પણ આપી રહ્યા હતાં. જ્યારે હઝરત આઈશા રદિ. જોતાં જોતાં થાકી ગયાં તો નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: ‘સારું, હવે જાઓ.’ (બુખારી)

૩. ખુશી મનાવામાં ઈસ્લામી રુચિ અને ઈસ્લામી આદેશો અને નિયમોનું પાલન કરવાનું ધ્યાન રાખો. જ્યારે તમને કોઈ ખુશી મળે તો ખુશી આપનારનો આભાર

માનો. તેની સમક્ષ સિજદ-એ-શુક અદા કરો. પુશીના અતિરેકમાં એવું કોઈ કામ કે વર્તન ન કરી બેસો કે જે ઈસ્લામી સ્વભાવ સાથે મેળ ખાતો ન હોય અને ઈસ્લામી નિયમો અને આદેશોની વિરુદ્ધ હોય. પુશી જરૂર વ્યક્ત કરો પણ હંમેશાં સંતુલન જળવાય તેનું ધ્યાન રાખો. પુશી વ્યક્ત કરવામાં એટલી હદે આગળ ન જતાં રહો કે અભિમાન અને મગરૂરી દેખાવા લાગે અને આભારદર્શન, બંદગી અને વિનમ્રતાની લાગણીઓ દબાવવા લાગે. કુર્આનમાં છે:

وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ (المائدة: ૪૨)

‘અને આ નિયામતો પામીને ઈતરાવો નહીં કે જે અલ્લાહે તમને એનાયત કરી છે. અલ્લાહ ઈતરાવનારાઓ અને મોટાઈ દાખવનારાઓને પસંદ કરતો નથી.’
(અલહદીદ-૩૦)

અને પુશીમાં એટલી હદે તણાઈ પણ ન જાઓ કે અલ્લાહની યાદથી ગાફેલ બનવા લાગો. મુસલમાનની પુશી એ છે કે તે પુશી આપનારને ઓર વધારે યાદ કરે, તેની સામે સિજદ-એ-શુક અદા કરે અને પોતાની વાણી અને વર્તનથી અલ્લાહની મહેરબાની અને કૃપા તથા મહાનતા અને જલાલને વધુ ને વધુ વ્યક્ત કરે.

રમઝાનમાં આખા મહિનાના રોઝા રાખીને રાત્રે તિલાવતે કુર્આન અને તરાવીહ અદા કરીને જ્યારે તમે ઈદનો ચાંદ જુઓ છો ત્યારે પુશ પુશ થઈ જાઓ છો કે અલ્લાહે જે હુકમ આપ્યો હતો તેને તમે અલ્લાહની મદદ વડે પૂરો કરવામાં સફળ થયાં છીએ અને તમે તરત જ તમારા પૈસામાંથી તમારા ગરીબ અને મિસ્કીન બંધુઓનો હિસ્સો એમને પહોંચાડી દો છો કે જેથી તમારી ઈબાદતોમાં જે કંઈ ઉણપો રહી ગઈ હોય તેમજ બંદગીનો હક અદા કરવામાં જે કોઈ ચૂક થઈ ગઈ હોય તેની પૂર્તિ થઈ જાય અને અલ્લાહના ગરીબ બંદા પણ ઈદની પુશીમાં સામેલ થઈને સામૂહિક રીતે પુશી વ્યક્ત કરી શકે અને પછી તમે અલ્લાહની આ કૃપા પામીને ઈદની સવારે બે રકઅત શુકરાનાની નમાઝ અદા કરીને તમારી પુશીને સાચી રીતે વ્યક્ત કરો છો. અને આવી જ રીતે ઈદુઝ્ઝહાના દિવસે હઝરત ઈબ્રાહીમ અ.સ. અને હઝરત ઈબ્રાહીમ અ.સ.ની મહાન અને બેમિસાલ કુર્બાનીની યાદગારીને ઉજવીને અને કુર્આનની ભાવનાઓથી તમારા દિલોને ભરીને સિજદ-એ-શુક અદા કરો છો. અને પછી તમારા શહેરની એકેએક ગલી અને રસ્તાઓ તકબીર અને તહલીલ તેમજ અલ્લાહની મહાનતાના અવાજોથી ગૂંજી ઊઠે છે અને પછી તમે અલ્લાહના

કાનૂન મુજબ જ્યારે ઈદના દિવસોમાં સારું સારું ખાઓ છો, પીઓ છો, પહેરો છો અને ખુશી વ્યક્ત કરવા માટે કાયદેસરની રીત અપનાવો છો ત્યારે તમારા આ બધા કામ ઝિક્કેઈલાહી બની જાય છે.

૪. તમારી ખુશીમાં બીજા લોકોને પણ સામેલ કરો અને આવી રીતે બીજા લોકોની ખુશીમાં તમે પણ સામેલ થઈને એમની ખુશીઓમાં ઓર વધારો કરો અને ખુશીના પ્રસંગે મુબારકબાદી પાઠવવાનું પણ ધ્યાન રાખો.

હઝરત કઅબ બિન માલિક રહિ. ની તૌબા જ્યારે કબૂલ થઈ અને મુસલમાનોને ખબર પડી ત્યારે લોકો ટોળેટોળાં એમની પાસે મુબારકબાદ પાઠવવા માટે પહોંચવા માંડયાં અને ખુશી જતાવવા લાગ્યાં. એટલે સુધી કે હઝરત તલ્હા રહિ. ની મુબારકબાદી અને ખુશીની જાહેરાતથી તો હઝરત કઅબ રહિ. એટલી હદે પ્રભાવિત થયા કે આખી જિંદગી યાદ કરતા રહ્યાં. હઝરત કઅબ રહિ. એ જ્યારે વૃદ્ધાવસ્થામાં એમના દીકરા અબ્દુલ્લાહને એમની અજમાયશ અને તૌબાનો કિસ્સો સંભળાવ્યો ત્યારે વિશેષરૂપે હઝરત તલ્હા રહિ. એ વ્યક્ત કરેલી ખુશીનો ઉલ્લેખ કર્યો અને ફરમાવ્યું કે, હું તલ્હા રહિ. ની મુબારકબાદી અને ખુશીની ભાવનાઓને ક્યારેય ભૂલી શકતો નથી.

નબી સ. અ. વ. પોતે પણ જ્યારે હઝરત કઅબ રહિ. ને તૌબાની સ્વીકૃતિના ખુશખબર આપ્યાં ત્યારે બેહદ ખુશી વ્યક્ત કરતાં ફરમાવ્યું:

‘કઅબ ! આ તમારા જીવનનો સૌથી વધારે ખુશીનો દિવસ છે.’
(રિયાઝુસ્સાલિહીન)

કોઈને ત્યાં લગ્ન પ્રસંગ હોય અથવા બાળકના જન્મનો પ્રસંગ હોય અથવા આવી બીજી કોઈ ખુશીનો પ્રસંગ હોય તો ખુશીમાં સામેલ થાઓ અને મુબારકબાદી પાઠવો.

હઝરત અબૂહુરૈરહ રહિ. કહે છે કે નબી સ. અ. વ. જ્યારે કોઈના નિકાહના પ્રસંગે મુબારકબાદી પાઠવતાં ત્યારે આ શબ્દો કહેતાં:

بَارَكَ اللَّهُ لَكَ وَبَارَكَ عَلَيْكَمَا وَجَمَعَ بَيْنَكُمَا فِي خَيْرٍ. (ત્રુ)

‘અલ્લાહ તમને ખુશહાલ રાખે અને તમારી બંનેની ઉપર બરકતો ઉતારે તથા સારી રીતે તમને બંનેને ભેગા રાખે. (તિર્મિઝી)

એક વખત હઝરત હુસૈન રહિ. એ એક બાળકના જન્મ પ્રસંગે મુબારકબાદીની

રીત શીખવાડતાં કહ્યું કે, આવું બોલો:

‘અલ્લાહ તમને તેની આ ભેટમાં ભલાઈ આપે, તમને તેના આભારી થવાની તૌફીક આપે, બાળકને યુવાનીની વસંત દેખાડે અને તેને તમારો આજ્ઞાકિત બનાવે.’

૫. જ્યારે તમારો કોઈ સગો કે ઓળખીતો કોઈ લાંબી મુસાફરી કરીને આવે ત્યારે તેનું સ્વાગત કરો અને તેના સહીસલામત પાછા આવવા માટે અને તેનો હેતુ પાર પડ્યો તેના માટે ખુશી વ્યક્ત કરો. અને જો તે તેના પાછા આવવાની ઉજવણી માટે કોઈ પ્રસંગ યોજે તો તેમાં સામેલ થાઓ અને જ્યારે તમે કોઈ મુસાફરી કરીને સહીસલામત વતન પહોંચો અને તેની ખુશીમાં કોઈ પ્રસંગ યોજો તો એ ખુશાલીના પ્રસંગમાં લોકોને પણ સામેલ કરો. અલબત્ત, બિનજરૂરી ખર્ચ અને દેખાડો કરવાનું ટાળો અને એવો કોઈ ખર્ચ ન કરો કે જે તમારી પહોંચની બહાર હોય.

નબી સ. અ. વ. જ્યારે તબૂકની લડાઈએથી પાછા ફર્યા ત્યારે મુસલમાન પુરુષો અને બાળકો આપના સ્વાગત માટે સીનતુલવિદાઅ (સીનતુલવિદાઅ મદીનાની દક્ષિણમાં એક ટેકરી હતી. મદીનાના લોકો મહેમાનોને વિદાય કરતી વખતે અહીં સુધી મૂકવા આવતા હતાં એટલા માટે આ ટેકરીનું નામ જ સીનતુલ વિદાઅ એટલે કે ‘વિદાયની ટેકરી’ પડી ગયું હતું.) મુકામ સુધી ગયાં. (અબૂ દાઉદ)

અને જ્યારે નબી સ. અ. વ. મક્કાથી હિજરત કરીને મદીના પહોંચ્યાં અને દક્ષિણ બાજુથી શહેરમાં પ્રવેશ કરવા લાગ્યાં ત્યારે મુસલમાન પુરુષો, મહિલાઓ, છોકરાં, છોકરીઓ બધા જ આપનું સ્વાગત કરવા માટે નીકળી આવ્યા હતાં અને અન્સારની બાળાઓ ખુશીમાં આ ગીત ગાઈ રહી હતી:

طَلَعَ الْبَدْرُ عَلَيْنَا   مَن ثَنِيَّاتِ الْوِدَاعِ
وَجَبَ الشُّكْرُ عَلَيْنَا   مَا دَعَا لِلَّهِ ذَا عِ
أَيُّهَا الْمَبْعُوثُ فِينَا   جِئْتَ بِالْأَمْرِ الْمَطَاعِ

‘(આજે) અમારે ત્યાં પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર ઊગ્યો છે (દક્ષિણની પહાડી) સીનતુલ વિદાઅ મુકામેથી. આ દાવત અને તાલીમ બદલ આભાર માનવો અમારી ઉપર ફરજિયાત બને છે કે દાઈએ અમને અલ્લાહ તરફ બોલાવ્યાં. હે અમારી વચ્ચે મોકલાયેલાં રસૂલ (સ. અ. વ.), આપ અમારા માટે એવો દીન લઈને આવ્યાં છો કે જેનું અમે પાલન કરીશું.’

એક વખત નબી સ.અ.વ. કોઈ મુસાફરીએથી મદીના પહોંચ્યાં તો આપે આપનો ઊંટ અથવા ગાય ઝબેહ કરીને લોકોની દાવત કરી. (અબૂદાઊદ)

૬. લગ્ન પ્રસંગે પણ ખુશી મનાવો અને એ ખુશીમાં તમારા સગાવ્હાલાં અને મિત્રોને પણ સામેલ કરો. આ પ્રસંગે નબી સ.અ.વ. એ કેટલાક સારા ગીત ગાવાની અને ડફલી વગાડવાની પણ પરવાનગી આપી છે. આનો આશય ખુશીની લાગણીઓને સંતોષવાનો પણ છે અને નિકાહની જાહેરાત તથા એલાન કરવાનો પણ છે.

● હઝરત આયશા રદિ.એ એમના સગામાંની એક મહિલાનો એક અન્સારી સાથે નિકાહ કર્યો. જ્યારે તેને વિદાય આપી ત્યારે નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: 'લોકોએ એમની સાથે એક સેવિકા કેમ ન મોકલી દીધી જે ડફલી વગાડત અને થોડાં ગીત ગાત.' (બુખારી)

● જ્યારે હઝરત રબીઅ બિન્તે મુઅવ્વઝ રદિ.નો નિકાહ થયો ત્યારે તેમની પાસે કેટલીક છોકરીઓ બેસીને ડફલી વગાડી રહી હતી અને એમના એ વડવાઓની પ્રશંસા કરતી કવિતાઓ-કસીદા ગાઈ રહી હતી જે બદ્રની લડાઈમાં શહીદ થયા હતાં. એક છોકરીએ એક પંક્તિ ગાઈ:

'અમારી વચ્ચે એક એવા નબી (સ.અ.વ.) છે જે આવતીકાલે થવાની વાતને જાણે છે.'

નબી સ.અ.વ.એ સાંભળ્યું તો ફરમાવ્યું:

'આને છોડી દો અને એ જ ગાઓ જે પહેલાં ગાઈ રહ્યા હતાં.' (બુખારી)

૭. લગ્ન પ્રસંગે ખુશી વ્યક્ત કરવા માટે તમારી હેસિયત અને પહોંચ પ્રમાણે તમારા સગાં અને મિત્રોને જમાડવાની પણ થોડી વ્યવસ્થા કરો. નબી સ.અ.વ.એ પોતે પોતાના લગ્નમાં પણ વલીમાની દાવત કરી અને બીજા લોકોને પણ આની શીખ આપી. નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું છે:

'અને કંઈ જ ન હોય તો એક બકરો જ ઝબેહ કરીને ખવડાવી દો.' (બુખારી)

લગ્ન પ્રસંગમાં હાજર રહેવાનું શક્ય ન હોય તો કમસેકમ મુબારકબાદીનો સંદેશો અવશ્ય મોકલો. લગ્ન અને આવાં બીજા ખુશીના પ્રસંગો વખતે ભેટસોગાદ આપવાથી સંબંધો તાજાં થઈ જાય છે અને તેમાં મજબૂતાઈ આવે છે, તેમજ પ્રેમમાં હૂંફ અને વૃદ્ધિ આવે છે. હા, એટલો ખ્યાલ રહે કે ભેટ-સોગાદ તમારી હેસિયત પ્રમાણેની હોય, અને દેખાડો કરવાથી દૂર રહી તમારી નિખાલસતાની સમીક્ષા જરૂર કરતા રહો.

૨. સુંદર બંદગી

(૧૧)

મસ્જિદના આદાબ

૧. અલ્લાહની નજરમાં પૃથ્વી પટ ઉપરનો સૌથી સારો ભાગ એ છે કે જેની ઉપર મસ્જિદ બાંધવામાં આવે. અલ્લાહને યાહનાર માણસોની ઓળખ એ છે કે તેઓ મસ્જિદને પણ યાહે છે. ક્યામતના બિહામણા-ભયાવહ દિવસે જ્યારે ક્યાંય કોઈ છાંયડો નહીં હોય ત્યારે અલ્લાહ એ દિવસે તેના એ બંદાને પોતાના સિંહાસનના છાંયડામાં રાખશે કે જેનું દિલ મસ્જિદમાં લાગેલું રહેતું હોય.

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું:

‘અને એ માણસ (સિંહાસનની છાયા હેઠળ હશે) જેનું દિલ મસ્જિદમાં લાગેલું રહેતું હોય.’ (બુખારી)

૨. મસ્જિદની સેવા કરો અને તેને આબાદ રાખો. મસ્જિદની સેવાની કામગીરી અને તેને આબાદ રાખવી ઈમાનની નિશાની છે. અલ્લાહ તઆલા ફરમાવે છે:

إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسْجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ. (التوبة: ૧૮)

‘અલ્લાહની મસ્જિદોને એ જ લોકો આબાદ રાખે છે જે અલ્લાહ ઉપર અને ક્યામતના દિવસ ઉપર ઈમાન ધરાવે છે.’

૩. ફર્જ નમાઝો હંમેશાં મસ્જિદમાં અદા કરો. મસ્જિદમાં જમાઅત અને અઝાનની વ્યવસ્થા ગોઠવો અને મસ્જિદની વ્યવસ્થા વડે તમારું સમગ્ર જીવન વ્યવસ્થિત કરો. મસ્જિદ એક એવું કેન્દ્ર છે કે મુસલમાનનું આખું જીવન એની આસપાસ ફરતું રહે છે. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું:

‘મુસલમાનોમાં અમુક લોકો એવાં છે કે જે મસ્જિદોમાં જામીને રહે છે અને ત્યાંથી ખસતાં નથી.’

ફરિશ્તા આવા લોકોની સાથે બેસે છે. જો આ લોકો દેખાય નહીં તો ફરિશ્તા

એમને શોધતાં ફરે છે અને જો માંદા પડે તો ફરિશ્તા એમની ખબર કાઢે છે તેમજ તેઓ જો કોઈ કામમાં વ્યસ્ત હોય તો તેઓ એમની મદદ કરે છે. મસ્જિદમાં બેઠેલો માણસ અલ્લાહની રહેમત-કૃપાની રાહ જોઈ રહ્યો હોય છે. (મુસ્નદ અહમદ)

૪. મસ્જિદમાં નમાઝ માટે ઉત્સાહપૂર્વક જાઓ. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: 'સવાર-સાંજ મસ્જિદમાં જવું એવું છે જાણે જિહાદ માટે જવું.' અને એમ પણ ફરમાવ્યું: 'જે લોકો પરોઢિયે અંધારામાં મસ્જિદ તરફ જાય છે કયામતના દિવસે એમની સાથે પૂર્ણ પ્રકાશ હશે.' અને એમ પણ કહ્યું: 'જમાઅત સાથે નમાઝ માટે મસ્જિદમાં જનારા લોકોનું દરેક પગલું એક નેકીને વાજિબ કરે છે અને એક ગુનાને ભૂંસી નાખે છે.' (ઇબ્નેહિબ્બાન)

૫. મસ્જિદને સ્વચ્છ અને ચોખ્ખી રાખો. મસ્જિદમાં ઝાડૂ લગાડો, ધૂળ કે કચરો સાફ કરો, ખુશ્બૂ લગાડો. ખાસ કરીને શુક્રવારના દિવસે મસ્જિદને ખુશ્બૂથી મઘમઘતી કરો. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે: 'મસ્જિદમાં ઝાડૂ કાઢવી, મસ્જિદને પાક-સાફ રાખવી, મસ્જિદનો ધૂળ-કચરો બહાર ફેંકવો, મસ્જિદમાં ખુશ્બૂ કરવી, ખાસ કરીને શુક્રવારના દિવસે મસ્જિદને ખુશ્બૂદાર બનાવવી એ જન્મતાં લઈ જનારાં કામો છે.' (ઇબ્નેમાજહ)

અને નબી સ. અ. વ. એ એમ પણ ફરમાવ્યું: 'મસ્જિદમાં ધૂળ-કચરો સાફ કરવો એ સુંદર નયનોવાળી દૂરની મહર છે.' (તિબરાની)

૬. મસ્જિદમાં ડરતાં ડરતાં અને પ્રૂજતા પ્રૂજતાં જાઓ. અંદર દાખલ થતી વખતે 'અસ્લામુઅલૈકુમ' (મુનબ્બિહાતુલઇબ્નેહજર અલઅસ્કલાની) કહો અને ચુપચાપ બેસીને એવી રીતે ઝિક કરો કે અલ્લાહની મોટાઈ અને જલાલ તમારા દિલ ઉપર છવાયેલાં હોય. હસતાં હસતાં અને વાતો કરતાં કરતાં મસ્જિદની અંદર દાખલ થવું ગાફેલ અને બેઅદબ લોકોનું કામ છે જેમના દિલોમાં અલ્લાહનો ખૌફ નથી. કેટલાક લોકો ઇમામની સાથે રૂકૂઅમાં જોડાવા માટે અને રકઅત મેળવવા માટે મસ્જિદ ભણી દોટ મૂકે છે. આ મસ્જિદના આદરની વિરૂદ્ધ છે. રકઅત મળે કે ન મળે, ખૂબજ ગંભીરતા, મોભા અને વિનમ્રતા સાથે મસ્જિદમાં ચાલો અને ભાગભાગ કરવાથી દૂર રહો.

૭. મસ્જિદમાં શાંતિથી બેસો અને દુનિયાની વાતો ન કરો. મસ્જિદમાં ઘોંઘાટ કરવો, ઠક્કા-મશ્કરી કરવી, બજારના ભાવતાલ વિષે ચર્ચાઓ કરવી, દુનિયાની ખબરોની સમીક્ષા કરવી અને લે-વેચનું વાતાવરણ ઊભું કરવું એ મસ્જિદનું

અપમાન છે. મસ્જિદ એ અલ્લાહની ઈબાદત માટેનું ઘર છે, એમાં ફક્ત ઈબાદત જ કરો.

૮. મસ્જિદમાં એવા નાના બાળકોને ન લઈ જાઓ કે જેમને મસ્જિદના આદાબનું ભાન ન હોય અને મસ્જિદમાં જાજરૂ-પેશાબ કરી દે અથવા થૂંકે.

૯. મસ્જિદને રાહદારીનો માર્ગ ન બનાવો. મસ્જિદના દરવાજામાં દાખલ થયા પછી મસ્જિદનો તમારી ઉપર એ હક્ક બને છે કે તમે તેમાં નમાઝ પઢો અથવા બેસીને ઝિક્ર કે તિલાવત કરો.

૧૦. જો તમારી કોઈ ચીજ બહાર ક્યાંક ખોવાઈ જાય તો તેની જાહેરાત મસ્જિદમાં ન કરો. નબી સ. અ. વ. ની મસ્જિદમાં જો કોઈ માણસ આવી રીતે જાહેરાત કરતો તો આપ નારાજ થઈ જતાં અને આ શબ્દો કહેતાં:

لَا رَدَّ اللَّهُ عَلَيْكَ ضَالَّتَكَ

‘અલ્લાહ તારી ખોવાયેલી વસ્તુ મેળવી આપે નહીં.’

૧૧. મસ્જિદમાં દાખલ થતી વખતે પહેલાં જમણો પગ અંદર મૂકો અને નબી સ. અ. વ. ઉપર દુરુદ મોકલો અને પછી આ દુઆ પઢો.

اللَّهُمَّ افْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ. (مسلم)

‘હે અલ્લાહ મારા માટે તારી કૃપાના દ્વાર ખોલી દે.’ (મુસ્લિમ)

અને મસ્જિદમાં દાખલ થયા પછી બે રક્અત નફલ નમાઝ અદા કરો. આ નમાઝને તહય્યતુલમસ્જિદ કહેવામાં આવે છે. આવી રીતે જ્યારે મુસાફરીએથી પાછા ફરો ત્યારે સૌ પ્રથમ મસ્જિદમાં જઈ બે રક્અત નફલ નમાઝ અદા કરો અને ત્યાર પછી તમારા ઘરે જાઓ. નબી સ. અ. વ. જ્યારે પણ મુસાફરીએથી પાછા ફરતાં ત્યારે પહેલાં મસ્જિદમાં જઈને નફલ નમાઝ અદા કરતાં અને પછી ઘરે જતાં.

૧૨. મસ્જિદમાંથી બહાર નીકળતી વખતે પહેલા ડાબો પગ બહાર મૂકો અને આ દુઆ પઢો:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ. (مسلم)

‘હે અલ્લાહ હું તારી પાસે તારી કૃપા માગું છું.’ (મુસ્લિમ)

૧૩. મસ્જિદમાં નિયમિત અઝાન અને જમાઅત સાથે નમાઝની વ્યવસ્થા ગોઠવો અને બાંગી અને ઈમામ તરીકે એવાં લોકોને મૂકો કે જે એમના દીન અને અખ્લાકની બાબતમાં સમગ્રપણે બહેતર હોય. બને ત્યાં સુધી એવા લોકો અઝાન અને ઈમામની ફરજ અદા કરે જે પગાર ન લે અને સ્વેચ્છાએ આખિરતના બદલા પાતર આ ફરજો અદા કરે.

૧૪. અઝાન પઢ્યા પછી આ દુઆ પઢો નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: 'જે માણસે અઝાન સાંભળીને દુઆ કરી તે કયામતનાં દિવસે મારી ભલામણનો હકદાર બની ગયો. (બુખારી)

اللَّهُمَّ رَبِّ هَذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ وَالصَّلَاةِ الْقَائِمَةِ اِتِّ
مُحَمَّدٍ الْوَسِيلَةَ وَلَفْضِيلَةَ وَابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًا الَّذِي وَعَدْتَهُ

(ઉક્)

'હે અલ્લાહ ! આ પૂર્ણ દાવત અને આ ઊભી થનારી નમાઝના માલિક ! મુહમ્મદ સ. અ. વ. ને તારી નિકટતા અને કૃપા એનાયત કર અને એમને એ મકામે મહમૂદ (પ્રશંસા પામેલું સ્થાન) ઉપર ઉઠાવ કે જેનો તેં એમની સાથે વાયદો કર્યો છે.' (બુખારી)

૧૫. બાંગી અઝાન આપતો હોય ત્યારે તેના શબ્દો સાંભળીને તમે પણ તેમને દોહરાવો, પણ જ્યારે તે الصَّلَاةِ عَلَى حَيٍّ أَوَّلًا وَالصَّلَاةِ عَلَى الْفَلَاحِ کહે તો તેના જવાબમાં બોલો لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ અને ફજની અઝાનમાં જ્યારે બાંગી صَدَقْتَ وَبَرَّرْتَ કહે ત્યારે જવાબમાં આ શબ્દો બોલો الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ 'તમે સાચું કહ્યું અને ભલાઈની વાત કહી.'

૧૬. તકબીર પઢનાર જ્યારે قَدَقَامَتِ الصَّلَاةُ કહે ત્યારે જવાબમાં આ પ્રમાણે બોલો أَقَامَهَا اللَّهُ وَأَدَمَهَا 'અલ્લાહ આને હંમેશાં કાયમ રાખે.'

૧૭. મહિલાઓ મસ્જિદોમાં જવાને બદલે ઘરે જ નમાઝ અદા કરે. એક વખત હઝરત અબૂહમીદ સાઈદની પત્નીએ નબી સ. અ. વ. ને કહ્યું કે, 'હે અલ્લાહના રસૂલ ! મને આપની સાથે નમાઝ અદા કરવાનો ખૂબ શોખ છે.'

નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: 'મને તમારા શોખની ખબર છે પરંતુ તમારે ઓરડામાં નમાઝ અદા કરવી એના કરતાં બહેતર છે કે તમે ઓસરીમાં નમાઝ અદા કરો અને ઓસરીમાં નમાઝ અદા કરવી એનાથી બહેતર છે કે તમે આંગણામાં નમાઝ અદા કરો.'

અલબત્ત, મહિલાઓએ મસ્જિદમાં જરૂરિયાતની વસ્તુઓ પૂરી પાડવાની પૂરેપૂરી કોશિશ કરવી જોઈએ જેમ કે પાણીની વ્યવસ્થા, ચટાઈની વ્યવસ્થા અને ખુશબૂ વિગેરે વસ્તુઓ, અને મસ્જિદ સાથે દિલથી સંબંધ રાખો.

૧૮. સમજદાર બાળકોને તમારી સાથે મસ્જિદમાં લઈ જાઓ. માતાઓની ફરજ છે કે તેઓ બાળકોને પ્રોત્સાહિત કરીને મોકલે કે જેથી બાળકોમાં શોખ પેદા થાય. મસ્જિદમાં એમની સાથે ખૂબજ નરમાશ, સ્નેહ અને પ્રેમપૂર્વક વર્તો. તેઓ જો કોઈ ભૂલ કરે અથવા તોફાન-મસ્તી કરી બેસે તો ધમકાવવા-મારવાને બદલે પ્રેમ અને વહાલપૂર્વક સમજાવો અને ભલાઈની શિખામણ આપો.

(૧૨)

નમાઝના આદાબ

૧. નમાઝ માટે પાકી-સાફીનો પૂરેપૂરો ખયાલ રાખો. વુજૂ કરો ત્યારે મિસ્વાક-દાંતણ-મંજન કરવાનું ધ્યાન રાખો. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: ‘ કયામતમાં મારી ઉમ્મતની નિશાનીએ હશે કે તેના કપાળ અને વુજૂના અંગો પ્રકાશથી ઝળહળતા હશે તો હવે જે માણસ પોતાના પ્રકાશને વધારવા માગે તે વધારે.’

૨. સ્વચ્છ-ચોખ્ખા, ગંભીરતાપૂર્ણ, સભ્ય અને ઢંગના કપડાં પહેરી નમાઝ અદા કરો. કુર્આનમજીદમાં છે:

يَبْنِي آدَمَ خُدُوعًا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ (الاعراف: ۱۳)

‘હે આદમની સંતાન ! દરેક નમાઝ વખતે તમારી સજાવટ સજી લો.’

૩. નિયમિતતાપૂર્વક નમાઝ અદા કરો.

إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا (النساء: ૧૦૩)

‘મોમિનો ઉપર સમયની પાબંદી સાથે નમાઝ ફરજિયાત કરવામાં આવી છે.’

હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન મસૂઝિદ રદિ. એ એક વખત નબી સ. અ. વ. ને પૂછ્યું: હે રસૂલુલ્લાહ ! અલ્લાહની નજીક કયું કામ સૌથી વધુ પ્રિય છે ?’ નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: ‘નમાઝને એના સમયે અદા કરવી.’ અને એમ પણ ફરમાવ્યું: ‘અલ્લાહે પાંચ નમાઝો ફરજિયાત બનાવી છે જે માણસે આ નમાઝોને તેમના નિયત કરેલા સમયે સારી રીતે વુજૂ કરીને વિનમ્રતા અને ડર રાખીને અદા કરી તો પછી અલ્લાહ ઉપર તેનો એ અધિકાર બને છે કે તેને માફી આપી દે અને જેણે આ નમાઝોમાં કસૂર કર્યો તો પછી અલ્લાહ ઉપર તેની માફી અને મુક્તિની કોઈ જવાબદારી નથી, ચાહે તો સજા આપે અને ચાહે તો માફી આપે.’ (માલિક)

૪. નમાઝ હંમેશાં જમાઅત સાથે અદા કરો. જો કોઈ વખત જમાઅતમાં સામેલ ન થઈ શકાય તો પણ ફર્જ નમાઝ મસ્જિદમાં અદા કરવાની કોશિશ કરો. અલબત્ત, સુન્નતો ઘરે અદા કરો તો તે પણ સારું છે.

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: ‘ જે માણસ ૪૦ દિવસ સળંગ તકબીરેઝિલા સાથે

જમાઅત સાથે નમાઝ અદા કરે તેને દોજખ અને નિફાક (આડંબર-ઢોંગ) બંનેથી સુરક્ષિત કરી દેવામાં આવે છે.' (તિર્મિઝી)

અને નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે: 'જો લોકોને જમાઅત સાથે નમાઝ અદા કરવાના સવાબની ખબર થઈ જાય તો તેઓ હજાર મજબૂરીઓ છતાં પણ નમાઝ માટે દોડી દોડીને આવે. જમાઅતની પહેલી સફ એવી છે કે જાણે ફરિશ્તાઓની સફ એકલા નમાઝ અદા કરવા કરતાં બે માણસોની જમાઅત બહેતર છે. પછી માણસો જેટલા વધારે હોય એટલી જ નમાઝ અલ્લાહને વધારે પ્રિય હોય છે.' (અબૂદાઉદ)

૫. નમાઝ ખૂબજ શાંતિપૂર્વક અદા કરો અને રુકૂઅ અને સિજદા શાંતિથી કરો. રુકૂઅમાંથી ઉઠ્યા પછી શાંતિથી સીધા ઊભા થઈ જાઓ. પછી સિજદામાં જાઓ. આવી જ રીતે બંને સિજદા વચ્ચે પણ યોગ્ય પ્રમાણમાં થોભો અને બંને સિજદા વચ્ચે આ દુઆ પણ પઢી લો.

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِيْ وَارْحَمْنِيْ وَاهْدِنِيْ وَاجْبُرْنِيْ وَعَافِنِيْ وَارْزُقْنِيْ.

(બ્રહ્મ)

'હે ખુદા, તું મને માફી આપ, મારી ઉપર દયા કર, મને સીધા રસ્તે ચલાવ, મારી કંગાલિયતને દૂર કરી દે, મને સલામતી આપ અને મને રોઝી આપ.' (અબૂ દાઉદ)

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે: 'જે માણસ નમાઝ સારી રીતે અદા કરે છે તેના માટે નમાઝ દુઆઓ કરે છે કે અલ્લાહ આવી જ રીતે તારું પણ રક્ષણ કરે જેવી રીતે તેં મારી રક્ષા કરી.'

અને નબી સ. અ. વ. એ એમ પણ ફરમાવ્યું: 'સૌથી ખરાબ ચોરી નમાઝની ચોરી છે. લોકોએ પૂછ્યું: 'હે અલ્લાહના રસૂલ ! નમાઝમાં કોઈ ચોરી કેવી રીતે કરે છે?' ફરમાવ્યું: 'રુકૂઅ અને સિજદા અધૂરાં અદા કરીને.'

૬. અઝાનનો અવાજ સાંભળીને તરત જ નમાઝની તૈયારી શરૂ કરી દો અને વુજૂ કરીને પહેલાંથી જ મસ્જિદમાં પહોંચી જાઓ અને યુપચાપ સફમાં બેસીને જમાઅતની રાહ જુઓ. અઝાન સાંભળ્યા પછી આળસ અને વિલંબ કરવો અને કમને નમાઝ માટે જવું એ મુનાફિકો-ઢોંગી લોકોની નિશાની છે.

૭. અઝાન પણ ઉમંગ અને ઉમળકાસાથે આપો. નબી સ. અ. વ. ને એક માણસે

પૂછ્યું કે, 'હે અલ્લાહના રસૂલ ! મને એક એવું કામ બતાવી દો કે જે મને જન્મતમાં લઈ જાય.' નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: 'નમાઝ માટે અજાન આપો.' નબી સ.અ.વ.એ એમ પણ કહ્યું: 'બાંગીનો અવાજ જ્યાં સુધી પહોંચે છે અને જે તેનો અવાજ સાંભળે છે તે કયામતમાં બાંગીના પક્ષે ગવાહી આપશે. જે માણસ જંગલમાં બકરાં ચારતો હોય અને અજાનનો સમય થયે ઊંચા સાદે અજાન પઢે તો જ્યાં સુધી તેનો અવાજ જશે કયામતના દિવસે એ બધી જ વસ્તુઓ તેના પક્ષે ગવાહી આપશે. (બુખારી)

૮. જો તમે ઈમામ હોવ તો બધા જ આદાબ અને શરતોનું ચુસ્તપણે પાલન કરીને નમાઝ પઢાવો અને મુક્તદીઓની સગવડનો ખ્યાલ રાખીને સારી રીતે ઈમામત કરો. નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: 'જે ઈમામો તેમના મુક્તદીઓને સારી રીતે નમાઝ પઢાવે છે અને એમ સમજીને નમાઝ પઢાવે છે કે અમે અમારા મુક્તદીઓની નમાઝના જમીન છીએ તો તેમને તેમના મુક્તદીઓની નમાઝનો પણ સવાબ મળે છે, અને મુક્તદીઓના સવાબમાં કોઈ કાપ મૂકવામાં આવતો નથી. (તિબરાની)

૯. નમાઝ એવી રીતે ડર અને નમ્રતા સાથે અદા કરો કે દિલ પર અલ્લાહની મોટાઈ અને પ્રતાપની કેફિયત છવાયેલી હોય તથા ડર અને શાંતિ વ્યાપેલી હોય. નમાઝમાં કારણ વિના હાથ-પગ હલાવવાં, શરીરને ખંજવાળવું, દાઢીમાં આંગળાં ફેરવવાં, નાકમાં આંગળી નાખવી, કપડાં સરખા કર્યા કરવા, આ બધા બહુ જ બેઅદબીના કામો છે, એમનાથી સપ્તાઈપૂર્વક બચીને રહેવું જોઈએ.

૧૦. નમાઝ મારફતે અલ્લાહ સાથે નિકટતા પ્રાપ્ત કરો. નમાઝ એવી રીતે અદા કરો કે જાણે તમે અલ્લાહને નિહાળી રહ્યાં છો અથવા ઓછામાં ઓછો એટલો એહસાસ રાખો કે અલ્લાહ તમને જોઈ રહ્યો છે નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: 'બંદો તેના રબથી સૌથી વધારે નજીક ત્યારે હોય છે કે જ્યારે તે તેની સામે સિજદો કરે છે, તો પછી જ્યારે તમે સિજદો કરો ત્યારે સિજદામાં પુષ્કળ દુઆ કરો.' (મુસ્લિમ)

૧૧. નમાઝ ખૂબ ઉમળકા સાથે અદા કરો. જબરજસ્તીની રિવાજ તરીકેની નમાઝ હકીકતમાં નમાઝ નથી. એક વખતની નમાઝ અદા કર્યા પછી બીજી નમાઝની આતુરતાપૂર્વક અને ઉત્સાહપૂર્વક રાહ જુઓ.

એક દિવસે મગરિબની નમાઝ પઢી કેટલાક લોકો ઈશાની નમાઝની રાહ જોઈ રહ્યા હતાં. નબી સ.અ.વ. આવ્યાં અને એવી રીતે ઝડપથી ચાલીને આવ્યાં કે

આપને શ્વાસ ચઢી ગયો હતો. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: લોકો, ખુશ થઈ જાઓ, તમારા રબે આકાશનો એક દરવાજો ખોલીને તમને ફરિશ્તાઓની સામે રજૂ કર્યાં અને ગર્વપૂર્વક ફરમાવ્યું કે જુઓ, મારા બંદાઓ એક નમાઝ અદા કરી ચૂક્યાં અને બીજી નમાઝની રાહ જોઈ રહ્યાં છે.' (ઈબનેમાજહ)

૧૨. ગાફેલ અને લાપરવાહ લોકોની જેમ ઉતાવળથી નમાઝ અદા કરીને માથા પરથી બોજો ન ઉતારો. બલકે દિલથી અલ્લાહને યાદ કરો અને દિલ, દિમાગ, લાગણીઓ, ભાવનાઓ અને વિચારો, દરેક રીતે પૂર્ણપણે અલ્લાહ તરફ રજૂ થઈને સંપૂર્ણ એકાગ્રતા અને ધ્યાન સાથે નમાઝ અદા કરો. એ જ નમાઝ નમાઝ છે કે જેમાં અલ્લાહની યાદ હોય. મુનાફિક લોકોની નમાઝ અલ્લાહની યાદથી ખાલી હોય છે.

૧૩. નમાઝ પછી પણ નમાઝનો હક્ક અદા કરો અને સમગ્ર જીવનને નમાઝનો અરીસો બનાવો. કુર્આનમાં છે: 'નમાઝ નિર્લજ્જતા અને નાફરમાનીથી રોકે છે.'

નબી સ. અ. વ. એ એક ખૂબજ અસરકારક ઉદાહરણ દ્વારા આને આવી રીતે સમજાવ્યું: 'એક સૂકી ડાળને જોરજોરથી હલાવી ડાળમાં લાગેલા પાંદડાં હલાવવાથી તે ખરી ગયા.' પછી નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: 'નમાઝ અદા કરનારાઓના ગુના એવી રીતે ખરી જાય છે કે જેવી રીતે આ સૂકી ડાળના પત્તાં ખરી ગયાં અને ત્યારબાદ કુર્આનની આ આયત પઢી:

وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَزُلْفًا مِّنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُدْهَبْنَ

السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرٌ لِلذَّاكِرِينَ ۝ (۱۱۳: ۲۳)

'અને નમાઝ કાયમ કરો દિવસના બંને છેડા ઉપર (એટલે કે ફજ અને મગરિબ) અને થોડી રાત બેસી જાય ત્યારે.

બેશક નેકીઓ બૂરાઈઓને ખતમ કરી નાખે છે. આ શિખામણ છે શિખામણ ગ્રહણ કરનારાઓ માટે.' (સૂર: હૂદ)

૧૪. નમાઝમાં થોભી થોભીને કુર્આન પઢો અને નમાઝમાં આવતાં બીજાં ઝિક્ક પણ થોભી થોભીને પૂરા ધ્યાન સાથે મન પરોવીને અને ભાવનાપૂર્વક પઢો. સમજપૂર્વક પઢવાથી ઉત્સાહ વધે છે અને નમાઝ હકીકતમાં નમાઝ બની જાય છે.

૧૫. નમાઝ નિયમિતતાપૂર્વક અદા કરો, ક્યારેય ચૂકો નહીં. મુસલમાનોની

પૂબી જ એ છે કે તેઓ નિયમિતપણે ચૂક્યા નમાઝ અદા કરે છે.

إِلَّا الْمُصَلِّينَ الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ ۝

(العنكبوت: ۲۳)

‘પરંતુ નમાઝી લોકો એ છે કે જે એમની નમાઝો નિયમિતતાપૂર્વક અદા કરવાનું જરૂરી બનાવી લે છે.’

૧૬. ફર્જ નમાઝોની પાબંદી કરવાની સાથે નફલ નમાઝો પણ અદા કરવાનું આયોજન કરો અને વધુ ને વધુ નફલ નમાઝો અદા કરવાનો પ્રયત્ન કરો. નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: ‘જે માણસ ફર્જ નમાઝો ઉપરાંત દિવસમાં ૧૨ રકઅત(આનો અર્થ એ સુન્નતો છે કે જે ફર્જ નમાઝો પછી અદા કરવામાં આવે છે: ૨ રકઅત ફજ્જની, ૬ રકઅત ઝુહરની, ૨ રકઅત મગરિબની અને ૨ રકઅત ઈશાની) અદા કરે છે તેના માટે એક ઘર જન્મતમાં બનાવી દેવામાં આવે છે.’ (મુસ્લિમ)

૧૭. સુન્નત અને નફલ નમાઝો કોઈ કોઈ વખત ઘરે પણ અદા કરી લો. નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: ‘મસ્જિદમાં નમાઝ અદા કર્યા પછી કેટલીક નમાઝો ઘરોમાં અદા કરો. અલ્લાહ આ નમાઝ વડે તમારા ઘરોમાં ભલાઈ એનાયત કરશે.’ (મુસ્લિમ)

અને નબી સ.અ.વ. પોતે પણ સુન્નત અને નફલ નમાઝો મોટાભાગે ઘરે અદા કરતા હતાં.

૧૮. ફજ્જની નમાઝ માટે ઘરેથી નીકળતી વખતે આ દુઆ પઢો:

اللَّهُمَّ اجْعَلْ فِي قَلْبِي نُورًا وَفِي سَمْعِي نُورًا وَعَنْ يَمِينِي نُورًا وَعَنْ شِمَالِي
نُورًا وَمِنْ خَلْفِي نُورًا وَمِنْ أَمَامِي نُورًا وَاجْعَلْ لِي نُورًا وَفِي عَصْبِي نُورًا
وَفِي لَحْمِي نُورًا وَفِي دَمِي نُورًا وَفِي شَعْرِي نُورًا وَفِي جِلْدِي نُورًا وَفِي
لِسَانِي نُورًا وَاجْعَلْ فِي نَفْسِي نُورًا وَأَعْظِمْ لِي نُورًا وَاجْعَلْ لِي نُورًا وَاجْعَلْ
مِنْ قَوْلِي نُورًا وَمِنْ تَحْتِي نُورًا اللَّهُمَّ اعْطِنِي نُورًا. (حسن حسين)

‘હે અલ્લાહ ! તું મારા દિલમાં પ્રકાશ પેદા કરી દે. મારી દષ્ટિમાં પ્રકાશ, મારા શ્રવણમાં પ્રકાશ, મારી જમણે પ્રકાશ, મારી ડાબે પ્રકાશ, મારી પાછળ પ્રકાશ,

મારી આગળ પ્રકાશ અને મારા માટે પ્રકાશ-પ્રકાશ કરી દે. મારા સ્નાયુઓમાં પ્રકાશ, મારા માંસમાં પ્રકાશ, મારા લોહીમાં પ્રકાશ, મારા વાળમાં પ્રકાશ, મારી ચામડીમાં પ્રકાશ, મારી જીભમાં પ્રકાશ, મારા અંતરમાં પ્રકાશ કરી દે અને મને મોટો પ્રકાશ આપ અને મને નખશિખ પ્રકાશ બનાવી દે અને મારી ઉપર અને મારી નીચે પ્રકાશ પેદા કર, હે અલ્લાહ, મને પ્રકાશ એનાયત કર.' (હિસ્નેહસીન)

૧૯. ફજ્જ અને મગરિબની નમાઝ પછી વાત કરતાં પહેલાં જ આ દુઆ સાત વખત પઢો:

اللَّهُمَّ اجْرِنِي مِنَ النَّارِ.

‘હે અલ્લાહ મને જહનમની આગ સામે રક્ષણ આપ.’

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘ફજ્જ અને મગરિબની નમાઝ પછી કોઈની સાથે વાત કરતાં પહેલાં સાત વખત આ દુઆ પઢો. જો એ દિવસે કે રાત્રે અવસાન પામશો તો તમે જહનમથી જરૂર મુક્તિ મેળવશો.’ (મિશકાત)

૨૦. દરેક નમાઝ પછી ત્રણ વખત અસ્તગ્ફિરુલ્લાહ કહો અને પછી આ દુઓ પઢો:

اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ تَبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلَالِ

وَالْإِكْرَامِ. (مسلم)

‘હે અલ્લાહ તું અસ્સલામ છે, સલામતીની કૃપા તારા તરફથી આપવામાં આવી છે, તું ભલાઈ અને બરકતવંતો છે, હે મહાનતાવાળા અને મહેરબાની કરનાર.’

હઝરત સોબાન રદિ. કહે છે કે નબી સ. અ. વ. નમાઝ પૂરી કરીને સલામ ફેરવતાં ત્યારબાદ ત્રણ વખત અસ્તગ્ફિરુલ્લાહ કહેતાં અને તે પછી આ દુઆ પઢતાં: (મુસ્લિમ)

૨૧. જમાઅત સાથે નમાઝ અદા કરો ત્યારે સફોને સીધી રાખવાનો ખાસ ખ્યાલ રાખો. સફો એકદમ સીધી રાખો અને ઉભા રહેવામાં એવી રીતે ખભેથી ખભા મિલાવો કે વચ્ચે ખાલી જગ્યા ન રહે. જ્યાં સુધી આગળની સફો ભરાઈ જાય નહીં ત્યાં સુધી બીજી સફો ન બનાવો. એક વખત જમાઅત સાથે નમાઝ અદા કરતી

વખતે એક માણસ એવી રીતે ઊભો હતો કે તેની છાતી બહાર નીકળેલી હતી.
રસૂલુલ્લાહ સ. અ. વ. એ જોયું તો ઠપકો આપ્યો:

‘અલ્લાહના બંદાઓ ! તમારી સફીને સીધી અને સરખી રાખવાનો ચોકસાઈપૂર્વક
પ્યાલ રાખો નહીં તો અલ્લાહ તમારા ચહેરા એકબીજાની વિરુદ્ધ કરી દેશે.
(મુસ્લિમ ભાગ-૧)

એક પ્રસંગે નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: ‘જે માણસ નમાઝની કોઈ સફને જોડશે
એને અલ્લાહ જોડશે અને જે કોઈ સફને કાપશે અલ્લાહ તેને કાપશે.’ (અબુદાઉદ
ભાગ-૧)

૨૨. બાળકોની સફ અવશ્ય પુરૂષોની પાછળ જ બનાવો અને મોટાની સાથે
ઊભાં ન કરો. અલબત્ત, ઈદગાહ વિગેરેમાં જ્યાં બાળકોને અલગ કરવામાં મુશ્કેલી
થતી હોય અથવા બાળકોના ખોવાઈ જવાનો ભય હોય ત્યાં બાળકોને પાછળ
મોકલવાની જરૂર નથી, તેમને તમારી સાથે રાખો. મહિલાઓની સફ બધાની
પાછળ જ અથવા અલગ હોવી જોઈએ જો મસ્જિદમાં એમના માટે અલગથી જગ્યા
નક્કી કરી દેવામાં આવી હોય એવી જ રીતે ઈદગાહમાં મહિલાઓ માટે અલગ
જગ્યા રાખો.

(૧૩)

કુર્આનની તિલાવતના આદાબ

૧. કુર્આનમજીદની તિલાવત ખૂબજ ઉત્સાહ અને ઉમંગ સાથે મનથી કરો અને વિશ્વાસ રાખો કે કુર્આન પ્રત્યે દિલચશ્પી એ અલ્લાહ સાથે દિલચશ્પી છે. નબી સ.અ.વ. ફરમાવ્યું છે: 'મારી ઉમ્મતના લોકો માટે સૌથી સારી ઈબાદત કુર્આનની તિલાવત છે.'

૨. જેમ બને તેમ વધારે તિલાવતમાં વ્યસ્ત રહો અને ક્યારેય પણ તિલાવતથી કંટાળો નહીં. નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: 'અલ્લાહે ફરમાવ્યું છે' જે માણસ કુર્આનની તિલાવતમાં એટલો બધો વ્યસ્ત હોય કે તે મારી સમક્ષ દુઆ માગવાની તક ન મેળવી શકે તો હું તેના માગ્યા વિના જ માગનારાઓ કરતાં વધારે આપીશ.' (તિર્મિઝી)

અને નબી સ.અ.વ.એ કુર્આન માટે પ્રોત્સાહન આપવા માટે એમ પણ ફરમાવ્યું છે કે: 'જે માણસે કુર્આનની તિલાવત કરી અને તે દરરોજ તિલાવત કરતો રહ્યો, તેનું ઉદાહરણ એવું છે કે જાણે કસ્તૂરીથી ભરેલો થેલો છે કે તેની સુગંધ ચારેકોર મહેકી રહી હોય અને જેણે કુર્આન પઢ્યું પરંતુ તે તેની તિલાવત નથી કરતો તો તેનું ઉદાહરણ એવું છે કે જાણે તે કસ્તૂરીથી ભરેલી બાટલી છે કે જેની ઉપર બૂચ લગાવીને બંધ કરી દેવામાં આવી છે. (તિર્મિઝી)

૩. કુર્આનપાકની તિલાવત ફક્ત હિદાયત-માર્ગદર્શન મેળવવા માટે કરો. લોકોને તમારા ચાહક બનાવવા માટે, તમારા મધુર કંઠનો સિક્કો બેસાડવા માટે, તેમજ તમારી દીનદારીની ધાક જમાવવાના આશયથી તિલાવત કરવાનું બિલકુલ ટાળો. આ ખૂબ જ નીચલી કક્ષાના ઉદ્દેશ્યો છે અને આ ઉદ્દેશ્યોથી કુર્આનની તિલાવત કરનાર કુર્આનની હિદાયતથી વંચિત રહે છે.

૪. તિલાવત કરતા અગાઉ પાકી-સાફીનો પૂરેપૂરો ખ્યાલ રાખો. વુઝૂ વિના કુર્આનને સ્પર્શવાથી દૂર રહો અને પાક-સાફ જગ્યાએ તિલાવત કરો.

૫. તિલાવત કરતી વખતે મોઢું કિબ્લા તરફ રાખી બે બૂંટણ ઉપર બેસો અને ડોક ઝુકેલી રાખીને ખૂબજ એકાગ્રતા અને ધ્યાનપૂર્વક દિલથી સારી રીતે તિલાવત કરો. અલ્લાહતઆલાએ ફરમાવ્યું છે:

كِتَابُ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو

الْأَلْبَابِ ٥

‘જે કિતાબ અમે તમારી તરફ મોકલી છે તે બરકતોવાળી છે કે જેથી તેઓ તેમાં મનન-ચિંતન કરે અને અક્કલમંદ લોકો તેમાંથી બોધપાઠ પામે.’

૬. તજવીઢ અને તરતીલનું પણ બને ત્યાં સુધી ખ્યાલ રાખો. શબ્દો સાચી રીતે અદા કરો અને થોભી થોભીને પઢો. નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું છે: ‘તમારા અવાજ અને તમારી લઢણથી કુર્આનને સજાવો.’ (અબૂદાઉદ)

નબી સ.અ.વ. એક-એક શબ્દ સ્પષ્ટ કરીને અને એક-એક આયતને ઘૂટી કરીને તિલાવત કરતા હતાં. અને નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું છે:

‘કુર્આનની તિલાવત કરનારાને કયામતના દિવસે કહેવામાં આવશે કે જે ગંભીરતાથી અને મધુર કંઠે તમે દુનિયામાં સજાવટ કરીને કુર્આનની તિલાવત કરતા હતાં એવી જ રીતે કુર્આનની તિલાવત કરો અને દરેક આયતના બદલામાં એક દરજ્જો ઊંચે જાઓ. તમારું ઠેકાણું તમારી તિલાવતની આખરી આયતની નજીક છે. (તિર્મિઝી)

૭. ન તો બહુ મોટેથી તિલાવત કરો ન તો સાવ ધીમા અવાજે બહે મધ્યમ અવાજમાં તિલાવત કરો. અલ્લાહનો હુકમ છે:

وَلَا تَجْهَرُ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافُ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا ٥

‘અને તમારી નમાઝમાં ન તો બહુ મોટેથી તિલાવત કરો ન તો સાવ ધીમા અવાજે, બહે મધ્યમ માર્ગ અપનાવો.’

૮. આમ તો જ્યારે પણ સમય મળે ત્યારે તિલાવત કરો પણ વહેલી સવારે એટલે કે પરોઢિયે તહજ્જુદની નમાઝમાં પણ કુર્આનની તિલાવત કરવાનો પ્રયત્ન કરો. કુર્આનની આ તિલાવતની શ્રેષ્ઠતાનો દરજ્જો સૌથી ઊંચો છે અને દરેક મોમિનની એ ખ્વાહિશ હોવી જોઈએ કે તે તિલાવતનો ઊંચામાં ઊંચો દરજ્જો પ્રાપ્ત કરે.

૯. ત્રણ દિવસથી ઓછા સમયમાં કુર્આન પૂરું કરવાનો પ્રયત્ન કરશો નહીં. નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું છે:

‘જેણે ત્રણ દિવસથી ઓછા દિવસમાં કુર્આનની પૂરું કર્યું તેણે કુર્આનને બિલકુલ સમજ્યો નહીં.’

૧૦. કુર્આનના માન-કદરનો હંમેશા ખ્યાલ રાખો અને જેવી રીતે બાહ્ય પાકી-સાફીનું ધ્યાન રાખ્યું છે તેવી જ રીતે દિલને પણ ગંદા વિચારો, ખરાબ લાગણીઓ અને નાપાક ઈરાદાઓથી પાક કરો. જે દિલ નાપાક વિચારો અને લાગણીઓથી ખરડાયેલો છે તેમાં કુર્આનપાકના માન-કદર હોઈ શકે નહીં તેમજ કુર્આનની બુલંદીઓ અને સત્યોને તે સમજી શકે નહીં. હઝરત ઈક્રમ રહિ. જ્યારે કુર્આનશરીફ ઉઘાડતાં ત્યારે ઘણી વખત બેભાન થઈ જતાં અને કહેતાં કે આ મારા જલાલ અને અઝમતવાળા અલ્લાહનો કલામ છે.

૧૧. એમ સમજીને તિલાવત કરો કે પૃથ્વીપટ ઉપર મનુષ્યને જો કોઈ માર્ગદર્શન મળી શકે તેમ હોય તો તે માત્ર આ જ પુસ્તકમાંથી. અને આ જ ખ્યાલની સાથે ચિંતન અને મનન કરો અને તેની સચ્ચાઈને અને હિક્મતોને સમજવાનો પ્રયાસ કરો. ફટાફટ તિલાવત ન કરો બલ્કે સમજી સમજીને વાંચવાની ટેવ પાડો અને તેમાં વિચાર-મનન કરવાનો પ્રયાસ કરો. હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્બાસ રહિ. કહેતા હતાં કે, ‘અલ્કારિયા’ અને ‘અલ્-કદ્ર’ જેવી નાની નાની સૂરતોને સમજીને પઢવાને હું એના કરતાં બહેતર ગણું છું કે ‘અલબકરહ’ અને ‘આલે ઈમરાન’ જેવી લાંબી સૂરતોને ફટાફટ પઢી લઉં અને કંઈ જ ન સમજું.’

નબી સ. અ. વ. એક વખત આખી રાત એક જ આયત દોહરાવતા રહ્યાં:

إِنْ تَعَذَّبْتَهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ

الْحَكِيمُ ۝

‘હે ખુદા, જો તું સજા આપી દે તો તેઓ તારા બંદા છે અને જો તું માફી આપી દે તો તું ખૂબ જ જબરસ્ત અને ડહાપણવાળો છે.’

૧૨. એવા ઈરાદા સાથે તિલાવત કરો કે મને તેના આદેશો પ્રમાણે મારું જીવન બદલવું છે અને તેના માર્ગદર્શન મુજબ મારું જીવન ઘડવું છે અને પછી જે આદેશો મળે તે પ્રમાણે તમારા જીવનને ઘડવાની તેમજ ભૂલોથી જીવનને શુદ્ધ કરવાની સતત કોશિશ કરો. કુર્આન એક અરીસાની જેમ છે જે તમારા એકેએક ડાઘ અને બૂરાઈને તમારી સામે સ્પષ્ટ કરીને મૂકી દેશે. હવે એ તમારા હાથમાં છે કે તમે આ

ડાઘોથી તમારા જીવનને પાક કરી નાખો.

૧૩. તિલાવત કરતી વખતે કુર્આનની આયતોનો પ્રભાવ વ્રહ્મણ કરવાનો પ્રયત્ન કરો. જ્યારે રહમત, મગફિરત અને જન્મતની શાશ્વત ને'મતોના વર્ણનો આવે ત્યારે આનંદ અને ખુશીનો અનુભવ કરો અને અલ્લાહના ગુસ્સા અને પ્રકોપ તેમજ જહન્નમની સજાઓની ભયાનકતાઓના અહેવાલો આવે ત્યારે શરીરમાં કંપારી છૂટી જવી જોઈએ, આંખોમાંથી સહસા અશ્રુ વહેવાં જોઈએ અને દિલ ઉપર તૌબા અને શરમના લીધે રૂદન છવાઈ જવું જોઈએ. જ્યારે નેક મુસલમાનોના જબરજસ્ત અહેવાલો વાંચીએ ત્યારે દુઃખથી ઢીલા પડી જઈએ અને જ્યારે ધમકીઓ અને ડરાવતી આયતો વાંચીએ ત્યારે ધ્રુજ જઈએ. એવી જ રીતે ખુશખબર આપતી આયતો વાંચીને આભારની લાગણીથી છલકાઈ જઈએ.

૧૪. તિલાવત પછી દુઆ કરો. હઝરત ઉમર રદિ.ની એક દુઆના શબ્દો આ પ્રમાણે છે :

اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنِي التَّفَكُّرَ وَالتَّدَبُّرَ بِمَا يَتَلَوُّهُ لِسَانِي مِنْ كِتَابِكَ
وَالْفَهْمَ لَهُ وَالْمَعْرِفَةَ بِمَعَانِيهِ وَالنَّظَرَ فِي عَجَائِبِهِ وَالْعَمَلَ
بِذَلِكَ مَا بَقِيْتُ، اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ۝

‘હે અલ્લાહ ! મારી જીભ તારી ક્રિતાબમાંથી જે કંઈ તિલાવત કરે તું મને અનુકૂળતા કરી આપ કે હું તેની ઉપર ચિંતન-મનન કરું, હે અલ્લાહ ! મને એની સમજ આપ, મને તેના અર્થ સુધી પહોંચવાની શક્તિ આપ અને તેનાં રહસ્યો પામવાની દ્રષ્ટિ આપ અને જ્યાં સુધી જીવું ત્યાં સુધી મને અનુકૂળતા કરી આપ કે હું એનું પાલન કરતો રહું. બેશક, તું દરેક વસ્તુ કરવા માટે શક્તિમાન છે.’

(૧૪)

જુમ્આના દિવસના આદાબ

૧. જુમ્આના દિવસે સાફસફાઈનું, ન્હાવા-ધોવાનું અને સરસ રીતે તૈયાર થવાનું આયોજન કરો.

હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન ઉમર રદિ. કહે છે કે નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: 'જ્યારે કોઈ જુમ્આની નમાઝ અદા કરવા માટે આવે તો તેણે સ્નાન કરીને આવવું જોઈએ.' (બુખારી, મુસ્લિમ)

અને હઝરત અબૂ હુરૈરહ રદિ. લખે છે કે નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: દરેક મુસલમાન ઉપર અલ્લાહનો એ હક્ક બને છે કે દરેક અઠવાડિયામાં સ્નાન કરે, માથું તેમજ શરીર ધુએ.'

અને હઝરત સઈદ રદિ. કહે છે કે નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: 'જુમ્આના દિવસે દરેક પુખ્ત વયની વ્યક્તિ માટે સ્નાન ફરજિયાત છે અને મિસ્વાક કરવું, અને જો મળે તો ખુશ્બૂ પણ લગાવવી.' (બુખારી, મુસ્લિમ)

અને હઝરત સલમાન રદિ. કહે છે કે નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: 'જે માણસે જુમ્આના દિવસે સ્નાન કર્યું અને પોતાનાથી બનતી પાકીસાફી માટેની પૂરી કોશિશ કરી, પછી તેણે તેલ નાખ્યું, સુગંધ લગાવી, પછી બપોર પછી મસ્જિદમાં પહોંચી ગયો અને (મસ્જિદમાં જઈ સફમાં બેસતી વખતે) બે માણસોને એકબીજાથી ખસેડયાં નહીં, પછી તેના મુકદ્દરમાં જેવી હતી તેવી નમાઝ અદા કરી, પછી જ્યારે ઈમામ (મિમ્મબર ઉપર જવા માટે) નીકળ્યો તો યુપ (બેસીને ખુત્બો સાંભળતો) રહ્યો તો એ માણસના એ તમામ ગુના માફ કરી દેવામાં આવ્યા કે જે એક જુમ્આથી બીજા જુમ્આ સુધી તેનાથી થયા હતાં.' (બુખારી)

૨. જુમ્આના દિવસે વધારેમાં વધારે તસ્બીહ કરતાં રહો. તિલાવતેકુર્આન અને દુઆ, દાન-ખૈરાત, બીમારોની ખબર કાઢવા જવું, મૈયતમાં સામેલ થવું, સાથે જવું, કબ્રસ્તાનની મુલાકાત લેવી અને આંવા જ બીજા નેકીનાં કામો કરવાનું આયોજન કરો.

હઝરત અબૂ હુરૈરહ રદિ. કહે છે કે, નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: 'સૌથી શ્રેષ્ઠ દિવસ કે જેની ઉપર સૂર્ય ઉગ્યો તે જુમ્આનો દિવસ છે. આ જ દિવસે આદમ

અ.સ. જન્મ્યા અને આ જ દિવસે તેમને જન્મતમાં દાખલ કરવામાં આવ્યાં અને આ જ દિવસે ત્યાંથી કાઢવામાં આવ્યાં અને (અલ્લાહના ખલીફા બનાવવામાં આવ્યાં) અને આ જ દિવસે ક્યામત વજૂદમાં આવશે.' (મુસ્લિમ)

હજરત અબૂ સઈદ ખુદરી રદિ. કહે છે કે નબી સ.અ.વ.એ. ફરમાવ્યું: 'પાંચ કામ એવાં છે કે જે કોઈ તેમને એક દિવસમાં કરશે અલ્લાહ તેને જન્મતી લોકોમાં લખી લેશે.

- ૧) બીમારની ખબર કાઢવા જવું
- ૨) મૈયતમાં સામેલ થવું
- ૩) રોઝો રાખવો
- ૪) જુમ્હાની નમાઝ અદા કરવી
- ૫) ગુલામને મુક્ત કરવો.' (ઈબ્નેહિબ્બાન)

સ્પષ્ટ છે કે આ પાંચેય કામ ત્યારે જ શક્ય બને કે જ્યારે જુમ્હાનો દિવસ હોય.

હજરત અબૂ સઈદ ખુદરી રદિ.ની જ એક રિવાયત છે કે નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું:

'જે માણસ જુમ્હાના દિવસે સૂર: કહફની તિલાવત કરશે તેના માટે બંને જુમ્હાઓ વચ્ચે એક નૂર ચમક્યા કરશે.' (નસાઈ)

અને હજરત અબૂ હુરૈરહ રદિ. કહે છે કે નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: 'જે માણસ જુમ્હાની રાત્રે સૂર: દુખાનની તિલાવત કરે તેના માટે સિત્તેર હજાર ફરિશ્તા મગફિરત-માફીની દુઆ ગુજારે છે અને તેના બધા જ ગુના માફ કરી દેવામાં આવે છે.' (તિર્મિઝી)

અને નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું છે: 'જુમ્હાના દિવસે એક ઘડી એવી બરકતવાળી છે કે બંદો એમાં જે પણ દુઆ કરે છે તે કબૂલ થાય છે.' (બુખારી)

એ પળ-ઘડી કઈ છે એ બાબતમાં આલિમો વચ્ચે મતભેદ પ્રવર્તે છે કેમ કે રિવાયતોમાં અલગ-અલગ સમયનો ઉલ્લેખ થયેલો છે, અલબત્ત આલિમોએ કહ્યું છે કે બે કથન એમાં બહુ સાચાં છે. એક, જ્યારે ખુલ્લા માટે ખતીબ મિમ્બર ઉપર આવે છે ત્યાંથી માંડીને નમાઝ પૂરી થવા સુધીનો સમય છે. બીજું કથન એમ છે કે એ ઘડી જુમ્હાના દિવસની આખરી ઘડી છે કે જ્યારે સૂરજ આથમવા માંડે છે. વધુ યોગ્ય એ છે કે તમે બંને સમયે ખૂબજ અદબ અને નમ્રતાપૂર્વક દુઆઓ કરો. તમારી દુઆઓ સાથે આ દુઆ પણ માગો તો બહેતર છે.

اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ خَلَقْتَنِي وَأَنَا عَبْدُكَ وَأَنَا عَلَى
عَهْدِكَ وَوَعْدِكَ مَا اسْتَطَعْتُ أَبُوءُ لَكَ بِنِعْمَتِكَ عَلَيَّ
وَأَبُوءُ بِذَنْبِي فَاغْفِرْ لِي فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ أَعُوذُ
بِكَ مِنْ شَرِّ مَا صَنَعْتُ ۝ (بخاری، نسائی)

‘હે અલ્લાહ ! તું જ મારો રબ છે, તારા સિવાય કોઈ ખુદા નથી, તેં મને પેદા કર્યો, હું તારો બંદો છું, અને મારી શક્તિ મુજબ તારી સાથે કરેલા કરારબંધન ઉપર કાયમ છું. હું તારી નિયામતો અને તારા અહેસાનોનો એકરાર કરું છું કે જે તેં મારી ઉપર કર્યા છે અને મારા ગુનાઓ કબૂલું છું. તો તું મને માફી આપ કેમ કે તારા સિવાય કોઈ નથી કે જે ગુનાઓ માફ કરનાર હોય, અને હું મારી કરણીની ખરાબ અસરો સામે તારું રક્ષણ માગું છું.’ (બુખારી, નસાઈ)

૩. જુમ્આની નમાઝની પૂરી તૈયારી કરો. જુમ્આની નમાઝ દરેક પુખ્ત વયના, તંદુરસ્ત, સ્થાનિક અને અક્કલ ધરાવતા મુસલમાન પુરૂષ માટે ફરજિયાત છે. જો કોઈ જગ્યાએ ઈમામ ઉપરાંત બે માણસો પણ હોય તો જુમ્આની નમાઝ અવશ્ય અદા કરો. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: ‘લોકોએ જુમ્આની નમાઝ દેહોડવી જોઈએ નહીં, નહીં તો અલ્લાહ એમના દિલોને મહોર મારી બંધ કરી દેશે. પછી (માર્ગદર્શનથી વંચિત થઈને) તેઓ ગફલતમાં પડેલાં લોકોમાંના થઈ જશે.’ (મુસ્લિમ)

હઝરત અબૂ હુરૈરહ રદિ. નોંધે છે કે નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: ‘જે માણસ ન્હાઈ-ઘોઈને જુમ્આની નમાઝ અદા કરવા માટે મસ્જિદમાં આવ્યો, પછી તેણે સુન્નતો અદા કરી કે જે તેના માટે અલ્લાહ તઆલાએ નક્કી કરી દીધી હતી, પછી યુપ બેસીને (ખુત્બો સાંભળતો) રહ્યો, પછી ખુત્બો પૂરો થયા પછી ઈમામ સાથે ફરજ નમાઝ અદા કરી તો તેના એક જુમ્આથી માંડીને બીજા જુમ્આ સુધીના ગુના માફ થઈ જાય છે અને ત્રણ દિવસના વધારે.’ (મુસ્લિમ)

હઝરત યઝીદ બિન મર્યમ રદિ. કહે છે કે, હું જુમ્આની નમાઝ માટે જઈ રહ્યો હતો કે રસ્તામાં હઝરત અબાયા બિન રફાઆ રદિ. સાથે મુલાકાત થઈ ગઈ.

તેમણે મને પૂછ્યું કે, ક્યાં જઈ રહ્યાં છો? તો મેં કહ્યું કે જુમ્આની નમાઝ પઢવા જઈ રહ્યો છું. કહ્યું : મુબારક તમને, તમારું આ ચાલવું અલ્લાહની રાહમાં ચાલવું છે. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે: 'જે માણસના પગ અલ્લાહની રાહમાં માટીથી ખરડાયા તેની ઉપર આગ હરામ છે.'

૪. જુમ્આની અઝાન સાંભળો કે તરત જ મસ્જિદ તરફ નીકળી પડો. કામકાજ-ધંધા અને બીજા કામો બિલકુલ બંધ કરી દો અને ખૂબ જ એકાગ્ર બનીને ખુલ્લો સાંભળો. નમાઝ અદા કરવામાં લાગી જાઓ અને જુમ્આની નમાઝ પૂરી કરી લીધા પછી કામકાજ અને ધંધામાં લાગી જાઓ. કુર્આનમાં છે:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ، ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ۝ فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۝ (الجمعة ۱૦, ૧૧)

'ઓમિનો ! જ્યારે જુમ્આના દિવસે અઝાન અપાઈ જાય ત્યારે જલ્દીથી અલ્લાહના ઝિક્ર (નમાઝ) ભણી દોડો, અને ખરીદ-વેચાણ છોડી દો, જો તમારી સમજમાં આવી જાય તો આ જ તમારા માટે બહેતર છે. પછી જ્યારે નમાઝ પૂરી થઈ જાય તો ધરતીમાં (પોતપોતાના કામકાજ માટે) ફેલાઈ જાઓ અને અલ્લાહના ફઝલમાંથી તમારો ભાગ શોધવામાં લાગી જાઓ અને અલ્લાહને પુષ્કળ યાદ કરો કે જેથી તમે સફળતાઓ પામો.' (અલજુમ્આ-૯, ૧૦)

આ આયતો દ્વારા મુસલમાનોને જે સૂચનાઓ આપવામાં આવી છે તે આ પ્રમાણે છે:

(૧) દરેક મુસલમાને પૂરી સભાન રહીને અને ફિકર રાખીને સાથે જુમ્આની નમાઝનું આયોજન કરવું જોઈએ તેમજ અઝાન સાંભળતાં જ બધું પડતું મૂકીને મસ્જિદ ભણી દોડી જવું જોઈએ.

(૨) અઝાન સાંભળ્યા પછી કોઈપણ મુસલમાન માટે એ જાઈઝ નથી કે તે વેપાર-ધંધો કરે અથવા બીજી કોઈ સાંસારિક પ્રવૃત્તિમાં વ્યસ્ત રહે અને અલ્લાહથી ગાફેલ દુનિયાદાર બની જાય.

(૩) મુસલમાનની ભલાઈનું રહસ્ય એ છે કે તે દુનિયામાં ખુદાનો બંદો અને ગુલામ બનીને રહે અને જ્યારે પણ અલ્લાહ તરફથી બોલાવવામાં આવે ત્યારે તે એક વફાદાર અને આજ્ઞાંકિત ગુલામની જેમ પોતાની બધી જ પ્રવૃત્તિઓને છોડીને તેમજ બધા જ દુન્યવી ફાયદાઓને ઠોકર મારીને અલ્લાહના બુલાવા તરફ દોડી પડે અને પોતાના અમલ દ્વારા જાહેર કરે કે બરબાદી અને નિષ્ફળતા એ નથી કે દીનના તકાદાઓ ઉપર દુન્યવી ફાયદાઓને કુરબાન કરી દે બલ્કે બરબાદી અને નિષ્ફળતા એ છે કે માણસ દુનિયા બનાવવાની ધૂનમાં દીનને બરબાદ કરી નાખે.

(૪) દુનિયા વિષેનો એ દષ્ટિબિંદુ સાચો નથી કે માણસ પોતાની જાત તરફ જુએ જ નહીં અને એવો દીનદાર બની જાય કે દુનિયા માટે સાવ જ નક્કામો પુરવાર થાય. બલ્કે કુઅનિ તો આદેશ આપે છે કે નમાઝ પૂરી કરી લો કે તરત જ અલ્લાહની ધરતી ઉપર ફેલાઈ જાઓ અને અલ્લાહે તેની ધરતીમાં રોજીરોજગારનાં જે સાધનો અને રસ્તાઓ મૂક્યાં છે તેમનો પૂરેપૂરો લાભ લો અને તમારી કુશળતાઓને પૂરી રીતે ઉપયોગમાં લાવીને તમારા ભાગની રોજી શોધો કેમ કે મુસલમાન માટે એ બરાબર નથી કે તેની જરૂરિયાતો માટે તે બીજા લોકોનો મોહતાજ બનેલો રહે તેમજ એ પણ બરાબર નથી કે તે પોતાના પરિવારની જરૂરિયાતો પૂરી કરવામાં ચૂક કરે અને તેઓ પરેશાની અને લાંચારીમાં મુકાય.

(૫) છેલ્લો મહત્વનો હુકમ એ છે કે મુસલમાન દુનિયાના કામધંધામાં એવી રીતે ખૂંપી ન જાય કે તે અલ્લાહથી ગાફેલ બની જાય. તેણે હરહંમેશ એ યાદ રાખવું જોઈએ કે ઝિક્કનો મતલબ એટલો જ નથી કે મોઢેથી તસ્બીહ અને તહમીદ, તથા તકબીર અને તેહલીલના બોલ ઉચ્ચારવામાં આવે બલ્કે એ દરેક માણસને અલ્લાહના ઝિક્કમાં વ્યસ્ત ગણવામાં આવે છે કે જે અલ્લાહના આજ્ઞાપાલનમાં પોતાના જીવનને ઘડવામાં લાગેલો છે.

૫. જુમ્આની નમાઝ માટે વહેલામાં વહેલા મસ્જિદે પહોંચવાનો પ્રયત્ન કરો અને વહેલા જઈને પહેલી સફમાં જગ્યા મેળવવાનું આયોજન કરો.

હઝરત અબૂહુરૈરહ રદિ. કહે છે કે નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું:

‘જે માણસ જુમ્આના દિવસે બરાબર આયોજનપૂર્વક એવી રીતે ન્હાયો જેમ કે પાકી-સાફી મેળવવા માટે ન્હાઈએ છીએ (એટલે કે બરાબર રીતે આખા શરીર ઉપર પાણી નાખીને ખૂબ સારી રીતે શરીર ધોયું), પછી વહેલા વહેલા મસ્જિદમાં પહોંચી ગયો તો જાણે તેણે એક ઊંટની કુરબાની કરી, અને જે તેના પછી બીજી

ઘડીએ પહોંચ્યો તો જાણે તેણે ગાય (અથવા ભેંસ)ની કુરબાની કરી, અને તેના પછી ત્રીજી ઘડીએ જે પહોંચ્યો તો જાણે તેણે શીંગડાવાળું ઘેટું કુરબાન કર્યું, અને તેના પછી જે ચોથી ઘડીએ પહોંચ્યો તો જાણે તેણે અલ્લાહની રાહમાં એક ઈંદું આપ્યું. પછી જ્યારે ખતીબ ખુત્બો પઢવા માટે બહાર આવ્યો તો ફરિશ્તાઓ મસ્જિદનો દરવાજા છોડીને ખુત્બો સાંભળવા માટે અને નમાઝ પઢવા માટે મસ્જિદમાં આવીને બેસી જાય છે. (બુખારી, મુસ્લિમ)

અને હઝરત અબ્દુલ બિન સારિયા રદિ. કહે છે કે, નબી સ. અ. વ. એ પહેલી સફવાળા લોકો માટે ત્રણવાર ઈસ્તિઝ્ફાર (માફીની દુઆ) કરતા હતાં અને બીજી સફવાળા માટે એક વાર (ઈબ્નેમાજાહ, નસાઈ)

અને હઝરત અબૂહુરૈરહ રદિ. કહે છે કે લોકોને પહેલી સફના સવાબની ખબર નથી. જો પહેલી સફના સવાબની ખબર પડી જાય તો લોકો પહેલી સફમાં બેસવા માટે પાસાં ફેંકીને નક્કી કરે. (બુખારી, મુસ્લિમ)

૬. જુમ્હાની નમાઝ જામેઅમસ્જિદમાં અદા કરો અને જ્યાં જગ્યા મળી જાય ત્યાં બેસી જાઓ. લોકોના માથા અને ખભા ઉપરથી જવાનો પ્રયત્ન ન કરો. આના લીધે લોકોને શારીરિક અગવડ પણ થાય છે અને તેમને મનમાં પણ ખરાબ લાગે છે તેમજ એમની શાંતિ, એકાગ્રતા અને ધ્યાનમાં પણ ખલેલ પડે છે.

હઝરત અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્બાસ રદિ. કહે છે કે, નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે: 'જે માણસ પહેલી સફને છોડીને બીજી સફમાં એટલા માટે ઊભો થયો કે તેના મુસલમાન ભાઈને કોઈ તકલીફ ન પહોંચે તો અલ્લાહતઆલા તેને પહેલી સફવાળા લોકો કરતાં બમણો સવાબ આપશે.' (તિબરાની)

હઝરત સલમાન રદિ. કહે છે કે નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: 'જે માણસ જુમ્હાના દિવસે ન્હાયો-ધોયો અને પોતાનાથી બનતું પાકી-સાફીનું આયોજન કર્યું, પછી તેલ લગાડયું, ખુશ્બૂ લગાવી અને બપોર ઢળતાં જ મસ્જિદમાં પહોંચી ગયો અને બે માણસોને એકબીજાથી ખસેડયાં નહીં. (એટલેકે તેણે એમના માથાં અને ખભા ઓળંગીને સફોને ભેદીને અથવા બે બેઠેલાં નમાઝીઓની વચ્ચે જઈને બેસવાની ભૂલ ન કરી) બલકે જ્યાં જગ્યા મળી ત્યાં યુપચાપ સુન્નત નમાઝો વિગેરે અદા કરી કે જે અલ્લાહે તેના હિસ્સામાં લખી દીધી હતી, પછી જ્યારે ખતીબ મિમ્બર ઉપર આવ્યો ત્યારે યુપ (બેસી રહીને ખુત્બો સાંભળતો) રહ્યો તો એવા માણસના એ તમામ ગુના માફ કરી દેવામાં આવ્યાં કે જે એક જુમ્હાથી માંડીને બીજી જુમ્હા

સુધી તેનાથી થયાં.' (બુખારી)

૭. હંમેશાં ખુત્બો નમાઝની સરખામણીમાં ટૂંકો પઢો કેમ કે ખુત્બો હકીકતમાં એક તઝકીર એટલે કે યાદ દેવડાવવું છે કે જેમાં તમે લોકોને અલ્લાહની બંદગી તેમજ ઈબાદત માટે પ્રોત્સાહિત કરો છો જ્યારે નમાઝ એકલી ઈબાદત જ નથી બલ્કે સૌથી શ્રેષ્ઠ ઈબાદત છે તેથી કોઈ રીતે એ બરાબર નથી કે લાંબો લાંબો ખુત્બો અપાય અને નમાઝ ઝડપથી ટૂંકાણમાં જ અદા કરી લેવામાં આવે.

નબી સ. અ. વ. ફરમાવે છે: ' નમાઝને લાંબી કરવી અને ખુત્બાને ટૂંકાવવો તે દશવિ છે કે ખતીબ સમજદાર માણસ છે તેથી તમે નમાઝ લાંબી પઢો અને ખુત્બો ટૂંકો આપો.' (મુસ્લિમ)

૮. ખુત્બો બિલકુલ યુપ રહીને, ધ્યાનથી, એકાગ્રતા સાથે તત્પરતાથી અને ગ્રહણ કરવાની ભાવના સાથે સાંભળો અને અલ્લાહ અને રસૂલના જે હુકમો જાણતા હોવ એમની ઉપર ખરા દિલથી અમલ કરવાનો નિર્ધાર કરો. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું:

'જે માણસે ગુસ્લ કર્યો પછી જુમ્હાની નમાઝ અદા કરવા માટે આવ્યો અને આવીને તેના મુકદ્દરની નમાઝ પઢી, ત્યારબાદ યુપચાપ (બેસીને ખૂબજ ધ્યાન અને એકાગ્રતા સાથે ખુત્બો સાંભળતો) રહ્યો અને પછી ખતીબે ખુત્બો પૂરો કરી દીધો અને પછી તેણે ઈમામની સાથે ફર્જ નમાઝ અદા કરી તો તેના એ બધા ગુના માફ કરી દેવામાં આવ્યાં કે જે તેના હાથે એક જુમ્હાથી માંડીને બીજી જુમ્હા વચ્ચે થઈ ગયાં બલ્કે વધારાના ત્રણ દિવસના ગુના પણ માફ કરી દેવામાં આવ્યાં.' (મુસ્લિમ)

બીજી એક રિવાયતમાં છે કે જ્યારે ખતીબ ખુત્બો આપવા માટે બહાર આવે ત્યાર પછી કોઈ નમાઝ પઢવી બરાબર નથી તેમજ વાત કરવી પણ બરાબર નથી.

૯. બીજો ખુત્બો અરબી ભાષામાં પઢો. અલબત્ત, પહેલા ખુત્બામાં મુકતદી ભાઈઓને થોડા ઘણા અલ્લાહ-રસૂલના હુકમો, જરૂર પ્રમાણે થોડી શિખામણ અને માર્ગદર્શન આપવાનું આયોજન તમારી ભાષામાં પણ કરો.

નબી સ. અ. વ. એ જુમ્હામાં જે ખુત્બા આપ્યાં છે તેમના ઉપરથી એમ જ જણાય છે કે ખતીબ પરિસ્થિતિ પ્રમાણે મુસલમાનોને શિખામણના બે શબ્દ સંભળાવે અને આ હેતુ ત્યારે જ પૂરો થઈ શકે કે જ્યારે ખતીબ શ્રોતાઓની ભાષામાં એમને સંબોધન કરે.

---

૧૦. જુમ્હાની ફર્જ નમાઝમાં સૂર: આ'લા અને અલગાશિયા પઢવી અથવા સૂર: મુનાફિકૂન અને સૂર: જુમ્હા પઢવી વધુ સારું અને સુન્નત પ્રમાણે છે. નબી સ.અ.વ. ઘણી વખત આ જ સૂર:ઓ જુમ્હામાં પઢતા હતાં.

૧૧. જુમ્હાના દિવસે પુષ્કળ પ્રમાણમાં નબી સ.અ.વ. ઉપર દુરૂદ-સલામ મોકલવાનું ખાસ આયોજન કરો. નબી સ.અ.વ. એ ફરમાવ્યું છે:

'જુમ્હાના દિવસે મારી ઉપર પુષ્કળ પ્રમાણમાં દુરૂદ મોકલો. એ દિવસે દુરૂદમાં ફરિશ્તા હાજર રહે છે અને આ દુરૂદ મારી સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવે છે.'
(ઈબ્નેમાજહ)

(૧૫)

જનાઝાની નમાઝના આદાબ

૧. જનાઝાની નમાઝમાં સામેલ થવાની ખાસ કાળજી રાખો. જનાઝાની નમાઝ મરનાર માટે માફીની દુઆ છે અને મૈયતનો એક મહત્વનો હક્ક છે. એવો ડર હોય કે વુઝૂ કરતાં કરતાં જનાઝાની નમાઝ પૂરી થઈ જશે તો તયમ્મુમ કરીને જ નમાઝમાં સામેલ થઈ જાઓ. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે: 'જનાઝાની નમાઝ પઢો, કદાચ આ નમાઝથી તમે દુઃખનો અનુભવ કરો. જે માણસ દુખમાં હોય છે તે અલ્લાહની છત્રછાયામાં રહે છે અને દુખમાં ડૂબેલો માણસ કોઈપણ નેક કામનું સ્વાગત કરે છે.' (હાકિમ)

અને નબી સ. અ. વ. એ એમ પણ ફરમાવ્યું છે: 'જે મૈયત ઉપર મુસલમાનોની ત્રણ સફો જનાઝાની નમાઝ અદા કરે છે તેના માટે જન્મ વાજિબ થઈ જાય છે.' (અબૂદાઉદ)

૨. જનાઝાની નમાઝ માટે જનાઝો એવી રીતે રાખો કે માથું ઉત્તર તરફ હોય અને પગ દક્ષિણ તરફ તેમજ મૈયતનો ચહેરો કિબ્લા તરફ હોય.

૩. જો તમે જનાઝાની નમાઝ પઢાવી રહ્યાં હોવ તો એવી રીતે ઊભા રહો કે મૈયતની છાતી સામે આવો.

૪. જનાઝાની નમાઝમાં સફોની સંખ્યા હંમેશાં એકીવાળી રાખો. જો માણસો ઓછાં હોય તો એક સફ બનાવો. નહીં તો ત્રણ, પાંચ, સાત, (ઈમામ ઉપરાંત જો ૬ માણસો હોય તો પણ મુસ્તાહિબ એ છે કે ત્રણ સફો કરવામાં આવે. પહેલી સફમાં ત્રણ માણસ ઊભા રહે, બીજીમાં બે અને ત્રીજીમાં એક) માણસો વધારે થઈ જાય તો વધારે સફો બનાવો પરંતુ સંખ્યા એકીવાળી જ રાખો.

૫. જનાઝાની નમાઝ શરૂ કરો ત્યારે આ પ્રમાણે નિય્ત કરો કે અમે આ મૈયતને માટે અર્હમુરરાહિમીન પાસે મગફિરત માગવા માટે આની જનાઝાની નમાઝ અદા કરીએ છીએ. ઈમામ પણ આવી જ નિય્ત કરે અને મુક્તદી પણ એમ જ નિય્ત કરે.

૬. જનાઝાની નમાઝમાં ઈમામ જે પઢે એ જ મુક્તદીઓ પણ પઢે. મુક્તદી યુપ ન રહે, અલબત્ત, ઈમામ તકબીર મોટેથી કહે છે અને મુક્તદી ધીમેથી.

૭. જનાઝાની નમાઝમાં ચાર તકબીરો પઢો. પહેલી તકબીર કહેતી વખતે હાથ કાનો સુધી લઈ જાઓ અને હાથ બાંધી લો અને સના પઢો.

سُبْحٰنَكَ اَللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالٰى
جَدُّكَ وَجَلَّ ثَنٰؤُكَ وَلَا اِلٰهَ غَيْرُكَ.

‘હે અલ્લાહ તું તારી પ્રશંસા અને વખાણ સાથે પાક છે અને તારું નામ ભલાઈઓ અને બરકતોવાળું છે અને તારી મોટાઈ અને મહાનતા ઘણી જ બુલંદ છે અને તારી પ્રશંસા ખૂબ મહાનતાવાળી છે, તારા સિવાય કોઈ ઈબાદતને લાયક નથી.’

હવે બીજી તકબીર કહો પરંતુ તકબીરમાં હાથ ઉઠાવો નહીં અને ડોકું હલાવીને ઈશારો પણ ન કરો. બીજી તકબીર પછી દુરૂદ શરીફ પઢો:

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰى
اِبْرٰهِيْمَ وَعَلٰى اٰلِ اِبْرٰهِيْمَ اِنَّكَ حَمِيْدٌ مَّجِيْدٌ. اَللّٰهُمَّ بَارِكْ
عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلٰى اِبْرٰهِيْمَ
وَعَلٰى اٰلِ اِبْرٰهِيْمَ اِنَّكَ حَمِيْدٌ مَّجِيْدٌ.

‘હે અલ્લાહ ! તું મુહમ્મદ સ. અ. વ. ઉપર રહમત કર અને તેમની સંતાન ઉપર રહમત કર જેવી રીતે તેં ઈબ્રાહીમ અ. સ. ઉપર અને ઈબ્રાહીમ અ. સ. ની સંતાન ઉપર કરી. બેશક તું મોટોખૂબીઓવાળો અને મહાન છે. હે અલ્લાહ ! તું મુહમ્મદ સ. અ. વ. અને એમની સંતાન ઉપર બરકત ઉતાર જેવી રીતે તેં ઈબ્રાહીમ અ. સ. અને એમની સંતાન ઉપર બરકત ઉતારી. બેશક તું ખૂબજ ખૂબીઓવાળો અને મહાન છે.’

હવે હાથ ઉઠાવ્યા વિના ત્રીજી તકબીર પઢો અને મૈયત માટે કોઈપણ મસનૂન (સુન્નત પ્રમાણેની) દુઆ પઢો, પછી ચોથી વખત તકબીર કહો અને બંને તરફ સલામ ફેરવો.

૮. જો મૈયત પુખ્ત પુરૂષની હોય અથવા પુખ્ત મહિલાની હોય તો ત્રીજી તકબીર પછી આ દુઆ પઢો:

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا وَمَيِّتِنَا وَشَاهِدِنَا وَغَائِبِنَا وَصَغِيرِنَا وَكَبِيرِنَا وَ
ذَكَرِنَا وَأُنْثَيْنَا، اللَّهُمَّ مَنْ أَحْيَيْتَهُ مِنَّا فَأَحْيِهِ عَلَى الْإِسْلَامِ وَمَنْ
تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا فَتَوَفَّهُ عَلَى الْإِيمَانِ.

‘હે અલ્લાહ ! અમારા હયાત, અમારા મૃત્યુ પામેલાં, અમારા હાજર, અમારા
ગેરહાજર, અમારા નાના, અમારા મોટાં, અમારા પુરુષો, અમારી મહિલાઓને
તું માફ કરી દે. હે અલ્લાહ, અમારામાંથી જેને તું જીવતો રાખે તેને ઈસ્લામ પર
જીવતો રાખ અને જેને તું મોત આપે ઈમાન સાથે મોત આપ.’

અને જો મૈયત સગીર છોકરા કે છોકરીની હોય તો આ દુઆ પઢો:

اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا قَرِطًا وَاجْعَلْهُ لَنَا أَجْرًا وَ ذُخْرًا وَاجْعَلْهُ لَنَا
شَافِعًا وَمُشَفَّعًا.

‘હે અલ્લાહ ! તું આ છોકરાને અમારા માટે માફીનું કારણ બનાવ અને તેને
અમારા માટે સવાબ અને આખિરતનું ભંડોળ બનાવ અને એવો ભલામણ કરનાર
બનાવ કે જેની ભલામણ સ્વીકારી લેવામાં આવે.’

અને જો મૈયત સગીર છોકરીની હોય તો આ દુઆ પઢો. આ દુઆનો અર્થ પણ
એ જ છે જે છોકરા માટે પઢવાની દુઆનો છે.

اللَّهُمَّ اجْعَلْهَا لَنَا قَرِطًا وَاجْعَلْهَا لَنَا أَجْرًا وَ ذُخْرًا وَاجْعَلْهَا لَنَا
شَافِعَةً وَمُشَفَّعَةً.

૯. જનાઝા માટે જતી વખતે તમારા અંજામ વિશે વિચાર કર્યા કરો અને વિચારો
કે જેવી રીતે આજે તમે બીજાને જમીનના હવાલે કરી રહ્યાં છો બરાબર આવી જ
રીતે એક દિવસે બીજા લોકો તમને લઈ જશે. આ દુ:ખ અને ચિંતાની લાગણીના
પરિણામે તમે ઓછામાં ઓછું એટલા સમય માટે આખિરતના કલ્પનામાં સરી
જવાનું સદ્ભાગ્ય પામશો અને દુનિયાની પરેશાનીઓ અને વાતોથી સલામત રહેશો.

(૧૬)

મૈયતના આદાબ

૧. જ્યારે કોઈ મૃત્યુની નજીક પહોંચેલા માણસની પાસે જાઓ ત્યારે મોટેથી ક્લમએ તેયબ **إِنَّا لِلَّهِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ** પઢતા રહો બીમાર માણસને પઢવા માટે ન કહો.

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘જ્યારે મરનારની પાસે બેસો ત્યારે ક્લમો પઢતા રહો.’

૨. મોતની બેહોશી (નજાઅ)ના સમયે સૂર: યાસીનની તિલાવત કરો. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે કે ‘મરનારની પાસે સૂર: યાસીન પઢો. (ફતાવા આલમગીરી પૃ. ૧૦૦, ભાગ-૧). હા, જીવ જતા રહ્યા પછી જ્યાં સુધી મૈયતને ગુસ્લ આપી દેવાય નહીં ત્યાં સુધી તેની પાસે બેસીને કુઆન ન પઢો અને એ માણસ કે જેને ન્હાવાની જરૂર હોય તેમજ એ મહિલા કે જે માસિકમાં હોય તે પણ મૈયત પાસે ન જાય.

૩. મોતના સમાચાર સાંભળીને **إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ** (અમે અલ્લાહના જ છીએ અને તેની જ તરફ પાછા જવાના છીએ) પઢો. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે કે, ‘જે માણસ બીજા કોઈની મુસીબત વખતે **إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ** પઢે છે તેના માટે ત્રણ સવાબ હોય છે.

-એક, તેની ઉપર અલ્લાહ તરફથી કૃપા અને સલામતી ઉતરે છે.

-બે, તેને સત્યની શોધ કરવાનો સવાબ મળે છે.

-ત્રણ, તેના નુકસાનની ભરપાઈ કરવામાં આવે છે અને તેને ગુમાવેલી વસ્તુનો તેનાથી સારો બદલો આપવામાં આવે છે. (તબરાની)

૪. મૈયતના દુખમાં ચીસાચીસ કરવાથી અને રોવા-કૂટવાથી બચો. અલબત્ત, દુ:ખના લીધે અશ્વ નીકળી આવે તો એ સ્વાભાવિક છે. નબી સ. અ. વ. ના પુત્ર હઝરત ઈબ્રાહીમ રદિ.નું અવસાન થયું ત્યારે આપની આંખોમાંથી અશ્વ નીકળી પડ્યાં. એવી જ રીતે આપના દોહિત્ર (નવાસા) ઈબને ઝૈનબ રદિ.નું અવસાન થયું

તો આપની આંખમાંથી અશ્રુ નીકળી પડ્યાં. જ્યારે પૂછ્યું કે, 'હે રસૂલુલ્લાહ ! આ શું?' તો ફરમાવ્યું: "આ રહમત (કૃપા) છે જે અલ્લાહે તેના બંદાઓના દિલોમાં રાખી દીધી છે અને અલ્લાહ તેના બંદાઓમાંથી એ જ બંદાઓ ઉપર દયા કરે છે જે દયાવાન છે.'

અને નબી સ.અ.વ.એ એમ પણ ફરમાવ્યું કે, 'જે ચહેરા પર તમાચા મારે, પાલવ ફાડે, જહાલતના જમાનાની જેમ રડારોળ કરે તેનો અમારી સાથે કોઈ સંબંધ નથી.'

૫. જીવ નીકળી ગયા પછી મૈયતના હાથ-પગ સીધા કરી દો, આંખો બંધ કરી દો અને એક પહોળી પટ્ટી દાઢી નીચેથી કાઢીને માથાની ઉપર બાંધી દો અને પગના બંને અંગૂઠા ભેગા કરી ચીંદીથી બાંધી દો અને ચાદરથી ઢાંકી દો અને આ પ્રમાણે પઢતા રહો. بِسْمِ اللّٰهِ وَعَلَيْهِ مَلِكْرَسُوْلِ اللّٰهِ 'અલ્લાહના નામ સાથે અને રસૂલુલ્લાહ સ.અ.વ.ની મિલ્લત ઉપર' અને પછી લોકોને અવસાનના સમાચાર પહોંચાડી દો અને કબ્રમાં ઉતારતી વખતે પણ આ જ દુઆ પઢો.

૬. મૈયતના સારા ગુણોની ચર્ચા કરો અને બુરાઈઓનો ઉલ્લેખ ન કરો. નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું છે: 'તમારી મૈયતોની ખૂબીઓનું વર્ણન કરો અને એમની બુરાઈઓ કરવાથી જીભને બંધ રાખો. (અબૂદાહિદ)

અને નબી સ.અ.વ.એ એમ પણ ફરમાવ્યું: 'જ્યારે કોઈ માણસ અવસાન પામે છે અને તેના સારા હોવા માટે તેના ચાર પાડોશી ગવાહી આપે છે ત્યારે અલ્લાહ ફરમાવે છે. 'મેં તમારી ગવાહી સ્વીકારી લીધી અને જે વાતોની તમને ખબર ન હોય તે મેં માફ કરી દીધી.' (ઇબ્નેહિબ્બાન)

એક વખત નબી સ.અ.વ. સમક્ષ એક મૈયતના વખાણ કરતાં સહાબીએ કહ્યું: 'તેના માટે જન્મ વાજિબ થઈ ગઈ. લોકો તમે ધરતી ઉપર અલ્લાહના સાક્ષી છો, તમે જેને સારા કહો છો અલ્લાહ તેને જન્મમાં દાખલ કરી દે છે અને તમે જેને ખરાબ કહો છો અલ્લાહ તેને જહન્નમાં મોકલી આપે છે.' (બુખારી, મુસ્લિમ)

અને નબી સ.અ.વ.એ એમ પણ ફરમાવ્યું છે: 'જ્યારે કોઈ બીમારની ખબર કાઢવા માટે જાઓ, અથવા કોઈ મૈયતમાં સામેલ થાઓ ત્યારે હંમેશાં જબાનથી સારા બોલ બોલો કેમ કે ફરિશ્તા તમારી વાતો ઉપર આમીન કહેતાં જાય છે.' (મુસ્લિમ)

૭. અવસાનના પ્રસંગે હંમેશા ધીરજ દાખવો. ક્યારેય જબાન ઉપર કોઈ

નાશુકીની વાત ન આવવા દો. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે: 'જ્યારે કોઈ માણસ પોતાના બાળકનું અવસાન થતાં ધીરજ ધારણ કરે છે ત્યારે અલ્લાહ તેના ફરિશ્તાઓને કહે છે 'શું તમે મારા બંદાના બાળકના પ્રાણ લઈ લીધાં?' ફરિશ્તા જવાબ આપે છે: 'પરવિદગાર, અમે તારા હુકમનું પાલન કર્યું.' પછી અલ્લાહતઆલા પૂછે છે: 'તમે મારા બંદાના જિગરના ટુકડાના પ્રાણ લઈ લીધાં?' તેઓ કહે છે: 'જી હા' પછી તે પૂછે : તો મારા બંદાએ શું કહ્યું? તેઓ કહે છે: પરવરદિગાર, તેણે તારી પ્રશંસા કરી અને **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** ત્યારે અલ્લાહ ફરિશ્તાઓને પૂછે છે: મારા આ બંદા માટે જન્મતમાં એક ઘર બાંધો અને તેનું નામ બૈતુલહમ્દ (આબારનું ઘર) રાખો. (તિર્મિઝી)

૮. મૈયતને ગુસ્લ આપવામાં મોડું ન કરો. ગુસ્લ માટેના પાણીમાં બોરડીના પાન નાખીને નવશેકું ગરમ કરો તો સારું છે. મૈયતને પાકસાફ પાટિયા ઉપર સુવડાવી દો. કપડા ઉતારીને લુંગી પહેરાવી દો. હાથ ઉપર કપડું વીંટીને પહેલા નાના-મોટા ઈસ્તન્જા કરાવો અને યાદ રહે કે લુંગી ઢાંકેલી રહે. પછી વુઝૂ કરાવો. વુઝૂમાં કોગળો કરાવવાની અને નાકમાં પાણી નાખવાની જરૂર નથી. ગુસ્લ કરાવતી વખતે કાનમાં અને નાકમાં રૂના પૂમડાં મૂકી દો કે જેથી પાણી અંદર જાય નહીં, પછી માથું સાબૂ અથવા બીજી કોઈ ચીજથી સારી રીતે ધોઈને ચોખ્ખું કરો. પછી, ડાબા પડખે સૂવડાવીને જમણી બાજુ માથાથી પગ સુધી પાણી રેડો. પછી, આવી જ રીતે ડાબી તરફ માથાથી પગ સુધી પાણી રેડો. હવે ભીની લુંગી હટાવી લો અને સૂકી લુંગી પહેરાવી દો અને પછી ઉપાડીને જનાઝામાં કફનમાં રાખી સુવડાવી દો.

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

'જેણે કોઈ મૈયતને ગુસ્લ દીધો અને તેના એબ ઢાંક્યાં અલ્લાહ એવા બંદાના ૪૦ કબીરા ગુના માફ કરી દે છે અને જેણે કોઈ મૈયતને કબ્રમાં ઉતારી તો જાણે તેણે મૈયતને હશ્નના દિવસ સુધી રહેવા માટે મકાન પૂરું પાડ્યું.' (તિબરાની)

૯. કફન મધ્યમ પ્રકારના સફેદ કાપડમાંથી બનાવો, બહુ કીંમતી પણ ન હોય અને સાવ હલ્કા કાપડનું પણ ન હોય. પુરૂષો માટે કફનના ત્રણ ટુકડાં રાખો. એક યાદર, એક લુંગી અને એક કુર્તો. યાદરની લંબાઈ મૈયતની લંબાઈ કરતાં વધારે રાખો કે જેથી માથું અને પગ એમ બંને તરફથી બાંધી શકાય અને પહોળાઈ એટલી રાખો કે મૈયતને સારી રીતે વીંટી શકાય. મહિલાઓ માટે કાપડના આ ટુકડા ઉપરાંત માથે બાંધવા માટે એક રૂમાલી રાખો જે એક વારથી થોડી ઓછી પહોળી હોય અને

એક વાર કરતાં વધારે લંબાઈવાળી હોય અને બગલથી માંડીને ઘૂંટણ સુધીનો છાતીમાં વીંટવાનો એક કાપડનો ટુકડો પણ રાખો. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે: 'જેણે કોઈ મૈયતને કફન પહેરાવ્યું તો અલ્લાહ તેને જન્મતમાં ઝીણો, રેશમી અને લીલો રેશમી પોશાક પહેરાવવામાં આવશે. (હાકિમ)

૧૦. જનાઝો કબ્રસ્તાન તરફ સહેજ ઝડપી ચાલથી લઈ જાઓ. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે: 'જનાઝામાં ઉતાવળ કરો.' હઝરત ઈબ્ને મસઉદ રદિ. એ નબી સ. અ. વ. એ પૂછ્યું: 'હે રસૂલુલ્લાહ સ. અ. વ. ! જનાઝાને કેટલી ઝડપે લઈ જઈએ?' ફરમાવ્યું: 'ઝડપથી દોડવાની ગતિ કરતાં થોડી ઓછી ઝડપે. જો મૈયત નેક માણસની હોય તો તેનો સારા અંત ભણી જલ્દી પહોંચાડો અને જો તે ખરાબ માણસ હોય તો તે ખરાબીને ઝડપથી તમારાથી દૂર કરો.' (અબૂદાઉદ)

૧૧. મૈયતની સાથે પગપાળા જાઓ. નબી સ. અ. વ. એક મૈયત સાથે ચાલ્યાં અને આપે જોયું કે કેટલાક લોકો વાહન ઉપર બેઠેલા હતાં. આપે એમને કહ્યું કે: તમને લોકોને શરમ આવતી નથી કે અલ્લાહના ફરિશ્તા પગપાળા ચાલે છે અને તમે જાનવરોની પીઠ ઉપર છો ?'

અલબત્ત, મૈયત દફનાવીને પાછા ફરતી વખતે વાહન ઉપર આવી શકો છો. નબી સ. અ. વ. અબૂવાહિદી રદિ. ની મૈયતમાં પગપાળા ગયાં અને પાછા આવતી વખતે ઘોડા પર સવાર થઈને પાછા આવ્યાં.

૧૨. જ્યારે તમે મૈયતને આવતી જુઓ ત્યારે ઊભા રહી જાઓ, પછી જો તેની સાથે ચાલવાનો ઈરાદો ન હોય તો મૈયત થોડી આગળ નીકળી જાય ત્યાં સુધી થોભી જાઓ.

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: 'જ્યારે તમે મૈયતને જુઓ તો ઊભા થઈ જાઓ અને જે લોકો મૈયત સાથે જાય તેઓ ત્યાં સુધી બેસે નહીં જ્યાં સુધી મૈયત રાખી દેવાય નહીં.'

૧૩. જનાઝાની નમાઝ પઢવાનું પણ કાળજીપૂર્વક આયોજન કરો અને મૈયત સાથે જવાનું અને મૈયતને કાંધો આપવાનું પણ આયોજન કરો. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

'મુસલમાનનો મુસલમાન ઉપર આ પણ હક્ક છે કે તે મૈયતની સાથે જાય'

અને નબી સ. અ. વ. એ એમ પણ ફરમાવ્યું: 'જે કોઈ મૈયતમાં સામેલ થયો અને જનાઝાની નમાઝ અદા કરી તો તેને એક કીરાત જેટલો સવાબ મળે છે. નમાઝ

પછી દફનવિધિમાં પણ સામેલ થાય તો તેને બે કીરાત જેટલો સવાબ આપવામાં આવે છે. કોઈએ પૂછ્યું: ‘બે કીરાત કેટલા મોટાં હશે?’ ફરમાવ્યું: ‘બે પહાડ જેટલાં.’ (મુસ્લિમ, બુખારી)

૧૪. મૈયતની કબ્ર ઉત્તર-દક્ષિણ લંબાઈમાં ખોદાવડાવો અને મૈયતને કબ્રમાં ઉતારતી વખતે મોઢું કિબલા તરફ રાખીને ઉતારો. જો મૈયત વજનમાં હલ્કા હોય તો બે માણસો ઉતારવા માટે પૂરતાં છે, નહીં તો જરૂરત પ્રમાણે ત્રણ કે ચાર માણસો ઉતારે. ઉતારતી વખતે મૈયતનો ચહેરો કિબલા તરફ કરી દો અને કફનની ગાંઠો ખોલી નાંખો.

૧૫. મહિલાની મૈયતને કબ્રમાં ઉતારતી વખતે પર્દાની વ્યવસ્થા કરો.

૧૬. કબ્ર ઉપર માટી નાખતી વખતે માથા તરફથી શરૂઆત કરો અને બંને હાથોમાં માટીનો ખોબો ભરીને ત્રણ વખત કબ્ર ઉપર નાખો. પહેલી વખતે માટી નાખતી વખતે પઢો: **مَنْهَا خَلَقْتُمْ** (આ જ જમીનમાંથી અમે તમને પેદા કર્યા)

બીજી વખતે માટી નાખતી વખતે પઢો: **وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ** (અને આ જ મટીમાં અમે તમને પાછા મોકલી રહ્યાં છીએ)

અને ત્રીજી વખત જ્યારે માટી નાખો ત્યારે પઢો: **وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى** (અને આમાંથી જ અમે તમને બીજી વાર ઉઠાવીશું)

૧૭. મૈયતની કબ્રને બહુ ઊંચી ન કરો, ન તો ચોરસ આકારની બનાવો. બસ એટલી જ માટી કબ્ર ઉપર નાખો કે જે તેમાંથી કાઢી છે અને અને માટી નાખ્યા પછી થોડું પાણી છાંટી દો.

૧૮. દફન કર્યા પછી થોડીવાર કબ્ર પાસે રોકાઓ. મૈયત માટે મગફિરતની દુઆ કરો. થોડો કુર્આન પઢી તેનો સવાબ મૈયતને પહોંચાડો અને લોકોને પણ ઈસ્તિગ્ફાર કરવા માટે કહો. નબી સ.અ.વ. દફન કર્યા પછી પોતે પણ ઈસ્તિગ્ફાર પઢતાં અને લોકોને પણ કહેતાં: ‘આ સમય હિસાબનો છે. તમારા ભાઈ માટે મક્કમતાની દુઆ માગો અને માફી ચાહો.’ (અબૂદાઉદ)

૧૯. સગાવડાલાં, મિત્રો અને આડોશ-પાડોશમાં કોઈને ત્યાં મૈયત થઈ જાય તો તેને ત્યાં એક-બે વખતનું જમવાનું મોકલવો કેમ કે શોકના લીધે તેઓ પરેશાન હાલતમાં હશે. જામેઅ તિર્મિઝીમાં છે કે જ્યારે હઝરત જાફર રદિ. ની શહાદતની ખબર આવી ત્યારે નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: ‘જાફર રદિ. ના ઘરના લોકો માટે જમવાનું તૈયાર કરી દો, તેઓ આજે વ્યસ્ત છે.’

૨૦. 'ત્રણ દિવસથી વધારે શોક ન પાળો. અલબત્ત, કોઈ મહિલાનો પતિ અવસાન પામે તો તેના શોકની મુદત ચાર મહિના દસ દિવસ છે. જ્યારે ઉમ્મુલમુ'મિનીન હઝરત ઉમ્મેહબીબા રદિ.ના પિતા અબૂસુફ્યાન રદિ.નું અવસાન થઈ ગયું તો જૈનબ રદિ. એમની પાસે તાઝિયત માટે ગયાં. હઝરત ઉમ્મેહબીબા રદિ.એ ખુશ્બૂ મંગાવી, જેમાં કેસરની પીળાશ વિગેરે ભેળવેલી હતી. ઉમ્મુલમુમિનીન રદિ.એ તે ખુશ્બૂ એમના નોકરને લગાવી અને પછી થોડી પોતાના ચહેરા પર લગાવી અને પછી કહેવા લાગી: 'અલ્લાહ ગવાહ છે, મને ખુશ્બૂની કોઈ જરૂર ન હતી પરંતુ મેં નબી સ.અ.વ.ને એમ કહેતા સાંભળ્યાં છે કે જે સ્ત્રી અલ્લાહ અને આખિરતના દિવસ ઉપર ઈમાન રાખે છે તે કોઈ મરનારનો શોક ત્રણ દિવસથી વધારે ન પાળે, અલબત્ત પતિના શોકની મુદત ચાર મહિના દસ દિવસ છે.' (અબૂદાઉદ)

૨૧. મૈયતની તરફથી હેસિયત મુજબ સદકો-ખૈરાત પણ કરો. અલબત્ત, આમાં સુન્નત સિવાયના રીતરિવાજોથી સખ્તાઈપૂર્વક બચવાની કોશિશ કરો.

કબ્રસ્તાનના આદાબ

૧. મૈયત સાથે કબ્રસ્તાન પણ જાઓ અને મૈયતને દફન કરવામાં સામેલ થાઓ અને કોઈ વખત એમ જ કબ્રસ્તાન જવાનું રાખો કારણ કે એનાથી આખિરતની યાદ તાજી થઈ જાય છે અને મૃત્યુ પછીના જીવન માટે તૈયારી કરવાની લાગણી પેદા થાય છે. નબી સ. અ. વ. એક મૈયતની સાથે કબ્રસ્તાન ગયાં અને ત્યાં એક કબ્રની પાસે બેસીને આપ એટલી હદે રડયાં કે જમીન ભીની થઈ ગઈ પછી સહાબાએકિરામ રિઝ. ને સંબોધીને ફરમાવ્યું: 'ભાઈઓ ! આ દિવસ માટે તૈયારી કરો.' (ઇબનેમાજહ)

અને એક વખત કબ્રની પાસે બેસીને નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: 'કબ્ર દરરોજ ખૂબજ ભયાનક અવાજમાં કહે છે કે, હે આદમની ઓલાદ ! તું મને ભૂલી ગઈ ! હું એકાંતનો ઘર છું, હું અજાણપણા અને ડરની જગ્યા છું, હું જીવજંતુઓનું ઘર છું, હું તંગી અને મુસીબતની જગ્યા છું એ ખુશનસીબ લોકો સિવાય જેમના માટે અલ્લાહ મને પહોળી અને વિશાળ કરી દે, હું તમામ ઈન્સાનો માટે તકલીફ આપનારી છું.' અને નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: 'કબ્ર કાં તો જહન્નમના ખાડાઓમાંથી એક ખાડો છે અથવા જન્નતના બગીચાઓમાંથી એક બગીચો.' (તિબરાની)

૨. કબ્રસ્તાન જઈને બોધપાઠ ગ્રહણ કરો અને કલ્પનાઓને કામે લગાડી મૃત્યુ પછીના જીવન ઉપર વિચાર-મનન કરવાની ટેવ પાડો. એક વખત હઝરત અલી રદિ. કબ્રસ્તાનમાં ગયાં, તેમની સાથે હઝરત કુમૈલ રદિ. પણ હતાં. કબ્રસ્તાન પહોંચીને તેમણે એક નજર કબરો ઉપર નાખી અને પછી કબરવાળાઓને સંબોધીને બોલ્યાં: 'હે કબરવાસીઓ ! હે ખંડિયેરોના રહેવાસીઓ ! હે ભય અને એકાંતમાં રહેનારાઓ અમારી હાલત તો એ છે કે દોલત વહેંચી લેવામાં આવી, ઔલાદો અનાથ બની ગઈ, પત્નીઓએ બીજા વર કરી લીધાં. આ તો છે અમારી હાલત ! હવે તમે પણ તમારી ખબર સંભળાવો.'

પછી તેઓ થોડીવાર ચૂપ રહ્યાં પછી હઝરત કુમેલ રદિ. ની તરફ જોયું અને કહ્યું: 'કુમેલ ! જો આ કબરનિવાસીઓને બોલવાની છૂટ મળી હોત તો તેઓ કહેત કે: 'શ્રેષ્ઠ ભાથું સંયમ છે.' આટલું કહ્યું અને રડવા લાગ્યાં. બહુ વાર સુધી રડયા પછી

બોલ્યાં, કુમૈલ ! કબર કર્મોની પેટી છે અને મૃત્યુ વખતે જ આ વાતની ખબર પડી જાય છે.’

૩. કબ્રસ્તાનમાં દાખલ થતી વખતે આ દુઆ પઢો:

السَّلَامُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الدِّيَارِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ الْمُسْلِمِينَ وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللَّهُ
بَكُمْ لَاحِقُونَ أَسْأَلُ اللَّهَ لَنَا وَلَكُمْ الْعَافِيَةَ

‘હે, આ વસ્તીના આશંકિત મુસલમાન રહેવાસીઓ ! તમારી ઉપર સલામતી થાય ! ઈન્શાઅલ્લાહ, અમે પણ ખૂબ નજીકના સમયમાં તમને મળવાના આવવાના છીએ. અમે અમારા માટે તેમજ તમારા માટે અલ્લાહ સમક્ષ દુઆ કરીએ છીએ કે તે તેની સજા અને ગુસ્સાથી બચાવે.’

૪. કબ્રસ્તાનમાં ગાફેલ અને લાપરવા લોકોની જેમ મજાક-મશ્કરીની અને દુનિયાને લગતી વાતો ન કરો. કબર આખિરતનો દરવાજો છે. આ દરવાજાને જોઈને ત્યાંની ચિંતામાં ડૂબીને રડવાનો પ્રયત્ન કરો.

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું:

‘મેં તમને કબ્રસ્તાન જવાથી રોકી દીધા હતાં (કે જેથી તૌહીદનો અકીદો તમારી અંદર પૂરેપૂરી રીતે વસી જાય,) તો હવે જો તમે ચાહો તો જાઓ કેમ કે કબર આખિરતની યાદ તાજી કરે છે.’

૫. કબરોને પાકી બનાવવાથી તેમજ સજાવવાથી દૂર રહો. નબી સ. અ. વ. ઉપર જ્યારે મોતની બેહોશી છવાયેલી હતી ત્યારે દર્દની પીડાથી આપ ખૂબ જ બેચેન હતાં, ક્યારેક આપ ચાદર મોઢા ઉપર નાખતાં અને ક્યારેક હઠાવી દેતાં. આ અસાધારણ બેચેનીની હાલતમાં હઝરત આઈશા રદિ.એ સાંભળ્યું આપની જીભ, ઉપર આ શબ્દો હતાં : ‘યહૂદીઓ અને ખ્રિસ્તીઓ ઉપર અલ્લાહની લાનત થાય ! તેમણે એમના પયગમ્બરોની કબરોને ઉપાસનાગૃહ બનાવી લીધાં.’

૬. કબ્રસ્તાનમાં જઈને અવસાન પામેલા લોકોને સવાબ પહોંચાડો અને તેમના માટે અલ્લાહ સમક્ષ માફીની દુઆ કરો. હઝરત સુફ્યાન રદિ. કહે છે કે: ‘જેવી રીતે જીવતો માણસ ખાવા-પીવા માટે મોહતાજ હોય છે તેવી જ રીતે અવસાન પામેલા લોકો દુઆના બેહદ મોહતાજ હોય છે.’

તિબરાનીની એક રિવાયતમાં લખેલું છે કે અલ્લાહ જન્મતમાં કોઈ નેક બંદાનો દરજ્જો ઊંચે લઈ જાય છે ત્યારે તે બંદો પૂછે છે, હે પરવરદિગાર ! મને આ દરજ્જો ક્યાંથી મળ્યો ? અલ્લાહ ફરમાવે છે: ‘તારા દીકરાના કારણે કે તે તારા માટે માફીની દુઆ કરતો રહ્યો.’

(૧૮)

સૂર્યગ્રહણના આદાબ

૧. સૂરજ કે ચંદ્રને ગ્રહણ લાગે ત્યારે અલ્લાહની યાદમાં લાગી જાઓ, તેની પાસે દુઆ માગો, તકબીર અને તહલીલ તેમજ સદકા અને ખૈરાત કરો. આવાં નેક કામોની બરકતથી અલ્લાહ આફત-મુસીબતોને ટાળી દે છે. હ.મુગીરા બિન શૈબા રદિ. કહે છે કે, નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: 'સૂર્ય અને ચંદ્ર અલ્લાહની બે નિશાનીઓ છે, કોઈના મરવાથી કે જન્મવાથી ગ્રહણ લાગતું નથી. જ્યારે તમે જુઓ કે એમાં ગ્રહણ લાગી ગયું છે તો અલ્લાહને પોકારો, તેની સમક્ષ દુઆઓ કરો અને નમાઝ અદા કરો જ્યાં સુધી સૂર્ય કે ચંદ્ર ચોખ્ખા થઈ જાય'. (બુખારી, મુસ્લિમ)

૨. જ્યારે સૂર્યગ્રહણ થાય ત્યારે મસ્જિદમાં જમાઅત સાથે નમાઝ અદા કરો. અલબત્ત, આવી નમાઝ માટે અજાન અને ઈકામત ન પઢો. લોકોને બીજી રીતે આ નમાઝ માટે ભેગાં કરી લો અને જ્યારે ચંદ્રગ્રહણ થાય ત્યારે એકલા જ નફલ નમાઝો અદા કરો, જમાઅત કરશો નહીં.

૩. સૂર્યગ્રહણ વખતે જ્યારે જમાઅત કરીને બે રકઅત નફલ નમાઝ અદા કરો ત્યારે તેમાં લાંબી કિરઅત કરો અને જ્યાં સુધી સૂર્યગ્રહણ પૂરું ન થાય ત્યાં સુધી નમાઝ અદા કરતા રહો અને કિરઅત ઊંચા અવાજે કરો. નબી સ.અ.વ.ના જમાનામાં એક વખત સૂર્યગ્રહણ થયું ત્યારે સંજોગોવશાત્ એ જ દિવસે નબી સ.અ.વ.ના ધાવણાં બાળક હ.ઈબ્રાહીમ રદિ.નું પણ અવસાન થયું. લોકોએ કહેવા માંડ્યું કે, કેમ કે હ.ઈબ્રાહીમ બિન મુહમ્મદ રદિ.નું અવસાન થયું છે તેથી સૂર્યગ્રહણ થયું છે. એ વખતે નબી સ.અ.વ.એ લોકોને ભેગાં કરીને બે રકઅત નમાઝ અદા કરાવી. આ નમાઝમાં નબી સ.અ.વ.એ લાંબી કિરઅત કરી. સૂર:બકરહ જેટલું કુઅન પઢ્યું. લાંબા લાંબા રુકૂઅ અને સિજદા કર્યાં પછી નમાઝ પૂરી થઈ ત્યારે સૂર્ય ગ્રહણમાંથી બહાર આવી ગયું હતું. ત્યાર પછી આપે લોકોને

નોંધ: સૂર્ય અને ચંદ્ર ગ્રહણ લાગવાને કુસુફ કહે છે તથા ચંદ્રને ગ્રહણ લાગવાને ખુસૂફ કહે છે. પણ જ્યારે ખુસૂફની સામે અથવા તેની કુસૂફ બોલવામાં આવે ત્યારે તેનો મતલબ માત્ર સૂર્યગ્રહણ થાય છે.

જણાવ્યું કે સૂર્ય અને ચંદ્ર અલ્લાહની બે નિશાનીઓ છે. એમાં કોઈનું મરણ કે જન્મ થવાથી ગ્રહણ લાગતું નથી. લોકો ! તમારી સામે આવો પ્રસંગ બને તો અલ્લાહની યાદમાં લાગી જાઓ. એની પાસે દુઆઓ માગો, તકબીર અને તહલીલમાં લાગી જાઓ. નમાઝો અદા કરો અને સદકા-ખૈરાત કરો.’ (બુખારી, મુસ્લિમ)

૭. અબ્દુરહમાન બિન સમરહ રદિ. કહે છે કે નબી સ.અ.વ.ના જમાનામાં એક વખત સૂર્યગ્રહણ થયું. હું મદીનાની બહાર તિરંદાજી કરી રહ્યો હતો. મેં તરત જ તીર ફેંકી દીધાં કે જોઉં આજે આ ઘટના વખતે નબી સ.અ.વ. શું કહે છે ? એટલે હું નબી સ.અ.વ. પાસે પહોંચ્યો. આપ હાથ ઉઠાવીને અલ્લાહની હમ્દ વ તસ્બીહ, તકીબર-વ-તહલીલ અને દુઆ અને ફરિયાદ કરવામાં મશગૂલ હતાં. પછી આપ સ.અ.વ.એ બે રકઅત નમાઝ અદા કરી અને તેમાં બે લાંબી લાંબી સૂરઃઓ પઢી અને ત્યાં સુધી એમાં મશગૂલ રહ્યાં કે જ્યાં સુધી સૂર્ય સાફ ન થઈ ગયો.

સહાબાએકિરામ રિઝ. પણ સૂર્ય ગ્રહણની નમાઝ પઢતા હતાં. એક વખત મદીનામાં સૂર્યગ્રહણ થયું તો હ.અબ્દુલ્લાહ બિન ઝુબૈર રદિ.એ નમાઝ પઢી. બીજાવાર ગ્રહણ થયું ત્યારે હ.અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્બાસ રદિ.એ લોકોને ભેગાં કર્યાં અને જમાઅત સાથે નમાઝ અદા કરી.

૪. સૂર્યગ્રહણની નમાઝમાં પહેલી રકઅતમાં સૂરઃ ફાતિહા પછી સૂરઃ અન્કબૂત પઢો અને બીજી રકઅતમાં સૂરઃ રૂમ પઢો. આ સૂરઃઓનું પઢવું સુન્નતથી સાબિત છે, અલબત્ત આ જરૂરી નથી, બીજી સૂરતો પણ પઢી શકાય.

૫. સૂર્યગ્રહણની જમાઅતની નમાઝમાં મહિલાઓ સામેલ થવા માગે અને સામેલ કરવાની સગવડ હોય તો જરૂર સામેલ કરો અને બાળકોને પણ પ્રોત્સાહન આપો કે જેથી શરૂથી જ એમના દિલો ઉપર તૌહીદની છાપ બેસી જાય અને તૌહીદની વિરુદ્ધનો કોઈ ખ્યાલ ઘૂસવા ન પામે.

૬. જે સમય દરમિયાન નમાઝ પઢવાની શરૂ મનાઈ છે તે સમય એટલે કે સૂર્યોદય, સૂર્યાસ્ત અને ઝવાલના સમયો છે. જો ઝવાલના સમયો દરમિયાન સૂર્યગ્રહણ હોય તો નમાઝ ન પઢતાં ફક્ત ઝિક અને તસ્બીહ કરો. ગરીબો અને ફકીરો ને સદકો-ખૈરાત આપો અને જો સૂર્યોદય પછી અને ઝવાલનો સમય નીકળી ગયા પછી પણ ગ્રહણ ચાલુ હોય તો નમાઝ પછી પઢો.

(૧૯)

રમઝાનુલ મુબારકના આદાબ

૧. રમઝાનુલ મુબારકની શાનને અનુરૂપ તેનું સ્વાગત કરવા માટે શા'બાનથી જ માનસિક તૈયારી કરી લો અને શા'બાનની પંદરમી તારીખથી શરૂ શરૂમાં ખૂબ રોઝા રાખો. હ. આઈશા રદિ. કહે છે કે, નબી સ. અ. વ. બધા મહિનાઓ કરતાં વધારે શાબાનના મહિનામાં રોઝા રાખતાં.

૨. પૂરેપૂરા આયોજન, ઉમળકા સાથે રમઝાનુલમુબારકના ચાંદને જોવાનો પ્રયત્ન કરો અને ચાંદ જોઈને આ દુઆ પઢો:

اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُمَّ أَهْلُهُ عَلَيْنَا بِالْأَمْنِ وَالْإِيمَانِ وَالسَّلَامَةِ
وَالسَّلَامِ وَالتَّوْفِيقِ لِمَا تَحِبُّ وَتَرْضَى. رَبُّنَا وَرَبُّكَ اللَّهُ.

(ત્રમ્વી, અબુ હાનિફા અને અહમદ)

‘અલ્લાહુ અકબર !, હે અલ્લાહ, આ ચાંદને અમારા માટે શાંતિ અને ઈમાન, સલામતી અને ઈસ્લામનો ચાંદ બનાવીને ઉદય કર અને એ કામો કરવા માટે અનુકૂળતાઓ કરી દે કે જે તને વ્હાલાં છે અને પસંદ છે. હે ચાંદ ! અમારો અને તારો માલિક અલ્લાહ છે.’

અને દર મહિનાનો નવો ચાંદ જોઈને આ જ દુઆ પઢો. (તિર્મિઝી, ઈબ્ને હિબ્બાન વિગેરે)

૩. રમઝાનમાં ઈદબાતો સાથે વિશેષ લગાવ પેદા કરો. ફર્જ નમાઝો ઉપરાંત નફલ નમાઝોનું પણ ખાસ આયોજન કરો અને વધારેમાં વધારે નેકીઓ કમાવવા માટે કમ્મર કસી લો. આ મહાન અને બરકતવાળો મહિનો અલ્લાહની વિશેષ મહેરબાની અને કૃપાઓનો મહિનો છે. શાબાનની છેલ્લી તારીખે નબી સ. અ. વ. એ રમઝાનના ખુશખબર આપતાં ફરમાવ્યું : ‘લોકો, તમારી ઉપર એક ખૂબજ મોટો અને બરકતવાળો મહિનો છાયા કરવાનો છે. આ એ મહિનો છે કે જેમાં એક રાત હજાર મહિનાઓ કરતાં બહેતર છે. અલ્લાહે આ મહિનાના રોઝા ફરજિયાત ઠરાવેલા છે અને ક્યામેલૈલ (સુન્નત તરાવીહ)ને નફલ ઠરાવી છે. જે માણસ આ

મહિનામાં દિલથી ખુશ થઈને સ્વેચ્છાએ કોઈ એક નેક કામ કરશે તે બીજા મહિનાઓના ફર્જ જેટલો સવાબ પામશે અને જે માણસ આ મહિનામાં એક ફર્જ અદા કરશે તેને અલ્લાહ બીજા મહિનાઓના સિતેર ફર્જ જેટલો સવાબ આપશે.’

૪. આખા મહિનાના રોજા ખૂબજ ધગશ અને ઉમંગ અને આયોજન સાથે રાખો અને જો કોઈ વખત તમારી બીમારી વધારે હોય અને શરઈ કારણના લીધે રોજા ન રાખી શકો તો પણ રમઝાનના આદર ખાતર જાહેરમાં ખાવાથી દૂર રહો અને એવી રીતે રહો કે જાણે તેમ રોજો રાખેલો છે.

૫. તિલાવતે કુર્આનનું ખાસ આયોજન કરો. આ મહિનાને કુર્આનિપાક સાથે ખાસ સંબંધ છે. કુર્આનિપાક આ જ મહિનામાં ઉતર્યું અને બીજા આકાશી પુસ્તકો પણ આ જ મહિનામાં ઉતાર્યા છે. હ. ઈબ્રાહીમ અ.સ.ને આ જ મહિનાની પહેલી અથવા ત્રીજી તારીખે કિતાબો આપવામાં આવી હતી. હ. દાઉદ અ.સ.ને આ જ મહિનાની ૧૨મી કે ૧૮મી તારીખે ઝબૂર આપવામાં આવી. હ. મૂસા અ.સ. ઉપર આ જ મુબારક મહિનાની ફઠ્ઠી તારીખે તૌરાત ઊતરી અને હ. ઈસા અ.સ.ને પણ આ જ મહિનાની ૧૨મી કે ૧૩મી તારીખે ઈન્જીલ આપવામાં આવી તેથી આ મહિનામાં વધુમાં વધુ કુર્આનિપાક પઢવાનો પ્રયત્નો કરો. હ. જિબ્રઈલ અ.સ. દર વરસે રમઝાનમાં નબી સ.અ.વ.ને સંપૂર્ણ કુર્આન સાંભળાવતાં અને સાંભળતા હતાં અને છેલ્લા વરસે જિબ્રઈલ અ.સ.એ રમઝાનમાં બે વખત નબી સ.અ.વ. સાથે કુર્આન પૂરું કર્યું હતું.

૬. કુર્આનિપાકને થોભી થોભીને અને સમજી સમજીને પઢવાનો પ્રયત્ન કરો. ખૂબ તિલાવત કરવાની સાથે સમજવાનો અને અસર ગ્રહણ કરવાનો પણ ખાસ ખ્યાલ રાખો.

૭. તરાવીહમાં સંપૂર્ણ કુર્આન સાંભળવાનું આયોજન કરો. રમઝાનમાં એક વખત કુર્આન સાંભળવું સુન્નત છે.

૮. તરાવીહની નમાઝ ખોફ અને નમ્રભાવે તેમજ ખૂબ ઉત્સાહ અને ઉમંગથી પઢો અને ગમે તેમ ૨૦ રકઅતોની ગણતરી પૂરી ન કરો, બલકે નમાઝને નમાઝની જેમ અદા કરો કે જેથી તમારા જીવન ઉપર તેની અસર પડે અને અલ્લાહ સાથેનો તમારો સંબંધ ગાઢ બને અને અલ્લાહ જો તૌફિક આપે તો તહજજુદની નમાઝ પણ અદા કરો.

૯. સદકા અને ખૈરાત આપો. ગરીબો, વિધવાઓ અને અનાથોને મદદ પહોંચાડો

અને નાદાર લોકો માટે સેહરી અને ઈફતારની વ્યવસ્થા કરો. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું : 'આ મવાસાત (ગરીબો અને મોહતાજો સાથે હમદર્દી દાખવવા)નો મહિનો છે. હમદર્દીનો આશય નાણાકીય હમદર્દી પણ છે અને મૌખિક હમદર્દી પણ. એમની સાથે બોલવામાં અને વ્યવહાર કરવામાં નરમ વર્તન દાખવો. લોકોને સગવડો આપો અને નાણાકીય મદદ કરો)નો મહિનો છે.' હ. ઇબ્ને અબ્બાસ રદિ. કહે છે કે નબી સ. અ. વ. સખીદાતા અને ઉદારદિલ તો હતાં જ પરંતુ રમઝાન મહિનામાં તો આપની સખાવત ખૂબજ વધી જતી હતી. જ્યારે હ. જિબ્રઇલ અ. સ. દરરોજ રાતે આપની પાસે આવતાં અને કુર્આન પઢતાં અને સાંભળતા હતાં ત્યારે એ દિવસોમાં આપ સ. અ. વ. ઝડપથી ચાલતા પવન કરતાં પણ વધુ ઉદાર બની જતા હતાં.'

૧૦. શબેકદ્રમાં વધુમાં વધુ નફલ નમાઝો અદા કરો અને કુર્આનની તિલાવત કરો. કદ્રની રાતનું મહત્વ એ છે આ રાતમાં કુર્આન ઉતર્યું. કુર્આનમાં છે:

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ○ وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ ○
 لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِّنْ أَلْفِ شَهْرٍ ○ تَنْزِيلُ الْمَلَايِكَةِ وَالرُّوحِ
 فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ ○ سَلَّمَ هِيَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ ○

'અમે આ કુર્આનને શબેકદ્રમાં ઉતાર્યું, અને તમે શું જાણો કે શબેકદ્ર શું છે ? શબેકદ્ર હજાર મહિનાઓ કરતાં બહેતર છે. આમાં ફરિશ્તા અને જિબ્રઇલ અ. સ. પોતાના પરવરદિગારના હુકમથી દરેક કામની વ્યવસ્થા કરવા માટે ઉતરે છે. સલામતી જ સલામતી, એટલે સુધી કે સવાર પડી જાય.' (અલ-કદ્ર)

હદીસમાં છે કે શબેકદ્ર રમઝાનના છેલ્લા દસકાની એકીવાળી રાતોમાંથી કોઈ એક રાત છે. આ રાતમાં આ દુઆ પઢો :

اللَّهُمَّ إِنَّكَ عَفُورٌ تُحِبُّ الْعَفْوَ فَاعْفُ عَنِّي. (حسن حسين)

'હે અલ્લાહ તું ખૂબ જ માફી આપનારો છે કેમ કે માફી આપવી તને પસંદ છે, તો તું મને માફ કરી દે.' (હિસ્નેહસીન)

હ. અનસ રદિ. કહે છે: એક વરસ રમઝાન આવ્યો તો નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: 'તમારી ઉપર એક મહિનો આવ્યો છે જેમાં એક રાત છે જે હજાર

મહિનાઓ કરતાં બહેતર છે. જે માણસ આ રાતથી વંચિત રહી ગયો તે બધી જ ભલાઈથી વંચિત રહી ગયો, અને આ રાતની ભલાઈ-લાભોથી એ જ વંચિત રહે છે જે વાસ્તવમાં વંચિત છે.’ (ઈબ્નેમાજહ)

૧૧. રમઝાનના છેલ્લા દસકામાં એતિકાફમાં બેસો. નબી સ. અ. વ. રમઝાનના છેલ્લા દિવસોમાં એતિકાફમાં બેસતા હતાં.

હ. આઈશા રદિ. કહે છે કે, ‘રમઝાનનો છેલ્લો દસકો આવતો ત્યારે નબી સ. અ. વ. રાતોમાં વધારેમાં વધારે જાગીને ઈબાદતો કરતાં અને ઘરની મહિલાઓને પણ જગાડવાની વ્યવસ્થા કરતાં અને સંપૂર્ણ જુસ્સા અને દિલથી અલ્લાહની બંદગીમાં ડૂબી જતાં.’

૧૨. રમઝાનમ લોકોની સાથે ખૂબ જ નરમાશપૂર્વક અને સ્નેહભાવથી વ્યવહાર કરો. નોકરોને વધારેમાં વધારે સવલતો આપો અને ઉદારતાપૂર્વક એમની જરૂરિયાતો પૂરી કરો અને ઘરના સભ્યો પ્રત્યે પણ કૃપાભાવ અને ઉદારતા દાખવો.

૧૩. ખૂબજ આજીજીપૂર્વક અને ઉત્સાહ અને ઉમંગ સાથે દુઆઓ માગો. દુર્રેમન્સૂરમાં છે કે જ્યારે રમઝાનનો મુબારક મહિનો આવતો ત્યારે નબી સ. અ. વ. નો વ્યવહાર બદલાઈ જતો હતો અને નમાઝોમાં વધારો થઈ જતો હતો અને દુઆમાં આજીજીઓ કરતા હતાં અને ખૌફ છવાઈ જતો હતો.

અને હદીસમાં છે કે, ‘અલ્લાહ રમઝાનમાં અર્શ (સિંહાસન) ઉપાડનારા ફરિશ્તાઓને હુકમ આપે છે કે તમારી ઈબાદતો ઘોડી દો અને રોઝા રાખનારા લોકોની દુઆઓ પર આમીન કહો.’

હદીસમાં છે કે નબી સ. અ. વ. એ ફિત્રાને ઉમ્મત માટે એટલા માટે આવશ્યક ઠરાવ્યો છે કે જેથી તે એ બેહૂદી અને નિર્લજજતાની હરકતો કે જે રોઝા દરમિયાન રોઝા રાખનારના હાથે થઈ ગઈ હોય તો તે તેનો કફ્ફારો બને અને ગરીબો અને મોહતાજોના માટે ખાવાની વ્યવસ્થા થઈ જાય.’ (અબૂ દાઉદ)

૧૫. રમઝાનના મુબારક દિવસોમાં પોતે વધુ ને વધુ નેકીઓ કમાવવાની સાથે જ બીજા લોકોને પણ ખૂબ લાગણી, નરમાશ અને હિક્મત સાથે નેકી અને ભલાઈના કામો કરવા માટે પ્રોત્સાહિત કરો કે જેથી સમગ્ર વાતાવરણમાં ખુદાનો ડર અને ભલાઈની ભાવનાઓ છવાયેલી રહે અને સમાજ રમઝાનના કીમતી ફાયદાઓનો વધુ ને વધુ લાભ લઈ શકે.

(૨૦)

રોજાના આદાબ

૧. રોજાના મોટા સવાબ અને મોટા ફાયદાઓને નજર સામે રાખીને પૂરા ઉત્સાહ અને ઉમંગ સાથે રોજા રાખવાનું આયોજન કરો: આ એક એવી ઇબાદત છે કે જેનો વિકલ્પ કોઈ બીજી ઇબાદત બની શકતી નથી. એટલા જ માટે રોજા દરેક ઉમ્મત ઉપર ફરજિયાત રાખવામાં આવ્યા હતા. અલ્લાહ તઆલા ફરમાવે છે:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ

مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ۝ (البقرة: ૧૮૩)

‘હે ઈમાનવાળા લોકો! જેવી રીતે પહેલાંના લોકો માટે રોજા ફરજિયાત બનાવવામાં આવ્યા હતાં તેવી જ રીતે તમારી ઉપર રોજા ફરજિયાત બનાવવામાં આવ્યાં છે કે જેથી તમે સંયમી અને પરહેઝગાર બની જાઓ.’

નબી સ. અ. વ. રોજાના આ મહત્વપૂર્ણ આશયને આવી રીતે વર્ણવે છે: કોઈ માણસે રોજો રાખીને પણ જૂઠું બોલવાનું તેમજ જૂઠ ઉપર અમલ કરવાનું છોડ્યું નહીં તો અલ્લાહને એમાં કોઈ રસ નથી કે તે ભૂખ્યો અને તરસ્યો રહે છે.’ (બુખારી)

અને નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: ‘જે માણસે ઈમાનમય થઈને અને એહતિસાબ (એહતિસાબનો અર્થ એ છે કે રોજો ફક્ત અલ્લાહની પ્રસન્નતા અને આખિરતના બદલા માટે રાખવામાં આવે અને એ તમામ નિરર્થક વાતોથી દૂર રહેવામાં આવે કે જે રોજાને નિષ્પ્રાણ બનાવી દે છે.)ની સાથે રમઝાનનો રોજો રાખ્યો તો અલ્લાહ તેના ગુના માફ કરી દેશે કે જે અગાઉ થઈ ગયાં છે.’ (બુખારી)

૨. રમઝાનના રોજા પૂરા આયોજન સાથે રાખો અને કોઈ મોટી બીમારી અથવા શરઈ કારણ વિના ક્યારેય રોજો ન છોડો. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું:

‘જે માણસે કોઈએ બીમારી અથવા શરઈ કારણ વિના રમઝાનનો એક પણ રોજો છોડ્યો તો જીવનભરના રોજા રાખવાથી પણ તેની ભરપાઈ નહીં થઈ શકે.’ (તિર્મિઝી)

૩. રોજામાં દેખાડો અને આડંબર કરવાથી દૂર રહો અને રાબેતા મુજબ જોશ-જુસ્સાપૂર્વક અને સ્ફૂર્તિ સાથે તમારા કામોમાં રચ્યાં-પચ્યાં રહો અને તમારા કામકાજની શૈલી ઉપરથી રોજાની નબળાઈ અને આળસ દેખાવા ન દો. હ. અબૂહુરૈરહ રહિ. કહે છે કે ‘માણસ જ્યારે રોજો રાખે ત્યારે તેણે રાબેતા મુજબ માથામાં તેલ લગાડવું જોઈએ કે જેથી તેની ઉપર રોજાની અસર દેખાય નહીં.’

૪. રોજામાં ખૂબજ વ્યવસ્થિત રહીને દરેક બુરા કામથી દૂર રહેવાનો પૂરેપૂરો પ્રયત્ન કરો કેમ કે રોજાનો હેતુ જ જીવનને શુદ્ધ બનાવવાનો છે. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘રોજો ઢાલ છે અને જ્યારે તમારામાંથી કોઈ રોજાદાર હોય તો જબાનથી કોઈ નિર્લજજતાપૂર્ણ વાત ન કહે તેમજ ઘોંઘાટ અને હો-હા ન કરે અને જો કોઈ તેની સાથે ગાળાગાળી ઉપર ઊતરી આવે અથવા લડવા આવે તો તે રોજાદારે વિચારવું જોઈએ કે હું તો રોજાદાર છું. (હું કેવી રીતે ગાળનો જવાબ આપી શકું અથવા લડી શકું?) (બુખારી, મુસ્લિમ)

૫. હડીસોમાં રોજાના જે મસમોટા વળતરનો ઉલ્લેખ થયો છે તેની તમન્ના કરો અને વિશેષરૂપે ઈફતાર પહેલાં અલ્લાહને દુઆ કરો કે, ‘હે અલ્લાહ, મારા રોજા કબૂલ કર અને મને એ સવાબ આપ જેનો તે વાયદો કર્યો છે’ નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘રોજાદારો જન્મતમાં એક ખાસ નક્કી કરવામાં આવેલા દરવાજામાંથી દાખલ થશે એ દરવાજાનું નામ ‘રચ્યાન’ (રચ્યાનનો અર્થ સંતૃપ્ત કરનાર) છે નબી સ. અ. વ. નું કથન છે: બાબે રચ્યાનમાંથી દાખલ થનારાઓને ક્યારેય તરસ સતાવશે નહીં.’ (તિર્મિઝી)

‘જ્યારે રોજાદારો દાખલ થઈ જશે ત્યારે આ દરવાજો બંધ કરી દેવામાં આવશે ત્યાર પછી બીજો કોઈ આ દરવાજામાંથી જઈ શકશે નહીં.’ (બુખારી)

અને નબી સ. અ. વ. એ એમ પણ ફરમાવ્યું: ‘ક્યામતના દિવસે રોજો ભલામણ કરશે અને કહેશે કે, હે પરવરદિગાર ! મેં આ માણસને દિવસમાં ખાવા-પીવા અને બીજી લિજજતો માણવાથી રોકી રાખ્યો. હે અલ્લાહ, તું આ માણસ માટેની મારી ભલામણને કબૂલ કરી લે. અને અલ્લાહ તેની ભલામણ કબૂલ કરી લેશે. (મિશકાત)

અને નબી સ. અ. વ. એ એમ પણ ફરમાવ્યું: ‘ઈફતાર વખતે રોજાદાર જે દુઆ

માગે, તેની દુઆ કબૂલ કરવામાં આવે છે, રદ કરવામાં આવતી નથી.’ (તિર્મિઝી)

૬. રોઝાની તકલીફોને હસતાં મોઢે ખુશીખુશી સહન કરો અને ગમે તેટલી ભૂખ-તરસ લાગે અથવા કમજોરી વર્તાય તો પણ તેની ફરિયાદ કરી કરીને રોઝાની નાકદરી ન કરો.

૭. મુસાફરીમાં હોવ અથવા બીમારી બહુ વધી ગઈ હોય ત્યારે રોઝો રાખી શકાય તેમ ન હોય તો છોડી દો અને બીજા દિવસોમાં એની કઝા કરી લો. કુર્આનમાં છે:

فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ ۝

(البقرة: 183)

‘જો કોઈ બીમાર હોય અથવા મુસાફરીમાં હોય તો બીજા દિવસોમાં રોઝાની ગણતરી પૂરી કરી લે.’

૮. અનસ રદિ. કહે છે કે, ‘જ્યારે અમે નબી સ.અ.વ. સાથે રમઝાનમાં મુસાફરીમાં હોઈએ ત્યારે કેટલાક લોકો રોઝા રાખતાં અને કેટલાક ન રાખતાં, પછી ન તો રોઝાદાર રોઝા છોડનાર સામે વાંધો લેતો, ન તો રોઝા ન રાખનાર રોઝા રાખનાર સામે વાંધો ઉઠાવતો.’ (બુખારી)

૯. રોઝાની હાલતમાં નિંદા-કૂચલી અને ખરાબ નજરથી જોવાથી બચવાનું ખાસ ધ્યાન રાખો. નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું છે:

‘રોઝાદાર સવારથી સાંજ સુધી ઈબાદતમાં હોય છે જ્યાં સુધી તે કોઈની નિંદા ન કરે, અને જ્યારે તે કોઈની નિંદા કરી બેસે છે ત્યારે તેના રોઝામાં તિરાડ-કાણું-પડી જાય છે.’ (અલદયલમી)

૧૦. હલાલ રોઝીનું આયોજન કરો. હરામ કમાણી દ્વારા પોષણ પામતા શરીરની કોઈ ઈબાદત કબૂલ થતી નથી. નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું છે:

‘હરામની કમાણી વડે જે શરીર પોષાતું હોય તે જહન્નમને જલાયક છે.’ (બુખારી)

૧૦. સેહરી અવશ્ય ખાઓ, એનાથી રોઝો રાખવામાં સવલત રહેશે અને નબળાઈ અને આળસ નહીં આવે. નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું છે:

‘સેહરી ખાવાનું રાખો કેમ કે સેહરી ખાવામાં ફાયદા છે.’ (બુખારી)

અને નબી સ.અ.વ.એ આવું પણ ફરમાવ્યું: ‘સેહરી ખાવામાં ફાયદા છે. કંઈ ન હોય તો પાણીના થોડા ઘૂંટ જ પી લો. અને અલ્લાહના ફરિશ્તા સેહરી ખાનારા

લોકો ઉપર સલામ મોકલે છે.' (અહમદ)

અને નબી સ. અ. વ. એ એમ પણ ફરમાવ્યું:

'બપોરે થોડીવાર માટે આરામ કરીને ક્યામેલૈલ (તરાવીહ) માટે સવલત હાંસલ લો અને સહેરી ખાઈને દિવસ દરમિયાન રોઝા માટે શક્તિ મેળવી લો.' (ઇબ્નેમાજહ)

અને સહીહમુસ્લિમમાં છે કે નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું:

'આપણા અને એહલેકિતાબના રોઝા વચ્ચે માત્ર સેહરી ખાવાનો જ ફરક છે.'

૧૧. સૂર્ય આથમ્યા પછી ઈફતારમાં મોડું ન કરો કેમ કે રોઝાનો અસલ હેતુ આજ્ઞાપાલનની ભાવના જન્માવવાનો છે, ભૂખ્યા-તરસ્યા રહેવાનો નથી.'

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું:

'મુસલમાનો ત્યાં સુધી સારી હાલતમાં રહેશે જ્યાં સુધી ઈફતાર કરવામાં ઉતાવળ કરશે. (બુખારી)

૧૨. ઈફતાર કરતી વખતે આ દુઆ પઢો:

اللَّهُمَّ لَكَ صُومْتُ وَعَلَىٰ رِزْقِكَ أَفْطَرْتُ. (مسلم)

'હે અલ્લાહ મેં તારા જ માટે રોઝો રાખ્યો અને તારા જ આપેલા રિઝૂક વડે ઈફતાર કરી.'

અને જ્યારે રોઝા ઈફતાર કરી લો ત્યારે આ દુઆ પઢો:

ذَهَبَ الظَّمَاُ وَأَبْتَلتِ العُرُوقُ وَثَبَّتِ الأَجْرُ إِنْ شَاءَ اللهُ. (ابن ماجه)

'તરસ સંતોષાઈ ગઈ, નસોમાં તાજગી આવી ગઈ અને અલ્લાહ જો ચાંહશે તો બદલો પણ ચોક્કસ મળશે.

૧૩. બીજા કોઈના ઘરે રોઝા ઈફતાર કરો ત્યારે આ દુઆ પઢો:

أَفْطَرَ عِنْدَكُمْ الصَّائِمُونَ وَآكَلَ طَعَامَكُمْ الْإِبْرَارُ وَصَلَّتْ عَلَيْكُمْ الْمَلَائِكَةُ. (ابن ماجه)

'(અલ્લાહ કરે ને) તમારે ત્યાં રોઝાદાર રોઝા ખોલે અને ફરિશ્તા તમારા માટે

રહમતની દુઆઓ કરે.’

૧૪. રોજા ઈફતારીના કાર્યક્રમો પણ ગોઠવો, આનો પણ મોટો સવાબ છે.
નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું:

‘જે માણસ રમજાનમાં કોઈને રોજો ખોલાવે તો તેના બદલામાં અલ્લાહ તેના ગુના માફ કરી દેશે અને તેને જહન્નમની આગથી છુટકારો અપાવશે અને ઈફતાર કરાવનારને રોજાદાર જેટલો સવાબ મળશે અને રોજાદારના સવાબમાં કોઈ ઘટાડો નહીં થાય. લોકોએ પૂછ્યું: ‘હે રસૂલુલ્લાહ સ.અ.વ. ! અમારી બધાની પાસે એટલું કયાં છે કે રોજાદારને ઈફતાર કરાવીએ અને તેને ખવડાવીએ ? તો ફરમાવ્યું: ‘ફક્ત એક ખજૂર કે દૂધ અને પાણીના એક ઘૂંટડા વડે ઈફતાર કરાવવી પણ પૂરતું છે.’ (ઈબ્નેખુઝૈમા)

(૨૧)

ઝકાત અને સદકાના આદાબ

૧. અલ્લાહની રાહમાં જે કંઈ આપો તે માત્ર અને માત્ર અલ્લાહની પ્રસન્નતા પામવા ખાતર આપો, અન્ય કોઈ આશયથી તમારા શુદ્ધ કૃત્યને હરગિજ વ્યર્થ ન બનાવો. એવી ઈચ્છા હરગિજ ન રાખો કે જેમને તમે આપ્યું છે તેઓ તમારો એહસાન માને, તમારો આભાર માને તેમજ તમારી મોટાઈનો સ્વીકાર કરે. મુસલમાન તો તેના કર્મનો બદલો ફક્ત તેના ખુદા પાસેથી માગે છે. કુઅનિપાકમાં મુસલમાનોની ભાવનાઓ દર્શાવવામાં આવી છે.

إِنَّمَا نَطْعُمُكُمْ لَوَجْهِ اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكْرًا ۝ (الذَّار: ૧૧)

‘અમે તમને માત્ર અને માત્ર અલ્લાહની ખાતર ખવડાવી રહ્યાં છીએ, ન તો તમારી પાસેથી બદલાની અપેક્ષા કરીએ છીએ, ન તો આભારદર્શનની.’ (સૂર: દહર)

૨. આડંબર અને પ્રદર્શન તેમજ દેખાવ કરવાથી બચો. આડંબર સારામાં સારા કર્મને ધૂળભેગું કરી દે છે.

૩. ઝકાત જાહેરમાં આપો કે જેથી બીજા લોકોમાં પણ ફરજ અદા કરવા માટેની લાગણી પેદા થાય. અલબત્ત, બીજા સદકા-ખૈરાત ગુપ્ત રીતે આપો કે જેથી વધુમાં વધુ નિખાલસતા પેદા થાય. અલ્લાહની નજરમાં એ જ કર્મની કીંમત છે કે જે નિખાલસભાવેથી કરવામાં આવ્યું હોય. ક્યામતના ભયજનક મેદાનમાં જ્યારે ક્યાંય છાંયડો નહીં હોય ત્યારે અલ્લાહ તેના એ બંદાને અંશની છાયા હેઠળ રાખશે કે જેણે ખૂબજ ગુપ્ત રીતે અલ્લાહની રાહમાં ખર્ચ કર્યો હશે, એટલે સુધી કે ડાબા હાથને ખબર નહીં હોય કે જમણા હાથે શું ખર્ચ કર્યો! (બુખારી)

૪. અલ્લાહની રાહમાં ખર્ચ કર્યા પછી હરગિજ એહસાન જતાવો નહીં તેમજ એ લોકોને તકલીફ ન આપો કે જેમને તમે આપી રહ્યાં છો. આખ્યા પછી ગરીબો અને મોહતાજોની સાથે તોછડાઈભર્યું વર્તન કરવું, એમના સ્વમાનને ધક્કો પહોંચાડવો, એમની ઉપર એહસાન જતાવી જતાવીને એમના તૂટેલા દિલોને દુભાવવા અને એમ વિચારવું કે એ લોકો તમારો એહસાન માને, તમારી સામે

નમેલા રહે, તમારી મોટાઈનો એકરાર કરે, આ બધી ખૂબજ હલકટ લાગણીઓ છે. મુસલમાનનું દિલ આવી લાગણીઓથી મુક્ત હોવું જોઈએ. અલ્લાહતઆલા ફરમાવે છે:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَبْطُلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَىٰ كَمَا الَّذِي

يُنْفِقُ مَالَهُ رِثَاءَ النَّاسِ ۝ (البقره: ૨૧૩)

‘હે ઈમાનવાળા લોકો, તમારી ઝકાત-ખૈરાતને એહસાન જતાવી જતાવીને તથા ગરીબોના દિલ દુભાવીને એ માણસની જેમ માટીમાં ન મિલાવી દો કે જે માત્ર લોકોને દેખાડવા ખાતર ખર્ચ કરે છે.’ (સૂર: બકરહ - ૨૬૪)

૫. અલ્લાહની રાહમાં આપ્યા પછી ગર્વ અને અભિમાન ન જતાવો. લોકો સામે તમારી મોટાઈ દેખાડો નહીં બલકે એમ વિચારીને તમને કંપારી છૂટી જવી જોઈએ કે શીખબર અલ્લાહને ત્યાં મારી આ ખેરાત-સદકો કબૂલ થયો પણ છે કે કેમ? અલ્લાહતઆલા ફરમાવે છે:

وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ

رَاجِعُونَ ۝ (المؤمنون: ૧૦)

‘અને એ લોકો આપે છે (અલ્લાહની રાહમાં) જે પણ આપે છે અને એમના દિલ એ વિચારથી ધ્રુજે છે કે અમારે અલ્લાહ તરફ પાછા ફરવાનું છે.’ (અલ મુ’મિનૂન-૬૦)

૬. ફકીરો તેમજ ગરીબો સાથે નરમ વ્યવહાર કરો, એમને ધમકાવો નહીં, ન તો એમની ઉપર રોફ મારો. એમની ઉપર તમારી મોટાઈ પણ દર્શાવો નહીં. માગનારને આપવા માટે કંઈ ન હોય તો પણ ખૂબજ નરમાશથી અને સારી રીતે દિલગીરી વ્યક્ત કરો કે જેથી કંઈ ન મળ્યું હોય તો પણ તે સુપચાપ દુઆ દેતો દેતો જતો રહે. કુર્આનમાં છે:

وَأَمَّا تُعْرَضْنَ عَنْهُمْ فَبِتَغَاءِ رَحْمَةٍ مِّن رَّبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُلْ لَهُمْ

قَوْلًا مَّيْسُورًا ۝ (بنی اسرائیل: ૧૮)

‘જો તમે એમની ઉપેક્ષા કરવા માટે મજબૂર થઈ જાઓ તો તમારા રુબની કૃપાની

આશા રાખતાં તેમને નરમાઈની વાત કહી દો.' (બની ઈસ્રાઈલ-૨૮)

અને અલ્લાહ તઆલાએ એમ પણ ફરમાવ્યું છે:

(الضحى: ۱۰) ○ وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ ○ 'અને માગનારને ધુત્કારી કાઢો નહીં.'

૭. અલ્લાહની રાહમાં ખૂબ ખુલ્લું ઉદાર દિલ રાખીને ખૂબ ઉમળકા સાથે ખર્ચ કરો. સંકુચિત મન રાખીને, દિલ દુભાવીને અને બળજબરીથી દંડ ભરતા હોય તેમ સમજીને ખર્ચ ન કરો. સફળતાના હક્કદાર માત્ર એ જ લોકો હોય છે જે કંજૂસાઈ, સંકુચિત મન અને કંજૂસી જેવી લાગણીઓથી એમના દિલોને મુક્ત રાખે છે.

(૮) અલ્લાહની રાહમાં હલાલ પૈસો જ વાપરો. અલ્લાહ માત્ર એ જ માલને સ્વીકારે છે જે પાક અને હલાલ હોય. જે મુસલમાન અલ્લાહની રાહમાં ખર્ચ કરવા માટે તત્પરતા ધરાવે છે તે આવું તો કેવી રીતે ચલાવી લે કે તેની કમાણીમાં હરામનો પૈસો પણ ભળી જાય ? અલ્લાહ તઆલા ફરમાવે છે:

(البقرة: ૨૧૮) ○ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ ○

'હે ઈમાનવાળા લોકો ! અલ્લાહની રાહમાં તમારી પાક કમાણી ખર્ચ કરો.'

૯. અલ્લાહની રાહમાં ઉત્તમ પૈસા ખર્ચો. કુર્આનમાં છે: (આલે ઈમરાન -૨૮)

(آل عمران: ૨૧) ○ لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ ○

'તમે હરગિજ નેકી નહીં પામી શકો જ્યાં સુધી એ માલ તમે અલ્લાહની રાહમાં ન આપો કે જે તમને પ્રિય છે.'

અલ્લાહની રાહમાં આપેલો પૈસો આખિરતની શાન્દત જિંદગી માટે જમા થઈ રહ્યો છે તો પછી એક મુસલમાન તેની કાયમી જિંદગી માટે ખરાબ અને નકામો માલ જમા કરાવવાનું કઈ રીતે વિચારી શકે ?

૧૦. ઝકાત ફરજિયાત (વાજિબ) બની ગયા પછી મોડું ન કરો; તરત જ ચૂકવી આપવાનો પ્રયત્ન કરો અને સારી રીતે ગણતરી કરીને આપો કે જેથી ખુદા ન કરે ને તમારા માથે કોઈ રકમ બાકી રહી જાય.

૧૧. ઝકાતની અદાયગી સાંમૂહિક રીતે કરો અને તેને ખર્ચવાનું આયોજન પણ સાંમૂહિક રીતે કરો. જ્યાં જ્યાં મુસલમાનોનું રાજ્ય નથી ત્યાં મુસલમાનોના સંગઠનો બચતુલ માલની સ્થાપના કરીને તેની વ્યવસ્થા કરે.

હજજના આદાબ

૧. હજજ કરવામાં વિલંબ અને બહાના હરગિજ ન કરો. જ્યારે પણ અલ્લાહ તમને એટલું આપી દે કે તમે એ સુંદર ફરજને અદા કરી શકો તેવી સ્થિતિમાં આવી ગયાં હોવ તો વહેલામાં વહેલી તકે રવાના થઈ જાઓ. જિંદગીનો કોઈ ભરોસો નથી કે તમે આ ફર્જને એક વરસ પછી બીજા વરસ ઉપર ટાળતાં રહો.

કુર્આનમાં છે:

وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا ط وَمَنْ
كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ۝

‘અને લોકો ઉપર અલ્લાહનો એ હક્ક છે કે જે તેના ઘર સુધી પહોંચવાની ક્ષમતા ધરાવતો હોય તે તેની હજજ કરે અને જે આ હુકમનું પાલન કરવાની ના પાડે તો તેને ખબર હોવી જોઈએ કે અલ્લાહ તમામ દુનિયાના લોકોથી બેપરવાહ છે.’

કોઈપણ માણસ માટે આના કરતાં મોટી બરબાદી અને વંચિતપણું શું હશે કે અલ્લાહ તેના પ્રત્યે લાપરવાહી અને બેનિસ્બતીનું એલાન કરે ?

હદીસમાં છે: ‘જે માણસ હજજ કરવાનો સંકલ્પ કરે તેણે હજજ કરવામાં ઉતાવળ કરવી જોઈએ કારણ કે બની શકે કે તે બીમાર પડી જાય, બની શકે કે ઊંટણી ખોવાઈ જાય અને બની શકે કે બીજી કોઈ એવી જરૂરત ઊભી થઈ જાય કે જેથી હજજ અશક્ય બની જાય.’ (ઈબ્નેમાજહ)

એટલે કે ક્ષમતા હોવા છતાં અમસ્તા જ બહાનાં કાઢીને ટાળવું જોઈએ નહીં કેમ કે તમને ખબર નથી કે ભવિષ્યમાં સાધનો, અનુકૂળતા અને સગવડો રહેશે કે કેમ, અને ત્યાર પછી ખુદા ન કરે ને તમે હજજે બયતુલ્લાહથી વંચિત રહી જાઓ. અલ્લાહ આવી મેહરૂમીથી દરેક મુસલમાનને બચાવે ! નબી સ. અ. વ. એ આવા લોકો વિષે ખૂબજ કડક શબ્દોમાં ચેતવણી ઉચ્ચારી છે.

હદીસમાં છે: ‘જે માણસને કોઈ બીમારીએ અથવા કોઈ વાસ્તવિક જરૂરિયાતે

અથવા કોઈ જુલ્મી શાસકે રોકી ન રાખ્યો હોય અને આમ છતાં તે હજજ ન કરે, તો પછી તે યહૂદી મરે કે ખ્રિસ્તી.’ (સુનનેકુબરા ભાગ-૪)

અને હ. ઉમર રદિ. ને એમ કહેતાં સાંભળવામાં આવ્યાં છે કે ‘જે લોકો સમર્થ હોવા છતાં હજજ કરતાં નથી, મારું મન કહે છે કે એમની ઉપર દંડ લાગુ કરી દઉં, તેઓ મુસલમાન નથી, તેઓ મુસલમાન નથી.’

૨. અલ્લાહના ઘરની મુલાકાત અને હજજ ફકત તમારા અલ્લાહને રાજી કરવા માટે કરો, બીજા કોઈ દુન્યવી હેતુ માટે આ પવિત્ર ઈરાદાને દૂષિત ન કરો. કુઆનિપાકમાં છે:

وَلَا آمِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ يَتَّغُونَ فَضْلًا مِّن رَّبِّهِمْ وَرِضْوَانًا ۝

(المائدة)

‘અને એ લોકોને સતાવો નહીં કે જે એમના રબની કૃપાની શોધમાં આદરણીય ઘર તરફ જઈ રહ્યાં છે.’

وَأْتِمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ ۝ (البقرة: 197)

‘હજજ અને ઉમરાહને ફકત અલ્લાહની પ્રસન્નતા ખાતર પૂરાં કરો.’

અને નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે: હજજે મબરૂર^૨ નો બદલો તો જન્મ કરતાં ઓછો છે જ નહીં.’ (મુસ્લિમ, કિતાબુલહજજ)

૩. હજજ માટે જવાની જાહેરાત ન કરો. સુપચાપ જાઓ અને આવો અને એવા દરેક રીતરિવાજથી સખ્તાઈપૂર્વક બચો કે જેમાં દેખાવ અને પ્રદર્શનની સહેજ પણ આશંકા હોય. આમ તો દરેકદરેક કર્મના નેક કર્મ હોવા માટે તેમજ સ્વીકાર્ય કર્મ હોવાનો આધાર એ વાત ઉપર છે કે તે ફકત અલ્લાહને ખુશ કરવા માટે હોય અને બીજી કોઈ ઈચ્છાની તેમાં સહેજ પણ મિલાવટ ન હોય પરંતુ હજજની બાબતમાં વિશેષરૂપે એ બાબતનું ધ્યાન રાખવું જોઈએ કે આ રૂહાની ઈન્કિલાબ અને અંતરની તથા નૈતિકતાની શુદ્ધિનો આખરી ઈલાજ છે, અને જે રૂહાની રોગી આ સચોટ ઈલાજથી પણ સાજો ન થાય તો પછી તેના સાજા થવાની આશ બીજા કોઈ ઈલાજથી ખૂબજ ઓછી રહી જાય છે !

૪. હજજ અદા કરવા માટેની શક્તિ ન હોય તો પણ અલ્લાહના ઘરને જોવાની તમન્ના અને રસૂલુલ્લાહ સ. અ. વ. ના રોઝા મુબારક પર જઈને સલામ પઢવાની

^૧ અલમુન્તકા । ^૨ હજજે મબરૂર એ હજજ કે જે અલ્લાહની પ્રસન્નતા મેળવવા માટે નિયમોના પૂરેપૂરા પાલન સાથે અદા કરવામાં આવી હોય

ઈચ્છા તેમજ હજજ દ્વારા પેદા થનારી ઈબ્રાહીમી ભાવનાઓ-લાગણીઓથી તમારા દિલને આબાદ અને ઉજ્જવળ રાખો. આ ભાવનાઓ વિનાનું દિલ મુસલમાનનું દિલ નથી બલ્કે તે એક વેરાન પંડિયેર છે. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘હજજ અને ઉમરાહ માટે જનારા લોકો અલ્લાહના ખાસ મહેમાનો છે. તેઓ અલ્લાહને દુઆ કરે તો અલ્લાહ કબૂલ કરે છે અને માફી ચાહે છે તો માફ કરી દે છે.’ (તિબરાની)

૫. હજજ માટે સૌથી ઉત્તમ ભાથું સાથે લઈ લો. અને ઉત્તમ ભાથું સંયમ અને પરહેજગારી છે. આ પવિત્ર સફર દરમિયાન અલ્લાહની આજ્ઞાઓનો ભંગ કરવાથી બચનાર અને બયતુલ્લાહની હજજની બરકતોથી વધુમાં વધુ માલામાલ થનાર બંદો એ જ છે જે હરઘડી અલ્લાહથી ડરે છે અને તેની પ્રસન્નતા મેળવવાની લાગણી ધરાવે છે.

कुआني कहे छे: (البقرة: 198) ۞ وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَىٰ ۝

‘અને હજજના સફર માટે ભાથું સાથે લઈ લો અને સૌથી ઉત્તમ ભાથું અલ્લાહનો ડર છે.’

૬. હજજનો ઈરાદો કરો કે તરત જ હજજ માટેની માનસિક તૈયારી શરૂ કરી દો અને એની તરફ જ ધ્યાન કેન્દ્રિત કરી દો. હજજનો ઈતિહાસ જાણી લો અને હજજના એકેએક રૂકનની હકીકત ઉપર ધ્યાનથી વિચારો અને અલ્લાહનું દીન હજજના અરકાન વડે એક મુસલમાનના દિલમાં જે ભાવનાઓ ઉત્પન્ન કરવા માગે છે તેમને સમજવાનો પ્રયત્ન કરો અને પછી એક જાગૃત મુસલમાનની જેમ હજજના અરકાન અદા કરીને એ હકીકતોને પ્રહણ કરવાનો તેમજ એ પ્રમાણે જીવનમાં નેક ક્રાંતિ લાવવાનો પ્રયત્ન કરો કે જેના માટે અલ્લાહે મુસલમાનો ઉપર હજજ ફરજિયાત બનાવી છે. અલ્લાહતઆલા ફરમાવે છે:

وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الضَّالِّينَ ۝

(البقرة: 198)

‘અને અલ્લાહને યાદ કરો જેવી રીતે યાદ કરવાનો તેણે તમને આદેશ આપ્યો છે અને એ હકીકત છે કે તમે લોકો આ પહેલાં આ હકીકતોથી અજાણ હતાં.’ (સૂર: અલ-બકરહ)

આ હેતુ માટે કુઆનીપાકના એ ભાગોનો ઊંડાણપૂર્વક અભ્યાસ કરો કે જેમાં હજજની હકીકત તેમજ હજજથી ઉત્પન્ન થનારી ભાવનાઓ દર્શાવવામાં આવી

છે, અને આના માટે હદીસેપાક અને એ પુસ્તકોનું વાંચન પણ ઉપયોગી રહેશે જેમાં હજજનો ઇતિહાસ અને હજજના અરકાનની હકીકતો ઉપર ચર્ચા કરવામાં આવી હોય.

૭. હજજ દરમિયાન જે મસનૂન દુઆઓ હદીસની કિતાબોમાં નોંધાયેલી છે તે મોઢે કરી લો અને નબી સ. અ. વ. ના શબ્દોમાં જ અલ્લાહતઆલા પાસે એ જ માગો જે રસૂલુલ્લાહ સ. અ. વ. એ માંગ્યું હતું.

૮. તમારી હજજની બરાબર જાળવણી કરો, તેને સાચવો અને તકેદારી રાખો કે તમારી હજજ ક્યાંક એ દુનિયાપરસ્ત લોકોની હજજ ન બની જાય કે જેમનો આખિરતમાં કોઈ ભાગ-હિસ્સો નથી કેમ કે તેઓ આખિરત તરફથી આંખો મીંચીને બધું જ દુનિયામાં જ ઈચ્છે છે. તેઓ જ્યારે બયતુલ્લાહ પહોંચે છે ત્યારે એમની દુઆ આ હોય છે.

رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَالَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ۝ (البقرة: ۲۲۰)

‘હે પરવરદિગાર ! અમને જે કંઈ આપવું હોય બસ આ જ દુનિયામાં આપી દે. આવા (દુનિયાપરસ્ત) લોકોનો આખિરતમાં કોઈ ભાગ-હિસ્સો નથી.’

તમે હજજ દ્વારા બંને દુનિયાઓનું સદ્ભાગ્ય અને સફળતા માગો અને અલ્લાહ પાસે દુઆ માગો કે પરવરદિગાર ! હું તારા દરબારમાં એટલા માટે આવ્યો છું કે તું બંને જિંદગીઓમાં મને સફળ બનાવ. અને આવી દુઆ માંગે છે:

رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ

النَّارِ ۝ (البقرة: ૨૦૧)

‘હે પરવરદિગાર ! અમને આ દુનિયામાં પણ ભલાઈ આપ અને આખિરતમાં પણ ભલાઈ આપ અને અમને આગની સજાથી બચાવ.’

૯. હજજ દરમિયાન અલ્લાહની આજ્ઞાઓનો ભંગ કરવાની બાબતમાં ખૂબજ સાવધાનીથી વર્તો. હજજની મુસાફરી અલ્લાહના ઘરની મુસાફરી છે. તમે અલ્લાહના મહેમાન બનીને ગયાં છો, તેની સાથેના બંદગીનો કરાર પુનર્જિવિત કરવા ગયાં છો, હજરે અસ્વદ ઉપર હાથ રાખીને તમે જાણે કે અલ્લાહના હાથમાં હાથ દઈને પ્રતિજ્ઞા લો છો અને તેની ઉપર ચુંબન કરીને અલ્લાહના ઘરને ચુંબન કરો છો, વારંવાર તકબીર અને તહલીલના પોકારો કરી-કરીને તમારી વફાદારી અને નિષ્ઠા જાહેર કરો છો. આવા માહોલમાં વિચારો કે જરા જેટલો ગુનો કે ભૂલ

તેમાં ભળી જાય તો તે કેટલી ભૂંડી લાગશે. અલ્લાહે તેના દરબારમાં હાજરી આપનારા બંદાઓને ચેતવ્યાં છે:

وَلَا فَسُوقٌ 'અલ્લાહની નાફરમાની વાતો ન થવી જોઈએ.'

૧૦. હજજ દરમિયાન લડાઈ-ઝઘડાની વાતોથી સંપૂર્ણપણે બચો. મુસાફરી દરમિયાન જ્યારે ઠેરઠેર ભીડ હોય, અગવડો પડે, ડગલે ને પગલે હિતો ટકરાતા હોય, ઠેરઠેર લાગણીઓને ઠેસ પહોંચે તો એવા વખતે અલ્લાહના મહેમાને ઉદાર મન રાખીને બલિદાનની ભાવના દાખવો, અને દરેકની સાથે માફી અને દરગુજરનું વલણ અપનાવો તેમજ ઉદારતાપૂર્વક વર્તો, એટલે સુધી કે નોકર-ચાકરને ઠપકો આપવાથી પણ દૂર રહો. અલ્લાહતઆલા ફરમાવે છે:

وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ 'અને હજજમાં લડાઈ-ઝઘડાની વાતો ન થાય.'

૧૧. હજજ દરમિયાન જાતીય ઈચ્છાઓઓથી પણ બચો અને બચવા માટેની પૂરેપૂરી કાળજી રાખો. હજજ દરમિયાન મુસાફરીમાં જ્યારે લાગણીઓના ઉશ્કેરાઈ જવાની અથવા નજરો આઝાદ થઈ જવાની બીક થોડી વધારે હોય ત્યારે તમે વધારે સાવચેત બની જાઓ અને મન તથા શૈતાનની ચાલો સામે પોતાને સુરક્ષિત રાખવાની કોશિશો વધારી દો અને જો તમારી પત્ની/પતિ તમારી સાથે હોય તો તેની સાથેનો ખાસ સંબંધ ન બાંધો બલ્કે એવી વાતોથી પણ જાગૃત રીતે દૂર રહો જે જાતીય ઈચ્છાઓને ઉત્તેજિત કરવાનું કારણ બની શકે તેમ હોય. અલ્લાહે સાવધાન રહેવા માટે ફરમાવ્યું છે :

الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ ۖ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفْتٌ

'હજજના મહિનાની બધાને ખબર છે. જે માણસ આ નિર્ધારિત મહિનાઓમાં હજજનો ઈરાદો કરે તેણે સાવધાની રાખવી જોઈએ કે હજજ દરમિયાન જાતીય ઈચ્છાઓની વાતો ન થાય.' (સૂર: બકરહ: ૧૮૭)

અને નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું છે:

'જે માણસ અલ્લાહના આ ઘરની મુલાકાત માટે અહીં આવ્યો અને નિર્લજજતા અને જાતીય ઈચ્છાની વાતોથી બચતો રહ્યો અને ગુનાઓમાં પણ ન પડ્યો તો તે સ્વચ્છ-શુદ્ધ બનીને એવી રીતે પાછો ફરે છે કે જાણે તે માતાના ઉદરમાંથી પાક-સાફ જન્મ લે છે. (બુખારી, મુસ્લિમ)

૧૨. શઆઈરુલ્લાહ એટલે કે અલ્લાહની નિશાનીઓનો પૂરેપૂરો આદર કરો. કોઈપણ રૂહાની અને ગુપ્ત હકીકતનો ભાસ કરાવવા માટે તેમજ યાદ દેવડાવવા

માટે જે વસ્તુને ચિહ્ન તરીકે ઠરાવી છે તેને 'શર્હરહ' કહેવાય છે 'શઆઈર' એનું બહુવચન રૂપ છે. હજજમાં આવતી બધી જ વસ્તુઓ ખુદાપરસ્તીની કોઈને કોઈ હકીકતનું ભાન કરાવવા માટેની નિશાની રૂપે ઠરાવવામાં આવેલી છે. આ બધાનો આદર કરો. કુર્આનમાં અલ્લાહતઆલા ફરમાવે છે:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْلُوا شَعَائِرَ اللَّهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا
الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا أَمِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ يَتَتَفَعُونَ فُضُلًا مِّنْ
رَّبِّهِمْ وَرِضْوَانًا ۝

'અને હે મુસલમાનો ! ખુદાપરસ્તીની આ નિશાનીઓનું અપમાન ન કરો, ન તો આદરના આ મહિનાઓનું અપમાન કરો, ન તો કુર્બાનીના જનાવરો ઉપર જુલ્મ કરો. ન તો એ જનાવરો ઉપર હાથ નાખો કે જેમના ગળામાં અલ્લાહની ભેટના પ્રતીકમાં પટ્ટા પહેરાવવામાં આવેલાં છે અને ન તો એ લોકોના માર્ગમાં આડચણ બનો કે જે તેમના પરવરદિગારની કૃપા-મહેરબાની અને તેની પ્રસન્નતાની શોધમાં આદરણીય મકાન (કા'બા) તરફ જઈ રહ્યાં હોય. (અલ-માઈદહ)

અને સૂર: હજજમાં ફરમાવ્યું છે:

وَمَنْ يُعْظِمْ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ. (૧૩:૬૧)

'અને જે ખુદાપરસ્તીની આ નિશાનીઓનો આદર જાળવે કે જે અલ્લાહે ઠરાવેલી છે તો આ દિલોની પરહેઝગારીની વાત છે.' (અલ હજજ-૩૨)

૧૩. હજજના અરકાન અદા કરતી વખતે અત્યંત આજીજ અને નરમાઈ, વિવશતા અને લાચારીની કેફિયત પેદા કરો કેમ કે અલ્લાહને બંદાની આજીજ અને લાચારી જ સૌથી વધારે પસંદ છે. નબી સ. અ. વ. ને જ્યારે કોઈએ પૂછ્યું કે, 'હાજી કોણ છે ? ત્યારે આપે ફરમાવ્યું : જેના વાળ વિખરાયેલાં હોય અને જે મેલોધેલો હોય.'

૧૪. એહરામ પહેરી લીધા પછી દરેક નમાઝ પછી દરેક ઊંચી જગ્યાએ ચઢતી વખતે તેમજ દરેક ઢાળ પરથી ઉતરતી વખતે તથા દરેક કાફલા સાથે ભેટો થતાં અને દરરોજ સવારે ઊઠતી વખતે ઊંચા સાદે તલ્બીયહ પઢો. તલ્બીયહ આ પ્રમાણે છે.

لَيْكَ اَللّٰهُمَّ لَيْكَ لَيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَيْكَ اِنَّ

اَلْحَمْدُ وَالنِّعْمَةُ لَكَ وَالْمُلْكُ لَا شَرِيكَ لَكَ. (سُكُوٰتًا)

‘હું હાજર છું, એ અલ્લાહ, હું હાજર છું ! તારો કોઈ ભાગીદાર નથી, હું હાજર છું બેશક તમામ પ્રશંસા તારા જ માટે છે, નિયામતો બધી તારી જ છે, તમામ બાદશાહી તારી જ છે, તારો કોઈ ભાગીદાર નથી.’

૧૫. અરફાતના મેદાનમાં હાજર થઈને વધુમાં વધુ તૌબા અને અસ્તગફાર પઢો. કુર્આન સૂચના આપે છે:

ثُمَّ اٰفِيْضُوْا مِنْ حَيْثُ اَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوْا لِلّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ

رَحِيْمٌ ۝ (البقرة)

‘પછી તમે (મક્કાનિવાસી) પણ ત્યાંથી જ પાછા વળો કે જ્યાંથી બીજા બધા લોકો પાછા વળે છે અને અલ્લાહ પાસે માફી માગો, બેશક અલ્લાહ ઘણો જ માફ કરનાર અને ઘણો જ દયાવાન છે.’

અને નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘અલ્લાહને ત્યાં અરફાતનો દિવસ બીજા બધા જ દિવસો કરતાં વધારે મહત્વનો છે. આ દિવસે અલ્લાહ દુનિયાના આકાશ ઉપર વિશેષ ધ્યાન દઈને ફરિશ્તાઓ સમક્ષ તેના હાજી બંદાઓની આજીજી અને લાચારીની હાલત ઉપર ગર્વ કરે છે. ફરિશ્તાઓને કહે છે: ‘ફરિશ્તાઓ ! જુઓ મારા બંદાઓ પરેશાન હલાતમાં અને તડકામાં મારી સામે ઊભાં છે, આ લોકો દૂર દૂરથી અહીં આવ્યાં છે, મારી કૃપાની આશા એમને અહીં લઈ આવી છે, જોકે તેમણે મારા અઝાબને જોયો નથી.’ આ ગર્વવાણી પછી લોકોને જહન્નમના અઝાબથી મુક્ત કરવાનો હુકમ આપવામાં આવે છે અને અરફાતના દિવસે એટલા બધા લોકોને માફી બક્ષવામાં આવે છે કે એટલા બધાને કોઈ દિવસે પણ બક્ષવામાં આવતાં નથી.’ (ઈબ્ને હિબ્બાન)

૧૬. મિના પહોંચીને એ જ ભાવના અને લાગણી સાથે કુરબાની કરો કે જે ભાવનાઓની સાથે અલ્લાહના મિત્ર હ. ઈબ્રાહીમ અ. સ. એ તેમના વ્હાલા દીકરા હ. ઈસ્માઈલ અ. સ. ના ગળા ઉપર છરી મૂકી હતી અને કુરબાનીની એ લાગણીને તમારા દિલ અને દિમાગ ઉપર એવી રીતે છવાઈ જવા દો કે જીવનના દરેક

ક્ષેત્રમાં તમે કુરબાની આપવા માટે તૈયાર છો અને જીવન હકીકતમાં આ વચનનું અમલી રૂપ બની જાય કે,

إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا

شَرِيكَ لَهُ. (النعام: ١٦٢-١٦٣)

‘બેશક, મારી નમાઝ અને અને મારી કુરબાની, મારું જીવન અને મારું મૃત્યુ એક અલ્લાહ માટે છે કે જે તમામ જગતનો માલિક છે, જેનો કોઈ ભાગીદાર નથી.’

૧૭. હજજના દિવસો દરમિયાન સતત અલ્લાહની યાદમાં લાગેલાં રહો અને ક્યારેય દિલને એની યાદથી ગાફેલ થવા ન દો. અલ્લાહની યાદ જ તમામ ઈબાદતોનું અસલ ગુણ છે. અલ્લાહ ફરમાવે છે:

وَادْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ ۚ (البقرة: ૧૮૩)

‘અને ગણતરીના આ થોડા દિવસો દરમિયાન અલ્લાહની યાદમાં વ્યસ્ત રહો. (સૂર: બકરહ)

અને ફરમાવ્યું:

فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَائِكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا ۚ (البقرة: ૨૦૦)

‘પછી જ્યારે તમે હજજમાં તમામ અરકાન અદા કરી લો ત્યારે જેવી રીતે પહેલાં તમે તમારા બાપદાદાનો ઝિક કરતા હતાં તેવી જ રીતે હવે અલ્લાહનો ઝિક કરો બલકે એનાથી પણ વધારે.’

હજજના અરકાનનો હેતુ જ એ છે કે તમે આ દિવસોમાં સતત અલ્લાહની યાદમાં ગળાડૂબ રહો અને એ દિવસોમાં તેની યાદ એવી રીતે તમારા દિલોમાં વસી જાય કે પછી જીવનની દોડદાડમાં અને સંઘર્ષમાં કોઈ વસ્તુ તમને તેની યાદથી ગાફેલ ન કરી શકે. જહાલતના જમાનામાં લોકો હજજના અરકાન પૂરા કરીને એમના વડવાઓ અને પુરોગામીઓની બડાશખોરીનાં ગીતો ગાતાં હતાં. અલ્લાહે આદેશ આપ્યો કે આ દિવસો અલ્લાહની યાદમાં પસાર કરો અને તેની જ મોટાઈના ગીત ગાઓ જે હકીકતમાં મોટો છે.

૧૮. અલ્લાહના ઘરનો તવાફ આશિકની ભાવનાથી કરો. અલ્લાહ ફરમાવે

છે: 'અને બયતુલ્લાહનો તવાફ કરવો જોઈએ.'

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

'અલ્લાહ દરરોજ તેના હાજી બંદાઓ માટે એકસો વીસ કૃપાઓ ઉતારે છે જેમાંથી સાઈઠ કૃપાઓ એમના માટે હોય છે જે બયતુલ્લાહનો તવાફ કરે છે, ચાળીસ એમના માટે કે જે ત્યાં નમાઝ અદા કરે છે અને વીસ એ લોકો માટે જે ફક્ત કા'બાને જોતા રહે છે.' (બયહકી)

અને નબી સ. અ. વ. એ એમ પણ ફરમાવ્યું છે: 'જેણે પચાસ વખત બયતુલ્લાહનો તવાફ કરી લીધો તે તેના ગુનાહોથી એવી રીતે શુદ્ધ થઈ ગયો કે જાણે તેની માતાએ તેને આજે જ જન્મ આપ્યો છે'. (તિર્મિઝી)

૩. સામુહિક જીવનની સુધારણા

(૨૩)

માતા-પિતાની સાથે વ્યવહારના આદાબ

૧. માતા-પિતાની સાથે સારો વ્યવહાર કરો અને તેમની સાથે ઉમદા વ્યવહાર કરવાનો જે મોકો મળ્યો છે તેને દુનિયા અને આખિરતની ખુશનસીબી માનો. અલ્લાહ પછી માણસ ઉપર સૌથી વધારે હક્ક માતા-પિતાનો જ છે. માતા-પિતાના હક્કનું મહત્ત્વ અને ઉચ્ચતાનો ખયાલ આના ઉપરથી કરો કે કુઆનિપાકમાં ઠેરઠેર માતા-પિતાના હક્કનો ઉલ્લેખ અલ્લાહના હક્કોની સાથે કરવામાં આવ્યો છે અને અલ્લાહના આભારની સાથે જ માતા-પિતાના આભારી થવાની પણ ભારપૂર્વક સૂચના આપવામાં આવી છે.

وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا

(બી.અ.અ.અ.)

‘અને તમારા પરવરદિગારે ફેંસલો આપી દીધો છે કે તમે અલ્લાહ સિવાય બીજા કોઈની બંદગી ન કરો તથા માતા-પિતાની સાથે સદ્વ્યવહાર કરો. (સૂર: બની ઈસ્રાઈલ)

હ. અબ્દુલ્લાહ બિન મસૂદિદ રદિ. કહે છે કે મેં નબી સ. અ. વ. ને પૂછ્યું કે, કયું કામ અલ્લાહને સૌથી વધારે પ્રિય છે? તો નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: ‘એ નમાઝ કે જે એના નિયત સમયે અદા કરવામાં આવે.’ મેં ફરી પૂછ્યું કે, એના પછી કયું કામ અલ્લાહને સૌથી વધારે પ્રિય છે? ફરમાવ્યું: ‘માતા-પિતા સાથે સદ્વ્યવહાર!’ મેં એ પછી પૂછ્યું કે, ત્યારપછી? તો ફરમાવ્યું: ‘અલ્લાહની રાહમાં જિહાદ કરવો.’ (બુખારી અને મુસ્લિમ)

હ. અબ્દુલ્લાહ રદિ. ફરમાવે છે કે એક માણસ નબી સ. અ. વ. પાસે આવ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે હું આપના હાથ ઉપર હિજરત અને જિહાદ માટે બચાવત

કરું છું અને અલ્લાહ પાસે એનું વળતર માગું છું. નબી સ. અ. વ. એ પૂછ્યું: શું તમારા માતા-પિતામાંથી કોઈ હયાત છે?’ તેણે કહ્યું કે, ‘હા જી, (બલકે અલ્લાહનો આભાર છે કે) બંને હયાત છે.’ નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: શું તમે ખરેખર અલ્લાહ પાસેથી તમારી હિજરત અને જિહાદનો બદલો મેળવવા માગો છો?’ તેણે કહ્યું ‘હા, હું અલ્લાહ પાસેથી બદલો મેળવવા માગું છું.’ નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: ‘તો જાઓ, તમારા માતા-પિતાની સેવામાં રહીને એમની સાથે સારો વ્યવહાર કરો.’ (મુસ્લિમ)

૬. અબૂ ઉમામા રદિ. કહે છે કે એક માણસે નબી સ. અ. વ. ને પૂછ્યું કે, ‘હે અલ્લાહના રસૂલ ! માતા-પિતાનો ઓલાદ ઉપર શું હક્ક છે?’ ફરમાવ્યું: ‘માતા-પિતા જ તમારી જન્મત છે અને માતા-પિતા જ દોજખ.’ (ઇબ્નેમાજહ)

એટલે કે એમની સાથે સારો વ્યવહાર કરીને તમે જન્મતને પાત્ર બનશો અને એમના હક્કોને કચડીને તમે જહન્નમનું ઈંધણ બનશો.

૨. માતા-પિતાના અભારી બનીને રહો. ઉપકાર કરનારનો આભાર માનવો અને તેના ઉપકારને યાદ રાખવો એ સજજનતાનો પહેલો તકાદો છે અને હકીકત એ છે કે આપણા અસ્તિત્વનું અનુભવી શકાય તેવું કારણ માતા-પિતા છે. પછી માતા-પિતાના જ ઉછેર અને દેખરેખ હેઠળ આપણે મોટા થઈએ છીએ અને ડૉશિયારીની અવસ્થાએ પહોંચીએ છીએ તેમજ તેઓ જે અસાધારણ બલિદાનો, બેમિસાલ મહેનત અને અનહદ સ્નેહ સાથે આપણા પાલનપોષણની જવાબદારી ઉઠાવે છે તે જોતાં આપણી ફરજ બને છે કે આપણા દિલમાં એમના પ્રત્યે શ્રદ્ધા અને આભારની લાગણી તેમજ મોટાઈ અને પ્રેમની લાગણી રાખવી જોઈએ અને આપણું એકેએક રૂવાડું એમનો આભારી બનવું જોઈએ. એટલા જ માટે અલ્લાહ તઆલાએ તેના પ્રત્યે આભાર વ્યક્ત કરવાની સાથે જ માતા-પિતાનો પણ આભાર માનવાની ભારપૂર્વક તાકીદ કરી છે:

○ أَنْ أَشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ ○ (અમે હુકમ આપ્યો છે) મારો આભાર

માન અને તારા માતા-પિતાનો આભારી થા.’

૩. માતા-પિતાને હંમેશાં ખુશ રાખવાનો પ્રયત્ન કરો અને એમની મરજી વિરુદ્ધ કે એમના સ્વભાવની વિરુદ્ધ જઈને ક્યારેય એવી કોઈ વાત ન બોલો કે જે એમને ગમે નહીં, ખાસ કરીને વૃદ્ધાવસ્થામાં જ્યારે તેમનો સ્વભાવ થોડો ચીડિયો થઈ

જાય છે ત્યારે તેઓ એવી એવી માગણીઓ અને તકાદા કરે છે કે જે શક્ય હોતાં નથી. એવા સમયે પણ બધી જ વાતો ખુશીખુશી સહન કરી લો અને એમની સાથે કોઈ વાતથી કંટાળીને જવાબમાં કોઈ એવી વાત હરગિજ ન કરો કે જે એમને ગમે નહીં, અને એમની લાગણી દુભાય. ’

إِنَّمَا يَبْتَغُونَ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمْ أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا آفٍ
وَلَا تَنْهَرُهُمَا. (بنی اسرائیل: ۲۳)

‘જો એમનામાંથી એક કે બંને તમારી સામે ઘડપણની ઉંમરે પહોંચી જાય તો તમે તેમને ઉફ ન કહો તેમજ તેમને ઠપકો ન આપો.’

હકીકતમાં વૃદ્ધાવસ્થામાં સહનશીલતા રહેતી નથી અને નબળાઈના કારણે પોતાના મહત્વનો એહસાસ વધી જાય છે એટલા માટે નાની-નાની વાત પણ એમને અસર કરી જાય છે તેથી આ નાજુકાઈને ધ્યાનમાં રાખીને તમારી વાણી કે વર્તન દ્વારા માતા-પિતાને નારાજ થવાની કોઈ તક ન આપો.

હ. અબ્દુલ્લાહ બિન અમ્ર રદિ. કહે છે કે નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: ‘અલ્લાહની પ્રસન્નતા પિતાની પ્રસન્નતામાં છે અને અલ્લાહની નારાજગી પિતાની નારાજમાં છે.’ (તિર્મિઝી, ઈબ્નેહિબ્બાન, હાકિમ)

એટલે કે જો કોઈ માણસ તેના ખુદાને રાજી રાખવા માગતો હોય તો તે તેના માતા-પિતાને ખુશ રાખે. પિતાને નારાજ કરીને તે અલ્લાહના ગુસ્સાને ઉત્તેજિત કરશ. ફ.

હ. અબ્દુલ્લાહ રદિ. કહે છે કે, એક માણસ તેના માતા-પિતાને રડતાં મૂકીને નબી સ. અ. વ. પાસે હિજરત માટે બયઅત કરવા માટે હાજર થયો ત્યારે નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: જા, તારા માતા-પિતા પાસે પાછો જા અને એમને એવી રીતે રાજી કરીને આવ કે જેવી રીતે તું એમને રડાવીને આવ્યો છે.’ (અબૂદાઉદ)

૪. માતા-પિતાની સેવા મન લગાવીને કરો. જો અલ્લાહે તમને આવી તક આપી હોય તો હકીકતમાં આ તમારા માટે એક રસ્તો છે કે તમે તમારી જાતને જન્મતને પાત્ર બનાવી શકો અને અલ્લાહની પ્રસન્નતા પામી શકો. માતા-પિતાની સેવા વડે જ દુનિયા અને આખિરતની ભલાઈ, સદ્ભાગ્ય અને મોટાઈ પ્રાપ્ત થાય છે અને માણસ બંને જગતમાં આફતોથી સુરક્ષિત રહે છે. હ. અનસ રદિ. એ કહ્યું

છે કે નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું:

‘જે માણસ એમ ઈચ્છતો હોય કે તેનું આયુષ્ય લાંબુ થાય અને તેની રોજીનું વિસ્તરણ થાય તો તેણે તેના માતા-પિતા સાથે ભલાઈનું વર્તન કરવું જોઈએ અને સગાં સાથે સદ્વ્યવહાર કરવો જોઈએ. (અત્તર્ગીબ વ તર્હીબ)

અને નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘એ માણસ અપમાનિત થાય, ફરીથી અપમાનિત થાય, ફરીથી અપમાનિત થાય. લોકોએ પૂછ્યું કે, અલ્લાહના રસૂલ ! કોણ ? તો ફરમાવ્યું: ‘એ માણસ કે જેણે તેના માતા-પિતાને વૃદ્ધાવસ્થામાં જોયાં-બંનેને જોયા અથવા કોઈ એકને- અને પછી (એમની સેવા કરીને) જન્મતમાં દાખલ ન થયો.’ (મુસ્લિમ)

એક પ્રસંગે તો નબી સ. અ. વ. એ માતા-પિતાની સેવાને જિહાદ જેવી મહાન ઈબાદત ઉપર પણ સરસાઈ આપી અને એક સહાબી રદિ. ને જિહાદમાં જવાથી અટકાવી દઈને માતા-પિતાની સેવા કરવાની ભારપૂર્વકની સૂચના આપી.

હ. અબ્દુલ્લાહ બિન અમર રદિ. ફરમાવે છે કે, હું નબી સ. અ. વ. પાસે જિહાદમાં જોડાવવાના આશયથી ગયો. નબી સ. અ. વ. એ એમને પૂછ્યું કે, ‘તમારા માતા-પિતા હયાત છે ? તેણે કહ્યું, ‘હા, હયાત છે’ તો ફરમાવ્યું: ‘જાઓ અને એમની સેવા કરતા રહો, આ જ જિહાદ છે.’ (બુખારી, મુસ્લિમ)

પ. માતા-પિતાનો આદર કરો અને કોઈપણ એવું કામ ન કરો કે જે એમના આદરની વિરૂદ્ધ હોય.

وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا ۝ (بنی اسرائیل: ۲۳)

‘અને એમની સાથે આદર સાથે વાત કરો.’

(સૂર: બનીઈસ્રાઈલ-૨૩)

એક વખત હ. અબ્દુલ્લાહ બિન ઉમર રદિ. એ હ. ઈબ્ને અબ્બાસ રદિ. ને પૂછ્યું કે, ‘શું તમે ઈચ્છો છો કે જહાન્નમથી દૂર રહો અને જન્મતમાં દાખલ થાવ ?’ ઈબ્ને અબ્બાસએ કહ્યું કે, ‘કેમ નહીં, અલ્લાહના સોગંદ, આવું જ ઈચ્છું છું.’ હ. ઈબ્ને ઉમર રદિ. એ પૂછ્યું, ‘તમારા માતા-પિતા હયાત છે ?’ ઈબ્ને અબ્બાસ રદિ. એ કહ્યું, ‘જી, હા. મારી માતા હયાત છે.’ ઈબ્ને ઉમર રદિ. એ કહ્યું: ‘તમે એમની સાથે નરમાશપૂર્વક વાતચીત કરો, એમના ખાવા-પીવાનો ખ્યાલ રાખો તો જરૂર

જન્મતમાં જશો, અલબત્ત એ શરતે કે કબીરા ગુનાઓથી બચતા રહો.’
(અલઅદબુલમુફરદ)

૬. અબૂહુરૈરહ રદિ. એ એક વખત બે માણસોને જોયાં. એકને પૂછ્યું કે, આ બીજો તમારો કોણ થાય છે? તો તેણે કહ્યું કે, આ મારા પિતા છે. તેમણે કહ્યું કે, જુઓ ક્યારેય એમનું નામ ન લેશો, એમની આગળ ન ચાલશો અને ક્યારેય એમની પહેલાં બેસશો નહીં. (અલઅદબુલમુફરદ)

૬. માતા-પિતાની સાથે નમ્રતાપૂર્વક અને વિનમ્રભાવે વર્તો.

وَخُفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الدَّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ ۝ (سُورَةُ الْأَنْكَالِ: ۱۷)

‘અને નમ્રતા અને વિનમ્રભાવે એમની સામે પથરાયેલાં રહો.’

વિનમ્રભાવે પથરાયેલા રહેવાનો અર્થ એ છે કે દરેક વખતે એમના દરજ્જાનો ખ્યાલ રાખો અને ક્યારેય એમની સામે તમારી મોટાઈ ન દર્શાવો તેમજ એમની માનહાનિ થાય એવું કંઈ પણ ન કરો.’

૭. માતા-પિતાને ખૂબ પ્રેમ કરો અને આને તમારા માટે સદ્ભાગ્ય અને આખિરતના બદલાનું કારણ માનો. ૬. ઈબ્ને અબ્બાસ રદિ. કહે છે કે, નબી સ. અ. વ. ફરમાવે છે કે, ‘જે નેક ઓલાદ માતા-પિતા ઉપર પ્રેમભરી નજરથી જુએ છે તેના બદલામાં અલ્લાહ તેને એક હજજેમકબૂલ (કબૂલ થનારી હજજ)નો સવાબ એનાયત કરે છે.’ લોકોએ પૂછ્યું કે, ‘જો કોઈ એક દિવસમાં સો વખત આવી રીતે પ્રેમ અને સ્નેહની નજરથી જુએ તો?’ ફરમાવ્યું: ‘હા, જો કોઈ સો વખત આવું કરે તો પણ. અલ્લાહ (તમારી આ કલ્પનાથી) ઘણો મોટો અને (સંકુચિત મન જેવી ખામીઓ)થી તદ્દન પર છે.’ (મુસ્લિમ)

૮. માતા-પિતાનું આજ્ઞાપાલન દિલથી કરો. જો તેઓ થોડો અતિરેક પણ કરતાં હોય તો પણ ખુશી ખુશી એમની આજ્ઞાનું પાલન કરો અને એમના મોટાં અહેસાનોને નજર સામે રાખીને એમની એવી માગણીઓ પણ ખુશીથી પૂરી કરો કે જે તમારી પસંદગી અને સ્વભાવને અનુરૂપ ન હોય. અલબત્ત, એ દીનની વિરૂદ્ધ ન હોવી જોઈએ.

૬. અબૂસૈઈદ રદિ. કહે છે કે, યમનનો એક માણસ નબી સ. અ. વ. ની પાસે આવ્યો. નબી સ. અ. વ. એ પૂછ્યું: ‘યમનમાં તમારું કોઈ છે?’ તેણે કહ્યું: ‘હા, મારા માતા-પિતા છે.’ તો આપે પૂછ્યું: ‘તેમણે તેમને પરવાનગી આપી દીધી છે?’

તેણે કહ્યું, 'ના, (મેં તો પરવાનગી લીધી નથી)' આપે ફરમાવ્યું: 'સારું, તમે પાછા જાઓ અને માતા-પિતાની પરવાનગી મેળવો, જે તેઓ પરવાનગી આપી દે તો તમે જિહાદમાં સામેલ થાઓ નહીં તો (એમની સેવામાં રહીને) એમની સાથે સારો વ્યવહાર કરતા રહો.' (અબુદાઉદ)

માતાપિતાના આજ્ઞાપાલનના મહત્વનો ખ્યાલ એ વાત ઉપરથી કરી જુઓ કે એક માણસ માઈલો દૂરથી આવે છે અને નબી સ. અ. વ. ના સાનિધ્યમાં રહી દીનના વિજય માટે જિહાદમાં સામેલ થવા માગે છે પણ નબી સ. અ. વ. એને પાછો મોકલી દે છે અને કહે છે કે તમે એ જ શરતે જિહાદમાં સામેલ થઈ શકો કે જ્યારે તમારા માતા-પિતા બંને તમને પરવાનગી આપે !

હ. ઈબ્ને અબ્બાસ રદિ. કહે છે કે નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: જે માણસે સવાર એવી હાલતમાં કરી કે તે એ આદેશોમાં અલ્લાહનો આજ્ઞાકિત રહ્યો કે જે તેણે માતા-પિતાના માટે ઉતાર્યા છે તો તેણે એવી હાલતમાં સવાર જોઈ કે તેના માટે જન્મતના બે દરવાજાં ખુલ્લાં છે અને જે માતા-પિતામાંથી કોઈ એક હોય તો જન્મતનો એક દરવાજો ખુલેલો છે ! અને કહ્યું કે, જે માણસે એવી હાલતમાં સવાર જોઈ કે તે માતા-પિતા માટે અલ્લાહના મોકલેલા હુકમની નાફરમાની કરી રહ્યો છે તો તેણે એવી હાલતમાં સવાર જોઈ કે તેના માટે દોજખના બે દરવાજા ખુલ્લાં છે અને જે માતા-પિતામાંથી કોઈ એક હોય તો દોજખનો એક દરવાજો ખુલેલો છે. એ માણસે પૂછ્યું કે, 'હે અલ્લાહના રસૂલ ! જે માતા-પિતા તેની સાથે અત્યાચારપૂર્વક વર્તી રહ્યાં હોય તો પણ ? ફરમાવ્યું: હા, જે અત્યાચાર કરી રહ્યાં હોય તો પણ, જે અત્યાચાર કરી રહ્યાં હોય તો પણ, જે અત્યાચાર કરી રહ્યાં હોય તો પણ.' (મિશકાત)

૯. માતા-પિતાને તમારા માલના માલિક માનો અને એમના માટે ઉદાર દિલથી ખર્ચ કરો. કુર્આનમાં છે:

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ ۗ قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِّنْ خَيْرٍ فَلَئُوَ الَّذِينَ

(البقرة: ૨૧૫)

'લોકો આપને પૂછે છે, અમે શું ખર્ચ કરીએ ? જવાબ આપો કે જે માલ પણ તમે ખર્ચો તેના સૌથી પહેલા હકદાર માતા-પિતા છે.'

એક વખત નબી સ. અ. વ. પાસે એક માણસ આવ્યો અને તેના પિતાની ફરિયાદ

કરવા લાગ્યો કે, તેઓ ચાહે ત્યારે મારો માલ લઈ લે છે. નબી સ.અ.વ.એ એ માણસના પિતાને બોલાવ્યાં. લાકડીના ટેકે ચાલતો એક વૃદ્ધ માણસ આવ્યો. આપે એ વૃદ્ધ માણસ પાસે વિગતો પૂછી તો તેણે કહેવા માંડ્યું કે: ‘અલ્લાહના રસૂલ ! એક જમાનો હતો જ્યારે આ કમજોર અને લાચાર હતો અને મારામાં બળ હતું. હું માલદાર હતો અને આ ખાલી હાથ હતો. મેં ક્યારેય તેને મારી ચીજ લેવાથી નથી રોક્યો. આજે હું કમજોર છું અને એ તંદુરસ્ત અને બળવાન છે. હું ખાલી હાથ છું અને એ માલદાર છે. હવે એ તેનો માલ મારાથી બચાવી બચાવીને રાખે છે. વૃદ્ધ માણસની વાત સાંભળીને નબી સ.અ.વ. રડી પડ્યાં અને (વૃદ્ધના હીકરા તરફ જોઈને ફરમાવ્યું: ‘તું અને તારો માલ તારા પિતાનાં છે.’

૧૦. માતા-પિતા જો મુસલમાન ન હોય તો પણ એમની સાથે સારું વર્તન દાખવો, એમનો આદર કરો અને એમની સેવામાં બરાબર વ્યસ્ત રહો, અલબત્ત, જો તેઓ, શિક્ક અને ગુનાનાં કામોનો હુકમ આપે તો એમની આજ્ઞા માનવાનો ઈન્કાર કરી દો અને એમની વાત હરગિજ ન માનો.

وَإِنْ جَاهَدَاكَ عَلَىٰ أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا

تَطِعُهُمَا وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا ۝ (الاحقاف: ૧૫)

‘જો માતા-પિતા દબાણ કરે કે મારી સાથે બીજાને ભાગીદાર બનાવો કે જેની તમને જાણ નથી તો હરગિજ એમની વાત ન માનો અને દુનિયામાં એમની સાથે ભલું વર્તન કરતા રહો.’

હ. અસ્મા રદિ. કહે છે કે નબી સ.અ.વ.ના જમાનામાં મારી પાસે મારી માતા આવ્યાં અને એ વખતે તેઓ મુશ્કિલ હતાં. મેં નબી સ.અ.વ.ને કહ્યું કે, ‘મારી પાસે મારી માતા આવ્યા છે અને તેઓ ઈસ્લામ પ્રત્યે નફરત ધરાવે છે. શું હું એમની સાથે સારો વ્યવહાર કરું?’ નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: ‘હા, તમે તમારી માતા સાથે સગાની જેમ સારો વ્યવહાર (સિલઅરહમી) કરતા રહો.’ (બુખારી)

૧૧. માતા-પિતા માટે હંમેશાં દુઆ પણ કરતા રહો અને એમના ઉપકાર-એહસાનોને યાદ કરી કરીને અલ્લાહ સમક્ષ રડો અને ખૂબજ દિલથી અને દિલની લાગણીઓ સાથે એમના માટે દયા અને મહેરબાનીની દુઆઓ કરો. અલ્લાહતઆલા ફરમાવે છે:

وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيْنِي صَغِيرًا ۝ (بنی اسرائیل: ۱۴)

‘અને દુઆ કરો કે, પરવરદિગાર, આ બંને ઉપર દયા કર જેવી રીતે આ બંનેએ બાળપણમાં મારું ભરણ-પોષણ અને ઉછેર કર્યો હતો.’

એટલે કે હે પરવરદિગાર, બાળપણની લાચારીમાં, જે મહેરબાની અને જાન લડાવીને તેમજ સ્નેહ અને પ્રેમપૂર્વક તેમણે મને મોટો કર્યો અને મારી ખાતર તેમના સુખ-ચેન અને આરામની કુર્બાની આપી, પરવરદિગાર ! હવે તેઓ ઘડપણની નબળાઈ અને લાચારીમાં મારા કરતાં વધારે દયા અને સ્નેહના મોહતાજ છે. હે અલ્લાહ, હું એમનો કોઈ બદલો ચૂકવી શકતો નથી, તું જ એમની સરપરસ્તી કર અને એમની દુઃખી હાલત ઉપર દયાની નજર નાખ.’

૧૨. માતાની સેવા કરવાનું ખાસ ખ્યાલ રાખો. માતા સ્વાભાવિક દષ્ટિએ વધારે કમજોર અને લાગણીશીલ હોય છે અને તમારી સેવા અને સદ્વ્યવહારની વધારે મોહતાજ પણ, તેમજ તેના ઉપકારો અને બલિદાનો પણ પિતાની સરખામણીમાં ઘણા જ વધારે છે તેથી દીને ઈસ્લામે માતાનો હક્ક વધારે જણાવ્યો છે અને માતાની સાથે સારો વ્યવહાર કરવા માટે વિશેષરૂપે પ્રોત્સાહન આપ્યું છે. કુઅનિયાકમાં છે:

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا ۚ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ
 كُرْهًا وَحَمَلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا ۝ (الاحقاف: ૧૫)

‘અને અમે માનવીને માતા-પિતા સાથે ભલાઈ કરવાનો ભારપૂર્વક હુકમ આપ્યો. તેની માતા તકલીફ વેડીને તેને પેટમાં લઈને ફરી અને તકલીફમાં જ જન્મ આપ્યો અને પેટમાં ઉપાડવાની અને દૂધ પીવડાવવાની આ (તકલીફ આપનારી) મુદત અઢી વરસ છે.’ (સૂર: અલ-અહ્કાફ)

કુઅનિ માતા-પિતા બંનેની સાથે સારો વ્યવહાર કરવા માટે ભારપૂર્વક હુકમ આપતાં ખાસ કરીને માતા દ્વારા સતત તકલીફો અને મુસીબતો સહન કરવાનું ચિત્રણ ખૂબજ અસરકારક રીતે દોર્યું છે અને ખૂબજ ખૂબીપૂર્વક અને તાર્કિક રીતે એ હકીકત તરફ ધ્યાન દોર્યું છે કે બલિદાન આપનારી માતા પિતાની સરખામણીમાં તમારી સેવા અને સદ્વર્તનની વધારે હક્કદાર છે. અને પછી ઓ જ હકીકત નબી

સ. અ. વ. એ વધુ સ્પષ્ટ રીતે જણાવી છે.

હ. અબૂ હુરૈરહ રદિ. કહે છે: 'એક માણસ નબી સ. અ. વ. પાસે આવ્યો અને તેણે પૂછ્યું કે હે અલ્લાહના રસૂલ ! મારા સદ્વર્તનના સૌથી વધુ હક્કદાર કોણ છે ? નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: તારી માતા, તેણે પૂછ્યું, પછી કોણ? તો ફરમાવ્યું: તારી માતા. તેણે પૂછ્યું કે, પછી કોણ' ફરમાવ્યું: તારી માતા ! તેણે પૂછ્યું, પછી કોણ ? તો ફરમાવ્યું: તારા પિતા.' (અલઅદબુલમુફરદ)

હ. જાહિમા રદિ. નબી સ. અ. વ. પાસે આવ્યાં અને બોલ્યાં કે, હે રસૂલુલ્લાહ ! મારો ઈરાદો છે કે આપની સાથે જિહાદમાં ભાગ લઉં અને આ બાબતમાં આપનો અભિપ્રાય મેળવવા માટે આવ્યું છું (કહો શું હુકમ છે?) નબી સ. અ. વ. એ એમને પૂછ્યું, તમારી માતા (હયાત) છે?' જાહિમાએ કહ્યું, 'હા, હયાત છે.' નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: 'તો પછી જાઓ અને એમની જ સેવામાં વ્યસ્ત રહો કેમ કે જન્મ એમના જ કદમોમાં છે.' (ઈબ્નેમાજહ)

હ. ઉવૈસ રહ. નબી સ. અ. વ. ના જમાનામાં હયાત હતાં પરંતુ આપને મળવાનું સદ્ભાગ્ય મેળવી શક્યા નહીં. એમની માતા વૃદ્ધ હતાં. રાત-દિવસ એમની સેવા કર્યા કરતાં. નબી સ. અ. વ. ના દર્શન કરવાની તીવ્ર ઈચ્છા હતી અને કયો મુસલમાન હશે કે જે આ તમન્નામાં રાયતો નહીં હોય કે તેની આંખો રસૂલદર્શન વડે પ્રકાશિત થાય ! ઉવૈસ રહ. એ આવવા માટે વિચાર્યું પણ ખરું નબી સ. અ. વ. એ ના પાડી દીધી. દિલમાં હજજની ફરજ અદા કરવાની પણ ખૂબ ઈચ્છા હતી પણ જ્યાં સુધી એમની માતા જીવતા રહ્યાં ત્યાં સુધી એ એકલાં પડી જાય એ વિચારથી હજજ અદા ન કરી અને એમના અવસાન પછી જ આ ઈચ્છા પૂરી કરી થઈ શકી.

૧૩. ધાવણ આપનાર માતાની સાથે પણ સારો વ્યવહાર કરો. એમની સેવા બજાવો અને માન-આદર સાથે વર્તો. હ. તુફૈલ રદિ. કહે છે કે મેં જા'રાના મુકામે નબી સ. અ. વ. ને જોયાં કે આપ માંસ વહેંચી રહેયા હતાં કે અયાનક એક મહિલા આવ્યા અને નબી સ. અ. વ. ની એકદમ નજીક પહોંચી ગયાં. નબી સ. અ. વ. એ એમના માટે પોતાની ચાદર પાથરી આપી, તેઓ એની ઉપર બેસી ગયાં મેં લોકોને પૂછ્યું કે, આ મહિલા કોણ છે? તો લોકોએ જણાવ્યું કે તેઓ એ મા છે જેમણે નબી સ. અ. વ. ને ધાવ્યા હતાં. (અબૂદાઉદ)

૧૪. માતા-પિતાના અવસાન પછી પણ એમનું ધ્યાન રાખો અને તેમની સાથે સદ્વર્તન કરવા માટે નીચે જણાવેલી વાતોનું પાલન કરો.

(૧) માતા-પિતા માટે નિયમિત રીતે મગફિરત-બક્ષિસની દુઆઓ કરતા રહો.
કુઆને પાકે મુસલમાનોને આ દુઆ શીખવી છે:

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ ۝

(અબ્રાહીમ: ૪૧)

‘પરવરદિગાર ! મને માફી આપ અને મારા માતા-પિતા અને બધા જ ઈમાનવાળા લોકોને એ દિવસે માફ કરી દે કે જ્યારે હિસાબ-કિતાબ થશે.’

(સૂર: ઈબ્રાહીમ : ૪૧)

હ. અબૂ હુરૈરહ રદિ. કહે છે કે મૃત્યુ પછી જ્યારે મૈયતના દરજજા બુલંદ થાય છે ત્યારે તે નવાઈ પામીને પૂછે છે કે આવું કેવી રીતે થયું ? તો અલ્લાહ તરફથી જણાવવામાં આવે છે કે તમારી ઔલાદ તમારા માટે મગફિરતની દુઆ કરતી રહી (અને અલ્લાહે તેને કબૂલ કરી લીધી).

હ. અબૂ હુરૈરહ રદિ. કહે છે કે નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું:

‘જ્યારે કોઈ માણસ મૃત્યુ પામે છે ત્યારે તેના કર્મ કરવાની મુદત પૂરી થઈ જાય છે. માત્ર ત્રણ જ વસ્તુઓ એવી છે કે જે મૃત્યુ પછી પણ ફાયદો પહોંચાડ્યા કરે છે. એક સદકએ જારિયા, બીજી તેનું (ફિલાવેલું એ) જ્ઞાન કે જેનાથી લોકો ફાયદો ઉઠાવે, અને ત્રીજું એ નેક સદાચારી ઓલાદ કે જે તેના માટે મગફિરતની દુઆ કરતી રહે.’

(૨) માતા-પિતાએ કરેલા કરારો-વચનો અને વસિયત પૂરાં કરો. માતા-પિતાએ એમના જીવન દરમિયાન લોકો સાથે અમુક વાયદા-કરાર કર્યા હશે, પોતાના ખુદા સાથે કોઈ વાયદો કર્યો હશે, કોઈ માનતા રાખી હશે, કોઈને અમુક પૈસા આપવાનો વાયદો કર્યો હશે, એમના માથે કોઈનું દેવું બાકી રહી ગયું હશે અને ચૂકવવાની તક મેળવી શક્યાં નહીં હોય, મરતાં સમયે અમુક વસિયતો કરી હશે. તમે તમારાથી બનતી હદે આ બધા જ કામોને પૂરાં કરો.

હ. અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્બાસ રદિ. કહે છે કે, હ. સઅદ બિન ઉબાદા રદિ. એ નબી સ. અ. વ. ને કહ્યું કે, ‘હે અલ્લાહના રસૂલ ! મારી માતાએ માનતા રાખી હતી પણ તેઓ આ માનતા પૂરી કરતાં પહેલાં જ અવસાન પામ્યાં, શું હું એમના તરફથી

માનતા પૂરી કરી શકું?’ નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: ‘શા માટે નહીં? તમે જરૂર એમના તરફથી માનતા પૂરી કરો.’

(૩) પિતાના મિત્રો અને માતાની બહેનપણીઓની સાથે સારો વ્યવહાર કરતા રહો. એમનો આદર જાળવો. એમને તમારાં સલાહ-સૂચનોમાં તમારા વડીલોની જેમ જ સાથે રાખો, એમના અભિપ્રાયોનો આદર કરો. એક પ્રસંગે નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: ‘સૌથી વધુ સદ્વર્તન એ છે કે માણસ તેના પિતાના મિત્રો સાથે ભલાઈ કરે.’

એક વખત અબુદ્દર્દ રદિ. માંદા પડી ગયાં અને માંદગી વધતી જ ગઈ એટલે સુધી કે બચવાની કોઈ આશા રહી નહીં ત્યારે હ. યૂસુફ બિન અબ્દુલ્લાહ રદિ. ઘણી લાંબી મુસાફરી ખેડીને એમની ખબર કાઢવા માટે ગયાં. હ. અબુદ્દર્દએ એમને જોયાં તો નવાઈ પામીને પૂછ્યું કે, તમે અહીં કેવી રીતે? યૂસુફ બિન અબ્દુલ્લાહે કહ્યું, ‘હું ફક્ત આપની ખબર કાઢવા માટે જ આવ્યો છું કેમ કે મારા પિતા સાથે આપના સંબંધો ખૂબ ગાઢ હતાં.’

હ. અબુદ્દર્દ કહે છે કે, હું જ્યારે મદીનામાં આવ્યો તો મારી પાસે અબ્દુલાહ બિન ઉમર રદિ. આવ્યાં અને કહેવા લાગ્યાં કે, અબુદ્દર્દ, તમે જાણો છો કે હું તમારી પાસે શા માટે આવ્યો છું? મેં કહ્યું, ના, હું તો જાણતો નથી કે તમે કેમ આવ્યાં છો તો હ. અબ્દુલ્લાહ બિન ઉમર રદિ. એ કહ્યું: મેં નબી સ. અ. વ. ને એમ કહેતા સાંભળ્યાં છે કે જે માણસ કબરમાં તેના પિતા સાથે સારો વ્યવહાર કરવા માગતો હોય તેણે પિતાના મૃત્યુ પછી પિતાના મિત્રો-સંબંધીઓ સાથે સારો વ્યવહાર કરવો જોઈએ અને પછી કહ્યું કે, મારા પિતા હ. ઉમર રદિ. અને તમારા પિતા વચ્ચે ગાઢ મિત્રતા હતી. હું એ દોસ્તી નિભાવવા માગું છું અને તેનો હક્ક અદા કરવા માગું છું.’ (ઈબ્નેહિબ્બાન)

(૪) માતા-પિતાના સગાવહાલાં સાથે પણ સતત સારો વ્યવહાર કરતાં રહો અને લોહીની સગાઈઓનો પૂરેપૂરો ખયાલ રાખતાં રહો. આ સગા પ્રત્યેની લાપરવાહી અને તેમની અવગણના હકીકતમાં માતાપિતાની અવગણના છે. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે: તમે તમારા બાપદાદાની હરગિજ અવગણના ન કરો, માતાપિતા તરફ લાપરવાઈ દાખવવી અલ્લાહ પ્રત્યે નાશુકી દાખવવી છે.’

૧૫. જો જીવનમાં ખુદા ન કરે ને માતા-પિતા સાથે સારો વ્યવહાર કરવામાં અને એમનાં હક્કો અદા કરવામાં કોઈ ચૂક થઈ ગઈ હોય તો પણ અલ્લાહની

રહમત અને કૃપાથી નિરાશ થવાની જરૂર નથી. મૃત્યુ પછી પણ તેમના માટે અલ્લાહ સમક્ષ સતત માફીની દુઆઓ કરતા રહો. આશા છે કે અલ્લાહ તમારી ચૂકને દરગુજર કરી દે અને તમારી ગણતરી સદાચારીઓમાં કરી લે.

હ.અનસ રદિ. કહે છેકે નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: 'જો કોઈ માણસ જિંદગીભર માતા-પિતાનો નાફરમાન રહ્યો અને માતાપિતામાંથી કોઈએકનું અથવા બંનેનું એ જ હાલતમાં અવસાન થઈ ગયું તો તેણે તેના માતા-પિતા માટે સતત દુઆ કરતાં રહેવું જોઈએ અને અલ્લાહ સમક્ષ એમની માફીની દુઆ કરતા રહેવું જોઈએ, એટલે સુધી કે અલ્લાહ તેને તેની કૃપાથી સદાચારી લોકોમાં ગણી લે.'

દાંપત્યજીવનના આદાબ

ઈસ્લામ જે ઉચ્ચ સભ્યતા અને રહેણીકરણી તરફ બોલાવે છે તે ત્યારે જ અસ્તિત્વમાં આવી શકે કે જ્યારે આપણે સફળતાપૂર્વક એક શુદ્ધ સમાજની રચના કરી શકીએ અને શુદ્ધ સમાજની રચના માટે એ જરૂરી છે કે તમે કુટુંબવ્યવસ્થાને વધારેમાં વધારે મજબૂત અને સફળ બનાવીએ. કૌટુંબિક જીવનની શરૂઆત પતિ-પત્નીના પવિત્રના દાંપત્યજીવન સાથે શરૂ થાય છે અને આ સંબંધ ત્યારે જ સુખી અને મજબૂત બને કે જ્યારે પતિ-પત્ની બંને દાંપત્યજીવનના આદાબ અને કર્તવ્યોથી સારી પેઠે વાકેફ હોય અને આ આદાબ અને કર્તવ્યોને અદા કરવા માટે દિલના ઊંડાણથી શુદ્ધ દાનત અને એકાગ્રતા સાથે પ્રયત્નશીલ પણ હોય. નીચે અમે પહેલાં એ આદાબ અને કર્તવ્યોનું વર્ણન કરીએ છીએ જેનો સંબંધ પતિ સાથે છે અને ત્યાર પછી એ આદાબ અને કર્તવ્યો લઈશું કે જેમનો સંબંધ પત્ની સાથે છે.

૧. પત્નીની સાથે સારો વ્યવહાર રાખીને જીવન જીવો. તેના હક્કો ઉદાર દિલથી અદા કરો અને દરેક મામલામાં ભલાઈ અને બલિદાનનું વલણ અપનાવો. અલ્લાહતઆલા ફરમાવે છે:

وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۝ (النساء: ૧૯)

‘અને એમની સાથે સારી રીતે જીવન જીવો.’

અને નબી સ. અ. વ. એ હજજતુલ વિદાઅ પ્રસંગે એક મોટી સભાને સંબોધન કરતાં આદેશ આપ્યો હતો કે:

‘લોકો, સાંભળો પત્નીઓ સાથે સારી રીતે વ્યવહાર કરો કેમ કે તેઓ તમારી પાસે કેદીની જેમ છે, તમને એમની સાથે સપ્તાઈપૂર્વક વર્તવાનો કોઈ અધિકાર નથી. અલબત્ત, જ્યારે એમના તરફથી સ્પષ્ટ નાફરમાનીની ખબર પડે, જો તેઓ એવું કંઈ કરી બેસે, તો પછી શયનખંડોમાં એમનાથી અલગ રહો. અને એમને મારો તો એવી રીતે ન મારતાં કે કોઈ ભારી ઈજા પહોંચે અને પછી જ્યારે તેઓ તમારા કહ્યામાં આવી જાય તો ખોટી રીતે એમને પજવવાના બહાનાં ન શોધો. જુઓ સાંભળો, તમારા કેટલાક અધિકાર તમારી પત્નીઓ ઉપર છે અને તમારી

પત્નીઓના કેટલાક અધિકાર તમારી ઉપર છે. એમની ઉપર તમારો એ અધિકાર છે કે તેઓ તમારી પથારી પર એ લોકોને બેસવા ન દે જેમને તમે પસંદ કરતાં નથી અને તમારા ઘરોમાં એવા લોકોને ક્યારેય ઘૂસવા ન દે જેમનું આવવું તમને પસંદ નથી. અને સાંભળો, તેમનો તમારી ઉપર એ અધિકાર છે કે તમે એમને સારું ખવડાવો અને સારું પહેરાવો.' (રિયાઝુસ્સાલિહીન)

એટલે કે એમની ખાધા-ખોરાકી અને કપડા-લત્તાની એવી રીતે વ્યવસ્થા કરો કે જે પતિ-પત્નીના અનુપમ અને દિલી સંબંધ અને મિત્રતાની ભાવનાને શોભતી હોય.

૨. બને ત્યાં સુધી પત્ની માટે સારું અનુમાન રાખો અને એમની સાથે નિભાવવામાં માટે સહનશીલતા, નમ્રતા અને ઊંડી સમજદારીનું વલણ અપનાવો. જો એમની અંદર રૂપ કે ટેવો કે રહેણી-કરણી અને આવડતની બાબતમાં કોઈ કમી પણ હોય તો ધીરજપૂર્વક સહન કરી લો. અને એમના અંદરની ખૂબીઓ ઉપર નજર રાખીને તેમની સાથે ઉદારતા, માફી-દરગુજર, બલિદાન અને ડહાપણનું વલણ અપનાવો. અલ્લાહ તઆલા ફરમાવે છે:

‘وَالصُّلْحُ خَيْرٌ’ અને સુલેહમાં જ ભલાઈ છે.’

અને મુસલમાનોને આદેશ આપવામાં આવ્યો છે :

فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُنَّ وَكُرْهُنَّ شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا

كَثِيرًا ۝ (النساء: ૧૯)

‘પછી જો તેઓ તમને (કોઈ કારણસર) ગમતી ન હોય તો શક્ય છે કે એક વસ્તુ તમને ગમતી ન હોય પણ અલ્લાહે તેમની અંદર (તમારા માટે) ઘણી ભલાઈ મૂકી દીધી હોય.’ (સૂર: અન્નિસા-૧૯)

આ જ મતલબ નબી સ. અ. વ. એ એક હદીસમાં આવી રીતે સ્પષ્ટ કર્યો છે:

‘કોઈપણ મુસલમાન એની મુસલમાન પત્ની પ્રત્યે નફરત ન દાખવે. જો પત્નીની કોઈ ટેવ તેને ગમતી ન હોય તો શક્ય છે કે બીજી ટેવ તેને પસંદ આવી જાય.’

હકીકતમાં દરેક મહિલામાં કોઈને કોઈ પાસાથી એકાદ નબળાઈ જરૂર હશે અને પતિ કોઈ ખામીને જોતાં જ તેની તરફથી નજર ફેરવી લે અને દિલમાં નફરત

કરવા માંડે તો પછી કોઈપણ કુટુંબમાં ઘરની ખુશાલી મળી નહીં શકે. ડહાપણ એમાં જ છે કે માણસ દરગુજરનું વલણ અપનાવે અને અલ્લાહ ઉપર ભરોસો રાખીને પત્ની સાથે ખુશ રહીને નિભાવવાનો પ્રયાસ કરે. બની શકે કે અલ્લાહ એ પત્ની મારફતે પુરૂષને એવી ભલાઈઓથી નવાજે કે જ્યાં સુધી પુરૂષની ટૂંકી નજર પહોંચતી ન હોય. દા.ત. પત્નીમાં દીન-ઈમાન અને ચારિત્ર્ય-નીતિમત્તાની અમુક એવા ખૂબીઓ હોય કે જેમના લીધે તે સમગ્ર કુટુંબ માટે લાભદાયી બની જાય અથવા તે કોઈ એવી સદ્ભાગી બાળકને જન્મ આપે કે જે દુનિયાને ફાયદો પહોંચાડે અને જીવે ત્યાં સુધી પિતા માટે સદક-એ-જારિયાહ બની જાય અથવા પતિ-પત્નીની હાલતના સુધાર માટે એક સાધન બની જાય અને તેમને જન્મતની નજીક લાવવામાં મદદરૂપ બને અથવા તેની તકદીરના લીધે અલ્લાહ એ પુરુષને દુનિયામાં બહોળી રોજી અને ખુશહાલ જીવનથી નવાજે. આમ, પત્નીની દેખાઈ આવતી એકાદ ખામીને જોઈને અધીરા બનીને દાંપત્યજીવન બરબાદ ન કરો બલકે ડહાપણ વાપરીને ધીમે ધીમે ઘરના માહોલને વધુ ને વધુ સુંદર બનાવવાનો પ્રયાસ કરો.

૩. દરગુજર અને મહેરબાનીનો વ્યવહાર અપનાવો અને પત્નીની ખામીઓ, નાદાનીઓ અને વિદ્રોહની વાતો તરફ આંખઆડા કાન કરો. સ્ત્રી બુદ્ધિની દૃષ્ટિએ થોડી કમજોર અને બહુ જ લાગણીશીલ હોય છે એટલા માટે ધીરજ અને શાંતિ રાખીને મહેરબાની, સ્નેહ અને લાગણી સાથે તેને સુધારવાનો પ્રયત્ન કરો અને ધીરજ-સંયમ રાખીને નિભાવી લો.

અલ્લાહતઆલ ફરમાવે છે:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوَّكُمْ
فَاَحْذَرُوا لَهُمْ وَإِنْ تَعَفُّوا وَتَصْفَحُوا وَتَغْفِرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ

رَحِيمٌ ۝ (التغابن: ૧૪)

‘હે મુસલમાનો ! તમારી કેટલીક પત્નીઓ અને કેટલીક સંતાન તમારી દુશ્મન છે તો એમનાથી બચતા રહો અને જો તમે માફી અને મહેરબાની, દરગુજર અને આંખ આડા કાન કરવાનું વલણ અપત્યાર કરી લો તો વિશ્વાસ રાખો કે અલ્લાહ ખૂબજ દયા કરનાર છે. ‘ (અત્તાગાબુન, ૧૪)

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘સ્ત્રીઓ સાથે સારો વ્યવહાર કરો. સ્ત્રી પાંસળીમાંથી પેદા કરવામાં આવી છે અને પાંસળીઓમાં ઉપરનો ભાગ સૌથી વધારે વાંકો છે. તેને સીધો કરશો તો તૂટી જશે અને જો તેને છૂટી રાખો તો તે વાંકી જ રહેશે. તો સ્ત્રીઓની સાથે સારો વ્યવહાર કરો.’ (બુખારી, મુસ્લિમ)

૪. પત્ની સાથે સારી રીતે વર્તો અને એની સાથે પ્રેમપૂર્વક વ્યવહાર કરો. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘પૂર્ણ ઈમાનવાળા મુસલમાનો એ છે કે જે તેમના નૈતિક ગુણોમાં સૌથી સારા હોય અને તમારામાં સૌથી સારા લોકો એ લોકો છે જે તેમની પત્નીઓ માટે સૌથી સારા હોય.’ (તિર્મિઝી)

તમારા સારા નૈતિક વ્યવહારો અને નરમ સ્વભાવનું માપ તમારું કૌટુંબિક જીવન છે. ઘરના લોકો સાથે જ કાયમ કામ પડવાનું હોય છે અને ઘરના નિખાલસ જીવનમાં જ સ્વભાવ અને નૈતિક ગુણોનું દરેક પાસું સામે આવે છે. અને એ હકીકત છે કે જે માણસ ઘરના લોકોની સાથે ઉમદા નૈતિક ગુણો સાથે હસમુખા સ્વભાવ અને મહેરબાનીપૂર્વક વ્યવહાર કરે, ઘરના લોકોને સાંત્વન આપીને મહેરબાની અને પ્રેમપૂર્વક વર્તે એ જ મોમિન પોતાના ઈમાનમાં પૂર્ણ છે.

હ. આઈશા રદિ. કહે છે કે, હું નબી સ. અ. વ. ના ઘરે ઢીંગલીઓ સાથે રમતી રહેતી હતી અને મારી બહેનપણીઓ પણ મારી સાથે રમતી હતી. જ્યારે નબી સ. અ. વ. આવતાં ત્યારે બધી છોકરીઓ આમતેમ સંતાઈ જતી. આપ શોધી-શોધીને એક એકને મારી પાસે મોકલતાં કે જેથી મારી સાથે રમે.’ (બુખારી, મુસ્લિમ)

એક વખત હજજ વખતે હ. સફિયાહ રદિ. નો ઊંટ બેસી ગયો અને તેઓ સૌની પાછળ રહી ગયાં. નબી સ. અ. વ. એ જોયું કે તેઓ આંસુ પાડી પાડીને રડી રહ્યા છે. નબી સ. અ. વ. થોભી ગયાં અને પોતાના હાથે ચાદરનો પાલવ લઈને આંસુ લૂછ્યાં. આપ આંસુ લૂછતા જતા હતાં અને તેઓ સતત રડયે જતા હતાં.’

૫. એકદમ દિલ ખોલીને જીવનસાથીની જરૂરતો પૂરી પાડો અને ખર્ચ કરવામાં ક્યારેય કસર ન કરો. તમારી મહેનતની કમાણી ઘરના લોકો ઉપર ખર્ચીને સંતોષ અને આનંદ અનુભવો. ખાધાખોરાકી અને કપડાં પત્નીનો હક્ક છે અને આ હક્ક ખુશ થઈને તેમજ દિલ ખોલીને અદા કરવા માટે મહેનત કરવી એ પતિ માટે ખૂબજ આનંદદાયક કર્તવ્ય છે. આ કર્તવ્યને દિલ ખોલીને બજાવવાથી દુનિયામાં જ

સરસ દાંપત્યજીવનની નિયામત મળે છે, એટલું જ નહીં બલ્કે મુસલમાન તો આખિરતમાં પણ બદલા અને ઈનામનો હક્કદાર બને છે. નબી સ. અ. વ. ફરમાવે છે:

‘એક દીનાર તો એ છે જે તમે અલ્લાહની રાહમાં ખર્ચ કરો, એક દીનાર એ છે કે જે તમે કોઈ ગુલામને મુક્ત કરાવવામાં વાપર્યો. એક દીનાર એ છે જેનો તમે કોઈ ફકીરને સદકામાં આપ્યો, અને એક દીનાર એ છે કે જે તમે તમારા ઘરના લોકો ઉપર ખર્ચ્યો. આમાં સૌથી વધારે સવાબ એ દીનાર ખર્ચવાનો છે કે જે તમે તમારા ઘરના લોકો ઉપર ખર્ચ્યો છે.’ (મુસ્લિમ)

૬. પત્નીને દીની ઈલ્મ અને સભ્યતાની રીત શીખવાડો, ઈસ્લામી રહેણી-કરણી અને નૈતિક ગુણો વડે એને સજ્જ કરો અને તેને શીખવવા તથા સુધારવા માટેના બનતાં તમામ પ્રયત્નો કરો કે જેથી તે એક સારી પત્ની, સારી માતા અને અલ્લાહની નેક બંદી બની શકે અને એક મુસલમાન હોવાના નાતે બજાવવાની ફરજને સુંદર રીતે અદા કરી શકે. અલ્લાહ તઆલા ફરમાવે છે:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا ۝ (التحریم: ૧)

‘હે ઈમાનવાળા ! તમે તમારી જાતને અને તમારા ઘરના લોકોને જહન્નમની આગથી બચાવો.’ (અત્તહરીમ-૬)

નબી સ. અ. વ. જેવી રીતે બહારના લોકો સુધી દીન પહોંચાડવામાં અને તેમને તાલીમ આપવામાં વ્યસ્ત રહેતા હતાં એવી જ રીતે ઘરની અંદર પણ આ ફરજ નિભાવવામાં વ્યસ્ત રહેતા હતાં. આની જ તરફ ઈશારો કરીને કુર્આનિ નબી સ. અ. વ. ની પત્નીઓને ઉદ્દેશીને કહ્યું છે:

‘અને તમારા ઘરોની અંદર જે આયાતો પઢવામાં આવે છે તેમજ ડહાપણની વાતો સંભળાવવામાં આવે છે એમને યાદ રાખો.’

કુર્આનિમાં નબી સ. અ. વ. મારફતે મુસલમાનોને હુકમ આપવામાં આવ્યો છે:

وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا ۝ (ط: ૧૩૩)

‘અને તમારા ઘરના લોકોને નમાઝ માટે તાકીદ કરો અને તમે પોતે પણ યુસ્તપણે પાબંદી કરો.’

નબી સ. અ. વ. ફરમાવે છે:

‘જ્યારે કોઈ પતિ તેની પત્નીને રાતે જગાડે છે અને બંને સાથે મળીને બે રકમ્ત નમાઝ અદા કરે છે ત્યારે પતિનું નામ ઝિક્ક કરનારા લોકોમાં અને પત્નીનું નામ ઝિક્ક કરનારી મહિલાઓમાં લખી દેવામાં આવે છે.’ (અબૂદાઉદ)

દ્વિતીય ખલીફા હ. ઉમર રદિ. રાતમાં અલ્લાહની હુજૂરમાં ઊભા રહીને ઈબાદત કરતાં, પછી જ્યારે સવાર પડવા આવે ત્યારે પોતાની પત્નીને જગાડતાં અને કહેતાં કે ઉઠો નમાઝ પઢો અને પછી આ આયાત સંભળાવતાં:

وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا ۝ (النور: ૩૧)

૭. જો એક કરતાં વધુ પત્નીઓ હોય તો બધાની સાથે સમાન વ્યવહાર રાખો. નબી સ. અ. વ. પત્નીઓ સાથે વર્તનની બાબતમાં સમાનતાનું ખૂબ ધ્યાન રાખતાં. મુસાફરીએ જતી વખતે ચિઠ્ઠી નાખી નક્કી કરતાં કે જે પત્નીનું નામ આવે તેને જ સાથે લઈ જતાં.

હ. અબૂ હુરૈરહ રદિ. કહે છે કે, નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: ‘જો કોઈને બે પત્નીઓ હોય અને તેણે એમની સાથે ન્યાય અને સમાનતાનું વર્તન ન કર્યું તો ક્યામતના દિવસે તે માણસ એવી હાલતમાં હશે કે તેનું અડધું ધડ પડી ગયું હશે. (તિર્મિઝી)

ન્યાય અને સમાન વર્તન એટલે વ્યવહારોમાં તેમજ વર્તનમાં સમાનતા રાખવી છે. હવે એવું બને કે એક પત્નીની તરફ દિલ વધારે સુકેલું હોય અને પ્રેમની લાગણી વધારે હોય તો આ વસ્તુ માણસના કાબૂમાં નથી અને એના માટે અલ્લાહને ત્યાં કોઈ પકડ થશે નહીં.

૮. ખૂબજ ખુશ થઈને તમારા પતિની આજ્ઞાઓનું પાલન કરો અને આ આજ્ઞાપાલન કરતી વખતે આનંદ અને સંતોષ અનુભવો કેમ કે અલ્લાહનો એવો હુકમ છે અને જે પત્ની અલ્લાહના હુકમનું પાલન કરે તે તેના ખુદાને ખુશ કરે છે. કુર્આનમાં છે:

فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ ۝

‘નેક પત્નીઓ (પતિનું) આજ્ઞાપાલન કરનારી હોય છે.’

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘કોઈ પત્ની-પતિની પરવાનગી વિના રોઝો ન રાખે.’ (અબૂદાઉદ)

પતિનું આજ્ઞાપાલન અને તેનું કહ્યું માનવાના મહત્વને વધુ સ્પષ્ટ કરતાં નબી સ. અ. વ. એ સ્ત્રીને ચેતવી છે:

‘બે પ્રકારના માણસો છે એ કે જેમની નમાઝો એમના માથાંથી ઊંચે જતી નથી. એ ગુલામની નમાઝ કે જે તેના માલિકને છોડી ભાગી જાય એટલે સુધી તે પાછો ન આવે. અને એ પત્નીની નમાઝ કે જે પતિની આજ્ઞા ન પાળે એટલે સુધી તે પતિની નાફરમાની કરવાનું છોડી ન દે.’ (અત્તર્ગીબ વ તર્હીબ)

૯. તમારી આબરૂ અને શીલનું રક્ષણ કરવાનું ધ્યાન રાખો અને એ બધી જ વાતો અને કામોથી પણ દૂર રહો કે જેનાથી ચારિત્ર્ય ઉપર ડાઘ લાગવાનો ડર હોય. અલ્લાહનાં હુકમો પણ આમ જ ચાહે છે અને દાંપત્યજીવનને ખુશખુશાલ રાખવા માટે પણ આ ખૂબ જરૂરી છે કેમ કે જો પતિના દિલમાં આવી કોઈ શંકા પેદા થઈ જાય તો પછી પત્નીની કોઈ સેવા કે આજ્ઞાપાલન તેમજ કોઈ ભલાઈ પતિને તેની તરફ વાળી શકતી નથી અને આ બાબતમાં સહેજ ચૂક થવાથી પણ પતિના દિલમાં શૈતાન શંકા નાખવામાં સફળ થઈ જાય છે. એટલા માટે માનવીય નબળાઈને જોતાં ખૂબ જ કાળજી રાખો.

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું:

‘પત્ની જ્યારે પાંચેય સમયની નમાઝ અદા કરે, તેની આબરૂની રક્ષા કરે, તેના પતિની આજ્ઞાકિત રહે તો તે જે દરવાજેથી ચાહે તે દરવાજેથી જન્મતમાં દાખલ થઈ જાય.’ (અત્તર્ગીબ વ તર્હીબ)

૧૦. પતિની પરવાનગી અને ઈચ્છા વિના ઘરેથી બહાર ન જાઓ તેમજ એવાં ઘરોમાં પણ ન જાઓ કે જ્યાં જવાનું પતિ પસંદ ન કરે. એવી જ રીતે એવા લોકોને પણ તમારા ઘરમાં આવવાની છૂટ ન આપો કે જેમનું આવવું પતિને પસંદ ન હોય.

૬. મુઆઝ બિન જબલ રદિ. કહે છે કે નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું:

‘અલ્લાહ ઉપર ઈમાન ધરાવનારી પત્ની માટે એ જાઈઝ નથી કે તે તેના પતિના ઘરમાં કોઈ એવા માણસને આવવાની છૂટ આપે કે જેનું આવવું પતિને પસંદ ન હોય તેમજ તે એવી સ્થિતિમાં ઘરમાંથી બહાર નીકળે કે તેનું નીકળવું પતિને પસંદ ન હોય તેમજ તે પતિના વિશે બીજા કોઈનું કહેલું માને.’ (અત્તર્ગીબ વ તર્હીબ)

એટલે કે પતિની બાબતમાં પતિની મરજી અને ઈશારા માત્ર ઉપર જ અમલ કરો અને તેની વિરુદ્ધ ક્યારેય બીજા લોકોની સલાહ ન માનો.

૧૧. હંમેશાં તમારી વાણી અને વર્તન તેમજ હાવભાવ અને શૈલી દ્વારા પતિને

પુશ રાખવાનો પ્રયત્ન કરો. સફળ દાંપત્યજીવનનું રહસ્ય પણ આ જ છે અને અલ્લાહની પ્રસન્નતા તથા જન્મતની પ્રાપ્તિનો માર્ગ પણ આ જ છે.

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘જે પત્ની એવી હાલતમાં અવસાન પામી કે તેનો પતિ તેનાથી રાજી અને પુશ હતો તો તે જન્મતમોં દાખલ થશે.’ (તિર્મિઝી)

અને નબી સ. અ. વ. એ એમ પણ ફરમાવ્યું:

‘જ્યારે કોઈ માણસ તેની પત્નીને જાતીય જરૂરત માટે બોલાવે અને તે આવે નહીં અને આના લીધે પતિ તેનાથી આખી રાત નારાજ રહે તો આવી સ્ત્રી ઉપર સવાર સુધી ફરિશ્તા લાનત કરતા રહે છે.’ (બુખારી, મુસ્લિમ) :

૧૨. તમારા પતિને પ્રેમ કરો અને તેના સંગાથની કદર જાણો. તે જીવનની શોભાનો સહારો અને જીવનના માર્ગનો મોટો સાથી અને મદદગાર છે. અલ્લાહની આ મોટી નિયામત બદલ તેનો આભાર પણ માનો અને આ નિયામતની પણ દિલથી કદર કરો. નબી સ. અ. વ. એ એક પ્રસંગે ફરમાવ્યું:

‘નિકાહ કરતાં બહેતર બીજી કોઈ વસ્તુ બે પ્રેમ કરનારાઓને માટે નથી.’

હ. સુફિયાહ રદિ. ને નબી સ. અ. વ. સાથે બેહદ પ્રેમ હતો એટલે જ્યારે નબી સ. અ. વ. માંદા પડયાં ત્યારે ખૂબજ ઈચ્છા સાથે બોલ્યાં. ‘કદાય, નબી સ. અ. વ. ની જગ્યાએ હું માંદી થઈ હોત.’

નબી સ. અ. વ. ની બીજી પત્નીઓએ આવી રીતે પ્રેમ વ્યક્ત કરવા બદલ આશ્ચર્યપૂર્વક એમની તરફ જોયું તો નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું:

‘દેખાવ નથી બલ્કે સાચું બોલી રહ્યાં છે.’

૧૩. પતિનો ઉપકાર માનો, તેના આભારી બનીને રહો. તમારો સૌથી મોટો ઉપકાર કરનાર તમારો પતિ જ તો છે કે જે દરેક રીતે તમને રાજી રાખવા માટે કંઈ ને કંઈ કરતો રહે છે, તમારી દરેક જરૂરત પૂરી કરે છે, તમને દરેક પ્રકારનો આરામ પહોંચાડીને પોતે સંતોષ માને છે.

હ. અસ્મા રદિ. કહે છે કે એક વખત નબી સ. અ. વ. મારી સામેથી પસાર થયાં. હું મારી પાડોશી બહેનપણીઓ સાથે હતી. નબી સ. અ. વ. એ અમને સલામ કર્યો અને ફરમાવ્યું: ‘તમારી ઉપર જેમનાં ઉપકાર છે એમના પ્રત્યે અપકાર કરવાથી બચો. તમારામાંની એક તેના માતા-પિતાના ઘરે ઘંણા સમય સુધી અપરિણીત બેઠી રહે છે, પછી અલ્લાહ એને પતિ એનાયત કરે છે. પછી અલ્લાહ એને ઓલાદથી

નવાજે છે. (આ તમામ ઉપકારો છતાં) જો કોઈ વખત કોઈ વાતે પતિ નારાજ થઈ જાય છે ત્યારે બોલી પડે છે' મેં તો ક્યારેય તમારા તરફથી કોઈ ભલાઈ જોઈ જ નથી.' (અલઅદબુલમુફરદ)

અપકાર કરનારી અને અહેસાન ભૂલી જનારી પત્નીને ઠપકો આપતાં નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: 'અલ્લાહ કયામતના દિવસે એ સ્ત્રી તરફ નજર ઉઠાવીને જોશે પણ નહીં કે જે પતિનો આભાર માનનારી નહીં હોય, જો કે સ્ત્રી ક્યારેય પણ પતિથી બેપરવાહ થઈ શકે નહીં.' (નસાઈ)

૧૪. પતિની સેવા કરીને ખુશ થાઓ અને બને ત્યાં સુધી જાતે તકલીફ વેઠીને પણ પતિને આરામ પહોંચાડો અને દરેક પ્રકારે એની સેવા કરીને તેનું દિલ જીતવા પ્રયત્ન કરો. હ.આઈશા રદિ. પોતાના હાથે નબી સ.અ.વ.ના કપડાં ધોતાં, માથામાં તેલ નાખતા, વાળ ઓળતાં, ખુશ્બુ લગાડતાં અને આવી જ સ્થિતિ બીજી મહિલા સહાબીઓની પણ હતી.

એક વખત નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું:

'કોઈપણ માણસ માટે એ જાઈઝ નથી કે તે બીજા કોઈ મનુષ્યને સિજદો કરે. જો તેની છૂટ હોત તો પત્નીને હુકમ આપવામાં આવત કે તે તેના પતિને સિજદો કરે. પતિનો તેની પત્ની ઉપર મોટો હક્ક છે, એટલા મોટો હક્ક કે જો પતિનું આખું શરીર જખ્મી હોય અને પત્ની પતિના શરીરને જીભથી ચાટે તો પણ પતિનો હક્ક અદા થઈ શકતો નથી.' (મુસ્નદઅહમદ)

૧૫. પતિના ઘરબાર-માલનું રક્ષણ કરો. લગ્ન પછી પતિના ઘરને જ તમારું ઘર માનો અને પતિના માલને પણ. પતિના ઘરની શોભા વધારવા માટે, પતિને ઈજ્જત અપાવવા માટે અને તેના બાળકોના ભાવિને શણગારવામાં ડહાપણ અને કરકસર અને ઢંગથી ખર્ચ કરો. પતિની પ્રગતિ અને સુખને તમારી પ્રગતિ અને સુખ સમજો. કુરૈશની મહિલાઓના વખાણ કરતાં નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું:

'કુરૈશની મહિલાઓ કેટલી સરસ મહિલાઓ છે ! બાળકો ઉપર ખૂબજ મહેરબાન છે અને પતિના ઘરબારનું ખૂબજ રક્ષણ કરનારીઓ છે.' (બુખારી)

અને નબી સ.અ.વ.એ નેક પત્નીના લક્ષણોનું વર્ણન કરતા ફરમાવ્યું:

'મુસલમાન માટે ખૌફેખુદા પછી સૌથી વધારે ફાયદાકારક અને ભલાઈની નિયામત નેક પત્ની છે કે જ્યારે તે એને કોઈ કામ કરવા માટે કહે તો તે ખુશી ખુશી કરે અને જ્યારે તે તેની તરફ નજર નાખે તો તે તેને ખુશ કરી દે, જ્યારે તેના

ભરોસે સોગંદ ખાઈ લે તો તે તેની સોગંદ પૂરી કરી દે, અને જ્યારે તે ક્યાંક જતો રહે તો તે તેની પાછળ તેની ઈજજત-આબરુનું રક્ષણ કરે અને પતિના માલસામાનની દેખરેખ રાખવામાં પતિના હિતનું રક્ષણ કરે અને વફાદાર રહે. (ઈબ્નેમાજહ)

૧૬. સ્વચ્છતા, રીતભાત અને સજાવટ-શણગાર ઉપર પણ પૂરું ધ્યાન આપો. ઘરને ચોખ્ખું રાખો અને દરેક વસ્તુને વ્યવસ્થિત રીતે એના સ્થાને ગોઠવો અને વ્યવસ્થિત રીતે વાપરો. ચોખ્ખું ઘર, ગોઠવેલી ઘરની સામગ્રી, સ્વચ્છ ઓરડાં, ઘરના કામોમાં રીતભાતની જાળવણી, સુઘડતા અને સજાવટ-શણગાર સાથે રહેતી પત્નીનું સ્મિત ગૃહજીવનને પ્રેમ અને બરકતોથી ભરી દે છે. એટલું જ નહીં પણ કોઈપણ પત્ની માટે તેની આખિરત સુધારવાનો અને અલ્લાહને રાજી કરવાનો પણ આ જ એક માર્ગ છે.

એક વખત હ. ઉસ્માન બિન મઝીન રદિ. ના પત્ની સાથે હ. આયશા રદિ. ની મુલાકાત થઈ તો તેમણે જોયું કે તેઓ સાવ સાદા કપડામાં હતાં અને કોઈ સાજ-શણગાર પણ કરેલું ન હતું, તો હ. આઈશા રદિ. ને ભારે આશ્ચર્ય થયું. તેમણે એમને પૂછ્યું:

‘બીબી, શું ઉસ્માન બહાર ક્યાંક મુસાફરીએ ગયાં છે?’

આ આશ્ચર્ય ઉપરથી કલ્પના કરો કે સૌભાગ્યવતી મહિલાઓ માટે એમનું સાજ-શણગાર કરવું કેટલું કામ ગણાય છે !

એક વખત એક સહાબી મહિલા નબી સ. અ. વ. ની પાસે આવ્યાં. તેમણે હાથોમાં સોનાની બંગડીઓ પહેરેલી હતી, નબી સ. અ. વ. એ એમને પહેરવાની ના પાડી તો કહેવા લાગ્યાં: ‘હે અલ્લાહના રસૂલ ! જો પત્ની પતિના માટે સાજ-શણગાર નહીં કરે તો તે તેની નજરમાંથી ઉતરી જશે.’ (નસાઈ)

(૨૫)

બાળકોના ઉછેર આદાબ

૧. બાળકોને અલ્લાહના ઈનામ માનો, એમના જન્મ પર ઉજવણી કરો. એકબીજાને મુબારકબાદી પાઠવો. શુભેચ્છાઓ પાઠવીને દુઆઓ સાથે આવકારો અને અલ્લાહનો આભાર માનો કે તેણે તમને તેના એક બંદાને ઉછેરવાની અનુકૂળતા કરી આપી તથા તમને એક-તક પૂરી પાડી કે તમે તમારી પાછળ તમારા દીન અને દુનિયાનો વારસદાર છોડીને જાઓ.

૨. બાળકો ન હોય તો અલ્લાહ પાસે નેક ઓલાદ આપવા માટે દુઆ કરો કે જેવી રીતે અલ્લાહના આદરણીય નબી હ.ઝકરિયા અ.સ.એ નેક ઓલાદ માટે દુઆ કરી હતી.

رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ (النمل: ۲۶)

‘મારા પરવરદિગાર ! તું મને તારી પાંસેથી પવિત્ર ઓલાદ એનાયત કર, બેશક તું દુઆ સાંભળનાર છે.’

૩. બાળકના જન્મ વખતે ક્યારેય દુ:ખી ન થાઓ. આર્થિક તંગાંશ કે સ્વાસ્થ્યની ખરાબી કે પછી બીજા કોઈ કારણસર બાળકનો જન્મ થવાથી દુ:ખી થવું કે તેને પોતાના માટે એક મુસીબત માનવાથી સખ્તાઈપૂર્વક બચો.

૪. બાળકનો હરગિજ નાશ ન કરો, જન્મ પહેલાં કે જન્મ્યા પછી બાળકનો નાશ કરવો ખરાબમાં ખરાબ પથ્થરદિલી, ભયંકર જુલમ, બેહદ કાયરતા અને બંને દુનિયાંઓની ખરબાદી છે. અલ્લાહતઆલાએ ફરમાવ્યું છે:

قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ (الانعام: ۱۳۰)

‘એ લોકો બેહદ ખોટમાં છે કે જેમણે એમના બાળકોને અણસમજમાં તેમની મુખાઈના કારણે મારી નાખ્યાં છે.’ (સૂર: અન્આમ ૧૪૦)

وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ إِنَّ

قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْئًا كَبِيرًا (بنی اسرائیل: ۳۱)

‘અને તમારા બાળકોને ભૂખ અને તંગીના ડરથી મારી નાખો નહીં. અમે તેમને પણ રોજી પૂરી પાડીશું અને તમને પણ રોજી પૂરી પાડી રહ્યાં છીએ. હકીકતમાં બાળહત્યા એક બહુ મોટો ગુનો છે.’ (બનીઈઝાઈલ)

એક વખત એક સહાબી રદિ. એ પૂછ્યું કે, ‘અલ્લાહના રસૂલ સ.અ.વ. ! સૌથી મોટો ગુનો કયો છે?’ ફરમાવ્યું: ‘શિક’, પૂછ્યું: ‘એના પછી?’ તો ફરમાવ્યું: ‘માતા-પિતાની નાફરમાની!’ પછી પૂછ્યું કે, ‘આના પછી?’ તો ફરમાવ્યું: ‘તમારા બાળકોને એ ડરના કારણે મારી નાખો કે તે તમારી સાથે ખાશે.’

૫. જન્મ વખતે પ્રસૂતા મહિલાની પાસે આયતલકુર્સી અને સૂર: આ’રાફની નીચે જણાવેલી બે આયતો પઢો અને સૂર: અલ-ફલક અને સૂર: નાસ પઢીને દમ કરતા રહો.

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ۚ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ ۚ
 لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ
 إِلَّا بِإِذْنِهِ ۚ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ ۚ وَلَا يُحِيطُونَ
 بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ ۚ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ
 وَالْأَرْضَ ۚ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا ۚ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ۝ (البقرة: ۲۵۵)

‘અલ્લાહ સિવાય કોઈ ઈબાદતને લાયક નથી, તે હંમેશાં હયાત, સૃષ્ટિના તંત્રનું સંચાલન કરી રહ્યો છે. તે ઊંઘતો નથી તેમજ તેને ઝોકું આવતું નથી. આકાશો અને ધરતીમાં જે પણ છે તેનું જ છે. કોણ છે જે તેની સમક્ષ તેની પરવાનગી વિના ભલામણ કરી શકે? જે કંઈ લોકોની સામે છે તેને પણ તે જાણે છે અને જે તેમનાથી જે છૂપું છે તેનાથી પણ તે વાકેફ છે, અને માનવી તેના જ્ઞાનમાંથી કોઈ પણ વાત પામી શકતો નથી સિવાય કે જેટલું જ્ઞાન એ પોતે માનવીને આપવા માગે. તેનું રાજ્ય આકાશ અને ધરતી ઉપર વ્યાપેલું છે અને તેની સુરક્ષા અને દેખરેખ તેના માટે જરા પણ થકવી દેનાર કામ નથી. તે ખૂબજ ઉચ્ચ દરજજાવાળો અને મહાનતાવાળો છે.’

સૂર: આ'રાફની બે આયતો આ પ્રમાણે છે:

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ ۗ يُغْشَىٰ اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا
وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ ۗ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ
وَالْأَمْرُ ۗ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ۝ (الاعراف: ۵۴-۵۵)

‘હકીકતમાં અલ્લાહ જ તમારો પાલનહાર છે કે જેણે આકાશ અને ધરતીને છ દિવસમાં સર્જ્યા પછી તેના રાજ્ય સિંહાસન ઉપર બિરાજમાન થયો. એ જ રાતને દિવસ ઉપર ઢાંકી દે છે અને પછી દિવસ રાતની પાછળ દોડતો આવે છે. તેણે જ સૂર્ય, ચંદ્ર અને તારાઓનું સર્જ્યા કે જે તેના હુકમથી સેવામાં લાગેલાં છે. સાંભળી લો, સર્જન કરવાનું કામ તેનું જ છે અને હુકમ ચલાવવાનો હક્ક તેનો જ છે ! પછી કેવો બરકતવંતો છે અલ્લાહ, સારાય જગતનો માલિક અને પાલનહાર ! (અલઆ'રાફ ૫૪-૫૫)

૬. બાળકના જન્મ પછી તેને નવડાવી-ધોવડાવીને જમણા કાનમાં અજ્ઞાન અને ડાબા કાનમાં ઈકામત પઢો જ્યારે હ.હુસૈન રદિ.નો જન્મ થયો ત્યારે નબી સ.અ.વ.એ એમના કાનમાં અજ્ઞાન અને ઈકામત પઢી. (તિબરાની)

અને નબી સ.અ.વ.એ એમ પણ ફરમાવ્યું: ‘જેના ઘરે બાળક જન્મે અને તે એ બાળકના જમણા કાનમાં અજ્ઞાન અને ડાબા કાનમાં ઈકામત પઢે તો બાળક ઉમ્મુસ્સિબ્યાનની (વાઈનો રોગ (Epilepsy) જે બાળકોને ખરાબ હવા લાગવાથી થઈ જાય છે અને બાળકો આ રોગમાં બાહોશ થઈ જાય છે)ની તકલીફથી સુરક્ષિત રહેશે.’

બાળક જન્મતાં જ તેના કાનમાં અલ્લાહ અને રસૂલના નામો પહોંચાડવા પાછળ મોટી હિકમત છે. અલ્લામા ઈબને કેયિમ એમના પુસ્તક ‘તોહફતુલવદૂદ’માં કહે છે:

‘આનો અર્થ એમ છે કે માનવીના કાનમાં સૌથી પહેલાં અલ્લાહની મહાનતા અને બડાઈનો અવાજ પહોંચે અને જે ગવાહીને તે સત્માન રીતે અદા કર્યા પછી

ઈસ્લામમાં દાખલ થશે તેની શીખ જન્મના દિવસથી જ આપવામાં આવે જેમ કે મોત વખતે તેને કલ્મએ તૌહીદની શીખ આપવામાં આવે છે. અઝાન અને ઈકામતનો બીજો લાભ એ છે કે શૈતાન કે જે જન્મતાંની સાથે માણસને અજમાયશમાં મૂકવા માગે છે તે અઝાન સાંભળતાં જ નાસી જાય છે અને શૈતાનની દા'વત પહેલાં બાળકને ઈસ્લામ અને અલ્લાહની ઈબાદતની દાવત આપી દેવામાં આવે છે.'

૭. અઝાન અને ઈકામત પછી કોઈ નેક પુરૂષ કે મહિલાને ખજૂર ચાવવા આપો અને ચાવેલી ખજૂર બાળકના તાળવામાં લગાવો અને બાળક માટે ખૈર અને બરકતની દુઆ કરવા કહો. હ. અસ્મા રદિ. કહે છે કે અબ્દુલ્લાહ બિન ઝુબૈર રદિ. જ્યારે જન્મ્યાં ત્યારે મેં એમને નબી સ. અ. વ. ની ગોદમાં આપ્યાં. નબી સ. અ. વ. એ ખજૂર મંગાવી અને ચાવીને મુબારક થૂંક અબ્દુલ્લાહ બિન ઝુબૈર રદિ. ના મ્હોમાં લગાવી દીધું અને ખજૂર એમને તાળવે મસખ્યું અને ખૈર-વ-બરકતની દુઆ કરી.

હઝરત આઈશા રદિ. કહે છે કે, 'નબી સ. અ. વ. ની પાસે બાળક લાવવામાં આવતાં. નબી સ. અ. વ. તહનીક (ખજૂર વગેરે ચાવીને નરમ કરીને બાળકને તાળવે લગાડવાને તહનીક કહેવામાં આવે છે) કરતાં અને એમના માટે ખૈર-વ-બરકતની દુઆ કરતાં'. (મુસ્લિમ)

હ. ઈમામ અહમદ બિન હંબલ રહ. ને ત્યાં બાળકનો જન્મ થયો તો તેમણે તેની તહનીક માટે મક્કાની ખજૂર મંગાવી જે એમના ઘરે હતી અને પછી એક નેક મહિલા બીબીઉમ્મેઅલી રહ. ને તહનીક માટે વિનંતી કરી.

૮. બાળકને એક સારું નામ આપો જે કાં તો પયગમ્બરના નામ ઉપર હોય અથવા અલ્લાહના નામની પહેલાં અબ્દ લગાડીને બનાવવામાં આવ્યું હોય જેમ કે અબ્દુલ્લાહ, અબ્દુર્રહમાન વિગેરે.

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે: 'કયામતના દિવસે તમને તમારા પોતાના નામથી પોકારવામાં આવશે તેથી સારાં નામ રાખો.' (અબૂદાઉદ)

અને નબી સ. અ. વ. એ એમ પણ ફરમાવ્યું છે: 'અલ્લાહને તમારા નામોમાંથી અબ્દુલ્લાહ અને અબ્દુર્રહમાન સૌથી વધુ ગમે છે.' અને નબી સ. અ. વ. એ એમ પણ ફરમાવ્યું: 'નબીઓના નામ ઉપરથી નામ રાખો.'

અને બુખારીમાં છે કે નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: 'મારા નામ ઉપરથી નામ રાખો, મારી કુન્નિયત ઉપર ન રાખો.'

૯. જો ક્યારેક અજાણતાંમાં ખોટું નામ રખી લીધું હોય તો તેને બદલે સારું નામ

રાખી દો. નબી સ. અ. વ. એ ખોટા નામને બદલી નાખતા હતાં, 'હ. ઉંમર રદિ. ની એક દીકરીનું નામ આસિયા (ગુનેગાર) હતું. નબી સ. અ. વ. એ એને બદલીને જમીલા રાખી દીધું.' (મુસ્લિમ)

હ. જૈનબ અબૂસલ્મા રદિ. ની દીકરી છે, એમનું નામ બરહિહ હતું. બરહિહનો અર્થ ખૂબ પવિત્ર છે. નબી સ. અ. વ. એ નામ સાંભળ્યું તો ફરમાવ્યું: 'પોતે જ પોતાની પવિત્રતાની બડાશ મારો છો'. લોકોએ પૂછ્યું કે, 'તો પછી શું નામ રાખીએ?' તો ફરમાવ્યું: 'જૈનબ નામ રાખો.' (અબૂદાઝિદ)

૧૦. સાતમા દિવસે અકીકો કરો. છોકરો હોય તો બે બકરાં અને છોકરી હોય તો તેના તરફથી એક બકરીનો અકીકો કરો પરંતુ છોકરો હોય તો બે બકરાંનો અકીકો કરવા જરૂરી નથી, એક બકરો પણ કરી શકો છો અને બાળકનું મૂંડન કરાવીને તેના ભારોભાર સોનું કે ચાંદી ખૈરાતમાં આપો. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

'સાતમા દિવસે બાળકનું નામ રાખો અને તેના વાળ મૂંડાવીને તેના વતી અકીકો કરો.'

૧૧. સાતમા દિવસે ખત્ના પણ કરાવી દો પરંતુ કોઈ કારણસર ન કરાવો તો સાત વરસની ઉંમરની અંદર જરૂર કરાવી લો. ખત્ના ઈસ્લામી પ્રતીક છે.

૧૨. જ્યારે બાળક બોલતું થાય ત્યારે સૌથી પહેલાં તેને ક્લમો 'લાઈલાહા ઈલ્લાહ' શીખવાડો. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

'જ્યારે તમારું બાળક બોલતું થાય ત્યારે તેને لا إله إلا الله શીખવાડી દો. પછી પરવા ન કરો કે ક્યારે મરે અને જ્યારે દૂધના દાંત પડી જાય ત્યારે નમાઝનો હુકમ આપો.' (ઈબ્ને સુન્ની)

અને હદીસમાં એમ પણ છે કે નબી સ. અ. વ. ના કુટુંબમાં જ્યારે કોઈ બાળક બોલવા માંડતું ત્યારે આપ તેને સૂર: ફુર્કાનની બીજી આયત શીખવાડતાં કે જેમાં તૌહીદની સંપૂર્ણ તાલીમ ખૂબજ ખૂબીપૂર્વક સમાવી દેવામાં આવી છે:

الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ

لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَرَهُ تَقْدِيرًا ۝

'એ અલ્લાહ જે આકાશો અને ધરતીની બાદશાહીનો માલિક છે, જેણે કોઈને

પુત્ર બનાવ્યો નથી, જેની સાથે તેની બાદશાહીમાં કોઈ ભાગીદાર નથી, જેણે દરેક વસ્તુનું નિર્માણ કર્યું અને પછી તેની યોગ્ય તકદીર બનાવી.’

૧૩. બાળકને માતાનું ધાવણ આપો. માતાની ઉપર બાળકનો આ હક્ક છે. કુઆનિ બાળકને માતાનો આ જ ઉપકાર યાદ દેવડાવીને માતાની સાથે અસાધારણ રીતે સારો વ્યવહાર કરવાનું ભારપૂર્વક જણાવ્યું છે. માતાની એ ફરજ બને છે કે તેના ધાવણના એક-એક ટીપા સાથે તૌહીદનો રસ, રસૂલ સ. અ. વ. પ્રત્યે પ્રેમભાવ અને દીન સાથે પ્રેમ પણ પીવડાવે અને આ પ્રેમને તેના હૃદય અને આત્મામાં વસાવી દેવાની કોશિશ કરે. ઉછેરની જવાબદારી પિતા ઉપર નાખી દઈને તમારો બોજ હળવો કરવાનો પ્રયત્ન કરશો નહીં બલકે આ ઉમદા દીની કર્તવ્યને અદા કરીને રૂહાની શાંતિ અને આનંદ અનુભવો.

૧૪. બાળકોને ડરાવવાથી દૂર રહો. શરૂઆતની ઉંમરનો આ ડર આખી જિંદગી મગજ ઉપર છવાયેલો રહે છે અને આવાં બાળકો સામાન્ય રીતે જીવનમાં કોઈ મોટું કામ કરવાને લાયક રહેતાં નથી.

૧૫. બાળકોને વાતે વાતે ઠપકો આપવાથી, ધુત્કારી કાઢવાથી અને બોલવાથી સપ્તાઈપૂર્વક દૂર રહો તથા તેમની ખામીઓ અને ભૂલો બદલ તેમના તરફ કંટાળો અને નફરત વ્યક્ત કરવાને બદલે ડહાપણ અને હમદર્દી સાથે તેમને કેળવવાનો પ્રેમભર્યો પ્રયાસ કરો, અને તમારા વર્તન દ્વારા બાળકોના મગજ ઉપર એવી ધાક તો હંમેશાં રાખો કે એમની શરીરત વિરુદ્ધની કોઈપણ વાત તમે ક્યારેય ચલાવી લેશો નહીં.

૧૬. બાળકો સાથે હંમેશાં, સ્નેહ, પ્રેમ અને નરમીભર્યો વ્યવહાર કરો અને જરૂરત અને હેસિયત મુજબની એમની જરૂરિયાતો પૂરી કરીને એમને ખુશ રાખો અને એમની અંદર આજ્ઞાપાલનની લાગણીઓને ઉત્તેજન આપો.

એક વખત હ. મુઆવિયા રદિ. એ અહનફ બિન કેસ રદિ. ને પૂછ્યું: ‘કહો, બાળકોની બાબતમાં કેવું વર્તન હોવું જોઈએ?’ અહનફ બિન કેસ રદિ. એ કહ્યું:

‘અમીરુલ મુ’મિનીન ! બાળકો અમારા દિલોના ફળ છે, કમ્મરનો ટેકો છે, અમારી હેસિયત એમના માટે ભૂમિ જેવી છે જે ખૂબજ સુંવાળી અને બિનનુક્સાનકારક છે, અને અમારું અસ્તિત્વ એમના માટે છાંયડાવાળા આકાશ સમાન છે અને અમે એમની મારફતે જ મોટાં મોટાં કામો પૂરા કરવાનું સાહસ કરીએ છીએ. પછી જો તેઓ તમારી પાસે કંઈ માગે તો એમને ખૂબ આપો અને જો

ક્યારેય દુઃખી હોય તો એમના દિલના દુઃખને દૂર કરો. પરિણામ સ્વરૂપે તેઓ તમને ચાહશે, તમારા પિતા તરીકેના પ્રયત્નોને પસંદ કરશે. અને ક્યારેય એમના માટે અસહ્ય બોજ ન બનો કે જેથી તેઓ તમારી જિંદગીથી કંટાળી જાય અને તમારા માટે મોત માગે, તમારી નજીક ફરકવાથી નફરત કરે.’

હ. મુઆવિયા રદિ. આ હિકમતભરી વાતો સાંભળીને ખૂબ પ્રભાવિત થયાં અને કહ્યું: ‘અહનફ ! અલ્લાહના સોગંદ, જ્યારે તમે મારી પાસે આવીને બેઠાં, હું યજીદ સામે ગુસ્સાથી ભરેલો બેઠો હતો.’

પછી જ્યારે હ. અહનફ જતા રહ્યાં ત્યારે હ. મુઆવિયા હ. રદિ. નો ગુસ્સો ઠંડો પડ્યો અને યજીદથી રાજી થઈ ગયાં અને એ જ ક્ષણે યજીદને બસો દિર્હમ અને બસો જોડી કપડાં મોકલાવી આપ્યાં. યજીદ પાસે જ્યારે આ ભેટો પહોંચી ત્યારે યજીદે ભેટના બે સરખા ભાગ પાડીને સો દિર્હમ અને સો જોડી કપડાં હ. અહનફ બિન કેસ રદિ. ને ત્યાં મોકલાવી દીધાં.

૧૭. નાનાં બાળકોના માથે વહાલપૂર્વક હાથ ફેરવો, બાળકોને તેડી લો, પ્રેમ કરો અને એમની સાથે સારો વ્યવહાર કરો. હંમેશાં કડક અને મિજાજી અફસર બની રહેશો નહીં. આવા વર્તનથી બાળકોના દિલોમાં માતા-પિતા માટે પ્રેમની લાગણી પણ પેદા થતી નથી એટલું જ નહીં બલકે એમની અંદર આત્મવિશ્વાસ પણ પેદા થતો નથી તેમજ એમના સ્વભાવ ઉપર પણ સારી અસર પડતી નથી.

એક વખતે અકરઅ બિન હાબિસ રદિ. નબી સ. અ. વ. પાસે આવ્યાં. નબી સ. અ. વ. એ વખતે હ. હસન રદિ. ને વહાલ કરી રહ્યા હતાં. અકરઅ રદિ. ને જોઈને નવાઈ લાગી અને બોલ્યાં, હે રસૂલુલ્લાહ ! આપ પણ બાળકોને પ્રેમ કરો છો ! મારા તો દસ બાળકો છે પરંતુ મેં તો ક્યારેય કોઈનેય પ્રેમ કર્યો નથી. નબી સ. અ. વ. એ અકરઅ તરફ નજર કરીને અને ફરમાવ્યું: ‘જ્યારે અલ્લાહે તમારા દિલમાંથી કૃપા અને સ્નેહને કાઢી નાખ્યા છે તો હું શું કરી શકું ?!’

ફારુકેઆઝમ રદિ. ના જમાનામાં હ. આમિર રદિ. મોટો હોદ્દો ધરાવતા હતાં. એક વખત હ. ઉમર રદિ. ને મળવા માટે એમના ઘરે પહોંચ્યાં એમણે જોયું તો હ. ઉમર રદિ. સૂતાં છે અને બાળકો એમની છાતી ઉપર ચઢીને રમી રહ્યાં છે. હ. આમિર રદિ. ને આ વાત બરાબર ન લાગી. અમીરૂલ મુ’મિનીને એમના ચહેરાના હાવભાવ ઉપરથી એમના અણગમાનો અંદાજ કાઢી લીધો અને હ. આમિર રદિ. ને કહ્યું: ‘બોલો તમારો તમારાં બાળકો સાથે કેવો વ્યવહાર રહે છે ?’

આમિર રદિ. ને તક મળી ગઈ. બોલ્યાં: 'અમીરૂલ મુ'મિનીન ! જ્યારે હું ઘરમાં દાખલ થાઉં છું ત્યારે ઘરના લોકો સ્તબ્ધ થઈ જાય છે. બધા પોતપોતાની જગ્યાએ સ્થિર થઈને ચુપ થઈ જાય છે. હ. ઉમર રદિ. એ ખૂબજ લાગણીપૂર્વક કહ્યું:

'આમિર ! તમે ઉમ્મતે મુહમ્મદિયાના સભ્ય હોવા છતાં આટલું જાણતાં નથી કે મુસલમાનોએ એમના કુટુંબીજનો સાથે કેવી નરમાશ અને પ્રેમથી વર્તવું જોઈએ ?!

૧૮. બાળકોને સારી કેળવણી પૂરી પાડવા માટે તમારા બધા જ પ્રયત્ન કરી છૂટો અને આના માટે મોટામાં મોટું બલિદાન આપવામાં પણ પાછા ન પડો. આ તમારી દીની જવાબદારી પણ છે અને બાળકો ઉપર મોટો અહેસાન. તેમજ તમારી પોતાની સાથે સૌથી મોટી ભલાઈ પણ !' કુર્આનમાં છે:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا. (النور: ૧૬)

'મુસલમાનો, બચાવો તમારી જાતને અને તમારા કુટુંબીજનોને જહન્નમની આગથી !'

અને જહન્નમની આગથી બચવાનો એકમાત્ર રસ્તો આ છે કે માણસ દીનના પાયાના શિક્ષણથી સુસજ્જ હોય અને તેનું જીવન અલ્લાહ અને રસૂલ સ. અ. વ. ના અનુસરણ અને આજ્ઞાપાલનમાં પસાર થઈ રહ્યું હોય.

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે: 'પિતા તેના બાળકોને જે આપી શકે છે તેમાં સૌથી બહેતર ભેટ બાળકોનું સારું શિક્ષણ અને કેળવણી છે.' (મિશકાત)

અને નબી સ. અ. વ. એ એમ પણ ફરમાવ્યું: 'જ્યારે માણસ મરી જાય છે ત્યારે તેનો અમલ પૂરો થઈ જાય છે પણ ત્રણ પ્રકારના કામો એવાં છે જેનો સવાબ મરી ગયા પછી પણ મળતો રહે છે. એક, તે સદક-એ-જારિયા કરી જાય. બે, તે એવું ઈલ્મ છોડીને જાય કે જેનાથી લોકો ફાયદો ઉઠાવી શકે. ત્રણ, નેક બાળકો કે જે પિતાના માટે દુઆ કરતાં રહે.' (મુસ્લિમ)

હકીકતમાં બાળકો જ તમારા પછી તમારી સાંસ્કૃતિક પરંપરાઓ, દીની શિક્ષણ અને તૌહીદના સંદેશને જીવંત રાખવાના સાધનો છે અને એક મુસલમાન નેક બાળકોની ઈચ્છા એટલા જ માટે રાખે છે કે જેથી તેઓ તેના પછી તેના પયગામને જીવંત રાખી શકે.

૧૯. બાળકો જ્યારે સાત વરસના થઈ જાય ત્યારે એમને નમાઝ શીખવાડો,

નમાઝ પઢવા માટે શિખામણ આપો અને તમારી સાથે મસ્જિદે લઈ જઈને એમની અંદર શોખ પેદા કરો તેમજ જ્યારે દસ વરસના થઈ જાય અને નમાઝ પઢવામાં ઢીલ દાખવે તો એમને યોગ્ય સજા પણ આપો અને તમારી વાણી અને વર્તન વડે એમને જણાવી દો કે નમાઝની બાબતમાં ઢીલું વર્તન તમે ચલાવી લેશો નહીં.

૨૦. બાળકો જ્યારે દસ વરસના થઈ જાય તો એમની પથારી અલગ કરી દો અને દરેકને પોતપોતાની પથારી ઉપર સૂવડાવો. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે: 'તમારાં બાળકોને નમાઝ પઢવા માટે શિખામણ આપો, જ્યારે તેઓ સાત વરસના થઈ જાય, અને નમાઝ માટે એમને સજા આપો જ્યારે તેઓ દસ વરસના થઈ જાય, અને એ ઉંમરે પહોંચ્યા પછી એમની પથારીઓ અલગ કરી દો.'

૨૧. બાળકોને હંમેશાં સ્વચ્છ અને સુઘડ રાખો. એમની સાફ-સફાઈ, ચોખ્ખાઈ અને ન્હાવા-ધોવાનો ખ્યાલ રાખો. કપડાં પણ સ્વચ્છ-પાક રાખો. અલબત્ત, બહુ ટીપટાપ અને દેખાડો કરવાનું ટાળો. દીકરીના કપડાં પણ એકદમ સાદા રાખો અને તડકભડક કપડાં પહેરાવીને બાળકોનો સ્વભાવ ન બગાડો.

૨૨. બીજા લોકોની સામે બાળકોની ખામીઓ દર્શાવો નહીં તેમજ બીજા કોઈની સામે એમને નીચું જોવું પડે અથવા એમના સ્વમાનને આઘાત લાગે તેવું વર્તન કરવાથી પણ સપ્તાઈપૂર્વક દૂર રહો.

૨૩. બાળકોની સામે ક્યારેય પણ બાળકોને સુધારવા અંગે નિરાશા વ્યક્ત ન કરો બલ્કે એમની હિંમત વધારવા માટે એમની નાની-નાની ખૂબીઓને પણ દિલ ખોલીને વખાણો. હંમેશાં એમને પ્રોત્સાહન આપવા માટે તેમજ એમની અંદર આત્મવિશ્વાસ તથા હિંમત પેદા કરવા માટેનો પ્રયત્ન કરો કે જેથી દુનિયામાં તેઓ ઊંચામાં ઊંચું સ્થાન હાંસલ કરી શકે.

૨૪. બાળકોને નબીઓ અ. સ. ના કિસ્સા, નેક બુઝુર્ગોની વાતો અને સહાબાએકિરામ રિઝાની વીરતાના અને જિહાદીના કારનામાઓ જરૂર સંભળાવો. કેળવણી અને સભ્યતા, ચારિત્ર્ય અને દીન પ્રત્યે લગાવ માટે આ વસ્તુને ઘણી મહત્વની સમજો અને ગમે તેટલા વ્યસ્ત રહેતાં હોવ તો પણ આના માટે સમય કાઢો. અવારનવાર બાળકોને કુઅનિપાકની કિરઅત સુંદર કંઠે સંભળાવો અને પ્રસંગોપાત એમને નબી સ. અ. વ. ની પ્રભાવપૂર્ણ વાતો પણ જણાવો અને શરૂઆતની ઉંમરમાં જ એમના દિલોમાં ઈશ્કેરસૂલ સ. અ. વ. ની તડપ પેદા કરવાનો પ્રયત્ન કરો.

૨૫. કોઈ કોઈ વખત બાળકોના હાથે ગરીબોને થોડુંક ખાવાનું કે પૈસા આપવાની તક આપો કે જેથી એમની અંદર ગરીબો સાથે સારો વ્યવહાર કરવાની તેમજ સખાવત કરવાની ભાવના પેદા થાય. આ ઉપરાંત એવી તક પણ એમને આપો કે જેમાં ખાવા-પીવાની વસ્તુઓ બહેનો-ભાઈઓ અંદરોઅંદર જાતે જ વહેંચે કે જેથી એકબીજાના હક્કો સમજવાની ભાવના અને ઈન્સાફ કરવાની ટેવ પેદા થાય.

૨૬. બાળકોની દરેક સારી-ખરાબ જિંદ પૂરી ન કરો બલ્કે સમજદારીપૂર્વક એમની આ ટેવ છોડાવવાનો પ્રયત્ન કરો. ક્યારેક જરૂર જણાય તો કડક વલણ પણ અપનાવો. ખોટાં લાડ લડાવીને એમને જિંદી અને હઠીલાં ન બનાવો.

૨૭. કર્કશ અવાજમાં બોલવાથી તેમજ બરાડા પાડીને બોલવાથી પોતે પણ દૂર રહો અને બાળકોને પણ ભારપૂર્વક જણાવો કે હંમેશાં મધ્યમ અવાજ રાખીને નરમાશપૂર્વક બોલે અને એકબીજા સાથે વાત કરતી વખતે પણ ભૂમબરાડા પાડવાથી બચે.

૨૮. બાળકોને એવી ટેવ પાડો કે પોતાનું કામ જાતે કરે. દરેક કામમાં નોકરોનો સહારો ન લે. આનાથી બાળકો આળસુ, સુસ્ત અને પાંગળાં બની જાય છે. બાળકોને ખડતલ, મહેનતુ અને પરિશ્રમી બનાવો.

૨૯. બાળકો અંદરોઅંદર લડી પડે ત્યારે તમારા બાળકનો ખોટી રીતે પક્ષ ન લો. એ યાદ રાખો કે તમારા બાળક માટે તમારા દિલમાં જે લાગણીઓ છે એ જ લાગણીઓ બીજાઓના દિલોમાં પણ એમનાં બાળકો માટે છે. તમે હંમેશાં તમારા બાળકના કસૂર ઉપર ધ્યાન રાખો અને જ્યારે પણ આવો ખરાબ પ્રસંગ બને ત્યારે તમારા બાળકની ખામી અને ભૂલ શોધી કાઢો અને સમજદારી તથા સતત ધ્યાન આપીને એને દૂર કરવા માટે મનથી પ્રયાસ કરો.

૩૦. બાળકો સાથે હંમેશાં સમાન વર્તન રાખો અને આ બાબતમાં અસંતુલનથી બચવાનો પૂરેપૂરો પ્રયાસ કરો. જો સ્વભાવની દૃષ્ટિએ એક બાળક તરફ વધુ ઝુકાવ હોય તો એ મજબૂરી છે પરંતુ વ્યવહારમાં અને આપવા-લેવામાં હંમેશાં ન્યાય અને અસમાનતાનો ખયાલ રાખો અને ક્યારેય એક જણની સાથે એવો ભેદભાવપૂર્ણ ન કરો કે જેને બીજાં બાળકો અનુભવ કરે. આનાથી બીજાં બાળકોમાં લઘુતાગ્રંથિ, નફરત, નિરાશા અને છેવટે બગાવત જન્મ લેશે અને આ ખરાબ લાગણીઓ કુદરતી ગુણોના વિકાસમાં ભારે રૂકાવટ તેમજ નૈતિક અને રૂહાની પ્રગતિ માટે કાતિલ ઝેર પુરવાર થશે.

ગયું: 'આ એક નવી મુસીબત આવી ગઈ.' અને એ જ વખતે મેં એ પત્ર મેં ચૂલામાં નાખી દીધો.

આવી હાલતમાં ૪૦ દિવસ પસાર થઈ ગયા હતાં ત્યાં નબી સ. અ. વ. નો એક કાસંદ નબી સ. અ. વ. નો એક હુકમ લઈને આવ્યો કે તમારી પત્નીથી પણ અલગ થઈ જાઓ. મેં પૂછ્યું, 'શું તલાક આપી દઉં?' જવાબ મળ્યો, 'ના, બસ અલગ રહો.' અને મેં મારી પત્નીને પિયર મોકલી દીધી અને અલ્લાહની એ બંદીને કહી દીધું કે 'હવે તમે પણ અલ્લાહના ફેંસલાની રાહ જોતાં રહો.'

પચાસમા દિવસે હું ફજ્જની નમાઝ પછી, મારા જીવનથી કંટાળેલો, હતાશ અને દુઃખી હાલતમાં મારા મકાનના છાપરે બેઠો હતો ત્યાં એકાએક કોઈએ બૂમ પાડીને કહ્યું, 'કઅબ, મુબારક તમને!' આટલું સાંભળતાં જ હું સમજી ગયો અને મારા અલ્લાહની સામે સિજદામાં પડી ગયો. પછી તો લોકોની લાઈન લાગી ગઈ. લોકોના ટોળેટોળાં મારી પાસે મુબારકબાદી પાઠવવા માટે આવવા માંડ્યાં. હું ઉઠ્યો અને સીધો નબી સ. અ. વ. પાસે મસ્જિદમાં પહોંચી ગયો. મેં જોયું કે નબી સ. અ. વ. નો ચહેરો ખુશીથી ચમકી રહ્યો છે. મેં આગળ વધીને સલામ કર્યો તો નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: 'કઅબ ! મુબારક તમને, આ તમારી જિંદગીનો સર્વોત્તમ દિવસ છે.' મેં કહ્યું: 'આ માફી આપના તરફથી છે કે અલ્લાહના તરફથી?' ફરમાવ્યું: 'અલ્લાહના તરફથી અને સૂર: તૌબાની આ આયતો સંભળાવી.'

૫. તૌબા કરવામાં ક્યારેય મોડું ન કરો. જીવનની હાલતની કોઈને ખબર નથી, ગમે ત્યારે અમલની મહેતલ પૂરી થઈ જાય. કંઈ ખબર નથી કે હવે પછીની ક્ષણ જીવનની છે કે મોતની ! હરઘડી અંજામને ધ્યાનમાં રાખો અને તૌબા-અસ્તગફાર વડે દિલ અને રૂહ તથા મગજ અને જીભને ગુનાઓથી ધોતાં રહો.

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

'અલ્લાહ રાત્રે તેનો હાથ ફેલાવે છે કે જેથી જે માણસે દિવસમાં કોઈ ગુનો કર્યો છે તે રાત્રે અલ્લાહની તરફ પાછો આવે અને દિવસમાં તે તેનો હાથ ફેલાવે છે કે જેથી રાતમાં જો કોઈએ કોઈ ગુનો કર્યો હોય તો તે તેના માલિક સમક્ષ પાછો આવે અને ગુનાઓની માફી માગે એટલે સુધી કે સૂરજ ઉદય પામે.' (મુસ્લિમ)

અલ્લાહના હાથ ફેલાવવાનો અર્થ એ છે કે તે તેના ગુનેગાર બંદાઓને તેની તરફ બોલાવે છે અને તેની કૃપા વડે એમના ગુનાઓ ઢાંકવા માગે છે. જો બંદાએ કોઈ ક્ષણિક લાગણીના આવેશમાં આવીને કોઈ ગુનો કરી લીધો છે તો તેણે તેના

વસ્તુએ રોકી દીધા હતા ?' મેં જોયું કે આપના સ્મિતમાં ગુસ્સાના ચિહ્નો છે અને મેં ચોખ્ખેચોખ્ખી વાત કરી નાખી. 'હે અલ્લાહના રસૂલ ! હકીકત એમ છે કે મારી પાસે કોઈ કારણ ન હતું. હું તંદુરસ્ત હતો, સુખી હતો, સવારીનું સાધન પણ મારી પાસે હતું. ફક્ત મારી આળસ અને બેદરકારીએ મને આ સદ્ભાગ્યથી વંચિત રાખ્યો.

મારી સ્પષ્ટ વાત સાંભળીને નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: 'જાઓ અને રાહ જુઓ કે અલ્લાહ તમારા મામલામાં કોઈ ફેંસલો કરે.' હું ઉઠ્યો અને મારા કબીલાના લોકોમાં આવીને બેસી ગયો. કબીલાના લોકો મને ઠપકો આપવા માંડ્યાં કે, તમે કોઈ વાત કેમ ઉપજાવી ન કાઢી ? તમે તો હંમેશા દીનના મામલાઓમાં આગળ આગળ રહ્યાં છો. પરંતુ જ્યારે મને એ ખબર પડી કે મારા બીજા બે સાથીઓએ પણ આવી જ રીતે સાચી વાત કહી છે ત્યારે મારા દિલને સંતોષ થયો અને મેં નક્કી કર્યું કે હું મારી સચ્ચાઈ ઉપર અડગ રહીશ.

ત્યારબાદ નબી સ. અ. વ. એ એલાન કર્યો કે કોઈપણ અમે ત્રણેયની સાથે વાત ન કરે. આ એલાન થતાંની સાથે જ મારા માટે મદીનાની ભૂમિ સાવ બદલાઈ ગઈ અને હું મારા જ લોકોમાં સાવ અજાણ્યો મિત્રવિહોણો બની ગયો. સમાજમાં કોઈપણ મારી સાથે સલામ કે વાત ન કરતો. એક દિવસે જ્યારે હું ખૂબજ કંટાળી ગયો અને તબીયત ગભરામણ અનુભવવા લાગી ત્યારે મારા એક નાનપણના મિત્ર અને પિતરાઈ ભાઈ અબૂકતાદા રદિ. પાસે ગયો. મેં જઈને સલામ કર્યો પણ અલ્લાહના એ બંદાએ સલામનો જવાબ સુદ્ધાં ન આપ્યો. મેં પૂછ્યું, અબૂકતાદા હું તમને અલ્લાહના સમ આપીને પૂછું છું કે, બતાવો શું મને અલ્લાહ અને તેના રસૂલ સાથે પ્રેમ નથી ? તેઓ ચુપ રહ્યાં. મેં ફરીથી પૂછ્યું પણ એમણે કોઈ જવાબ ન આપ્યો. ત્રીજીવાર મેં સોગંદ દઈને પૂછ્યું ત્યારે એમણે માત્ર એટલું જ કહ્યું, 'અલ્લાહ અને અલ્લાહના રસૂલ બહેતર જાણે છે !' મારું દિલ ભરાઈ આવ્યું મારી આંખમાંથી આંસુ ટપકવા માંડ્યાં અને હું મારું દુખ લઈને પાછો આવી ગયો.'

એ જ અરસામાં બજારમાં સીરિયાના એક વેપારીએ મને 'શાહેગસ્સાન'નો એક પત્ર આપ્યો. ખ્રિસ્તીઓના આ રાજાએ લખ્યું હતું: 'અમે સાંભળ્યું છે કે તમારા મિત્ર તમારી ઉપર ખૂબ જ જુલમ ગુજારી રહ્યાં છે, તમે કોઈ હલકી કક્ષાના માણસ તો છો નહીં, તમારી કદર અમે જાણીએ છીએ, તમે અમારી પાસે આવો, અમે તમારા દરજ્જાને લાયક વ્યવહાર કરીશું. પત્ર જોતાં જ મારા મોઢેમાંથી નીકળી

‘અને આ ત્રણેને પણ અલ્લાહે માફ કરી દીધાં કે જેમનો મામલો મુલતવી રાખવામાં આવ્યો હતો. જ્યારે ધરતી તેની તમામ મોકળાશ છતાં એમના માટે સાંકડી થઈ ગઈ અને એમના જીવ પણ એમની ઉપર બોજો બનવા લાગ્યાં, અને એમણે જાણી લીધું કે અલ્લાહથી બચવા માટે કોઈ આશ્રયસ્થાન નથી સિવાય કે એનો પોતાનો જ આશ્રય મેળવવામાં આવે, તો અલ્લાહ તેની મહેરબાનીથી એમની તરફ વળ્યો કે જેથી તેઓ તેની તરફ પાછા આવે. બેશક, એ ઘણો જ માફ કરનાર અને અત્યંત મહેરબાન છે.’ (તૌબા-૧૧૮)

આ ત્રણ મહાનુભાવો એટલે કે હઝરત કઅબ બિન માલિક રદિ., હ. મુરારાહ બિન રબીઅ રદિ. અને હ. હિલાલ બિન ઉમૈયા રદિ. છે. અને આ ત્રણેયની આદર્શ-નમૂનારૂપ તૌબા દુનિયામાં હંમેશાં માટે મોમિનોનું માર્ગદર્શન કરતી રહેશે. હ. કઅબ બિન માલિક રદિ.: વૃદ્ધાવસ્થાના કારણે દષ્ટિ ગુમાવી બેઠા હતાં અને એમના દીકરાનો ટેકો લઈને ચાલતા હતાં. તેમણે પોતે એમની આદર્શ તૌબાનો શીખામણપ્રદ કિસ્સો એમના દીકરાને સંભળાવ્યો હતો જે હદીસના પુસ્તકોમાં જળવાયેલો છે.

તબૂકની લડાઈની તૈયારી કરવાના સમયે જ્યારે નબી સ. અ. વ. મુસલમાનોને લડાઈમાં સામેલ થવા માટે પ્રોત્સાહિત કરતા હતાં ત્યારે હું પણ એ બેઠકોમાં સામેલ રહેતો. હું જ્યારે પણ નબી સ. અ. વ. ની વાતો સાંભળતો ત્યારે મનમાં વિચારતો કે હું જરૂર જઈશ પણ જ્યારે ઘરે પાછો આવતો ત્યારે આળસ કરી જતો અને વિચારતો કે હજુ ઘણો સમય છે. મારી પાસે મુસાફરીનો સામાન છે, હું તંદુરસ્ત છું, સાડું સવારીનું સાધન હાજર છે તેથી રવાના થતાં વાર કેટલી લાગશે? અને વાત પાછી ઠેલાતી રહી. છેવટે બધા જ મુજાહિદો લડાઈના મેદાનમાં પહોંચી ગયાં અને હું મદીનામાં બેઠો બેઠો ઈરાદો જ કરતો રહ્યો.

હવે સમાચાર આવવા માંડ્યાં કે નબી સ. અ. વ. પાછા આવવાના છે. અને એક દિવસે ખબર પડી કે નબી સ. અ. વ. પાછા આવી ગયાં અને રાબેતા મુજબ મસ્જિદમાં રોકાયેલાં છે. હું પણ મસ્જિદમાં પહોંચી ગયો. અહીં ઢોંગી લોકો નબી સ. અ. વ. પાસે આવી રહ્યા હતાં અને લાંબા લાંબા સોગંદો ખાઈને બહાના રજૂ કરી રહ્યા હતાં. નબી સ. અ. વ. એમની બનાવટી વાતો સાંભળીને એમના દશાવિલા કારણો સ્વીકારી રહ્યા હતાં અને કહેતા જતા હતાં કે અલ્લાહ તમને માફ કરે.

જ્યારે મારો વારો આવ્યો તો નબી સ. અ. વ. એ મને કહ્યું : ‘કહો, તમને કઈ

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘લોકો ! તમારા ગુનાની માફી અલ્લાહ પાસે માગો અને તેની તરફ પાછળ વળો. મને જુઓ, હું દિવસમાં સો-સો વખત અલ્લાહ સામે માફીની દુઆ કરતો રહું છું. (મુસ્લિમ)

આડંબર અને દેખાડો કરતા લોકો માટે અલ્લાહ તઆલાએ ફરમાવ્યું છે:

يَحْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ ۗ فَإِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا

يَرْضَىٰ عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ۝ (તોબા : ૧૧)

‘આ ઢોંગી લોકો આપની સામે સોગંદો ખાશે કે જેથી તમે એમનાથી રાજી થઈ જાઓ. જો તમે એમનાથી રાજી પણ થઈ ગયા તો અલ્લાહ હરગિજ આવા બેદીન લોકોથી રાજી નહીં થાય.’ (તૌબા-૮૬)

કુઆનિપાકમાં હ. કઅબ રદિ. બિન માલિક રદિ. નો બોધપ્રદ કિસ્સો હંમેશાં માટે એક સબક છે કે માણસ બધું જ સહન કરે, દરેક અજમાયશમાંથી પસાર થાય પણ અલ્લાહને છોડવાનો વિચાર સુદ્ધાં દિલમાં ન લાવે. દીનની રાહમાં માણસ ઉપર જે કંઈ વીતે તેમજ અલ્લાહ તરફથી તેને જેટલો પણ પલોટવામાં આવે તે તેના જીવનને ચમકાવવા માટેનો અને તેના દરજજા બુલંદ કરવાનો રસ્તો છે. આ અપમાન કાયમી ઈજજત સચોટ માર્ગ છે અને જે કોઈ અલ્લાહનો દ્વાર છોડીને બીજા કોઈના દ્વારે ઈજજતનો શોધવા જાય છે તેને ક્યાંથી ઈજજત મળી શકશે નહીં એ દરેક જગ્યાએ અપમાનિત થશે અને ધરતી અને આકાશની એક પણ આંખ તેને માનની નજરે નહીં જુએ.

وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِفُوا ۗ حَتَّىٰ إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ

بِمَا رَحِبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنفُسُهُمْ وَظَنُّوْا أَن لَّا مَلْجَأَ مِنَ

اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ ۗ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا ۗ إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ

الرَّحِيمُ ۝ (તોબા : ૧૧૮)

وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِ ط لَوْ يُؤَاخِذُهُمْ بِمَا كَسَبُوا لَعَجَل

لَهُمُ الْعَذَابَ ط بَلْ لَهُمْ مَوْعِدٌ لَّنْ يَجِدُوا مِنْ دُونِهِ مَوْثِقًا ۝

(الکہف: ۵۸)

‘અને તમારો માલિક ગુનાઓને ઢાંકનાર અને ખૂબ જ દયા કરનાર છે. જો તે એમની હરકતો બદલ એમને તરત જ ઝડપી લે તો આફત મોકલી દે પરંતુ તેણે (તેની મહેરબાનીથી) તેમના માટે એક સમય નિશ્ચિત કરી રાખ્યો છે અને આ લોકો બચવા માટે કોઈ આશ્રયસ્થાન નહીં પામે.’ (સૂર: કહફ ૫૮)

અને સૂર: શૂરામાં ફરમાવ્યું:

وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ وَيَعْلَمُ

مَا تَفْعَلُونَ ۝ (الشورى: ૪૨)

‘અને એ જ તો છે જે તેના બંદાઓની તૌબા કબૂલ કરે છે અને એમના ગુનાઓને માફ કરે છે અને એ બધું જ જાણે છે જે તેમને કરો છો.’ (અશૂરા-૨૫)

હકીકતમાં માણસે એવો વિશ્વાસ રાખવો જોઈએ કે સફળતાનો એક જ દરવાજો છે. આ દરવાજેથી જે માણસને ધુત્કારી કાઢવામાં આવ્યો તે હંમેશાં માટે અપમાનિત અને વંચિત થઈ ગયો સમજો. એક મોમિનની વિચારવાની રીત આ જ છે કે માણસના હાથે ગમે તેવા ગુના કેમ ન થઈ જાય તેનું કામ તો એ જ છે કે તે અલ્લાહની સામે ગળગળો થઈ તે દુઆ કરે અને તેની જ સામે તેના પસ્તાવાના અશ્વ ટપકાવે. માણસ માટે અલ્લાહ સિવાય બીજો કોઈ દરવાજો નથી કે જ્યાંથી તેને માફી મળી શકે. હદ એ છે કે જો માણસ અલ્લાહને છોડીને રસૂલને ખુશ કરવાનો પ્રયત્ન પણ કરશે તો અલ્લાહના દરબારમાં તેના આ પ્રયત્નની કોઈ કિંમત નહીં ઉપજે અને તેને ધુત્કારી કાઢવામાં આવશે. રસૂલ પણ અલ્લાહના જ બંદા છે અને તેઓ પણ એના જ દરવાજે મોહતાજ ફકીર છે, તેમને પણ જે મોટો દરજ્જો મળ્યો છે તે એને ત્યાંથી મળ્યો છે અને તેની મોટાઈનું રહસ્ય પણ એ જ છે કે એ અલ્લાહનો સૌથી વધારે વિનમ્ર બંદો હોય છે અને સામાન્ય માણસોની સરખામણીમાં ઘણો જ વધારે અલ્લાહની સામે ગળગળો થઈને દુઆઓ કરે છે.

તેની હાલત જણાવીને કહ્યું કે, 'મેં ૧૦૦ હત્યાઓ કરી છે. એટલું જણાવો કે મારી તૌબા પણ કબૂલ થઈ શકે ? અને મારી માફીનો પણ કોઈ રસ્તો છે ?' પાદરીએ કહ્યું, 'કેમ નહીં, તારી અને તૌબા વચ્ચે કઈ વસ્તુ આડે આવી શકે તેમ છે ? તું ફલાણા દેશમાં જા, ત્યાં કેટલાક અલ્લાહના પ્રિય બંદા અલ્લાહની ઈબાદતમાં લાગેલા છે. તું પણ એમની સાથે અલ્લાહની ઈબાદતમાં લાગી જા અને પછી ક્યારેય પાછો વળીને તારા દેશમાં ન આવતો, કેમ કે હવે આ જગ્યા દીનની દૃષ્ટિએ તારા માટે યોગ્ય નથી. (અહીં તારા માટે તૌબા ઉપર ટકી રહેવા અને સુધરવાનો પ્રયાસ કરવો ખૂબ જ મુશ્કેલ છે.) એ માણસ નીકળી પડ્યો. હજુ અડધા રસ્તે જ પહોંચ્યો હતો કે મોતનો પયગામ આવી ગયો. હવે રહમતના ફરિશ્તા અંદરોઅંદર ઝઘડવા માંડયા. રહમતના ફરિશ્તાઓએ કહ્યું : 'આ માણસ ગુનાઓની તૌબા કરીને તેમજ અલ્લાહની તરફ વળીને આવ્યો છે.' અઝાબના ફરિશ્તાઓએ કહ્યું : 'નહીં, હજુ તેણે કોઈપણ નેક કામ કર્યું નથી.' આ વાત ચાલી રહી હતી ત્યાં એક ફરિશ્તો માણસના રૂપમાં આવ્યો. એ ફરિશ્તાઓએ તેને તેમનો મધ્યસ્થી બનાવી લીધો કે તેમની વચ્ચે કોઈ ફેંસલો કરી દે. તેણે કહ્યું : 'બંને તરફની જમીનની માપણી કરો અને જુઓ કે એ જગ્યા અહીંથી નજીક છે કે જ્યાંથી આ માણસ આવ્યો છે અથવા એ જગ્યા અહીંથી નજીક છે કે જ્યાં આ માણસને જવાનું હતું.' ફરિશ્તાઓએ જમીનની માપણી કરી તો એ જગ્યા નજીક નીકળી જ્યાં એ માણસને જવાનું હતું. અને જતાં જતાં રસ્તામાં રહેમતના ફરિશ્તાઓએ તેના પ્રાણ લઈ લીધાં અને અલ્લાહે તેને માફી આપી દીધી.' (બુખારી, મુસ્લિમ)

૪. માત્ર અલ્લાહની સામે તમારા ગુનાઓની કબૂલાત કરો. એની સામે ગળગળા થઈ દુઆ કરો અને એની જ સામે તમારી આજીજી, લાયારી અને ગુનેગારી દર્શાવો. વિનમ્રતા અને આજીજી માણસની એવી મૂડી છે કે જે ફક્ત અલ્લાહની જ સામે રજૂ કરી શકાય અને જે દુર્ભાગી તેની મોહતાજી અને આજીજીની આ મૂડી તેના જ જેવા લાયાર અને વિવશ માણસો સામે રજૂ કરે છે ત્યારે તે નાદાર પાસે અલ્લાહની સમક્ષ રજૂ કરવા માટે કંઈ રહેતું નથી, અને તે અપમાનિત અને બદનામી વ્હોરીને હંમેશાં માટે લોકો દ્વારા હડપૂત થતો રહે છે અને ક્યાંય આદર પામતો નથી.

અલ્લાહતઆલા ફરમાવે છે:

કહીને એમને નિરાશ નથી કરતાં કે તમારો ગુનો ઘણો મોટો છે અને આવા સૌથી મોટા ગુનો થયાને હવે ઘણાં વરસો વીતી ગયાં છે ત્યારે હવે માફની વાત જ ક્યાં રહે છે? પરંતુ તેઓ એમને વાચદો આપે છે કે હું જરૂર તમારા માટે મારા માલિક પાસે માફની દુઆ કરીશ અને એમને વિશ્વાસ દેવડાવે છે કે અલ્લાહ જરૂરથી માફ કરી દેશે કેમ કે તે ઘણો જ દરગુજર કરનાર અને ખૂબજ દયા કરનાર છે.

قَالُوا يَا أَبَانَ اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا كُنَّا خَطِيئِينَ ○ (يوسف)

‘એ બધાંએ કહ્યું : ‘હે પિતાજી, અમારા ગુનાઓની માફ માટે દુઆ કરો, ખરેખર અમે મોટા ગુનેગાર હતાં.’ (સૂર: યૂસુફ-૯૭)

○ قَالَ سَوْفَ اسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ○

(يوسف: 98)

‘હ. યાકૂબ અ. સ. એ કહ્યું : હું મારા માલિક પાસે જરૂર તમારા માટે માફની દુઆ કરીશ (અને તે તમને જરૂર માફ કરી દેશે.) ચોક્કસપણે એ ઘણો જ માફ કરનાર અને બેહદ દયાળુ છે.’ (સૂર: યૂસુફ-૯૮)

અને નબી સ. અ. વ. એ ઉમ્મતને નિરાશાના વિનાશમાંથી બચાવવા માટે સહાબીઓને એક અજીબ કિસ્સો સંભળાવ્યો કે જેમાંથી એ બોધ મળે છે કે મોમિન ઉંમરના જે ભાગમાં પણ તેના ગુનાઓ બદલ પસ્તાવો કરીને હૃદયપૂર્વક અલ્લાહ સમક્ષ ગળગળો થઈ આજીજી કરશે તો અલ્લાહ તેને પોતાની ક્ષમા હેઠળ ઢાંકી લેશે અને ક્યારેય ધુત્કારશે નહીં.

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: ‘અગાઉની કોમમાં એક માણસ હતો કે જેણે ૯૯ હત્યાઓ કરી હતી. તેણે લોકોને પૂછ્યું કે દુનિયામાં સૌથી મોટો વિદ્વાન કોણ છે? લોકોએ તેને એક પહોંચેલા દીનદાર પાદરીનું સરનામું આપ્યું. એ માણસ તે પાદરી પાસે ગયો અને બોલ્યો : ‘મેં ૯૯ હત્યાઓ કરી છે, શું મારી તૌબા કબૂલ થઈ શકે?’ પાદરીએ કહ્યું: ‘નહીં, તારી તૌબા કબૂલ થવાની હવે કોઈ ગુંજાશ નથી.’ આવું સાંભળતાં જ તે માણસે હતાશ થઈને એ પાદરીની હત્યા કરી નાખી, અને હવે તે પૂરા ૧૦૦ માણસોનો હત્યારો હતો. હવે તેણે ફરીથી લોકોને પૂછવા માંડ્યું કે, ધરતી ઉપર સૌથી મોટો દીનનો વિદ્વાન કોણ છે? લોકોએ તેને બીજા એક પાદરીનું સરનામું આપ્યું. હવે તે તૌબા કરવાના ઈરાદે એ પાદરી પાસે પહોંચ્યો અને તેને

يَعْبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ
 اللَّهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا ۗ إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ۝
 وَأَنبِئُوهُ إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا لَهُ مِن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ ثُمَّ
 لَا تُنصَرُونَ ۝ (الر: ٥٣-٥٤)

‘તમારી જાત સાથે અત્યાચાર કરી બેઠેલાં મારા બંદાઓ ! અલ્લાહની કૃપા તરફથી ક્યારેય નિરાશ ન થતાં, અલ્લાહ જરૂર તમારા બધા જ ગુના માફ કરી દેશે, એ ઘણો જ ક્ષમાશીલ અને ઘણો જ મહેરબાન છે, અને તમે તમારા રબ તરફ વળો અને તેનું આજ્ઞાપાલન કરો એ પહેલાં કે તમારી ઉપર કોઈ આફત આવી પડે અને પછી તમે ક્યાંયથી મદદ મેળવી ન શકો.’ (અઝ્ઝુમર-૫૩, ૫૪)

૩. જીવનના કોઈ ભાગમાં ગુનાઓ બદલ શરમ અને પસ્તાવાની લાગણી પેદા થાય તો તેને અલ્લાહની પ્રેરણા માનો અને તૌબાના દરવાજા ખુલ્લાં છે તેમ માનો. અલ્લાહ તેના બંદાઓની તૌબા ત્યાં સુધી સ્વીકારે છે કે જ્યાં સુધી તેનો શ્વાસ અટકી જતો નથી અલબત્ત, શ્વાસ અટકી ગયા પછી જ્યારે માણસ બીજા જગતમાં ઝોકિયું કરવા માંડે છે ત્યારે તૌબાની ગુંજાશ પૂરી થઈ જાય છે.

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘અલ્લાહ તેના બંદાની તૌબા કબૂલ કરે છે પણ શ્વાસ અટકે તેની પહેલાં.’
 (તિર્મિઝી)

૬. યુસૂફ અ. સ. ના ભાઈઓએ એમને અંધારિયા કુવામાં ધક્કો મારીને તેમના હિસાબે એમ માની લીધું કે એમને ખતમ કરી નાખ્યાં, એટલે કે તેઓ નબીની હત્યાનો ગુનો કરી બેઠાં અને એમનું પહેરણ લોહીમાં રંગીને એમના પિતા યાકૂબ અ. સ. ને ખાતરી કરાવવા માટે પ્રયત્ન કરવા લાગ્યાં કે યુસૂફ મરી ગયો અને તેને વડૂ ખાઈ ગયો. પરંતુ આવો મોટો ગુનો કર્યા પછી ઘણાં વરસો પછી જ્યારે તેમની અંદર એમના ગુનાનો એહસાસ પેદા થાય છે અને તેઓ શરમ અને પસ્તાવો કરીને પોતાના પિતાને વિનંતી કરે છે કે, પિતાજી, અમારા માટે અલ્લાહને દુઆ કરો કે તે અમારા ગુનાને માફ કરી દે ત્યારે અલ્લાહના પયગમ્બર હ. યાકૂબ અ. સ. એમ

અને બીજી જગ્યાએ ફરમાવ્યું છે:

إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ

مُبْصِرُونَ ۝ (الاعراف: ૨૦૧)

‘હકીકતમાં જે લોકો અલ્લાહથી ડરનારાં છે એમની હાલત એવી થાય છે કે જ્યારે પણ શૈતાનના પ્રભાવ હેઠળ કોઈ ખરાબ વિચાર એમને સ્પર્શ પણ કરી જાય છે ત્યારે તેઓ તરત જ સચેત બની જાય છે અને પછી એમને સ્પષ્ટપણે દેખાવા લાગે છે કે સાચો રસ્તો કયો છે.’ (સૂર: આ’રાફ : ૨૦૧)

અને નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘બધા જ મનુષ્યો ગુનેગાર છે અને ઉત્તમ ગુનેગાર એ લોકો છે જેઓ ખૂબ જ તૌબા કરનારા છે. (તિર્મિઝી)

કુઅનિપાકમાં અલ્લાહતઆલાએ પોતાના પ્રિય બંદાઓના વિશિષ્ટ ગુણ વર્ણવ્યાં છે કે તેઓ વહેલી પરોઢે ઉઠીને અલ્લાહની સમક્ષ ગળગળા થઈને માફી માગે છે, તૌબા કરે છે, અને મોમિનોને શિખામણ આપતાં ફરમાવ્યું છે કે તેઓ હંમેશા તૌબા કરવામાં અને માફી માગવામાં લાગેલાં રહે છે અને વિશ્વાસ રાખે કે અલ્લાહ એમના ગુનાઓ બદલ દરગુજર કરશે અને માફીનો પડદો નાખી દેશે કેમ કે તે ખૂબ જ માફ કરનાર અને તેના બંદાઓને બેહદ પ્રેમ કરનાર છે.’”

وَاسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ ۖ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ ۝

(૧૦:૩૫)

‘અને તમારા માલિક પાસે માફી માગો અને તેની સામે તૌબા કરો. બેશક, મારો માલિક ખૂબજ દયાળુ અને બહુ જ પ્રેમ કરનાર છે.’ (હૂદ-૯૦)

૨. અલ્લાહની કૃપા માટે હંમેશાં આશાસ્પદ રહો અને વિશ્વાસ રાખો કે મારા ગુના ગમે તેટલા વધારે હોય પણ અલ્લાહની કૃપા એના કરતાં ઘણી જ વધારે વિશાળ છે. સમુદ્રના ફીણ કરતાં વધારે ગુના કરનાર માણસ પણ જ્યારે તેના ગુનાઓ બદલ પસ્તાવો કરીને અલ્લાહની સામે ગળગળો થઈ માફી માગે છે ત્યારે અલ્લાહ તેની દુઆ સાંભળે છે અને તે એને પોતાની કૃપા હેઠળ રક્ષણમાં લઈ લે છે.

૫. બંદગીનો એહસાસ

(૪૦)

તૌબા અને માફીના આદાબ

૧. તૌબા કબૂલ થવા બાબતે ક્યારેય નિરાશ અને હતાશ ન થાઓ. ગમે તેટલા મોટા ગુના થઈ ગયાં હોય, તૌબા વડે તમારા મનને શુદ્ધ કરો અને અલ્લાહ પાસેથી પૂરી આશા રાખો નિરાશા કાફિરોની રીત છે. મોમિનોનો તો વિશિષ્ટ ગુણ જ એ છે કે તેઓ ખૂબ જ તૌબા કરનારા હોય છે અને કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં અલ્લાહથી નિરાશ થતાં નથી. ગુનાઓના વધારાથી ગભરાઈને નિરાશા અનભુવવી અને તૌબાના સ્વીકારની ઉમ્મીદ છોડી દેવી એ માનસ તેમજ વિચારસરણી વિનાશક ગુમરાહી છે. અલ્લાહે પોતાના પ્રિય બંદાઓની ઓળખ એવી નથી આપી કે એમના હાથે ગુનાઓ થતાં જ નથી બલ્કે ફરમાવ્યું કે, એમના હાથે ગુના થાય છે પણ તેઓ એમના ગુનાઓ થયા પછી તેમને વળગી રહેતાં નથી, સ્પષ્ટપણે એમનો સ્વીકાર કરે છે અને પછી પોતાને શુદ્ધ કરવા માટે બેચેન થઈ જાય છે.

وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ

فَاسْتَغْفَرُوا لِلذَّنُوبِ بِهِمْ ۖ وَمَنْ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ ۗ وَكَمْ

يُصِرُّوا عَلَىٰ مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ ۝ (آલ عمران: ૧૩૬)

‘અને જો ક્યારેય એમના હાથે કોઈ બેશર્માનું કામ થઈ જાય અથવા તેઓ પોતાની ઉપર કોઈ અત્યાચાર કરી બેસે ત્યારે તરત જ તેમને અલ્લાહ યાદ આવી જાય છે અને તેઓ તેની પાસે પોતાના ગુનાઓની માફી માગે છે અને અલ્લાહ સિવાય કોણ છે જે ગુનાઓને માફ કરી શકતો હોય ? અને તેઓ જાણીબૂઝીને તેમની કરણીને હરગિજ વળગી રહેતાં નથી.’ (આલેઈમરાન : ૧૩૫)

તો આપ જેને ચાહો પરવાનગી આપી દો અને એ લોકો માટે અલ્લાહ સમક્ષ ક્ષમાયાચના કરો.’ (અન્નૂર-૬૨)

એટલે કે જ્યારે સંગઠનના સાથીઓ સંગઠનના કોઈ કામ માટે ભેગાં થાય અને પછી અમુક લોકો એમના અંગત કામ અને મજબૂરીઓના કારણે પરવાનગી માગવા માંડે તો સંગઠનના વડાની ફરજ બને છે છે કે તે સંગઠનની શિસ્તના મહત્વને ધ્યાનમાં લઈને માત્ર એ જ લોકોને પરવાનગી આપે કે જેમની જરૂરિયાત હકીકતમાં સંગઠનના આ દીની કામની તુલનામાં વધારે પ્રાથમિકતા આપવા લાયક હોય અથવા જેમની મજબૂરી હકીકતમાં શરઈ મજબૂરી હોય અને તેને સ્વીકારવી જરૂરી હોય.

દરેક બલિદાન આપવા માટે તત્પર રહે અને એમની અંદર સંગઠન પ્રત્યે નારાજગી અને બેનિસ્બતી પેદા ન થાય તેમજ સ્વાર્થ અને મતલબ કાઢી લેવાની લાગણીઓ ઉગવા ન પામે. હ. અબૂબક રદિ. એ એક વખત હ. ઉમર રદિ. ને કહ્યું:

‘હે ખત્તાબના દીકરા ! મેં મુસલમાનો ઉપર તમને એટલા માટે પસંદ કર્યા છે કે તમે એમની સાથે પ્રેમભર્યું વર્તન દાખવો. તમે નબી સ. અ. વ. ની સોબત માણી છે, તમે જોયું છે કે નબી સ. અ. વ. કેવી રીતે આપણને પોતાની ઉપર અને આપણા ઘરના લોકોને એમના ઘરવાળાઓની ઉપર પ્રાથમિકતા આપતા હતાં. એટલે સુધી કે આપણને આપના તરફથી જે મળતું તેમાંથી થોડુંક બચી જાત ત્યારે તે આપણે નબી સ. અ. વ. ના ઘરના લોકોને ભેટ તરીકે મોકલતા હતાં.’ (કિતાબુલખિરાજ)

૯. પક્ષપાત અને સગાવાદથી હંમેશાં બચતા રહો અને બિનજરૂરી શરમમાં રહેવાથી અને છૂટછાટભર્યું વલણ અપનાવવાથી બચો. હ. યઝીદ બિન સુફ્યાન રદિ. કહે છે કે જ્યારે હ. અબૂબક રદિ. એ મને સેનાપિત બનાવીને સીરિયાની તરફ કૂચ કરવા મોકલ્યો ત્યારે આ પ્રમાણે શીખમણ આપી:

‘હે યઝીદ ! તમારા કેટલાક સગા-સંબંધીઓ છે. શક્ય છે કે તમે એમને અમુક હોદાઓ સોંપવામાં અગ્રતા આપવા લાગો. તમારા માટે મારી નજીક સૌથી વધુ ડર અને ભયની વાત આ જ છે.’

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું કે, ‘જે માણસ મુસલમાનોની સાર્વજનિક બાબતોનો હોદ્દો ધરાવતો હોય અને તે મુસલમાનો ઉપર કોઈને માત્ર સગા હોવાના કારણે અથવા માત્ર મિત્રતાના કારણે હોદ્દેદાર બનાવે તો અલ્લાહ તેની તરફથી કોઈ ફિદયો (બદલા પેટે રકમ) કબૂલ કરશે નહીં, એટલે સુધી કે જહન્નમમાં નાખી દેશે.’ (કિતાબુલખિરાજ)

૧૦. સંગઠનની શિસ્તને વધુ ને વધુ મજબૂત રાખવાનો પ્રયાસ કરો અને ક્યારેય આ બાબતમાં અયોગ્ય નરમી અને ઢીલું વલણ ન અપનાવો.

અલ્લાહ તઆલા ફરમાવે છે:

فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأَذِنَ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ
وَاسْتَغْفِرْ لَهُمُ اللَّهُ ۝ (النور: ૧૪)

‘તો જ્યારે તેઓ એમના કોઈ ખાસ કામ માટે આપની પાસે પરવાનગી માગે

અને ધનદોલત આપીને ઢીલી દોરી છોડવામાં આવી છે:

وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ
وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنِكَ عَنْهُمْ ۚ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۝ (الكهف: ۲۸)

‘અને તમારી જાતને એ લોકોના સાથ અને સંગાથ ઉપર સંતુષ્ટ રાખો કે જે લોકો તેમના રબની પ્રસન્નતાના યાચક બનીને સવાર-સાંજ તેને પોકારતા રહે છે અને એમની અવગણના કરીને દુનિયાની શાન-શૌકત તરફ તમારી નજરો ન દોડાવો.’ (સૂર: કહફ-૨૮)

હકીકતમાં દીની સંગઠનની અસલ મૂડી એ જ લોકો છે કે જે લોકો તન, મન અને ધનથી દીનની તબલીગના કામમાં લાગી ગયાં છે. સંગઠનના વડાની ફરજ છે કે એમનું મહત્વ સમજે અને પોતાનું સમગ્ર ધ્યાન એ જ લોકોને કેળવવા અને તૈયાર કરવા ઉપર કેન્દ્રીત કરે.

૭. સંગઠનના બધા જ મહત્વના કામો સાથીદારોના સલાહ-સૂચન અને ચર્ચા કરીને નક્કી કરો અને અમલમાં મૂકો તેમજ સાથીઓના નિખાલસ અભિપ્રાયોનો લાભ ઉઠાવીને સંગઠનના કામો સાથેનો એમના લગાવ અને લગનને વધારો. મોમિનોનો ગુણ અલ્લાહે એ પણ દર્શાવ્યો છે કે તેમના મામલાઓ પરસ્પર સલાહ-મસલત વડે નક્કી કરવામાં આવે છે.

وَأْمُرْهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ ۝ (الشورى: ૩૮)

‘અને એમના મામલાઓ પરસ્પર સલાહ-મસલત કરીને નક્કી કરવામાં આવે છે.’ (સૂર: અશશૂરા-૩૮)

અને નબી સ. અ. વ. ને ભારપૂર્વક જણાવવામાં આવ્યું છે કે ખાસ મામલાઓમાં આપના સાથીઓની સલાહ લો.

وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ ۝ (آل عمران: ૧૫૯)

‘અને ખાસ મામલાઓમાં એમની સાથે મસલત કરો.’ (આલેઈમરાન-૧૫૯)

૮. સંગઠનના મામલાઓમાં હંમેશાં ઉદારતા અને બલિદાનની ભાવના દાખવો, પોતાને અને પોતાના ઘરના લોકોને કોઈપણ મામલામાં પ્રાથમિકતા ન આપો બલકે હંમેશાં બલિદાન અને ઉદારતા સાથે વર્તો કે જેથી સાથીઓ ખુશ થઈને

‘અને તમે વ્હાલભર્યા હાથ ફેલાવી દો એ મોમિનો માટે કે જે તમારું અનુસરણ કરી રહ્યાં છે.’

હ. ઉમર બિન ખતાબ રદિ. એ એક વખત પ્રવચનમાં કહ્યું:

‘હે લોકો, અમારો તમારી ઉપર એ હક્ક બને છે કે પીઠ પાછળ તમે નિખાલસભાવે અમારા શુભેચ્છક બનો અને નેક કામોમાં અમારી મદદ કરો.’

પછી કહ્યું:

‘હે રાજ્યના હોદ્દાદારો ! આગેવાનની સહનશીલતા અને નરમી કરતાં વધારે ફાયદાકારક તેમજ અલ્લાહની નજીક વધુ ગમતી બીજી કોઈ સહનશીલતા નથી. આવી જ રીતે આગેવાનનું અણસમજુપણું અને લાગણીઓમાં વહી જવું તેમજ સમજયા-વિચાર્યા વિના કામ કરવા કરતાં વધારે નુકસાન પહોંચાડનારી કોઈ બીજી મુખાઈ અને ખરાબ રીતભાત નથી.’

પ. તમારા સાથીદારોના મહત્ત્વને સમજો અને તેમની લાગણીઓને માન આપો, એમની જરૂરિયાતોને ધ્યાનમાં લો અને એમની સાથે એવા ભાઈચારા સાથે વર્તન કરો કે તેઓ તમને તેમનો સૌથી મોટો શુભેચ્છક માને.

હ. માલિક બિન હુવૈરસ રદિ. કહે છે કે, એક વખત અમે સરખેસરખી વચના કેટલાક યુવકો નબી સ. અ. વ. ની પાસે રહેવા માટે પહોંચ્યાં અને અમે નબી સ. અ. વ. સાથે વીસ રાતો પસાર કરી.

ખરેખર અલ્લાહના રસૂલ બેહદ નરમદિલ અને દયાવાન હતાં. જ્યારે નબી સ. અ. વ. ને એમ લાગ્યું કે, હવે અમને અમારા ઘરના લોકોની યાદ સતાવી રહી છે ત્યારે અમને પૂછવા લાગ્યાં કે ‘તમે લોકો તમારી પાછળ ઘરે કોને કોને મૂકીને આવ્યાં છો ?’ અમે વિગતો જણાવી તો ફરમાવ્યું: ‘સારું, હવે તમે લોકો તમારા ઘરે પાછા જાઓ અને એમની જ સાથે રહો અને જે કંઈ તમે શીખ્યું છે તે એમને શીખવાડો, અને એમને નેક વાતોની શીખ આપો, અને અમુક નમાઝ અમુક સમયે અદા કરો અને અમુક નમાઝ અમુક વખતે પઢો અને જ્યારે નમાઝનો સમય થઈ જાય ત્યારે તમારામાંથી કોઈ એક જણ અઝાન કહે દે અને જે તમારામાં ઈલ્મ અને ચારિત્ર્યની દૃષ્ટિએ સૌથી શ્રેષ્ઠ હોય તે નમાઝ પઢાવે.’

દ. તમારા સાથીઓની કદર કરો અને એમને જ તમારી મુદલ મૂડી સમજીને પરિશ્રમપૂર્વક તથા હમદદી સાથે એમને કેળવો. એમને ગરીબ અને નાદાર માનીને એ લોકોની તરફ લાલચભરી નજરે ન જુઓ કે જેમને અલ્લાહે દુનિયાનો વૈભવ

બોજાને ઉપાડવાની લાયકાત તેમજ ગુણો ધરાવતો હોય. આ બાબતમાં પક્ષપાત કે ખોટી છૂટછાટ અને એવા બીજા પરિબળોથી પ્રભાવિત થઈને મત આપવો અપ્રમાણિકતા છે અને મોમિન આ બાબતમાં કલંક મુક્ત હોવો જોઈએ.

૩. જો તમે મુસલમાનોના સંગઠનની જવાબદારી સંભાળો તો તમારી ફરજો પ્રત્યે પૂરેપૂરા સભાન રહો અને પૂરી ઈમાનદારી, મહેનત, જવાબદારીના ભાન અને પૂરી શક્તિ લગાડીને તમારું કર્તવ્ય નિભાવો. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘જે માણસે મુસલમાનોના સામૂહિક કાર્યોનો હોદ્દો સ્વીકાર્યો હોય અને તે એમની સાથે અપ્રમાણિકતા આચરે તો અલ્લાહ તેની ઉપર જન્મત હરામ કરી દેશે.’
(બુખારી, મુસ્લિમ)

અને નબી સ. અ. વ. એ એમ પણ ફરમાવ્યું છે: ‘જે માણસે મુસલમાનોના સામૂહિક મામલાઓનો હોદ્દો સ્વીકાર્યો, પછી તેણે તેમની સાથે શુભેચ્છા ન દાખવી અને એમના કામો પૂરાં કરવામાં પોતાની જાતને એવી રીતે ન થકવી કે જેવી રીતે પોતાની વ્યક્તિગત જરૂરિયાત માટે પોતાની જાતને થકવે છે, તો અલ્લાહ એ માણસને મોઢાભેર જહન્નમમાં નાખી દેશે.’ (તિબરાની)

૪. તમારા હાથ નીચે કામ કરતા લોકો પ્રત્યે નરમાશ, વહાલ, ન્યાય અને સહનશીલતાભર્યું વર્તન દાખવો કે જેથી તેઓ ખુલ્લા દિલથી તમારી સાથે સહયોગ કરે અને અલ્લાહ તમારા સંગઠનને તેના દીનની થોડી ઘણી સેવા કરવા માટે અનુકુળતાઓ કરી આપે. કુર્આનમાં નબી સ. અ. વ. ની પ્રશંસામાં કહેવામાં આવ્યું છે:

فَمَا رَحْمَةً مِّنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظًا لَّفُتِنُوا

مِن حَوْلِكَ ۝ (آل عمران: ૧૫૯)

‘આ અલ્લાહની કૃપા જ તો છે કે તમે એ લોકો માટે અત્યંત નરમદિલ છો, નહીં તો જો આપ કડક મિજાજના અને વાતેવાતેથી પકડનાર હોત તો આ બધા લોકો તમારી આસપાસથી વિખરાઈ જાત.’ (આલેઈમરાન-૧૫૯)

અને નબી સ. અ. વ. ને તાકીદ કરવામાં આવી છે:

وَإِخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ۝ (الشراء: ૧૧૫)

(3૯)

નેતૃત્વના આદાબ

૧. ઈસ્લામી સંગઠનના નેતૃત્વ તેમજ તેની આગેવાની સંભાળવા માટે એવા માણસને ચૂંટી કાઢો કે જે ખુદાતરસી અને પરહેજગારીમાં સૌથી આગળ હોય. દીનમાં મોટાઈનું માપદંડ માલ-દોલત નથી તેમજ કુટુંબ પણ નથી બલકે દીનમાં એ જ માણસ શ્રેષ્ઠ છે જે સૌથી વધારે અલ્લાહથી ડરનારો છે.

કુઆનિ ફરમાવે છે:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ
لِتَعَارَفُوا ۗ إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَىٰكُمْ ۗ (الحجرات)

‘હે મનુષ્યો ! અમે તમને એક પુરુષ અને સ્ત્રીમાંથી ઉત્પન્ન કર્યા; તમારા કુટુંબ-કબીલા બનાવ્યાં કે જેથી તમે અરસપરસ ઓળખાઈ શકો. નિ:શંક, અલ્લાહની નજીક તમારામાં સૌથી ઈજજતદાર અને માનનીય એ છે જે તમારા સૌમાં વધારે સંયમી અને પરહેજગાર છે.’ (અલહુજુરાત-૧૩)

૨. આગેવાનની પસંદગીના કામને શુદ્ધ દીની ફરજ માનો અને તમારા મતને અલ્લાહની અમાનત જાણીને ફક્ત એ જ માણસની તરફેણમાં તેનો ઉપયોગ કરો કે જેને તમે ખરેખર આત્મારે બોજ ઉપાડવા માટે તેમજ તેનો હક્ક અદા કરવા માટે લાયક ગણતા હોવ. અલ્લાહતઆલા ફરમાવે છે:

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا ۗ (النساء: ૫૮)

‘બેશક, અલ્લાહ તમને હુકમ આપે છે કે તમે તમારી અમાનતો એ લોકોને જ સોંપો કે જે તેના માટે લાયક છે.’ (અન્નિસા-૫૮)

આ એક સૈદ્ધાંતિક અને સર્વગ્રાહી સૂચના છે કે જે બધા જ પ્રકારની અમાનતો આવરી લે છે અને અત્રેના સંદર્ભમાં અમાનતોનો મતલબ ઈસ્લામી સંગઠનના હોદ્દાઓ છે. એટલે કે ઈસ્લામી સંગઠનના નેતૃત્વ અને દોરવણી માટે તમારો મત અને પસંદગીની અમાનત એવા જ માણસને સુપરત કરો કે જે ખરેખર અમાનતના

‘તો અલ્લાહથી ડરો અને પરસ્પરના સંબંધો સારા રાખો.’ (અલ અન્ફાલ-૧)
 ૮. ઈસ્લામી સંગઠનના વડાનું આજ્ઞાપાલન ખુશી ખુશી કરો અને તેના શુભેચ્છક
 અને વફાદાર બની રહો.

નબી સ.અ.વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘મુસલમાનોએ એમના હોદ્દેદારોની વાત સાંભળવી અને માનવી જોઈએ ભલે
 પછી એ હુકમ તેમના મિજાજને માટે ગમતો હોય કે અણગમતો હોય, શરત એટલી
 જ છે કે તે અલ્લાહની નાફરમાનીની વાત ન હોય. હા, જ્યારે અલ્લાહની
 નાફરમાનીનો હુકમ આપવામાં આવે તો એ વાત ન તો સાંભળવી જોઈએ ન તો
 માનવી જ જોઈએ.’ (બુખારી, મુસ્લિમ)

હ. તમીમ દારી રહિ. કહે છે કે નબી સ.અ.વ. એ ફરમાવ્યું: ‘દીન નિખાલસ
 શુભેચ્છા અને વફાદારીનું નામ છે.’ આ વાત આપે ત્રણ વાર દોહરાવી. અમે
 પૂછ્યું કે ‘કોની સાથે શુભેચ્છા અને વફાદારી?’ તો નબી સ.અ.વ. એ ફરમાવ્યું:
 ‘અલ્લાહની, અલ્લાહના રસૂલની, તેની કિતાબની, મુસલમાનોના હોદ્દેદારોની
 અને આમ મુસલમાનોની વફાદારી.’ (મુસ્લિમ)

૯. સંગઠન પ્રત્યે પૂર્વગ્રહ રાખવાથી, સંકુચિત દૃષ્ટિ રાખવાથી અને જૂથબંદીથી
 દૂર રહો. ઉદાર દિલ રાખીને અને સુંદર શિષ્ટ વર્તન રાખીને દરેકની સાથે સહયોગ
 કરો. અને જે લોકો દીનનું કામ કરી રહ્યાં હોય એમની કદર કરો, તેમને તમારા
 સફરના સાથી અને કામગીરીમાં સહયોગી સમજો. દીનની કામગીરી કરનારા
 લોકો હકીકતમાં બધા જ એકબીજાના મદદગાર અને હિમાયતીઓ છે. બધાનો
 ઉદ્દેશ્ય દીન છે. બધા જ પોતપોતાની વિવેકબુદ્ધિ પ્રમાણે દીનની સેવા જ કરવા
 માગે છે. નિખાલસભાવ રાખીને સમજાવટ વડે એકબીજાની ભૂલોને સ્પષ્ટ કરવી
 અને સાચી વિચારધારા અને અમલની સાચી રીત તરફ ધ્યાન દોરવું એ ખૂબજ
 મુબારકબાદીને પાત્ર કામ છે અને આમ થવું જ જોઈએ. અલબત્ત, આપસ-આપસની
 ઘૂણા, તનાવ, દુશ્મની અને અદાવત, એકબીજાને ઉતારી પાડવા તેમજ એકબીજાની
 વિરુદ્ધ પ્રચાર કરવો, આ બધા એવા હલકાં કામો છે કે જે દીનની દાવતની કામગીરી
 બજાવતા કોઈપણ માણસને શોભતાં નથી. એ લોકોના ચારિત્ર્ય આવા કલંકોથી
 તદ્દન મુક્ત અને શુદ્ધ હોવાં જોઈએ કે જે લોકો હૃદયના ઊંડાણમાંથી એમ ઈચ્છતાં
 હોય કે પોતાની શક્તિઓ અને આવડતોને અલ્લાહની રાહમાં કામે લગાડે અને
 જીવનમાં અલ્લાહના દીનની થોડીઘણી સેવા કરી જાય.

અને ધૈર્ય અને દૃઢતાની શીખ આપતા રહ્યાં. ' (અસઅઝ-૧થી૩)

૫. સંગઠન શિસ્તનું પૂર્ણ રીતે પાલન કરો અને માત્ર જમાઅતને મજબૂત બનાવવા માટેનું સાધન જ ન સમજો બલકે દીની ફરજ માનો. '

અલ્લાહ તઆલા ફરમાવે છે:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَىٰ أَمْرٍ
جَامِعٍ لَّمْ يَذْهَبُوا حَتَّىٰ يَسْتَأْذِنُوهُ ۗ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ أُولَٰئِكَ
الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ۗ (النور: ૧૨)

‘મોમિન તો હકીકતમાં એ જ લોકો છે કે જે અલ્લાહ અને તેના રસૂલને હૃદયપૂર્વક માને અને જ્યારે કોઈ સામૂહિક કામ પ્રસંગે રસૂલની સાથે હોય ત્યારે એમની પરવાનગી લીધા વિના ન જાય. હકીકતમાં જે લોકો આપની પરવાનગી મેળવે છે એ જ લોકો અલ્લાહ અને રસૂલના માનનારા લોકો છે’ (અન્નૂર-૬૨)

સંગઠનની શિસ્તનું પાલન અને પોતાના વડાનું આજ્ઞાપાલન એ માત્ર કોઈ કાનૂની બાબત જ નથી બલકે આ એક મહત્વની શરઈ બાબત અને કુઅનિપાકે આવા લોકોની ઈમાનની સચ્ચાઈની ગવાહી આપી જે સંગઠનની શિસ્તનું અસિતપણે પાલન કરતાં હોય અને જમાઅતે સોંપેલી કોઈપણ ફરજ ઉપરથી ખસો તે પહેલાં તમારા આગેવાનની પરવાનગી મેળવી લો.

૬. સંગઠન પ્રવૃત્તિનામાં જે નેકીના જે કામ પણ થઈ રહ્યાં હોય તેમાં નિખાલસભાવે સહયોગ આપો અને જે કંઈ તમે કરી શકતા હોવ તે કરવામાં પાછીપાની ન કરો. સ્વાર્થ અને હિત સાધવા જેવી ગંદી ભાવનાઓથી તમારા નૈતિક ચારિત્રને પાક રાખો. કુઅનિનો હુકમ છે:

وَتَعَاوَنُوا عَلَىٰ الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ ۗ (المائدة: ૨)
‘અને નેકીના તથા ખુદાતરસીના કામોમાં એકબીજાને મદદ કરતા રહો. (અલમાઈદહ : ૨)

૭. સંગઠનના સાથીઓ સાથે સારા સંબંધ રાખો અને ક્યારેક જો કોઈની સાથે મતભેદ થઈ જાય તો તરત જ સમજૂતી કરી લો અને દિલને મેલથી મુક્ત રાખો.

فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ ۗ (الانفال: ૧)

‘અને તમે સૌ ભેગાં મળીને અલ્લાહના રસ્સાને મજબૂતીથી પકડી રાખજો, અને જુદા જુદા ફિક્કાં ન બની જતાં અને અલ્લાહની મહેરબાનીને યાદ રાખજો કે જે તેણે તમારી ઉપર કરી છે. તમે એકબીજાના દુશ્મન હતાં, તેણે તમારા દિલો જોડી દીધાં અને તમે તેની કૃપા અને મહેરબાનીથી ભાઈ ભાઈ બની ગયાં.’ (આલેઈમરાન-૧૦૩)

અલ્લાહના રસ્સાનો અર્થ અલ્લાહનો દીન, ‘ઈસ્લામ’ છે. કુર્આનની નજીક મુસલમાનોની એકતા અને સંગઠિતતાની બુનિયાદ આ જ દીન છે, તેના સિવાય બીજી કોઈપણ બુનિયાદ મુસલમાનોને જોડનાર નથી બલકે ટુકડે ટુકડાં કરી નાખનાર છે.

૩. દાવતેહક્કની કામગીરીમાં જોડાયેલાં કાર્યકરોને દિલથી ચાહો અને આ સંબંધને બીજા દરેક સંબંધ કરતાં વધારે મહત્વનો તેમજ સન્માનને લાયક સમજો. કુર્આનમાં મોમિનોના ગુણો દર્શાવતાં ફરમાવવામાં આવ્યું છે:

لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ
وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ ۗ (المجادلة: ૨૨)

‘તમે એ જૂથને કે જે અલ્લાહ અને આખિરતના દિવસ ઉપર ઈમાન ધરાવે છે, એ લોકો સાથે પ્રેમ કરતો અને ચાહતો નહીં જુઓ કે જે અલ્લાહ અને તેના રસૂલની દુશ્મની અને વિરોધ કરવા માટે કટિબદ્ધ હોય, પછી તેઓ તેના પિતાઓ અથવા તેના જ પુત્ર અથવા તેના જ ભાઈઓ અથવા તેના જ પરિવારના લોકો જ કેમ ન હોય ?’ (અલમુજાદિલહ-૨૨)

૪. જમાઅતી સાથીઓની ભલાઈનું ધ્યાન રાખો અને સામાજિક જીવનમાં પરસ્પર એકબીજાને શીખ આપવાની લાગણીને જાગૃત રાખો કેમ કે આ જ સફળતાની ખાતરી છે:

وَالْعَصْرِ ۝ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ ۝ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ ۝ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ۝ (احص)

‘કાળ ગવાહ છે કે મનુષ્ય ખોટમાં છે, એ લોકો સિવાય કે જે ઈમાન લાવ્યા અને જે સદ્કાર્ય કરતા રહ્યાં અને જે એકબીજાને દીનેહક્કની આજ્ઞા આપતાં રહ્યાં

નબી સ. અ. વ. એ સામાજિક જીવન નું મહત્વ અને સંગઠિત બનીને જીવન જીવવાની શીખ આપતાં ફરમાવ્યું છે:

‘ત્રણ માણસો કે જે કોઈ જંગલમાં રહેતાં હોય તો એમના માટે એ જાઈઝ નથી પણ એ કે તેઓ પોતાનમાંથી કોઈ એકને તેમનો વડો ચૂંટી લે.’ (મુનતક્કા)

અને નબી સ. અ. વ. એ એમ પણ ફરમાવ્યું: ‘જે માણસ જન્મતનના મધ્ય સ્થળે પોતાનું ઘર બનાવવા માગતો હોય તેણે ‘અલજમાઅત’ સાથે વળગી રહેવું જોઈએ કેમ કે શૈતાન એકલા માણસ સાથે હોય છે અને જ્યારે તેઓ બે થઈ જાય છે ત્યારે તે દૂર ભાગી જાય છે.’

‘અલજમાઅત’નો મતલબ મુસલમાનોનું વ્યવસ્થિત સંગઠન વ્યવસ્થા છે. જ્યારે સત્તા ઈસ્લામના હાથમાં હોય અને મુસલમાન ખલીફા ઈસ્લામી કાયદા-કાનૂનને લાગૂ કરી રહ્યા હોય તથા તમામ મુસલમાનો તેની આગેવાની અને નેતૃત્વમાં વિશ્વાસ ધરાવે ત્યારે એવી પરિસ્થિતિમાં કોઈ મુસલમાન માટે એ માટે કોઈ ગુંજાશ નથી કે તે જમાઅતથી અલગ રહીને જીવન જીવે અને જ્યારે આવી ‘અલજમાઅત’ ન હોય ત્યારે ઉમ્મતે મુસ્લિમાની ફરજ છે કે તે સંગઠિત થઈને સામૂહિક પ્રયાસો દ્વારા આવી ‘અલજમાઅત’ની સ્થાપના કરવા માટેનો પ્રયત્ન કરે.

૨. એકતા અને સંગઠનની બુનિયાદ ફક્ત દીનને બનાવો. ઈસ્લામી સંગઠન એ જ છે જેની બુનિયાદ અલ્લાહનો દીન હોય. અલ્લાહના દીનને છોડીને બીજી કોઈ બુનિયાદ ઉપર મુસલમાનોની એકતા અને સહમતિ થવી તે એ એકતા નથી જેનો હુકમ ઈસ્લામે આપેલો છે, તેમજ એવું સંગઠન તથા જમાઅત હકીકતમાં ઈસ્લામી સંગઠન નથી. મુસલમાનોમાં સાચા ભાઈચારા અને એકતાનો સંબંધ ફક્ત દીન છે. દીન સિવાય જે વસ્તુને પણ તેઓ તેમની એકતા માટેની બુનિયાદ બનાવશે તો તેઓ એક થવાને બદલે વિખેરાઈ જશે તથા એક ‘અલજમાઅત’ બનવાને બદલે વર્ગો અને જૂથોમાં વહેંચાઈ જશે.

જમાઅત રચો તો ફક્ત એટલા માટે કે અલ્લાહના દીનને કાયમ કરવો એ તમારો આશય હોય અને તમારા તમામ પ્રયાસો ફક્ત એના જ ખાતર હોય.

કુઆનિ ફરમાવે છે:

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا ۚ وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا ۚ (آل عمران: ૧૦૩)

(3૯)

સંગઠન શિસ્તના આદાબ

૧. દાવત અને તબ્લીગની ફરજ અદા કરવા માટે મજબૂત સંગઠન રચો અને દીનની સ્થાપના કરવા માટે સામૂહિક પ્રયાસો કરો.

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ

عَنِ الْمُنْكَرِ ۝ (آل عمران: ૧૦૪)

‘અને તમારામાં એક જૂથ તો એવું જરૂર હોવું જોઈએ કે જે ભલાઈની તરફ બોલાવે અને સદ્કાર્યોની આજ્ઞા આપે અને દુષ્કર્મોથી રોકે.’ (આલેઈમરાન-૧૦૪)

‘અલખૈર’નો અર્થ એ સ્વાભાવિક ભલાઈ છે કે જેને હંમેશથી માનવ પ્રકૃતિએ ભલાઈ તરીકે માનેલી છે અને જેના ભલાઈ હોવા માટેની ગવાહી આકાશી ગ્રંથોએ આપી છે. આ તમામ ભલાઈઓ અને ખૂબીઓનો એક સર્વગ્રાહી અને સંપાદિત રૂપે અલ્લાહનો મોકલેલો એ દીન છે કે જે દરેક જમાનામાં અલ્લાહના પયગમ્બરો લાવતા રહ્યાં છે અને જેનું છેલ્લું સંપૂર્ણ, પ્રમાણિત અને સુરક્ષિત રૂપ એ ક્રિતાબ તથા સુન્નત છે જે નબી સ. અ. વ. ઉમ્મતને સુપરત કરી ગયાં છે. આ જ ખૈરની તરફ દા’વત આપવાની અને ભલાઈઓ વડે દુનિયાને સમૃદ્ધ બનાવવા માટે મુસલમાનો સંગઠિત બનીને શિસ્તબદ્ધ રીતે કામ કરે અને જીવનના દરેક ક્ષેત્રમાં અસત્ય ઉપર વિજય મેળવવા માટે મજબૂત સંગઠન શક્તિ ઉભી કરે તથા ખૂબજ સંગઠિત રીતે સામૂહિક પ્રયાસો કરે. અલ્લાહે મોમિનોની આ મજબૂત સંગઠનશક્તિ તથા સામૂહિક પ્રયાસનું ચિત્ર રજૂ કરતાં એમની આદર્શ સંગઠન શક્તિની પ્રશંસા કરી છે તથા એમને પોતાના વ્હાલા ઠેરવ્યા છે.

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًا كَانَتْهُمْ بُيُوتًا مَرُوضًا ۝

(الصف: ૪)

‘બેશક તે લોકો અલ્લાહના વ્હાલાં છે કે જે તેની રાહમાં મજબૂત રહીને કતારબદ્ધ રહી લડતાં રહે જાણે કે તેઓ સીસું પાચેલી ઈમારત છે.’ (અસ્સફ-૪)

છોડીને અલ્લાહની પ્રસન્નતા સિવાય બીજી કોઈ ચીજને પોતાનું ધ્યેય કરાવશે તો બંને લોકમાં નિષ્ફળ અને નિરાશ થશે.

وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنَّي مِنَ

الْمُسْلِمِينَ ۝ (ختم السجد: ۳۳)

‘એ માણસની વાત કરતાં સારી વાત બીજા કોની હશે કે જેણે અલ્લાહની તરફ બોલાવ્યાં, અને સદ્કાર્ય કર્યાં અને કહ્યું કે, હું અલ્લાહની આજ્ઞાકિત અને સમર્પિત મુસ્લિમ છું.’ (હામીમ અસ્સજહદ-૩૩)

તેમના મઝહબી અકીદાઓ અને તેમની લાગણીઓનો આદર કરો. એમના વડીલો અને એમના નેતાઓ માટે ખરાબ શબ્દો ન બોલો, તેમના અકીદાઓ ઉપર પ્રહાર ન કરો, તેમના મઝહબી વિચારોને ઉતારી ન પાડો. હકારાત્મક શૈલીમાં ડહાપણપૂર્વક તમારી દા'વત રજૂ કરો અને આલોચનામાં પણ સામેવાળાને ભડકાવી મૂકવાને બદલે હૃદયપૂર્વક એમના દિલમાં તમારી વાત ઉતારવા માટે પ્રયાસ કરો કેમ કે લાગણી દુભાવનાર આલોચના તથા અપમાનજનક વાતચીત વડે સામેવાળાની અંદર હકારાત્મક પરિવર્તનની અપેક્ષા રાખી શકે નહીં. બલ્કે, એવો ડર લાગેલો રહે છે કે ક્યાંક જહાલતના ગૌરવ અને પૂર્વગ્રહના આવેશમાં આવીને તેઓ અલ્લાહ અને દીનના વિષે અપશબ્દો બોલવા માંડે તથા દીનની નજીક આવવાને બદલે તે દીનથી વધુ દૂર થઈ જાય.

કુર્આનનો હુકમ છે:

وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ

(الانعام: 108)

(‘હે મોમિનો !) આ લોકો અલ્લાહ સિવાય જે લોકોને પોકારે છે એમને માટે અપશબ્દ ન બોલો. એવું ન થાય કે આ લોકો શિર્કથી આગળ વધીને જહાલતના લીધે અલ્લાહને ગાળો ભાંડવા માંડે.’ (અલ-અન્-આમ-૧૦૮)

૧૧. ‘દાઈ ઈલલ્લાહ’ બનીને દા'વતની ફરજ અદા કરો એટલે કે ફક્ત અલ્લાહ તરફ બોલાવનાર બનો. અલ્લાહના બંદાઓને અલ્લાહ સિવાય બીજી કોઈ વસ્તુ તરફ હરગિજ ન બોલાવો, ન તો વતન તરફ, ન તો કોમ અને વંશ તરફ, ન તો કોઈ ભાષા તરફ બોલાવો, ન તો કોઈ જમાઅત તરફ જ બોલાવો. મોમિનના જીવનનો ધ્યેય એકમાત્ર અલ્લાહની પ્રસન્નતા પામવાનો છે. આ જ ધ્યેયની તરફ બોલાવો અને એમની અંદર એવો વિશ્વાસ પેદા કરવાનો પ્રયાસ કરો કે બંદાનું કામ ફક્ત તેના સર્જનહાર અને માલિકની બંદગી કરવાનું છે, તેના કૌટુંબિક જીવનમાં પણ અને અંગત જીવનમાં પણ ! તેના સામાજિક જીવનમાં પણ અને રાષ્ટ્રીય મામલાઓમાં પણ, મતલબ કે સમગ્ર જીવનમાં તમારા માલિક અને પાલનહારના આદેશો પ્રમાણે ચાલો અને તેના નિયમો ઉપર નિખાલસભાવે અમલ કરો. આના સિવાય બીજી કોઈ વસ્તુ એવી નથી કે જેને મુસલમાન પોતાના જીવનનો ધ્યેય ઠરાવી લે અને તેની તરફ લોકોને બોલાવે. મોમિન જ્યારે પણ અલ્લાહના આદેશોને

જણાવ્યું કે, 'નબી સ.અ.વ.ની વાતનો ઈશારો અશ્ચર કબીલાના લોકો તરફ હતો. આ લોકો દીનના જાણકાર લોકો છે અને એમની પાડોશમાં ઉપર ઝરણા પાસે રહેતા ગામના લોકો ગમાર છે. જ્યારે આ પ્રવચનના સમાચારની જાણ અશ્ચરી લોકોને થઈ ત્યારે તેઓ નબી સ.અ.વ. પાસે પહોંચી ગયાં અને કહ્યું, 'હે અલ્લાહના રસૂલ ! આપે આપના પ્રવચનમાં કેટલાક લોકોના વખાણ કર્યાં અને અમારી ઉપર ગુસ્સો કર્યો. તો ફરમાવો કે અમારાથી કયો કસૂર થયો છે ?' નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: 'લોકોની એ ફરજ છે કે તેઓ તેમના પાડોશીઓને દીનની તાલીમ આપે, એમને શિખામણ આપે, સારી વાતોની તાકીદ કરે અને બૂરી વાતોથી રોકે. આવી જ રીતે લોકોની પણ એ ફરજ છે કે તેઓ તેમના પાડોશીઓ પાસેથી દીનની તાલીમ મેળવે, એમની શિખામણો સ્વીકારે અને પોતાની અંદર દીનની સમજ પેદા કરે, નહીં તો જલ્દી જ હું એ લોકોને દુનિયામાં સજા આપીશ.'

આ સાંભળીને અશ્ચર કબીલાના લોકોએ કહ્યું કે, 'હે અલ્લાહના રસૂલ ! શું અમે બીજા લોકોમાં સમજ પેદા કરીએ ? નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: 'હા, આ તમારી જવાબદારી છે.' તો એ લોકો બોલ્યાં કે, 'તો આપ અમને એક વરસનો સમય આપો. એટલે નબી સ.અ.વ.એ એમને એક વરસનો સમય આપ્યો કે જેમાં તેઓ તેમના પાડોશીઓને દીન શીખવાડે અને તેમની અંદર દીનની સમજ પેદા કરી દે.' ત્યાર પછી નબી સ.અ.વ.એ આ આપતો પઠી.

لَعْنُ الدِّينِ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَ عِيسَى ابْنِ

مَرْيَمَ ؕ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ۝ كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ

مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ ؕ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ۝ (المائدة: ૬૪, ૬૫)

'બનીઈસ્રાઈલના કુફરનારા લોકો ઉપર દાઉદની જીભેથી અને ઈસાઈબને મર્યમની જીભેથી લાનત કરવામાં આવી અને આ લાનત એટલા માટે કરવામાં આવી કે તેમણે નાફરમાનીનો માર્ગ અપનાવ્યો અને સતત અલ્લાહના આદેશોનો ભંગ કરતા ગયાં. તેઓ આપસમાં એકબીજાને બૂરી વાતો કરવાથી રોકતા ન હતાં, બેશક, એમનું આ કૃત્ય ખૂબજ ખરાબ હતું.' (અલમાઈદહ-૭૮, ૭૯)

૧૦. જે લોકોમાં તમે દા'વત અને તબ્લીગ કરવાની ફરજ બજાવી રહ્યાં હોવ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا ۖ (التحریم: ۶)

‘મોમિનો ! તમારી જાત અને તમારા ઘરના લોકોને જહનમની આગથી બચાવો !’ (અત્તહરીમ-૬)

અને નબી સ. અ. વ. એ આ આયતની સમજૂતી આવી રીતે આપી છે:

‘તમારામાંથી દરેક જણ રખેવાળ અને જવાબદાર છે અને તમારામાંથી દરેક જણને એ લોકો વિષે પૂછવામાં આવશે કે જે તમારી દેખરેખ હેઠળ હશે. શાસક રખેવાળ છે અને તેને તેની રૈયત વિષે પૂછવામાં આવશે, અને પતિ તેના ઘરના લોકોનો રખેવાળ છે અને પત્ની તેના પતિના ઘર અને તેના બાળકોની રખેવાળ છે. તો તમારામાંથી દરેક જણ રખેવાળ તેમજ જવાબદાર છે અને તમારામાંથી દરેકને એ લોકો વિષે પૂછવામાં આવશે કે જેમને તેની દેખરેખ હેઠળ આપવામાં આવ્યાં છે.’ (બુખારી, મુસ્લિમ)

૯. તમારા પાડોશીઓ અને મહોલ્લાના લોકોની સુધારણા તથા શિક્ષણ માટે પણ ચિંતા કરો અને તેને પણ તમારી ફરજ સમજો.

નબી સ. અ. વ. એ એક દિવસે પ્રવચન આપ્યું અને તેમાં કેટલાક મુસલમાનોના વખાણ કર્યાં. પછી ફરમાવ્યું: ‘એવું શા માટે છે કે કેટલાક લોકો એમનાં પાડોશીઓમાં દીન વિષે સમજ પેદા કરતાં નથી અને તેમને દીન શીખવાડતાં નથી તેમજ તેમને દીનથી અજાણ રહેવાના ભયાનક પરિણામો વિષે જણાવતાં નથી, તેમજ તેમને ભૂરાં કામોથી રોકતાં નથી ? અને એવું શા માટે છે કે કેટલાક લોકો એમના પાડોશીઓ પાસેથી દીનની તાલીમ મેળવતાં નથી અને દીનની સમજ પેદા કરતાં નથી તથા દીનથી નાવાકેફ રહેવાના ભયાનક પરિણામો વિષે જાણકારી મેળવતાં નથી. અલ્લાહના સોગંદ ! લોકો એમના પાડોશીઓને ફરજિયાતપણે દીનની તાલીમ આપે, એમની અંદર દીનની સમજ પેદા કરે, એમને શીખ આપે, એમને સારી વાતો જણાવે તથા ખરાબ વાતોથી રોકે. આ ઉપરાંત, લોકો પણ એમના પાડોશીઓ પાસેથી દીન શીખવું જોઈએ, દીનની સમજ પેદા કરવી જોઈએ અને એમની શિખામણો સ્વીકારવી જોઈએ નહીં તો હું એમને બહુ જલદી સજા આપીશ. ત્યાર પછી નબી સ. અ. વ. મિમ્બર ઉપરથી ઉતરી આવ્યાં અને પ્રવચન પૂરું કરી દીધું.

સાંભળનારા લોકોમાંથી કેટલાક લોકોએ બીજા લોકોને પૂછ્યું કે, ‘આ કોણ લોકો હતાં જેમની વિરુદ્ધ નબી સ. અ. વ. એ પ્રવચન આપ્યું ?’ બીજા લોકોએ

પાછળ ન ચાલો.' (અશ્શૂરા-૧૫)

દીનની બાબતમાં સમાધાનવૃત્તિ, ખોટી છૂટછાટ અને અસત્ય સાથે સમાધાન એ ખતરનાક નબળાઈ છે કે જે દીન અને ઈમાનનો નાશ કરી નાખે છે.

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘જ્યારે બની ઈસ્લાઈલના લોકો અલ્લાહના આદેશોનો ભંગ કરવા લાગ્યાં ત્યારે એમના આલિમોએ એમને રોક્યાં પરંતુ એ લોકો રોકાયા નહીં (તો આલિમો એમનો બહિષ્કાર કરવાને બદલે) એમની બેઠકોમાં બેસવા લાગ્યાં અને એમની સાથે ખાનપાન કરવા લાગ્યાં. જ્યારે આમ થયું ત્યારે અલ્લાહે એ તમામ લોકોના દિલો એક સરખાં કરી દીધાં અને પછી હ. દાઝિદ અ. સ. અને હ. ઈસા ઈબ્ને મર્યમ અ. સ. ના મુખે અલ્લાહે એમની ઉપર ફિટકાર કરી. આવું એટલા માટે થયું કે તેમણે નાફરમાનીનો માર્ગ અપનાવ્યો અને તેમાં જ આગળ વધતા ગયાં.’

આ હદીસના રિવાયતકર્તા અબ્દુલ્લાહ બિન મસઝિદ રદિ. કહે છે કે, નબી સ. અ. વ. ટેકો દઈને બેઠા હતાં, પછી સીધા થઈને બેસી ગયાં અને ફરમાવ્યું: ‘નહીં, એ હસ્તીના સોગંદ કે જેના કબજામાં મારા પ્રાણ છે ! તમે લોકો જરૂર લોકોને નેકીની આજ્ઞા આપતા રહેશો અને બૂરાઈથી રોકતા રહેશો અને જાલિમનો હાથ પડકશો અને જાલિમને સચ્ચાઈની સામે નમાવશો. જો તમે આવું નહીં કરો તો તમારા સૌના દિલો પણ એક સરખાં થઈ જશે અને પછી અલ્લાહ તમને તેની કૃપા અને માર્ગદર્શનથી દૂર ફેંકી દેશે જેવી રીતે બનીઈસ્લાઈલને તેણે વંચિત કરી દીધાં.

૮. તમારા બાળકોની સુધારણા અને તાલીમની તેમજ એમને દીન કાયમ કરવાની ફરજ બજાવવા માટે તૈયાર કરવાની તમારી પહેલી જવાબદારી પણ છે અને તમારી પ્રવૃત્તિઓનું સ્વાભાવિક ક્ષેત્ર પણ. આ ક્ષેત્રને છોડીને તમારી તબલીગને લગતા પ્રયાસો તેમજ સુધારણા માટેના પ્રયત્નો માટે ફક્ત બહારના ક્ષેત્રની શોધ કરવી એ બિનઉડાપણાભર્યું અને અસ્વભાવિક કામ છે અને આ ઘણી મોટી ભૂલ તથા પલાયન છે. આનું ઉદાહરણ એવું છે કે તમે દુષ્કાળના જમાનામાં તમારા ઘરના લોકોને ભૂખ્યા અને તરસ્યા તદ્દન કમજોરીમાં મરતાં છોડીને બહારના જરૂરતમંદ લોકોને શોધીને અનાજ વિતરણ કરીને સખાવતનું પ્રદર્શન કરો જાણે કે ન તો તમને ભૂખ અને તરસ તથા કુટુંબભાવના અને પ્રેમની લાગણી નો એહસાસ છે ન તો અનાજના વિતરણની પાછળના હેતુથી તમે વાકેફ છો. કુર્આનમાં મોમિનોને હુકમ આપવામાં આવ્યો છે.

ગયાં છે કે એમાંથી કોઈને માટે ખાડો ખોદવામાં આવતો, પછી તેને ખાડામાં ઉભો કરી દેવામાં આવતો, પછી આરો લઈને તેના શરીરને ચીરવામાં આવતો એટલે સુધી કે તેના શરીરના બે ટુકડા કરી દેવામાં આવતાં તેમ છતાં તે તેના દીનથી ફરી જતો નહીં અને તેના શરીરને લોખંડના કાંસકાથી ઓળવામાં આવતો જે માંસમાં થઈને હાડકાં અને સ્નાયુઓ સુધી પહોંચી જતું પરંતુ તે અલ્લાહનો બંદો સત્યથી ફરતો નહીં. અલ્લાહના સોગંદ ! આ દીન વિજયી થઈને રહેશે એટલે સુધી કે અસ્વાર (યમનના પાટનગર) સનઆથી હઝરમૌત સુધી સફર ખેડશે અને રસ્તામાં તેને અલ્લાહ સિવાય કોઈનો ડર નહીં હોય. અલબત્ત પશુપાલકોને માત્ર વરુઓની બીક રહેશે કે ક્યાંય બકરું ઉઠાવી ન જાય પરંતુ અફસોસ છે કે તમે ઉતાવળ કરી રહ્યાં છો.’ (બુખારી)

હ. મુઆવિયાહ રદિ. કહે છે કે, મેં નબી સ. અ. વ. ને એમ કહેતાં સાંભળ્યાં છે કે, ‘મારી ઉમ્મતમાં હંમેશાં એક સમુદાય એવો રહેશે કે જે અલ્લાહના દીનનો રક્ષક બનીને રહેશે. જે લોકો એમનો સાથ નહીં આપે અને જે લોકો એમનો વિરોધ કરશે તેઓ તેમને મિટાવી શકશે નહીં, એટલે સુધી કે અલ્લાહનો ફેંસલો આવી જાય. અને દીનના આ રક્ષકો તેમની એ જ હાલત ઉપર કાયમ રહેશે.’ (બુખારી, મુસ્લિમ)

૭. ખોટી છૂટછાટ લેવાથી, સમાધાનવૃત્તિથી અપનાવવાથી અને સિદ્ધાંતોની કુરબાની આપવાથી સપ્તાઈપૂર્વક દૂર રહો. કુર્આનમાં મોમિનની વ્યાખ્યા આપતાં કહેવામાં આવ્યું છે:

أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ ۝ (التَّوْبَةِ: ١٩)

‘તેઓ કાફિરો પ્રત્યે સખત હોય છે.’ (અલફત્હ : ૨૯)

એટલે કે તેઓ તેમના દીન અને સિદ્ધાંતોની બાબતમાં એકદમ કડક હોય છે. કોઈપણ સંજોગોમાં તેઓ તેમના સિદ્ધાંતોની બાબતમાં કોઈ સમાધાન કરતા નથી. તેઓ બધું જ સહન કરી શકે છે પરંતુ દીન અને નિયમોની કુરબાની આપી શકતા નથી. મુસલમાનોને અલ્લાહે નબી સ. અ. વ. ના માધ્યમથી હુકમ આપ્યો છે:

فَلِذَلِكَ فَادُّعُ وَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ هُمْ ۝ (الشُّرَاهِ: ١٥)

‘તો પછી તમે એ જ દીનની તરફ બોલાવો અને જેવી રીતે આપને હુકમ આપવામાં આવ્યો છે એની જ ઉપર મક્કમ બનીને અડગ રહો અને એ લોકોની ઈચ્છાઓની

દીનમાં પાક્કો હોય છે તેની કસોટી અઘરી હોય છે અને જે દીનમાં નબળો હોય છે તેની અજમાયશ હળવી હોય છે અને આ અજમાયશ સતત થયા કરે છે, ત્યાં સુધી કે તે ધરતી ઉપર એવી હાલતમાં ચાલે છે કે તેની ઉપર ગુનાની કોઈ અસર બાકી રહેતી નથી.’ (મિશકાત)

અને નબી સ. અ. વ. એ પોતાની કેફિયત વર્ણવતાં ફરમાવ્યું: ‘મને અલ્લાહની રાહમાં એટલી હદે સતાવવામાં આવ્યો કે ક્યારેય કોઈ માણસને એટલો સતાવવામાં આવ્યો નથી અને મને અલ્લાહની રાહમાં એટલી હદે ડરાવવામાં આવ્યો કે ક્યારેય કોઈ માણસને એટલો ડરાવવામાં આવ્યો નથી અને અમારી ઉપર (૩૦) ત્રીસ રાત-દિવસ એવા વીત્યાં છે કે મારા અને બિલાલ રદિ. ના ખાવા માટે કોઈ એવી વસ્તુ ન હતી કે જેને કોઈ પ્રાણી ખાઈ શકે સિવાય કે થોડુંક ભાથું કે જે બિલાલ રદિ. ની બગલમાં હતું.’ (તિર્મિઝી)

અને નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું:

‘જે માણસ ધીરજ ધરવાનો પ્રયાસ કરશે અલ્લાહ તેને ધીરજ આપશે અને ધીરજથી વધુ બહેતર અને અનેક ભલાઈઓને સમેટનારી અજમાયશ બીજી કોઈ નથી.’ (બુખારી, મુસ્લિમ)

હકીકતમાં અજમાયશો આંદોલનને બળ પૂરું પાડવા માટેનું તેમજ તેને આગળ વધારવાનું એક આવશ્યક સાધન છે. અજમાયશોની મજલોમાંથી પસાર થયા વિના કોઈ તહેરીક ક્યારેય સફળ ન થઈ શકે, ખાસ કરીને એ તહેરીક કે જે માનવજગતમાં એક સર્વગ્રાહી ક્રાંતિ માટે નિમંત્રણ આપતી હોય અને સમસ્ત માનવજીવનને નવા આધારો ઉપર રચવાની યોજના ધરાવતી હોય.

જે જમાનામાં મક્કાના પથ્થરદિલ લોકો નબી સ. અ. વ. અને આપના સાથીઓ ઉપર બેહદ જોરજુલમ કરી રહ્યા હતાં એ જ દિવસોનો એક કિસ્સો હ. ખબ્બાબ બિન અલઅરત રદિ. વર્ણવે છે:

‘નબી સ. અ. વ. બયતુલ્લાહની છાયા હેઠળ ચાદર માથા નીચે મૂકીને આરામ કરી રહ્યાં હતાં. અમે આપની પાસે ફરિયાદ લઈને પહોંચ્યા કે, હે અલ્લાહના રસૂલ ! આપ અમારા માટે અલ્લાહ પાસે મદદ નથી માગતાં. આપ આ જુલ્મ સમાપ્ત થાય તે માટે દુઆ નથી કરતાં. (છેવટે આવું ક્યાં સુધી ચાલતુ રહેશે ? અને ક્યારે આ મુસીબતનો સમય સમાપ્ત થશે ?)’

નબી સ. અ. વ. એ આ સાંભળીને ફરમાવ્યું: ‘તમારી પહેલાં એવા લોકો થઈ

وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا أَصَابَكَ ۝
(قرآن: ۱۷)

‘અને નેકીની આજ્ઞા આપો અને બૂરાઈથી રોકો અને આ રસ્તામાં જે મુસીબતો પણ આવે એમને દૃઢતાપૂર્વક સહન કરતાં રહો.’ (લુકમાન-૧૭)

સચ્ચાઈના માર્ગમાં મુસીબતો અને મુશ્કેલીઓ આવવી એ અનિવાર્ય છે. અજમાયશની મજલો કાપીને જ ઈમાનમાં બળ આવે છે તથા અપ્લાક અને ચારિત્ર્યમાં મજબૂતાઈ આવે છે. આ જ કારણસર અલ્લાહ તેના એ બંદાઓને અજમાવે છે કે જે લોકો ઈમાનનો દાવો કરે છે. અને જે તેના દીન અને ઈમાનમાં જેટલો મજબૂત હોય છે તેની કસોટી પણ એ જ પ્રમાણમાં આકરી હોય છે.

અલ્લાહ તઆલા ફરમાવે છે:

وَلَبَلُّوْكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ
وَالْأَنْفُسِ وَالْثَّمَرَاتِ ۗ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ ۝ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ
قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ۝ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَ
رَحْمَةٌ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ ۝ (البقرة: ۱۵۵-۱۵۷)

‘અને અમે ચોક્કસપણે તમને ભય અને ખતરા, ભૂખમરો, જાનમાલનું નુકસાન અને આવકોમાં ખોટમાં નાખીને તમારી અજમાયશ કરીશું. આવી પરિસ્થિતિમાં જે લોકો ધૈર્ય જાળવે અને જ્યારે કોઈ મુસીબત આવી પડે ત્યારે કહે કે, ‘અમે અલ્લાહના જ માટે છીએ અને અલ્લાહની જ તરફ અમારે પાછા જવાનું છે.’ એમને ખુશખબર આપી દો, એમની ઉપર એમના રબ તરફથી વરદાનો હશે અને તેની કૃપા તેમની ઉપર છાયા પાથરશે અને આવા જ લોકો સીધા રસ્તે ચાલનારા છે.’ (અલબકરહ : ૧૫૫-૧૫૭)

હ. સઅદ રદિ. એ નબી સ. અ. વ. ને પૂછ્યું: ‘હે અલ્લાહના રસૂલ ! સૌથી વધુ આકરી કસોટી કયા માણસની થાય છે?’ નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: ‘નબીઓની ! પછી, દીન અને ઈમાનમાં એમની વધુ નજીક હોય, તે પછી, જે એનાથી નજીક હોય. માણસની અજમાયશ તેના દીનના પ્રમાણમાં થાય છે, તેથી જે માણસ તેના

લાગ્યાં.' મેં કહ્યું કે 'અલ્લાહ તમારું ભલું કરે ! મને શા માટે ધૂરી રહ્યાં છો ?' તો લોકોએ મને યુપ રહેવાનો ઈશારો કર્યો. હું યુપ થઈ ગયો. જ્યારે નબી સ. અ. વ. નમાઝ પૂરી કરી રહ્યાં તો, મારા માતાપિતા આપ પર કુર્બાન, મેં આવો સર્વશ્રેષ્ઠ તાલીમ આપનાર ન તો આપની પહેલાં ક્યારેય જોયો, ન તો આપના પછી ! આપે ન તો મને ઠપકો આપ્યો, ન તો ફટકાર્યો, અને ન તો ગુસ્સો કર્યો. ફક્ત આટલું જ કહ્યું: 'જુઓ, આ નમાઝ છે, નમાઝમાં વાતો કરવી બરાબર નથી. નમાઝ અલ્લાહની પાકી અને મોટાઈનું વર્ણન કરવાનું, તેની મોટાઈ વર્ણવવાનું અને કુર્બાન પઢવાનું નામ છે.'

૪. તમારા લખાણ, પ્રવચન અને દાવત ઉપરની વાતચીતમાં હંમેશા સંતુલન જાળવી રાખો કે જેથી સાંભળનારા માણસો ઉપર આશાની કેફિયત છવાયેલી રહે અને ભયની પણ. ડરાવવામાં એટલી અતિશ્યોક્તિ ન કરો કે તેઓ અલ્લાહની કૃપાથી નિરાશ થવા લાગે અને તેમની સુધારણા અને મુક્તિ તેમને મુશ્કેલ જણાય બલ્કે અશક્ય દેખાવા લાગે. સાથે જ અલ્લાહની કૃપા અને ક્ષમાનુ એવું ચિત્ર પણ ન રજૂ કરો કે તેઓ સાવ બેફિકરા અને બિનજવાબદાર બની જાય અને અલ્લાહની અસીમ કૃપાઓ અને ક્ષમાનો સહારો લઈને નાફરમાનીભર્યું વર્તન કરવા માટે તૈયાર થઈ જાય.

૬. અલી રદિ. કહે છે :

'શ્રેષ્ઠ વિદ્વાન એ છે કે જે લોકોને (એવી રીતે અલ્લાહની તરફ બોલાવે છે કે) અલ્લાહથી નિરાશ નથી કરતો, અને અલ્લાહની નાફરમાની કરવા માટે તેમને છુટછાટો નથી આપતો તેમજ અલ્લાહની સજાથી એમને નિર્ભય નથી બતાવતો.'

૫. દા'વતની પ્રવૃત્તિઓમાં કાયમીપણું અને સાતત્ય જાળવો અને જે કંઈ આયોજન કરો તેને નિયમિતતા સાથે અને જવાબદારીપૂર્વક ચાલુ રાખવાનો પ્રયાસ કરો. કાર્યક્રમોને અધવચ્ચેથી છોડી દઈ રોજ નવાનવા કાર્યક્રમ બનાવવાની ટેવથી બચો. થોડું કામ કરો પણ સતત કરો.

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

'ઉત્તમ કામ એ છે જે સતત કરવામાં આવે પછી તે ગમે તેટલું થોડું જ હોય !'

૬. દાવત અને દીનની તબ્લીગની કામગીરીમાં આવનારી મુશ્કેલીઓ, તકલીફો અને કસોટીઓનો હસતા મોઢે સ્વાગત કરો અને ધૈર્ય તથા દૃઢતા દેખાડો.

કુર્બાનમાં છે:

જે લોકો અમારી મુલાકાતમાં વિશ્વાસ ધરાવતાં નથી તેઓ બોલે છે કે આ કુર્આનની જગ્યાએ બીજું કુર્આન લાવો, થોડો ફેરફાર કરી દો. આપે કહી દો કે હું મારા તરફથી હરગિજ આમાં કોઈ વધારો-ઘટાડો નથી કરી શકતો. હું તો પોતે તેની વહીને અનુસરનાર છું કે જે મારી તરફ મોકલાવવામાં આવે છે. જો હું મારા માલિકની આજ્ઞાનું ભંગ કરું તો મને એક ખૂબ જ ભયાનક દિવસની આફતનો ડર છે. અને કહો, જો અલ્લાહે એમ ઈચ્છ્યું ન હોત કે આ કુર્આન તમને સંભળાવું તો હું ક્યારેય ન સંભળાવી શકત, ન તો તે જ તમને આનાથી વાકેફ કરત. પછી એના કરતાં વધુ જાલિમ કોણ હશે જે એક જુઠ્ઠી વાત ઉપજાવી કાઢે અને અલ્લાહના નામે ચઢાવે અથવા અલ્લાહની (સાચી) આયતોને ખોટી ઠેરવે. ચોક્કસપણે ગુનેગાર માણસો ક્યારેય સફળતા પામી નથી શકતાં.’ (સૂર: યૂનુસ ૧૫-૧૭)

પરિસ્થિતિ ગમે તેટલી ખરાબ હોય પણ દીન તરફ બોલાવનારા માણસે દરેક પરિસ્થિતિમાં દીને ઈસ્લામને તેના મૂળ અને પૂર્ણ રૂપમાં રજૂ કરવાનું છે. અલ્લાહના દીનમાં વધારો-ઘટાડો કરવો તથા સમયની માગ હેઠળ પોતાની સમજ પ્રમાણે એમાં ફેરફાર કરવો એ બહુ મોટો ગુનો છે અને આવા લોકોની દુનિયા પણ બરબાદ થાય છે અને આખિરત પણ. ઈસ્લામ તો એ અલ્લાહે મોકલેલ દીન છે કે જેનું જ્ઞાન તમામ જગતને આવરી લે છે, જે આરંભથી માંડીને અનંતકાળ સુધીનું સાચું જ્ઞાન ધરાવે છે અને જેનું દષ્ટિબિંદુ ભૂલચૂકથી તદ્દન મુક્ત છે, જે માનવજીવનના આરંભથી પણ, વાકેફ છે અને અંતથી પણ, તેમજ જેની મરજી હેઠળ જ માનવીની જાણકારીમાં દરરોજ આશ્ચર્યજનક રીતે વિસ્તાર થઈ રહ્યો છે અને માનવજીવનમાં અસાધારણ વિકાસ દેખાતો જઈ રહ્યો છે. બીજા કોઈ માટે તો કોઈ વધારા-ઘટાડાની ગુંજાશ કેવી રીતે હોઈ શકે જ્યારે ખુદ દાઈએ અવ્વલનું સ્થાન એ છે કે તે એક આદર્શ આજ્ઞાંકિત વ્યક્તિની જેમ આ દીનનું પાલન કરે અને નાફરમાનીના વિચાર સુદ્ધાંથી ધૂજતી રહે.

૩. દીને ઈસ્લામને એવી ડહાપણભરી રીતે સ્વાભાવિક રીતે રજૂ કરો કે તે અસ્વાભાવિક બોજ ન લાગે, અને લોકો તેનાથી ભડકવા તથા ધૂણા કરવાને બદલે તેને સ્વીકારવામાં શાંતિ, અને રાહત અનુભવે અને તમારા વિનય-વિવેક, મધુરભાષા અને ડહાપણયુક્ત દાવતની રીતથી લોકો દીન પ્રત્યે અસાધારણ આકર્ષણ અનુભવે. હ. મુઆવિયહ બિન હકમ રદિ. કહે છે: ‘એક વખત હું નબી સ. અ. વ. સાથે નમાઝ પઢી રહ્યો હતો ત્યારે એક માણસે છીંક ખાધી. મેં નમાઝમાં જ યહમુક્લ્લાહ કહીને છીંકનો જવાબ આપી દીધો. લોકો મને ધારી ધારીને જોવા

● ઉમદા શિખામણ આપવાનો અર્થ એ છે તમે દિલથી, શુભ આશય અને નિખાલસભાવે સારી લાગણીઓને પ્રોત્સાહિત કરો કે જેથી સામેવાળો શોષ અને ઉત્સાહની લાગણીઓથી તરબોળ થઈ જાય અને દીન સાથેનો તેનો સંબંધ માત્ર માનસિક સંતોષ પૂરતો ન રહે બલ્કે દીન તેના દિલનો અવાજ, તેની આત્માનો ખોરાક અને લાગણીઓની પૂર્તિ બની જાય.

ટીકા અને આલોચના તથા ચર્ચાઓ દરમિયાન ભલી રીત અપનાવવાનો મતલબ એ છે કે તમારી ટીકા સર્જનાત્મક હોય, હૃદય સહાનુભૂતિપૂર્ણ હોય તેમજ નિખાલસ ભાવના વ્યક્ત થતી હોય અને તમારી કહેવાની ઢબ એવી સમજાવટભરી તથા સાદગીપૂર્ણ હોય કે સામેવાળાની અંદર હઠાગ્રહ, ઘૃણા, જક્કીપણું, પૂર્વગ્રહ અને જહાલતકાળની ખોટી ઈજાતની લાગણી ઉપસી ન આવે બલ્કે તે ખરેખર કંઈક વિચારવા માટે વિવશ બને અને તેની અંદર સચ્ચાઈને પામવાની ઈચ્છા પેદા થાય. અને જ્યાં આવી પરિસ્થિતિ સર્જતી ન દેખાય ત્યાં તમે તમારું મોઢું બંધ કરી દો અને એવી બેઠકમાંથી ઉભા થઈ જતાં રહો.

૨. હંમેશાં પૂરેપૂરા દીન તરફ બોલાવો અને પોતાની સમજ પ્રમાણે તેમાં વધારો-ઘટાડો ન કરો. ઈસ્લામની તરફ બોલાવનારા માણસને એવો હક્ક હરગિજ પહોંચતો નથી કે તે તેની વિવેકબુદ્ધિ પ્રમાણે તેનો અમુક ભાગ પ્રસ્તુત કરે અને અમુકને છુપાવી રાખે.

અલ્લાહ તઆલ ફરમાવે છે:

وَإِذَا تُلِيٰ عَلَيْهِمُ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ ۖ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَ نَارٍ ۖ
بِقُرْآنٍ غَيْرِ هَٰذَا أَوْ بَدِّلْهُ ۗ قُلْ مَا يَكُونُ لِيٰٓ أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تَلْقَائِي نَفْسِي ۗ
إِنْ أَتَّبَعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ ۗ إِلَيَّ ۖ إِنِّي أَخَافُ أَنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ
عَظِيمٍ ۝ قُلْ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَا أَدْرَاكُمْ بِهِ ۖ فَقَدْ لَبِثْتُ
فِيكُمْ عُمُرًا مِّنْ قَبْلِهِ ۗ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ۖ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ

كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ ۗ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ ۝ (યુસ: ૧૫-૧૮)

‘અને જ્યારે તેમને અમારી સ્પષ્ટ આયતો વાંચી સંભળાવવામાં આવે છે ત્યારે

(39)

દાવત અને તબ્લીગના આદાબ

૧. દીનની દાવત અને તબ્લીગની કામગીરી ખૂબજ ડહાપણ અને સુંદર શૈલીનો પૂરોપૂરો ખ્યાલ રાખીને કરો તથા એવી પદ્ધતિઓ અખત્યાર કરો કે જે બધી રીતે ખૂબ જ યોગ્ય, સન્માનભરી, ઉદ્દેશ્ય સાથે સુસંગત અને સામેવાળાની અંદર રુચિ અને યાહના પેદા કરનારી હોય.

કુઅનિપાકમાં ફરમાવવામાં આવ્યું છે:

أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ
بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ ۝ (النحل: ૧૨૫)

‘તમારા માલિકના રસ્તા તરફ ડહાપણ અને ઉમદા શીખ સાથે બોલાવો અને ચર્ચા કરો ત્યારે એટલી સુંદર રીતે કે જે ખૂબજ ભલી હોય.’ (અન્નહલ-૧૨૫)
કુઅનિની આ અર્થસભર આયતમાં ત્રણ સૈદ્ધાંતિક આદેશો જોવા મળે છે.

(૧) દીન તરફ બોલાવવાનું કામ ડહાપણપૂર્વક કરવામાં આવે.

(૨) શીખ અને સમજાવટનું કામ ઉમદા રીતે કરવામાં આવે.

(૩) ચર્ચા ભલી રીતે કરવામાં આવે.

● ડહાપણપૂર્વક દીન તરફ બોલાવવાનો અર્થ એ છે કે તમને પોતાને તમારી દાવતના ખામીરહિત હોવા માટે તથા તેની મહાનતા વિષે પૂર્ણ રીતે અહેસાસ હોય, અને તમે આ મહામૂલી દોલતને મૂર્ખાઈભરી રીતે ગમે તેમ વેરો નહીં બલ્કે તમે યોગ્ય તકનો પૂરેપૂરો ખ્યાલ રાખો અને સામેવાળાનો પણ ખ્યાલ રાખો. દરેક વર્ગ, દરેક સમુદાય અને દરેક માણસની સાથે તેની વૈચારિક પહોંચ, સમજશક્તિ, આવડત અને લાયકાત, માનસિક અવસ્થા તથા સામાજિક દરજ્જા પ્રમાણે વાત કરો અને એ અટલ મૂલ્યોને પરસ્પર સમજાવટના અને દીન તરફ બોલવવાના આધાર બનાવો કે જેના માટે પરસ્પર સહમતિ હોય તથા જે નિકટતા અને સ્વીકાર માટે માર્ગ સમતળ કરે.

‘મદીનામાં કેટલાક લોકો એવાં છે કે તમે જે કૂચ કરી અને જે મેદાનમાંથી પસાર થયાં તેઓ હંમેશાં તમારી સાથે રહ્યાં.’ નબી સ. અ. વ. ના સહાબીઓએ આશ્ચર્ય પામીને પૂછ્યું: ‘શું મદીનામાં રહીને?’ ફરમાવ્યું: ‘હા, મદીનામાં રહીને, કેમ કે એમને એમની લાયારીએ રોકી લીધા હતાં, તેઓ પોતે રોકાઈ જનારા ન હતાં.’

કુઆનિપાકમાં પણ અલ્લાહ તઆલાએ આવા લોકોના વખાણ કર્યાં છે કે જે ભાવના હોવા છતાં જિહાદમાં સામેલ થવાથી વંચિત રહ્યાં અને એમની આ વંચિતતા ઉપર એમની આંખો રડતી રહી.

وَلَا عَلَى الدِّينِ إِذَا مَا اتَّوَكَّ لِحَمْلِهِمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا
 أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ ۖ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا
 يَجِدُوا مَا يَنْفِقُونَ ۝ (التوبة: ૧૨)

‘અને ન તો એ (સાધનવિહીણા) લોકોની ઉપર દોષ છે કે જે પોતે આપની પાસે આવ્યાં કે આપ એમના માટે સવારીઓની વ્યવસ્થા કરી દો અને જ્યારે આપે કહ્યું કે હું તમારા માટે સવારીઓની વ્યવસ્થા કરી શકું તેમ નથી તો એવી હાલતમાં પાછા આવ્યાં કે એમની આંખોમાંથી અશ્રુ વહી રહ્યા હતાં, એ દુખના લીધે કે એમની પાસે જિહાદમાં સામેલ થવા માટે ખર્ચ કરવા માટે કંઈ જ ન હતું.’
 (અત્તૌબા-૯૨)

અને નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું:

‘જે માણસ અલ્લાહની રાહમાં જિહાદ કર્યા વિના મૃત્યુ પામ્યો અને તેના દિલમાં આની ઈચ્છા પણ ન હતી તો તે નિફાક (દોંગ)ની એક હાલતમાં મર્યો.’

(મુસ્લિમ)

હકીકત એ જ છે કે અલ્લાહની રાહમાં લડવા માટેની તેમજ માલની કુરબાની આપવાની ભાવના જેના દિલમાં ન હોય તે દિલ મોમિનનું દિલ હોઈ જ ન શકે !

! મારી પાસે એ જ્ઞાન આવ્યું છે કે જે તમારી પાસે નથી આવ્યું. તમે મારું અનુસરણ કરો, હું તમને સીધા રસ્તે ચલાવીશ. પિતાજી ! તમે શૈતાનની બંદગી ન કરો. શૈતાન તો રહમાનનો મોટો નાફરમાન છે. પિતાજી ! મને ડર છે કે (તમે આ જ પ્રમાણે વર્તન કરતા રહેશો તો) રહમાનની આફત તમને ઝડપી લે અને તમે શૈતાનના સાથી બનીને રહી જશો.

પિતાએ કહ્યું: 'ઈબ્રાહીમ ! શું તું મારા દેવોથી ફરી ગયો છે ? જો તું આનાથી બાજ નહીં આવે તો હું તને પથ્થર મારી મારીને મારી નાખીશ, અને જા, હંમેશને માટે મારાથી દૂર થઈ જા.' ઈબ્રાહીમે કહ્યું: 'તમને મારો સલામ ! હું મારા પાલનહારને દુઆ ગુજારીશ કે તે તમને ક્ષમા આપી દે. બેશક મારો માલિક મારી ઉપર ઘણો મહેરબાન છે. હું તમારાથી દૂર થાઉં છું અને એ હસ્તીઓથી પણ કે જેમને તમે અલ્લાહને છોડીને પોકારો છો. હું તો મારા માલિકને જ પોકારીશ. મને પૂરી આશા છે કે હું મારા માલિકને પોકારીને નિરાશ નહીં થાઉં.' (સૂર: મર્યમ, ૪૧ થી ૪૮)

૧૬. અલ્લાહની રાહમાં નીકળવાનો જોશ, જાનમાલ વડે જિહાદ કરવાની ભાવના અને તેની રાહમાં શહાદત વહોરવાની તમન્ના પેદા કરો. હકીકતમાં જિહાદ ઈમાનનું માપદંડ છે અને જેના દિલમાં જિહાદની તમન્ના ન હોય તે ઈમાન અને માર્ગદર્શનથી વંચિત એક અંધારિયું અનુ વેરાન ખંડિયેર છે. જિહાદના મેદાનમાં પહોંચવા માટેના અનુકૂળ સંજોગો અને અલ્લાહની રાહમાં જાનમાલનું બલિદાન આપી દેવાની તક પામવી એ ખરેખર એક મોટું સદભાગ્ય છે પરંતુ એવા સંજોગ ન હોય કે તમે આની તક મેળવી ન શકો અથવા તમારી પાસે સાધનો ન હોય કે તમે જિહાદના મેદાનમાં પહોંચીને ઈમાનના ગુણો દર્શાવી શકો તો પણ તમારી ગણતરી અલ્લાહને ત્યાં એ મુજાહિદ લોકોમાં થઈ શકે છે કે જે અલ્લાહની રાહમાં શહાદત પામ્યાં અથવા ગાઝી-યુદ્ધવીર બનીને પાછા ફર્યા. શરત બસ એટલી જ છે કે તમારા દિલની અંદર અલ્લાહની રાહમાં નીકળવાની તમન્ના હોય, દીનની રાહમાં કુરબાન થઈ જવાની ભાવના હોય તેમજ શહાદત વહોરી લેવાના અરમાન હોય કેમ કે અલ્લાહની નજર દિલની એ ભાવનાઓ ઉપર હોય છે જે જિહાદની પ્રવૃત્તિઓ માટે માણસને વ્યાકુળ બનાવી દે છે. તબૂકની લડાઈમાંથી જ્યારે નબી સ. અ. વ. પાછા ફરી રહ્યા હતાં ત્યારે રસ્તામાં આપના સાથીઓને સંબોધીને નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું હતું:

તમારો હક્ક ચુકવવામાં સહેજ પણ કસર કરવામાં નહીં આવે.' (સૂર: અન્ફાલ-૬૦)

૧૫. દીનને ખાતર દરેક બલિદાન આપવા માટે અને જરૂર પડે ત્યારે તમારા વ્યાલા વતનને છોડીને હિજરત કરવા માટે પણ તમારી જાતને તૈયાર રાખો અને તમારી જાતની સતત સમીક્ષા કરતા રહો કે તમારી અંદર આ લાગણી કેટલી હદ સુધી મજબૂત થઈ રહી છે. કુર્આનમાં હ. ઇબ્રાહીમ અ. સ. ની હિજરતનો કિસ્સો વર્ણવતાં હિજરત માટે પ્રોત્સાહન અને બલિદાનો માટે તૈયાર રહેવાની શીખ આ રીતે આપવામાં આવી છે :

وَاذْكُرْفِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا ۝ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ
 يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا ۝
 يَا أَبَتِ إِنِّي قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي أَهْدِكَ
 صِرَاطًا سَوِيًّا ۝ يَا أَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ ۚ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ
 لِلرَّحْمَنِ عَصِيًّا ۝ يَا بَتِ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِنَ
 الرَّحْمَنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا ۝ قَالَ أَرَأَيْتَ أَنْتَ عَنِ الْهَيْ
 يَا إِبْرَاهِيمُ ۚ لَعْنُ لِمَ تَنْتَهَ لِأَرْجَمَنَّكَ وَاهْجُرْنِي مَلِيًّا ۝ قَالَ سَلَامٌ
 عَلَيْكَ ۚ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي ۚ إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا ۝ وَأَعْتَزِلُكُمْ
 وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ ۚ وَأَدْعُوا رَبِّي عَسَى أَنْ لَا أَكُونَ
 بِدُعَاءِ رَبِّي شَقِيًّا ۝ (مریم: ۴۱-۴۸)

‘અને આ કિતાબમાં ઇબ્રાહીમના કિસ્સામાંથી શીખ મેળવો. બેશક તેઓ એક સાચા નબી હતાં (લોકોને એ વખતની વાત સંભળાવો) કે જ્યારે તેમણે એમના પિતાને કહ્યું: પિતાજી ! આપ એ વસ્તુઓની પૂજા કેમ કરી રહ્યાં છો કે જે ન તો સાંભળે છે, ન તો જુએ છે અને ન તો તમારા કોઈ કામમાં આવી શકે છે ? પિતાજી

કે માણસ મૃત્યુને ખૂબ યાદ કરે અને બીજું એ કે કુર્આનની તિલાવત કરે.' (મિશકાત)

૧૩. દરેક હાલતમાં અલ્લાહનો આભાર માનો અને આભારની લાગણી ઉત્પન્ન કરવા માટે એ લોકોને જુઓ કે જે લોકો દુનિયામાં સુખાકારીમાં અને પૈસેટકે તમારાથી ઉતરતાં હોય.

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું:

‘એ લોકો તરફ જુઓ કે જે તમારાથી પૈસેટકે અને દુનિયાના હોદ્દા-દરજામાં ઉતરતાં છે (તો તમારી અંદર આભારની લાગણી ઉત્પન્ન થશે) અને એ લોકોની તરફ ન જુઓ કે જે તમારાથી પૈસેટકે તેમજ દુનિયાની સુખ સુવિધાઓમાં આગળ પડતાં છે કે જેથી જે નિયામતો આજે તમને મળેલી છે તે તમારી નજરમાં તુચ્છ ન બને. (નહીં તો અલ્લાહના અપકારની લાગણી ઉત્પન્ન થશે.)

૧૪. વૈભવવિલાસની કામના સેવવાથી દૂર રહો અને સત્યના એવા સૈનિક બનો કે જે હંમેશાં ફરજ ઉપર હોય અને ક્યારેય હથિયાર હેઠાં ન મૂકે.

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું:

‘હું એશઆરામ અને સુવિધાનું જીવન કેવી રીતે જીવું કે જ્યારે ઈસ્રાફીલ સૂરને મોઢે લગાવીને કાન દઈને નતમસ્તકે રાહ જોઈ રહ્યાં છે કે ક્યારે સૂર વગાડવાનો’ હુકમ થાય છે અને કુર્આનિપાકમાં મોમિનોને ઉદ્દેશીને અલ્લાહ તઆલાએ ફરમાવ્યું છે:

وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهَبُونَ بِهِ
عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ
يَعْلَمُهُمْ ۗ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفِّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ

لَا تَظْلَمُونَ ۝ (الانفال: ૧૦)

‘અને તમે લોકો તમારાથી શક્ય હોય ત્યાં સુધી વધુ ને વધુ બળ અને તૈયાર પલાણેલા ઘોડાં એમનો સામનો કરવા માટે તૈયાર રાખો કે જેથી તેના વડે અલ્લાહના દુશ્મનો અને ખુદ તમારા દુશ્મનોને તેમજ દીનના બીજા એ દુશ્મનોને ભયભીત કરી દો કે જેમને તમે જાણતાં નથી પણ અલ્લાહ જાણે છે. અલ્લાહની રાહમાં તમે જે પણ ખર્ચ કરશો તેનો પૂરેપૂરો બદલો તમારી તરફ વાળવામાં આવશે અને

નમાઝ વડે શક્તિ પ્રાપ્ત કરો અને અલ્લાહ સાથેનો સંબંધ મજબૂત કરો.

૧૨. કુઆનિપાક સાથે લગાવ પેદા કરો અને નિયમિતતાપૂર્વક કુઆનિની તિલાવત કરો. નમાઝમાં પણ ખૂબ જ ધ્યાનપૂર્વક તિલાવત કરો અને નમાઝ સિવાય પણ ખૂબ શોખ અને ઉમળકા સાથે થોભી થોભીને કુઆનિ પઢો. મન લગાવીને અને જાગૃત રહીને જે તિલાવત કરવામાં આવે છે તેનાથી કુઆનિને સમજવામાં અને મનન કરવામાં પણ મદદ મળે છે અને ઉત્સાહમાં પણ વધારો થાય છે. કુઆનિપાક માર્ગદર્શન અને બોધ ગ્રહણ કરવાનું એકમાત્ર સ્ત્રોત છે. આ ઉત્પર્યુ જ છે એના માટે કે તેની આયતો ઉપર ઊંડો વિચાર કરવામાં આવે અને તેની યાદી અને શીખમાંથી લાભ લેવામાં આવે. એટલા માટે તેની ઉપર વિચાર અને મનન કરવાની ટેવ પાડો અને એવા નિર્ધાર સાથે તિલાવત કરો કે તમને તેના જ માર્ગદર્શન હેઠળ રહી તમારું જીવન પણ ઘડવાનું છે. અલ્લાહના દીન એટલે કે જીવન પદ્ધતિને એ જ લોકો લાગૂ કરી શકે છે કે જેઓ તેમના વિચારમંથનનું કેન્દ્ર તથા તેમની રુચિની ધરી કુઆનિપાકને બનાવે. આનાથી લાપરવાહ બનીને ન તો પોતાના માટે દીન ઉપર કાયમ રહેવાનું શક્ય છે ન તો દીનની સ્થાપનાના પ્રયાસોમાં ભાગ લેવાની જ કોઈ શક્યતા છે. તિલાવત કરનારા લોકોને સૂચના આપવામાં આવી છે :

كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبْرَكٌ لِيَدَّبَّرُوا فِيهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو

الْأَبَابِ ۝ (۱۹:۳)

‘અમે જે ગ્રંથ આપની તરફ મોકલ્યો છે તે નખશીખ બરકત જ બરકત છે કે જેથી લોકો તેની આયતોમાં ઊંડાણપૂર્વક વિચારે અને સીધી સમજ ધરાવતા લોકો આમાંથી બોધ ગ્રહણ કરે.’ (સ્વાદ-૨૯)

અને હુકમ આપવામાં આવ્યો કે:

‘અને કુઆનિ થોભી થોભીને વાંચો.’ (મુઝ્મિલ-૪)

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું:

‘આ દિલો કાટ ખાઈ જાય છે જેવી રીતે લોખંડ કાટ ખાઈ જાય છે જ્યારે તેની ઉપર પાણી પડે છે. પૂછવામાં આવ્યું કે, ‘હે અલ્લાહના રસૂલ ! તો પછી દિલોના કાટને દૂર કરનારી વસ્તુ કઈ છે?’ ફરમાવ્યું: ‘દિલનો કાટ એવી રીતે દૂર થાય છે

તેણે કહ્યું : 'ના.'

એક ત્રીજી આયત છે :

مَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَا أَنهَآكُمْ عَنْهُ ۝ (۸۸:۳۸)

(‘હ. શુઅેબ અ.સ. એ એમની કોમના લોકોને કહ્યું) જે બૂરી વાતોથી હું તમને રોકું છું એમને આગળ વધીને હું પોતે કરવા માંડું મારી એવી ઈચ્છા નથી. (બલ્કે હું તો એ વાતોથી ઘણો દૂર રહીશ.)’ (સૂર: હૂદ-૮૮)

‘મને બતાવો કે આ આયત ઉપર સારી રીતે અમલ કરી લીધો છે?’ એ માણસે કહ્યું : ‘ના.’ તો હ. ઈબ્ને અબ્બાસ રદિ. એ ફરમાવ્યું : ‘જાઓ, પહેલાં પોતાની જાતને નેકીની આજ્ઞા આપો અને બૂરાઈથી રોકો.’

૧૧. નમાઝને તેના તમામ નિયમો અને શરતો તેમજ અત્યંત લગાવ સાથે અદા કરો. નફલ નમાઝો પણ પઢવાની ટેવ પાડો. અલ્લાહ સાથે ઊંડો સંબંધ સ્થાપ્યા વિના તેની દાવત અને તબલીગનું કામ શક્ય નથી અને અલ્લાહ સાથે સંબંધ કેળવવાનો વિશ્વસનીય માર્ગ નમાઝ છે કે જે અલ્લાહ તઆલાએ પોતે તેના બંદાઓને સીંધ્યો છે.

નબી સ. અ. વ. ને ઉદ્દેશીને અલ્લાહ તઆલા ફરમાવે છે:

يَا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ قُمِ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا نَّصَفَهُ أَوْ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا أَوْ زِدْ

عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا ۝ إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا ۝

(الزمل: ૧-૫)

‘હે ચાદરમાં લપેટાયેલા ! રાતમાં નમાઝ પઢો પણ થોડી રાત, અડધી રાત અથવા તેનાથી થોડું ઓછું કે થોડું વધારે. અને કુર્આન થોભી થોભીને પઢો. અમે ટૂંક સમયમાં જ તમારી ઉપર એક ભારે હુકમ (ની જવાબદારી) નાખવાના છીએ.’

(અલમઝ્ઝમ્મિલ ૧ થી ૫)

ભારે હુકમની જવાબદારીનો મતલબ સાચા દીનને પહોંચાડવાની જવાબદારી છે. દુનિયાની બધી જ જવાબદારીઓમાં આ સૌથી વધારે ભારે અને મુશ્કેલ જવાબદારી છે. આ મોટી જવાબદારીનો હક્ક અદા કરવા માટે જરૂરી છે કે તમે

મે'રાજની રાતના જે ધુજાવી નાખનારા દશ્યો નબી સ.અ.વ.એ લોકો સામે મૂકયાં છે તેનો એક મહત્વનો આશય એ પણ છે કે ગુનેગાર લોકોને ચેતવણી મળે અને તેઓ પોતાની સુધારણા માટે ચિંતા કરે. નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું:

‘મેં મે'રાજની રાતમાં કેટલાક લોકોને જોયાં કે એમના હોઠ આગની કાતરો વડે કાપવામાં આવી રહ્યા હતાં. મેં જિબ્રઈલ અ.સ.ને પૂછ્યું કે, ‘આ કોણ લોકો છે?’ જિબ્રઈલ અ.સ.એ કહ્યું કે, ‘આ આપની ઉમ્મતના પ્રવચનકારો છે. તેઓ લોકોને નેકી અને તકવાની શિખામણ આપતા હતાં અને પોતાને ભૂલી ગયા હતાં.’ (મિશકાત)

સહાબાએ કિરામ રિઝ. પણ આવા ગુનેગાર અને અમલવિહોણા લોકોને સખત ચેતવણી આપતા હતાં. એક વખત હ.અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્બાસ રદિ.ને એક માણસે કહ્યું, ‘મારી ઈચ્છા છે કે હું લોકોને નેકીની આજ્ઞા આપું અને બૂરાઈઓથી રોકું તેમજ ઈસ્લામની દાવત આપવાનું તથા તેને લોકો સુધી પહોંચાડવાનું કામ કરું.’ એમણે કહ્યું: ‘શું તમે એ દરજ્જાએ પહોંચી ગયા છો કે મુબલ્લિગ બનો?’ તેણે કહ્યું, ‘હા, પહોંચી જવાની આશા તો છે!’ હ.ઈબ્ને અબ્બાસ રદિ.ને કહ્યું ‘જો તમને એ ડર ન હોય કે કુઅનિપાકની ત્રણ આયતો તમને બદનામ કરી નાખે તો શોખ સાથે દીનની તબલીગનું કામ કરો.’ એ માણસ કહ્યું: ‘એ ત્રણ આયતો કઈ છે?’ હ.ઈબ્ને અબ્બાસ રદિ.એ ફરમાવ્યું કે પહેલી આયત આ છે:

﴿الْقُرْآن﴾ ۝ اتَّامُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ

‘શું તમે લોકોને નેકીની શીખ આપો છો અને પોતાની જાતને ભૂલી જાઓ છો?’ (સૂર: બકરહ: ૪૪)

ઈબ્ને અબ્બાસ રદિ.એ કહ્યું: આ આયત ઉપર સારી રીતે અમલ કરી લીધો? તેણે કહ્યું: ‘નહીં.’

અને બીજી આયત છે:

﴿الصف﴾ ۝ لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ

‘તમે એ વાત કેમ કહો છો જે કરતાં નથી?’

(અસૂસફ-૨)

‘તમે એ આયત ઉપર સારી રીતે અમલ કરી લીધો?’

ધરાવે. છે. પયગમ્બરો જ્યારે એમના લોકોની સામે દાવત આપવા માટે ગયાં ત્યારે તેમણે એલાન કર્યો કે 'અના અવ્વલુલ મુસ્લિમીન.' 'હું પોતે સૌથી પહેલો મુસલમાન છું.'

તમે શબ્દો અને કલમ વડે પણ ગવાહી આપો કે સત્ય એ જ છે જે તમે રજૂ કરી રહ્યાં છો અને વ્યક્તિગત આચરણ, અંગત સંબંધો, સામાજિક વ્યવહારો અને રાષ્ટ્રીય પ્રવૃત્તિઓ વડે પણ એ સાબિત કરો કે સાચા દીનને અપનાવીને જ શુદ્ધ ચારિત્ર્ય ઘડાય છે, મજબૂત કુટુંબ રચાય છે, સારો સમાજ બને છે અને એક એવી સત્ય સમાજવ્યવસ્થા ઊભી થાય છે કે જેના પાયા ન્યાય ઉપર આધારિત હોય, જે લોકો પોતાની જાતની કેળવણી અને સુધારણાથી બેખબર રહીને બીજા લોકોની કેળવણી અને સુધારણાની વાતો કરે છે તેઓ તદ્દન મૂર્ખ છે. તેઓ તેમનું બળતું ઘર જોઈને બેફિક્કર રહે છે અને પાણીની ડોલો શોધી રહ્યાં છે કે બીજાં ઘરને લાગેલી આગ ઓલવી કાઢે. આવા લોકો દુનિયામાં પણ નિષ્ફળ છે અને આખિરતમાં પણ નિષ્ફળ રહેશે. અહીં તો એમના આચરણની ઉણપ એમની શીખામણોને વજન વિનાની અને બિનઅસરકારક કરતી રહેશે જ પણ આખિરતમાં તો તેઓ ભારે બોધપાઠ આપનારી સજા ભોગવશે. અલ્લાહને એ વાત બિલકુલ પસંદ નથી કે બીજા લોકોને શીખામણો આપતા લોકો પોતે અમલ કરવાથી દૂર રહે અને એવું બોલે જે પોતે ન કરતાં હોય. (અસસફઃ આયતઃ ૨, ૩)

નબી સ. અ. વ. એ આવા બેઅમલ દા'વત આપનારા લોકોને અત્યંત ભયાનક સજાથી ડરાવ્યાં છે.

આપ સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

'ક્યામતના દિવસે એક માણસને લાવવામાં આવશે અને આગમાં ફેંકી દેવામાં આવશે. તેના આંતરડાં એ આગના કારણે બહાર નીકળી પડશે. પછી એ માણસ આ આંતરડાંને લઈ લઈને ફરશે જેવી રીતે ગધેડો ચાકડામાં ફરે છે. આ જોઈને બીજા જહન્નમી લોકો તેની પાસે ભેગાં થશે અને પૂછશે કે, હે ફલાણા ! આ તમારી શું દશા છે ? શું તમે દુનિયામાં અમને નેકીની શીખામણ આપતા ન હતાં તેમજ બૂરાઈઓથી રોકતા ન હતાં ? (આવા નેકીના કામો કરવા છતાં તમે અહીં કેવી રીતે આવી ગયાં ?) એ માણસ કહેશે કે, હું તમને નેકીના પાઠ શીખવાડતો હતો પણ પોતે નેકીની નજીક જતો ન હતો, તમને બૂરાઈઓથી રોકતો હતો પણ પોતે બૂરાઈઓનું આચરણ કરતો હતો.' (મુસ્લિમ, બુખારી)

કે તે એ મહાન કામ છે કે જેના માટે અલ્લાહ તરફથી નબીઓ આવતા રહ્યાં છે. અને એ વિશ્વાસ રાખો કે અલ્લાહે તમને દીનની જે દોલત એનાયત કરી છે એ જ બંને લોકમાં મહાનતા અને સફળતાની મૂડી છે. તો પછી એની તુલનામાં દુનિયાની દોલત અને વૈભવ અને જાહોજલાલીની શી કિંમત ગણાય ક્ષણિક કે જે થોડા દિવસનો વસંત છે. કુર્આનમાં છે:

‘અને અમે તમને સાત પુનરાવર્તન કરવામાં આવતી આયતો અને મહાનતા ધરાવતો કુર્આન એનાયત કર્યો તો હવે આ નાશવંત ચીજો તરફ નજર ઉઠાવીને જુઓ પણ નહીં કે જે અમે એ વિવિધ વર્ગોને આપેલી છે.’

અને એહલેકિતાબને ઉદ્દેશીને કહેવામાં આવ્યું છે:

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلَىٰ شَيْءٍ حَتَّىٰ تُقِيمُوا التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ
وَمَا أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ مِّن رَّبِّكُمْ ۝ (المائدة: ૫૮)

‘હે ગ્રંથવાળા લોકો ! તમે કંઈ નથી જ્યાં સુધી તમે તૌરાત અને બાઈબલ અને બીજા ગ્રંથોને કાયમ ન કરો કે જે તમારા રબે ઉતારેલાં છે.’ (અલમાઈદહ-૬૮)

૯. દીનની સાચી સમજ કેળવવા માટેના અને દીનની હિકમતોને સમજવા માટેના પ્રયાસો સતત ચાલુ રાખો. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘અલ્લાહ જે માણસને ભલાઈ વડે નવાજવા માગે છે તેને પોતાના દીનની સાચી સમજ અને ઊંડી સૂઝ એનાયત કરે છે.’ (બુખારી, મુસ્લિમ)

હકીકતમાં દીનની સાચી સમજ અને દીનની હિકમતમાંથી જ તમામ ભલાઈઓ ઉદ્ભવે છે અને જે માણસ આ ભલાઈથી વંચિત છે તે બંને લોકોના સદ્ભાગ્યથી વંચિત છે, તેના જીવનમાં સંતુલન અને એકરૂપતા પેદા થઈ શકતાં નથી ન તો તે જીવનના દરેક ક્ષેત્રમાં દીનનું સાચું પ્રતિનિધિત્વ જ કરી શકે છે.

૧૦. દુનિયાની સમક્ષ જે કંઈ રજૂ કરે તેના સંબોધિત સૌથી પહેલાં પોતાની જાતને બનાવો. બીજા લોકોને જણાવતાં પહેલાં પોતાની જાતને જણાવો અને જે બીજા લોકો પાસેથી ઈચ્છો તે પહેલાં તમે, જાતે કરીને દેખાડો. સાચા દીન તરફ બોલાવનાર દાઈની ખાસિયત એ છે કે તે જાતે દાવતનો સાચો નમૂનો હોય છે, તે જે કહે છે તેના માટે તેના આચરણ અને ચારિત્ર્યને તેનો ગવાહ બનાવે છે. જે હકીકતોના સ્વીકારમાં દુનિયાની ભલાઈ જુએ છે પોતે તેની સૌથી વધારે તમન્ના

શિરે છે.’

૭. ઈસ્લામની ઊંડી સમજ પ્રાપ્ત કરો અને એટલો વિશ્વાસ રાખો કે અલ્લાહની નજીક જીવનવ્યવસ્થા એટલે કે દીન ફક્ત ઈસ્લામ જ છે. આ સાચા દીનને છોડીને જીવનનો જે પણ રસ્તો અપનાવશે અલ્લાહને ત્યાં તેની કોઈ કિંમત નહીં ઉપજે. અલ્લાહને ત્યાં તો એ જ દીન સ્વીકાર્ય છે કે જે કુર્આનમાં દર્શાવવામાં આવેલો છે અને જેનું અમલી સ્વરૂપ મુહમ્મદ સ. અ. વ. એ આપના મુબારક જીવન દ્વારા રજૂ કર્યું છે. કુર્આનમાં નબી સ. અ. વ. ને કહેવામાં આવ્યું છે કે લોકોને સ્પષ્ટપણે જણાવી દો કે મેં જે રસ્તો પણ અપનાવ્યો છે તે બરાબર સમજી વિચારીને પૂરી સમજ સાથે અપનાવ્યો છે :

قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُوا إِلَى اللَّهِ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَ

سُبْحَانَ اللَّهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ۝ (یسف: ૧૦૮)

‘(હે રસૂલ સ. અ. વ. !) તમે એમને સ્પષ્ટપણે કહી દો કે મારો રસ્તો તો આ છે, હું અને મારા અનુયાયીઓ પૂરી સમજદારી સાથે અલ્લાહની તરફ બોલાવી રહ્યાં છીએ અને અલ્લાહ દરેક ખામીથી મુક્ત છે અને મારો એ લોકો સાથે કોઈ સંબંધ નથી જે અલ્લાહની સાથે શિક્ક આચરી રહ્યાં છે.’ (સૂર: યૂસુફ-૧૦૮)

અને અલ્લાહતઆલા સ્પષ્ટપણે ફરમાવે છે:

وَمَنْ يَتَّبِعْ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ ۖ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ

الْخَاسِرِينَ ۝ (آل عمران: ૮૫)

‘અને જે કોઈ ઈસ્લામ સિવાય બીજા દીનને (બીજી જીવન વ્યવસ્થા)ને અપનાવા માગશે તેના દીનને હરગિજ સ્વીકાર કરવામાં આવશે નહીં તેમજ આખિરતમાં તે નિષ્ફળ રહેશે.’ (આલે ઈમરાન-૮૫)

إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ ۝

‘અને અલ્લાહની નજીક દીન તો બસ ઈસ્લામ જ છે.’

૮. તમારા ધ્યેયની મહાનતા અને મહત્વને નજર સામે રાખો અને ધ્યાન રહે

એમના જ દિલોને માર્ગદર્શન માટે ખોલી નાખે અથવા તો એમની ઓલાદમાં એવા લોકો જન્મે કે જે માર્ગદર્શનને કબૂલી લે.' (બુખારી, મુસ્લિમ)

નબી સ.અ.વ. મક્કામાં છે, આપની સામે લોકો કાવતરાં ઘડી રહ્યાં છે, કોઈ કહે છે કે એમને શહેરમાંથી કાઢી મૂકો, તો કોઈ કહે છે કે એમને મારી નાખો. એ જ અરસામાં મક્કામાં અચાનક દુષ્કાળ પડ્યો. એવો દુષ્કાળ કે કુરૈશના લોકો પાંડદાં અને ઝાડની છાલ ખાવા માટે મજબૂર થઈ ગયાં. બાળકો ભૂખના માર્યા રડતાં અને મોટા લોકો એમની દુખી હાલત જોઈને દુઃખી થઈ જતાં.

રહેમતેઆલમ સ.અ.વ. આ લોકોની આવી કફોડી હાલત જોઈને બેચેન થઈ ગયાં. નબી સ.અ.વ. ના નિષ્કાવાન સાથીઓ પણ આપનું દુઃખ જોઈને દુઃખી થઈ ગયાં. નબી સ.અ.વ. એ પોતાના આ જાની દુશ્મનોને કે જેમણે મારેલાં ઘા હજી રૂઝાયા ન હતાં, પોતાનો સંદેશો મોકલ્યો અને અબૂસુફ્યાન તથા સફવાનની પાસે પાંચસો દીનાર મોકલી કહેવડાવ્યું કે આ દીનાર આ દુષ્કાળ પીડિત લોકોમાં વહેંચી દેવડાવો.

હકીકતમાં માર્ગ ભૂલેલાં લોકોનું દુખ જોઈને દુખી થવું, એમની ગુમરાહી અને મુસીબત બદલ મનોમન દુખ અનુભવવું, એમને અલ્લાહના પ્રકોપથી બચાવવા માટે બેચેની અનુભવવી, એમની તકલીફ જોઈને બેચેન બની જવું, એમને સીધો માર્ગ મળે તેની તમન્ના કરવી, આ સત્ય તરફ બોલાવનારના એ ગુણો છે જેના વડે તેનું જીવન ખૂબ જ આકર્ષક અને અસાધારણ રીતે અસરકારક બની જાય છે.

૬. મુસલમાનોની નિઃસ્વાર્થ સેવા કરો અને પોતાની કોઈ સેવાનો બદલો લોકો પાસેથી ન માગો. જે કંઈ કરો તે ફક્ત અલ્લાહની પ્રસન્નતા પામવા માટે કરો અને તેની પાસેથી જ સવાબ અને બદલાની અપેક્ષા રાખો. અલ્લાહની પ્રસન્નતા તેમજ તેની પાસેથી બદલાની આશા રાખવી એક એવું ચાલક બળ છે કે જે માણસની વાતમાં અસરકારકતા પેદા કરે છે અને તે સતત કાર્યશીલ રહે છે. અલ્લાહ હંમેશાંથી છે અને હંમેશાં રહેશે, ન તો તેને ઊંઘ આવે છે ન તો ઝોડું જ આવે છે. તેની નજરથી માણસનું કોઈ કામ છૂપું નથી, તે પોતાના નિષ્કાવાન બંદાઓના વળતર ક્યારેય નકામું જવા દેતો નથી, તે મહેનતની સરખામણીમાં ઘણું વધારે આપે છે અને કોઈને વંચિત રાખતો નથી. પયગમ્બરો વારંવાર પોતાના લોકોને કહેતા હતાં:

‘હું તમારી પાસે કોઈ બદલો માગતો નથી. મારું વળતર તો જગતના માલિકના

સજામાંથી બચાવવા માટે દા'વતી જોશ તથા અનુપમ હમદદર્દી પેદા કરો. નબી સ.અ.વ.ના અનુપમ જોશ, હમદદર્દીનો એકરાર કુર્આને આ શબ્દોમાં કર્યો છે.

فَلَمَّا كَبَّرْنَا وَذَرَيْنَا عَلَىٰ آثَارِهِم بِأَن لَّمْ يُؤْمِنُوا

بِهَذَا الْحَدِيثِ أَسْفًا ۝ (الکہف: ۶)

‘કદાચ આપ આ લોકોની પાછળ આપનો જીવ જ આપી દેશો જો આ લોકો આ હિદાયતના કલામ ઉપર ઈમાન ન લાવે.’ (સૂર: કહફ-૬)

અને નબી સ.અ.વ.એ પોતાની આ કેફિયત આ શબ્દોમાં વર્ણવી છે:

‘મારું ઉદ્દાહરણ એ માણસ જેવું છે કે જેણે આગ પેટાવી અને જ્યારે આસપાસનું વાતાવરણ આગના પ્રકાશમાં ઝળહળી ઉઠ્યું તો આ પતંગિયાઓની ઉપર પડવા લાગ્યાં અને એ માણસ પૂરી તાકાત લગાડીને આ પતંગિયાને અટકાવી રહ્યો છે પણ પતંગિયા છે કે તેના પ્રયત્નોને નિષ્ફળ બનાવી દે છે અને આગમાં ધૂસતાં જ જાય છે. (આવી જ રીતે) હું તમને કેડમાંથી પકડી પકડીને આગથી રોકી રહ્યો છું અને તમે છો કે આગમાં પડતાં જ જાઓ છો.’ (મિશકાત)

એક વખત હ.આઈશા રદિ.એ નબી સ.અ.વ.ને પૂછ્યું કે, ‘હે અલ્લાહના રસૂલ ! ઉલુદથી પણ વધારે સખત દિવસ પણ આપની ઉપર કોઈ આવેલો છે?’ ફરમાવ્યું: ‘હા આઈશા, મારા જીવનમાં સૌથી વધારે સખત દિવસ ઉકબાનો દિવસ હતો. આ એ દિવસ હતો જ્યારે નબી સ.અ.વ. મક્કાના લોકોથી નિરાશ થઈને તાઈફના લોકોને અલ્લાહનો પયગામ પહોંચાડવા માટે ગયાં. ત્યાંના આગેવાન અબ્દયાલૈલે ગુંડાઓને આપની પાછળ લગાડી દીધાં અને તેમણે રહેમતના પયગામના જવાબમાં આપની ઉપર પથ્થરો ફેંક્યાં. આપ લોહીલુહાણ થઈ ગયાં અને બેભાન થઈને પડી ગયાં. પછી આપ અત્યંત પેરશાન અને દુ:ખી હાલતમાં ત્યાંથી જતાં રહ્યાં. જ્યારે કર્નઅલસઆલિબ પહોંચ્યાં ત્યારે તકલીફ થોડી ઓછી થઈ. અલ્લાહે અઝાબના ફરિશ્તાને આપની પાસે મોકલ્યો. અઝાબના ફરિશ્તાએ કહ્યું કે, ‘હે અલ્લાહના રસૂલ ! જો આપ કહો તો હું અબુકુબૈસ અને જબલેઅહમરને એકબીજા સાથે ટકરાવી દઉં અને આ બંને પહાડો વચ્ચે આ દુર્ભાગી લોકો એમના અંજામે પહોંચી જાય ? રહેમતે આલમ સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: ‘નહીં, નહીં, મારી કોમને અલ્લાહના અઝાબથી ડરાવતો રહું તે માટે મને છોડી દો, કદાચ અલ્લાહ

شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ
وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا
تَتَفَرَّقُوا فِيهِ ۝ (الشورى: ۱۳)

‘મુસલમાનો ! અલ્લાહે તમારા માટે દીન (જીવનવ્યવસ્થા)ની એ જ રીત ઠરાવી છે જેનો હુકમ તેણે નૂહને આપ્યો હતો અને જેનો હુકમ, હે રસૂલ, અમે તમારી તરફ મોકલ્યો છે અને જેનો હુકમ અમે ઈબ્રાહીમ અને મૂસા અને ઈસાને આપી ચૂક્યાં છીએ કે આ દીન (જીવનવ્યવસ્થા)ને સ્થાપો અને તેમાં મતભેદ ઉભાં ન કરો. (અશશૂરા : ૧૩)

૪. બૂરાઈઓનો નાશ કરવા માટે અને ભલાઈઓને સ્થાપવા માટે ચોવીસે કલાક કટિબદ્ધ રહો. આ જ તમારા ઈમાનનો તકાદો છે અને આ જ તમારા કોમી અસ્તિત્વનો ઉદ્દેશ્ય છે. આ જ ઉદ્દેશ્ય માટે જીવો અને એના જ માટે જીવ આપો. આ જ કામને પૂરું કરવા માટે અલ્લાહે તમને ‘ખૈરે ઉમ્મત’નો મોટો ઈલ્કાબ આપેલો છે:

كُتِّمُ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ
عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ ۝ (آل عمران: ૧૧૦)

‘તમે ‘ખૈરે ઉમ્મત’ (સર્વોત્તમ કોમ) છો જેને સમસ્ત માનવજાત માટે ઉભી કરવામાં આવી છે, તમે ભલાઈના કામોની આજ્ઞા આપો છો અને બૂરાઈના કામોથી રોકો છો તેમજ અલ્લાહમાં પૂર્ણ ઈમાન ધરાવો છો.’ (આલે ઈમરાન-૧૧૦)

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘એ હસ્તીના સોગંદ છે કે જેના કબજામાં મારા પ્રાણ છે, તમે લોકો ફરજિયાતપણે નેકીના કામોની આજ્ઞા આપતા રહો અને બૂરાઈના કામોથી રોકતાં રહો, નહીં તો થોડા જ સમયમાં અલ્લાહ તમારી ઉપર એવી આફત મોકલી દેશે કે પછી તમે ફરિયાદ કરતાં રહેશો અને કોઈ ફરિયાદ સાંભળવામાં આવશે નહીં.’ (તિર્મિઝી)

૫. અલ્લાહનો સંદેશ પહોંચાડવા માટે તથા અલ્લાહના બંદાઓને ભયાનક

કરવાનું છે અને એ જ ફરજ ભાવના તથા દાવતી જોશ સાથે સાચા દીનની જીવતી ગવાહી બનીને જીવવાનું છે.

૨. તમારી સાચી હેસિયતને હંમેશા નજર સામે રાખો અને તેને શોભે એવી રીતે તમારું જીવન ધડવાનો અને કાયમ ચાલુ રાખવાનો સતત પ્રયત્ન કરતાં રહો. તમે દુનિયાની બીજી સાધારણ ઉમ્મતોની જેમ કોઈ ઉમ્મત નથી બલ્કે તમને અલ્લાહે વિશિષ્ટ દરજ્જો એનાયત કર્યો છે. તમને દુનિયાની તમામ પ્રજાઓમાં પ્રમુખની જેમ નેતૃત્વ પૂરું પ્રાપ્ત થયેલું છે. તમે અફઝાતફઝીથી મુક્ત અલ્લાહના સીધા રાજમાર્ગ ઉપર સંતુલન સાથે કાયમ છો.

કુઅનિ પાકમાં છે:

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ

وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا ۝ (البقرة: ۱۴۳)

અને આવી રીતે અમે તમને એક 'મધ્યસ્થ કોમ' બનાવી છે કે જેથી તમે તમામ લોકો માટે સત્યદીનના સાક્ષી બનો અને અમારા રસૂલ તમારા માટે સાક્ષી બને.' (બકરહ-૧૪૩)

૩. તમારા જીવનના ધ્યેય વિષે સંપૂર્ણ જ્ઞાન મેળવો અને દિલથી સમજીને તેને અપનાવવાનો પ્રયત્ન કરો. અલ્લાહની નજરમાં ઉમ્મતે મુસ્લિમાના જીવનનો ધ્યેય નિશ્ચિતપણે એ જ છે કે તે પૂરેપૂરી એકાગ્રતા અને નિખાલસતા સાથે એ સમસ્ત દીનને કાયમ કરે તેમજ અમલી બનાવે જે મુહમ્મદ સ. અ. વ. લઈને આવ્યાં અને જે અકીદાઓ અને ઈબાદતો, નૈતિક ગુણો અને સામાજિક જીવન તથા અર્થતંત્ર અને રાજનીતિ, ટૂંકમાં માનવજીવન સાથે સંબંધિત તમામ બાબતોમાં આકાશી આદેશો ઉપર આધારિત છે. નબી સ. અ. વ. એ આપના જમાનામાં આ દીનને વિગતવાર રીતે સાથે સ્થાપ્યો. આપે અકીદા અને નૈતિકતાની તાલીમ પણ આપી, ઈબાદતોની પદ્ધતિ પણ શીખવાડી, દીનના પાયાઓ ઉપર સમાજની રચના પણ કરી અને માનવજીવનને સુવ્યવસ્થિત કરનાર અને ભલાઈઓ અને કલ્યાણથી સમૃદ્ધ કરનાર એક કલ્યાણ રાજ્યની પણ સ્થાપના કરી.

અલ્લાહતઆલા ફરમાવે છે:

૪. દીનનો પ્રચાર-પ્રસાર

(૩૬)

દાવતી યાચિયના આદાબ

૧. તમારા હોદ્દા પ્રત્યેની સાચી સભાનતા પેદા કરો. તમે નબી સ. અ. વ. ના ઉત્તરાધિકારી છો અને દીનની દાવત, સત્યની ગવાહી તેમજ દીનનો ફેલાવો કરવાની એ જ ફરજ તમારે અદા કરવાની છે જે અલ્લાહના નબી સ. અ. વ. અદા કરતા રહ્યાં. તેથી એ જ દાવતી જોશ પેદા કરવાનો પ્રયત્ન કરો કે જે નબી સ. અ. વ. નું ખાસ અને આગવું લક્ષણ છે.

કુર્આન ફરમાવે છે:

هُوَ أَجْتَبَكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ ۗ مِلَّةَ أَبِيكُمْ
إِبْرَاهِيمَ ۗ هُوَ سَمُّكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ وَفِي هَذَا لِيَكُونَ
الرُّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ (ع: ૮૧)

‘તેણે તમને પસંદ કરી લીધાં છે અને દીનની બાબતમાં તમારી ઉપર કોઈ તંગી નથી રાખી. એ દીનને અનુસરો કે જે તમારા બાપ ઈબ્રાહીમનો દીન છે. તેણે પહેલાંથી જ તમને મુસ્લિમના નામ વડે નવાજ્યા હતાં અને આના જ માટે કે રસૂલ તમારા માટે સત્ય દીનની ગવાહી આપે અને તમે દુનિયાના તમામ લોકોની સામે સત્ય દીનની ગવાહી આપો.’ (સૂર: અલહજજ-૭૮)

એટલે કે ઉમ્મતે મુસ્લિમા રસૂલ સ. અ. વ. ની ઉત્તરાધિકારી છે અને તેણે એ જ કામ કરવાનું છે કે જે રસૂલુલ્લાહ સ. અ. વ. એ કર્યું. જેવી રીતે અંતિમ રસૂલ સ. અ. વ. એ પોતાની વાણી અને વર્તન દ્વારા રાતદિવસ સક્રિય રહીને અલ્લાહના દીનનું શિક્ષણ સ્પષ્ટ કરવાની ફરજ બજાવી દીધી, બિલકુલ એવી જ રીતે ઉમ્મતે મુસ્લિમાએ પણ દુનિયાના તમામ લોકોની સામે અલ્લાહના દીનનું શિક્ષણ સ્પષ્ટ

સફળતા અને ક્યારેય સમાપ્ત ન થનાર આરામ છે.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابِ
أَلِيمٍ ۝ تُوْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ۝
(الف: ۱۰)

‘હે મો/મેનો ! હું તમને એવો વેપાર કેમ ન બતાવું કે જે તમને પીડાજનક સજાથી છોડાવે ? (તે એ કે) તમે અલ્લાહ ઉપર અને તેના રસૂલ ઉપર ઈમાન લાવો અને અલ્લાહની રાહમાં તમારા માલ અને તમારા પ્રાણો વડે જિહાદ કરો. આ તમારા માટે ઘણું સાફ છે, જો તમે જાણતા હોવ.’ (અસસફ-૧૦, ૧૧)

‘સંગ્રહખોરી કરનાર માણસ કેવો દુષ્ટ માણસ છે, જ્યારે અલ્લાહ વસ્તુઓને સસ્તી બનાવી દે છે ત્યારે તે દુખના માર્યે ઓગળે છે અને જ્યારે ભાવ વધી જાય છે ત્યારે તેનું દિલ ખુશ ખુશ થઈ જાય છે.’ (મિશકાત)

૧૨. ખરીદનારને તેનો હક્ક પૂરેપૂરો આપો. માપતોલમાં ઈમાનદારી અપનાવો, લેવાના અને આપવાનાં બાટ એક જ રાખો. નબી સ. અ. વ. એ તોલમાપ કરનારા વેપારીઓને સંબોધન કરતાં ચેતવ્યાં છે:

‘તમને લોકોને બે એવાં કામો માટે જવાબદાર બનાવી દેવામાં આવ્યાં છે કે જેને કારણ તમારી અગાઉ થઈ ગયેલી કોમો નાશ પામી.’

કુઅનિપાકમાં છે:

وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ ۝ اِذَا كَتَالُوا عَلٰى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ ۝
 وَاِذَا كَالُوْهُمْ اَوْ وَّزَنُوْهُمْ يُخْسِرُوْنَ ۝ اَلَا يَظُنُّ اُولٰٓئِكَ اَنَّهُمْ
 مَّبْعُوْتُوْنَ لِيَوْمٍ عَظِيْمٍ ۝ يَوْمَ يَقُوْمُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۝ (طه: ૧૫)

‘તોલમાપમાં ઓછું આપનારાં માટે વિનાશ છે કે જે લોકો પાસેથી માપીને લે તો પૂરેપૂરું લે અને જ્યારે એમને માપીને અથવા તોલીને આપે તો ઓછું આપે. શું આ લોકો જાણતાં નથી કે એમને જીવતાં કરીને ઉઠાવવામાં પણ આવશે, એક ખૂબજ સખત દિવસમાં કે જે દિવસે તમામ મનુષ્યો તમામ જગતના માલિકની સામે ઉભાં હશે ?’ (મુતફફિફીન ૧થી ૧૬)

૧૩. વેપારમાં થતી ભૂલચૂક માટે કફફારો જરૂર અદા કરતાં રહો અને અલ્લાહની રાહમાં દિલ ખોલીને સદકા અને ખૈરાત આપતા રહો. નબી સ. અ. વ. એ વેપારીઓને હુકમ કર્યો:

‘હે વેપાર કરનારા લોકો ! માલ વેચવામાં ખોટી વાત કરવાની અને જુદા સોગંદ ખાવવાની ઘણી સંભાવના રહે છે તેથી તમે લોકો તમારા માલમાંથી સદકો જરૂર આપતા રહો.’ (અબૂદાઝિદ)

૧૪. અને એ વેપારને પણ ક્યારેય નજર સામેથી હટાવો નહીં કે જે પીડાજનક સજાથી છોડાવનાર છે અને જેનો નફો નાશવંત ધન-દોલત નથી પણ હંમેશાંની

૮. પોતે પણ મહેનત કરો અને નોકરોને પણ મહેનતની ટેવ પાડો. અલબત્ત, નોકરોના હક્ક ઉદારતા અને બલિદાનની ભાવના સાથે ચૂકવો અને હંમેશા એમની સાથે નરમીવાળો અને ઉદારતાભર્યો વ્યવહાર કરો. વાતે વાતે ગુસ્સો કરવાથી અને શંકાઓ કરવાથી દૂર રહો. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘અલ્લાહ એ કોમને શુદ્ધ કરતો નથી જેના માહોલમાં કમજોર લોકોને એમનો હક્ક અપાવવામાં ન આવે.’

૯. ખરીદનારાઓ સાથે હંમેશા વિનયપૂર્વક વર્તો અને ઉછીના પૈસા માગનારાઓની પ્રત્યે સખતાઈ ન દાખવો, એમને નિરાશ ન કરો તેમજ ઉઘરાણીમાં કડકાઈ ન દાખવો. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘અલ્લાહ એ માણસ ઉપર દયા કરે કે જે ખરીદ-વેચાણ અને ઉઘરાણી કરવામાં નરમી અને શિષ્ટાચાર દાખવે છે.’ (બુખારી)

અને નબી સ. અ. વ. એ એમ પણ ફરમાવ્યું છે:

‘જે માણસ એવું ચાહતો હોય કે અલ્લાહ તેને કયામતના દિવસે દુઃખ અને ગૂંગળામણથી બચાવે તો તેણે તંગી અનુભવી રહેલા દેવાદારને મહેતલ આપવી જોઈએ અથવા દેવાનો બોજો તેની ઉપરથી ઉતારી દેવો જોઈએ.’ (મુસ્લિમ)

૧૦. માલની ખામી છુપાવવાથી અને ખરીદનારને છેતરવાથી દૂર રહો. માલની ખામી અને ખરાબી ખરીદારને જણાવી દો

એક વખત નબી સ. અ. વ. અનાજના એક ઢગલા પાસેથી પસાર થયાં તો આપે આપનો હાથ એ ઢગલામાં નાખ્યો તો આંગળીઓ ઉપર સહેજ ભેજ જેવું લાગ્યું. નબી સ. અ. વ. એ અનાજના વેપારીને પૂછ્યું: ‘આ શું?’ દુકાનદારે કહ્યું કે, હે અલ્લાહના રસૂલ! આ ઢગલા ઉપર વરસાદ પડી ગયો હતો. તો આપ સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: ‘તો પછી તમે પલળેલા અનાજને ઉપર કેમ ન રાખ્યો કે લોકો તેને જોઈ લેત? જે માણસ કઠાઈ કરે તેનો મારી સાથે કોઈ સંબંધ નથી.’

૧૧. ભાવવધારાની રાહ જોઈને ખાંઘવસ્તુઓ નહીં વેચીને અલ્લાહની મખલૂકને તકલીફમાં મૂકવાથી સખતાઈપૂર્વક દૂર રહો.

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘સંગ્રહખોરી કરનાર માણસ ગુનેગાર છે.’

એક વખતે નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું:

ખાવાથી સપ્તાઈ સાથે દૂર રહો. નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું છે : 'ક્યામતના દિવસે અલ્લાહતઆલા એ માણસ સાથે ન તો બોલશે ન તો તેની તરફ મોઢું ફેરવીને જોશે ન તો તેને શુદ્ધ કરીને જન્મતાં દાખલ કરશે કે જે જુદી સોગંદો ખાઈ ખાઈને તેના ધંધાને વિકસાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે.' (મુસ્લિમ)

અને નબી સ.અ.વ.એ એમ પણ ફરમાવ્યું: 'તમારો માલ વેચવા માટે બહુ જુદી સોગંદો ખાવાથી બચો. આ વસ્તુ હંગામી ધોરણે તો વધારનારી દેખાય છે પણ છેવટે ધંધા-વેપારમાંથી બરકત ખતમ થઈ જાય છે.' (મુસ્લિમ)

૪. વેપારમાં હંમેશા ઈમાનદારી અને પ્રમાણિકતા અપનાવો અને ક્યારેય પણ કોઈને ખરાબ માલ પધરાવીને અથવા વાજબી નફા કરતાં વધુ અસાધારણ નફો લઈને તમારી હલાલ કમાણીને હરામ ન બનાવો. અલ્લાહના રસૂલ સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું છે: 'સાચો અને પ્રમાણિક વેપારી ક્યામતમાં નબીઓ, સિદીકી અને શહીદોની સંગાથે હશે.' (તિર્મિઝી)

૫. ખરીદનારાઓને સારામાં સારો માલ આપવાનો પ્રયત્ન કરો. જે માલ માટે તમને સંતોષ ન હોય એ માલ હરગિજ ખરીદનારને ન આપો અને જો કોઈ ખરીદનાર તમારી સલાહ માગે તો તેને યોગ્ય સલાહ આપો.

૬. ખરીદનારાઓમાં તમારા માટે વિશ્વાસ પેદા કરવાનો પ્રયત્ન કરો કે જેથી તેઓ તમને તેમના શુભેચ્છક માને, તમારી ઉપર ભરોસો મૂકે અને તેમને પૂરો સંતોષ હોય કે તેઓ તમારે ત્યાં ક્યારેય છેતરાશે નહીં. નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું:

'જેણે શુદ્ધ-પાક કમાણી પર ગુજરાન ચલાવ્યું, મારી રીત-સુન્નત ઉપર અમલ કર્યો અને લોકોને તેની બૂરાઈથી સલામત રાખ્યા તો એ માણસ જન્મતી છે, બહિશ્તમાં દાખલ થશે.' લોકોએ પૂછ્યું કે, 'હે અલ્લાહના રસૂલ ! આ જમાનામાં તો આવા લોકો મોટા પ્રમાણમાં છે.' તો નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: 'મારી પછી પણ આવા લોકો હશે.' (તિર્મિઝી)

૭. સયમપાલનનું ધ્યાન રાખો. સમયસર દુકાને પહોંચી જાઓ અને મક્કમ બનીને ધીરજ રાખી બેસો.

નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું છે:

'રોજની શોધમાં અને હલાલ કમાણી માટે વહેલી સવારે જ નીકળી જાઓ કેમ કે સવારના કામોમાં બરકત અને વિશાળતા હોય છે.'

(૩૫)

વેપાર-દંધાના આદાબ

૧. રસ લઈને ખંતપૂર્વક ધંધો કરો. તમારી રોજી ખુદ તમારા હાથે કમાઓ અને બીજાની ઉપર બોજો ન બનો. એક વખત નબી સ. અ. વ. ની પાસે એક અન્સારી આવ્યાં અને તેમણે નબી સ. અ. વ. ને પાસે કંઈ માગ્યું. નબી સ. અ. વ. એ પૂછ્યું: 'તમારા ઘરમાં કોઈ સામાન જેવું છે?' સહાબી રદિ. એ કહ્યું કે, 'હે અલ્લાહના રસૂલ ! ફક્ત બે જ વસ્તુઓ છે. એક કંતાનનું પાથરણું છે જેને અમે ઓઢીયે પણ છીએ અને પાથરીએ પણ છીએ તેમજ એક પાણીનું પવાલું છે.' તો નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: 'આ બંને વસ્તુઓ મારી પાસે લઈ આવો.' સહાબી રદિ. બંને વસ્તુઓ લઈને હાજર થયાં. નબી સ. અ. વ. એ એ બંને વસ્તુઓ બે દિરહમમાં હરાજી કરી દીધી અને બંને દિરહમ એમના હવાલે કરીને ફરમાવ્યું: 'જાઓ, એક દિહમમાંથી થોડી ખાંવા-પીવાની વસ્તુઓ ખરીદીને ઘરના લોકોને આપી આવો. એક દિરહમમાં કુહાડી ખરીદી લાવો.' ત્યારબાદ નબી સ. અ. વ. એ પોતાના મુબારક હાથ વડે હાથો લગાડયો અને ફરમાવ્યું: 'જાઓ, જંગલમાંથી લાકડાં કાપી કાપીને લાવો અને બજારમાં વેચો. પંદર દિવસ પછી મારી પાસે આવીને અહેવાલ સંભળાવજો.' પંદર દિવસ પછી જ્યારે એ સહાબી રદિ. હાજર થયાં ત્યારે તેમણે દસ દિરહમ ભેગાં કરી લીધા હતાં. નબી સ. અ. વ. ખુશ થયાં અને ફરમાવ્યું: 'આ મહેનતની કમાણી તમારા માટે એના કરતાં વધુ બહેતર છે કે તમે લોકો પાસે માગતા ફરો અને ક્યામતના દિવસે તમારા ચહેરા ઉપર ભીખ માગવાનું કલંક હોય.'

૨. ખૂબ મહેનત કરીને ધંધો કરો અને ખૂબ કમાઓ કે જેથી તમે લોકોના મોહતાજ ન રહો. નબી સ. અ. વ. ને લોકોએ એક વખત પૂછ્યું કે, 'હે અલ્લાહના રસૂલ ! સૌથી ઉત્તમ કમાણી કઈ છે?' ફરમાવ્યું: 'પોતાના હાથની કમાણી અને એ દરેક વેપાર કે જેમાં જૂઠ, બેઈમાની ન હોય.' હ. અબૂ કલાબા રહે. કહેતા હતાં કે, 'બજારમાં ખૂબ મહેનત કરીને ધંધો કરો તો તમો દીન ઉપર મજબૂતી સાથે મક્કમ થઈ શકશો અને લોકોની મોહતાજથી બચશો.'

૩. વેપારનો વિકાસ કરવા માટે હંમેશા સચ્ચાઈને અપનાવો. જુદા સોગંદ

કે ખુશીનો કોઈ બીજો પ્રસંગ હોય ત્યારે મુબારકબાદીનો પત્ર જરૂર લખો.

૨૧. પત્રો હંમેશાં ભૂરી અથવા કાળી શાહીથી લખો. પેન્સિલ અથવા લાલ શાહીથી ક્યારેય ન લખો.

૨૨. કોઈ માણસ ટપાલમાં નાખવા માટે પત્ર આપે તો બહુ જ જવાબદારીપૂર્વક સમયસર નાખી દો, લાપરવાહી અને વિલંબ હરગિજ ન કરો.

૨૩. જેમની સાથે સંબંધ ન હોય તેમના જવાબ મેળવવા માટે જવાબી પોસ્ટકાર્ડ અથવા ટપાલટિકટ મોકલો.

૨૪. લખ્યા પછી છેકવું હોય તો હળવેથી એની ઉપર લીટી મારી દો.

૨૫. પત્રમાં માત્ર તમારા રસની કે તમારા સ્વાર્થની જ વાતો ન લખો બલ્કે સામેના માણસની લાગણીઓ અને ભાવનાઓ તથા રૂચિનું ધ્યાન રાખો, માત્ર તમારા સંબંધીઓના ખૈરખબર ન આપો બલ્કે સામેવાળાના સંબંધીઓના ખૈરખબર પૂછો અને યાદ રાખો કે પત્રમાં કોઈની પાસે બહુ માગણીઓ ન મૂકો. બહુ માગણીઓ કરવાથી માણસની આબરૂ ઘટી જાય છે.

લખો કે જેના વિષે તમે પત્ર લખવા માગો છો. આશય અને મુદ્દો લખ્યા પછી તમારો સંબંધ દર્શાવતાં શબ્દોની સાથે તમારું નામ લખીને પત્ર પૂરો કરો. દા.ત. આપનો સેવક, દુઆ કા તાલિબ (આશીર્વાદનો અભિલાષી), શુભેચ્છક, દુઆગો વગેરે.

૮. પત્ર ખૂબ જ સ્પષ્ટ, સાદો અને સુંદર અક્ષરોમાં લખો કે જેથી સહેલાઈથી વાંચી અને સમજી શકાય અને સામેના માણસના દિલમાં એની કદર થાય.

૯. પત્રમાં ખૂબ જ સાદી, સરળ અને ગૂંચવાડા વિનાની ભાષા વાપરો.

૧૦. પત્રો ટૂંકા લખો અને દરેક બાબત વિસ્તારપૂર્વક સમજાવીને લખો. ફક્ત સંકેત કે ઈશારો કરી સંતોષ ન માનો.

૧૧. સમગ્ર પત્રમાં ઈલ્કાબ અને માનવાચક શબ્દોથી માંડીને અંત સુધી સામેના માણસના દરજ્જાનો ખ્યાલ રાખો.

૧૨. નવો ફકરો શરૂ કરતી વખતે એક શબ્દ જેટલી જગ્યા છોડો.

૧૩. પત્રમાં હંમેશા ગંભીરતા જાળવો. ગંભીરતા ન હોય તેવી વાતો લખવાથી દૂર રહો.

૧૪. ગુસ્સામાં હોવ ત્યારે પત્ર હરગિજ ન લખો તેમજ ન તો તેમાં કોઈ સખ્તાઈભરી વાત લખો. પત્ર હંમેશા મૃદુ ભાષામાં લખો.

૧૫. સામાન્ય પત્રમાં કોઈપણ રહસ્ય કે ગુપ્ત વાત ન લખો.

૧૬. વાક્ય પૂરું થયે પૂર્ણવિરામ જરૂર મૂકો.

૧૭. બીજાનો પત્ર પરવાનગી વિના ક્યારેય ન વાંચો. આ ઘણી મોટી નૈતિક અપ્રમાણિકતા છે. અલબત્ત, ઘરના વડીલો અને મુરબ્બીઓની એ જવાદારી છે કે તેઓ નાના બાળકોના પત્રો એમને વાંચી સંભળાવે. એ એમને શીખવાડે તેમજ જરૂરી સલાહ-સૂચન આપે. છોકરીઓના પત્રો ઉપર ખાસ નજર રાખવી જરૂરી છે.

૧૮. સગાસંબંધીઓ અને મિત્રોની ખૈરખબર માટે પત્રો નિયમિત રીતે તે લખતા રહો.

૧૯. કોઈ સાજો માંદો હોય અથવા કોઈને અકસ્માત નડી જાય અથવા બીજી મુસીબતમાં મૂકાઈ જાય ત્યારે તેને હમદર્દીનો પત્ર જરૂર લખો.

૨૦. કોઈ માણસને ત્યાં કોઈ શુભ પ્રસંગ હોય, કોઈ સગા-સંબંધી આવ્યાં હોય

(38)

પત્રવ્યવહારના આદાબ

૧. પત્રની શરૂઆત હંમેશા **بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ** સાથે કરો. ટૂંકમાં લખવું હોય તો **بِسْمِ اللّٰهِ** લખો. નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું છે: 'જે કામના આરંભમાં બિસ્મિલ્લાહ બોલવામાં આવતી નથી તે અધૂરું અને બરકત વગરનું રહે છે.' કેટલાક લોકો શબ્દોની જગ્યાએ ૭૮૬ લખે છે એમ કરવાથી દૂર રહો કેમ કે અલ્લાહે શીખવાડેલાં શબ્દોમાં પણ બરકતો છે.

૨. તમારું સરનામું દરેક પત્રમાં લખો. એમ વિચારીને સરનામું લખવામાં ક્યારેય આળસ ન કરો કે તમે જેને પત્ર લખો છો તેને તમારું સરનામું અગાઉ લખી ચૂક્યા છો અથવા તે તેને યાદ હશે. જરૂરી નથી કે તમારું સરનામું એ માણસ પાસે જળવાઈ રહ્યું હોય અને એ પણ જરૂરી નથી કે તેને તમારું સરનામું યાદ જ હોય.

૩. તમારું સરનામું જમણી તરફ સહેજ હાંસિયો રાખીને લખો. સરનામું હંમેશા સ્પષ્ટ અને સુવાચ્ય અક્ષરોમાં લખો અને સરનામું ખરું હોય તેમજ તેની જોડણી સાચી હોય તે બાબતે ચોકસાઈ કરી લો.

૪. તમારા સરનામાની નીચે અથવા ડાબી તરફ ઉપરના ભાગમાં તારીખ જરૂરથી નાખો.

૫. તારીખ લખ્યા પછી ટૂંકા સલામ અને માનવાચક શબ્દોથી સામેના માણસને સંબોધન કરો. માનવાચક શબ્દો અને ઈલ્કાબ હંમેશા ટૂંકાં અને સાદાં લખો કે જેથી સામેનો માણસ નિખાલસ ભાવ અને નિકટતા અનુભવે. એવા માનવાચક શબ્દોનો ઉપયોગ કરવાનું ટાળો કે જેનાથી બનાવટ કરતા હોવ એવું લાગે. માનવાચક શબ્દો અને ઈલ્કાબ સાથે જ અથવા એમની નીચેની જ પંક્તિમાં સલામે મસનૂન અથવા અસ્સલામુઅલયકુમ લખો. આદાબ, તસ્લીમાત જેવા શબ્દો ન લખો.

૬. ગેરમુસ્લિમોને પત્ર લખતા હોવ તો અસ્સલામુઅલૈકમ કે સલામેમસનૂન લખવાને બદલે આદાબ કે તસ્લીમાત જેવા શબ્દોનો ઉપયોગ કરો.

૭. ઈલ્કાબ અને માનવાચક શબ્દો પછી તમારો એ અસલ આશય અને મુદ્દો

૧૩. બે માણસો જ્યારે વાત કરી રહ્યાં હોય ત્યારે પરવાનગી લીધા વિના દખલગીરી ન કરો અને ક્યારેય કોઈની વાત કાપીને વચ્ચે બોલવાનો પ્રયાસ ન કરો. બોલવું જરૂરી હોય ત્યારે પરવાનગી લઈને બોલો.

૧૪. થોભી થોભીને શિષ્ટ રીતે તથા માનભેર વાત કરો. ઉતાવળ અને ઝડપથી ન બોલો તેમજ કાયમ હસીમજાક પણ ન કરો આના કારણે માન ઘટી જાય છે.

૧૫. કોઈ માણસ કંઈક પૂછે ત્યારે પહેલાં ધ્યાનપૂર્વક સવાલ સાંભળો અને બરાબર સમજ-વિચારીને જવાબ આપો. વિચાર્યાવિના અંધરતાલ જવાબ આપવો એ મોટી મૂર્ખાઈ છે અને જો કોઈ માણસ બીજાને સવાલ પૂછી રહ્યો હોય ત્યારે તમે જાતે આગળ વધી વધીને જવાબ ન આપો.

૧૬. જ્યારે કોઈ માણસ કંઈ જણાવી રહ્યો હોય ત્યારે એમ ન કહો કે અમને ખબર છે. શક્ય છે કે તેના જણાવવાના લીધે કોઈ નવી વાત સમજમાં આવી જાય અથવા કોઈ ખાસ વાતની દિલ ઉપર અમુક ખાસ અસર થઈ જાય કારણ કે વાતની સાથે સાથે વાત કરનાર માણસની નિષ્ઠા અને નેકી પણ અસર કરે છે.

૧૭. જેની પણ સાથે વાત કરો તેની ઉંમર, દરજ્જો અને તમારા સંબંધને ધ્યાનમાં રાખીને વાત કરો. માતા-પિતા, શિક્ષક અને બીજા વડીલો સાથે મિત્રની જેમ વાતચીત ન કરો. આવી જ રીતે જ્યારે નાના માણસો સાથે વાત કરો ત્યારે તમારા દરજ્જાનો ખ્યાલ રાખીને પ્રેમ અને મોટાપણાનું ધ્યાન રાખીને વાત કરો.

૧૮. વાતચીત દરમિયાન કોઈની તરફ ઈશારો ન કરો કે જેથી બીજાને ગેરસમજ થાય અને બિનજરૂરી રીતે તેના દિલમાં શંકા જન્મે. બીજા લોકોની વાતો છુપાઈને સાંભળવાથી દૂર રહો.

૧૯. બીજા લોકોને વધારે સાંભળો અને તમે પોતે ઓછું બોલો, તેમજ જે વાત ગુપ્ત પ્રકારની હોય તે કોઈની સામે પણ ન કરો. તમારી ગુપ્ત વાત બીજાને જણાવીને તેની પાસેથી તેને છુપી રાખવાની આશા રાખવી એ નરી મૂર્ખાઈ છે.

સગાનું નુકસાન જ કેમ ન થતું હોય !

وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدُوا وَأَلْوُ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ ج (۱۵۲:۱۱)

‘અને જ્યારે કંઈ પણ બોલો ત્યારે ન્યાયની વાત બોલો પછી ભલે એ તમારો સગો જ કેમ ન હોય !’

૬. નમ્રતા, તર્ક અને હમદર્દીની વાત કરો. રૂક્ષ, જડ અને દિલ દુભાવનાર સખ્તાઈભરી વાત ન બોલો.

૭. મહિલાઓને જો ક્યારેક પુરુષો જડે વાત કરવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે સ્પષ્ટ, સીધી અને રૂક્ષ શૈલીમાં વાત કરવી જોઈએ. વાત કરવાની લઢણમાં એવી નાજુકાઈ તેમજ લગાવ પેદા ન કરો કે સાંભળનાર માણસ કોઈ ખરાબ વિચાર મનમાં લાવે.

૮. અજ્ઞાન અને જાહિલ લોકો વાદવિવાદમાં ઘસડવા માગે ત્યારે સારી રીતે સલામ કરીને ત્યાંથી વિદાય થઈ જાઓ. નક્કામી વાતો કરનારા લોકો તેમજ ખોટા બકવાદમાં રાચનારા લોકો ઉમ્મતના સૌથી ખરાબ લોકો છે.

૯. સામેના માણસને સારી રીતે વાત સમજાવવા માટે અથવા કોઈનું મહત્ત્વ સમજાવવા માટે તેના માનસ અને વિચારધારાને સામે રાખીને યોગ્ય શૈલી અપનાવો અને જો સામેનો માણસ સમજી ન શકે તો, અથવા વાત સાંભળી ન શકે, તો પછી તમારી વાત ફરીથી કહો અને મનમાં કંટાળો ન લાવો.

૧૦. હંમેશાં ટૂંકી અને કામ પૂરતી વાત કરો. કારણ વિના વાતચીત લંબાવવી યોગ્ય નથી.

૧૧. કોઈ વખત દીનની કોઈ વાત સમજાવવી હોય અથવા પ્રવચન દ્વારા દીનના કેટલાક આદેશો અને પ્રશ્નોની સમજ આપવાની હોય ત્યારે ખૂબ જ સાદી ભાષામાં દિલથી તમારી વાત સમજાવો.

પ્રવચન દ્વારા નામના મેળવવાની આશા રાખવી, વાકપટુતા અને ચતુરાઈભરી ભાષા વડે લોકોને પ્રભાવિત કરવાં, લોકોને તમારા દીવાના બનાવવા, ગર્વ અને ઘમંડ કરવો અથવા માત્ર ગમ્મત તથા દિલ બહેલાવવા માટે પ્રવચન કરવું એ સૌથી ખરાબ ટેવ છે જેનાથી દિલ કાળું પડી જાય છે.

૧૨. ક્યારેય ખુશામતખોરી અને ચાપલૂસીની વાતો ન કરો. તમે હંમેશા તમારી માન-મર્યાદા જાળવો અને ક્યારેય તમારા સ્થાન કરતાં ઉતરતી વાત ન બોલો.

(33)

વાતચીતના આદાબ

૧. હંમેશાં સાચું બોલો, સાચું બોલવામાં ક્યારેય ખચકાટ અનુભવો નહીં, ભલે પછી ગમે તેટલું નુકસાન થાય.

૨. જરૂર પડે ત્યારે જ વાત કરો અને જ્યારે પણ વાત કરો ત્યારે ઉપયોગી વાત કરો. હંમેશાં બોલવું, જરૂર વિના બોલવું એ મોભાની વિરુદ્ધ છે, અને અલ્લાહને ત્યાં દરેક વાતનો જવાબ આપવાનો છે. માણસ મોઢેથી જે કંઈ બોલે છે તેને અલ્લાહનો ફરિશ્તો તરત જ નોંધી લે છે.

مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ ۝ (۱۸:)

‘કોઈ વાત તેની જીભ ઉપર આવે છે કે તરત જ એક નિરીક્ષક ફરિશ્તો (તેને સાચવવા માટે) તૈયાર રહે છે.’ (કાફ-૧૮)

૩. જ્યારે વાત કરો ત્યારે નરમાશપૂર્વક કરો, હસતા મુખે મધુર શૈલીમાં કરો. હંમેશાં મધ્યમ અવાજે બોલો. એટલું ધીમું પણ ન બોલો કે સામેવાળો સાંભળી જ ન શકે અને એટલા ઊંચા અવાજે પણ ન બોલો કે સામેવાળા ઉપર રોફ છાંટવાની આશંકા થાય. કુઆનશરીફમાં છે:

إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ ۝ (القمان: ۱۹)

‘સૌથી વધારે અણગમતો અવાજ ગધેડાનો અવાજ છે.’

૪. ક્યારેય પણ કોઈ ખરાબ વાત વડે તમારી જીભને ગંદી ન કરો. બીજા લોકોની બૂરાઈ ન કરો, યાડી ના ખાઓ, ફરિયાદો ન કરો. બીજા લોકોની નક્લ ન કરો, જુદો વાચદો ન કરો, કોઈની હાંસી ન ઉડાવો, તમારી બડાશ ન મારો, તમારા વખાણ ન કરો, ખોટી દલીલબાજી ન કરો, સામેવાળાનું મોઢું જોઈને તે પ્રમાણે દૂર બોલવાથી દૂર રહો, ચિઢવો નહીં, મ્હેણાં ન મારો, કોઈને અપમાનજનક શબ્દો વડે સંબોધિત ન કરો, વાતે વાતે સોગંદ ન ખાઓ. અને

૫. હંમેશાં ન્યાયની વાત કહો, પછી ભલે એમાં તમારું કે તમારા કોઈ મિત્ર કે

અને પરવાનગી મળી ગયા પછી, અસ્સલામુઅલૈકુમ કહીને અંદર દાખલ થાઓ. અને જ્યારે ત્રણ વખત સલામ કહ્યા પછી કોઈ જવાબ ન મળે તો ખુશી સાથે પાછા આવી જાઓ.

૮. કોઈને ત્યાં જતી વખતે કોઈવાર યોગ્ય ભેટ પણ લઈ જાઓ. ભેટની આપ-લે કરવાથી પ્રેમ વધે છે.

૯. જ્યારે કોઈ જરૂરતમંદ માણસ તમને મળવા માટે આવે ત્યારે બને ત્યાંસુધી તેની જરૂરત પૂરી કરો. ભલામણ કરવાની દરખાસ્ત કરે તો ભલામણ કરી દો અને જો તેની જરૂરત પૂરી કરી શકો તેમ ન હોવ તો પ્રેમપૂર્વક ના પાડી દો. બિનજરૂરી રીતે તેને ખોટી આશામાં ન રાખો.

૧૦. તમે કોઈને ત્યાં તમારી જરૂરત માટે જાઓ ત્યારે સભ્યતા સાથે તમારી જરૂરત દર્શાવો. જરૂરત પૂરી થઈ જાય તો આભાર વ્યક્ત કરો, ન થઈ શકે તો સલામ કરીને ખુશી સાથે પાછા આવો.

૧૧. હંમેશાં એવું જ ન ઈચ્છો કે લોકો તમારી પાસે મળવા માટે આવે, તમે પણ બીજા લોકોને મળવા જાઓ. પરસ્પર એકબીજાને ત્યાં જવું-આવવું અને એકબીજાને ઉપયોગી થવું બહુ સારી વાત છે પરંતુ યાદ રાખો કે મોમિનોનું એકબીજાને મળવું હંમેશાં નેક હેતુઓ માટે હોય છે.

૧૨. મુલાકાત વખતે જો તમને લાગે કે સામેના માણસના ચહેરા ઉપર કે દાઢી ઉપર કે કપડાં ઉપર કચરો કે બીજી કોઈ વસ્તુ છે તો હટાવી દો અને કોઈ બીજો માણસ આપની સાથે આવો સારો વ્યવહાર કરે ત્યારે તેનો આભાર માનો અને દુઆ કરો કે, **مَسَّحَ اللَّهُ عَنْكَ مَا تَكْرَهُ.** 'અલ્લાહ તમારા ઉપરથી એ વસ્તુઓને દૂર કરે જે તમને ગમતી નથી.'

૧૩. રાતના સમયે કોઈને ત્યાં જવાની જરૂર પડે ત્યારે તેના આરામનો ખ્યાલ રાખો. વધારે વખત સુધી બેસો નહીં અને ગયા પછી એવું લાગે કે એ સૂઈ ગયાં છે તો મનમાં અકળાયા વિના ખુશી સાથે પાછા આવી જાઓ.

૧૪. કોઈ વખત ભેગાં મળીને જો કોઈની મુલાકાતે જાઓ ત્યારે બોલનાર માણસે વાતચીતમાં બધા લોકોનું પ્રતિનિધિત્વ કરવું જોઈએ. વાતચીત દરમિયાન તમારો વિશિષ્ટ દરજ્જો જતાવવાથી, તમારું મહત્વ દર્શાવવાથી, તમારા સાથીદારોની ઉપેક્ષા કરવાથી અને સામેવાળાને માત્ર તમારી જ તરફ વ્યસ્ત રાખવાથી સખ્તાઈપૂર્વક દૂર રહો.

(૩૨)

મુલાકાતના આદાબ

૧. મુલાકાત કરતી વખતે હસતા મોઢે આવકાર આપો, આનંદ અને પ્રેમ દર્શાવો અને સલામ કરવામાં પહેલ કરો, આનો મોટો સવાબ છે.

૨. સલામ-દુઆ માટે બીજાં બીજાં શબ્દો ન વાપરો બલ્કે નબી સ.અ.વ. એ જણાવેલા શબ્દો, અસ્સલામુઅલૈકુમ વાપરો. પછી તક હોય તો મુસાફહ કરો, કેમ છો કહો અને યોગ્ય જણાય તો ઘરના લોકોની ખૈરિયત પણ જાણો. નબી સ.અ.વ.એ જણાવેલા શબ્દો, 'અસ્સલામુઅલૈકુમ' ખૂબજ અર્થસભર છે. તેમાં દીન અને દુનિયાની તમામ સલામતીઓ તેમજ દરેક પ્રકારની ભલાઈઓ અને ખૈરિયતનો સમાવેશ થાય છે. એ વાત પણ ધ્યાનમાં રાખો કે નબી સ.અ.વ. મુસાફહ કરતી વખતે પોતાના હાથ તરત જ છોડાવવાનો પ્રયાસ કરતા ન હતાં, બલ્કે રાહ જોતા હતાં કે બીજો માણસ પોતે જ હાથ છોડી દે.

૩. જ્યારે કોઈની મુલાકાતે જાઓ ત્યારે સુઘડ-સ્વચ્છ કપડાં પહેરીને જાઓ. ગંદા-મેલાં કપડાંમાં ન જાઓ તેમજ એવી દાનત સાથે પણ ન જાઓ કે તમે તમારા કીમતી પોશાક વડે તેની ઉપર તમારો રૂઆબ છાંટો.

૪. જ્યારે કોઈની સાથે મુલાકાતની ઈચ્છા હોય ત્યારે પહેલાં તેની પાસેથી સમય લઈ લો. ગમે ત્યારે સમય જોયા વિના કોઈને ત્યાં જવું યોગ્ય નથી. આનાથી બીજા લોકોનો પણ સમય બગડે છે અને મુલાકાતીની પણ ઘણી વખત આબરૂ ઘટી જાય છે.

૫. જ્યારે તમારી પાસે કોઈ મુલાકાતે આવે ત્યારે પ્રેમભર્યા સ્મિત વડે તેને આવકાર આપો. માનપૂર્વક બેસાડો અને સંજોગ પ્રમાણે તેની આગતા સ્વાગતા પણ કરો.

૬. કોઈની પાસે પણ મુલાકાતે જાઓ ત્યારે કામની વાતો કરો, નકામી વાતો કરીને તેનો તથા તમારો સમય ન વેડફો નહીં, તો તમારું લોકોને ત્યાં જવું અને બેસવું એમને ગમશે નહીં.

૭. કોઈને ત્યાં જાઓ ત્યારે પહેલાં દરવાજે ઊભા રહી પરવાનગી લો અને

છોકરો તેના બાપની તરફ જોવા લાગ્યો, જે પાસે જ હાજર હતો. (કે બાપનો શું વિચાર છે?) પિતાએ દીકરાને કહ્યું : (દીકરા !), અબુલકાસિમની વાત માની જા. એટલે દીકરો મુસલમાન થઈ ગયો. હવે નબી સ.અ.વ. તેને ત્યાં એમ કહેતાં બહાર આવ્યાં કે આભાર એ અલ્લાહનો કે જેણે છોકરાને જહન્નમથી બચાવી લીધો.' (બુખારી)

૭. માંદા માણસના ઘરે ખબર કાઢવા માટે જાઓ ત્યારે આમ તેમ ફાંફા મારવાથી દૂર રહો અને સાચવીને એવી રીતે બેસો કે ઘરની મહિલાઓ ઉપર નજર ન પડે.

૮. અબ્દુલ્લાહ બિન મસજીદ રદિ. એક વખતે કોઈ માંદા માણસની ખબર કાઢવા માટે ગયાં. એમની સાથે બીજા પણ કેટલાક લોકો હતાં. ઘરમાં એક મહિલા પણ હતી. એમનો એક સાથીદાર એ મહિલાને ધારીને જોવા લાગ્યો. હ. અબ્દુલ્લાહ રદિ. ને જ્યારે આની ખબર પડી તો બોલ્યાં કે, જો તમે તમારી આંખો ફોડી નાખી હોત તો એ તમારા માટે બહેતર થાત !

૯. જે લોકો ખુલ્લી રીતે ગુનાખોરીના કામો કરતાં હોય અને સાવ નફકાટાઈપૂર્વક બેશરમ બનીને અલ્લાહના હુકમોનો ભંગ કરતાં હોય એમની ખબર કાઢવા ન જાઓ.

૧૦. અબ્દુલ્લાહ બિન અમ્ર રદિ. કહે છે કે શરાબી જ્યારે માંદો પડે તો તેની ખબર કાઢવા ન જાઓ.'

૧૧. માંદા માણસની ખબર કાઢવા જાઓ ત્યારે માંદા માણસને પણ તમારા માટે દુઆ કરવા કહો.

'ઈબને માજહ'માં છે કે જ્યારે તમે કોઈ માંદા માણસની ખબર કાઢવા જાઓ તો તેને પહેલાં તમારા માટે દુઆ કરવા કહો. માંદાની દુઆ એવી છે જેમ કે ફરિશ્તાની દુઆ.' (એટલે કે ફરિશ્તા અલ્લાહની મરજી મેળવીને જ દુઆ કરે છે અને એમની દુઆ કબૂલ થાય છે જ.)

‘હે અલ્લાહ ! આ તકલીફને દૂર કરી દે, હે મનુષ્યોના માલિક, આને સાજો કરી દે. તું જ સાજો કરનાર છે, તારા સિવાય કોઈની પાસેથી સાજા થવાની આશા નથી. આવી રીતે સાજો કર કે રોગનું નામનિશાન ન રહે.’ (બુખારી, મુસ્લિમ)

૪. માંદા માણસની પાસે બહુ બેસો નહીં અને ન તો ઘોંઘાટ કરો. હા, જો માંદો માણસ તમારો કોઈ નિકટનો મિત્ર હોય અથવા સંબંધી હોય અને એ પોતે તમને વધારે વખત સુધી બેસાડી રાખવા માગતો હોય તો તમે જરૂર તેની લાગણીને માન આપો.

૬. અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્બાસ રદિ. કહે છે કે; માંદા માણસની પાસે બહુ વખત સુધી ન બેસવું તેમજ ઘોંઘાટ ન કરવો સુન્નત છે.

૫. માંદા માણસના ઘરના લોકોને પણ માંદા માણસ વિષે પૂછપરછ કરો અને હમદર્દી દર્શાવો તેમજ જે સેવા અને સહકાર આપી શકો તેમ હોય તે જરૂર આપો. દા.ત. દાકતરને દેખાડવું, અહેવાલ આપવો, દવા વિગેરે લાવી આપવી અને જરૂર જણાય પૈસેટકે પણ મદદ કરો.

૬. ઈબ્રાહીમ બિન અબી. હબ્લા રહે. કહે છે કે, એક વખત મારી મા બીમાર પડી ગયાં. હું એ જમાનામાં હ.ઉમ્મે દરદા રદિ. પાસે ઘણીવાર જતો હતાં. જ્યારે હું એમની પાસે પહોંચતો તો બોલતાં: તમારી પત્નીની તબિયત કેવી છે? હું જવાબમાં કહેતો કે, હજુ તો માંદી જ છે. પછી તેઓ જમવાનું મંગાવતાં અને હું એમના ઘરે બેસીને જમતો અને પાછો જતો. એક દિવસે જ્યારે હું ગયો અને તેમણે ખબર પૂછી તો મેં જણાવ્યું કે, અલ્લાહની મહેરબાનીથી હવે લગભગ સાજા થઈ ગઈ છે, તો કહેવા લાગ્યાં, જ્યારે તમે કહેતા હતાં કે પત્ની બીમાર છે ત્યારે હું તમારા માટે જમવાની વ્યવસ્થા કરી દેતી હતી હવે જ્યારે એ સાજા થઈ ગઈ છે ત્યારે એ વ્યવસ્થા કરવાની શી જરૂર છે?’

૬. ગેરમુસ્લિમ માણસ માંદા હોય તો તેમની ખબર કાઢવા પણ જાઓ અને યોગ્ય તક મળે તો હડાપણપૂર્વક તેને દીનેહક્ક-સાચા ધર્મ તરફ ધ્યાન દેવડાવો. માંદગીમાં માણસ અલ્લાહની તરફ જરા વધારે પ્રમાણમાં ધ્યાન આપતો હોય છે અને સ્વીકાર કરવાની લાગણી પણ ખાસ કરીને વધારે જાગૃત હોય છે.

૬. અનસ રદિ. કહે છે કે એક યહૂદી છોકરો નબી સ. અ. વ. ની સેવાચાકરી કરતો હતો. એક વખતે એ માંદો પડ્યો એટલે નબી સ. અ. વ. તેની ખબર કાઢવા માટે ગયાં. આપ તેના માથાની તરફ બેઠાં ત્યારે તેને ઈસ્લામની દા’વત આપી.

તમારી આંખમાં આ તકલીફ છે તો તમે શું કરો છો ? મેં કહ્યું, ધીરજ રાખી સહન કરું છું,' નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: 'તમે આંખોની આ તકલીફમાં ધીરજ અને સહનશીલતા દાખવી તો તમને આના બદલામાં જન્મત નસીબ થશે.'

હ. ઈબ્ને અબ્બાસ રદિ. કહે છે કે, નબી સ. અ. વ. જ્યારે કોઈ માંદાની ખબર કાઢવા માટે જતા હતાં ત્યારે તેના માથા તરફ બેસતા હતાં અને પછી સાત વખત ફરમાવતાં: '

أَسْأَلُ اللَّهَ الْعَظِيمَ رَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ أَنْ يَشْفِيكَ

'હું મહાન અલ્લાહ પાસે કે જે મહાન સિંહાસનનો માલિક છે માગુ છું કે એ તને સાજો કરી દે.'

અને નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે કે, 'આ દુઆ સાત વખત પઢવાથી માંદો માણસ જરૂર સાજો થઈ જશે સિવાય કે તેનું મૃત્યુ જ આવી ગયું હોય.' (મિસ્કાત)

હ. જાબિર રદિ. ફરમાવે છે કે નબી સ. અ. વ. (એક વૃદ્ધ મહિલા) ઉમ્મે સાઈબની ખબર કાઢવા આવ્યાં. ઉમ્મે સાઈબ સખત તાવમાં ધ્રૂજી રહ્યા હતાં. પૂછ્યું: કેમ છો ? મહિલાએ કહ્યું: 'અલ્લાહ આ તાવને સમજે, તેણે ઘેરી લીધી છે.' આ સાંભળીને નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: તાવને માટે ગમે તેમ ન બોલો. આ મોમિનના ગુનાઓને એવી રીતે ધોઈ નાખે છે જેવી રીતે આગની ભઠ્ઠી લોખંડના કાટને સાફ કરી નાખે છે.' (અલઅદબુલમુફરદ)

ઉ. માંદા માણસ પાસે જઈને તેની તબિયત વિષે પૂછો અને તેના માટે તંદુરસ્તીની દુઆ કરો. નબી સ. અ. વ. જ્યારે માંદા માણસ પાસે જતાં ત્યારે પૂછતાં કે كَيْفَ تَحْدُكُ 'કેવી તબિયત છે ?' પછી સાંત્વન આપતાં અને ફરમાવતાં :

اللَّهُمَّ أَذْهَبِ الْبَأْسَ رَبِّ النَّاسِ أَشْفِهِ أَنْتَ الشَّافِي لَا شِفَاءَ إِلَّا جَاءَكَ شِفَاءُكَ لَا يُعَادِرُ سَقَمًا. (بخاری، مسلم)

اللَّهُمَّ أَذْهَبِ الْبَأْسَ رَبِّ النَّاسِ أَشْفِهِ أَنْتَ الشَّافِي لَا شِفَاءَ إِلَّا

جَاءَكَ شِفَاءُكَ لَا يُعَادِرُ سَقَمًا. (بخاری، مسلم)

-જ્યારે તે માંદો પડે ત્યારે તેની ખબર કાઢવા જાઓ.

-અને જ્યારે તે અવસાન પામે ત્યારે તેની મૈયત સાથે જાઓ.'

અને નબી સ. અ. વ. એ એમ પણ ફરમાવ્યું:

'જે માણસ તેના મુસલમાન ભાઈની ખબર કાઢવા ગયો તે જન્મતના ઉપલા મજલામાં હશે.' (અલઅદબુલમુફરદ)

૬. અબૂ હુરૈરહ રહિ. કહે છે કે નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: 'જ્યારે કોઈ માણસ તેના મુસલમાન ભાઈની ખબર કાઢે છે અથવા તેને મળવા માટે જાય છે ત્યારે એક પોકારનાર આકાશમાંથી પોકારે છે: 'તમે સારા રહ્યાં, તમારું ચાલવું સારું રહ્યું, તમે તમારા માટે જન્મતનું ઠેકાણું બનાવી લીધું.' (તિર્મિઝી)

૨. માંદા માણસના માથા તરફ બેસીને તેના માથે અથવા શરીર ઉપર હાથ ફેરવો અને સાંત્વનના અને સાજા થવા માટેના બોલ બોલો કે જેથી તેનું ધ્યાન આધિરતના બદલાની તરફ વળે અને અધિરાઈ અને ફરિયાદોની કોઈ વાત એની જબાન ઉપર ન આવે.

૬. આઈશા બિન્તે સઅદ રહિ. કહે છે કે, મારા પિતાએ એક કિસ્સો સંભળાવ્યો કે, 'હું એક વખત મક્કામાં બહુ જ માંદો પડ્યો. નબી સ. અ. વ. મારી ખબર કાઢવા આવ્યાં. તો મેં પૂછ્યું, હે રસૂલુલ્લાહ ! હું ઘણી સંપત્તિ છોડીને જઈ રહ્યો છું અને મારે માત્ર એક જ દીકરી છે, શું હું મારી સંપત્તિમાંથી બે તૃતીયાંશનું વસિયતનામું કરી દઉં તેમજ એક તૃતીયાંશ દીકરી માટે છોડી જાઉં?' ફરમાવ્યું: 'ના' મેં કહ્યું: હે રસૂલુલ્લાહ ! તો પછી અડધી સંપત્તિનું વસિયતનામું કરી જાઉં અને અડધી સંપત્તિ દીકરી માટે છોડી જાઉં? ફરમાવ્યું: 'ના.' તો મેં કહ્યું: હે રસૂલુલ્લાહ ! તો પછી એક તૃતીયાંશનું વસિયતનામું કરી જાઉં? ફરમાવ્યું: હા, એક તૃતીયાંશ સંપત્તિનું વસિયતનામું કરી જાઓ અને એક તૃતીયાંશ ઘણું છે.' એ પછી નબી સ. અ. વ. એ આપનો હાથ મારા કપાળ ઉપર મૂક્યો અને મારા મોઢા ઉપર અને પેટ ઉપર ફેરવ્યો, પછી આ દુઆ કરી,

'હે અલ્લાહ ! સઅદને સાજો કર! અને તેની હિજરતને પૂર્ણ બનાવી દે.' ત્યારપછી આજ સુધી જ્યારે પણ ખ્યાલ આવે છે ત્યારે નબી સ. અ. વ. ના મુબારક હાથની ઠંડક મારા દિલમાં અનુભવું છું.' (અલઅદબુલમુફરદ)

૬. ઝૈદ બિન અકરમ રહિ. કહે છે કે એક વખત મારી આંખો દુખવા આવી તો નબી સ. અ. વ. મારી ખબર કાઢવા માટે આવ્યાં અને કહેવા લાગ્યા કે, ઝૈદ !

(39)

માંદાના ખબર-અંતર પૂછવાના આદાબ

૧. માંદાની ખબર પૂછવા જરૂર જાઓ. આનું મહત્ત્વ એટલા પૂરતું જ નથી કે આ એક સામાજિક જરૂરત છે અથવા પરસ્પર સહકાર અને દુઃખની લાગણી પેદા કરવાનું એક સાધન છે બલકે આ તો એક મુસલમાન ઉપર બીજા મુસલમાનનો દીની હક્ક છે અને અલ્લાહ સાથેના પ્રેમનો અનિવાર્ય તકાદો છે. અલ્લાહ સાથે સંબંધ ધરાવનાર માણસ અલ્લાહના બંદાઓ સાથે સંબંધ ન રાખે એ બની શકે નહીં. માંદા માણસ પ્રત્યે દુઃખની લાગણી જતાવવામાં, હમદર્દી વ્યક્ત કરવામાં તેમજ તેને મદદરૂપ થવામાં લાપરવાહી દાખવવી હકીકતમાં અલ્લાહ પ્રત્યે લાપરવાહ થવું છે.

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘ક્યામતના દિવસે અલ્લાહ તઆલા ફરમાવશે: ‘હે આદમના પુત્ર ! હું બીમાર પડ્યો અને તેં મારી ખબર જ્ઞ કાઢી?’ મનુષ્ય કહેશે : પરવરદિગાર, તું તમામ જગતનો માલિક, ભલા હું કેવી રીતે તારી ખબર કાઢી શક્યો હોત? અલ્લાહ તઆલા કહેશે: મારો ફલાણો બંદો માંદો પડ્યો ત્યારે તેં તેની ખબર ન કાઢી, જો તું તેની ખબર કાઢવા ગયો હોત તો મને ત્યાં જોત. (એટલે કે તું મારી ખુશી અને કૃપાનો હક્કદાર ઠર્યો હોત.)’ (મુસ્લિમ)

અને નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું:

‘એક મુસલમાનના બીજા મુસલમાન ઉપર છ હક્કો છે. પૂછ્યું, ‘હે રસૂલુલ્લાહ ! એ ક્યા ક્યા છે?’ તો ફરમાવ્યું:

-જ્યારે તમે મુસલમાન ભાઈને મળો ત્યારે સલામ કરો.

-જ્યારે તે તમને દા’વત માટે નિમંત્રે તો તેની દા’વત કબૂલ કરો.

-જ્યારે તે તમારી પાસેથી નેક સલાહ માગતો હોય ત્યારે તેના પ્રત્યે શુભભાવના રાખો અને નેક સલાહ આપો.

-જ્યારે તેને છીંક આવે અને તે ‘અલહમ્દુલિલ્લાહ’ કહે તો જવાબમાં કહો ‘યહ્મુકલ્લાહ’

હ. હુઝૈફા બિન યમાન રદિ. કહે છે કે નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: જ્યારે બે મુસલમાન મળે છે અને સલામ પછી મુસાફર માટે એકબીજાનો હાથ તેમના હાથમાં લે છે ત્યારે બંનેના ગુનાહો એવી રીતે ખરી પડે છે કે જેવી રીતે ઝાડ ઉપરથી (સૂકા) પાંદડાં. (તિબરાની)

હ. અબ્દુલ્લાહ બિન મસૂઉદ રદિ. કહે છે કે નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: 'પૂર્ણ સલામ એ છે કે મુસાફર માટે હાથ પણ મિલાવવામાં આવે.'

રપ. કોઈ મિત્ર, સંબંધી કે વડીલ મુસાફરીએથી પાછો ફરે તો ભેટો. હ. ઝૈદ બિન હારિસા રદિ. જ્યારે મદીના આવ્યાં ત્યારે નબી સ. અ. વ. ના ઘરે પહોંચીને દરવાજો ખખડાવ્યો તો નબી સ. અ. વ. આપની ચાદર સમેટતાં દરવાજે પહોંચ્યાં, એમને ભેટયાં અને કપાળ ઉપર ચુંબન કર્યું. (તિર્મિઝી)

હ. અનસ રદિ. કહે છે કે જ્યારે સહાબીઓ એકબીજાને મળતાં ત્યારે મુસાફર કરતાં અને જો મુસાફરીમાંથી પાછા ફરતાં તો ભેટતાં. (તિબરાની)

કરી દો. (અલઅબદુમુફરદ)

એટલે કે એવી રીતે માનબેર અને દબદબાપૂર્વક ત્યાંથી પસાર થાઓ કે એ લોકો જાતે જ રસ્તામાં એક તરફ પસી જઈ તમારા માટે રસ્તો ખુલ્લો કરી આપે.

૨૨. જ્યારે કોઈ બેઠકમાં મુસલમાન અને મુશ્શીકો બંને સાથે બેઠાં હોય ત્યારે ત્યાં સલામ કરો. નબી સ.અ.વ. એક વખત એવી એક બેઠકમાં નજીકથી પસાર થયાં જેમાં મુસ્લિમો અને મુશ્શીકો બધા જ ભેગાં હતાં ત્યારે નબી સ.અ.વ.એ એમને સલામ કર્યો. (અલઅદબુમુફરદ)

૨૩. જો કોઈ ગેરમુસ્લિમને સલામ કરવાની જરૂર પડે તો અસ્સલામુ અલૈકુમ ન કહો, બલ્કે આદાબ-અર્ઝ (નમસ્તે), તસ્લીમાત (કેમ છો ?) વગેરે પ્રકારના શબ્દોનો ઉપયોગ કરો અને હાથ અને માથાથી એવી કોઈ હરકત ન કરો કે જે ઈસ્લામી અકીદા અને ઈસ્લામી સ્વભાવની વિરુદ્ધ હોય.

Heraclitus-હેરાક્લિટસને નબી સ.અ.વ.એ જે પત્ર લખ્યા હતાં તેમાં સલામના શબ્દો આ પ્રમાણે હતાં. **سَلَامٌ عَلَىٰ مَنْ اتَّبَعَ الْهُدَىٰ** 〇

‘સલામ એની ઉપર જે માર્ગદર્શન (હિદાયત)નું અનુસરણ કરે.’

૨૪. સલામ પછી પ્રેમ અને ખુશી અથવા અકીદત વ્યક્ત કરવા માટે હસ્તધૂનન-મુસાફહ પણ કરો. નબી સ.અ.વ.એ પોતે પણ મુસાફહ કરતાં અને સહાબ-એ-કિરામ રહિ. પણ એકબીજાને મળતાં ત્યારે મુસાફહ કરતા હતાં. નબી સ.અ.વ.એ સહાબાએ કિરામને મુસાફહ કરવા માટે ભારપૂર્વક જણાવ્યું અને તેના ફાયદા અને મહત્ત્વ અંગે અલગ-અલગ રીતે સમજાવ્યું.

હ.કતાદા રહિ.એ હ.અનસ રહિ.ને પૂછ્યું: શું સહાબીઓમાં મુસાફહ કરવાની પ્રથા હતી? હ.અનસ રહિ.એ જવાબ દીધો કે, હા, હતી. (બુખારી)

હ.સલમાન બિન વદાન રહે. કહે છે કે, મેં હ.માલિક બિન અનસ રહિ.ને જોયાં કે લોકો સાથે મુસાફહ કરી રહ્યાં છે. મને પૂછ્યું કે તમે કોણ છો? મેં કહ્યું કે, બની લૈસનો ગુલામ છું. એમણે મારા માથા ઉપર ત્રણ વાર હાથ ફેરવ્યો અને કહ્યું: અલ્લાહ તમને ખૈર-વ-બરકતથી નવાજે.

એક વખત જ્યારે યમનના કેટલાક લોકો આવ્યા તો નબી સ.અ.વ.એ સહાબીઓને કહ્યું: ‘તમારી પાસે યમનના લોકો આવ્યા છે અને આવનારા લોકોમાં આ મુસાફહના વધારે હક્કદાર છે.’ (અબૂદાજિદ)

એક માણસ બીજા માણસને દીની આદેશો સમજાવી રહ્યો હોય.

(૫) જ્યારે શિક્ષક ભણાવવામાં વ્યસ્ત હોય.

(૬) જ્યારે કોઈ કુદરતી હાજત માટે બેઠો હોય.

નીચે દર્શાવેલા સંજોગોમાં સલામ તો ન જ કરો બલકે તમને તેની સાથે કોઈ નિસ્બત નથી તેમજ તમને રૂહાની તકલીફ પહોંચી છે એ પણ કુનેહપૂર્વક દર્શાવો.

(૧) જ્યારે કોઈ માણસ કોઈ ગુનાના કામમાં અને શરીરતની વિરુદ્ધ ખેલતમાશા અને વિલાસ-ગાયનમાં ડૂબીને દીનનું અપમાન કરી રહ્યો હોય.

(૨) જ્યારે કોઈ માણસ બિભત્સ ભાષા, અપશબ્દો, બેહૂદી બકવાદ, ખોટી-ખરી ગંભીરતા વિનાની વાતો તેમજ ગંદી મજાક-મશ્કરી કરીને દીનને બદનામ કરી રહ્યો હોય.

(૩) જ્યારે કોઈ માણસ દીન અને શરીરતની વિરુદ્ધ વિચારો અને ખ્યાલો ફેલાવી રહ્યો હોય અને લોકોને દીનથી ફેરવી નાખવા માટે તથા બિદઅત અને બેદીની અપનાવવા માટે ચઢવણી કરી રહ્યો હોય.

(૪) જ્યારે કોઈ માણસ દીની અકીદાઓ અને પ્રતીકોનું અપમાન કરી રહ્યો હોય અને શરીરતના કાનૂન અને નિયમોની મજાક ઉડાવીને પોતાની અંદર રહેલી ગંદકી અને દોગલાપણાનો પુરાવો આપી રહ્યો હોય.

૨૧. યહૂદીઓ અને ખ્રિસ્તીઓને સલામ કરવામાં પહેલ ન કરો. કુર્આન ગવાહ છે કે યહૂદીઓ એમના વિકૃત દીન, એમની સત્ય-દુશ્મની, જુલ્મ અને પાશવતા, છેતરામણા સ્વભાવ અને મનમાં રહેલા મેલ માટે સૌથી બદતર કોમ તરીકે જાણીતાં છે. અલ્લાહે એમની ઉપર અસીમ ઈનામો વરસાવ્યાં પરંતુ તેમણે હંમેશાં નાશુકી-અપકાર અને દુષ્ચરિત્રનું જ પ્રદર્શન કર્યું. આ જ એ લોકો છે જેમણે અલ્લાહના મોકલેલા મહાન પયગમ્બરો સુદ્ધાંની નાહક હત્યાઓ કરી. એટલા માટે મોમિન-મુસલમાનોએ એવું કંઈપણ કરવાથી દૂર રહેવું જોઈએ કે જેમાં યહૂદીઓના સન્માનનું અંશ પણ હોય બલકે એવું વલણ અખત્યાર કરવું જોઈએ કે જેનાથી એ લોકોને વારંવાર અહેસાસ થાય કે સત્યના સૌથી બદતર વિરોધનું પરિણામ હંમેશાં અપમાન અને નામોશી છે.

નબી સઅ..વ.એ ફરમાવ્યું:

‘યહૂદીઓ અને ખ્રિસ્તીઓને સલામ કરવામાં પહેલ ન કરો અને જ્યારે તમે રસ્તામાં એમને મળો તો એમને એક તરફ બાજુમાં સંકેલાઈને જવા માટે મજબૂર

એટલે કે સલામના જવાબમાં કંજૂસી ન કરો. સલામના શબ્દોમાં થોડો વધારો કરીને એનાથી બહેતર દુઆ કરો, નહીં તો ઓછામાં ઓછું એ જ શબ્દો દોહરાવી દો, પણ જવાબ અવશ્ય આપો. હ. ઈમરાન બિન્તે હસીન રદિ. કહે છે કે નબી સ. અ. વ. બેદા હતાં કે એક માણસ આવ્યો અને તેણે આવીને અસ્સલામુઅલૈકુમ કહ્યું, નબી સ. અ. વ. એ સલામનો જવાબ વાળ્યો અને ફરમાવ્યું: દસ. (એટલે કે દસ નેકીઓ મળે) પછી એક બીજો માણસ આવ્યો અને તેણે અસ્સલામુઅલૈકુમ વ રહમતુલ્લાહ કહ્યું તો નબી સ. અ. વ. એ સલામનો જવાબ વાળ્યો અને ફરમાવ્યું: વીસ (એટલે કે વીસ નેકીઓ મળે). એ પછી એક ત્રીજો માણસ આવ્યો અને તેણે આવીને કહ્યું કે, અસ્સલામુઅલૈકુમ વ રહમતુલ્લાહિ વ બરકાતુહ. નબી સ. અ. વ. એ જવાબ વાળ્યો અને ફરમાવ્યું: ત્રીસ (એટલે કે ત્રીસ નેકીઓ મળે.) (તિર્મિઝી)

હ. ઉમર રદિ. કહે છે કે: એક વખત હું હ. અબૂબક રદિ. ની પાછળ સવારી ઉપર હતો. અમે જે જે લોકો પાસેથી પસાર થતાં અબૂબક રદિ. એમને અસ્સલામુ અલૈકુમ કહેતાં અને જવાબ વાળતાં, વઅલૈકુમ અસ્સલામ વ રહમતુલ્લાહ ! અને અબૂબક રદિ. કહેતાં: અસ્સલામુ અલૈકુમ વ રહમતુલ્લાહિ તો લોકો જવાબમાં કહેતાં: વઅલૈકુમ અસ્સલામ વ રહમતુલ્લાહિ વ બરકાતુહ.

આવું જોયા પછી હ. અબૂબક રદિ. એ કહ્યું: આજે તો લોકો ફઝીલત-શ્રેષ્ઠતામાં આપણાં કરતાં ઘણાં વધી ગયાં. (અલઅદબુલમુફરદ)

૧૯. જ્યારે કોઈની સાથે મુલાકાત થાય ત્યારે સૌથી પહેલાં અસ્સલામુઅલૈકુમ કહો. એકદમ વાતચીત શરૂ કરવાથી દૂર રહો. જે વાત પણ કરવી હોય તે સલામ પછી કરો.

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

જો કોઈ માણસ સલામની પહેલાં કોઈ વાત કરવા માંડે તો તેનો જવાબ ન આપો.'

૨૦. નીચેના સંજોગોમાં સલામ કરવાનું ટાળો:

(૧) જ્યારે લોકો કુર્આન અને હદીસનું વાચન કરવામાં અથવા સાંભળવામાં વ્યસ્ત હોય.

(૨) જ્યારે કોઈ માણસ ખુતબો સાંભળવામાં અથવા આપવામાં વ્યસ્ત હોય.

(૩) જ્યારે કોઈ અઝાન આપી રહ્યો હોય અથવા તકબીર પઢી રહ્યો હોય.

(૪) જ્યારે કોઈ બેઠકમાં કોઈ દીની મુદ્દા ઉપર ચર્ચા થઈ રહી હોય અથવા

હ.મિકદાદ રદિ. કહે છે કે અમે નબી સ.અ.વ. માટે થોડું દૂધ બચાવીને રાખી લેતા હતાં જ્યારે નબી સ.અ.વ. રાત્રે મોડેથી આવે ત્યારે આપ એવી રીતે સલામ કરતાં કે સૂતેલો માણસ જાગી ન જાય અને જાગતો માણસ સાંભળી લે. પછી નબી સ.અ.વ. આવ્યાં અને રાબેતા મુજબ સલામ કર્યો. (મુસ્લિમ)

૧૭. સલામનો જવાબ ખુશી-ખુશી અને હસતા મોઢે આપો. આ મુસલમાન ભાઈનો હક્ક છે, આ હક્ક અદા કરવામાં ક્યારેય કંજૂસી ન કરો.

નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું છે:

‘મુસલમાન ઉપર મુસલમાનના પાંચ હક્ક છે:

-સલામનો જવાબ આપવો,

-માંદા માણસની ખબર કાઢવા જવું,

-મૈયતની સાથે જવું,

-દાવત કબૂલ કરવી અને

-છીંકનો જવાબ આપવો.

(મુત્તફિકઅલૈહિ)

અને નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું:

‘રસ્તાઓમાં બેસવાથી દૂર રહો.’ લોકોએ કહ્યું કે, ‘હે અલ્લાહના રસૂલ ! અમારા માટે તો રસ્તાઓમાં બેસવું અનિવાર્ય છે.’ તો નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું:

‘જો તમારા માટે રસ્તામાં બેસવું એટલું જ જરૂરી હોય તો બેસો પણ રસ્તાનો હક્ક જરૂર અદા કરો.’ લોકોએ કહ્યું કે, રસ્તાનો હક્ક શું હોય છે ? તો ફરમાવ્યું: ‘નજરો નીચી રાખવી, તકલીફ ન આપવી, સલામનો જવાબ આપવો અને નેક કામોની શીખ આપવી અને બુરા કામોથી રોકવા’. (મુત્તફિકઅલૈહિ)

૧૮. સલામના જવાબમાં વઅલયકુમુઅસ્સલામ કહેવા પર સંતોષ ન માનો. બલ્કે વ રહમતુલ્લાહિ વ બરકાતુહૂ શબ્દો વધારી દો.

કુઅનિમાં છે:

وَإِذَا حَيَّيْتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا ۗ (النساء: ૧૧૨)

‘અને જ્યારે કોઈ તમને સલામ કરે તો તેને એનાથી બહેતરદુઆ આપો અથવા તો એ જ શબ્દો જવાબમાં કહી દો.’

રહ્યાં હોવ અને લોકો બેઠેલાં હોય ત્યારે બેઠેલાં લોકોને સલામ કરો અને જ્યારે તમે કોઈ નાની મંડળીમાં હોવ અને વધારે લોકો સાથે મુલાકાત થઈ જાય તો તમે સલામ કરવામાં પહેલ કરો. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘નાનો માણસ મોટાને, ચાલતો માણસ બેઠેલાને અને થોડા લોકો વધારે લોકોને સલામ કરવામાં પહેલ કરે.’ (અલઅદબુલમુફરદ)

૧૨. જો તમે વાહન ઉપર જઈ રહ્યાં હોવ ત્યારે તમે પગપાળા જતા લોકોને અને રસ્તામાં બેઠેલાં લોકોને સલામ કરો.

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘વાહન ઉપર જતો માણસ પગપાળા ચાલતા લોકોને અને પગપાળા જતા લોકો બેઠેલાં લોકોને તેમજ થોડા માણસો વધારે માણસોને સલામ કરવામાં પહેલ કરે. (અલઅદબુલમુફરદ)

૧૩. કોઈના ઘરે મળવા જાઓ અથવા કોઈ બેઠકમાં પહોંચો અથવા કોઈ સભાની નજીકથી પસાર થાઓ અથવા કોઈ સભામાં પહોંચો ત્યારે પહોંચતી વખતે પણ સલામ કરો અને જ્યારે ત્યાંથી વિદાય લેતા હોવ ત્યારે પણ સલામ કરો.

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘જ્યારે તમે કોઈ બેઠકમાં પહોંચો ત્યારે સલામ કરો અને જ્યારે ત્યાંથી વિદાય લઈ રહ્યા હોવ ત્યારે ફરીથી સલામ કરો અને યાદ રાખો કે પહેલો સલામ બીજા સલામ કરતાં વધારે બદલાને પાત્ર નથી કે ત્યાં જતી વખતે તો તમે સલામનું બરાબર ધ્યાન રાખો પણ વિદાય લેતી વખતે સલામ ન કરો અને વિદાયી સલામને જરા પણ મહત્ત્વ ન આપો.’ (અલઅદબુલમુફરદ)

૧૪. જો તમારા કોઈ વડીલ અથવા સંબંધી અને મિત્રને બીજા કોઈની મારફતે સલામ કહેવડાવવાની તક મળે અથવા કોઈના પત્રમાં સલામ લખાવવાની તક મળે તો એ તકનો જરૂર ફાયદો ઉઠાવો અને સલામ કહેવડાવો. હ. આઈશા રદિ. કહે છે કે, નબી સ. અ. વ. એ અમને કહ્યું: ‘આઈશા, જિબ્રિલ અ. સ. તમને સલામ કહી રહ્યાં છે.’ મેં કહ્યું ‘વઅલયકુમઅસ્સલામ વ રહમતુલ્લાહિ વ બરકાતુહૂ.’ (બુખારી, મુસ્લિમ)

૧૬. જો કોઈ એવી જગ્યાએ પહોંચી જાઓ કે જ્યાં કેટલાક લોકો સૂતેલાં હોય તો એવા અવાજે સલામ કરો કે જાગતા માણસો સાંભળી લે અને સૂઈ રહેલાં લોકોની ઊંઘમાં ખલેલ ન પડે.

પોતાના મુસલમાન ભાઈ સાથે ત્રણ દિવસથી વધારે સંબંધ કાપેલો રાખે, જ્યારે બંને મળે તો એક આ તરફથી રસ્તો કાપી લે અને બીજો બીજી બાજુથી. એ બંનેમાં વધુ સારો એ છે કે જે સલામમાં પહેલ કરે.’ (અલઅદબુલમુફરદ)

● નબી સ. અ. વ. ને કોઈએ પૂછ્યું: ‘જ્યારે માણસો એકબીજાને મળે તો બંનેમાંથી કોણ પહેલાં સલામ કરે? ફરમાવ્યું: ‘એ બંનેમાં જે અલ્લાહની નજીક વધારે સારો હોય તે.’ (તિર્મિઝી)

● હ. અબ્દુલ્લાહ બિન ઉમર રદિ. સલામમાં પહેલ કરવાની બાબતમાં એટલી હદે ધ્યાન રાખતા હતાં કે કોઈપણ માણસ સલામ કરવામાં એમની સામે પહેલ કરી શકતો ન હતો.’

૧૦. હંમેશાં અસ્સલામુઅલયકુમ શબ્દો બોલીને સલામ કરો અને સહેજ ઊંચા અવાજથી સલામ કરો કે જેથી તમે સલામ કરી રહ્યાં છો તે એ માણસ સાંભળી શકે. અલબત્ત, જો કોઈ જગ્યાએ અસ્સલામુ અલૈકુમ બોલવાની સાથે હાથ કે માથા વડે ઈશારો કરવાની જરૂર લાગે તો તેમાં કોઈ હરજ નથી. દા. ત. તમે જેને સલામ કરી રહ્યાં છો એ માણસ દૂર છે અને એવું લાગતું હોય કે તમારો અવાજ એના સુધી નહીં પહોંચી શકે અથવા કોઈને બહેરાશ હોય અને તમારો અવાજ સાંભળી શકતો ન હોય તો આવા સંજોગોમાં ઈશારો પણ કરો.

હ. અબ્દુલ્લાહ બિન ઉમર રદિ. કહે છે કે જ્યારે કોઈને સલામ કરો ત્યારે તમારો સલામ તેને સંભળાવો કેમ કે સલામ અલ્લાહ તરફથી ખૂબજ પવિત્ર અને બરકતવાળી દુઆ છે.’ (અલઅદબુલમુફરદ)

હ. અસ્મા બિન્તે યઝીદ રદિ. કહે છે કે એક દિવસ. નબી સ. અ. વ. મસ્જિદ પાસેથી પસાર થયાં. ત્યાં કેટલીક મહિલાઓ બેઠી હતી તો નબી સ. અ. વ. એ એમને આપના હાથ ઈશારાથી સલામ કર્યો. (તિર્મિઝી)

કહેવાનો મતલબ એ છે કે નબી સ. અ. વ. એ શબ્દો વડે અસ્સલામુઅલૈકુમ કહેવાની સાથે હાથના ઈશારાથી પણ સલામ કર્યો. આ જ વાતનું સમર્થન એ રિવાયત વડે પણ થાય છે કે જે અબૂદાઉદમાં છે. હ. અસ્મા રદિ. કહે છે કે, નબી સ. અ. વ. અમારી પાસે પસાર થયાં તો અમને સલામ કર્યો. એટલા માટે સાચું એ છે કે સલામ શબ્દો બોલીને જ કરો. અલબત્ત, જ્યાં જરૂર લાગે ત્યાં હાથ અથવા માથું હલાવીને પણ સલામ કરી શકો છો.

૧૧. તમારા વડીલોને સલામ કરવાનું ધ્યાન રાખો. જ્યારે તમે પગપાળા ચાલી

સ.અ.વ.ના સાથીઓ કોઈ ઝાડની આડમાં હોય અને ફરીથી સામે આવે તો ફરીથી સલામ કરતાં. અને નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું છે :

‘જે માણસ તેના મુસલમાન ભાઈને મળે ત્યારે તેને સલામ કરે અને જો ઝાડ કે દીવાલ અથવા પથ્થર વચ્ચે આડશ બની જાય અને તે ફરીથી તેની સામે આવે તો તેને ફરીથી સલામ કરે.’ (રિયાઝુસ્સાલિહીન)

૬. તુફૈલ રદિ. કહે છે કે હું ઘણી વખત ૬.અબ્દુલ્લાહ બિન ઉમર રદિ. પાસે જતો અને તેમની સાથે બજારમાં જતો. પછી જ્યારે અમે બંને બજારમાં જેની નજીકથી પણ પસાર થતાં તેને સલામ કરતાં, પછી તે કોઈ જૂની વસ્તુ વેચનાર હોત કે દુકાનદાર કે પછી કોઈ ગરીબ અને મિસ્કીન હોત. અર્થાત્, કોઈપણ હોત તો આપ સલામ જરૂર કરતાં.’

એક દિવસે હું તેમની પાસે ગયો તો તેમણે કહ્યું કે ચાલો, બજાર જઈએ. મેં કહ્યું કે બજાર જઈને શું કરશો ? તમે ન તો કોઈ ચીજવસ્તુની ખરીદી માટે રોકાઓ છો, ન તો કોઈ માલ માટે પૂછપરછ કરો છો, ન તો ભાવ પૂછો છો, ન તો બજારની બેઠકોમાં બેસો છો. આવો, આપણે અહીં બેસીને કંઈક વાતો કરીએ. એમણે કહ્યું કે, હે અબુલબતન (મોટા પેટવાળા !) આપણે તો માત્ર સલામ કરવાના ઈરાદેથી બજારમાં જઈએ છીએ કે જે મળે તેને આપણે સલામ કરીએ.’ (મુવત્તા, ઈમામમાલિક)

સલામને તમારા મુસલમાન ભાઈનો હક્ક માનો અને આ હક્ક અદા કરવામાં ઉદારતા દાખવો. સલામ કરવામાં કંજૂસાઈ ક્યારેય ન કરો.

નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું છે: એક મુસલમાનનો બીજા મુસલમાન ઉપર એ હક્ક છે કે જ્યારે મુસલમાન ભાઈને મળે ત્યારે તેને સલામ કરે.’ (મુસ્લિમ)

૬. અબૂ હુરૈરહ રદિ. કહે છે કે સૌથી મોટો કંજૂસ માણસ એ છે કે જે સલામમાં કંજૂસાઈ કરે. (અલઅદબુલમુફરદ)

૮. સલામ કરવામાં હંમેશા પહેલ કરો અને જો ક્યારેય કોઈની સાથે અણબનાવ બની ગયો હોય તો પણ સલામ કરવામાં તથા સમાધાન કરવામાં પહેલ કરો. નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું છે:

‘એ માણસ અલ્લાહથી વધારે નજીક છે જે સલામ કરવામાં પહેલ કરે છે.’ (અબૂદાઝિદ)

અને નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: ‘કોઈ મુસલમાન માટે એ બરાબર નથી કે તે

‘હે મોમિનો, તમારા ઘરો સિવાય બીજા ઘરોમાં દાખલ ન થાઓ જ્યાં સુધી ઘરના લોકોની પરવાનગી ન મેળવી લો તેમજ ઘરના લોકોને સલામ ન કરી લો.’
(સૂર: નૂર ૨૭)

હ. ઈબ્રાહીમ અ.સ. ની પાસે જ્યારે ફરિશ્તા આદરણીય મહેમાન બનીને પહોંચ્યાં ત્યારે તેમણે આવીને સલામ કર્યો અને ઈબ્રાહીમ અ.સ. એ જવાબમાં એમને સલામ કર્યો.

પ. નાનાં બાળકોને પણ સલામ કરો, આ બાળકોને સલામ શીખવાડવાની ઉત્તમ રીત પણ છે અને નબી સ.અ.વ.ની સુન્નત પણ. હ. અનસ રદિ. બાળકો પાસેથી પસાર થયાં તો એમને સલામ કર્યો અને કહ્યું કે નબી સ.અ.વ. પણ આમ જ કરતા હતાં. (બુખારી, મુસ્લિમ)

અને હ. અબ્દુલ્લાહ બિન ઉમર રદિ. પત્રમાં પણ બાળકોને સલામ લખતા હતાં.
(અલઅદબુલમુફરદ)

દ. મહિલાઓ પુરુષોને સલામ કરી શકે છે તેમજ પુરુષો પણ મહિલાઓને સલામ કરી શકે છે. હ. અસ્મા અન્સારિયા રદિ. કહે છે કે, હું મારી બહેનપણીઓ સાથે બેઠી હતી કે નબી સ.અ.વ. અમારી પાસેથી પસાર થયાં તો નબી સ.અ.વ. એ અમને સલામ કર્યો. (અલઅદબુલમુફરદ)

અને અને હ. ઉમ્મેહાની રદિ. કહે છે કે હું નબી સ.અ.વ.ની પાસે ગઈ. આપ એ વખતે સ્નાન કરી રહ્યા હતાં. મેં આપને સલામ કર્યો તો આપે પૂછ્યું કે કોણ છો ? તો મેં કહ્યું કે કે ઉમ્મેહાની. તો ફરમાવ્યું: સરસ, સ્વાગત છે !

૭. જેમ બને તેમ વધુ સલામ કરવાની ટેવ પાડો અને સલામ કરવામાં ક્યારેય કંજૂસી ન દાખવો. આપસમાં વધુ ને વધુ સલામ કરતા રહો, સલામ કરવાથી પ્રેમમાં વધારો થાય છે અને અલ્લાહ દરેક દુખ અને નુકસાન સામે રક્ષણ આપે છે. નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું:

‘હું તમને એવો ઉપાય બતાવું છું કે જે અપનાવવાથી તમારી અંદર મિત્રભાવ અને પ્રેમ વધી જશે ? એકબીજાને આપસમાં ખૂબ સલામ કરતાં રહો.’ (મુસ્લિમ)

અને નબી સ.અ.વ.એ એમ પણ ફરમાવ્યું: ‘સલામ’ને ખૂબ ફેલાવો. અલ્લાહ તમને સલામત રાખશે.’

હ. અનસ રદિ. કહે છે કે નબી સ.અ.વ.ના સહાબીઓ રિઝ. બહુ જ સલામ કરતા રહેતાં. સલામની વિપુલતાની સ્થિતિ એવી હતી કે જો કોઈ વખત નબી

બસ સલામ, સલામના જ બોલ હશે.' (સૂર: વાકિઆ: ૨૫, ૨૬)

કુર્આન અને સુન્નતની આ સ્પષ્ટ સૂચનાઓ અને ગવાહીઓની હાજરીમાં મોમિન માટે એ કોઈ રીતે વાજબી નથી કે તે અલ્લાહ અને રસૂલની બતાવેલી રીતને છોડીને પ્રેમ અને ખુશી વ્યક્ત કરવા માટે બીજી રીતો અપનાવે.

૩. દરેક મુસલમાનને સલામ કરો ભલે પછી તમે પહેલાંથી તેને ઓળખતાં ન હોવ કે તેની સાથે તમારા સંબંધ ન હોય. સંપર્ક અને ઓળખાણ માટે આટલું જ પૂરતું છે કે તે તમારો મુસલમાન ભાઈ છે અને મુસલમાન માટે મુસલમાનના દિલમાં પ્રેમ અને નિખાલસભાવ તેમજ શુભેચ્છા અને વફાદારીની લાગણી હોવી જ જોઈએ.

એક માણસે નબી સ. અ. વ. ને પૂછ્યું કે, ઈસ્લામનું ઉત્તમ કૃત્ય કયું છે? નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: 'ગરીબોને જમાડવાં અને દરેક મુસલમાનને સલામ કરવો, ભલે પછી તમારી ઓળખાણ હોય કે ન હોય.' (બુખારી, મુસ્લિમ)

૪. જ્યારે તમે તમારા ઘરમાં દાખલ થાઓ ત્યારે ઘરના લોકોને સલામ કરો. કુર્આનમાં છે:

فَإِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلَىٰ أَنفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ
مُبَارَكَةً طَيِّبَةً ۝ (النور: ૧૧)

'તો જ્યારે તમે તમારા ઘરોમાં દાખલ થાઓ ત્યારે તમારા (ઘરના લોકોને) સલામ કરો, અલ્લાહ તરફથી શીખવાડવામાં આવેલાં ખૈરિયતના બોલ ખૂબજ બરકતવંતા અને પાક છે.' (અનનૂર-૬૧)

હ. અનસ રદિ. કહે છે કે મને નબી સ. અ. વ. એ આગ્રહપૂર્વક જણાવ્યું કે, વ્હાલા દીકરા! જ્યારે તમે પોતાના ઘરમાં દાખલ થાઓ ત્યારે પહેલાં ઘરના લોકોને સલામ કરો. આ તમારા માટે અને તમારા ઘરના લોકો માટે ખૈર-વ-બરકતની વાત છે.' (તિર્મિઝી)

આવી જ રીતે જ્યારે તમે બીજા કોઈના ઘરે જાઓ ત્યારે ઘરમાં દાખલ થતાં પહેલાં સલામ કરો. સલામ કર્યા વિના ઘરની અંદર ન જાઓ.'

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّىٰ تَسْتَأْذِنُوا
وَتَسَلِّمُوا عَلَىٰ أَهْلِهَا ۝ (النور: ૨૮)

وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ ۝ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا

صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ ۝ (الرعد: ٢٣-٢٤)

‘અને ફરિશ્તા દરેકેદરેક દરવાજામાંથી એમના સ્વાગત માટે આવશે અને એમને કહેશે, ‘સલામુન અલૈકુમ’ તમારી ધીરજ અને દઢતાભર્યા વર્તનનો આ બદલો છે, વાહ, આખિરતનું ધર કેટલું સરસ છે !’ (અરઅદ-૨૩, ૨૪)

અને જન્મતવાસીઓ પોતે પણ એકબીજાનું સ્વાગત આ જ શબ્દો વડે કરશે.

دَعْوَاهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ. (يونس: ١٠)

‘ત્યાં એમની જીભ ઉપર આ જ બોલ હશે કે ‘હે અલ્લાહ, તું પાક અને ઉચ્ચતર છે, અને એમના આપસના બોલ આ હશે, ‘સલામ’ (તમારી ઉપર) અને અલ્લાહ તરફથી પણ એમના માટે સલામ અને રહમતના બોલ હશે.

إِنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغْلٍ فَاكِهِونَ ۝ هُمْ وَأَزْوَاجُهُمْ

فِي ظِلِّ عَلَى الْأَرَائِكِ مُتَكِئُونَ لَهُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَلَهُمْ مَا

يَدْعُونَ ۝ سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبِّ رَحِيمٍ ۝ (يونس: ٥٥-٥٨)

‘જન્મતવાસીઓ એ દિવસે આમ અને આનંદમાં મશગૂલ હશે તથા તેઓ અને તેમની પત્નીઓ ગીચ છાયા હેઠળ ગાદલાં ઉપર તકિયા લગાવીને (પુશ પુશાલ બેઠાં) હશે. જન્મતમાં તેમના માટે દરેક પ્રકારનાં સ્વાદિષ્ટ ફળો હશે અને એ બધું જ હશે જે તેઓમાગશે. દયાળુ માલિક તરફથી તેમના માટે સલામનો બોલ છે.’ (સૂર: યાસીન: ૫૫, ૫૬)

અર્થાત્, જન્મતમાં મોમિનો માટે ચારે તરફ સલામ જ સલામના બોલ હશે.

لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْتِيهِمْ إِلَّا قِيلًا سَلَامًا سَلَامًا ۝

(واق: ٢٥-٢٦)

‘ત્યાં તેઓ ન તો બેહૂદી બકવાદ સાંભળશે, ન તો ગુનાની વાતો, (ચારે તરફ)

અ.સ. ફરિશ્તાઓ પાસે પહોંચ્યાં અને કહ્યું 'અસ્સલામુ અલૈકુમ' ફરિશ્તાઓએ જવાબમાં કહ્યું : 'અસ્સલામુ અલૈક વ રહમતુલ્લાહ' એટલે કે વરહમતુલ્લહનો વધારો કરીને જવાબ આપ્યો.' (બુખારી, મુસ્લિમ)

કુઆનિપાકમાં છે કે ફરિશ્તા જ્યારે મોમિનોના પ્રાણ લેવા માટે આવે છે ત્યારે આવીને સલામ કરે છે.

كَذَلِكَ يَجْزِي اللَّهُ الْمُتَّقِينَ الَّذِينَ تَعَرَّفَهُمُ الْمَلَائِكَةُ طَيِّبِينَ
يَقُولُونَ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ۝
(نحل: ۳۲)

'સંયમી લોકોને અલ્લાહ આવો જ બદલો આપે છે, એ સંયમી લોકોને કે જેમના પ્રાણો પવિત્ર સ્થિતિમાં જ્યારે ફરિશ્તાઓ લઈ લે છે ત્યારે કહે છે: 'સલામુન અલૈકુમ' જાઓ તમારા નેક કર્મોના બદલામાં જન્મતમાં દાખલ થઈ જાઓ.' (સૂર: નહલ-૩૧, ૩૨)

જન્મતના દરવાજા પર જ્યારે આ સંયમી લોકો પહોંચશે ત્યારે જન્મતના રખેવાળો પણ આ જ શબ્દો વડે એમનું શાનદાર સ્વાગત કરશે.

وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا حَتَّى إِذَا جَاؤُوهَا
وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ
فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ ۝ (المر: ۷۳)

'અને જે લોકો પવિત્રતા અને આજ્ઞાંકિતપણાનું જીવન જીવ્યાં એમના જૂથોને જન્મતની તરફ રવાના કરી દેવામાં આવશે અને જ્યારે તેઓ ત્યાં પહોંચશે ત્યારે તેના દરવાજા પહેલાંથી જ (એમના સ્વાગતમાં) ઉઘડેલાં હશે. ત્યારે જન્મતના રખેવાળો એમને કહેશે, 'સલામુન અલૈકુમ, બહુ જ સરસ રહ્યાં તમે, હંમેશને માટે આ જન્મતમાં દાખલ થઈ જાઓ.'

અને જ્યારે આ લોકો જન્મતમાં દાખલ થઈ જશે ત્યારે ફરિશ્તાઓ જન્મતના દરેકેદરેક દરવાજામાં દાખલ થઈને એમને અસ્સલામુઅલૈકુમ કહેશે:

છો ત્યારે તેનો મતલબ થાય છે કે, 'અલ્લાહ તમને દરેક પ્રકારની સલામતી અને ખૈરિયત એનાયત કરે, અલ્લાહ તમારા જાનમાલને સલામત રાખે, ઘરબારને સલામત રાખે, કુટુંબીજનોને અને સંબંધીઓને સલામત રાખે, દીન અને ઈમાનને સલામત રાખે, દુનિયા પણ સલામત રહે અને અને આખિરત. પણ અલ્લાહ તમને એ સલામતીઓ પણ એનાયત કરે જે મારી જાણમાં છે અને એ સલામતીઓથી પણ નવાજે જે મારી જાણમાં નથી. મારા દિલમાં તમારા માટે ભલાઈ અને શુભેચ્છા, પ્રેમ અને નિખાલસભાવ તેમજ સલામતી અને ખૈરિયતની ખૂબજ ઊંડી લાગણીઓ છે એટલા માટે તમે મારા તરફથી ક્યારેય કોઈ ડર ન રાખતાં. મારા વર્તનના લીધે તમને કોઈ તકલીફ નહીં થાય. સલામ શબ્દ ઉપર અલિફ અને લામ જોડીને અને અસ્સલામુ અલૈકુમ કહીને તમે સામેવાળા માટે સલામતી અને ખૈરિયતની બધી જ દુઆઓને એકઠી કરી લો છો. તમે કલ્પના કરો કે જો આ શબ્દો સભાનતાપૂર્વક સમજી વિચારીને તમે બોલો તો સામેવાળાની મુલાકાત થતાં દિલના આનંદને વ્યક્ત કરવા માટે અને નિખાલસભાવ અને પ્રેમ, શુભકામના અને વફાદારીની લાગણીઓને દર્શાવવા માટે આના કરતાં સારા શબ્દો બીજાં કયા હોઈ શકે ? અસ્સલામુ અલૈકુમ કહીને તમે સામેવાળા માટે સલામતી અને ખૈરિયતની બધી જ દુઆઓને એકઠી કરી લો છો. અસ્સલામુ અલૈકુમ શબ્દો વડે તમારા ભાઈને આવકારી તમે એમ કહો છો કે તમને એ હસ્તી સલામતી પૂરી પાડે કે જે સલામતીનું અસલ સ્રોત અને સંપૂર્ણપણે સલામતી છે, જેનું નામ જ અસ્સલામ છે. એ જ માણસ સલામતી અને ખૈરિયત પામી શકે કે જેને તે સલામત રાખે અને જેને તે સલામતીથી વંચિત કરી દે તે બંને લોકમાં સલામતીથી વંચિત છે.

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

'અસ્સલામ' અલ્લાહના નામોમાંથી એક નામ છે કે જેને ધરતી ઉપર (ધરતીવાળાઓ માટે) રાખી દીધો છે. તો 'અસ્સલામ'ને આપસમાં ફેલાવો.' (અલઅદબુલમુફરદ)

હ. અબૂ હુરૈરહ રદિ. કહે છે કે નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: 'અલ્લાહે જ્યારે હ. આદમ અ. સ. ને પેદા કર્યા ત્યારે એમને ફરિશ્તાઓના એક જૂથની પાસે મોકલતી વખતે એવો હુકમ આપ્યો કે, જાઓ અને એ બેઠેલાં ફરિશ્તાઓને સલામ કરો અને સલામના જવાબમાં તેઓ જે દુઆ કરે તેને ધ્યાનપૂર્વક સાંભળજો (અને સાચવી રાખજો) કેમ કે આ જ તમારી અને તમારી ઓલાદની દુઆ હશે. આમ, હ. આદમ

સલામના આદાબ

૧. જ્યારે કોઈપણ મુસલમાન ભાઈ સાથે મુલાકાત થાય ત્યારે તેની સાથેના તમારા સંબંધને અને આનંદને વ્યક્ત કરવા માટે 'અસ્સલામુ અલૈકુમ' કહો.

કુઆનિપાકમાં છે:

وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ ۝ (النعام: ૫૪)

'હે નબી ! જ્યારે તમારી પાસે એ લોકો આવે કે જે અમારી આયતો ઉપર ઈમાન ધરાવે છે તો એમને 'અસ્સલામુ અલૈકુમ' કહો. (સૂર: અન્આમ-૫૪)

આ આયતમાં નબી સ. અ. વ. ને ઉદ્દેશીને પરોક્ષ રીતે ઉમ્મતેમુસ્લિમાને આ સૈદ્ધાંતિક તાલીમ આપવામાં આવી છે કે મુસલમાન જ્યારે પણ મુસલમાનને મળે ત્યારે બંને જણા પ્રેમ અને આનંદની લાગણીઓ પરસ્પર વ્યક્ત કરે અને આની ઉત્તમ રીત એ છે કે એકબીજા માટે સલામતી અને ખેરિયતની દુઆ કરો. એક જણ અસ્સલામુઅલૈકુમ કહે તો બીજો જવાબમાં વઅલયકુમઅસ્સલામ કહે. સલામ પરસ્પર પ્રેમ અને સ્નેહ વધારવાનું અને મજબૂત બનાવવાનું સાધન છે.

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

'તમે લોકો જન્મતાં જઈ શકતાં નથી જ્યાં સુધી તમે મોમિન બનતાં નથી અને તમે મોમિન બની શકતાં નથી જ્યાં સુધી તમે એકબીજાને પ્રેમ ન કરો. હું તમને એ ઉપાય શા માટે ન જણાવું કે જેને અપનાવીને તમે આપસમાં એકબીજાને પ્રેમ કરવા લાગો ? આપસમાં સલામને ફેલાવો !' (મિશકાત)

૨. હંમેશાં ઈસ્લામી રીત પ્રમાણે સલામ કરો. બીજા કોઈની સાથે વાત કરતાં હોવ અથવા પત્ર લખતાં હોવ તો હંમેશાં કુઆનિ અને સુન્નતના જણાવેલા આ શબ્દો જ વાપરો. આ ઈસ્લામી રીતને છોડીને સમાજે પ્રચલિત કરેલાં શબ્દો અને શૈલીઓ ન અપનાવો. ઈસ્લામે જણાવેલી સંબોધનની આ શૈલી ખૂબજ સાદી, અર્થસભર અને અસરકારક પણ છે તેમજ સલામતી અને ખેરિયતની સૌથી સર્વગ્રાહી દુઆ પણ. તમે જ્યારે તમારા કોઈ ભાઈને મળતી વખતે અસ્સલામુઅલૈકુમ કહો

તમારી વાત શરૂ ન કરો. જો ક્યારેય એવી જરૂર જણાય કે તમારા માટે તે જ વખતે બોલવું આવશ્યક છે તો બોલી રહેલા માણસની પરવાનગી પહેલાંથી લઈ લો.

૧૭. બેઠકના મુખ્ય મુદ્દાઓ ઉપર ચર્ચા થતી હોય ત્યારે હાજર રહેલાં બધા લોકોની તરફ ધ્યાન આપવું જોઈએ અને ડાબે-જમણે બધે જ ચહેરો ફેરવી ફેરવીને વાત કરવી જોઈએ અને મુક્તપણે અભિપ્રાય વ્યક્ત કરવાની તક આપવી જોઈએ.

૧૮. બેઠક પૂરી થતાં પહેલાં આ દુઆ પઢો અને ત્યારબાદ બેઠક પૂરી થયેલી જાહેર કરો.

اللَّهُمَّ اَقْسِمَ لَنَا مِنْ خَشِيَّتِكَ مَا تَحُولُ بَيْنَنَا وَبَيْنَ مَعْصِيَتِكَ
وَمِنْ طَاعَتِكَ مَا تُبَلِّغُنَا بِهِ جَنَّتِكَ، وَمِنَ الْيَقِينِ مَا تَهْوُونَ بِهِ عَلَيْنَا
مَصَارُ الدُّنْيَا. اللَّهُمَّ مَتِّعْنَا بِاسْمَاعِنَا وَأَبْصَارِنَا وَقُوَّتِنَا مَا أَحْيَيْتَنَا
وَاجْعَلْهُ الْوَارِثَ مِنَّا، وَاجْعَلْ ثَأْرَنَا عَلَى مَنْ ظَلَمْنَا وَانصُرْنَا عَلَى
مَنْ عَادَانَا وَلَا تَجْعَلْ مُصِيبَتَنَا فِي دِينِنَا وَلَا تَجْعَلِ الدُّنْيَا أَكْبَرَ
هَمِّنَا، وَلَا مَبْلَغَ عِلْمِنَا وَلَا تَسْلِطْ عَلَيْنَا مَنْ لَا يَرْحَمُنَا. (ترمذی)

‘હે અલ્લાહ ! તું અમને તારો ડર અને તારી બીક આપ કે જે અમારી અને ગુનાની વચ્ચે આડશ બની જાય અને એ આજ્ઞાકિતપણું આપ કે જે અમને તારી જગત સુધી પહોંચાડી દે, અને અમને એ પાક્કો વિશ્વાસ એનાયત કર કે જેનાથી અમારા માટે દુનિયાના નુકસાનો તુચ્છ બની જાય. હે અલ્લાહ ! તું જ્યાં સુધી અમને જીવાડે અમને અમારી સાંભળવાની, જોવાની શક્તિઓ અને શારીરિક શક્તિઓનો લાભ લેવાની તક આપ અને આ ભલાઈને અમારા પછી પણ કાયમ રાખ અને જે અમારી ઉપર જુલ્મગુજારે તેનાથી અમારો બદલો લે અને જે અમારી સાથે દુશ્મની કરે તેની ઉપર અમને વિજય આપ અને અમને દીનની અજમાયશમાં ન નાખ અને દુનિયાને અમારો સૌથી મોટો ધ્યેય ન બનાવ, ન તો દુનિયાને અમારા જ્ઞાન અને સમજની આખરી હદ બનાવ, ન તો અમારી ઉપર એવા માણસને કાબૂ આપ કે જે અમારી ઉપર દયા ન કરે.’

૮. જો બેઠકમાં બે માણસો એકબીજાની નજીક બેસી ગયાં હોય તો એમની પરવાનગી વિના એમને છૂટાં ન પાડો કેમ કે તેઓ આપસની બેતકલ્લુફી અથવા પ્રેમ અથવા બીજા કોઈ કારણસર નજીક બેઠા હશે અને એમને છૂટાં પાડવાથી એમના દિલ દુભાશે.

૯. બેઠકમાં કોઈ વિશિષ્ટ સ્થાન ઉપર બેસવાનું ટાળો. કોઈના ઘરે જાઓ ત્યારે ત્યાં પણ તેની ખાસ જગ્યા ઉપર બેસવાની કોશિશ ન કરો. હા, જો તે પોતે આગ્રહ કરીને બેસાડે તો બેસવામાં કોઈ હરજ નથી અને બેઠકમાં હંમેશાં શિસ્તપૂર્વક બેસો, પગ પહોળા કરીને કે પગની ઢાંકણી ઉઘાડી રાખીને ન બેસો.

૧૦. તમે એવો પ્રયત્ન ન કરો કે હંમેશાં પ્રમુખની બાજુમાં જ બેસો બલ્કે જ્યાં જગ્યા મળે ત્યાં બેસી જાઓ અને આમ બેઠા પછી આવનારા લોકોને જગ્યા મેળવવામાં તથા બેસવામાં કોઈ અગવડ ન પડે. જ્યારે વધારે લોકો આવી જાય તો થોડા સંકોચાઈને બેસો અને આવનારા લોકોને ઉદાર દિલ રાખીને જગ્યા આપો.

૧૧. બેઠકમાં કોઈની સામે અથવા તેની આસપાસ ઊભા ન રહો. આદર કરવાની આ રીતે ઈસ્લામી સ્વભાવની વિરુદ્ધ છે.

૧૨. બેઠકના બે માણસો અંદરોઅંદર ગુસપુસ વાતો ન કરે. આનાથી બીજા લોકોને એમ પણ લાગે છે કે તેમણે અમને તેમની ગુપ્ત વાતોમાં સામેલ કરવા માટે લાયક ન ગણ્યાં અને એવી ગેરસમજ પણ થાય છે કે કદાચ અમારા વિષે જ કોઈ વાત કરી રહ્યાં છે.

૧૩. બેઠકમાં જે પણ કહેવું હોય તે બેઠકના પ્રમુખની પરવાનગી લઈને કહો અને વાતચીત અને સવાલ-જવાબ કરતી વખતે એવી રીતે ન બોલે કે તમે જ બેઠકના પ્રમુખ દેખાવા લાગો, આ દેખાડો પણ છે અને બેઠકના પ્રમુખ સાથે અન્યાય પણ.

૧૪. એક સમયે એક જ માણસે બોલવું જોઈએ અને દરેકની વાત ધ્યાનપૂર્વક સાંભળવી જોઈએ. તમારી વાત કહેવા માટે એટલી બેચેની ન હોવી જોઈએ કે બધા જ એકી સાથે બોલવા માંડે અને બેઠકમાં ઘોંઘાટ થઈ જાય.

૧૫. બેઠકમાં જે વાતો ગુપ્ત પ્રકારની થઈ હોય તેમને ઠેર ઠેર વર્ણવવી જોઈએ નહીં. બેઠકનો એ હક્ક છે કે તેની ગુપ્તતા જાળવવામાં આવે.

૧૬. બેઠકમાં જે મુદ્દા અંગે વાતચીત થઈ રહી હોય તે અંગે જ્યાં સુધી કંઈપણ નક્કી ન થાય ત્યાં સુધી બીજો મુદ્દો ન ઉઠાવો તેમજ બીજાની વાત કાપીને વચ્ચે

(૨૯)

બેઠકના આદાબ

૧. હંમેશાં સારા લોકોની સોબતમાં બેસવાનો પ્રયત્ન કરો.

૨. બેઠકમાં જે વાતચીત ચાલી રહી હોય તેમાં ભાગ લો. બેઠકની વાતચીતમાં સામેલ ન થવું અને મોઢું ચઢાવીને બેસી રહેવું એ ધમંડની નિશાની છે. બેઠકમાં સહાબીઓ રદિ. જે વાતચીત કરતાં હોય તેમાં નબી સ. અ. વ. પણ સામેલ રહેતાં. બેઠકમાં ઉતરેલું દુઃખી મોઢું રાખીને મરિયલની જેમ ન બેસો. હસતું મોઢું રાખીને ખુશી સાથે બેસો.

૩. એવો પ્રયત્ન કરો કે તમારી કોઈ બેઠક અલ્લાહ અને આબિરતના ઉલ્લેખ વિનાની ન હોય અને જ્યારે તમને એમ લાગે કે લોકો દીની વાતચીતમાં રસ નથી લઈ રહ્યાં તો વાતચીતનો દોર બીજી કોઈ દુન્યવી બાબત તરફ વાળી દો અને પછી જ્યારે યોગ્ય તક જણાય ત્યારે વાતચીતની દિશા ડહાપણપૂર્વક દીની વિષય તરફ વાળવાનો પ્રયાસ કરો.

૪. બેઠકમાં જ્યાં પણ જગ્યા મળે ત્યાં બેસી જાઓ. લોકોને ઓળંગીને કે બધાની વચ્ચે જઈને આગળ જવાનો પ્રયત્ન ન કરો. આમ કરવાથી અગાઉથી આવીને બેઠેલાં લોકોને પણ તકલીફ થાય છે તેમજ આવું કરનારા લોકોમાં પણ પોતાની મોટાપણાની ભાવના તથા ધમંડ પેદા થાય છે.

૫. બેઠકમાં કોઈપણ બેઠેલા માણસને ઊભો કરી તેની જગ્યાએ બેસવાનો પ્રયાસ ન કરો. આ ખૂબજ ખરાબ ટેવ છે. આના લીધે બીજા લોકોના દિલમાં નફરત અને મેલ પેદા થાય છે અને પોતાની જાતને મોટા માનવાનું અને પોતાનું મહત્વ દર્શાવવાની વૃત્તિનું પ્રદર્શન પણ થાય છે.

૬. જો બેઠકમાં લોકો ગોળાકાર બેઠાં હોય તો એમની વચ્ચે ન બેસો. આ ભારે ગેરવર્તન અને હાસ્યાસ્પદ વાત છે. નબી સ. અ. વ. એ આવું કરનારા લોકો ઉપર લાનત કરી છે.

૭. બેઠકમાં બેઠેલાં લોકોમાંથી જો કોઈ માણસ કોઈ જરૂરી કામ માટે ઊઠીને જતો રહે તો તેની જગ્યા ઉપર કબજો ન કરો. તેની જગ્યા ખાલી રાખો. હા, જો એમ ખબર પડે કે એ માણસ હવે પાછો આવવાનો નથી તો પછી તે જગ્યા ઉપર બેસી શકો છો.

તેને કોઈ બિનજરૂરી તકલીફમાં ન મૂકો.

૭. જો તમે યજમાનના ઘરની મહિલાઓ માટે ગેરમહરમ હોવ તો યજમાનની ગેરહાજરીમાં કારણ વિના એમની સાથે વાતચીત ન કરો. એમની અંદરો-અંદરની વાતો કાન દઈને ન સાંભળો અને એવી રીતે રહો કે તમારી વાતચીત અને વર્તનથી એમને કોઈ પરેશાની પણ ન થાય અને ક્યારેય બેપર્દગી પણ થાય નહીં.

૮. અને જો કોઈ કારણસર તમે યજમાનની સાથે જમવા માગતા ન હોવ અથવા રોજો રાખેલો હોય તો ખૂબજ સારી રીતે દિલગીરી વ્યક્ત કરો અને યજમાન માટે ખૈર-વબરકતની દુઆ માગો.

જ્યારે ૬. ઈબ્રાહીમ અ.સ. એ આવનારા આદરણીય મહેમાનોની સામે ખાસ વ્યવસ્થા કરીને જમવાનું પીરસ્યું અને તેઓ હાથ પાછો જ ખેંચતા રહ્યાં ત્યારે ઈબ્રાહીમ અ.સ. એ એમને આગ્રહ કર્યો. 'તમે ખાતાં કેમ નથી?' જવાબમાં ફરિશ્તાઓએ આપને સાંત્વન આપતા કહ્યું કે, 'તમે ખરાબ નહીં લગાડતાં, હકીકતમાં અમે ખાઈ શકતાં નથી, અમે તો ફક્ત તમને એક સુપુત્રના જન્મની ખુશખબર આપવા આવ્યા છીએ.'

૯. જ્યારે કોઈને ત્યાં જમવા જાઓ ત્યારે જમી લીધા પછી યજમાન માટે બહોળી રોજી, ખૈર-વ-બરકત તથા માફી અને કૃપાની દુઆ કરો. ૬. અબૂ હસીમ બિન તૈહાન રદિ. એ નબી સ. અ. વ. તથા આપના સહાબીઓને જમવા બોલાવ્યાં. જ્યારે આ લોકો જમીને પરવારી ગયાં ત્યારે નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: 'તમારા ભાઈને બદલો આપો!' સહાબીઓ રિઝ. એ પૂછ્યું: 'બદલો આપીએ? હે રસૂલુલ્લાહ! ફરમાવ્યું: 'જ્યારે કોઈ તેના ભાઈને ત્યાં જાય અને ત્યાં જમે તો તેના માટે ખૈર-વ-બરકતની દુઆ કરે. આ તેનો બદલો છે.' (અબૂદાઝિદ)

નબી સ. અ. વ. એ બે વખત ૬. સઅદ બિન ઉબાદા રદિ. ના ઘરે ગયાં. ૬. સઅદ રદિ. એ રોટલી અને જેતુન પીરસ્યાં. નબી સ. અ. વ. એ ખાધું અને પછી આ દુઆ કરી.

أَفْطَرَ عِنْدَكُمْ الصَّائِمُونَ وَأَكَلَ طَعَامَكُمْ الْأَبْرَارُ وَصَلَّتْ

عَلَيْكُمْ الْمَلَائِكَةُ. (બ્રહ્મા)

'તમારા ઘરે રોજાદારો રોજા ઈફતારી કરે, નેક લોકો તમારા ઘરે જમે અને ફરિશ્તા તમારા માટે કૃપા અને માફીની દુઆ કરે.'

(૨૮)

મહેમાન થવાના આદાબ

૧. કોઈને ત્યાં મહેમાન બનીને જાઓ તો પોતાની હેસિયત મુજબ યજમાન અથવા બાળકો માટે કંઈને કંઈ ભેટ જરૂર લઈ જાઓ અને ભેટની પસંદગી કરવામાં યજમાનના શોખ અને પસંદગીનો ખ્યાલ રાખો. ભેટ-સોગાદોની આપ-લે કરવાથી પરસ્પર પ્રેમ અને સંબંધોની લાગણીઓનો વિકાસ થાય છે અને ભેટ આપનારાના દિલમાં મોકળાશ પેદા થાય છે.

૨. જેના ઘરે પણ મહેમાન બનીને જાઓ ત્યારે એવો પ્રયત્ન કરો કે ત્રણ દિવસ કરતાં વધારે ન રોકાઓ સિવાય કે ખાસ સંજોગો હોય અને યજમાન ખૂબ જ આગ્રહ કરે. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘મહેમાન માટે યજમાનના ઘરે એટલું રોકાવાનું વાજબી નથી કે તેને પરેશાનીમાં મૂકી દે.’ (અલઅદબુલમુફરદ)

અને સહીમુસ્લિમમાં લખ્યું છે કે, ‘મુસલમાન તેના ભાઈને ત્યાં એટલો ન રોકાય કે તેને ગુનેગાર બનાવી દે, આ તેના માટે વાજબી નથી.’ લોકોએ કહ્યું કે હે અલ્લાહના રસૂલ ! ગુનેગાર કેવી રીતે કરશે ? તો ફરમાવ્યું: ‘તે તેને ત્યાં એટલો ન રોકાય કે યજમાનની પાસે મિજબાની માટે કંઈ રહે જ નહીં.’

૩. હંમેશાં બીજાના મહેમાન જ ન બનો. બીજા લોકોને પણ તમારે ત્યાં આવવા માટે નિમંત્રો અને દિલ ખોલીને આગતા-સ્વાગતા કરો.

૪. મહેમાન તરીકે જાઓ ત્યારે ઋતુ પ્રમાણે જરૂરી ચીજવસ્તુઓ અને બિસ્તરો વિગેરે લઈને જાઓ. ઠંડીની ઋતુમાં ખાસ યાદ રાખીને બિસ્તરા વિના હરગિજ ન જાઓ નહીં તો યજમાનને અસહ્ય તકલીફ થશે અને એ વસ્તુ જરાપણ વાજબી ન ગણાય કે મહેમાન યજમાન માટે મુસીબત બની જાય.

૫. યજમાનના કામકાજ અને જવાબદારીઓનું પણ ખ્યાલ રાખો અને એવી રીતે બધું ગોઠવો કે તમારા કારણે યજમાનની પ્રવૃત્તિઓ અને કામકાજ ઉપર અસર ન પડે તેમજ જવાબદારીઓમાં ખલેલ ન પડે.

૬. યજમાન પાસે જાતજાતની માગણીઓ ન કરો. તે તમારી આગતા-સ્વાગતા અને ખુશી માટે જાતે જ જે વ્યવસ્થા કરે તેના માટે યજમાનનો આભાર માનો અને

આમ, મહેમાને પેટ ભરીને ખાધું અને ઘરના માણસોએ આખી રાત ભૂખ્યા રહીને કાઢી. સવારે જ્યારે આ સહાબી રદિ. નબી સ.અ.વ.ની પાસે ગયાં તો નબી સ.અ.વ.એ જોતાં જ કહ્યું કે, 'તમે બંનેએ ગઈકાલે રાત્રે તમારા મહેમાનની સાથે જે સુંદર વ્યવહાર કર્યો તે અલ્લાહને ખૂબજ ગમ્યો.' (બુખારી, મુસ્લિમ)

૧૪. જો તમારા મહેમાને કોઈ વખત કોઈ પ્રસંગે તમારી સાથે ગેરવર્તન કર્યું હોય તો પણ તમે તેની સાથે ખૂબજ વિશાળ દિલ રાખીને ખૂબજ સમજદારી સાથે અને ઉદારતાપૂર્વક વ્યવહાર કરો.

૬. અબુલ અહ્વસ જશ્મી રદિ. એમના પિતા વિષે લખે છે કે એક વખત તેમણે નબી સ.અ.વ.ને પૂછ્યું, 'જો કોઈની પાસેથી હું પસાર થાઉં અને તે મારી મહેમાનદારી અને જિયાફતનો હક્ક અદા ન કરે તેમજ ત્યારબાદ થોડા દિવસો બાદ તે મારા ઘર પાસેથી પસાર થાય તો શું હું તેની મહેમાનદારીનો હક્ક અદા કરું કે પછી તેની (બેશરમી અને બેપરવાઈ)નો બદલો તેને ચખાડું?' નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: 'નહીં, બલ્કે તમે કોઈપણ સંજોગોમાં તેની મહેમાનદારીનો હક્ક અદા કરો.' (મિશકાત)

૧૫. મહેમાન પાસે તમારા માટે ખૈર-વ-બરકતની દુઆ કરવા માટે કહો. ખાસ કરીને જો મહેમાન નેક અને દીનદાર અને ફઝીલતવાળો હોય. હ.અબ્દુલ્લાહ બિન બસર રદિ. કહે છે કે નબી સ.અ.વ. મારા પિતાને ત્યાં મહેમાન બનીને રોકાયાં. અમે આપની સામે હરીસા મૂક્યો. આપ સ.અ.વ.એ થોડુંક ખાધું. પછી અમે ખજૂરો મૂકી. નબી સ.અ.વ. ખજૂરો ખાતા હતાં અને ઠણિયા શહાદતની આંગળી અને વચ્ચેની આંગળીમાં પકડીને ફેંકતા જતા હતાં. પછી પીવા માટે કંઈક આપ્યું તો આપ સ.અ.વ.એ પીધું અને આપની જમણી તરફ બેઠેલા માણસ તરફ આગળ વધારી દીધું. જ્યારે આપ સ.અ.વ. જવા માંડયાં ત્યારે મારા પિતાએ આપની સવારીની લગામ જાલી લીધી અને અરજ કરી કે અમારા માટે દુઆ કરો. અને નબી સ.અ.વ.એ દુઆ કરી.

اللَّهُمَّ بَارِكْ لَهُمْ فِيمَا رَزَقْتَهُمْ وَاعْفِرْ لَهُمْ وَارْحَمْهُمْ. (ટી)

'હે અલ્લાહ, તેં એમને જે રોજ આપી છે તેમાં બરકત આપ, એમને માફી આપ અને એમની ઉપર દયા કર.' (તિર્મિઝી)

ઉપર પહોંચી જાઓ અને પછી મહેમાનના હાથ ધોવડાવો. ઈમામ માલિક રહે. એ જ્યારે આવું કર્યું ત્યારે ઈમામ શાફઈ રહે. આનું કારણ પૂછ્યું તો બોલ્યાં: ખાતા પહેલાં યજમાને પહેલાં હાથ ધોવાં જોઈએ અને ભાણા ઉપર પહોંચીને મહેમાનને આવકાર આપવા માટે તૈયાર થઈ જવું જોઈએ અને ખાધા પછી મહેમાનોના હાથ ધોવડાવવાં જોઈએ તેમજ બધાની પછી યજમાને હાથ ધોવાં જોઈએ. બની શકે કે ઊઠતાં ઊઠતાં બીજો કોઈ આવી જાય.

૧૨. ભાણામાં ખાવા-પીવાની વસ્તુઓ તથા વાસણો વગેરે મહેમાનોની સંખ્યાં કરતા થોડાં વધારે રાખો બની શકે કે ખાતાં હોઈએ ત્યારે કોઈ બીજો કોઈ માણસ આવી જાય અને પછી એમના માટે વ્યવસ્થા કરવા માટે દોડવું પડે અને જો વાસણો અને સામગ્રી પહેલાંથી હાજર હોય તો આવનાર માણસ પણ શરમના બદલે આનંદ અને માન અનુભવશે.

૧૩. મહેમાનના માટે ત્યાગભાવના રાખો. પોતે તકલીફ વેઠીને તેને આરામ પહોંચાડો.

એક વખતે નબી સ. અ. વ. પાસે એક માણસ આવ્યો અને બોલ્યો કે, હુઝૂર, હું ભૂખના માર્યો બેચેન છું. નબી સ. અ. વ. એ આપના કોઈ પત્નીને ઘરે કહેવડાવ્યું કે ખાવા માટે જે હોય તે મોકલી આપો.

જવાબ આવ્યો કે, અલ્લાહના સોગંદ કે જેણે આપને પયગમ્બર બનાવીને મોકલ્યાં છે, અહીં તો પાણી સિવાય બીજું કંઈ નથી. પછી નબી સ. અ. વ. એ બીજી પત્નીને ત્યાં કહેવડાવ્યું, ત્યાંથી પણ આ જ જવાબ આવ્યો. છેવટે નબી સ. અ. વ. એ એક એક કરીને બધી જ પત્નીઓના ઘરે કહેવડાવ્યું અને બધાને ત્યાંથી આવો જ જવાબ આવ્યો. હવે નબી સ. અ. વ. સહાબીઓ રદિ. તરફ વળ્યાં અને ફરમાવ્યું: આજ રાતના માટે આ મહેમાનને કોણ કબૂલ કરે છે ? એક અન્સારી સહાબી રદિ. એ કહ્યું: હે રસૂલુલ્લાહ સ. અ. વ., હું કબૂલ કરું છું.

એ અન્સારી મહેમાનને તેમના ઘરે લઈ ગયાં અને ઘરે જઈને પત્નીને જણાવ્યું: 'મારી સાથે આ રસૂલુલ્લાહ સ. અ. વ. ના મહેમાન હાજર છે. એમની આગતા-સ્વાગતા કરો ! પત્નીએ કહ્યું: મારી પાસે તો માત્ર બાળકોને લાયક ખાવાનું છે.' સહાબી રદિ. એ કહ્યું: 'બાળકોને કોઈ રીતે પટાવીને સૂવડાવી દો અને જ્યારે મહેમાનની સામે ખાવાનું મૂકો ત્યારે કોઈ બહાનું કરીને દીવો ઓલવી નાખજો અને ભાણામાં મહેમાન સાથે બેસી જજો કે જેથી તેને એમ લાગે કે આપણે પણ જમવામાં સાથે છીએ.'

લૂતે કહ્યું : ‘ભાઈઓ, આ મારા મહેમાનો છે, મને બદનામ ન કરો, અલ્લાહથી ડરો અને મને બેઆબરૂ કરવાથી દૂર રહો.’ (અલ-હિજ : ૬૮, ૬૯)

૮. ત્રણ દિવસ સુધી ખૂબ ઉમળકા અને પ્રેમથી મહેમાનદારીના તકાદા પૂરા કરો. ત્રણ દિવસ સુધી મહેમાનદારી ભોગવવી મહેમાનનો હક્ક છે અને આ હક્ક અદા કરવામાં દરેક મુસલમાને બહુ જ ઉદાર થવું જોઈએ. પહેલો દિવસ ખાસ મહેમાનદારીનો છે તેથી પહેલા દિવસે મહેમાનદારીની પૂરેપૂરી વ્યવસ્થા કરો. પછીના બે દિવસોમાં જો અસાધારણ વ્યવસ્થા ન કરી શકો તો તેમાં કોઈ હરજ નથી. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

وَالضِّيَافَةُ ثَلَاثَةٌ أَيَّامٌ فَمَا بَعْدَ ذَلِكَ فَهُوَ لَكَ صَدَقَةٌ (بخاری، مسلم)

‘અને મહેમાનદારી ત્રણ દિવસ સુધી છે ત્યાર પછી યજમાન જે કરશે તે તેના માટે સદકો હશે.’

૯. મહેમાનની સેવાને પોતાની નૈતિક ફરજ સમજો અને મહેમાનને નોકરો અથવા બાળકોના હવાલે છોડી દેવાને બદલે જાતે તેની સેવા અને આરામ માટે ઊભા રહો. નબી સ. અ. વ. આદરણીય મહેમાનોની મહેમાનદારી જાતે કરતાં હતાં. હ. ઈમામ શાફઈ રહે. જ્યારે ઈમામ માલિક રહે. ને ત્યાં જઈ મહેમાન તરીકે રોકાયાં ત્યારે ઈમામ માલિક રહ. એ ખૂબજ માનપાન સાથે એમને એક ઓરડામાં સૂવડાવ્યાં. સવારે ઈમામ સફઈ રહે. એ સાંભળ્યું કે કોઈએ દરવાજો ખખડાવ્યો અને ખૂબજ સ્નેહ સાથે સાદ દીધો કે, તમારી ઉપર અલ્લાહ તેની રહેમત ઉતારે, નમાઝનો સમય થઈ ગયો છે.’

ઈમામ શાફઈ રહે. તરત જ ઊભા થઈ ગયાં અને જોયું તો ઈમામ માલિક રહે. હાથમાં પાણીનો ભરેલો લોટો લઈને ઊભાં છે. ઈમામ શાફઈ રહે. ને થોડી શરમ લાગી. ઈમામ માલિક રહે. સમજી ગયાં અને ખૂબ પ્રેમથી બોલ્યાં કે, ‘ભાઈ, તમે કંઈ વિચાર ન કરો. મહેમાનની સેવા તો કરવી જ જોઈએ.’

૧૦. મહેમાનને ઉતારો આપ્યા પછી જાજરૂ બતાવી દો. પાણીનો લોટો આપી દો, કિબ્લાની દિશા બતાવી દો. નમાઝની જગ્યા તેમજ મુસલ્લો વિગેરે આપી દો. ઈમામ શાફઈ રહે. ને ઈમામ માલિક રહે. ના નોકરે એક ઓરડામાં ઉતારો આપ્યો પછી કહ્યું, ‘હઝરત, કિબ્લાની દિશા આ તરફ છે. પાણીનું વાસણ અહીં મૂક્યું છે, જાજરૂ આ તરફ છે.’

૧૧. ખાવા માટે જ્યારે હાથ ધોવડાવો ત્યારે પહેલાં તમે હાથ ધોઈને ભાણા

પહેલા રાત-દિવસે મહેમાનની થવી જોઈએ અને જેવી રીતે ઈનામ મેળવનાર આનંદ અને ખુશીની લાગણીઓથી વિભોર થઈને ઈનામ આપનારની લાગણીઓની કદર કરે છે અને પોતાનો હક્ક સમજીને ઈનામ મેળવી લે છે બરાબર આ જ કેફિયતનું પ્રદર્શન પહેલા રાત-દિવસમાં મહેમાને પણ કરવું જોઈએ અને કોઈપણ ખચકાટ વિના પોતાનો હક્ક માનીને ખુશી અને નિકટતાની લાગણીઓ સાથે યજમાનની મહેમાનદારી સ્વીકારવી જોઈએ.

૪. મહેમાન આવે કે તરત જ તેની માનવીય જરૂરિયાતોનો ખ્યાલ કરો. કુદરતી હાજત માટે પૂછો. હાથ-મ્હોં ધોવાની વ્યવસ્થા કરો. જરૂરી હોય તો ન્હાવાની વ્યવસ્થા પણ કરો. ખાવા-પીવાનો સમય ન હોય તો પણ પૂછી લો અને એટલી સારી રીતે પૂછો કે મહેમાન તકલ્લુફના કારણે ના ન પાડે. જે ઓરડામાં સૂવા-બેસવા તેમજ રોકાવાની વ્યવસ્થા કરવાના હોવ મહેમાનને તે ઓરડો બતાવી દો.

૫. મહેમાનની સામે ને સામે જ ધરણો કર્યો હોય તેમ બેસી ન રહો અને એવી રીતે રાતે મોડે સુધી મહેમાનને હેરાન ન કરો છે કે જેથી મહેમાનને આરામ કરવાનો સમય ન મળે અને તેને પરેશાની થાય. હ. ઈબ્રાહીમ અ. સ. પાસે જ્યારે મહેમાન આવ્યાં ત્યારે એમના ખાવા-પીવાની વ્યવસ્થા કરવા માટે મહેમાનોથી થોડા સમય માટે અલગ થઈ ગયાં.

૬. મહેમાનોને ભોજન કરાવવા બદલ આનંદ અનુભવો. કંજૂસાઈ, મનદુઃખ અને કંટાળો ન અનુભવો. મહેમાન જહેમત નહીં પણ રહેમત છે અને બરકતોનું કારણ છે. અને અલ્લાહ જેને તમારે ત્યાં મોકલે છે તેની રોજી પણ ઉતારી દે છે. તે ભાણામાંથી તમારા નસીબનું ખાતો નથી બલ્કે તેની કિસ્મતનું ખાય છે અને તમારા માન અને મરતબામાં વૃદ્ધિનું કારણ બને છે.

૭. મહેમાનની આબરૂનો ખ્યાલ રાખો અને તેની ઈજજત-આબરૂને તમારી ઈજજત-આબરૂ સમજો. તમારા મહેમાનની ઈજજત ઉપર કોઈ હુમલો કરે તો તેને તમારી ઈજજત-આબરૂની સામે પડકાર સમજો.

કુર્આનમાં છે કે જ્યારે લૂત અ. સ. ના મહેમાનો ઉપર નગરના લોકોએ ખરાબ નિયત સાથે હુમલો કર્યો ત્યારે તેઓ બચાવ કરવા માટે ઊભા થઈ ગયાં અને બોલ્યાં, 'આ લોકો મારા મહેમાન છે, એમની સાથે ગેરવર્તન કરીને મને બદનામ ન કરો, એમની બદનામી મારી બદનામી છે.'

قَالَ إِنَّ هَؤُلَاءِ ضَيْفِي فَلَا تَفْضَحُونِ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تَخْزُونِ ۖ (الحجر: ٦٨-٦٩)

કે જ્યારે તેઓ એમની પાસે આવ્યાં તો આવતાં જ સલામ કર્યો. ઈબ્રાહીમ અ. સ. એ જવાબમાં સલામ કર્યો.' (અઝઝારિયાત-૨૪, ૨૫)

૩. દિલ ખોલીને મહેમાનની આગતા-સ્વાગતા કરો અને જે સારામાં સારું ઉપલબ્ધ હોય તે મહેમાનની સામે તરત જ મૂકી દો. જ્યારે હ. ઈબ્રાહીમ અ. સ. ના મહેમાન આવ્યાં ત્યારે તરત જ તેઓ તેમની ખાવા-પીવાની વ્યવસ્થા કરવામાં લાગી ગયાં અને જે હષ્ટપૃષ્ટ વાછરડું એમની પાસે હતું તેનું જ માંસ શેકીને મહેમાનોની સામે મૂકી દીધું.

કુર્આનપાકમાં છે.

فَرَاغَ إِلَىٰ أَهْلِهِ فَجَاءَ بِعَجَلٍ سَمِينٍ ۝ فَقَرَّبَهُ إِلَيْهِمْ

(الارباب: ૨૧: ૧૨)

‘પછી જલદીથી ઘરમાં જઈને એક હષ્ટપૃષ્ટ વાછરડું (ઝબેહ કરીને શેકીને) લાવ્યાં અને મહેમાનોની સામે મૂક્યું.’

‘ફઝાગા ઈલા અહલિહી’નો એક અર્થ એવો પણ છે કે તે સુપચાપ ઘરમાં મહેમાનોની આગતાસ્વાગતા કરવાની વ્યવસ્થા કરવા માટે જતા રહ્યાં, કેમ કે મહેમાનોને દેખાડીને તેમજ જણાવીને એમના ખાવા-પીવાની અને મહેમાનદારી માટે દોડાદોડ કરીએ તો તેઓ શરમ અનુભવે અને યજમાનની તક્લીફના લીધે તેઓ ના પાડી દેશે અને એમના કારણે યજમાનને બહુ તક્લીફ ઉઠાવવી પડે તેવું તેઓ પસંદ નહીં કરે અને પછી યજમાન પાસે યોગ્ય રીતે સ્વાગત કરવાનો કોઈ મોકો રહેશે નહીં.

નબી સ. અ. વ. એ મહેમાનોની આગતાસ્વાગતા માટે જે રીતે પ્રોત્સાહિત કર્યા છે તેનો ચિતાર આપતાં અબૂ શરૈહ રહે. કહે છે:

‘મારી આ બે આંખોએ જોયું અને આ બે કાનોએ સાંભળ્યું કે નબી સ. અ. વ. આ પ્રમાણે શીખ આપી રહ્યા હતાં: જે લોકો અલ્લાહ અને અંતિમ દિવસ ઉપર શ્રદ્ધા ધરાવે છે, એમણે એમના મહેમાનોની આગતા-સ્વાગતા કરવી જોઈએ. મહેમાનના ઈનામનો મોકો પહેલી રાત અને દિવસ છે.’ (બુખારી, મુસ્લિમ)

પહેલાં રાત-દિવસની મહેમાનદારીને ઈનામ સાથે સરખાવવાનો અર્થ એ છે કે જેવી રીતે ઈનામ આપનાર અત્યંત ખુશી સાથે દિલથી અને પ્રેમની ઊંડી લાગણી સાથે ઈનામ આપતી વખતે રૂહાની આનંદ અનુભવે છે, બરાબર આવી હાલત

(૨૭)

મહેમાનદારીના આદાબ

૧. મહેમાનના આગમન બદલ ખુશી અને પ્રેમ વ્યક્ત કરો અને ખૂબજ ખુશી સાથે, મોટું દિલ રાખીને તથા માન-સન્માન સાથે એમને આવકારો. સંકુચિત મન, અવગણના અને ઠંડા આવકાર તથા અણગમો હરગિજ ન દાખવો.

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘જે લોકો અલ્લાહ અને કયામતના દિવસ ઉપર ઈમાન ધરાવે છે તેમણે પોતાના મહેમાનોની આગતા-સ્વાગતા કરવી જોઈએ.’ (બુખારી, મુસ્લિમ)

આગતા-સ્વાગતા કરવામાં એ તમામ બાબતોનો સમાવેશ થાય છે કે જે મહેમાનના આદર, સગવડ અને આરામ, શાંતિ અને આનંદ તેમજ તેમની ભાવનાઓના સંતોષ માટે હોય. હસતા મોઢે અને શિષ્ટાચાર સાથે વર્તન કરવું, રમૂજી વાતો વડે મનોરંજન કરવું, માનપાન સાથે બેસવા-સૂવાની વ્યવસ્થા કરવી, તમારા આબરુદાર મિત્રો સાથે પરિચય કરાવવો અને મુલાકાત ગોઠવવી, તેની જરૂરિયાતોનો ખ્યાલ રાખવો, ખૂબજ દિલથી ઉદારતાપૂર્વક ખાનપાનની વ્યવસ્થા કરવી તથા જાતે જ તેની આગતાસ્વાગતામાં જોડાવવું, આ બધી જ વાતોનો ‘ઈકરામે ઝૈફ’ એટલે કે મહેમાનના સન્માનમાં સમાવેશ થાય છે.

● નબી સ. અ. વ. પાસે જ્યારે કોઈ આદરણીય મહેમાન આવતાં ત્યારે આપ જાતે એમની મહેમાનદારી કરતાં.

● જ્યારે નબી સ. અ. વ. મહેમાનને પોતાના દસ્તરખાન પર જમાડતાં ત્યારે વારંવાર આઝહ કરતાં કે, ખાઓ, ખાઓ. જ્યારે મહેમાન ધરાઈ જાય અને ના પાડવા લાગે ત્યારે આપ આઝહ કરવાનું બંધ કરતાં.

૨. મહેમાનના આગમન વખતે સૌથી પહેલા તેની સાથે સલામ-દુઆ કરો અને ખૈર-ખબર પૂછો. કુઆનિપાકમાં છે.

هَلْ أَتَكَ حَدِيثُ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ الْمُكْرَمِينَ إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ

فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ ۝ (الزاريات: ۲۴: ۲۵)

‘શું આપને ઈબ્રાહીમ અ. સ. ના આદરણીય મહેમાનોની શીખ પણ પહોંચી છે

દુઆ કરે છે ત્યારે ફરિશ્તો આમીન કહે છે અને બોલે છે કે તારા માટે પણ એ જ છે જે તું તારા ભાઈ માટે માગી રહ્યો છે. (સહીહ મુસ્લિમ)

તમારી નિખાલસતાભરી દુઆઓમાં અલ્લાહ પાસે એવી માગણી કરતાં રહો કે, 'હે ખુદા, અમારા દિલોને દુશ્મની અને મેલથી શુદ્ધ કરી દે, અને અમારા દિલોને નિખાલસતા અને પ્રેમ વડે જોડી દે અને અમારા સંબંધોને એકબીજા સાથેની એકતા અને સ્નેહ વડે સુખદ બનાવી દે.'

કુર્આનની આ દુઆ પણ પઢતા રહો :

رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي
 قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ ۝ (المشر)

'હે પરવરદિગાર અમને અને અમારા એ ભાઈઓને માફી આપી દે જે ઈમાનમાં અમારી પહેલાં થઈ ગયાં છે અને અમારા દિલોમાં એકબીજાની વિરુદ્ધ દુશ્મનાવટ અને મેલ ન રહેવા દે. હે અમારા માલિક. તું ઘણો જ મહેરબાન અને ખૂબજ દયા કરનાર છે.'

‘તમે તમારા ઘરોમાં તમારી પાછળ કોને કોને છોડીને આવ્યાં છો?’ અમે ઘરની હાલત જણાવી તો નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: ‘જાઓ, પોતપોતાના બાળબચ્ચાં પાસે પાછા જાઓ અને એમની સાથે રહીને એમને પણ એ બધું શીખવાડો જે તમે શીખ્યું છે અને એમને ભલાઈનાં કામો કરવાની શીખ આપો અને જે તે નમાઝ જે તે વખતે અદા કરો, અને જ્યારે નમાઝનો સમય થઈ જાય તો તમારામાંથી એક જણ અઝાન આપી દે અને તમારામાંથી જે કોઈ ઈલ્મ અને અખ્લાકમાં આગળ હોય તે નમાઝ પઢાવે.’ (બુખારી)

● હ. મુઆવિયા બિન હકમ સુલમી રદિ. એમનો કિસ્સો સંભળાવે છે કે, ‘હું નબી સ.અ.વ.ની સાથે નમાઝ અદા કરી રહ્યો હતો કે એટલામાં એક માણસને છીંક આવી. નમાઝ પઢતાં પઢતાં જ મારા મોઢેથી ‘યરહમુકલ્લાહ’ નીકળી ગયું તો લોકો મને નારાજ થઈને જોવા માંડ્યાં. મેં કહ્યું કે, ‘અલ્લાહ તમને સલામત રાખે, મને કેમ જોઈ રહ્યાં છો?’ પછી મેં જોયું કે તેઓ મને ચુપ રહેવા માટે કહી રહ્યાં હતાં. હું ચુપ થઈ ગયો. જ્યારે નબી સ.અ.વ. નમાઝ પૂરી કરી રહ્યાં—કુર્આન થાય મારા માતા-પિતા આપની ઉપર! મેં નબી સ.અ.વ. કરતાં વધુ સારી તાલીમ અને કેળવણી આપનાર ન તો પહેલાં જોયાં ન તો પાછળથી! નબી સ.અ.વ.એ ન તો મને ઠપકો આપ્યો ન તો માર્યો અને તો બોલ્યાં જ. ફક્ત આટલું કહ્યું, ‘આ નમાઝ છે. નમાઝમાં વાતચીત કરવી બરાબર નથી. નમાઝ તો અલ્લાહની પાકીનું વર્ણન કરવાનું, તેની મોટાઈ વર્ણવવાનું અને કુર્આન પઢવાનું નામ છે.’ (મુસ્લિમ)

૨૧. દુઆ કરવાનું ખાસ યાદ રાખો. તમે પણ મિત્રો માટે દુઆ કરો અને એમને પણ દુઆ કરવાની વિનંતી કરો. દુઆ મિત્રોની સામે પણ કરો અને એ તેઓ હાજર ન હોય ત્યારે પણ. તેમની ગેરહાજરીમાં મિત્રોનો ખ્યાલ રાખીને તેમજ એમનું નામ લઈને પણ દુઆ કરો. હ.ઉમર રદિ. કહે છે કે, ‘મેં નબી સ.અ.વ. પાસે ઉમરાહ કરવાની પરવાનગી માગી. નબી સ.અ.વ.એ પરવાનગી આપતાં ફરમાવ્યું: ‘હે મારા ભાઈ! તમારી દુઆઓમાં અમને ન ભૂલતાં.’ હ.ઉમર રદિ. કહે છે કે, મને આ વાતથી એટલો આનંદ થયો કે જો આના બદલામાં મને આખી દુનિયા પણ મળી જાત તો એટલો આનંદ ન થાત!’

નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું છે કે જ્યારે કોઈ એક વ્યક્તિ મુસલમાન માટે તેની ગેરહાજરીમાં દુઆ કરે છે ત્યારે અલ્લાહ તેને કબૂલ ફરમાવે છે અને દુઆ કરનારના સિરહાને એક ફરિશ્તો હાજર રહે છે અને જ્યારે તે માણસ તેના ભાઈ માટે સારી

સુંદર માણસ પણ હતાં. પરંતુ નબી સ.અ.વ.ના બહોળા અપ્લાકી વ્યાપ, ઉચ્ચ ચારિત્ર્ય અને વિચારવા તથા અમલ કરવાની ખૂબી એવી કમાલની હતી કે આ બધા જ લોકો નબી સ.અ.વ. માટે પણ અનુપમ પ્રેમ ધરાવતા હતાં અને નબી સ.અ.વ. પણ એમની એટલી હદે કદર અને ઈજ્જત કરતા હતાં કે દરેક જણ એમ માનતો હતો કે કદાચ નબી સ.અ.વ. સૌથી વધારે મને જ ચાહે છે. અને આ જ અપ્લાકની વિશાળતા અને વિચાર અને અમલની ખૂબી તથા અસાધારણ બલિદાનની ભાવનાના લીધે નબી સ.અ.વ.એ સહાબીઓનું એક એવું આદર્શ જૂથ તૈયાર કર્યું કે જેમાં સ્વભાવ અને પ્રકૃતિઓમાં પરસ્પર ભેદ છતાં એમની વચ્ચે અનુપમ એકતા, અસાધારણ દોસ્તી અને ઈર્ષ્યા આવે એવો પ્રેમ અને લગાવ હતો કે માનવ ઈતિહાસ તેના આ પાનાંને યોગ્ય રીતે જ પોતાના સમયગાળાની ઉપલબ્ધિ માને છે.

તમારી મિત્રતાઓ હકીકતમાં ત્યારે જ સફળ અને ટકાઉ બની શકે કે જ્યારે તમે સામૂહિક અપ્લાકની બાબતમાં ડહાપણભરી લચક અને અસાધારણ ધીરજ અને સહનશીલતા પેદા કરો અને મિત્રાચારીમાં સહનશીલતા, દરગુજર, ઉદારતાભર્યો વ્યવહાર, લાગણીઓનું બલિદાન, પરસ્પર એકબીજાને છૂટછાટ આપવી, નરમ અને વિનમ્રતાભર્યો વ્યવહાર કરવો, એકબીજાની લાગણીઓને માન-આદર આપવો તેમજ શુભકામનાનો બને તેટલી હદે ખ્યાલ રાખો. નબી સ.અ.વ.ના કેટલાક ઉદાહરણો ઉપરથી શીખો કે આપ કેવી રીતે સમજદારી, ઉદારવૃત્તિ, સહનશીલતા અને વિનમ્રતા તેમજ લોકો પ્રત્યે સારો વ્યવહાર રાખીને એમની સ્વાભાવિક જરૂરતો, લાગણીઓ અને કમજોરીઓનો ખ્યાલ રાખતા હતાં.

● હું નમાઝ માટે આવું છું અને મારું મન કરે છે કે લાંબી નમાઝ પઢાવું, પણ પછી કોઈ નાના બાળકના રડવાનો અવાજ કાનમાં આવે છે ત્યારે હું નમાઝ ટૂંકાવી દઉં છું કેમ કે મારાથી એ વાત સહન થતી નથી કે હું નમાઝને લાંબી કરીને બાળકની માતાને મુશ્કેલીમાં નાખું.' (બુખારી)

● હ.માલિક બિન અલહવૈરિસ રદિ. કહે છે કે 'અમે કેટલાક સરખેસરખી ઉંમરના યુવાનો દીનનું જ્ઞાન મેળવવા માટે નબી સ.અ.વ.ની પાસે પહોંચ્યાં. અમે વીસ દિવસ આપને ત્યાં રોકાયાં. નબી સ.અ.વ. ખૂબજ દયાભાવ અને નરમી સાથે વર્તતા હતાં. (જ્યારે આપને ત્યાં રહેતાં રહેતાં અમને વીસ દિવસ થઈ ગયાં તો) નબી સ.અ.વ.ને લાગ્યું કે અમે ઘરે જવા માટે ઉત્સુક છીએ. તો અમને પૂછ્યું:

આવો વિચાર છે અને આ આપનું એક રહસ્ય હતું જે હું જાહેર કરવા માગતો ન હતો. જો નબી સ. અ. વ. અ. એ હ. હફસા રદિ. ની વાત ન કરી હોત તો હું જરૂર કબૂલ કરી લેત.' (બુખારી)

હ. અનસ રદિ. એક દિવસે છોકરાંઓ સાથે રમી રહ્યા હતાં કે નબી સ. અ. વ. આવ્યા અને અમને સલામ કર્યો. પછી પોતાની એક જરૂરત બતાવીને મને મોકલ્યાં. મને એ કામ કરવામાં વાર લાગી. કામ પૂરું થયા પછી જ્યારે હું ઘરે ગયો ત્યારે માએ પૂછ્યું કે આટલી વાર ક્યાં લગાડી ? મેં કહ્યું : 'નબી સ. અ. વ. એ એમની એક જરૂરત માટે મોકલ્યો હતો.' બોલ્યાં : 'કઈ જરૂરત હતી ?' મેં કહ્યું, 'એ ગુપ્ત વાત છે.' માએ કહ્યું જુઓ, રસૂલુલ્લાહ સ. અ. વ. ની ગુપ્ત વાત કોઈને ન કહેશો.' (મુસ્લિમ)

૨૦. સામુહિક અપ્લાકી ગુણોમાં એવી વિશાળતા, સર્વગ્રાહીપણું, સહનશીલતા અને ગુંજાશ પેદા કરો કે દરેક સ્વભાવ અને મિજાજના લોકો તમારા પ્રત્યે વિશેષ આકર્ષણ અનુભવે. અને તમે દરેકના ખાસ સ્વભાવ અને વલણ તેમજ ખાસ મિજાજ માટે અવકાશ રાખીને એવી ડહાપણભરી રીતે વર્તો કે કોઈની લાગણી ન દુભાય. દરેકને તમારા ખાસ મિજાજની કુટપટ્ટીથી માપવાની ડહાપણ વગરની કોશિશ ન કરો તેમજ તમારા ઘડાયેલા સ્વભાવ પ્રમાણે દરેકને ઢાળવાનો નિષ્ફળ અને નિર્રથક પ્રયત્ન ન કરો. મિજાજ અને સ્વભાવમાં મતભેદ એક સ્વાભાવિક સુંદરતા છે. સ્વભાવની સુંદરતાને બનાવટી સુંદરતાની બિનજરૂરી અપેક્ષા વડે વિકૃત ન બનાવો. દરેક મિત્રને તેના સ્વભાવિક સ્થાને રાખીને તેમાં રસ લો અને તેને માન આપો અને તમારા સર્વગ્રાહી અપ્લાક વડે તેને તમારી સાથે જોડાયેલો રાખવાનો પ્રયત્ન કરો.

નબી સ. અ. વ. ની સર્વગ્રાહી હોંશિયારીનો એ કમાલ હતો કે દરેક રૂચિ અને દરેક સ્વભાવનો માણસ આપની મહેફિલમાં શાંતિ મેળવતો અને તેના કુદરતી સ્વભાવ માટે ડહાપણભરી ગુંજાશ મેળવતો અને સહેજે અજાણપણું ન અનુભવતો. નબી સ. અ. વ. ની બેઠકમાં હ. અબૂબક રદિ. જેવા સહનશીલ અને સ્નેહના પૂર્ણ સ્વરૂપ પણ હતાં તો હ. ઉમર ફારૂક રદિ. જેવા ખુલ્લી તલવારવાળા પણ હતાં. હિસ્સાન બિન સાબિત. રદિ. જેવા યુદ્ધથી થરથરી જનારા પણ હતાં તો હ. અલી રદિ. જેવા ખૈબર વિજેતા પણ હતા. અબૂઅર ગિફારી રદિ. જેવા ફકીરી સ્વભાવના દુઃખોને ચાહનાર પણ હતા તો અબ્દુરહમાન બિન ઔફ રદિ. જેવા ધનવાન અને

દૂર કરી દેશે.' (બુખારી, મુસ્લિમ)

● અને નબી સ. અ. વ. એ એમ પણ ફરમાવ્યું: 'અલ્લાહ તેના બંદાની મદદમાં ત્યાં સુધી લાગેલો રહે છે જ્યાં સુધી બંદો તેના ભાઈની મદદ કરવામાં લાગેલો રહે છે.' (તિર્મિઝી)

● હ. અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્બાસ રદિ. કહે છે કે નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: 'કોઈ મુસલમાનની જરૂરત પૂરી કરવાનો સવાબ દસ વરસના એતિકાફ કરતાં પણ વધારે છે.' (તિબરાની)

● અને હ. અનસ રદિ. એ કહ્યું છે કે, નબી સ. અ. વ. એ. ફરમાવ્યું: 'જે માણસ તેના મુસલમાન ભાઈની પાસે ખુશી અને આનંદના સમાચાર લઈને જાય અને એ વાતથી તેને ખુશ કરી દે તો અલ્લાહ કયામતના દિવસે એ બંદાને ખુશ કરી દેશે.' (તિબરાની)

૧૯. રહસ્યોને મનમાં સાચવનાર ઉત્તમ મિત્ર બનો. મિત્ર તમારી ઉપર વિશ્વાસ રાખીને તમને દિલની વાત કહી દે તો તેને સાચવી રાખો અને ક્યારેય મિત્રના વિશ્વાસને તોડશો નહીં. તમારા મનને રહસ્યોની સુરક્ષિત તિજોરી બનાવો કે જેથી મિત્ર કોઈ પણ સંકોચ વિના દરેક વાતમાં તમારી સલાહ લઈ શકે અને તમે મિત્રને સારી સલાહ આપી શકો અને મદદ કરી શકો.

હ. ઉમર રદિ. કહે છે કે, હફ્સા રદિ. જ્યારે વિધવા થયાં ત્યારે હું ઉસ્માન રદિ. ને મળ્યો અને પૂછ્યું કે જો તમે ઈચ્છતા હોવ તો હફ્સા રદિ. નો નિકાહ તમારી સાથે કરી દઉં. હ. ઉસ્માન રદિ. એ જવાબ આપ્યો કે, હું આ બાબતમાં વિચારીશ. મેં ઘણી રાતો સુધી એમની રાહ જોઈ. પછી હ. ઉસ્માન રદિ. મને મળ્યાં અને કહ્યું કે હમણાં લગ્ન કરવાનો વિચાર નથી. પછી હું હ. અબૂબક રદિ. પાસે ગયો અને કહ્યું કે, જો તમને પસંદ હોય તો હફ્સા રદિ. ને તમારા પત્ની તરીકે લઈ શકો છો. તેઓ યુવ રહ્યાં અને કોઈ જવાબ ન આપ્યો. મને એમનું યુવ રહેવું જરાય ન ગમ્યું, હ. ઉસ્માન રદિ. થી પણ વધારે. આમને આમ ઘણા દિવસો વીતી ગયાં. પછી નબી સ. અ. વ. એ હફ્સા રદિ. ના માટે પયગામ મોકલ્યો અને મેં નબી સ. અ. વ. સાથે હ. હફ્સા રદિ. નો નિકાહ કરી દીધો. ત્યારપછી અબૂબક રદિ. મને મળ્યાં અને કહ્યું: 'તમે મારી સમક્ષ હ. હફ્સા રદિ. ની વાત કરી હતી અને હું યુવ રહ્યો હતો. શક્ય છે કે તમને મારા યુવ રહેવાથી તકલીફ થઈ હોય.' મેં કહ્યું, 'હા, મને તકલીફ તો થઈ હતી.' કહ્યું: 'મને ખબર હતી કે રસૂલુલ્લાહ સ. અ. વ. નો પોતાનો

જરૂર એ દાવતમાં જઈશ.' (તિર્મિઝી)

ભેટના બદલામાં ભેટ અવશ્ય આપો. નબી સ. અ. વ. આ વાતનું ખાસ ધ્યાન રાખતા હતાં. નબી સ. અ. વ. ની નજીક ગમતી ભેટ સુગંધની ભેટ હતી. આપ પણ આવી ભેટને પસંદ કરતા હતાં. અને જ્યારે આજની પરિસ્થિતિમાં પુસ્તક પણ ઉત્તમ ભેટ છે.

આ જ હેતુરસ કોઈ કોઈ વખત ભેગાં મળીને જમવાનું પણ ગોઠવો. મિત્રોને તમારે ત્યાં જમવા બોલાવો. મિત્રગણ દાવત આપે તો ખુશી ખુશી એમને ત્યાં જાઓ. આનાથી પ્રેમ અને નિખાલસભાવની લાગણીઓ વધે છે તેમજ મજબૂત બને છે. અલબત્ત, આવા પ્રસંગોએ ખોટો દેખાડો કરવા માટે તેમજ ભોજનથાળને સમૃદ્ધ દેખાડવાના બદલે તમારા પ્રેમ અને નિખાલસભાવની લાગણીઓનું પ્રમાણ વધારવા ઉપર વધારે ધ્યાન આપો.

૧૮. મિત્રોના હાલ-ચાલ પૂછતાં રહો. એમની જરૂરતો વખતે એમના કામમાં આવો અને દરેક રીતે જાનમાલથી એમની મદદ કરો. અસ્ફહાનીની એક રિવાયતમાં એવું છે કે, હ. અબ્દુલ્લાહ બિન ઉમર રદિ. ની પાસે એક માણસ આવ્યો અને પૂછ્યું કે લોકોમાં અલ્લાહની નજીક સૌથી વહાલું કોણ છે? તો તેમણે જવાબ આપ્યો:

‘બધા જ લોકોમાં અલ્લાહની નજીક સૌથી વહાલો એ માણસ છે કે જે લોકોને વધુ ફાયદો પહોંચાડનાર હોય અને કર્મોમાં અલ્લાહની નજીક વધુ ગમતો માણસ એ છે કે તું કોઈ મુસલમાનને ખુશ કરી દે, એ રીતે કે તેની મુસીબત અને મુશ્કેલી દૂર કરે અથવા તેની ભૂખ મિટાવી દે તેમજ હું કોઈ ભાઈની સાથે તેની જરૂરિયાત પૂરી કરવા માટે જાઉં. મને આના કરતાં વધારે એ ગમે છે કે હું (નબી સ. અ. વ.)ની આ મસ્જિદમાં એતિકાફ કરું અને જે માણસ તેનો ગુસ્સો એવી હાલતમાં ગળી ગયો કે જો તેણે ઈચ્છ્યું હોત તો તેનો ગુસ્સો કાઢી શક્યો હોત. એટલે કયામતના દિવસે અલ્લાહ તેના દિલને તેની પ્રસન્નતાથી ભરી દેશે અને જે તેના ભાઈની સાથે તેની જરૂરિયાત પૂરી કરવા માટે ચાલ્યો અને તે જરૂરિયાત પૂરી કરી દીધી તો અલ્લાહ તેના બંને પગોને એ દિવસે મજબૂતી આપશે કે જ્યારે પગ લથડિયા ખાઈ રહ્યાં હશે.

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે: ‘જે માણસ તેના ભાઈની જરૂરિયાત પૂરી કરશે અલ્લાહ તેની જરૂરત પૂરી કરવામાં લાગેલો રહેશે અને જે કોઈ મુસલમાનની કોઈ મુસીબત દૂર કરશે, અલ્લાહ કયામતની મુસીબતોમાંથી એક મુસીબત તેના ઉપરથી

દિલથી તેનો આભાર માનતાં એ જ ક્ષણથી પોતાની સુધારણા અને કેળવણી માટે ચિંતા કરતા થઈ જાઓ અને ખૂબજ ઉદાર મન રાખીને અને અહેસાન માનતાં મિત્રની કદર કરો અને તેની કદચર અને મોટાઈના અહેસાસ સાથે તેને વિનંતી કરો કે ભવિષ્યમાં પણ તે તમને તેના કીંમતી અભિપ્રાયો આપતો રહે.

(૫) અને છેલ્લી વાત એ છે કે મુસલમાનમાંથી દરેક 'તેના ભાઈનો અરીસો' છે, અને ભાઈ ભાઈ માટે નિખાલસતા અને પ્રેમનું સ્વરૂપ હોય છે, વફાદાર અને શુભચિંતક હોય છે, હમદર્દ અને દુઃખનો સાથી હોય છે. ભાઈને મુશ્કેલીમાં જોઈને પીડા અનુભવે છે અને તેને ખુશ જોઈને આનંદમાં આવી જાય છે. એટલા માટે ભાઈ અને મિત્ર જે કંઈ ટીકા-ટિપ્પણી કરશે તેમાં બેહદ દિલસોજી અને દુઃખ અને હમદર્દની ભાવના હશે, પ્રેમ અને નિખાલસતાનો ભાવ હશે. અસીમ દર્દમંદી અને શુભકામના હશે તેમજ એક-એક શબ્દ સુધારની લાગણીનું પ્રતિબિંબ પાડતું હશે અને આવી જ ટીકા વડે દિલોને જોડવાની તેમજ જિંદગીઓને ઘડવાની અપેક્ષા રાખી શકાય.

૧૭. મિત્રો પ્રત્યે નિખાલસભાવ અને પ્રેમ વધારવા માટે ભેટસોગાદોની આપ-લે પણ કરો. ભેટસોગાદોની આપ-લે કરવાથી દિલો જોડાય છે અને પ્રેમમાં વૃદ્ધિ થાય છે. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

'એકબીજાને ભેટો મોકલતાં રહો, પરસ્પર પ્રેમ પેદા થશે અને દિલોમાં રહેલો મેલ દૂર થઈ જશે.' (મિશકાત)

નબી સ. અ. વ. પોતે આપના સહાબીઓને પુષ્કળ ભેટ-સોગાદો આપતા હતાં અને સહાબાએકિરામ રહિ. પણ આપસમાં એકબીજાને પુષ્કળ ભેટો આપતાં રહેતા હતાં.

જ્યારે ભેટ આપો ત્યારે તમારી હેસિયતને નજર સમક્ષ રાખો અને એવું વિચારો નહીં કે તમે જેને ભેટ આપો કીંમતી ભેટ જ આપો. તમને જે મળે તે આપો. ભેટનું કીંમતી હોવા ન હોવાનો આધાર તમારી નિખાલસ ભાવના અને લાગણીઓ ઉપર નિર્ભર કરે છે અને આ જ નિખાલસભાવ અને લાગણીઓ દિલોને જોડે છે, ભેટની કીમત જોડતી નથી. આવી જ રીતે મિત્ર તરફથી મળેલી ભેટને ક્યારેય તુચ્છ ન ગણો પણ તેના નિખાલસભાવ પ્રેમને જુઓ !

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે: 'જો મને ભેટમાં કોઈ બકરાનો એક પાયો પણ આપે તો હું એને જરૂર કબૂલ કરીશ. જો કોઈ દાવતમાં એક પાયો જ ખવડાવે તો હું

વાક્યપટ્ટતા વડે તેમાં વધારો પણ ન કરો. આ ઉપરાંત, માત્ર એ જ ખામીઓનું વર્ણન કરો કે જે સામાન્ય જીવનમાં તમારી સામે આવતી હોય; શોધખોળ અને સંશોધન કરીને ખામીઓ શોધવાની પાછળ ન પડો. છુપી ખામીઓની ખણખોદ કરવી કોઈ નૈતિક સેવા નથી બલ્કે એક વિનાશક અને નૈતિકતા માટે ઘાતક ખામી છે.

નબી સ.અ.વ. એક વખત મિગ્બર ઉપર ચઢ્યાં અને ખૂબજ મોટા અવાજે બેઠેલા લોકોને ચેતવણી આપી :

‘મુસલમાનોની ખામીઓની પાંછળ ન પડો. જે માણસ તેના મુસલમાન ભાઈઓની છુપી ખામીઓની પાછળ લાગેલો હોય છે અલ્લાહ તેની છુપી ખામીઓને જાહેર કરવા ઉપર આવી જાય છે અને જેની ખામીઓ ખુલ્લી કરવા માટે અલ્લાહ આવી જાય તો તે તેને બદનામ કરીને જ છોડે છે. જો કે તે તેના ઘરની અંદર ધૂસીને જ કેમ ન બેસી જાય.’ (તિર્મિઝી)

(૩) અરીસો દરેક નિસ્વાર્થપણે કોઈપણ પક્ષપાત વિના પોતાની ફરજ અદા કરે છે અને જે કોઈ માણસ તેની સામે તેનો ચહેરો લાવે છે તે કોઈપણ સ્વાર્થ વિના તેની સાચી છબી તેની સામે મૂકી દે છે, તે કોઈની સાથે દુશ્મની રાખતો નથી, ન તો અદાવત જ રાખે છે અને ન તો કોઈની સામે બદલો લે છે. તમે પણ વ્યક્તિગત સ્વાર્થ અને હિતોથી, બદલાની ભાવનાથી, અદાવત અને દુશ્મનીથી તેમજ દરેક પ્રકારની ખરાબ દાનતથી મુક્ત થઈને પક્ષપાત વિના સમીક્ષા કરો અને એટલા માટે કરો કે તમારો મિત્ર તેની જાતને સુધારે જેવી રીતે અરીસામાં જોઈને માણસ પોતાની જાતને સુધારી લે.

(૪) અરીસામાં પોતાની સારી છબી જોઈને ન તો કોઈ ગુસ્સો કરે છે ન તો અકળાઈને બેકાબૂ બની અરીસાને તોડી નાખવાની મૂર્ખાઈ કરે છે બલ્કે તરત જ પોતાને સુધારવા અને શણગારવા માંડે છે અને મનોમન અરીસાની કદર કરતો જઈ તેનો આભાર માનતો જાય છે અને કહે છે કે ખરેખર અરીસાએ મારા શણગારમાં ખૂબ મદદ કરી. અને સ્વાભાવિક ફરજ બજાવી. ત્યારબાદ અરીસાને ખૂબજ સાચવીને બીજા સમયે ઉપયોગ કરવા માટે સુરક્ષિત રીતે રાખી દે છે. આવી જ રીતે જ્યારે તમારો મિત્ર તેના શબ્દોના અરીસામાં તમારી સામે તમારી સાચી છબી રજૂ કરે ત્યારે તમે ગુસ્સે થઈને મિત્ર ઉપર વળતો હુમલો ન કરો બલ્કે તેનો આભાર માનો કે તેણે મિત્રતાનો હક્ક અદા કર્યો અને માત્ર શબ્દો વડે જ નહીં પણ

તેઓ તમારા ડાઘ-કલંક તરફ તમારું ધ્યાન દોરે અને જ્યારે તેઓ આ કડવી ફરજ બજાવે ત્યારે તમારા મનને ફુલાવવાનો બદલે ખૂબજ સમજદારી, ખુશીખુશી અને આભારવશ બનીને એમની ટીકાનું સ્વાગત કરો અને એમની નિખાલસ ભાવના અને મહેરબાની બદલ આભાર વ્યક્ત કરો. નબી સ. અ. વ. એ આદર્શ મિત્રતાની આ કેફિયતને એક ખૂબજ સરસ ઉદાહરણ વડે આવી રીતે સમજાવી છે:

‘તમારામાંથી દરેક જણ તેના ભાઈનો અરીસો છે, તો જો તેના ભાઈમાં કોઈ ખરાબી-ઉણપ જુઓ તો તેને દૂર કરી દે.’ (તિર્મિઝી)

આ દાખલામાં પાંચ એવા સ્પષ્ટ ઈશારા મળે છે કે જેને સામે રાખીને તમે તમારી મિત્રતાને ખરેખર આદર્શ મિત્રતા બનાવી શકો છો.

(૧) અરીસો તમારા ડાઘ-કલંક ત્યારે જ જાહેર કરે છે જ્યારે તમે તમારા ડાઘ-કલંક જોવાના ઈરાદા સાથે તેની સામે જઈને ઊભાં રહો છો અને જ્યારે તમે તેની સામેથી ખસી જાઓ છો ત્યારે તે પણ સંપૂર્ણ ચુપકીદી સેવી લે છે.

આવી જ રીતે તમે પણ તમારા મિત્રની ખામીઓ એ જ સમયે સ્પષ્ટ કરો કે જ્યારે તે પોતાને સમીક્ષાના માટે તમારી સામે રજૂ કરે અને ઉદાર દિલ રાખીને ટીકા કરવાની. અને સમીક્ષા કરવાની તક આપે, અને તમને પણ એવું લાગે કે અત્યારે તેનું મગજ ટીકા સાંભળવા માટે તૈયાર છે તથા દિલમાં સુધારણા કબૂલ કરવા માટેની ભાવના જીવંત છે અને જો તમને આ સ્થિતિ ન જણાય તો ડહાપણ અને સમજદારી દાખવીને તમારી વાતને બીજી કોઈ તક માટે મુલત્વી રાખી દો અને ચુપકીદી સેવો. અને તેની ગેરહાજરીમાં તો એટલી બધી સાવચેતી રાખો કે તમારા મોઢે એવો કોઈ શબ્દ પણ ન નીકળે કે જેનાથી તેની કોઈ ખામી તરફ ઈશારો મળતો હોય કેમ કે આ તો ગીબત-નિંદા છે અને ગીબતથી દિલો જોડાતાં નથી પણ ફંટાય છે.

(૨) અરીસો ચહેરા ઉપરના એ જ ડાઘની તદ્દન સાચી છબી રજૂ કરે છે જે હકીકતમાં ચહેરા ઉપર હોય છે, ન તો ઓછા દર્શાવે છે ન તો એમની સંખ્યા વધારીને બતાવે છે. પછી તે ચહેરાની માત્ર એ જ ખામીઓને દર્શાવે છે જે તેની સામે આવે છે. તે છુપી ખામીઓની ખણખોદ કરતો નથી તેમજ શોધી શોધીને ખામીઓનું કોઈ કાલ્પનિક ચિત્ર રજૂ કરતો નથી. આવી જ રીતે તમે પણ તમારા મિત્રની ખામીઓને વધાર્યા-ઘટાડ્યા વિના વર્ણવો, ન તો ખોટી શરમ રાખો કે ન તો ખુશામત કરવા ખાતર ખામીઓને છુપાવો. આ ઉપરાંત તમારી ભાષા અને

૧૬. તમારા મિત્રોની સુધારણા અને કેળવણી પ્રત્યે ક્યારેય બેદરકારી ન સેવો અને તમારા મિત્રોમાં એ રોગ ક્યારેય પેદા થવા ન દો જે સુધારણા અને કેળવણીના માર્ગમાં સૌથી મોટો અવરોધ છે, એટલે કે બડાશખોરી અને ઘમંડ, મિત્રોને હંમેશાં એ વાત માટે તૈયાર કરો કે તેઓ આગળ આવીને તેમની ખામીઓ અને ભૂલોનો અહેસાસ કરે. તેમની ભૂલો કબૂલવાની હીમત દેખાડો. આ હકીકતને હંમેશાં સામે રાખો કે તમારી ખામીનો અહેસાસ નહીં કરવાથી તેમજ મારી ભૂલ નથી તેવો આગ્રહ કર્યા કરવાથી મનને ખરાબમાં ખરાબ ખોરાક મળે છે.

હકીકતમાં દેખાડા ખાતરની નમ્રતા, બોલવામાં પોતાની જાતને નાચીઝ અને તુચ્છ કહેવું, ચાલવામાં અને શૈલીમાં નરમી દેખાડવી વિગેરે બહુ સહેલું છે પણ પોતાના દિલ ઉપર થયેલા ઘાને સહન કરવો, પોતાની ભૂલોને ઠંડા દિલથી સાંભળવી અને તેને સ્વીકારવી તેમજ પોતાના મનની સામે પડીને મિત્રોની ટીકાઓને સહન કરી લેવી ખૂબ જ મુશ્કેલ કામ છે. પરંતુ સાચા મિત્રો એ જ છે જે જાગૃત માનસ સાથે એકબીજાના જીવન ઉપર નજર રાખે અને આ રીતે એકબીજાની સુધારણા અને કેળવણી કરતા રહી ઘમંડ અને અભિમાનથી બચાવતા રહે.

નબી સ. અ. વ. ફરમાવે છે:

‘ત્રણ વાતો વિનાશકારી છે :

(૧) એવી ઈચ્છા કે માણસ તેનો તાબેદાર અને ગુલામ બની જાય.

(૨) અને એવી લાલચ કે જેને લીડર માનીને માણસ તેનું અનુસરણ કરવા માંડે અને

(૩) અભિમાન.

આ રોગ આ ત્રણેયમાં સૌથી વધારે ખતરનાક છે. (બયહકી, મિસ્કાત)

ટીકા અને સમીક્ષા એક એવી શસ્ત્રક્રિયા છે કે જે અપ્લાકી વજૂદમાં રહેલા તમામ ગંદવાડને બહાર કાઢી ફેંકે છે અને અપ્લાકી શક્તિઓમાં જરૂરી વૃદ્ધિ કરીને વ્યક્તિ અને સમાજની અંદર નવજીવનનો આત્મા ફૂંકી દે છે. મિત્રો દ્વારા સમીક્ષા અને ટીકા થવા બદલ ગુસ્સો કરવો, અણગમો વ્યક્ત કરવો અને પોતાને તેના તરફથી બેપરવા માનવું એ પણ પોતાનો વિનાશ છે અને આ સુંદર ફરજ અદા કરવામાં ચૂકવું એ પણ વિનાશ છે. મિત્રોમાં નાપાસંદ ડાઘ દેખાય તો બેચેની અનુભવો અને એને ધોઈને દૂર કરવાના સમજદારીભર્યા ઉપાયો કરો અને આવી જ રીતે તમે પોતે પણ ઉદારતાપૂર્વક વિનમ્રભાવે મિત્રોને હંમેશાં એ તક આપો કે

તેયાર છે કે તે ખોટકપટથી ભરેલું અંધકારમય અને ઘૃણાસ્પદ દિલ લઈને અલ્લાહની સામે પહોંચે ?

આની સાથે જ એ વાતનું પણ ધ્યાન રાખો કે જ્યારે તમારો મિત્ર તેની ભૂલ કબૂલી લે અને દિલગીરી વ્યક્ત કરે તો તેની વાત માની લો અને તેને માફ કરી દો.

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘જેણે કોઈ મુસલમાન ભાઈ સમક્ષ પોતાની ભૂલ બદલ કારણ (ઉર્જર) આપ્યું અને તેણે તેને માજૂર ન સમજ્યો અથવા તેનું ઉર્જર સ્વીકાર્યું નહીં તો તેની ઉપર એટલો ગુનો હશે કે જેટલો એક ગેરકાનૂની રીતે મહેસૂલ વસૂલ કરનાર ઉપર તેના જોરજુલ્મના ગુનાનો હોય છે.’

૧૫. મિત્રોની તરફથી જો કોઈ વાત તમારા સ્વભાવ અને રૂચિ વિરુદ્ધની પણ થઈ જાય તો તમે તમારી જીભ ઉપર અંકુશ રાખો અને જવાબમાં ક્યારેય સખ્ત ભાષાનો અથવા ખરાબ ભાષાનો ઉપયોગ ન કરો બલકે ડહાપણ, સમજ અને નરમી સાથે વાતને ટાળી દો.

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘હ. મુસા અ. સ. એ અલ્લાહને પૂછ્યું: ‘હે મારા રબ ! આપની નજીક આપના બંદાઓમાં કોણ સૌથી વહાલું છે ? તો અલ્લાહે જવાબ આપ્યો કે, ‘એ કે જે બદલાની તાકાત ધરાવવા છતાં માફ કરી દેશે.’ (મિશકાત)

અને નબી સ. અ. વ. એ એમ પણ ફરમાવ્યું છે: ‘મોમિનના ત્રાજવામાં કયામતના દિવસે જે સૌથી વધારે વજનદાર વસ્તુ મૂકવામાં આવશે તે તેના ઉમદા અપ્લાક હશે, અને અલ્લાહને ત્યાં એ માણસ ઘણો જ ગુસ્સાને પાત્ર છે જે જીભ ઉપર બેશરમી વાતો લાવે અને અપશબ્દો ઉચ્ચારે છે.’

હ. અબ્દુલ્લાહ બિન મુબારક રહે. એ ઉમદા અપ્લાકની વ્યાખ્યા ત્રણ વાતો વડે આપી છે :

(૧) જ્યારે માણસ કોઈને મળે ત્યારે હસતા મુખે મળે.

(૨) અલ્લાહના મોહતાજ અને જરૂરતમંદ બંદાઓ ઉપર ખર્ચ કરે.

(૩) અને કોઈને તકલીફ ન પહોંચાડે.

હ. આઈશા રદિ. કહે છે કે નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: અલ્લાહની નજરમાં સૌથી ખરાબ માણસ કયામતના દિવસે એ હશે જેની ખરાબ બોલચાલ અને નિર્લજ્જ-અપ્લીલ ભાષાના કારણે લોકો તેની સાથે મળવાનું છોડી દે.’ (બુખારી, મુસ્લિમ)

થયાં. હું પરેશાન થઈને આપની પાસે આવ્યો છું. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: ‘અલ્લાહ તમને માફ કરશે અને ક્ષમા આપશે.’ એ જ અરસામાં હ. ઉમર રદિ. ને પણ પોતાની ભૂલ સમજાઈ અને તેઓ દોડીને હ. અબૂબક રદિ. ના ઘરે પહોંચ્યાં. ત્યાંથી ખબર પડી કે અબૂબક રદિ. નબી સ. અ. વ. પાસે ગયાં છે તો તેઓ પણ એ જ વખતે નબી સ. અ. વ. ની પાસે પહોંચી ગયાં. હ. ઉમર રદિ. ને જોઈને નબી સ. અ. વ. ના ચહેરા ઉપર ગુસ્સાના ચિહ્નો દેખાયાં. આ જોઈને હ. અબૂબક બહુ ડરી ગયાં અને ખૂબજ આજીજીપૂર્વક અને નમ્રતા સાથે ઘૂંટણિયે બેસીને નબી સ. અ. વ. ને કહ્યું: હે અલ્લાહના રસૂલ સ. અ. વ. ! ઉમર રદિ. નો કોઈ કસૂર નથી. કસૂર બધો મારો જ છે. મેં જ અતિરેક કર્યું છે. મેં જ એમને ભારે આળસુ કહ્યા છે.’

આ જોઈને નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: ‘અલ્લાહે મને તમારી પાસે પયગમ્બર બનાવીને મોકલ્યો અને શરૂ શરૂમાં જ્યારે તમે મને ખોટા ઠેરવી રહ્યા હતાં ત્યારે અબૂબકે મારું સમર્થન કર્યું, અને જાન અને માલથી દરેક રીતે મારો સાથ આપ્યો. તો શું હવે તમે મારા મિત્રને દુઃખી કરીને રહેશો ?’

સુલેહ-સફાઈ અને સમાધાન કરવામાં ક્યારેય વિલંબ ન કરો, જેટલો વિલંબ થતો જાય છે ખરાબી તેટલી જ મજબૂતાઈ પકડતી જાય છે અને દિલો વચ્ચે અંતર પેદા થતું જાય છે.

બાઈબલમાં હ. ઈસા અ. સ. ની આ શિખામણ ખૂબજ ઈમાનવર્ધક છે :

‘તો જો તું વેદી ઉપર તારી ભેટ ચઢાવતો હોય અને ત્યાં તને યાદ આવે કે ભાઈને મારી સામે કોઈ ફરિયાદ છે તો ત્યાં વેદી ઉપર જ તારો ચઢાવો છોડી દે અને જઈને તારા ભાઈ સાથે મેળાપ કર, એ પછી તારી ભેટ ચઢાવ.’

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘લોકોના આમાલ દર સોમવારે અને ગુરૂવારે અઠવાડિયે બે વાર રજૂ કરવામાં આવે છે અને દરેક મોમિનને ક્ષમા આપી દેવાય છે, એ માણસ સિવાય કે જેના દિલમાં તેના મોમિન ભાઈ સાથે કોઈ અદાવત હોય. કહેવામાં આવે છે કે એમને છોડી દો કે જેથી આ લોકો આપસમાં સમાધાન કરી લે.’

કોને ખબર કે આગામી ક્ષણ જીવનનું છે કે મોતનું, અને કોણ જાણે છે કે તેને સોમવાર કે ગુરૂવારનો દિવસ જિંદગીમાં જોવાનું નસીબમાં હશે કે નહીં ! તો પછી દિલની સફાઈ અને મિત્રોની ફરિયાદ દૂર કરવામાં વિલંબ શા માટે અને કઈ આશાએ ? શું ક્યામતના દિવસ ઉપર વિશ્વાસ ધરાવનાર જાગૃત વ્યક્તિ એ સ્થિતિ માટે

પ્રેમ જન્મે છે અને આ જ ગુણોના લીધે સારો સમાજ અસ્તિત્વમાં આવે છે.

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘હું તમને એ માણસની ઓળખ બતાવું છું કે જેની ઉપર જહન્નમની આગ હરામ છે અને તે આગ ઉપર હરામ છે. આ એ માણસ છે જે નરમ મિજાજ, નરમ સ્વભાવનો હોય અને સારી ટેવોવાળો હોય.’ (તિર્મિઝી)

સહાબા રદિ. કહે છે કે નબી સ. અ. વ. જ્યારે મુલાકાત વખતે કોઈની સામે જોતાં ત્યારે પૂરા શરીર સાથે ધ્યાન આપતાં અને જ્યારે કોઈ માણસ નબી સ. અ. વ. સાથે વાત કરતો હોય ત્યારે આપ પૂરા ધ્યાન સાથે તેની વાત સાંભળતાં.

એક વખત નબી સ. અ. વ. મસ્જિદમાં બેઠા હતાં. એક માણસ આવ્યો તો આપે પોતાના શરીરને સહેજ હરકત આપી અને થોડાક સંકોચાયાં. એ માણસે કહ્યું કે, હે રસૂલુલ્લાહ સ. અ. વ. ! જગ્યા તી મોકળી છે. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું:

‘મુસલમાનની એ હક્ક છે કે જ્યારે તેનો ભાઈ તેને જુએ તો તે તેના માટે તેના શરીરને સહેજ હરકત આપે.’ (બયહકી)

મોમિનના ગુણો કુર્આનમાં દર્શાવ્યાં છે:

أَذِلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ‘તે મોમિનો માટે નમ્ર હોય છે.’

અને નબી સ. અ. વ. એ આ હકીકતને આવી રીતે સમજાવી છે :

‘મોમિનો સહિષ્ણુ અને નરમ દિલના હોય છે, એ ઊંટ જેવાં કે જેની નાકમાં નકેલ નાખેલી હોય, તેને ખેંચવામાં આવે તો તે ખેંચાતો જાય અને પથ્થર ઉપર બેસાડો તો પથ્થર ઉપર બેસી જાય.’ (તિર્મિઝી)

૧૪. જો ક્યારેય કોઈ બાબતે મતભેદ ઊભો થઈ જાય તો તરત સુલેહસફાઈ કરી લો અને હંમેશાં માફી માગવામાં તેમજ પોતાની ભૂલ સ્વીકારવામાં પહેલ કરો.

હ. અબુદ્દર્દા રદિ. કહે છે કે એક વખત હ. અબૂબક્ર રદિ. અને હ. ઉમર રદિ. વચ્ચે કોઈ બાબતમાં બોલાચાલી થઈ ગઈ. પછીથી હ. અબૂબક્ર રદિ. ને ઘણો અહેસાસ થયો અને તેઓ ખૂબજ દુ:ખી થઈને નબી સ. અ. વ. ની પાસે ગયાં અને કહ્યું: હે રસૂલુલ્લાહ ! મારી અને ઉમરની વચ્ચે થોડો મતભેદ થઈ ગયો, મને ગુસ્સો આવી ગયો અને થોડી સખત વાતો બોલાઈ ગઈ. અને પાછળથી પસ્તાવો થયો અને મેં ઉમર રદિ. પાસે માફી માગી પરંતુ હે રસૂલુલ્લાહ ! તેઓ માફ કરવા માટે તૈયાર ન

(સહાબીઓમાંથી કોઈએ પૂછ્યું) જો એ કોઈ મામૂલી વસ્તુ હોય તો પણ ? નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: 'હા, જો તે પીલૂની તુચ્છ ડાળી જ કેમ ન હોય !'

૧૨. મિત્રોના દુઃખમાં સામેલ રહો. અને એવી જ એમની ખુશીઓમાં પણ આગળ વધીને ભાગ લો. એમના દુઃખમાં સામેલ થઈને એમનું દુખ દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરો અને એમની ખુશીઓમાં સામેલ થઈને ખુશીઓમાં વધારો કરવાની કોશિશ કરો. દરેક મિત્ર તેના નિખાલસ સાથીઓ પાસેથી એવી અપેક્ષા રાખે છે કે તેઓ મુસીબતમાં તેનો સાથ આપશે અને સમય આવી પડે ત્યારે તેનો સાથ નહીં છોડે. આવી રીતે તે એવી આશા પણ રાખે છે કે તેના મિત્રો તેની ખુશીઓમાં વધારો કરે અને તેના સામાજિક પ્રસંગોમાં શોભામાં અભિવૃદ્ધિ કરે.

નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું છે:

'એક મુસલમાન બીજા મુસલમાન માટે એક ઈમારત જેવો છે કે એકબીજાને બળ પૂરું પાડે છે અને ટેકો આપે છે જેમ ઈમારતની એક ઈંટ બીજી ઈંટને ટેકો આપીને બળ પૂરું પાડે છે. ત્યારપછી નબી સ.અ.વ.એ એક હાથના આંગળીઓ બીજા હાથની આંગળીઓમાં પરોવી દીધી. (અને આવી રીતે મુસલમાનોના પરસ્પરના સંબંધો અને નિકટતાને સમજાવી.) (બુખારી, મુસ્લિમ)

૧૩. મિત્રો સાથે ખુશીપૂર્વક, નરમી અને આનંદ અને નિખાલસભાવે મળો અને ખૂબજ ધ્યાન આપીને હસતા મુખે એમને આવકારો. લાપરવાહી, ઉપેક્ષા અને શુષ્ક વ્યવહાર કરવાથી દૂર રહો. આ બધી દિલોને ફાડી નાખનારી ખરાબીઓ છે. મુલાકાત કરતી વખતે હંમેશાં ખુશી, સંતોષ અને આભાર અને પ્રશંસાના વચન બોલો. નિરાશા, ગમગીની અને મુદ્દાદિલીનાં વચનો ક્યારેય બોલશો નહીં. મુલાકાત કરતી વખતે એવી રીતે મળો કે તમારા મિત્રોને ખુશી અને જીવનનો અહેસાસ થાય. એવા ઉતરેલા દુઃખી મોઢા સાથે એમને આવકારો નહીં કે એમનું મન મરી જાય અને તેઓ તમારી મુલાકાતને મુસીબત સમજવા લાગે.

નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું છે:

'નેકીના કામોમાંથી કોઈ નેકીને નાની-તુચ્છ ન માનો ચાહે તે એટલી જ હોય કે તમે તમારા ભાઈને હસતા મોઢે મળો.' (મુસ્લિમ)

અને એક પ્રસંગે નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: 'તમારા ભાઈને જોઈને સ્મિત કરી દેવું પણ સદકો છે.' (તિર્મિઝી)

સુંદર અપ્લાક અને નરમ વ્યવહાર નરમ સ્વભાવ વડે જ દિલોમાં સ્નેહ અને

માર્ગ અપનાવો કે જેને તમે સારી રીતે નિભાવી શકો.

હ. અસ્લમ રદિ. કહે છે કે,

હ. ઉમર રદિ. એ કહ્યું: તમારો પ્રેમ ઘેલણનું રૂપ લેવા પામે નહીં તેમજ તમારી દુશ્મની ઈજા પહોંચાડવાનું કારણ ન બનવા પામે. મેં કહ્યું કે એ કેવી રીતે થાય? તો આપે કહ્યું: જ્યારે પ્રેમ કરવા લાગો તો બાળકોની જેમ ભેટી જવાની અને બાળક જેવી હરકતો કરવા ન લાગો, અને જ્યારે કોઈનાથી નારાજ થયા હોવ તો તેના જાન-માલ સુદ્ધાંનો નાશ કરવા પાછળ ન પડી જાઓ. (અલઅદબુલમુફરદ)

હ. ઉબૈદ કુન્દી રહ. કહે છે: મેં હ. અલી રદિ. પાસેથી સાંભળ્યું. તેઓ આમ કહી રહ્યા હતાં: તમારા મિત્ર સાથેની મિત્રતામાં નરમી અને મધ્યમ માર્ગ અપનાવો. એવું બને કે તે કોઈ વખત તમારો દુશ્મન બની જાય. આવી જ રીતે દુશ્મન સાથે દુશ્મનીમાં નરમી અને સંતુલનનું વલણ અપનાવો. બની શકે છે તે કોઈ વખત તમારો મિત્ર બની જાય.' (અલઅદબુલમુફરદ)

૧૧. મિત્રોની સાથે વફાદારી અને શુભેચ્છાનો વ્યવહાર કરો. મિત્રની સાથે સૌથી મોટી શુભેચ્છા એ છે કે તમે તેને નૈતિક દૃષ્ટિએ વધુ ને વધુ ઊંચો ઉઠાવવાનો પ્રયત્ન કરો અને તેની દુનિયા બનાવવા કરતાં વધારે તેની આખિરત બનાવવાની ચિંતા કરો. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું:

‘દીન સંપૂર્ણપણે શુભેચ્છા છે.’ શુભેચ્છાનું અસલ માપદંડ આ છે કે તમે તમારા મિત્રને માટે પણ એ જ પસંદ કરો કે જે તમે તમારા માટે પસંદ કરતા હોવ કેમ કે માણસ ક્યારેય પોતાનું ખરાબ ઈચ્છતો નથી.’

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘એ હસ્તીના સોગંદ જેના કબજામાં મારા પ્રાણ છે! કોઈ માણસ મોમિન ન હોઈ શકે જ્યાં સુધી તે પોતાના ભાઈ માટે પણ એ જ પસંદ ન કરે જે તે તેના પોતાના માટે પસંદ કરે છે.’

અને મુસલમાન ઉપર મુસલમાનના ૬ (છ) હક્ક વર્ણવતા નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘અને તે એ કે તે તેના ભાઈનું શુભ ઈચ્છે યાહે તે ગેરહાજર હોય કે હાજર.’

અને નબી સ. અ. વ. એ એમ પણ ફરમાવ્યું:

‘બેશક અલ્લાહે એ માણસ ઉપર આગને વાજિબ બનાવી દીધી છે અને જન્મત હરામ કરી દીધી છે કે જેણે સોગંદ ખાઈને કોઈ મુસલમાનનો હક્ક માર્યો.’

દિલની હાલત રહેશે નહીં બલ્કે તેના તકાદાની અસર વ્યાવહારિક જીવનમાં દેખાશે અને આમ, વ્યક્તિગત મામલાઓમાં રસ લેવાની અને એકબીજાની વધુ ને વધુ નિકટ થવાની તક મળશે.

નબી સ. અ. વ. ફરમાવે છે: 'જ્યારે કોઈ માણસના દિલમાં તેના ભાઈ માટે નિખાલસ ભાવ અને પ્રેમની લાગણીઓ હોય તો તેણે તેના મિત્રને પણ આ લાગણીઓથી વાકેફ કરી દેવો જોઈએ અને તેને જણાવી દેવું જોઈએ કે તે તેની સાથે પ્રેમ ધરાવે છે.' (અબૂદાબીદ)

એક વખત નબી સ. અ. વ. ની સામેથી એક માણસ પસાર થયો. કેટલાક લોકો આપની પાસે બેઠા હતાં. એમાંથી એક જણે કહ્યું, હે અલ્લાહના રસૂલ સ. અ. વ. ! મેં આ માણસ સાથે માત્ર અલ્લાહની ખાતર પ્રેમ કર્યો. આ સાંભળી નબી સ. અ. વ. એ પૂછ્યું, 'તો શું તમે એ માણસને આ વાત જણાવી દીધી છે? એ માણસ કહ્યું, 'ના', તો નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: 'જાઓ અને એને જણાવો કે તમે અલ્લાહને ખાતર તેની સાથે પ્રેમ કરો છો.' એ માણસ તરત જ ઉઠ્યો અને એ જઈ રહેલા માણસ સમક્ષ જઈને પોતાની લાગણીઓ વ્યક્ત કરી. તેના જવાબમાં એ માણસે કહ્યું: 'તારી સાથે એ હસ્તી પ્રેમ કરે કે જેની ખાતર તું મારી સાથે પ્રેમ કરે છે.' (તિર્મિઝી, અબૂદાબીદ)

મિત્રતાના સંબંધોને વધુ ને વધુ મજબૂત અને પરિણામદાયક બનાવવા માટે તેમજ મિત્રોની નજીક થવા માટે એ જરૂરી છે કે તમે મિત્રોના અંગત અને વ્યક્તિગત મામલાઓમાં વાજબી હદ સુધી રસ લો અને એમની સમક્ષ તમારી નિકટતા અને ખાસ સંબંધને જાહેર કરો.

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

'જ્યારે એક માણસ બીજા માણસની સાથે મિત્રતાનો સંબંધ બાંધે ત્યારે તેની પાસેથી તેનું નામ, તેના પિતાનું નામ અને તેના પરિવારની સ્થિતિ જાણી લે કેમ કે આનાથી પરસ્પર પ્રેમના મૂળિયાં મજબૂત બને છે.' (તિર્મિઝી)

૧૦. પ્રેમ દર્શાવવામાં તેમજ સંબંધોના પ્રકારમાં હંમેશાં મધ્યમમાર્ગ અપનાવો. એટલો બધો ઠંડો પ્રતિસાદ પણ ન આપો કે તમારો પ્રેમ અને સંબંધ શંકાસ્પદ દેખાય તેમજ પ્રેમના આવેગમાં એટલા આગળ પણ ન વધો કે તમારો પ્રેમ અને તમારી મિત્રતા ઘેલછાનું રૂપ ધારણ કરી લે અને ખુદા ન કરે ને તમારે પસ્તાવવાનો વારો આવે તેથી સંતુલનનો હંમેશાં ખ્યાલ રાખો તથા ગંભીરતાપૂર્વક એવો સમતોલ

‘મેં પહેલાના સાલેહીનને જોયાં છે એમનાં અનેક કુટુંબો એક જ હવેલીમાં રહેતાં. ઘણી વખત એમ બનતું કે એમાંથી એકને ત્યાં મહેમાન આવતો અને બીજા કોઈને ત્યાં ચૂલા ઉપર હાંડી ચઢેલી હોય તો ત્યારે મહેમાનવાળો મિત્ર તેના મહેમાન માટે તેના મિત્રની હાંડી ઉતારીને લઈ જતો, પાછળથી હાંડીવાળો તેની હાંડી શોધતો ફરતો અને લોકોને પૂછતો રહેતો કે મારી હાંડી કોણ લઈ ગયું? તે યજમાન મિત્ર જણાવતો કે, ભાઈ, મારા મહેમાન માટે હું લઈ ગયો હતો ! એ વખતે હાંડીવાળો કહેતો કે અલ્લાહ તમારા માટે એમાં બરકત આપે અને મુહમ્મદ બિન ઝિયાદ રહ. કહે છે કે આ લોકો જ્યારે રોટલા બનાવતાં ત્યારે પણ આવી જ પરિસ્થિતિ ઊભી થતી.’ (અલઅદબુલમુફરદ)

હ. અલી રદિ.નું કથન છે કે ‘દિલને મુક્ત પણ છોડી દેવાનું રાખો, ખુશ કરી દેતા મુદ્દાઓ ઉપર પણ વિચારો કેમ કે શરીરની જેમ દિલ પણ થાકી જાય છે.’

ઠ. શુષ્ક મિજાજના અને દુઃખી ન બનો. હસમુખા સ્વભાવના અને ઉત્સાહી બનો, પણ એટલું ધ્યાન રાખો કે તમારું હસમુખપણું અને હોશિયારી હદથી વધી ન જાય. ખુશમિજાજ સ્વભાવ તથા આનંદપ્રમોદની સાંથે દીની ગંભીરતા, માન-આબરૂ અને સંતુલન અને ન્યાયનું પણ ધ્યાન રાખો.

નબી સ. અ. વ. ના સહાબી હ. અબ્દુર્રહમાન રદિ. કહે છે કે નબી સ. અ. વ. ના સહાબીઓ ન તો શુષ્ક મિજાજના હતાં ન તો મુડદાલની જેમ ચાલતા હતા. તેઓ એમની બેઠકોમાં શેરશાયરી પણ કરતા હતાં અને જહાલતના જમાનાના કિસ્સા પણ વર્ણવતા હતાં પરંતુ જ્યારે તેમની પાસે કોઈ મામલામાં સચ્ચાઈની સામે કોઈ વાતની માગણી કરવામાં આવતી ત્યારે એમની આંખોના ડોળા ગુસ્સામાં એવી રીતે ફરી જતાં કે જાણે એમની ઉપર જિનાતો જેવી હાલત છવાઈ ગઈ છે.’ (અલઅદબુલમુફરદ)

વિખ્યાત હદીસવેત્તા હ. સુફ્યાન બિન ઉયૈનાહ રહે. ને કોઈએ કહ્યું કે, ‘રમૂજ પણ એક આફત છે. તેમણે કહ્યું નહીં બલકે સુન્નત છે પરંતુ એ માણસ માટે કે જે તેના મોકાને પિછાણતો હોય અને સારી રમૂજ કરી શકતો હોય.’ (શરહ શિમાઈલે-તિર્મિઝી)

લ. તમે જે માણસને ચાહતા હોવ તેની સમક્ષ તમારો પ્રેમ અવશ્ય વ્યક્ત કરો. આની એવી મનોવૈજ્ઞાનિક અસર થશે કે લાગણીઓ અને ભાવનાઓની પરસ્પર આપ-લે થવાથી પ્રેમ અને નિખાલસતામાં બેહદ વધારો થશે અને પછી પ્રેમ માત્ર

મિત્રોને દુઃખી કરવાથી દૂર રહો. મિત્રો વચ્ચે નિખાલસ અને પુશમિજાજ રહો. ગુસ્સો રાખવાથી અને ઝઘડવા માટે તૈયાર રહેવાથી દૂર રહો. મિત્રોની સાથે એક બેતકલ્લુફ, પુશમિજાજ સાથી અને સારા સ્વભાવના મિત્ર બનવાનો પ્રયત્ન કરો. તમારા સંગથી લોકો કંટાળે નહીં બલ્કે જીવનનો આનંદ અને આકર્ષણ અનુભવે.

હ. અબ્દુલ્લાહ બિન હારિસ રદિ. કહે છે કે 'મેં નબી સ. અ. વ. કરતાં વધારે કોઈને સ્મિત કરતાં જોયાં નથી.' (તિર્મિઝી)

હ. જાબિર બિન સુમરાહ રદિ. કહે છે કે, 'નબી સ. અ. વ. ની સંગતમાં સો (૧૦૦)થી વધારે બેઠકોમાં બેઠો છું. આ બેઠકોમાં સહાબાએકિરામ રદિ. શેર પણ સંભળાવતાં હતાં અને જહાલત કાળના કિસ્સાઓ પણ સંભળાવતા હતાં. નબી સ. અ. વ. ખામોશ રહીને આ બધું સાંભળતા હતાં, બલ્કે કોઈ વખત તો પોતે પણ એમની સાથે હસવામાં જોડાઈ જતા હતાં.' (તિર્મિઝી)

હ. શરીદ રદિ. કહે છે કે હું એક વખત નબી સ. અ. વ. ની સવારી ઉપર આપની પાછળ બેઠો હતો. સવારી ઉપર બેઠાં બેઠાં મેં નબી સ. અ. વ. ને ઉમય્યા બિન અસ્સલતના ૧૦૦ શેર સંભળાવ્યાં: દરેક શેર વખતે નબી સ. અ. વ. કહેતાં કે હજી વધુ સંભળાવો, અને હું સંભળાવતો.' (તિર્મિઝી)

આવી જ રીતે નબી સ. અ. વ. એમની બેઠકોમાં પોતે પણ કોઈ વખત કિસ્સા સંભળાવતાં. હ. આઈશા રદિ. કહે છે કે એક વખત નબી સ. અ. વ. એ ઘરના લોકોને એક કિસ્સો સંભળાવ્યો : એક મહિલાએ કહ્યું, આ તો વિચિત્ર વાર્તાનો બિલકુલ પુરાફાની વાર્તાઓ જેવી છે. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું તમને પુરાફાના સાચા કિસ્સાની પણ ખબર છે? અને પછી પોતે જ પુરાફાનો સાચો કિસ્સો વિગતવાર સંભળાવ્યો. આવી જ રીતે એક વખત હ. આઈશા રદિ. ને અગિયાર મહિલાઓની એક ખૂબજ રસપ્રદ વાર્તા સંભળાવી.

હ. બક બિન અબ્દુલ્લાહ સહાબાએ કિરામ રદિ. ના નિખાલસ વર્તન અને પુશમિજાજ અંગે કહે છે:

'સહાબાએકિરામ રદિ. હસવા અને આનંદ માટે એકબીજા ઉપર તડબૂચના છોતરા ફેંકતા હતાં પરંતુ જ્યારે લડવાનો અને બચાવ કરવાનો સમય આવતો હતો ત્યારે આ મેદાનનાં બહાદુર પણ સહાબીઓ રિઝ. રહેતા હતાં. (અલઅદબુલમુફરદ)

હ. મુહમ્મદ બિન ઝિયાદ રહ. કહે છે :

યાહું જે લોકો મારા ખાતર એકબીજાને યાહે છે તથા મિત્રતા કરે છે અને મારો ઝિક્ક કરવા માટે એક જગ્યાએ ભેગાં થઈને બેસે છે અને મારા પ્રેમ ખાતર એકબીજા સાથે મુલાકાત કરે છે અને મારી પ્રસન્નતા પામવા માટે એકબીજા સાથે સદ્વ્યવહાર કરે છે.' (અહમદ, તિર્મિઝી)

નબી સ. અ. વ. બે મિત્રોની મુલાકાતનો ઈમાનવર્ધક ચિત્ર આપતાં ફરમાવે છે:

‘એક માણસ તેના મિત્ર કે જે બીજા કોઈ ગામમાં હતો તેની મુલાકાત માટે નીકળ્યો. અલ્લાહે તેના રસ્તામાં એક ફરિશ્તાને બેસાડી દીધો. ફરિશ્તાએ તેને પૂછ્યું કે ક્યાં જવાનો ઈરાદો છે ? તો તેણે જવાબ આપ્યો કે, આ ગામમાં મારા ભાઈની મુલાકાતે જઈ રહ્યો છું. ફરિશ્તાએ કહ્યું કે, શું તમારો એની ઉપર કોઈ ને’મતનો હક્ક છે જે વસૂલ કરવા માટે જઈ રહ્યાં છો ? તેણે કહ્યું કે, ના, બસ એટલા માટે એની પાસે જઈ રહ્યું છું કે હું તેને ખુદાની ખાતર યાહું છું. ફરિશ્તો બોલ્યો, તો સાંભળો, અલ્લાહે મને તમારી પાસે મોકલ્યો છે અને એ ખુશખબર આપી છે કે તે પણ તારી સાથે એવો જ પ્રેમભાવ ધરાવે છે જેવો તું તેની ખાતર તારા મિત્ર સાથે ધરાવે છે.’ (મુસ્લિમ)

૬. મિત્રતા એવા લોકો સાથે કરો કે જે ઈસ્લામી દૃષ્ટિએ મિત્રતાને લાયક હોય, ત્યારબાદ જીવનભર એ મિત્રતાને નિભાવવાના પ્રયત્ન પણ કરો. જેવી રીતે એ જરૂરી છે કે મિત્રતા માટે સારા લોકોને પસંદ કરવામાં આવે એવી જ રીતે એ પણ જરૂરી છે કે મિત્રતાને હંમેશાં માટે નિભાવવાનો અને કાયમ રાખવાનો પ્રયત્ન પણ કરવામાં આવે.

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે કે, ક્યામતના દિવસે જ્યારે અલ્લાહના સિંહાસન સિવાય ક્યાંય છાંયડો નહીં હોય ત્યારે સાત પ્રકારના લોકો અલ્લાહના સિંહાસનના છાંયડા હેઠળ હશે. એમાંથી એક પ્રકારના લોકો એ માણસો હશે કે જે ફક્ત અલ્લાહ ખાતર એકબીજાના મિત્રો હશે. અલ્લાહના પ્રેમે જ એમને એકબીજા સાથે જોડ્યાં હશે અને આ જ બુનિયાદ ઉપર તેઓ એકબીજાથી વિખૂટાં પડશે. એટલે કે એમની મિત્રતા અલ્લાહની ખાતર હશે અને જીવનભર તેઓ આ મિત્રતાને કાયમ રાખવાની અને નિભાવવાની કોશિશ કરશે તેમજ જ્યારે એમાંથી કોઈ એકબીજાથી વિખૂટો પડીને દુનિયામાંથી વિદાય લઈ રહ્યો હશે ત્યારે એમની આ મિત્રતા એવી જ હાલતમાં કાયમ હશે અને આ મિત્રતાની હાલતમાં તેઓ એકબીજાથી વિખૂટાં પડશે.

૭. મિત્રો ઉપર વિશ્વાસ રાખો, એમની વચ્ચે ખુશખુશાલ રહો. દુઃખી રહીને

હશે, તેમને મોતીઓના આસનો ઉપર બેસાડવામાં આવશે, લોકો એમની શાન જોઈને ઈર્ષ્યા કરશે, આ લોકો ન તો નબી હશે ન તો શહીદ ! એક બદ્દુએ સવાલ પૂછ્યો કે ‘હે અલ્લાહના રસૂલ સ.અ.વ. ! આ કોણ લોકો છે ? અમને એમની ઓળખ બતાવી દો’, ફરમાવ્યું: ‘આ એ લોકો છે જે એકબીજા સાથે અલ્લાહના માટે પ્રેમ કરે છે.’ (તિબરાની)

૫. નેક લોકો સાથે પ્રેમને આધિરતની નજાત-મુક્તિ અને અલ્લાહની પ્રસન્નતા પામવાનું સાધન માનો અને અલ્લાહને દુઆ કરો કે હે ખુદા નેક લોકોનો પ્રેમ આપ અને નેક લોકોમાં સામેલ કર. હ.અબ્દુલ્લાહ બિન મસઊદ રદિ. કહે છે કે, એક માણસ નબી સ.અ.વ. પાસે આવ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે, ‘હે અલ્લાહના રસૂલ સ.અ.વ. ! કોઈ માણસ એક નેક માણસ સાથે તેની નેકીના કારણે પ્રેમ કરે છે પણ પોતે એ માણસ જેવા કામ કરતો નથી.’ ફરમાવ્યું: ‘કોઈ વાંધો નથી, માણસ ક્યામતના દિવસે એની સંગાથે હશે જેની સાથે તે પ્રેમ કરશે.’

એક રાતે નબી સ.અ.વ.ને અલ્લાહના દીદાર થયાં. અલ્લાહતઆલાએ નબી સ.અ.વ.ને કહ્યું કે, માગો, તો નબી સ.અ.વ.એ આ દુઆ માગી:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَتَرْكَ الْمُنْكَرَاتِ وَحُبَّ
 الْمَسَاكِينِ وَأَنْ تَغْفِرَ لِي وَتَرْحَمَنِي وَإِذَا أَرَدْتَ فِتْنَةً فِي قَوْمٍ
 فَتَوَقَّفْنِي غَيْرَ مَفْتُونٍ وَأَسْأَلُكَ حُبَّكَ وَحُبَّ مَنْ يُحِبُّكَ
 وَحُبَّ عَمَلٍ يُقَرِّبُنِي إِلَيْكَ. (مسلم)

‘હે અલ્લાહ હું તારી પાસે નેક કામોની અનુકૂળતાઓ ચાહું છું અને બૂરા કામોથી બચવાની શક્તિ માગું છું અને ગરીબોનો પ્રેમ ચાહું છું અને ચાહું છું કે તું મને માફી બક્ષે અને મારી ઉપર દયા કરે અને જ્યારે તું કોઈ પ્રજાને આફતમાં મૂકવા માગે ત્યારે તું મને એ હાલતમાં ઉઠાવી લે કે હું તેનાથી સુરક્ષિત રહું અને હું તારી પાસે પ્રેમ માગું છું અને એ માણસોનો પ્રેમ માગું છું કે જે તને ચાહે છે અને એ કામ માટે અનુકૂળતા ચાહું છું કે જે તારી નિકટતાનું સાધન હોય.’ (મુસ્નદઅહમદ)

અને હ.મુઆઝ બિન જબલ રદિ. કહે છે કે નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું:

‘અલ્લાહતઆલા ફરમાવે છે: ‘મારી ઉપર એ ફરજિયાત છે કે હું એ લોકોને

કુઅનિમાં છે:

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًا كَانَتْهُمْ بُيُوتًا مَرُوضًا ۝

(القصف: ۴)

‘હકીકતમાં અલ્લાહના વ્હાલા એ લોકો છે કે જે અલ્લાહની રાહમાં એવી રીતે કતારબદ્દ બનીને લડે છે કે જાણે સીસું પાયેલી દીવાલ છે.’ (સૂર: અસસફ-૪)

અને નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘ક્યામતમાં અલ્લાહતઆલા કહેશે, ક્યાં છે એ લોકો કે જે માત્ર મારા માટે લોકોને ચાહતા હતાં? આજે હું એમને મારી છાયા હેઠળ જગ્યા આપીશ.’ (મુસ્લિમ)

અને ક્યામતના દિવસે એવાં લોકોને ઈર્ષ્યા આવે એવી શાનદાર સ્થિતિ મળશે કે જેનો ઉલ્લેખ કરતાં નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું:

‘અલ્લાહના બંદાઓમાં કેટલાક (એવા ભાગ્યશાળી) છે કે જે નબી અને શહીદ તો નથી તેમ છતાં ક્યામતના દિવસે અલ્લાહ એમને એવા દરજજા ઉપર બિરાજમાન કરશે કે નબીઓ અને શહીદો પણ એમના દરજજાની ઈર્ષ્યા કરશે. સહાબાએકિરામ રદિ. એ પૂછ્યું કે, ‘આવા ભાગ્યશાળી લોકો કોણ હશે, હે અલ્લાહના રસૂલ?’ તો ફરમાવ્યું: ‘આ એ લોકો છે કે જેઓ પરસ્પર એકબીજા સાથે ફક્ત અલ્લાહના દીનની બુનિયાદ ઉપર પ્રેમ કરતા હતાં, આ લોકો ન તો પરસ્પર સગા હતાં, ન તો એમની વચ્ચે કોઈ નાણાંકીય લેવડ-દેવડનો સંબંધ હતો. અલ્લાહના સોગંદ, ક્યામતના દિવસે એમના ચહેરા પ્રકાશથી ઝગમગતાં હશે, બહે ઉપરથી નીચે સુધી પ્રકાશિત હશે અને જ્યારે બધા જ લોકો ડરના માર્યા ધૂજી રહ્યાં હશે ત્યારે એમને કોઈ ડર નહીં હોય અને જ્યારે બધા જ લોકો દુ:ખમાં ડૂબેલાં હશે ત્યારે પણ એમને કોઈ દુ:ખ નહીં હોય અને આપ સ. અ. વ. એ કુઅનિપાકની આ આયત પઢી:

أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ۝ (يونس: ۶۲)

‘સાંભળો, અલ્લાહના ચાહનારા લોકો માટે કોઈ વાતનો કોઈ ડર નહીં હોય તેમજ ન તો (વીતેલા જીવન વિશે) કોઈ પ્રકારનું દુખ હશે. (યૂનુસ-૬૨)

હ. અબુદ્દર્દા રદિ. કહે છે કે નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: ‘ક્યામતના દિવસે કેટલાક લોકો એમની કબરોમાંથી આવશે અને એમના ચહેરા પ્રકાશથી ઝગમગતાં

મિત્રના દીન ઉપર હોવાનો અર્થ એ છે કે જ્યારે તે મિત્રની સોબતમાં બેસશે ત્યારે એ જ લાગણીઓ અને વિચારો તેમજ એ જ શોખ અને વલણ તેની અંદર પેદા થશે કે જે એ મિત્રમાં છે તેમજ ગમા-અણગમાના એ જ ધોરણો તેના પણ બની જશે જે તેના મિત્રના છે. એટલા માટે માણસે મિત્રોની પસંદગી બાબતમાં ખૂબજ સમજી વિચારીને નિર્ણય લેવો જોઈએ અને દિલનો લગાવ એની જ સાથે વધારવો જોઈએ કે જેના શોખ, વલણો, વિચારો અને ખ્યાલો તેમજ પ્રવૃત્તિઓ દીન-વર્ધમાનના તકાદાઓને અનુરૂપ હોય. નબી સ. અ. વ. એ ભારપૂર્વક જણાવ્યું છે કે મોમિન સાથે પ્રેમસંબંધ બાંધો અને તેની જ સાથે ખાઓ-પીઓ.

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘મોમિનની જ સોબત રાખો અને તમારા ભાષા પર પરહેઝગાર જ જમે.’

એક જ ભાષામાં સાથે બેસીને જમવું એ દિલના સંબંધ અને પ્રેમનો સ્વાભાવિક ચાલક બળ છે અને આ સંબંધ અને પ્રેમ એ જ મોમિન સાથે હોવો જોઈએ કે જે સંયમી અને પરહેઝગાર હોય. અલ્લાહને ભૂલી બેઠેલો, બિનજવાબદાર, અમલથી દૂર અને અપ્લાક વિનાના લોકોથી હંમેશાં દૂર રહો. નબી સ. અ. વ. એ સારા અને ખરાબ મિત્રો સાથેના સંબંધની કેફિયતને એક સરસ ઉદાહરણ વડે આમ વર્ણવી છે:

‘સારા અને ખરાબ મિત્રનો દાખલો કસ્તૂરી વેચનાર અને ભઠ્ઠી ઉપર કામ કરનાર લુહાર જેવો છે. કસ્તૂરી વેચનારની સંગતથી તમને થોડો ઘણો લાભ જરૂર થશે, કાં તો કસ્તૂરી ખરીદશો અથવા કસ્તૂરીની સુગંધ પામશો પણ લુહારની ભઠ્ઠી તમારું ઘર અથવા કપડાં બાળશે અથવા તમારા મગજમાં તેની દુર્ગંધ જશે.’ (બુખારી, મુસ્લિમ)

અને અબૂદાઉદમાં હદીસના શબ્દો આ પ્રમાણે છે:

‘નેક મિત્રનું ઉદાહરણ એવું છે કે જાણે કસ્તૂરી વેચનારની દુકાન કે જો કોઈ ફયદો ન થાય તો પણ સુગંધ તો જરૂર આવશે અને ખરાબ મિત્ર એવો છે કે જાણે ભઠ્ઠી, આગ ન લાગે તો પણ ધુમાડાથી કપડાં તો જરૂર કાળાં થઈ જશે.’

૪. મિત્રોને ફક્ત અલ્લાહને ખાતર ચાહો, અલ્લાહના વ્હાલા એ જ લોકો છે કે જે અલ્લાહના દીનની બુનિયાદ ઉપર એકબીજા સાથે જોડાય છે અને ખભેખભા મિલાવીને તથા દિલથી દિલ મિલાવીને એવી રીતે અલ્લાહના દીનને કાયમ કરવાની તથા રક્ષણ કરવાની ફરજ અદા કરે છે કે જાણે તેઓ સીસું પાયેલી દીવાલ લાગે છે.

કહી દીધી. ત્યારે તો મને મારા આ કૃત્ય બદલ ભારે શરમ આવી અને હું દિલમાં વિચારવા લાગ્યો કે ભલા આવી વાત પૂછવાની મારે શી જરૂર હતી !

૨. મિત્રો સાથે હળીમળીને સંપર્થી રહો, અને નિખાલસ સંબંધો સ્થાપવાનો અને કાયમ રાખવાનો પ્રયત્ન કરો. મિત્રો પ્રત્યે નફરત, કંટાળો અને ઝઘડવાનું વલણ છોડી દો. જ્યારે માણસ મિત્રોમાં હળીમળીને રહે છે અને દરેક મામલામાં એમની સાથે રહે છે ત્યારે તેના પરિણામે તેને જાતજાતની તકલીફો ઉઠાવવી પડે છે. ક્યારેક તેની લાગણી દુભાય છે, ક્યારેક તેનું સન્માન ઘવાય છે, ક્યારેક તેના આરામમાં ખલેલ પડે છે, ક્યારેક તેના રોજિંદા જીવન ઉપર અસર પડે છે, ક્યારેક તેની મરજી અને ઈચ્છાની વિરુદ્ધ અમુક વાતો તેની સામે આવે છે, ક્યારેક તેની સહનશક્તિની કસોટી થઈ જાય છે, ક્યારેક તેને આર્થિક હાનિ પહોંચે છે. મતલબ કે, વિવિધ પ્રકારની તકલીફો અને મુશ્કેલીઓ સહન કરે છે ત્યારે તેના દિલમાં આનાથી પ્રાણ ફૂંકાય છે, સારા ગુણો વિકસે છે અને તે આત્મશુદ્ધિ અને જાત કેળવણીની સ્વાભાવિક મજલોમાંથી પસાર થઈને રૂહાની અને નૈતિક પ્રગતિ હાંસલ કરે છે. તેની અંદર વિનમ્રતા અને સહનશીલતા, બલિદાન અને પ્રેમભાવ, હમદર્દી અને દિલસોજી, સ્વમાન અને વફાદારી, શુભેચ્છા અને સહકાર, નિખાલસતા અને પ્રેમ, સખાવત અને વીરતા તેમજ દયા અને સમાનતાની ઉચ્ચતમ લાગણીઓ પેદા થય છે અને તે માનવ સમાજ માટે એક ભલાઈની મૂર્તિ બની જાય છે. દરેક દિલમાં તેના માટે માન આદરની લાગણી હોય છે અને દરેક માણસ તેના અસ્તિત્વને તેના માટે રહેમતની છાયા સમજે છે. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘જે મુસલમાન લોકો સાથે હળીમળીને રહે છે અને એમના તરફથી પહોંચનારી તકલીફોને સહન કરે છે તે એ માણસ કરતાં ઘણો જ બહેતર છે જે લોકોથી અતડો રહે છે અને એમના તરફથી પહોંચતી તકલીફો બદલ નારાજ થઈ જાય છે. (તિર્મિઝી)

૩. હંમેશાં નેક અને સારા લોકો સાથે મિત્રતા કરો. મિત્રતાની પસંદગીમાં એ વાતનું ધ્યાન રાખો કે જે લોકો સાથે તમે દિલનો સંબંધ વધારી રહ્યાં છો તેઓ દીન અને અપ્લાકની દૃષ્ટિએ તમારા માટે કેટલા અંશે ફાયદાકારક બની શકે તેમ છે. એક વિખ્યાત કથન છે કે, ‘જો કોઈના અપ્લાકની હાલત વિષે જાણવું હોય તો તેના મિત્રોનના અપ્લાકની હાલત જાણી લો.’ અને નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: ‘માણસ તેના મિત્રના દીન ઉપર હોય છે તેથી દરેક માણસે વિચારી લેવું જોઈએ કે તે કોની સાથે મિત્રતા કરી રહ્યો છે.’ (મુસ્નદેઅહમદ, મિશકાત)

(૨૬)

મિત્રતાના આદાબ

૧. મિત્રોને યાહો અને એમના માટે પ્રેમના કેન્દ્ર બનો. એ માણસ ખૂબ જ ભાગ્યશાળી છે કે જેને તેના મિત્રો-સ્નેહીઓ યાહતાં હોય અને તે મિત્રો-સ્નેહીઓને યાહતો હોય તથા એ માણસ સાવ વંચિત છે જેનાથી લોકો કંટાળતાં હોય અને તે લોકથી દૂર ભાગતો હોય. હકીકતમાં મુફલિસ માણસ એ નથી જેની પાસે પૈસો નથી બલ્કે સૌથી મોટો મુફલિસ એ છે કે જેનો કોઈ મિત્ર ન હોય. મિત્ર એ તો જીવનની શોભા, જીવનપથનો સહારો અને અલ્લાહનું ઈનામ છે. મિત્રો બનાવો અને મિત્ર બનો. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું:

‘મુસલમાન નખશિખ સ્નેહ અને પ્રેમ છે અને એ માણસમાં મૂળમાં જ કોઈ ગુણ નથી કે જે ન તો બીજાને યાહે ન તો બીજા લોકો જ એને પ્રેમ કરે. (મિસ્કાત, બાબુશશફક્કત)

કુર્આનમાં છે:

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۝ (التوبة: ૯૬)

‘મોમિન પુરુષો અને મોમિન મહિલાઓ પરસ્પર એકબીજાના મિત્ર અને મદદગાર છે.’ (તૌબા-૭૧)

નબી સ. અ. વ. એમના સાથીઓને ખૂબ પ્રેમ કરતા હતાં અને દરેકને એમ લાગતું કે નબી સ. અ. વ. સૌથી વધારે એને જ યાહે છે.

હ. અમ્ર બિન આસ રદિ. કહે છે કે નબી સ. અ. વ. એટલા ધ્યાનથી અને ખુલુસ સાથે મારી સાથે વાતો કરતાં તેમજ મારું એટલું બધું ધ્યાન રાખતાં કે મને એવું લાગવા માંડ્યું કે કદાચ હું મારી કોમનો સૌથી શ્રેષ્ઠ માણસ છું અને એક દિવસે મેં નબી સ. અ. વ. ને પૂછી નાખ્યું કે, ‘હે અલ્લાહના રસૂલ ! હું શ્રેષ્ઠ છું કે અબૂબક?’ નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: ‘અબૂબક રદિ. શ્રેષ્ઠ છે.’ પછી મેં પૂછ્યું: ‘હું શ્રેષ્ઠ છું કે ઉમર?’ ફરમાવ્યું: ‘ઉમર રદિ.’ મેં ફરી પૂછ્યું: ‘હે અલ્લાહના રસૂલ હું શ્રેષ્ઠ છું કે ઉસ્માન રદિ.?’ ફરમાવ્યું: ‘ઉસ્માન રદિ.’ પછી મેં નબી સ. અ. વ. પાસેથી સ્પષ્ટતાપૂર્વક હકીકત જાણી અને નબી સ. અ. વ. એ નિષ્પક્ષ રીતે સાફ સાફ વાત

---

૩૫. મિલકતમાં દીકરીનો નક્કી કરેલો ભાગ ખુશ થઈને અને વ્યવસ્થિત ગણીને આપો. આ હિસ્સો અલ્લાહ તરફથી ફરજિયાત બનાવાયો છે. તેમાં વધારો-ઘટાડો કરવાનો કોઈને અધિકાર નથી. દીકરીનો ભાગ આપવામાં ચાલાકી કરવી અથવા પોતાની સમજ મુજબ કંઈક આપીને સંતોષ માનવો આજ્ઞાકારી મુસલમાનનું કામ નથી. આવું કરવું એ અપ્રમાણિકતા પણ છે અને અલ્લાહના દીનનું અપમાન પણ.

૩૬. આ તમામ વ્યવહારિક કામોની સાથે ખૂબજ દિલથી અને લાગણી સાથે બાળકો માટે દુઆ પણ કરતાં રહો. અલ્લાહ ઘણો દયાળુ અને કૃપાળુ છે અને આશા છે કે તે માતા-પિતાના દિલોના ઊંડાણમાંથી નીકળેલી લાગણીસભર દુઆઓને એણે નહીં જવા દે !

ફરિશ્તો મોકલે છે જે આવીને કહે છે કે, હે ઘરના લોકો ! તમારી ઉપર સલામતી થાય ! તે છોકરીને તેમની પાંખોની છાયા હેઠળ લઈ લે છે અને તેના માથે હાથ ફેરવતાં કહે છે: આ કમજોર જીવ છે જે કમજોર જીવમાંથી પેદા થયું છે. જે આ છોકરીની દેખરેખ રાખીને ઉછેરશે, ક્યામત સુધી અલ્લાહની મદદ તેની સાથે રહેશે.’

૩૩. દીકરીઓની કેળવણી અને ઉછેરના કામો ખૂબજ દિલથી રૂહાની આનંદ સાથે અને દીની ભાવનાથી કરો અને તેના બદલામાં અલ્લાહ પાસે ઊંચી જન્મતની આશા રાખો. નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું છે: ‘જે માણસે ત્રણ દીકરીઓ અથવા ત્રણ બહેનોને ઉછેરી, એમને તાલીમ આપી, રીતભાત શીખવાડી અને એમની સાથે રહેમદિલી દાખવી, એટલે સુધી કે અલ્લાહ તેમનેઆત્મનિર્ભર બનાવી દે, તો આવા માણસ માટે અલ્લાહે જન્મત ફરજિયાત બનાવી દીધી. આ સાંભળી એક માણસે કહ્યું: ‘જો બે જ હોય તો ! નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: બે દીકરીઓના ઉછેરનો પણ આ જ બદલો છે. હ.ઈબ્ને અબ્બાસ રદિ. કહે છે કે જો લોકોએ એકના વિશેષ પૂછ્યું હોત તો નબી સ.અ.વ. એકના ઉછેર માટે પણ આ જ ખુશખબર આપત.’ (મિશકાત)

૩. આઈશા રદિ. કહે છે કે એક દિવસે એક મહિલા તેની બે છોકરીઓને લઈને મારી પાસે આવી અને તેણે કંઈક માગ્યું. મારી પાસે ફક્ત એક જ ખજૂર હતી. તે મેં તેના હાથ ઉપર મૂકી દીધી. એ મહિલાએ ખજૂરના બે ભાગ કર્યા અને અડધી અડધી બંને બાળકીઓ વચ્ચે વહેંચી દીધી અને પોતે કંઈ ખાધું નહીં. આ પછી તે ઊભી થઈને બહાર જતી રહી. એ જ વખતે નબી સ.અ.વ. ઘરે આવ્યાં. મેં નબી સ.અ.વ.ને આ બીના કહી સંભળાવી. નબી સ.અ.વ. એ સાંભળીને ફરમાવ્યું: ‘જે માણસને દીકરીઓના જન્મ વડે અજમાવવામાં આવે અને તે એમની સાથે સારો વ્યવહાર કરીને અજમાયશમાં સફળ થાય તો આ દીકરીઓ તેના માટે ક્યામતના દિવસે જહન્નમની આગ સામે ઢાલ બની જશે.’ (મિશકાત)

૩૪. દીકરીને તુચ્છ ન ગણો, ન તો દીકરાને કોઈપણ મામલામાં પ્રાથમિકતા આપો. બંનેને સમાન રીતે પ્રેમ કરો અને સમાન વ્યવહાર કરો. નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું છે: જેના ઘરે દીકરી જન્મી અને તેણે જહાલતના જમાનાની રીત મુજબ તેને જીવતી દાટી દીધી નહીં તેમજ તેને તુચ્છ ન ગણી અને દીકરાને તેની સરખામણીમાં પ્રાથમિકતા ન આપી, તથા વધુ ન માન્યો તો આવા માણસને અલ્લાહ જન્મતમાં દાખલ કરશે. (અબૂદાઉદ)

એક વખત હ.નુ'માન રદિ.ના પિતા હ.બશીર રદિ. એમના દીકરાને લઈ નબી સ.અ.વ. પાસે આવ્યાં અને બોલ્યાં: હે અલ્લાહના રસૂલ ! મારી પાસે એક ગુલામ હતો, તેને મેં મારા આ પુત્રને આપી દીધો. નબી સ.અ.વ.એ પૂછ્યું: 'શું તમે તમારા ઘરેક દીકરાને એક-એક ગુલામ આપ્યો છે ?' બશીર રદિ.એ કહ્યું: 'ના', તો નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું કે 'આ ગુલામને તમે પાછો લઈ લો' અને ફરમાવ્યું: 'અલ્લાહથી ડરો અને તમારાં બાળકો સાથે સમાન અને સરખો વ્યવહાર રાખો'. હવે હ.બશીર રદિ. ઘરે પાછા આવ્યાં અને નુ'માન પાસેથી તેમણે આપેલો ગુલામ પાછો લઈ લીધો. એક રિવાયતમાં આવે છે કે નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: 'તો પછી મને ગુનાનો ગવાહ ન બનાવો. હું અન્યાયનો ગવાહ નહીં બનું' અને બીજી એક રિવાયતમાં છે: નબી સ.અ.વ.એ પૂછ્યું: 'શું તમને એવું ગમે છે કે બધા દીકરા તમારી સાથે સારો વ્યવહાર કરે ?' હ.બશીર રદિ.એ કહ્યું, કેમ નહીં હે અલ્લાહના રસૂલ સ.અ.વ. !' નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: 'પછી આવું કામ ન કરો.' (બુખારી, મુસ્લિમ)

૩૧. બાળકોની સામે હંમેશાં સારા અમલી નમૂના રજૂ કરો. તમારું જીવન બાળકો માટે એક કાયમી ખામોશ શિક્ષક છે જેની પાસેથી બાળકો હરપળ ભણે છે અને શીખે છે. બાળકોની સામે ક્યારેય ગમ્મતમાં પણ જૂઠ ન બોલો.

હ. અબ્દુલ્લાહ બિન આમિર રદિ. એમનો એક કિસ્સો વર્ણવે છે કે એક દિવસે નબી સ.અ.વ. અમારા ઘરે પધાર્યા હતાં. મારી માતાએ મને બોલાવ્યો અને કહ્યું: 'અહીં આવ, હું તને વસ્તુ આપીશ.' નબી સ.અ.વ. જોઈ ગયાં તો પૂછ્યું, 'બાળકને શું આપવા માગો છો ?' માતાએ કહ્યું: 'હું તેને ખજૂર આપવા માગું છું.' આપ સ.અ.વ.એ માતાને કહ્યું: જો તમે આપવાનું બહાનું બનાવીને બોલાવ્યો હોત અને બાળકના આવ્યા પછી કંઈપણ આપત નહીં તો તમારા આમાલનામાં આ જૂઠ લખી દેવાયું હોત.' (અબૂદાઉદ)

૩૨. દીકરીના જન્મ પ્રસંગે પણ એવી જ રીતે ખુશી મનાવો જેવી રીતે દીકરાના જન્મ વખતે મનાવીએ છીએ. દીકરો હોય કે દીકરી, બંને અલ્લાહની દેણગી છે અને અલ્લાહ જ બહેતર જાણે છે કે તમારા માટે દીકરી સારી છે કે દીકરો સારો. દીકરીના જન્મ વખતે અજાગમો દર્શાવવો અને દુ:ખી થવું એ આજ્ઞાકિત મુસલમાન માટે કોઈ પણ રીતે શોભાસ્પદ નથી અને આ અપકાર પણ છે અને સર્વજ્ઞ અને કૃપાળુ અલ્લાહનું અપમાન પણ !

હદીસમાં છે કે, 'જ્યારે કોઈને ઘરે દીકરી જન્મે છે ત્યારે અલ્લાહ તેના ઘરે

દયાળુ અને ક્ષમાશીલ અલ્લાહ ભણી દોડવું જોઈએ અને જરા પણ મોડું ન કરવું જોઈએ, કેમ કે ગુનામાંથી ગુનો પેદા થાય છે અને શૈતાન દરેક સમયે માણસની તાકમાં બેઠેલો છે અને તે તેને ભટકાવી દેવાની ફીકરથી ક્યારેય નિશ્ચિત બેસતો નથી.

૬. ખૂબ જ સાચા દિલથી નિખાલસપણે તૌબા કરો કે જે તમારા જીવનની કાયાલપટ કરી નાખે અને તૌબા પછી તમે એક બીજા જ માણસ દેખાઓ.

અલ્લાહે ફરમાવ્યું છે:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا ۗ عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن
يُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُم جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ ۖ يَوْمَ لَا يُخْزَىٰ اللَّهُ النَّبِيَّ وَالَّذِينَ يَمُنُوا مَعَهُ ۗ (التحریم: ۸)

‘હે મો’મિનો ! અલ્લાહની સમક્ષ સાચી અને નિખાલસ તૌબા કરો. આશા છે કે તમારો માલિક તમારા ગુના તમારાથી દૂર કરી દેશે અને તેમને એવા બાગોમાં દાખલ કરશે કે જેમની નીચે નદીઓ વહી રહી હશે. એ દિવસે અલ્લાહ તેના રસૂલને અને એ લોકોને કે જે ઈમાન લાવીને તેમની સાથે થઈ ગયાં છે ફજેત નહીં કરે.’

એટલે કે એવી તૌબા કરો કે ત્યારબાદ મનના કોઈ ખૂણામાં પણ ગુના તરફ પાછા વળવાની કોઈ સંભાવના ન રહે. આવી તૌબાના ત્રણ કે ચાર ભાગ છે: જો ગુનાનો સંબંધ અલ્લાહના હક્ક સાથે હોય તો તૌબાના ત્રણ ભાગ છે.

(૧) માણસ તેના ગુનાઓનો એહસાસ થવાથી ખરેખર શરમ અનુભવતો હોય,

(૨) ભાવિમાં ગુનાથી બચવાનો પાકો ઈરાદો રાખે, અને

(૩) તેના જીવનને સુધારવામાં પૂરી રીતે ડૂબીને ફિકર રાખીને કામે લાગી જાય અને જો તેણે કોઈ માણસનો હક્ક માર્યો હોય તો તૌબાનો હિસ્સો આ પ્રમાણે છે:

(૪) વ્યક્તિનો હક્ક ચૂકવી આપે અથવા તેને માફ કરાવી લે.

આ જ એ તૌબા છે જેનાથી ખરેખર માણસ ગુનાઓથી પાક થઈ જાય છે. તેનો

એકેએક ગુનો તેની રૂહ ઉપરથી ટપકીને ખરી જાય છે અને તે નેક કાર્યો વડે સુધરીને સુધરેલા જીવન સાથે અલ્લાહની સમક્ષ પહોંચે છે અને અલ્લાહ તેને પોતાની જમતમાં ઠેકાણું એનાયત કરે છે.

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘માણસ જ્યારે કોઈ ગુનો કરે છે ત્યારે તેના દિલમાં એક કાળો ડાઘ પડી જાય છે’ હવે જો તે

-એ ગુનો કરવાનું છોડી દે,

-પોતાના ગુનાઓના અહેસાસથી શરમ અનુભવીને માફી માગે, અને

-અલ્લાહની તરફ પાછો આવીને ગુનાથી બચવાનો મક્કમ ઈરાદો કરે તો તેના દિલને અલ્લાહ પુનર્જીવન આપે છે અને જો તે ફરી ગુનો કરી નાખે તો આ કાળા ડાઘમાં વધારો કરી દેવામાં આવે છે એટલે સુધી કે તે સમગ્ર દિલ ઉપર છવાઈ જાય છે. આ જ એ કાટ છે જેનો ઉલ્લેખ અલ્લાહ તઆલાએ તેની કિતાબમાં કર્યો છે:

كَلَّا ۚ بَلْ رَانَ عَلَىٰ قُلُوبِهِم مَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ ۝

‘હરગિજ નહીં, બલ્કે હકીકત એમ છે કે એમના દિલો ઉપર એમના બૂરા કાર્યોનો કાટ ચઢી ગયો છે.’

૭. પોતાની તૌબા ઉપર અડગ રહેવાનો મક્કમ નિર્ધાર કરો અને રાત-દિવસ ધ્યાન રાખો કે અલ્લાહ સાથે કરેલા વાયદાની વિરુદ્ધ કોઈ કામ થવા ન પામે. અને જો તમારા બધા જ પ્રયાસો છતાં પણ તમે લપસી પડો અને ફરીથી કોઈ ગુનો કરી બેસો તો પણ હરગિજ હતાશ ન થાઓ બલ્કે ફરીથી અલ્લાહની કૃપાની છાયામાં આશ્રય શોધો અને અલ્લાહની સામે ગળગળા થઈને દુઆ કરો કે ‘હે પરવરદિગાર ! હું ઘણો નબળો છું મને તારે ત્યાંથી બેઈજજત કરીને ન કાઢ કેમ કે મારા માટે તારા ઠેકાણા સિવાય કોઈ ઠેકાણું નથી કે જ્યાં જઈને હું આશ્રય લઈ લઉં.’

હ. શેખ સા’દી રહ. કહે છે:

‘ઈલાહી બઝિલ્લત મરાં અઝ દરમ

કે જુઝ તૂ ન દારમ દરે દીગરમ’

‘હે અલ્લાહ મને તારા દ્વાર પરથી અપમાનિત કરીને હાંકી ન કાઢ કારણ કે મારી પાસે તારા સિવાય બીજો કોઈ દ્વાર નથી- અર્થાત્ તારા સિવાય કોઈ મારી પાસે આશ્રય નથી.’

અને હ. અબૂસઈદ અબૂલખૈર રહ. ની આ રુબાઈ પણ ખૂબજ સુંદર છે:

બાઝ આ બાઝ આ હર આંચે હસ્તી બાઝ આ

ગર કાફિરો ગિબ્ર વ બુતપરસ્તી બાઝ આ

ઈં દરગહે મા દરગહે નૌમીદી નીસ્ત

સહ બાર અગર તૌબા શિક્સ્તી બાઝ આ

‘પાછો આવ, અલ્લાહની તરફ પાછો આવ, તું જેવો પણ છે અલ્લાહની તરફ પાછો આવ. જો તું કાફિર, અગ્નિપૂજક અને મૂર્તિપૂજક છે તો પણ અલ્લાહની તરફ પાછો આવ.’

‘અમારો આ દરબાર હતાશા અને નિરાશાનો દરબાર નથી. જો તેં ૧૦૦ વખત પણ તૌબા કરીને તોડી નાખી હોય તો પણ પાછો આવ.’

અલ્લાહને સૌથી વધારે ખુશી જે વસ્તુથી થાય છે તે છે માણસની તૌબા. તૌબાનો અર્થ પાછા વળવું અને રજૂ થવું છે. જ્યારે માણસ વિચારો અને લાગણીઓની ભૂલભુલામણીમાં ભટકી જાય છે અને ગુનાઓના કાદવમાં ખૂંપી જાય છે ત્યારે તે અલ્લાહથી વિખૂટો પડી જાય છે અને ઘણો દૂર ફેંકાઈ જાય છે જાણે કે તે અલ્લાહથી ખોવાઈ ગયો. અને જ્યારે પાછો ફરે છે અને પસ્તાવો કરીને અલ્લાહની તરફ વળે છે ત્યારે એમ સમજો કે અલ્લાહને તેનો ખોવાયેલો બંદો મળી ગયો. આ સમગ્ર કેફિયતને નબી સ. અ. વ. એ ખૂબજ અસરકારક ઉદાહરણ વડે આવી રીતે વર્ણવી છે:

‘જો તમારામાંથી કોઈ માણસનો ઊંટ ચારા-પાણી વિનાના રણમાં ખોવાઈ ગયો હોય અને એ માણસનો સામાન પણ એ જ ખોવાઈ ગયેલા ઊંટ ઉપર લદાયેલો હોય અને એ માણસ ચારે બાજુ આ અથાગ રણમાં તેના ઊંટને શોધી શોધીને નિરાશ થઈ ગયો હોય, અને પછી તે જિંદગીથી નિરાશ થઈને કોઈ ઝાડની નીચે મૃત્યુની રાહ જોતો સૂઈ રહ્યો હોય ત્યારે બરાબર તે જ હાલતમાં તે તેના ઊંટને બધા જ માલસામાન સાથે લદાયેલો પોતાની પાસે ઊભેલો જુએ ! તો તમે કલ્પના કરી શકો છો કે તેને કેવો આનંદ થશે ! તમારો પરવિદગાર એ માણસ કરતાં પણ અનેકગણો વધારે એ વખતે ખુશ થાય છે જ્યારે તમારામાંથી કોઈ ભટકી ગયેલો માણસ તેની તરફ પાછો વળે અને ગુમરાહી પછી ફરીથી તે આજ્ઞાપાલનનો માર્ગ અપનાવે છે.’ (તિર્મિઝી)

બીજા એક પ્રસંગે નબી સ. અ. વ. એ આ જ હકીકત એક બીજા ઉદાહરણ વડે

સમજાવી છે કે જે ખૂબજ અસરકારક છે.

‘એક વખતે કેટલાક યુદ્ધ કેદીઓ બંદી બનીને આવ્યાહતાં. એમાં એક મહિલા પણ હતી કે જેનું ધાવણું બાળક પાછળ રહી ગયું હતું. એ મમતાની લાગણીમાં એટલી બધી બેચેન હતી કે જેના પણ નાના બાળકને જોતી તેને છાતીએ લગાડીને ધવડાવવા માંડતી. એ મહિલાની આવી હાલત જોઈને નબી સ. અ. વ. એ સહાબીઓ રઝિ. ને પૂછ્યું: ‘શું તમે એવી અપેક્ષા રાખી શકો કે આ મા એના બાળકને જાતે તેના હાથે આગમાં ફેંકી દેશે?’ સહાબાઓએ કહ્યું કે, ‘હે અલ્લાહના રસૂલ ! પોતે ફેંકે એ તો દૂરની વાત છે પણ તે જો પડતો હોય તો તે જીવ જોખમમાં મૂકીને તેને બચાવી લેશે.’ આ સાંભળી નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું:

‘અલ્લાહ તેના બંદાઓ ઉપર એના કરતાં પણ વધારે દયાળુ અને મહેરબાન છે જેટલી આ મા તેના બાળક ઉપર મહેરબાન છે.’

૮. તૌબા અને માફી નિયમિત રીતે માગતા રહો. સવારથી માંડીને સાંજ સુધી માણસના હાથે કોણ જાણે કેટલીય ભૂલો અને ગુના થતાં રહે છે, અને અમુક વખતે તો ખુદ માણસને પણ તેનું ભાન હોતું નથી. એમ ન વિચારો કે કોઈ મોટો ગુનો થઈ જાય ત્યારે જ તૌબા જરૂરી છે. માણસ હરપળે તૌબા અને માફીનો મોહતાજ છે અને ડગલેને પગલે એનાથી ભૂલો થતી રહે છે. નબી સ. અ. વ. જાતે દિવસમાં ૭૦-૭૦ અને ૧૦૦-૧૦૦ વખત તૌબા-ઈસ્તિગફાર કરતા હતાં. (બુખારી, મુસ્લિમ)

૯. જે ગુનેગાર તૌબા કરીને તેની જિંદગીને સુધારી લે તેને ક્યારેય તુચ્છ ન માનો. હ. ઈમરાન બિન હસીન રદિ. નબી સ. અ. વ. ના જમાનાનો એક કિસ્સો વર્ણવે છે કે જુહૈનહ કબીલાની એક મહિલા નબી સ. અ. વ. ની પાસે આવી કે જે વ્યભિચાર કરવાના કારણે સગર્ભા બની ગઈ હતી. કહેવા લાગી, ‘હે અલ્લાહના રસૂલ ! હું વ્યભિચારની સજાને પાત્ર છું, મારી ઉપર શરઈ હદ (સજા) કાયમ કરો અને મને સજા કરો?’ નબી સ. અ. વ. એ તે મહિલાના વાલીને બોલાવ્યો અને તેને કહ્યું, ‘તમે તેની સાથે સારો વ્યવહાર કરવાનું ચાલુ રાખો અને જ્યારે તેને બાળક જન્મી જાય ત્યારે તેને મારી પાસે લઈને આવજો.’ પ્રસૂતિ પછી જ્યારે એ મહિલા આવી તો નબી સ. અ. વ. હુકમ આપ્યો કે તેના કપડાં તેના શરીર ઉપર બાંધી દો (કે જેથી સંગસાર થતી વખતે ખુલી ન જાય અને બેપર્દગી ન થાય). પછી તેને સંગસાર કરવાનો હુકમ આપ્યો. અને તેને સંગસાર કરી દેવામાં આવી. ત્યારબાદ

નબી સ.અ.વ.એ તેની જનાઝાની નમાઝ પઢી તો હ.ઉમર રદિ.એ નબી સ.અ.વ.ને કહ્યું કે, 'હે અલ્લાહના રસૂલ ! આપ આ મૈયતની નમાઝ પઢી રહ્યાં છો, આ તો વ્યભિચાર કરી ચૂકી છે.' તો નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું : 'તેણે તૌબા કરી લીધી અને એવી તૌબા કે જે તેની તૌબા મદીનાના ૭૦ માણસો વચ્ચે વહેંચી દેવામાં આવે તો બધાની નજાત-મુક્તિ માટે પૂરતી થઈ જાય ! તમે એના કરતાં વધુ શ્રેષ્ઠ બીજા કોઈને જોયો છે જેણે પોતાના પ્રાણ અલ્લાહની સમક્ષ રજૂ કરી દીધાં ?'

૧૦. સૈયદુલઅસ્તિગફાર નિયમિત પઢો. નબી સ.અ.વ.એ હ.શદાદ બિન ઔસ રદિ.ને જણાવ્યું કે, 'સૈયદુલ અસ્તિગફાર એટલે સૌથી ઉત્તમ દુઆ આ પ્રમાણે છે':

اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ خَلَقْتَنِي وَأَنَا عَبْدُكَ وَأَنَا
عَلَىٰ عَهْدِكَ وَوَعْدِكَ مَا اسْتَطَعْتُ أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا
صَنَعْتُ أَبُوؤُا بَدَأُنِي فَاعْفُرْ لِي فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ.

(હારી-ત્રમઝી)

'હે અલ્લાહ, તું મારો માલિક છે, તારા સિવાય કોઈ ઉપાસ્ય નથી, તેં મને પેદા કર્યો છે અને હું તારો બંદો છું. અને મેં તારી સાથે બંદગી અને આજ્ઞાપાલનનો જે પાક્કો કરાર કર્યો છે તેની ઉપર હું યથાશક્તિ કાયમ રહીશ અને જે પણ ગુના મારાથી થયાં તેના ખરાબ અંજામથી બચવા માટે હું તારો આશ્રય માગું છું, તેં મને જે જે સીજોથી નવાજ્યો છે એમનો હું સ્વીકાર કરું છું અને મને કબૂલ છે કે હું ગુનેગાર છું- તો હે મારા માલિક ! મારા અપરાધોને માફ કરી દે, તારા સિવાય મારા ગુનાઓને માફ કરનાર બીજો કોણ છે ? (બુખારી, તિર્મિઝી)

(૪૧)

દુઆના આદાબ

૧. દુઆ ફક્ત અલ્લાહ પાસે માગો, તેના સિવાય બીજા કોઈને ક્યારેય જરૂરતો પૂરી કરવા માટે ન પોકારો. દુઆ ઈબાદતનું હાર્દ છે અને ઈબાદતનો હક્કદાર માત્ર અલ્લાહ છે.

કુઅનિપાક કહે છે :

لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُمْ
بِشَيْءٍ إِلَّا كَبَاسِطٍ كَفِيهِ إِلَى الْمَاءِ لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَالِغِهِ
وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ ۝ (الرعد: ૧૩)

‘એને જ પોકારવું સાચું છે અને આ લોકો તેને છોડીને જે હસ્તીઓને પોકારે છે તેઓ એમની દુઆઓનો કોઈ જવાબ આપી શકતાં નથી. એમને પોકારવું તો એવું છે કે જાણે કોઈ માણસ તેના બંને હાથ પાણીની તરફ ફેલાવીને ઈચ્છે કે પાણી (દૂરથી જ) તેના મોઢામાં આવી જાય. જો કે પાણી તેના સુધી ક્યારેય પહોંચી શકતું નથી. બસ આવી જ રીતે કાફિરોની દુઆઓ નક્કામી ભટકી રહી છે.’ (સૂર: અરઅદ-૧૪)

એટલે કે જરૂરતો પૂરી કરવી તેમજ કામો બનાવવાના તમામેતમામ અધિકારો અલ્લાહના જ હાથમાં છે, તેના સિવાય બીજા કોઈની પાસે કોઈ અધિકાર નથી. બધા તેના મોહતાજ છે. તેના સિવાય કોઈ નથી કે જે લોકોના પોકાર સાંભળે અને તેમની દુઆઓનો જવાબ આપે.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ
الْحَمِيدُ ۝ (فاطر: ૧૫)

‘હે લોકો ! તમે સૌ અલ્લાહના મોહતાજ છો. અલ્લાહ જ છે જે સૌનાથી લાવરવાહ છે, સર્વસંપત્ત છે અને ગુણસંપત્ત છે.’ (સૂર: અલફાતિર-૧૫)

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે કે અલ્લાહતઆલાએ ફરમાવ્યું છે:

‘મારા બંદાઓ ! મેં મારી ઉપર જુલ્મ હરામ કરી લીધો છે તો તમે પણ એકબીજા પર જુલ્મ-અત્યાચારને હરામ સમજો. મારા બંદાઓ ! તમારામાંથી દરેક માર્ગ ભૂલેલો છે સિવાય એ કે જેને હું માર્ગ દેખાહું. મારા બંદાઓ ! તમારામાંથી દરેક ભૂખ્યો છે સિવાય એ કે જેને હું ખવડાવું તેથી તમે મારી જ પાસેથી રોજી માગો તો હું તમને રોજી આપું. મારા બંદાઓ ! તમારામાંથી દરેક નગ્ન છે એ સિવાય કે જેને હું પહેરાવું તેથી તમે મારી પાસેથી પોશાક માગો, હું તમને પહેરાવીશ. મારા બંદાઓ ! તમે રાત્રિ દરમિયાન પણ ગુના કરો છો અને દિવસ દરમિયાન પણ અને હું બધા ગુના માફ કરી દઈશ.’ (સહીહ-મુસ્લિમ)

આપ સ. અ. વ. એ એમ પણ ઈશાદિ ફરમાવ્યું છે કે વ્યક્તિએ પોતાની તમામ જરૂરિયાતો અલ્લાહ પાસે જ માગવી જોઈએ એટલે સુધી કે જો બૂટની દોરી તૂટી જાય તો પણ અલ્લાહ પાસે જ માગે અને જો મીઠાની જરૂરત પડે તો પણ તેની પાસે જ માગે. (તિર્મિઝી)

એટલે કે માણસે તેની નાનામાં નાની જરૂરત માટે પણ અલ્લાહ તરફ જ વળવું થવું જોઈએ, તેના સિવાય ન તો કોઈ દુઆ સાંભળનાર છે ન તો કોઈ ઈચ્છાઓ પુરી કરનાર.

૨. ખુદા સમક્ષ એ જ માગે જે હલાલ અને પાક હોય, નાજાઈઝ ઈરાદાઓ અને ગુનાના કામો માટે ખુદા સમક્ષ હાથ ફેલાવવો અત્યંત બેઅદબી, બેશરમી અને ઘૃષ્ટતા છે. હરામ અને નાજાઈઝ ઈચ્છાઓ માટે ખુદા સમક્ષ દુઆઓ કરવી અને આજીજીઓ કરવી દીનની સૌથી ભૂંડી મશકરી છે. આવી જ રીતે એ વાતો માટે પણ દુઆ ન માગો કે જે ખુદાએ કાયમ માટે નક્કી કરી દીધી છે અને જેમાં ફેરફાર થઈ શકે તેમ નથી. દા.ત. કોઈ ઠીંગણો માણસ પોતાનું કદ વધી જવા માટે દુઆ કરે અથવા કોઈ ખૂબજ લાંબો માણસ તેનું કદ નાનું થવાની દુઆ કરે અથવા કોઈ દુઆ કરે કે હું હંમેશા યુવાન રહું અને કદાપિ ઘડપણ ન આવે વિગેરે.

કુર્આનનો ઈશાદિ છે :

وَاقِيمُوا رُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ۝ (۱۶۱/۱)

‘અને દરેક ઈબાદતમાં તમારો ચહેરો બિલકુલ એની જ તરફ રાખો અને એને

જ પોકારો, તમારી આજ્ઞાકિતતાને એના જ માટે ખાસ કરીને.’

ખુદાની સમક્ષ પોતાની જરૂરિયાતો રજૂ કરનાર નાફરમાનીના માર્ગ ઉપર ચાલીને નાજાઈઝ ઈચ્છાઓ માટે દુઆઓ ન માગે. બલ્કે ઉમદા ચારિત્ર્ય અને પવિત્ર લાગણીઓ રજૂ કરીને નેક મુરાદો માટે ખુદા સમક્ષ પોતાની અરજ ગુજારે.

૩. દુઆ ખૂબજ નિખાલસતા અને શુદ્ધ દાનત સાથે માગો અને એવા વિશ્વાસ સાથે માગો કે જે અલ્લાહ પાસે તમે દુઆ માગી રહ્યાં છો તે તમારી હાલતની પૂરેપૂરી અને ચોક્કસ જાણકારી પણ ધરાવે છે તેમજ તમારી ઉપર બેહદ મહેરબાન છે અને એ જ છે કે જે તેના બંદાઓના પોકાર સાંભળે છે અને તેમની દુઆઓ કબૂલ કરે છે. પ્રદર્શન, દેખાવ તથા શિક્ષકની દરેક સંભાવનાથી તમારી દુઆઓને નિર્ભેળ રાખો. કુઆનમાં છે:

فَادْعُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ۝ (الزُّمَر: ١٨)

‘તો પછી તેના માટે તમારા આજ્ઞાકિતપણાને નિખાલસ બનાવીને અલ્લાહને પોકારો.’ (અલ-મુમિન)

અને સૂર: બકરહમાં છે:

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ ۖ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا

دَعَانِ ۖ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ ۝ (البقرة: ١٨٦)

‘અને હે રસૂલ ! જ્યારે આપને મારા બંદા મારા વિષે પૂછે તો તેમને જણાવી દો કે હું એમની નજીક જ છું. પોકારનાર જ્યારે મને પોકારે છે ત્યારે હું તેની દુઆ કબૂલ કરું છું. એમણે મારું નિમંત્રણ સ્વીકારવું જોઈએ અને મારી ઉપર જ ઈમાન લાવવું જોઈએ કે જેથી તેઓ સીધા માર્ગ ઉપર ચાલે.’ (અલબકરહ-૧૮૬)

૪. દુઆ ધ્યાનમગ્ન બનીને, એકાગ્રતા સાથે અને દિલથી માગો અને અલ્લાહ પાસેથી સારી અપેક્ષા રાખો. તમારા ગુનાઓના ઢગલાં ઉપર ધ્યાન રાખવાને બદલે અલ્લાહની અસીમ બક્ષિસ અને મહેરબાની તથા બેહિસાબ ઉદારતા ઉપર નજર રાખો. હકીકતમાં એ માણસની દુઆ દુઆ જ નથી જે ગાફેલ અને લાપરવાહ હોય અને ઉપરછલ્લી રીતે મન વિના માત્ર જીભ વડે કેટલાક શબ્દો અદા કરી રહ્યો હોય અને અલ્લાહ માટે સારી ધારણા રાખતો ન હોય.

હદીસમાં છે: 'તમારી દુઆઓના કબૂલ થવાનો યકીન રાખીને (દિલથી) દુઆ કરો. અલ્લાહ એવી દુઆને કબૂલ કરતો નથી જે ગાફેલ અને લાપરવાહ દિલમાંથી નીકળી હોય.' (તિર્મિઝી)

૫. દુઆ ખૂબજ આજીજીપૂર્વક અને ડર અને વિનમ્રતા સાથે માગો. ખુશૂઅ અને ખુશૂઅનો અર્થ એ છે કે તમારું દિલ અલ્લાહની હેબત અને મોટાઈ તથા જલાલથી ધ્રુજતું હોય અને શરીરની બહારની હાલત પરથી પણ અલ્લાહનો ડર પૂરી રીતે જાહેર થઈ રહ્યો હોય. માથું અને આંખો ઝુકેલાં હોય, અવાજ ધીમો હોય, અંગો ઢીલાં પડી ગયેલાં હોય, આંખો ભીની હોય, અને તમારી રીતભાતથી ગરીબી અને લાચારી જાહેર થઈ રહી હોય. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: 'જો તેના દિલમાં ખુશૂઅ હોત તો તેના શરીર ઉપર ખુશૂઅ છવાયેલું હોત.'

હકીકતમાં દુઆ માગતી વખતે માણસે એ કલ્પના કરીને પ્રૂજી જવું જોઈએ કે હું એક દરવાજા ઉપર પહેલો નિરાધાર ફકીર છું. જો અલ્લાહ ન કરે ને હું આ દરવાજેથી હુકરાવી દેવામાં આવું તો પછી મારા માટે અન્યત્ર કોઈ ઠેકાણું નથી. મારી પાસે માટું પોતાનું કંઈ જ નથી, જે મળ્યું છે તે અલ્લાહ પાસેથી જ મળ્યું છે અને અલ્લાહ ન આપે તો દુનિયામાં બીજું કોઈ નથી જે મને કંઈ પણ આપી શકે. અલ્લાહ જ દરેક વસ્તુનો વારસ છે, તેની જ પાસે દરેક વસ્તુનો ખજાનો છે, બંદા તો માત્ર ફકીર અને લાચાર છે.

કુર્આનમાં હુકમ છે:

أَدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا ۝ (الاعراف: ۵۵)

'તમારા રબને આજીજીપૂર્વક અને રડમસ થઈને પોકારો.'

બંદગીની શાન જ એ છે કે બંદો તેના માલિકને ખૂબજ આજીજી સાથે ગરીબડો બનીને ગળગળો થઈ પોકારે અને તેના દિલ અને દિમાગ, લાગણીઓ અને ભાવનાઓ તેમજ બધા જ અંગો તેની સમક્ષ ઝુકેલાં હોય. અને તેની બહાર તથા અંદરની તમામ હાલત ઉપરથી મોહતાજી અને ફરિયાદ વ્યક્ત થતાં હોય.

૬. દુઆ છાનામાના ધીમા અવાજે માગો. અલ્લાહ સમક્ષ ગળગળા જરૂર થઈ જાઓ પણ આ હાલતનું પ્રદર્શન હરગિજ ન કરો. બંદાની આજીજી અને નમ્રતા તેમજ ફરિયાદ ફક્ત અલ્લાહની સામે જ હોવાં જોઈએ.

બેશક ઘણી વખતે દુઆ મોટેથી પણ કરી શકાય. પરંતુ એકાંતમાં એવું કરાય

અથવા પછી જ્યારે સમૂહમાં દુઆ કરી રહ્યાં હોઈએ ત્યારે મોટા અવાજે દુઆ કરો કે જેથી બીજા લોકો આમીન બોલે. સામાન્ય સંજોગોમાં ચુપચાપ, ધીમા અવાજે દુઆ કરો અને એ વાતનો પૂરેપૂરો ખયાલ રાખો કે તમારું આ કક્ળવું અને ફરિયાદ કરવું લોકોને દેખાડવા માટે હરગિજ ન હોય.

وَأذْكُرُّ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ

الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ ۝ (الاعراف: ૨૦૬)

‘અને તમારા માલિકને દિલમાં જ રડમસ થઈને ભય સાથે યાદ કરો અને જબાનથી પણ ધીમા અવાજે સવાર-સાંજ યાદ કરો, અને એ લોકોમાંના ન થઈ જાઓ કે જેઓ ગફલતમાં પડેલાં છે.’ (સૂર: અલ્આ’રાફ-૨૦૫)

હ.ઝકરિયાહ અ.સ.ની બંદગીની કેફિયતનું વર્ણન કરતાં કુર્આનમાં કહેવામાં આવ્યું છે:

إِذْ نَادَى رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا ۝ (مريم: ૩)

‘જ્યારે તેણે તેના માલિકને ધીમા અવાજે પોકાર્યો.’ (મર્યમ-૩)

૭. દુઆ કરતાં પહેલાં કોઈ નેક કામ જરૂર કરો. દા.ત. થોડો સદકો અને ખેરાત આપો. કોઈ ભૂખ્યાને જમાડી દો અથવા નમાઝ પઢો અને રોઝા રાખો. અને ખુદા ન કરે કોઈ મુસીબતમાં ફસાઈ જાઓ તો તમારા એ કર્મોનો વાસ્તો આપીને દુઆ કરો કે જે તમે નિખાલસભાવે માત્ર અલ્લાહ માટે જ કર્યા હોય.

કુર્આનમાં છે:

إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ ۝ (الناظر: ૧૦)

‘પવિત્ર બોલ તેની તરફ જ ચઢે છે અને સદકાર્યો તેમને ઉચ્ચ દરજ્જાઓ પસાર કરાવે છે.’ (ફાતિર-૧૦)

નબી સ. અ. વ. એ એક વખત ત્રણ એવા સહાબીઓનો કિસ્સો સંભળાવ્યો કે જે એક અંધારી રાતે એક ગુફામાં ફસાઈ ગયા હતાં. એ લોકોએ તેમના નિષ્ઠાપૂર્વક કરેલા સદકાર્યોનો વાસ્તો આપીને અલ્લાહને દુઆ કરી અને અલ્લાહે એમની મુસીબત દૂર કરી દીધી.

કિસ્સો એમ બન્યો કે ત્રણ સાથીઓએ એક રાતે એક ગુફામાં આશ્રય લીધો. ખુદાનું કરવું એવું કેડુંગર પરથી એક શીલા ગબડીને ગુફાના મુખ ઉપર આવી પડી અને ગુફા બંધ થઈ ગઈ. મહાકાય શીલા હતી. એ લોકોની શક્તિ બહાર હતું કે તેને ખસેડીને ગુફાનું મુખ ખોલી દે. એવી સલાહ થઈ કે પોતપોતાના જીવનના નિખાલસભાવે કરેલા કર્મોનો વાસ્તો આપીને અલ્લાહને દુઆ કરવામાં આવે, શી ખબર, અલ્લાહ દુઆ સાંભળી લે અને આ મુસીબતમાંથી મુક્તિ મળી જાય. તો એક જણે કહ્યું:

‘હું જંગલમાં બકરાં ચારતો હતો અને એની ઉપર જ માંડું ગુજરાન ચાલતું હતું. જ્યારે હું જંગલમાંથી પાછો આવતો ત્યારે સૌથી પહેલાં મારા ઘરડાં માબાપને દૂધ પાતો અને પછી મારા બાળકોને. એક દિવસે હું મોડો આવ્યો. ઘરડાં માબાપ સૂઈ ગયા હતાં. બાળકો જાગી રહ્યા હતાં અને ભૂખ્યા હતાં પણ મને એ ગમ્યું નહીં કે માબાપ પહેલાં બાળકોને દૂધ પીવડાવું અને એ પણ ગમ્યું નહીં કે માબાપને જગાડીને તકલીફ આપું. એટલે હું આખી રાત દૂધનો પવાલો લઈને એમના સિરાણે ઊભો રહ્યો. બાળકો મારા પગને વીંટળાઈને રડતા રહ્યાં પણ હું સવાર સુધી એવી જ રીતે ઊભો રહ્યો.

હે ખુદા ! મેં આ કામ માત્ર તારી ખાતર કર્યું, તું એની બરકતથી ગુફાના મુખ ઉપરથી શીલા હટાવી દે અને શીલા એટલી ખસી ગઈ કે આકાશ દેખાવા માંડ્યું.

બીજાએ કહ્યું કે, મેં કેટલાક મજૂરો પાસે કામ કરાવ્યું અને બધાને મજૂરી આપી દીધી પણ એક માણસ તેની મજૂરી લીધા વિના જતો રહ્યો. કેટલાક સમય પછી જ્યારે તે મજૂરી લેવા માટે આવ્યો તો મેં તેને કહ્યું કે, આ ગાય-બકરાં અને આ નોકર-ચાકર બધું જ તમારું છે, લઈ જાઓ એ બોલ્યો, ‘ખુદાના ખાતર મજાક ન કરો.’ મેં કહ્યું કે, મજાક નથી. ખરેખર આ બધું જ તમારું છે. તમે જે રકમ છોડીને ગયા હતા મેં તેને ધંધામાં લગાડી, અલ્લાહે તેમાં બરકત આપી અને આ જે કંઈ તમે જોઈ રહ્યાં છો તે બધું એમાંથી જ મળ્યું છે. આ તમે શાંતિથી લઈ જાઓ. બધું તમારું છે, અને એ માણસ બધું લઈને જતો રહ્યો.’ હે અલ્લાહ ! આ કામ મેં માત્ર તારી ખુશી માટે કર્યું. હે અલ્લાહ ! તું તેની બરકતથી ગુફાના મુખ ઉપરથી આ શીલાને ખસેડી દે. અલ્લાહની મહેરબાનીથી શીલા થોડી વધારે ખસી ગઈ.

ત્રીજાએ કહ્યું કે, મારી એક પિતરાઈ બહેન હતી જેની સાથે મને અસાધારણ પ્રેમ થઈ ગયો હતો. તેણે અમુક રકમ માગી. મેં એ રકમ લાવી આપી પણ જ્યારે

હું મારી જરૂરત પૂરી કરવા માટે તેની પાસે બેઠો ત્યારે તેણે કહ્યું કે અલ્લાહથી ડરો અને આ કામ કરવાથી દૂર રહો. હું તરત જ ઊભો થઈ ગયો અને મેં એ રકમ પણ એને બક્ષિસમાં આપી દીધી. હે અલ્લાહ, તું સારી રીતે જાણે છે કે મેં આ બધું ફક્ત તારી ખુશી મેળવવા માટે કર્યું. હે અલ્લાહ, તું તેની બરકતથી ગુફાના મુખને ખોલી દે. અલ્લાહે ગુફાના મુખ ઉપરથી શીલા બસેડી દીધી અને ત્રણેને અલ્લાહે મુસીબતમાંથી ઉગારી દીધાં.

૮. સારા હેતુઓ માટે દુઆ કરવાની સાથે સાથે પોતાની જિંદગીને અલ્લાહના આદેશો મુજબ સુધારવા અને સજાવવા માટે પણ પ્રયાસ કરો. ગુના અને હરામ વસ્તુઓ/કામોથી સંપૂર્ણપણે દૂર રહો. દરેક કામમાં અલ્લાહના હુકમોને સામે રાખો અને સંયમપૂર્વક જીવન જીવો. હરામ ખાઈને, હરામ પીને, હરામ પહેરીને અને નફફટાઈપૂર્વક હરામના માલ વડે તમારા શરીરને પોષીને દુઆ કરનાર માણસ એવી ઈચ્છા રાખે કે મારી દુઆ કબૂલ થાય તો આ ભારે મૂખામી અને નફફટાઈ છે. દુઆને કબૂલ થવાને લાયક બનાવવા માટે માણસના વાણી અને વર્તન પણ દીનના આદેશો પ્રમાણે હોય એ પણ જરૂરી છે.

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે: ‘

અલ્લાહ પાક છે અને પાક માલ જ કબૂલ કરે છે અને અલ્લાહે મોમિનોને આ જ વાતનો હુકમ આપ્યો છે કે જેનો તેણે રસૂલોને હુકમ આપ્યો, તેથી તેણે ફરમાવ્યું છે:

يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُّوْا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا ۝ (المؤمنون: ۵۱)

“હે રસૂલો! પાક રોઝી ખાઓ અને નેક અમલ કરો.”

અને મો’મિનોને સંબોધન કરતાં તેણે ફરમાવ્યું:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُّوْا مِنَ الطَّيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ ۝ (البقره: ۱۷۲)

‘હે ઈમાનવાળા લોકો! જે હલાલ અને પાક વસ્તુઓ અમે તમને એનાયત કરી છે તે ખાઓ.’

પછી નબી સ. અ. વ. એ એક એવા માણસની વાત કરી કે જે લાંબી મુસાફરી કરીને પવિત્ર સ્થળે આવે છે, ધૂળ ભરેલો છે, માટી ચોટેલી છે અને તેના બંને હાથ આકાશ ભણી ફેલાવીને કહે છે કે, ‘હે મારા માલિક, હે મારા માલિક!’ જો કે તેનું ખાવવું હરામ છે, તેનું પીવું હરામ છે, તેના કપડાં હરામ છે અને હરામ વડે જ

તેનું શરીર ઉછર્યું છે તો આવા (બગાવતી) અને નાફરમાન માણસની દુઆ કેવી રીતે કબૂલ થઈ શકે ?' (સહીહ મુસ્લિમ)

૯. નિયમિત રીતે દુઆ કરતા રહો. અલ્લાહની સમક્ષ તમારી આજીજી અને બંદગીનું પ્રદર્શન પોતે જ એક ઈબાદત છે. અલ્લાહે પોતે દુઆ કરવાનો હુકમ આપ્યો છે અને ફરમાવ્યું છે કે, 'બંદો જ્યારે મને પોકારે છે ત્યારે હું તેને સાંભળું છું, દુઆ કરવાથી ક્યારેય કંટાળો નહીં અને એવો વિચાર પણ ક્યારેય ન કરો કે દુઆના લીધે તકદીર બદલાશે કે નહીં. તકદીરનું બદલવું કે ન બદલવું, દુઆ કબૂલ કરવી કે ન કરવી એ અલ્લાહનું કામ છે કે જે સર્વજ્ઞ અને હડાપણવાળો છે. બંદાનું કામ તો બસ એક ફકીર અને મોહતાજની જેમ સતત તેની સમક્ષ દુઆ કરતાં રહેવાનું છે. અને એક ક્ષણ માટે પણ પોતાની જાતને સ્વનિર્ભર માને નહીં.

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું:

'સૌથી મોટો આજીજીવાળો એ છે જે દુઆ કરવામાં આજીજી દેખાડે છે.'
(તિબરાની)

અને નબી સ. અ. વ. એ એમ પણ ફરમાવ્યું: 'અલ્લાહની નજીક દુઆ કરતાં વધારે સન્માનનીય બીજી કોઈ વસ્તુ નથી.' (તિર્મિઝી)

મોમિન તો હોય છે જ એવો કે તે ગમગીની અને આનંદમાં, સુખમાં અને દુખમાં, ગરીબીમાં અને અમીરીમાં, મુસીબતમાં અને આરામમાં, મતલબ કે દરેક સ્થિતિમાં અલ્લાહને જ પોકારે છે', તેની જ સાથે પોતાની જરૂરિયાતો રજૂ કરે છે અને કાયમ તેની પાસે ભલાઈ માટે દુઆ કરતો રહે છે.

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

'જે માણસ અલ્લાહને દુઆ કરતો નથી, અલ્લાહ તેની ઉપર રોષે ભરાય છે.'
(તિર્મિઝી)

૧૦. દુઆના કબૂલ થવાની બાબતમાં અલ્લાહ ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ રાખો અને દુઆ કબૂલ થવાની અસરો ઝડપથી દેખાતી ન હોય તો નિરાશ થઈને દુઆ કરવાનું છોડી દેવાની ભૂલ ક્યારેય ન કરો. દુઆના કબૂલ થવાની ચિંતામાં પરેશાન થવાને બદલે ફક્ત દુઆ માગવાની ચિંતા કરો.

૬. ઉમર રદિ. ફરમાવે છે:

'મને દુઆ કબૂલ થવાની ચિંતા નથી, મને માત્ર દુઆ માગવાની ચિંતા છે. જ્યારે મને દુઆ માગવાની તૌફીક થઈ ગઈ તો સ્વીકૃતિ પણ તેની સાથે પ્રાપ્ત થઈ

જશે.'

નબી સ.અ.વ. ફરમાવે છે:

‘જ્યારે કોઈ મુસલમાન અલ્લાહ પાસે કંઈક માગવા માટે અલ્લાહ તરફ મુખ કરે છે ત્યારે અલ્લાહ તેનો સવાલ જરૂર પૂરો કરી દે છે. કાં તો તેની ઈચ્છા પૂરી થઈ જાય છે અથવા અલ્લાહ તેના માટે તેની માગેલી ચીજને આખિરત માટે જમા કરી દે છે. કયામતના દિવસે અલ્લાહ મોમિન બંદાને તેની પાસે બોલાવશે અને તેને પોતાની સામે ઉભો રાખીને પૂછશે કે, ‘હે મારા બંદા ! મેં તને દુઆ કરવાનો હુકમ આપ્યો હતો અને એ વાપદો કર્યો હતો કે, હું તારી દુઆ કબૂલ કરીશ. તો શું તે દુઆ માગી હતી ? તે કહેશે કે, ‘હા, પરવરદિગાર, માગી હતી.’ પછી અલ્લાહતઆલા ફરમાવશે : ‘તેં મારી પાસે જે દુઆ માગી હતી. મેં તે કબૂલ કરી. શું તેં અમુક દિવસે આવી દુઆ નહોતી કરી કે, હું તારા એ દુખડાં દૂર કરી દઉં કે જેમાં તું હતો ? અને મેં તને એ દુખદર્દમાંથી છુટકારો આપ્યો હતો ?’ બંદો કહેશે કે, ‘હા, બિલકુલ સાચું છે, માલિક !’ પછી અલ્લાહ ફરમાવશે : ‘એ દુઆ તો મેં કબૂલ કરીને દુનિયામાં જ તારી ઈચ્છા પૂરી કરી દીધી હતી અને ફલાણા દિવસે તેં બીજા દુઃખમાં સપડાવવા બદલ દુઆ કરી હતી કે, ‘હે અલ્લાહ ! આ મુસીબતમાંથી મુક્તિ આપ પણ તેં એ મુસીબતમાંથી છુટકારો મેળવ્યો નહીં અને સતત એમાં રહ્યો હતો. તે કહેશે કે, ‘બેશક, માલિક !’ તો અલ્લાહતઆલા ફરમાવશે : મેં એ દુઆના બદલામાં તારા માટે જન્મમાં જાત જાતની નિયામતો ભેગી કરીને રાખી છે.’ અને આવી જ રીતે બીજી જરૂરિયાતો વિષે પણ પૂછીને આમ જ કહેશે.’

પછી નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું: મુસલમાન બંદાની કોઈ પણ દુઆ એવી નહીં હોય કે જેના વિષે અલ્લાહ એમ નહીં કહી દે કે આ મેં દુનિયામાં કબૂલ કરી અને આ તમારી આખિરતને માટે ભેગી કરીને રાખી. એ વખતે મોમિન બંદો વિચારશે કે કદાચ, મારી કોઈ પણ દુઆ દુનિયામાં કબૂલ થઈ ન હોત. એટલા માટે બંદાએ દરેક સ્થિતિમાં દુઆ માગતા રહેવું જોઈએ.’ (હાકિમ)

૧૧. દુઆ માગતી વખતે બહારનો દેખાવ, સ્વચ્છતા, પાકીસાફીનો પણ પૂરતો પ્યાલ રાખો અને દિલને પણ ગંદી લાગણીઓ, ગંદા વિચારો અને ભાવનાઓ તેમજ બેહૂદા અકીદાઓથી મુક્ત રાખો.

કુર્આનમાં છે:

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ۝ (البقرة: ૨૨૨)

‘બેશક અલ્લાહના વ્હાલા લોકો એ બંદા છે કે જે પુષ્કળ પ્રમાણમાં તૌબા કરે છે અને જે ખૂબજ પાકસાફ રહે છે.’ (સૂર : બકરહ -૨૨૨)

સૂર: મુદ્દસિરમાં છે:

وَرَبِّكَ فَكَبِّرْ وَتَيْبَاك فَطَهِّرْ ۝ (الر: ۳)

‘અને તમારા માલિકની મોટાઈ વર્ણવો અને તમારા મનને શુદ્ધ રાખો.’
(મુદ્દસિર ૩, ૪)

૧૨. બીજા લોકો માટે પણ દુઆ કરો પરંતુ હંમેશાં પોતાનાથી શરૂઆત કરો. પહેલાં પોતાના માટે દુઆ માગો અને પછી બીજાં માટે. કુર્આનેપાકમાં હ. ઈબ્રાહીમ અ.સ. અને હ. નૂહ અ.સ. ની બે દુઆઓ નોંધવામાં આવી છે જેમાંથી આ જ સબક શીખવા મળે છે:

رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ ۝

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ ۝

(બ્રાહિમ: ૧૦-૧૧)

‘હે મારા માલિક ! મને નમાઝ કાયમ કરનાર બનાવ અને મને મારી સંતાનમાંથી પણ (એવા લોકોને ઉઠાવ જે આ કામ કરે), માલિક, મારી દુઆ કબૂલ કર અને મારા માતાપિતા અને તમામ મુસલમાનોને એ દિવસે માફ કરી દે જ્યારે હિસાબ-કિતાબ કરવામાં આવશે.’ (ઈબ્રાહીમ-૪, ૪૧)

رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِي مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ

وَالْمُؤْمِنَاتِ ۝ (نور)

‘મારા માલિક ! મને માફી આપ અને મારા માતાપિતાને માફી આપ અને એ મોમિનોને માફી આપ કે જે ઈમાન લાવીને મારા ઘરમાં દાખલ થયાં અને બધા જ મોમિન પુરુષો અને મહિલાઓને માફી આપ.’ (નૂહ-૨૮)

હ. ઉબૈયે બિન કઅબ રદિ. ફરમાવે છે કે નબી સ. અ. વ. જ્યારે કોઈ માણસનો ઉલ્લેખ કરતાં ત્યારે તેના માટે દુઆ કરતાં અને દુઆ પોતાનાથી શરૂ કરતાં.
(તિર્મિઝી)

૧૩. જો તમે ઈમામ તરીકે નમાઝ પઢાવતાં હોવ તો હંમેશાં સર્વગ્રાહી દુઆઓ માગો અને બહુવચન રૂપનો ઉપયોગ કરો. કુઅનિપાકમાં જે દુઆઓ નોંધવામાં આવી છે તેમાં ખાસ કરીને બહુવચનરૂપનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. ઈમામ હકીકતમાં તમામ નમાઝીઓનો પ્રતિનિધિ છે. જ્યારે તે બહુવચનરૂપમાં દુઆ માગે ત્યારે નમાઝીઓએ 'આમીન' કહેતા જવું જોઈએ.

૧૪. દુઆ કરતી વખતે સંકુચિતતા અને સ્વાર્થથી બચો અને અલ્લાહની સર્વવ્યાપી રહેમત અને કૃપાને સીમિત સમજવાની ભૂલ કરીને તેની દેણગી અને બક્ષિસને તમારા માટે જ સીમિત કરવાની દુઆ ન કરો.

હ. અબૂહુરૈરહ રદિ. કહે છે કે મસ્જિદે નબવીમાં એક બદ્દૂ આવ્યો, તેણે નમાઝ અદા કરી, પછી દુઆ માગી અને બોલ્યો, 'હે અલ્લાહ, મારી ઉપર અને મુહમ્મદ પર દયા કર અને અમારી સાથે બીજા કોઈની ઉપર દયા ન કર.' તો નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: (ઉઝ્ઝ.)

لَقَدْ تَحَجَّرَتْ وَاسِعًا.

'તે અલ્લાહની વિશાળ કૃપાને સંકુચિત બનાવી દીધી.' (બુખારી)

૧૫. દુઆમાં ગોઠવી ગોઠવીને પ્રાસ મેળવવાથી બચો અને સીધી સાદી રીતે રડમસ બનીને દુઆ માગો. દુઆમાં ગાવાથી અને સૂર મિલાવવાથી દૂર રહો. અલબત્ત જો ગોઠવણી કર્યા વિના ક્યારેક મોઢેથી યોગ્ય શબ્દો નીકળી જાય અથવા પ્રાસ ગોઠવાઈ જાય તો તેમાં કોઈ હરજ નથી. નબી સ. અ. વ. પાસેથી પણ અમુક દુઆઓ એવી નોંધાઈ છે કે જેમાં સહજ રીતે પ્રાસ અને વજન ગોઠવાઈ ગયાં છે. દા. ત. આપની એક ખૂબજ સર્વગ્રાહી દુઆની હ. ઝૈદ બિન અર્કમ રદિ. એ રિવાયત કરી છે:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ قَلْبٍ لَا يَخْشَعُ وَنَفْسٍ لَا تَشْبَعُ وَ
عِلْمٍ لَا يَنْفَعُ، وَدَعْوَةٍ لَا يُسْتَجَابُ لَهَا.

'હે અલ્લાહ, હું તારી પનાહ માગું છું, એ દિલથી કે જેમાં ભય ન હોય, એ મનથી કે જેમાં ધીરજ ન હોય, એ જ્ઞાનથી કે જે ફાયદાકારક ન હોય અને એ દુઆથી કે જે કબૂલ ન થાય.'

૧૬. અલ્લાહની સમક્ષ તમારી જરૂરિયાત અને હાજત રજૂ કરતાં પહેલાં તેની પ્રશંસા અને વખાણ (હમ્દ-વ-સના) કરો. પછી બે રકઅત નફલ નમાઝ પણ

અદા કરો અને દુઆના આરંભમાં અને અંતમાં નબી સ. અ. વ. ઉપર દુરુદ-વ-સલામ પઢવાનો ખ્યાલ રાખો.

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘જ્યારે કોઈ માણસને અલ્લાહ અથવા બીજા કોઈ માણસ સમક્ષ જરૂરિયાત અને હાજત રજૂ કરવાનો મામલો હોય તો તેણે પહેલાં વુજૂ કરીને બે રકઅત નમાઝ અદા કરવી જોઈએ, ત્યારપછી અલ્લાહની હમ્દ-વ-સના કરવી જોઈએ અને નબી સ. અ. વ. ઉપર દુરુદ-વ-સલામ મોકલવાં જોઈએ. (એ પછી અલ્લાહની સમક્ષ તેની જરૂરિયાત રજૂ કરે.) (તિર્મિઝી)

નબી સ. અ. વ. એ ગવાહી આપી છે કે બંદાની જે દુઆ અલ્લાહની હમ્દ-વ-સના અને નબી સ. અ. વ. પર દુસ્તુદ-વ-સલામની સાથે પહોંચે છે તે સ્વીકૃતિનો દરજ્જો પામે છે. હ. ફિઝાલા રદિ. કહે છે કે, નબી સ. અ. વ. મસ્જિદમાં હતા ત્યાં

એક માણસ આવ્યો તેણે નમાઝ અદા કરી અને નમાઝ પછી કહ્યું ‘اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي’ ‘હે અલ્લાહ, મને માફી આપ.’ નબી સ. અ. વ. એ આ સાંભળીને કહ્યું: ‘તમે માગવામાં ઉતાવળ કરી. જ્યારે નમાઝ અદા કરીને પરવારો તો પહેલાં અલ્લાહની હમ્દ-વ-સના કરો. પછી દુરુદ પઢો, પછી દુઆ માગો. નબી સ. અ. વ. આ કહી જ રહ્યા હતાં કે બીજો માણસ આવ્યો અને તેણે નમાઝ અદા કરીને અલ્લાહની હમ્દ-વ-સના વર્ણવી, દુરુદશરીફ પઢ્યું. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: હવે દુઆ માગો, દુઆ કબૂલ થશે.’ (તિર્મિઝી)

૧૭. અલ્લાહ પાસે હરપળે અને હર ક્ષણે દુઆ માગતા રહો કારણ કે તે પોતાના બંદાઓની ફરિયાદ સાંભળવાથી ક્યારેય કંટાળતો નથી. અબલત્ત, હદીસો ઉપરથી જણાય છે કે અમુક ખાસ સમય અને સંજોગો એવાં છે કે જેમાં વિશેષરૂપે દુઆઓ ઝડપથી કબૂલ થાય છે એટલા માટે આ ખાસ સમય અને સંજોગોમાં દુઆઓ માગવાનું ખાસ આયોજન કરો.

(૧) રાતના પાછલા ભાગની શાંતિમાં જ્યારે સામાન્ય રીતે લોકો મીઠી નીંદરની મઝા માણતા સૂતાં હોય છે ત્યારે જે બંદો ઉઠીને તેના માલિક સાથે ગુપચુપ વાતો કરે છે અને ગરીબજો બનીને પોતાની જરૂરિયાતો તેની સમક્ષ મૂકે છે ત્યારે તે વિશેષ મહેરબાની કરે છે.

નબી સ. અ. વ. ફરમાવે છે:

‘અલ્લાહ દર રાત્રે દુનિયાના આકાશ ઉપર ઉતરે છે અને જ્યારે રાતનો પાછલો ભાગ બાકી રહી જાય છે ત્યારે ફરમાવે છે કે, ‘કોણ મને પોકારે છે કે હું તેની દુઆ કબૂલ કરું, કોણ મારી પાસે માગે છે કે હું તેને એનાયત કરું, કોણ મારી પાસેથી માફી ચાહે છે કે હું તેને માફ કરું.’ (તિર્મિઝી)

(૨) શબે કદ્રમાં વધારેમાં વધારે દુઆઓ કરો કે આ રાત અલ્લાહને ત્યાં એક હજાર મહિનાઓ કરતાં વધારે બહેતર છે અને આ દુઆ ખાસ પઢો:

اللَّهُمَّ إِنَّكَ عَفُوٌّ تُحِبُّ الْعَفْوَ فَاعْفُ عَنِّي. (૫૭૭)

‘હે અલ્લાહ ! તું અત્યંત માફ કરનાર છે, માફી આપવાને પસંદ કરે છે, તો તું મને માફ કરી દે.’

(૩) અરફાતના મેદાનમાં જ્યારે ૯ ઝિલહજ્જના દિવસે અલ્લાહના મહેમાનો ભેગાં થાય છે ત્યારે. (તિર્મિઝી)

(૪) જુમ્હાની ખાસ ઘડીઓ દરમ્યાન, કે જે જુમ્હાનો ખુત્બો શરૂ થવાથી માંડીને નમાઝ પૂરી થાય ત્યાં સુધી છે અથવા અસરની નમાઝ પછીથી મગરિબ સુધી છે.

(૫) અઝાન વખતે તેમજ જિહાદના મેદાનમાં જ્યારે મુજાહિદો કતારમાં ગોઠવાતાં હોય.

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું:

‘બે વસ્તુઓ અલ્લાહના દરબારમાં રદ કરવામાં આવતી નથી, એક અઝાનના સમયની દુઆ, બીજી જિહાદ (માં કતારોની ગોઠવણી) દરમ્યાનની દુઆ. (અબુ દાઉદ)

(૬) અઝાન અને તકબીર વચ્ચેના સમયગાળા દરમ્યાનની દુઆ.

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘અઝાન અને ઈકામત વચ્ચેના દરમ્યાનની દુઆ રદ કરવામાં આવતી નથી.’ સહાબીઓએ પૂછ્યું કે, ‘હે અલ્લાહના રસૂલ ! આ વચ્ચેના સમયગાળા દરમ્યાનની શું દુઆ માગીએ ?’ તો ફરમાવ્યું :

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ

‘હે અલ્લાહ ! હું તારી પાસે દરગુજર અને મહેરબાની તથા ખૈરિયત અને

સલામતી માગું છું, દુનિયામાં પણ અને આખિરતમાં પણ.’

(૭) રમઝાનના મુબારક દિવસોમાં, ખાસ કરીને ઈફતારના સમયે. (બઝઝાર)

(૮) ફર્જ નમાઝો પછી (તિર્મિઝી). ચાહો તો તમે એકલા દુઆ કરો અથવા ઈમામની સાથે.

(૯) સિજદાની હાલતમાં. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘સિજદાની હાલતમાં બંદો તેના રબથી ખૂબજ નિકટતા પ્રાપ્ત કરી લે છે તેથી તમે આ હાલતમાં ખૂબ દુઆ માગો.’

(૧૦) જ્યારે તમે કોઈ સખત મુસીબતમાં અથવા બેહદ દુઃખમાં હોવ. (હાકિમ)

(૧૧) જ્યારે ઝિક્ક-વ-ફિક્કની કોઈ દીની મિજલસ-બેઠક ગોઠવી હોય. (બુખારી, મુસ્લિમ)

(૧૨) જ્યારે કુઅનિપાકનો દોર હોય. (તિબરાની)

(૧૩) નીચે જણાવેલ સ્થળોએ પણ દુઆ માગવાનું ધ્યાન રાખો. હ. હસન બસરી રહે. જ્યારે મક્કાથી બસરા જવા માટે નીકળ્યાં ત્યારે તેમણે મક્કા લોકોને એક પત્ર લખ્યો જેમાં મક્કાના રોકાણનું મહત્વ અને તેના ફાયદા-ફઝીલતોનું વર્ણન કર્યું અને એ પણ સ્પષ્ટ કર્યું કે મક્કામાં પંદર (૧૫) જગ્યાઓ ઉપર ખાસ કરીને દુઆઓ કબૂલ થાય છે.

(૧) મુસ્તઝિમની પાસે (૨) મીઝાબની નીચે, (૩) કા'બાની અંદર (૪) ઝમઝમના કૂવા ઉપર (૫) સફા-મર્વા ઉપર (૬) સફા-મર્વાની પાસે જ્યાં સઈ કરવામાં આવે છે. (૭) મુકામે ઈબ્રાહીમીની પાછળ (૮) અરફાતમાં (૯) મુઝદલિફામાં (૧૦) મિનામાં (૧૧) ત્રણેય જમરાતની પાસે. (હિસનેહસીન)

૧૯. પૂરો પ્રયાસ કરો કે તમને અલ્લાહ પાસે દુઆ માગવા માટે દુઆના એ જ શબ્દો મોઢે થઈ જાય કે જે કુઅનિપાક અને હદીસે રસૂલમાં આવ્યાં છે. અલ્લાહે તેના પયગમ્બરો અને નેક બંદાઓને દુઆ માગવાની જે રીતો અને જે શબ્દો શીખવાડ્યાં છે એનાથી સારા શબ્દો અને રીત કોઈ ક્યાંથી લાવશે ? બીજું, અલ્લાહના બતાવેલાં અને રસૂલોએ અપનાવેલાં શબ્દોમાં જે અરસકારકતા, માધુર્ય, સર્વગ્રાહિતા, બરકતો અને કબૂલ થવા માટેની પાત્રતા છે તે બીજા કોઈ શબ્દોમાં કેવી રીતે શક્ય બની શકે ? આવી જ રીતે નબી સ. અ. વ. એ રાતદિવસ જે દુઆઓ માગી છે એમાં દિલનું દર્દ, માધુર્ય, સર્વગ્રાહિતા અને બંદગીની એવી કૈફિયત જોવા મળે છે કે એમના કરતાં સારી દુઆઓ, પ્રાર્થનાઓ અને ઈચ્છાઓની કલ્પના

કરી શકાય નહીં.

કુર્અન અને હદીસમાં જણાવવામાં આવેલી દુઆઓને વારંવાર નિયમિત રીતે પઢવાથી અને એમના શબ્દો અને અર્થ ઉપર મનન-ચિંતન કરવાથી માનસ અને વિચારસરણીની કેળવણી પણ થાય છે કે મોમિનની તમન્નાઓ અને વિનવણીઓ શું હોવી જોઈએ, કયા કામોમાં તેણે પોતાની શક્તિઓનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ અને કઈ વસ્તુઓને પોતાનું અંતિમ લક્ષ્ય બનાવવી જોઈએ.

બેશક, દુઆ માટે કોઈ ભાષા, કોઈ ઢબ, અને કોઈપણ શબ્દોનું કોઈ બંધન નથી. માણસ તેના અલ્લાહ પાસે જે ભાષા અને જે શબ્દોમાં ચાહે તે માગે પરંતુ આ તો અલ્લાહની વિશેષ મહેરબાની અને કૃપા છે કે તેણે એ પણ જણાવ્યું કે મારી પાસે માગો અને આવી રીતે માગો અને દુઆઓના શબ્દો શીખવાડીને જણાવી દીધું કે મોમિનને દીન અને દુનિયાની સફળતા માટે કેવું દષ્ટિબિંદુ ધરાવવું જોઈએ અને કઈ તમન્નાઓ અને ઈચ્છાઓ વડે દિલની દુનિયાને શણગારવી જોઈએ અને પછી દીન-દુનિયાની કોઈ જરૂરિયાત અને ભલાઈનું કોઈ પાસું એવું નથી જેના માટે દુઆ શીખવાડવામાં ન આવી હોય. એટલા માટે વધુ સારું એ છે કે તમે અલ્લાહ પાસે કુર્અન અને સુન્નતના બતાવેલાટ શબ્દોમાં જ દુઆ માગો અને એ જ દુઆઓને વારંવાર દોહરાવતા રહો કે જે દુઆઓ કુર્અનમાં નોંધવામાં આવી છે અથવા જે દુઆઓ જુદા જુદા સમયે નબી સ. અ. વ. એ માગેલી છે.

અલબત્ત, જ્યાં સુધી તમને કુર્અન-સુન્નતની દુઆઓ મોઢે ન થઈ જાય ત્યાં સુધી તમે કમસેકમ તમારી દુઆઓમાં કિતાબ-સુન્નતની બતાવેલી દુઆઓના અર્થને નજર સમક્ષ રાખીને દુઆ કરવાનું અવશ્ય ધ્યાન રાખો.

હવે પછીના પ્રકરણમાં કુર્અનિપાક અને નબી સ. અ. વ. ની કેટલીક દુઆઓ નોંધવામાં આવી છે. આ મુબારક દુઆઓને ધીમે ધીમે યાદ કરી લો અને પછી એનું જ રટણ કરતા રહો.

(૪૨)

કુર્આનની સર્વગ્રાહી દુઆઓ

રહમત અને મગફિરતની દુઆ :

رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ

الْخَاسِرِينَ ۝ (الاعراف)

‘હે અમારા માલિક ! અમે અમારી ઉપર ભારે જુલ્મ કર્યો. જો તું અમને ક્ષમા નહીં કરે અને અમારી ઉપર દયા નહીં કરે તો અમે ખરેખર બરબાદ થઈ જઈશું.’
(આ’રાફ-૨૩)

બેશક, જો અલ્લાહ માણસોના ગુનાઓને માફી ન આપે અને તેની અસીમ કૃપા વડે ન નવાજે તે તે બરબાદ થઈ જશે.

બંને લોકમાં સફળતાની દુઆ :

رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ۝

‘હે અમારા માલિક ! અમને દુનિયામાં પણ ભલાઈ આપ અને આખિરતમાં પણ ભલાઈ આપ અને આગની સજાથી અમને બચાવ.’

ધૈર્ય અને દંટતાની દુઆ :

رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّثْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ

الْكَافِرِينَ ۝ (البقرة: ૧૫૦)

‘હે માલિક, અમારી ઉપર ધૈર્ય રેડી દે અને અમારા કદમને મજબૂત જમાવી દે અને કાફિરો ઉપર વિજયી બનાવવા માટે અમારી મદદ કર.’

(સૂર: બકરહ-૨૫૦)

શૈતાનના દૂષણથી સુરક્ષિત રહેવાની દુઆ :

رَبِّ اَعُوذُبِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ ۝ وَاَعُوذُبِكَ رَبِّ اَنْ
يَحْضُرُونِ ۝ (المؤمنون: ٩٤-٩٨)

‘માલિક ! હું શૈતાનની ઉશ્કરેણીઓ સામે તારા આશ્રય હેઠળ આવું છું, બલકે હે મારા માલિક, હું તો એનાથી પણ તારો આશ્રય મારું છું કે તેઓ મારી નજીક પણ ફરકે.’ (અલમુમિનૂન-૯૭, ૯૮)

જહન્નમની સજાથી બચવા દુઆ :

رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ ۝ اِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا ۝
اِنَّهَا سَاءَتْ مُسْتَقَرًّا وَّ مُقَامًا ۝ (الفرقان)

‘હે અમારા માલિક, જહન્નમના અગ્નિબને અમારાથી વાળી દે બેશક, તેનો અગ્નિ તો પ્રાણઘાતક છે, તે ઘણું જ ખરાબ ઠેકાણું તેમજ ઘણું જ ખરાબ મુકામ છે. (અલફરકાન-૬૫, ૬૬)

દિલની સુધારણાની દુઆ :

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ اِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً ۝
اِنَّكَ اَنْتَ الْوَهَّابُ ۝ (آل عمران: ૮)

‘હે માલિક ! જ્યારે તે અમને સીધા રસ્તે લગાડી દીધાં છે તો પછી ક્યાંક અમારા દિલોને વક્રતામાં નાખતો નહીં. અમને તારી કૃપાના ખજાનામાંથી કૃપા એનાયત કર કારણ કે તું સાચો દાતા છે.’ (આલેઈમરાન-૮)

દિલને શુદ્ધ કરવાની દુઆ :

رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِاخْوَانِنَا الَّذِيْنَ سَبَقُونَا بِالْاِيْمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِيْ
قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا رَبَّنَا اِنَّكَ رَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ ۝ (الحشر: ૧૦)

‘હે માલિક, અમારા ગુના માફ કરી દે અને અમારા એ ભાઈઓના કે જે અમારી પહેલાં ઈમાન લાવેલાં છે અને અમારા દિલોમાં મોમિનો સામે કપટ પેદા થવા ન દે. બેશક, તું અત્યંત મહેરબાન દયાળુ છે.’ (અલહશ્ર : ૧૦)

ખરાબ સંજોગોની સુધારણાની દુઆ :

رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهِيَ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا ۝ (الكهف: ۱۰)

‘હે માલિક, અમારી ઉપર તારે ત્યાંથી કૃપા ઉતાર અને અમારા મામલામાં સુધારણાના (સાધનો) પૂરા પાડ.’ (સૂર: કહફ-૧૦)

ઇસ્તગફાર-ક્ષમા થાયના :

رَبَّنَا أَمَّنَّا فَاغْفِرْ لَنَا وَأَرْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ

‘હે માલિક, અમે ઈમાન લાવ્યાં તેથી અમને ક્ષમા કરી દે, અમારી ઉપર દયા કર, તું ઘણો જ દયાવાન છે.’ (સૂર: મુમિનૂન-૯, ૧૦)

કુટુંબીજનો તરફથી શાંતિ માટેની દુઆ

رَبَّنَاهَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا

(الفرقان: ૮૪)

‘હે માલિક ! અમને અમારા જીવનસાથીઓ તરફથી અને અમારી સંતાન તરફથી આંખોની ઠંડક આપ અને અમને સંયમી લોકો માટે જ ઉદાહરણ બનાવ.’ (સૂર: આલે-ફુર્કાન-૭૪)

એટલે કે અમને એવું નેક અને પવિત્ર જીવન આપ કે સંયમી લોકો અમને એમના માટે નમૂનો અને ઉદાહરણ માને.

માતા-પિતા માટેની દુઆ :

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيْ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ ۝ (الزمر: ૪૧)

‘હે માલિક ! મને અને મારા માતાપિતાને અને તમામ મોમિનોને એ દિવસે માફ કરી દે કે જે દિવસે હિસાબ કરવામાં આવશે.’ (સૂર: ઈબ્રાહીમ-૪૧)

અજમાયશથી બચવાની દુઆ:

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا
إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا
طَاقَةَ لَنَا بِهِ ۗ وَاعْفُ عَنَّا ۖ وَاعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا ۖ إِنَّكَ أَنْتَ مَوْلَانَا
فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ۝

‘હે માલિક, અમારાથી ભૂલેયૂકે જે કસૂર થઈ જાય એ બદલ અમારી પકડ ન કર માલિક, અમારી ઉપર એ બોજ ન નાખ કે જે તે અમારી પહેલાના લોકો ઉપર નાખ્યા હતાં, માલિક, જે ભાર ઉપાડવાની અમારામાં શક્તિ નથી એ અમારી ઉપર ન મૂક ! અમારી સાથે નરમી દાખવ, અમને દરગુજર કર ! અમારી ઉપર દયા કર ! તું અમારો માલિક છે, કાફિરોની સામે અમારી મદદ કર.’ (અલબકરહ : ૨૮૬)

કાફિરોથી છુટકારો મેળવવાની દુઆ :

عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا ۚ رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ۝ وَنَجِّنَا
بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ۝

‘અમે અલ્લાહ ઉપર જ ભરોસો કર્યો. હે અમારા માલિક, અમને જાલિમો માટે લક્ષ્ય ન બનાવ અને તારી કૃપા વડે અમને કાફિરોથી છુટકારો આપ.’

સુખદ અંત માટેની દુઆ :

فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيِّ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي
مُسْلِمًا ۖ وَالْحَقِّنِي بِالصَّلِحِينَ ۝ (يوسف: 1۰۱)

‘હે આકાશો અને ધરતીના સર્જનહાર ! તું જ મારો વાલી અને કામ બનાવનાર છે. દુનિયા અને આખિરતમાં મારો અંત ઈસ્લામ ઉપર લાવ અને અંતમાં મને તારા નેક બંદાઓમાં સામેલ કર.’ (સૂર: યુસુફ-૧૦૧)

رَبَّنَا إِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا رَبَّنَا
فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَقَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ رَبَّنَا وَآتِنَا
مَا وَعَدْتَنَا عَلَىٰ رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ إِنَّكَ لَا

تُخْلِفُ الْمِيعَادَ ۝ (آل عمران: ૧૯૩-૧૯૪)

‘હે માલિક, અમે એક બોલાવનારને સાંભળ્યો જે ઈમાનની તરફ બોલાવતો હતો અને કહેતો હતો કે તમારા માલિકને માનો. અમે તેનું નિમંત્રણ સ્વીકારી લીધું, તો હવે હે અમારા માલિક, જે કસૂર અમારાથી થયાં છે એમનાથી દરગુજર કર અને અમારો અંત નેક લોકો સાથે કર ! હે અમારા માલિક, તારા રસૂલો મારફતે તે જે વાયદા કર્યાં છે તું એમને અમારા માટે પૂરાં કર, અને કયામતના દિવસે અમને ફજેત ન કર. બેશક, તું તારા વાયદાની વિરુદ્ધ (વર્તન) કરનાર નથી.’ (આલેઈમરાન-૧૯૩, ૧૯૪)

(૪૩)

નબી સ.અ.વ.ની સર્વગ્રાહી દુઆઓ

નબી સ.અ.વ. રાતદિન, મુસાફરીમાં તેમજ ઘરે જે દુઆઓ માગતા હતાં તેમને હદીસવેત્તાઓએ ખૂબજ પરિશ્રમ કરીને અને જીવ રેડીને પુસ્તકોમાં સંકલિત કરી દીધી છે. કુઅનિપાકની દુઆઓની સાથોસાથ તમે નબી સ.અ.વ.ની દુઆઓ પઢવાનું પણ ધ્યાન રાખો. આ દુઆઓ ખૂબજ અર્થસભર, અસરકારક અને બરકતવંતી છે અને તેમાંથી એ માર્ગદર્શન પણ મળે છે કે એક મોમિન-મુસલમાનનો વિચારવાનો સાચો ઢંગ, તેની ઈચ્છાઓનું સાચું કેન્દ્ર અને તેની મુરાદો શું હોવી જોઈએ. હકીકતમાં માણસનું સાચું રૂપ તેની ઈચ્છાઓમાં જોઈ શકાય છે. ખાસ કરીને એ સંજોગોમાં કે જ્યારે માણસને એ બાબતની પણ ખાતરી હોય કે તે લોકોની નજરોથી દૂર છે અને તેની ગુસપુસ સાંભળનાર માત્ર તેનો અલ્લાહ છે. નબી સ.અ.વ. રાતના અંધારામાં, એકાંતમાં, લોકોથી અલગ તેમજ લોકોની હાજરીમાં જે દુઆઓ માગતા હતાં એના એક-એક શબ્દમાંથી વફાદારી, હમદદી, જુસ્સો અને નૂર ટપકે છે અને એમ લાગે છે કે આ એક મહાન માણસ છે કે જેને તેના ઈન્સાન હોવાનો પૂરો અહેસાસ છે અને તે નખશિખ મોહતાજ બનીને હરપળ તેના માલિક પાસે માગતો રહે છે, અને તેનો જુસ્સો અને લગન સતત વધતાં જ રહે છે. એ જે કંઈ માગે છે તેનું હાઈ એ છે કે હે અલ્લાહ ! મને તારી નિકટતા એનાયત કર, તારા રોષથી સુરક્ષિત રાખ, તારા રાજીપાથી નવાજ અને આખિરતની સફળતા આપ.

સવાર-સાંજની દુઆઓ :

હ.ઉસ્માન બિન અફ્ફાન રદિ. એ કહ્યું છે કે, નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું:

‘અલ્લાહનો જે બંદો પણ દરરોજ સવારે અને સાંજે આ દુઆ પઢી લે તેને કોઈ વસ્તુ હાનિ પહોંચાડતી નથી.’

بِسْمِ اللَّهِ الَّذِي لَا يَضُرُّ مَعَ اسْمِهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي

السَّمَاءِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ۝ (مسند احمد)

‘અલ્લાહના નામ સાથે (દરેક કામનો) આરંભ છે જેના નામની સાથે ધરતી અને આકાશની કોઈ વસ્તુ હાનિ પહોંચાડી શકતી નથી, તે સાંભળનાર અને જાણનાર છે. (મુસ્નદઅહમદ)

હ. અબ્દુલ્લાહ બિન ઉમર રદિ. કહે છે કે નબી સ. અ. વ. નિયમિત રીતે સવારે અને સાંજે આ દુઆ પઢતા હતાં અને ક્યારેય છોડતા ન હતાં:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَافِيَةَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ اللَّهُمَّ إِنِّي
 أَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ فِي دِينِي وَدُنْيَايَ وَأَهْلِي وَمَالِي اللَّهُمَّ
 اسْتُرْ عَوْرَاتِي وَآمِنْ رَوْعَاتِي اللَّهُمَّ احْفَظْنِي مِنْ بَيْنِ يَدَيْ وَمِنْ
 خَلْفِي وَعَنْ يَمِينِي وَعَنْ شِمَالِي وَمِنْ فَوْقِي، وَأَعُوذُ بِعَظَمَتِكَ
 أَنْ أُعْتَالَ مِنْ تَحْتِي. (ترمذی)

‘હે અલ્લાહ, હું તારી પાસે દુનિયા અને આખિરતમાં સલામતી માગું છું, હે અલ્લાહ, હું તારી પાસે માફી અને દરગુજર તેમજ સલામતી અને ખેરિયત માગું છું, દીન અને દુનિયાના મામલાઓમાં અને મારા કુટુંબીજનો અને ધનદોલતમાં. હે અલ્લાહ, તું મારા છુપાવવાના અંગોને ઢાંકી રાખ અને મારી બેચેનીઓને શાંતિ અને ચેનથી બદલી દે. હે અલ્લાહ, આગળ-પાછળ, ડાબે-જમણે અને ઉપર-નીચેથી મારી રક્ષા કર અને હું તારી મોટાઈની શરણ માગું છું કે હું એકાએક મારી નીચેની તરફથી મારી નાખવામાં આવું. (અર્થાત્ હે અલ્લાહ, મને જમીનમાં ધસી જવાની આફતથી બચાવી રાખ.) (તિર્મિઝી)

સુસ્તી-આળસ અને કાયરતાથી બચવાની દુઆ :

હ. અનસ બિન માલિક રદિ. કહે છે કે, હું નબી સ. અ. વ. ની સેવાચાકરીમાં રહેતો હતો અને મેં આપને આ દુઆ પુષ્કળ પ્રમાણમાં પઢતા સાંભળ્યા હતાં.

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْهَمِّ وَالْحُزْنِ وَالْعَجْزِ وَالْكَسَلِ
 وَالْبُخْلِ وَالْجُبْنِ وَضَلْعِ الدِّينِ وَغَلْبَةِ الرِّجَالِ. (بخارى-مسلم)

‘હે અલ્લાહ, હું તારું રક્ષણ માગું છું દુઃખ અને વ્યથાથી, લાચારી અને આળસથી, ફજૂસાઈ અને કાચરતાથી, દેવાના બોજથી અને લોકોના દબાણથી.’ (બુખારી, મુસ્લિમ)

સંયમ-પરહેઝગારી અને નિષ્કલંક ચારિત્ર્યની દુઆ :

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْهُدَىٰ وَالتَّقَىٰ وَالعَفَافَ وَالعِفَىٰ.

‘હે અલ્લાહ ! હું તારી સમક્ષ માર્ગદર્શન, નિષ્કલંક ચારિત્ર્ય અને નિસ્પૃહની ભાવનાનો સવાલ કરું છું.

આ દુઆ ખૂબજ સર્વગ્રાહી છે. નબી સ. અ. વ. એ આ ચાર શબ્દોમાં એ બધું જ માગી લીધું છે કે જેની એક મોમિન બંદાને જરૂર છે.

દુનિયા અને આખિરતમાં ફજેતીથી બચવાની દુઆ :

اللَّهُمَّ أَحْسِنْ عَاقِبَتَنَا فِي الْأُمُورِ كُلِّهَا وَأَجِرْنَا مِنْ خِزْيِ الدُّنْيَا
وَ عَذَابِ الْأَخْرَةِ. (ટિબરાની)

‘હે અલ્લાહ, અમારા બધા જ કામોમાં અમારો અંત સારો લાવ અને અમને દુનિયાની ફજેતીથી તેમજ આખિરતની સજાથી સુરક્ષિત રાખ.’ (તિબરાની)

નમાઝ પઠીની દુઆ:

હ. મુઆઝ રદિ. કહે છે કે એક દિવસે નબી સ. અ. વ. એ મારો હાથ ઝાલીને ફરમાવ્યું:

‘હે મુઆઝ, મને તમારી સાથે પ્રેમ છે. પઠી (ફરમાવ્યું) હે મુઆઝ, હું તમને શીખ આપું છું કે તમે કોઈપણ નમાઝ પઠી આ શબ્દો છોડતા નહીં. દરેક નમાઝ પઠી આ શબ્દો જરૂર પઢતા રહેજો.:

اللَّهُمَّ اعْنِي عَلَى ذِكْرِكَ وَشُكْرِكَ وَحُسْنِ عِبَادَتِكَ

‘હે અલ્લાહ ! તું અમારી મદદ કર, તું તારા સ્મરણ અને તારા આભાર અને તારી ઉમદા બંદગી માટે મારી મદદ કર.’

નબી સ.અ.વ.ની વસિયત:

હ. શદાદ બિન ઔસ રદિ. કહે છે કે મને નબી સ.અ.વ.એ આ વસિયત કરી:
'શદાદ ! જ્યારે તમે જુઓ કે દુનિયાના લોકો સોનું અને ચાંદીનો સંગ્રહ કરવામાં
લાગી ગયાં છે ત્યારે તમે આ શબ્દોનો સંગ્રહ કરો.

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الثَّبَاتَ فِي الْأَمْرِ وَالْعَزِيمَةَ عَلَى الرَّشْدِ، وَ
أَسْأَلُكَ شُكْرَ نِعْمَتِكَ وَحُسْنَ عِبَادَتِكَ وَ أَسْأَلُكَ قَلْبًا
سَلِيمًا وَلِسَانًا صَادِقًا وَ أَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِ مَا تَعَلَّمَ وَ أَعُوذُ بِكَ
مِنْ شَرِّ مَا تَعَلَّمَ وَ أَسْتَغْفِرُكَ لِمَا تَعَلَّمَ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ
الْغُيُوبِ. (مسجد)

'હે અલ્લાહ, હું મક્કમતા અને સચ્ચાઈમાં કાયમ રહેવાની યાચના કરું છું
અને તારી નિયામતોની આભાર માનવાની અને તેમજ ઉત્તમ બંદગી કરવાની
તૌફીક માગું છું અને હે અલ્લાહ, હું તારી પાસે સીધુંસાદુ દિલ અને સાચી જબાન
માગું છું તથા તારી પાસે એવી દરેક ભલાઈ માગું છું કે જેની તને જાણ છે અને એવી
દરેક બૂરાઈ સામે તારું રક્ષણ માગું છું કે જે તારી જાણમાં છે, અને મારા બધા જ
ગુનાઓની માફી માગું છું કે, જે તારી જાણમાં છે. બેશક, તું તમામ છૂપી વાતોથી
સંપૂર્ણપણે વાકેફ છે.' (મુસ્નદેઅહમદ)

મગફિરત અને અલ્લાહની પ્રસન્નતાની દુઆ :

હ. અબૂ હુરૈરહ રદિ. કહે છે કે નબી સ.અ.વ.એ સલમાન ફારસી રદિ.ને
વસિયત કરતાં ફરમાવ્યું:

'હું તમને થોડાક વાક્યો આપવા માગું છું, એમના વડે રહમાન પાસે માગો.
રહમાનની તરફ દોડો અને રાતદિવસ એ જ શબ્દોમાં અલ્લાહ પાસે દુઆ માગો.'

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ صِحَّةً فِي إِيْمَانٍ وَإِيْمَانًا فِي حُسْنِ خُلُقٍ وَنَجَاحًا
يَتَّبَعُهُ فَلَاحٌ وَرَحْمَةٌ مِنْكَ وَعَافِيَةٌ وَ مَغْفِرَةٌ مِنْكَ وَرِضْوَانًا. (طبرانی، حاکم)

‘હે અલ્લાહ ! હું તારી પાસે મારા ઈમાનમાં સ્વસ્થતા અને શક્તિ માગું છું, ઉમદા સદ્ગુણોમાં ઈમાનની તાસીર માગું છું અને એવી સફળતા યાહું છું કે જેની હેઠળ આખિરતની સફળતા મળે અને તારી પાસે સલામતી, ગુનાઓની માફી અને તારી ખુશી માગું છું.’ (તિબરાની, હાકિમ)

ગુનાઓથી પાક થવાની દુઆ :

હ. ઉમ્મે સલ્મા રદિ. કહે છે કે નબી સ. અ. વ. આ દુઆ માગતા રહેતા હતાં:

اللَّهُمَّ نَقِّ قَلْبِي مِنَ الْخَطَايَا كَمَا نَقَّيْتَ الثُّوبَ الْأَبْيَضَ مِنَ
الدَّنَسِ اللَّهُمَّ بَعِّدْ بَيْنِي وَبَيْنَ خَطِيئَتِي كَمَا بَعَّدْتَ بَيْنَ
الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ. (મુજ્બિર)

‘હે અલ્લાહ ! તું મારા દિલને ભૂલોના મેલથી એવી રીતે શુદ્ધ કરી કે જાણે તું સફેદ કાપડને મેલથી ચોખ્ખું કરી નાખે છે. હે અલ્લાહ, તું મને ગુનાઓથી એટલો દૂર કરી દે કે જેટલું અંતર તે પૂર્વ અને પશ્ચિમ વચ્ચે રાખ્યું છે. (મુઅજમ કબીર)

લોકોની નજરમાં આદરની દુઆ :

اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي صَبُورًا وَاجْعَلْنِي شَكُورًا وَاجْعَلْنِي فِي عَيْنِي
صَغِيرًا وَفِي أَعْيُنِ النَّاسِ كَبِيرًا.

‘હે અલ્લાહ ! તું મને બેહદ ધૈર્યવાન બનાવી દે અને ખૂબ આભારી બંદો બનાવી દે અને મને મારી પોતાની નજરમાં તુચ્છ અને લોકોની નજરમાં મોટો બનાવી દે.’

સર્વગ્રાહી દુઆ :

હ. આઈશા રદિ. કહે છે કે એક વખત નબી સ. અ. વ. મારી પાસે આવ્યાં. હું નમાઝમાં વ્યસ્ત હતી. નબી સ. અ. વ. ને મારી પાસેથી કંઈ જોઈતું હતું અને એમને મોહું થઈ ગયું તો નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું: ‘આઈશા ટૂંકી અને સર્વગ્રાહી દુઆઓ માગો.’ પછી હું જ્યારે નબી સ. અ. વ. ની પાસે આવી તો મેં પૂછ્યું, ‘હે અલ્લાહના રસૂલ ! ટૂંકી અને સર્વગ્રાહી દુઆ શું છે?’ તો આ ફરમાવ્યું કે આ પઢો:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنَ الْخَيْرِ كُلِّهِ عَاجِلِهِ وَآجِلِهِ مَا عَلِمْتُ مِنْهُ وَمَا
 لَمْ أَعْلَمْ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الشَّرِّ كُلِّهِ عَاجِلِهِ وَآجِلِهِ مَا عَلِمْتُ مِنْهُ وَمَا لَمْ
 أَعْلَمْ وَأَسْأَلُكَ الْجَنَّةَ وَمَا قَرَّبَ إِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ أَوْ عَمَلٍ وَأَعُوذُ بِكَ
 مِنَ النَّارِ وَمَا قَرَّبَ إِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ أَوْ عَمَلٍ وَأَسْأَلُكَ مِمَّا سَأَلَكَ بِهِ
 مُحَمَّدٌ وَأَعُوذُ بِكَ مِمَّا تَعَوَّذَ مِنْهُ مُحَمَّدٌ وَمَا قَضَيْتَ لِي مِنْ قَضَاءٍ
 فَاجْعَلْ عَاقِبَتَهُ رُشْدًا. (حاكم)

‘હે અલ્લાહ ! હું તારી પાસે તમામેતમામ ભલાઈની માગણી કરું છું, જલ્દી
 થનારની પણ અને મોડેથી થનારની પણ, જાણીતી છે તેની પણ અને અજાણી છે
 તેની પણ. અને હું તમામે તમામ બૂરાઈથી તારું રક્ષણ માગું છું, તરત જ થનાર
 બૂરાઈથી પણ અને મોડેથી થનાર બૂરાઈથી પણ, જાણીતીથી પણ અને અજાણીથી
 પણ. અને હું તારી પાસે જન્મ માગું છું, અને એવી વાણી અને વ્યવહાર માગું છું
 જે જન્મની નજીક કરી દેનાર હોય. અને હું જહન્નમ સામે તારું રક્ષણ માગું છું અને
 એવી વાણી અને વ્યવહારથી પણ તારું રક્ષણ માગું છું કે જે જહન્નમની નજીક કરી
 દેનાર હોય. અને હું તારી પાસે એ ભલાઈઓ માગું છું કે જેનો સવાલ તારી પાસે
 મુહમ્મદ (સ. અ. વ.)એ કર્યો છે. અને હું તારું રક્ષણ માગું છે એ તમામ ચીજોથી
 જેમનાથી મુહમ્મદ (સ. અ. વ.)એ રક્ષણ માગ્યું છે. અને એ માગું છું કે તું મારા
 માટે જે પણ ફેંસલો કરે તેનો અંત સારો લાવ.’ (હાકિમ)

ઇસ્લામ ઉપર કાયમ રહેવાની દુઆ:

اللَّهُمَّ احْفَظْنِي بِالإِسْلَامِ قَائِمًا وَاحْفَظْنِي بِالإِسْلَامِ قَاعِدًا
 وَاحْفَظْنِي بِالإِسْلَامِ رَاقِدًا وَلَا تُشْمِتْ بِي عَدُوًّا حَاسِدًا.

‘હે અલ્લાહ ! મને ઉઠતા, બેસતાં, સૂતા (જાગતાં દરેક હાલતમાં) ઇસ્લામ
 ઉપર કાયમ રાખ, અને કોઈપણ ઈર્ષ્યાળુને મારી ઉપર હસવાનો મોકો ન આપ.’

નવમુસ્લિમની દુઆ :

હ. અબૂમાલિક અશજઈ રદિ. કહે છે કે મારા પિતાએ કહ્યું કે, જ્યારે કોઈ માણસ ઈસ્લામમાં દાખલ થતો ત્યારે નબી સ. અ. વ. તેને નમાઝ શીખવાડતાં પછી તેને બતાવતાં કે આવી રીતે દુઆ માગો:

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي، وَارْحَمْنِي وَاهْدِنِي وَعَافِنِي وَارْزُقْنِي.

‘હે અલ્લાહ ! તું મને માફી આપ, મારી ઉપર દયા કર, મને સીધા રસ્તે ચલાવ, મને સલામતી આપ અને મને રોજી આપ.’

નિફાક-ઢોંગીપણા અને બદઅખ્લાકીથી બચવાની દુઆ:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ مُنْكَرَاتِ الْأَخْلَاقِ وَالْأَعْمَالِ
وَالْأَهْوَاءِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الشَّقَاقِ وَالنِّفَاقِ وَسُوءِ
الْأَخْلَاقِ.

‘હે અલ્લાહ ! હું તારું રક્ષણ માંગું છું બદઅખ્લાકીથી, બૂરાં કામોથી અને મનની ઈસ્તિગ્નાઓથી. હે અલ્લાહ, હું તારું રક્ષણ માંગું છું ઝઘડાંથી, ઢોંગી વર્તન કરવાથી અને અખ્લાકવિહોણો વ્યવહાર કરવાથી.’

દેવું ચુકવવા માટેની દુઆ:

હ. અબૂ વાઈલ કહે છે કે હ. અલી રદિ. ની પાસે એક મુકાતબ ગુલામ આવ્યો અને બોલ્યો કે, મારી સહાયતા કરો, હું ગુલામીમાંથી મુક્તિની કીંમત ચૂકવી શકતો નથી. હ. અલી રદિ. એ કહ્યું: ‘હું તમને આ દુઆ શા માટે ન શીખવાડી દઉં કે જે મને નબી સ. અ. વ. એ શીખવાડી છે. જો તમારા માથે ઉહુદના પહાડ જેટલું પણ દેવું હશે તો પણ અલ્લાહ તેને ચુકવી આપશે. કીંમત ચુકવીને મુક્તિ ખરીદવા માગતા ગુલામે કહ્યું કે, એ દુઆ મને જરૂર શીખવાડો. આ દુઆ બતાવી:

اللَّهُمَّ اكْفِنِي بِحَلَالِكَ عَنْ حَرَامِكَ وَأَغْنِنِي بِفَضْلِكَ عَمَّنْ سِوَاكَ.

‘હે અલ્લાહ ! મને હલાલ રોજી આપીને હરામ રોજીથી બેપરવા કરી દે અને મને તારી કૃપા અને એહસાનથી તારા સિવાય દરેક જણની મોહતાજીથી બેપરવાહ કરી દે.’

(૪૪)

દુરુદ-વ-સલામ

આપણા મહાન ઉપકારક હ. મુહમ્મદ સ. અ. વ. ઉપર પુષ્કળ પ્રમાણમાં દુરુદ-વ-સલામ મોકલો. હકીકતમાં નબી સ. અ. વ. ના બેહદ ઉપકારો અને અસીમ મહેરબાની અને પ્રેમનો આપણે કોઈ બદલો આપી શકીએ તેમ નથી. જો કંઈ કરી શકતાં હોઈએ તો માત્ર એટલું જ કે શ્રદ્ધા અને પ્રેમપૂર્વક તેમજ સમર્પણ અને કુરબાનીની ઊંડી લાગણી સાથે આપને ત્યાં દુરુદવસલામની ભેટ મોકલતાં રહીએ અને અલ્લાહને દુઆ કરીએ કે, હે પરવરદિગાર, તારા નબી સ. અ. વ. એ અમારા માટે રાતદિવસ જે ધૂજાવી મૂકે તેવી મુસીબતો વેઠીને અમારા સુધી દીનનો પ્રકાશ પહોંચાડયો તથા અમારા માર્ગદર્શન માટે જીવ રેડીને પોતાની ઉપર કષ્ટ સહન કર્યા, પરવરદિગાર, અમે આ અનુપમ એહસાન અને ઉપકારનો કોઈ બદલો આપી શકીએ તેમ નથી. અમે તને એટલી વીનવણી કરીએ છીએ કે, પરવરદિગાર, તું આમની ઉપર બેહદ અને બેહિસાબ કૃપાઓ રેડી દે ! આપના દરજ્જાઓને બુલંદ કરી દે ! આપના દીનને અસત્યના હુમલાઓથી સલામત રાખ અને તેને પ્રગતિ આપ અને આખિરતમાં આપને તમામ નિકટવર્તી બંદાઓથી વધારે તારી નિકટતા એનાયત કર. કુઅનિપાકમાં મુસલમાનોને હુકમ કરવામાં આવ્યો છે !

إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا

عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ۝

‘અલ્લાહ અને તેના ફરિશ્તાઓ નબી સ. અ. વ. ઉપર સતત દુરુદ મોકલતાં રહે છે, મુસલમાનો ! તમે પણ એમની ઉપર દુરુદ-વ-સલામ મોકલો.’
(અલઅહઝાબ-૫૬)

હ. ઉબ્બે બિન કઅબ રદિ. ને નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું:

‘ઉબ્બે ! જો તમે તમારો બધો જ સમય દુરુદ-વ-સલામમાં લગાડી દો તો અલ્લાહ દુનિયા અને આખિરતમાં તમારી દેખભાળ કરવાની જવાબદારી પોતાના માથે લઈ લેશે.’ (મુસ્નદઅહમદ)

૬. અનસ બિન માલિક રદિ. કહે છે કે નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું:

‘જે માણસ મારી ઉપર એક વખત દુરૂદ મોકલે છે અલ્લાહ તેની ઉપર દસ વખત રહમત ઉતારે છે, તેના માટે દસ નેકીઓ લખે છે, દસ ગુના મિટાવી દે છે અને દસ દરજ્જા બુલંદ કરે છે.’ (નસાઈ)

અને નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું :

‘જે માણસ મારી ઉપર દુરૂદ મોકલે છે ફરિશ્તા તેની ઉપર દુરૂદ મોકલતા રહે છે જ્યાં સુધી તે મારી ઉપર દુરૂદ મોકલો રહે.’ (અહમદ, ઈબ્નેમાજહ)

અને નબી સ. અ. વ. એ માણસને કંજૂસ ઠરાવ્યો છે જે આપના નામનો ઉલ્લેખ થાય ત્યારે આપની ઉપર દુરૂદ ન મોકલે.

આપ સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘એ માણસ કંજૂસ છે જેની સામે મારું નામ લેવામાં આવે અને તે મારી ઉપર દુરૂદ ન મોકલે.’ (તિર્મિઝી)

અને નબી સ. અ. વ. એ એ માણસને આખિરતમાં પોતાના સંગાથ અને સોબતનો સૌથી વધારે હક્કદાર ઠરાવ્યો છે કે જે સૌથી વધારે આપની ઉપર દુરૂદ-વ-સલામ મોકલે.

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘કયામતના દિવસે મારા સંગાથ અને સોબતનો સૌથી વધારે હક્કદાર એ માણસ હશે કે જે મારી ઉપર સૌથી વધારે દુરૂદ મોકલશે.’ (તિર્મિઝી)

સહાબીઓ રિઝ. ને નબી સ. અ. વ. એ જુદા જુદા સમયે દુરૂદ-વ-સલામના જે બોલ શીખવાડયા છે એના શબ્દોમાં થોડો થોડો ફરક છે. તમે આમાંથી યાહો તે દુરૂદ પઢી શકો છો. સામાન્ય રીતે જે દુરૂદ નમાઝમાં પઢીએ છીએ અને જેને ૬. અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્બાસ રદિ. એ સૌથી શ્રેષ્ઠ ગણાવ્યું છે તે આ પ્રમાણે છે:

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰى

اِبْرَاهِيْمَ وَعَلٰى آلِ اِبْرَاهِيْمَ اِنَّكَ حَمِيْدٌ مَّجِيْدٌ.

اَللّٰهُمَّ بَارِكْ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلٰى

اِبْرَاهِيْمَ وَعَلٰى آلِ اِبْرَاهِيْمَ اِنَّكَ حَمِيْدٌ مَّجِيْدٌ. (صحاح ૨, ૨૮૬)

‘હે અલ્લાહ ! તું કૃપા કર મુહમ્મદ ઉપર અને મુહમ્મદની સંતાન ઉપર જેવી રીતે તો આ કૃપા કરી ઈબ્રાહીમ ઉપર અને ઈબ્રાહીમની સંતાન ઉપર. બેશક તું ખૂબજ પવિત્ર ગુણોવાળો અને મોટાઈવાળો છે.

હે અલ્લાહ ! તું બરકત આપ મુહમ્મદને અને મુહમ્મદની સંતાનને જેવી રીતે તો બરકત આપી ઈબ્રાહીમને અને ઈબ્રાહીમની સંતાનને. બેશક તું ખૂબજ પવિત્ર ગુણોવાળો અને મોટાઈવાળો છે.’

હ. અબ્દુલ્લાહ બિન મસઊદ રદિ. એ લોકોને કહ્યું કે, જ્યારે તમે નબી સ. અ. વ. ઉપર દુરૂદ મોકલો તો સારામાં સારી રીતે મોકલો. તમને શી ખબર કે આ દુરૂદ નબી સ. અ. વ. સમક્ષ રજૂ કરાતું હોય. લોકોએ એમને વિનંતી કરી કે, તો પછી અમને દુરૂદ શીખવાડો. તો તેમણે કહ્યું કે આવી રીતે દુરૂદ પઢો:

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ صَلَوَتَكَ وَرَحْمَتَكَ وَبَرَكَاتِكَ عَلٰى سَيِّدِ
 الْمُرْسَلِيْنَ وَ اِمَامِ الْمُتَّقِيْنَ وَ خَاتَمِ النَّبِيِّنَ مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ
 وَرَسُوْلِكَ اِمَامِ الْخَيْرِ وَقَائِدِ الْخَيْرِ وَرَسُوْلِ الرَّحْمَةِ، اَللّٰهُمَّ
 اَبْعَثْهُ مَقَامًا يَّغِيْظُهُ بِهٖ الْاَوْلَادُ ۝ اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى
 آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰى اِبْرَاهِيْمَ وَعَلٰى آلِ اِبْرَاهِيْمَ اِنَّكَ
 حَمِيْدٌ مَّجِيْدٌ ۝ اَللّٰهُمَّ بَارِكْ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى آلِ مُحَمَّدٍ
 كَمَا بَارَكْتَ عَلٰى اِبْرَاهِيْمَ وَعَلٰى آلِ اِبْرَاهِيْمَ اِنَّكَ حَمِيْدٌ
 مَّجِيْدٌ. (ابن ماجه)

‘હે અલ્લાહ, તું તારી બરકત, કૃપા અને ભલાઈ ઉતાર રસૂલોના વડા, સંયમીઓના સરદાર અને નબીઓના અંતિમ મુહમ્મદ ઉપર કે જે તારા બંદા, તારા રસૂલ. ભલાઈના આદર્શ, ભલાઈના માર્ગદર્શક અને કૃપાવાન રસૂલ છે. હે અલ્લાહ ! તું એમને મોટાઈના એ દરજ્જા ઉપર પહોંચાડ કે જે અગાઉ થઈ ગયેલા લોકો માટે ઈર્થ્યાને પાત્ર હોય.

‘હે અલ્લાહ ! તું મુહમ્મદ અને મુહમ્મદની સંતાન ઉપર કૃપા મોકલ જેવી રીતે તેં કૃપા કરી ઈબ્રાહીમ અને ઈબ્રાહીમની સંતાન ઉપર. બેશક તું પવિત્ર ગુણોવાળો અને મોટાઈવાળો છે. હે અલ્લાહ ! તું બરકત ઉતાર, મુહમ્મદ ઉપર અને મુહમ્મદની સંતાન ઉપર બેશક તું પવિત્ર ગુણોવાળો મોટાઈવાળો છે. (ઈબ્નેમાજહ)

હ. અબૂ મસઊદ અન્સારી રદિ. કહે છે કે એક વખત બશીર બિન સઅદ રદિ. એ નબી સ. અ. વ. ને પૂછ્યું કે, હે અલ્લાહના રસૂલ ! અમે કઈ રીતે આપની ઉપર દુરુદ-વ-સલામ મોકલીએ ? તો નબી સ. અ. વ. થોડીવાર સુધી ચુપ રહ્યાં, પછી આમ ફરમાવ્યું :

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰى
 اِبْرٰهِيْمَ وَبَارِكْ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى آلِ مُحَمَّدٍ ا كَمَا بَارَكْتَ
 عَلٰى اِبْرٰهِيْمَ فِى الْعٰلَمِيْنَ اِنَّكَ حَمِيْدٌ مَّجِيْدٌ. (مسلم)

‘હે અલ્લાહ ! કૃપા કર મુહમ્મદ ઉપર અને મુહમ્મદની સંતાન ઉપર જેવી રીતે તેં કૃપા કરી ઈબ્રાહીમની સંતાન ઉપર અને બરકત ઉતાર મુહમ્મદ ઉપર અને મુહમ્મદની સંતાન ઉપર જેવી રીતે તેં દુનિયામાં બરકત ઉતારી ઈબ્રાહીમ ઉપર. બેશક, તું અત્યંત પવિત્ર ગુણોવાળો અને મોટાઈવાળો છે.’ (મુસ્લિમ)

(૪૫)

કુર્બાનીની દુઆ

જનાવરનું મોઢું કિબ્લા ભણી મોઢું રહે તેવી રીતે સુવડાવીને આ દુઆ પઢો:

إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلذِّئى فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا
أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ، إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ
رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا مِنَ
الْمُسْلِمِينَ، اللَّهُمَّ لَكَ وَمِنْكَ.

‘મેં પૂરી એકાગ્રતા સાથે મારો ચહેરો એ અલ્લાહની તરફ કરી લીધો કે જેણે આકાશો અને ધરતીને સર્જ્યા અને હું શિર્ક આચરનારા લોકોમાંથી નથી. બેશક, મારી નમાઝ, મારી કુર્બાની, મારું જીવવું અને મારું મૃત્યુ, બધું જ અલ્લાહ તમામ જગતના માલિક માટે છે. તેનો કોઈ ભાગીદાર નથી. આનો જ મને હુકમ આપવામાં આવ્યો છે અને હું સમર્પિત (મુસ્લિમ) અને આજ્ઞાકારી છું. હે અલ્લાહ ! આ તારી જ સામે પ્રસ્તુત કરું છું અને તારું જ આપેલું છે.’

بِسْمِ اللَّهِ الْكَبِيرِ બોલી ધારદાર છરી જનાવરના ગળા ઉપર ચલાવો અને ઝબેહ કર્યા પછી આ દુઆ પઢો :

اللَّهُمَّ تَقَبَّلْهُ مِنِّي ⁽¹⁾ كَمَا تَقَبَّلْتَ مِنْ خَلِيلِكَ إِبْرَاهِيمَ
وَحَبِيبِكَ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ.

‘હે અલ્લાહ ! તું આ કુર્બાનીને મારા તરફથી કબૂલ કર જેવી રીતે તેં તારા મિત્ર ઈબ્રાહીમ અને તારા વ્હાલા મુહમ્મદની કુર્બાની કબૂલ કરી. બંને ઉપર દુરુદ-વ-

---

સલામ થાઓ.’

કુર્બાનીનું જનવર બીજા કોઈની પાસે ઝિબેહ કરાવવો હોય તો તે પણ જાઈજ છે પરંતુ બહેતર એ જ છે કે તમે જાતે જ ઝિબેહ કરો. અને ઝિબેહ કરતી વખતે એ ભાવનાઓ તમારા દિલ અને મગજમાં જાગૃત રાખો કે જે તમે દુઆના શબ્દો વડે વ્યક્ત કરો છો. એટલે કે આપણું બધું જ અલ્લાહ જ માટે છે અને તેની જ રાહમાં આ બધું કુર્બાન થવું જોઈએ. તેનો ઈશારો થતાં જ આજે આપણે તેની રાહમાં જનવરની કુર્બાની કરી રહ્યાં છીએ, કાલે જો તેનો ઈશારો થાય તો આપણે આ જ ભાવનાઓ સાથે આપણો વ્હાલો જીવ પણ એની રાહમાં કુર્બાન કરી દઈશું અને તેનો આભાર માનીશું કે તેણે તેની રાહમાં લોહી વહેવડાવવાની તક આપીને શહાદતનું સદ્ભાગ્ય પૂરું પાડ્યું.

---

(૧) જો જનાવરમાં એક કરતાં વધુ હિસ્સો ધરાવનારા હોય તો ‘મિત્રી’ની જગ્યાએ ‘મિન’ બોલો અને ત્યારબાદ બધાનાં નામ લો.

(૪૬)

અકીકાની દુઆ

અકીકાનો અર્થ એ બકરો કે બકરી છે જે નવજાત બાળકની તરફથી જન્મના સાતમા દિવસે સદકાના રૂપમાં જિબેહ કરવામાં આવે છે.

નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું છે:

‘સાતમા દિવસે બાળકનું નામ સૂચવવામાં આવે અને તેના વાળ વિગેરે મેલ દૂર કરવામાં આવે અને તેના તરફથી અકીકા કરવામાં આવે.’

જનાવરને જિબેહ કરતી વખતે કિબ્લા ભણી મોઢું રહે તે રીતે સુવડાવી દો અને પછી એ દુઆ પઢો કે જે કુર્બાનીનું જાનવર જિબેહ કરતા પહેલાં પઢીએ છીએ.

એટલે કે اِنِّیْ وَجَّهْتُ لَكَ وَجْهْتُ لَكَ سુધી. પછી بِسْمِ اللّٰهِ اَللّٰهُ اَكْبَرُ

બોલીને ધારદાર છરી જાનવરના ગળા ઉપર ફેરવો અને આ દુઆ પઢો:

اللّٰهُمَّ هَذِهِ عَقِيْقَةٌ^(૧)..... تَقَبَّلْهُ كَمَا تَقَبَّلْتَ مِنْ حَبِيْبِكَ مُحَمَّدٍ
وَ خَلِيْلِكَ اِبْرَاهِيْمَ عَلَيْهِمَا الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ دَمَهَا بِدَمِهِ
لَحْمَهَا بِلَحْمِهِ شَعْرُهَا بِشَعْرِهِ عَظْمُهَا بِعَظْمِهِ.

‘હે અલ્લાહ ! આ અકીકા^(૧).....નો છે, આને કબૂલ કર જેવી રીતે તે તારા વ્હાલા મુહમ્મદ અને તારા મિત્ર ઈબ્રાહીમ અલૈહિસ્સલામની તરફથી કબૂલ કર્યો. તેનું લોહી બાળકના લોહીનો ફિદયા છે, તેનું માંસ બાળકના માંસનો ફિદયા છે, તેના વાળ બાળકના વાળનો ફિદયા છે અને તેના હાડકાં બાળકના હાડકાંનો ફિદયા છે.’ (હે અલ્લાહ ! આને કબૂલ કર)

૧. (હાજિહી અકીકહ કહીને પછી એ બાળકનું નામ લો જેનો અકીકા છે)

જે લોકો સાધન-સંપત્ત છે તેઓ એમની ઓલાદ તરફથી સદકો જરૂર કરે. અકીકા અકીકા એક મુસ્તહબ સદકો છે. છોકરાની તરફથી બે બકરાં અથવા બે બકરીઓ અને છોકરી તરફથી એક બકરો કે બકરી. અને એ પણ જાઈઝ છે કે છોકરા તરફથી પણ એક બકરો કે બકરી હોય. અલબત્ત, જે લોકો સાધનસંપત્ત ન હોય એમના માટે એ બિલ્કુલ યોગ્ય નથી કે તેઓ હાથ ખેંચમાં હોય તો પણ અકીકા કરવાને જરૂરી માને અને બોજા હેઠળ આવીને આ ફરજ અદા કરે.

અકીકાનું માંસ કાયું પણ વહેંચી શકો છો. અલબત્ત, મુસ્તહબ એ છે કે રાંધીને ફકીરો, મિસ્કીનો અને પાડોશીઓને ત્યાં મોકલો અને તમારા સગાસંબંધીઓ અને મિત્રોને પણ ખવડાવી શકો છો. હ. હસન રદિ. ના અકીકા પ્રસંગે નબી સ. અ. વ. એ હુકમ આપ્યો કે જનવરની ટાંગ દાઈને મોકલી દો અને બાકીનું તમે ખાઓ અને ખવડાવો. (અબૂદાઉદ)

(૪૭)

તરાવીહની દુઆ

તરાવીહ શબ્દ તર્વીહનું બહુવચન રૂપ છે. તરાવીહમાં દર ચાર રક્ત પછી બેસવાને અને આરામ લેવાને તર્વીહ કહે છે અને આના જ અનુસંધાને રમઝાનની આ નફલ નમાઝને તરાવીહ કહેવામાં આવે છે. તર્વીહ એટલે કે દરેક ચાર રક્ત પછી બેસવું અને આરામ લેવો સુન્નત છે.

તરાવીહમાં આ દુઆ પઢો:

سُبْحَانَ ذِي الْمُلْكِ وَالْمَلَكُوتِ سُبْحَانَ ذِي الْعِزَّةِ وَالْعَظَمَةِ
وَالْهَيْبَةِ وَالْقُدْرَةِ وَالْكَبْرِيَاءِ وَالْجَبْرُوتِ. سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْحَيِّ
الَّذِي لَا يَنَامُ وَلَا يَمُوتُ سُبُوحٌ قُدُوسٌ، رَبُّنَا وَرَبُّ الْمَلَائِكَةِ
وَالرُّوحِ اللَّهُمَّ اجْرِنَا مِنَ النَّارِ يَا مُجِيرُ يَا مُجِيرُ يَا مُجِيرُ.

‘પાક છે રાજ્ય અને સત્તાવાળો, પાક છે આદર અને મોટાઈ, ધાક અને શક્તિ અને મોટાઈ અને દબદબાવાળો.

પાક છે એ હંમેશાંથી હયાત બાદશાહ જે ન તો સૂએ છે ન તો ક્યારેય એના માટે નાશ છે. ખૂબજ પાક અને ઉચ્ચતર, ખામીઓથી પર છે અમારો માલિક, અને ફરિશ્તાઓનો પરવરદિગાર અને હ.જિબ્રઈલનો પરવિદગાર !

હે અલ્લાહ ! અમને દોજખની આગ સામે રક્ષણ આપ, હે રક્ષણ આપનાર, હે રક્ષણ આપનાર, હે રક્ષણ આપનાર !’

તરાવીહની નમાઝ જમાઅત સાથે અદા કરો અને શક્ય હોય તો સંપૂર્ણ કુર્આન નમાઝમાં સાંભળવાનો પ્રયત્ન કરો. તરાવીહ એવા કોઈ હાફિઝની પાઠણ અદા કરો કે જે પૂરા આદર, દિલી લગાવ અને ઉત્સાહ સાથે એવી રીતે કુર્આનને થોભી થોભીને સંતુલન રાખીને પઢે કે બહુ વાર લાગવાના કારણે મુક્તદીઓ પણ કંટાળે નહીં અને કુર્આનિપાક પણ એવી રીતે સ્પષ્ટપણે પઢવામાં આવે કે તેની તિલાવતનો

હક અદા થાય. કુર્આનને, સડસડાટ સમજ્યા વિના એવી રીતે પઢવું કે જાણે માથાનો બોજો ઉતારતા હોય તે હકીકતમાં કુર્આન સાથે ભારે અન્યાય છે. અલ્લાહની કિતાબનો એ હક્ક છે કે તેને દિલથી, ઉત્સુકતા સાથે, ધ્યાન સાથે અને એમાં ડૂબીને પઢવામાં આવે અને તેને સમજવાની અને તેની ઉપર વિચાર-મનન કરવાની ટેવ કેળવવી જોઈએ.

આવી રીતે તરાવીહની નમાઝ પણ શાંતિથી અને સંતુલન જાળવીને પઢવી જોઈએ. લાપરવાઈ સાથે ઝડપથી એક પછી એક સિજદા-રુકૂઅ કરવા નમાઝના ઉદ્દેશ્ય તરફ ગફલત દર્શાવે છે તેમજ નમાઝની લિજજતથી પણ વંચિત કરી દે છે.

(૪૮)

કુનૂતે નાઝિલા

ખુદા ન કરે ને મુસલમાનો મુશ્કેલઓમાં ઘેરાઈ ગયાં હોય અને દુશ્મનનો ડર અને આતંક છવાયેલો હોય ત્યારે નમાઝોમાં કુનૂતે નાઝિલા પઢવાનું આયોજન કરો, ખાસ કરીને ફજની નમાઝમાં. ફજની નમાઝની બીજી રકઅતમાં રુકૂઅમાંથી ઊભા થયા પછી ઊભા ઊભા આ દુઆ પઢો અને પછી સિજદો કરો. હદીસો પરથી જણાય છે કે નબી સ.અ.વ. અને આપના સહાબીઓએ મુશ્કેલીના સંજોગોમાં આ દુઆ નમાઝોમાં પઢી હતી અને ખાસ કરીને ફજની નમાઝમાં આ દુઆ પઢતા હતાં.

اللَّهُمَّ اهْدِنَا فِيمَنْ هَدَيْتَ وَعَافِنَا فِيمَنْ عَافَيْتَ وَتَوَلَّنَا فِيمَنْ
تَوَلَّيْتَ وَبَارِكْ لَنَا فِيمَا أَعْطَيْتَ وَقِنَا شَرَّ مَا قَضَيْتَ فَإِنَّكَ
تَقْضِي وَلَا يُقْضَىٰ عَلَيْكَ إِنَّهُ لَا يَدُلُّ مِنْ وَايْتٍ وَلَا يَعِزُّ مَنْ
عَادَيْتَ تَبَارَكْتَ رَبَّنَا وَتَعَالَيْتَ نَسْتَغْفِرُكَ وَنَتُوبُ إِلَيْكَ ۝
اللَّهُمَّ عَذِّبِ الْكُفْرَةَ الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِكَ وَيَكْذِبُونَ
رُسُلَكَ وَيُقَاتِلُونَ أَوْلِيَآءَكَ اللَّهُمَّ اغْفِرِ لِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ
وَالْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَأَصْلِحْ ذَاتَ بَيْنِهِمْ وَأَلْفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ
وَاجْعَلْ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَالْحِكْمَةَ وَثَبِّتْهُمْ عَلَىٰ مِلَّةِ رَسُولِكَ
عَلَيْهِ السَّلَامُ وَأَوْرِزْهُمْ أَنْ يُؤْفُوا بِعَهْدِكَ الَّذِي عَاهَدْتَهُمْ عَلَيْهِمْ وَأَنْصُرْ
هُمْ عَلَىٰ عَدُوِّكَ وَعَدُوِّهِمْ إِلَهَ الْحَقِّ وَاجْعَلْنَا مِنْهُمْ.

હે અલ્લાહ ! તું અમને માર્ગદર્શન આપીને માર્ગદર્શન પામેલાં લોકોમાં સામેલ કર અને અમને સલામતી આપીને સલામતી મેળવનારા લોકોમાં સામેલ કર અને અમારી દેખભાળ કરીને અમને એ લોકોમાં સામેલ કર જેમની તેં દેખભાળ કરી છે અને અમને એ વસ્તુઓમાં બરકત આપ કે જે તેં એનાયત કરી છે અને અમને એ વસ્તુના દૂષણથી બચાવ કે જેનો તેં ફેંસલો કરી લીધો છે કેમ કે તું જ ફેંસલા કરે છે અને તારી ઉપર કોઈનો ફેંસલો લાગુ થતો નથી. તે હરગિજ અપમાનિત થઈ શકતો નથી કે જેની દેખરેખ તું કરે અને એ માણસ ક્યારેય આદર પામી શકતો નથી કે જેને તું તારો દુશ્મન કરાવી દે. તું ખૂબજ બરકતવંતો છે, હે અમારા માલિક અને ઘણો જ ઉચ્ચ અને સૌથી ઉપર. અમે તારી પાસે ક્ષમા માગીએ છીએ અને તારી સમક્ષ તૌબા કરીએ છીએ. હે અલ્લાહ ! કાફિરોને સજા કર જે તારા રસ્તાથી રોકે છે અને તારા રસૂલોને ખોટાં કહે છે અને તારા મિત્રો સાથે લડાઈ કરી રહ્યાં છે. હે અલ્લાહ, મોમિન પુરૂષો અને મોમિન સ્ત્રીઓ, મુસલમાન પુરૂષો અને મુસલમાન સ્ત્રીઓને માફ કરી દે અને એમના પરસ્પરના સંબંધો સુધારી દે અને એમના દિલોમાં એકબીજા માટે પ્રેમ પેદા કરી દે અને એમના દિલોમાં ઈમાન અને ડહાપણ પેદા કરી દે અને એમને એમના રસૂલ સ.અ.વ.ની રીત ઉપર મક્કમ કરી દે, અને અમને પ્રેરણા આપ કે તેઓ તારા એ વાયદાને પૂરો કરી શકે કે જે તેં એમની પાસેથી લીધો છે અને એમની એમના દુશ્મનોની સામે મદદ કર. હે સાચા ખુદા, અમારી વિનંતીઓ સાંભળી લે અને અમને પણ એ જ લોકોમાં સામેલ કરી દે.’

(૪૯)

નમાઝે હાજત

જ્યારે પણ તમને કોઈ નાની-મોટી જરૂરત પડે ત્યારે અલ્લાહની સામે ઉભા રહીને બે રકઅત નફલ (સલાતુલહાજત) પઢો અને ત્યારબાદ હમ્દ-વ-સના અને દુરૂદ પઢીને આ દુઆ પઢો. આશા છે કે અલ્લાહ તમારી દુઆને રદ નહીં કરે. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે: ‘જ્યારે કોઈને અલ્લાહ પાસે અથવા કોઈ માણસ પાસે કોઈ જરૂરત હોય તો સારી રીતે વુજૂ કરે, ત્યારબાદ બે રકઅત નમાઝ પઢીને અલ્લાહની હમ્દ-વ-સના કરે અને નબી સ. અ. વ. ઉપર દુરૂદ મોકલે, ત્યારબાદ અલ્લાહ સમક્ષ આવી રીતે દુઆ કરે:

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ سُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ
وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ أَسْأَلُكَ مُوجِبَاتِ رَحْمَتِكَ
وَعَزَائِمَ مَغْفِرَتِكَ وَالْغَنِيمَةَ مِنْ كُلِّ بَرٍّ وَالسَّلَامَةَ مِنْ كُلِّ إِثْمٍ
لَا تَدْعُ لِي ذَنْبًا إِلَّا غَفَرْتَهُ وَلَا هَمًّا إِلَّا فَرَجْتَهُ وَلَا حَاجَةً هِيَ
لَكَ رِضًا إِلَّا قَضَيْتَهَا يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ. (ترمذی، ابن ماجہ)

‘અલ્લાહ સિવાય કોઈ ઉપાસ્ય નથી, તે ખૂબજ સહનશીલ અને ખૂબજ મહેરબાની કરનાર છે. પવિત્ર અને ઉચ્ચતર છે મહાન સિંહાસનનો માલિક ખુદા. આભાર અને પ્રશંસા અલ્લાહ માટે જ છે કે જે તમામ જગતનો પાલનહાર છે. (હે ખુદા), હું તારી પાસે એ વસ્તુઓની ભીખ માગું છું જે તારી કૃપાને ફરજિયાત કરનારી અને તારી માફીને ફરજિયાત કરનારી છે. દરેક ભલાઈમાં હિસ્સો અને દરેક ગુનાથી સલામતી માગું છું ! હે અલ્લાહ ! તું મારો કોઈ ગુનો માફ કર્યા વિનાનો અને કોઈ દુખને દૂર કર્યા વિનાનો ન રહેવા દે અને મારી કોઈ જરૂરિયાત કે જે તારા નજીક પસંદગી પામેલી હોય તેને પૂરી કર્યા વિના ન છોડ ! હે દયા કરનારાઓમાં સૌથી વધારે દયા કરનાર !

(૫૦)

હિફ્ઝે કુર્આનની દુઆ

કુર્આનિપાકને યાદ રાખવા માટે અને કંઠસ્થ કરવા માટે આ દુઆ પઢો જે નબી સ. અ. વ. એ હ. અલી રદિ. ને શીખવાડી હતી.

હ. અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્બાસ રદિ. કહે છે કે એક વખત અમે નબી સ. અ. વ. ની બેઠકમાં બેઠા હતાં ત્યાં હ. અલી રદિ. આવ્યાં અને એમની યાદશક્તિની ફરિયાદ કરવા લાગ્યાં કે, 'હે રસૂલુલ્લાહ સ. અ. વ. ! કુર્આનની આયતો મારા મગજમાં સુરક્ષિત રહેતી નથી. જે શીખું છું તે યાદ જ નથી રહેતું.' નબી સ. અ. વ. એ હ. અલી રદિ. ની ફરિયાદ સાંભળીને ફરમાવ્યું:

'હે અબુલહસન ! હું તમને એવી દુઆ શા માટે ન શીખવાડું કે જે પઢીને તમે પણ ફાયદો ઉઠાવો અને એ માણસ પણ ફાયદો ઉઠાવે જેને આ દુઆ શીખવાડો અને પછી જે પણ તમે શીખો તે તમારા દિલમાં જામી જાય અને તમને યાદ રહે. હ. અલી રદિ. એ કહ્યું કે, 'હે રસૂલુલ્લાહ સ. અ. વ. ! એવી દુઆ તો જરૂર શીખવાડો.' તો નબી સ. અ. વ. એ દુઆ વિષે ફરાવ્યું:

'શુક્રવારની રાતમાં આ દુઆ પઢો. ત્રણ, પાંચ અથવા સાત ગુરૂવારોમાં સતત પઢો. અલ્લાહના હુકમથી આ દુઆ અસરકારક સાબિત થશે. એ હસ્તીના સોગંદ કે જેણે મને સાચો દીન આપીને મોકલ્યો છે, મોમિનની આ દુઆ ક્યારેય એળે જતી નથી.

હ. અબ્દુલ્લાહ બિન અબ્બાસ રદિ. કહે છે કે પાંચ કે સાત ગુરૂવારો જ પસાર થયા હતાં કે આવી રીતે ફરી એક દિવસે હ. અલી રદિ. નબી સ. અ. વ. ની બેઠકમાં આવ્યા અને કહેવા લાગ્યાં, 'હે રસૂલુલ્લાહ ! પહેલાં હું ચાર આયતો યાદ કરતો પરંતુ જ્યારે દોહરાવતો તો દિમાગમાંથી નીકળી જતી અને હવે હાલત એવી થઈ ગઈ છે કે હું ચાળીસ ચાળીસ આયતો યાદ કરું છું અને જ્યારે પઢું છું તો એવું લાગે છે કે જાણે મારી સામે અલ્લાહની કિતાબ ખુલ્લી મૂકી દીધેલી છે. આવી રીતે પહેલાં હું એક હદીસ સાંભળતો અને જ્યારે દોહરાવવાની કોશિશ કરતો તો ભૂલી જતો અને હવે એવી હાલત છે કે હું કેટલીય હદીસો સાંભળું છું અને જ્યારે દોહરાવું છું તો એક શબ્દની પણ ભૂલ થતી નથી..'

મુહમ્મદ સ.અ.વ.એ આ સાંભળીને ફરમાવ્યું: 'રબ્બેકા'બાના સોગંદ ! અબુલહસન સાચે જ મોમિન છે.'

દુઆ પઢવાની વિગતવાર રીત દર્શાવતાં નબી સ.અ.વ.એ સૂચના આપી કે શુક્રવારની રાત્રે આ દુઆ પઢો. મારા ભાઈ યાકૂબ અ.સ.ના પુત્રોએ જ્યારે એમને માફીની દુઆ કરવા માટે વિનંતી કરી ત્યારે તેમણે કહ્યું કે, 'હું થોડા સમયમાં જ તમારા માટે માફી માગીશ. યાકૂબ અ.સ.નો હેતુ એવો હતો કે શુક્રવારની રાત આવશે ત્યાર હું તમારા માટે માફીની દુઆ કરીશ. તો હે અલી રદિ. ! તમે શુક્રવારની રાત્રે તહજજુદના સમયે ઉઠો એટલા માટે કે આ સમય દુઆ કબૂલ થવાનો સમય છે. એ સમયે મન હાજર હોય છે અને અલ્લાહ તરફ પૂરું ધ્યાન હોય છે. અને જો રાતના છેલ્લા ભાગમાં ઉઠી ન શકો તો અડધી રાતે ઉઠો, અને જો અડધી રાતે પણ ન ઉઠી શકો તો પછી રાતની શરૂઆતમાં ચાર રકઅત નફલ એવી રીતે પઢો કે પહેલી રકઅતમાં સૂર: ફાતિહા પછી સૂર: યાસીન (બાવીસમા સિપારાની છેલ્લી સૂર: છે) અને બીજી રકઅતમાં સૂર: ફાતિહાની સાથે સૂર: દુખાન (પચ્ચીસમા સિપારાની સૂર: છે) અને ત્રીજી રકઅતમાં સૂર: ફાતિહા અને અલીફ લામ મીમ સજદા (એકવીસમા સિપારાની સૂર: છે) અને ચોથી રકઅતમાં સૂર: ફાતિહા પછી સૂર: મુલ્ક પઢો (ઓગણત્રીસમા સિપારામાં પહેલી સૂર:) છે. પછી અત્તહિયાત પઢીને સલામ ફેરવી લો ત્યાર પછી સારી રીતે અલ્લાહની હમ્દ-વ-સનાં કરો અને ખૂબજ સારી રીતે નબી સ.અ.વ. અને બીજા બધા જ નબીઓ ઉપર દુરુદ-વ-સલામ મોકલો, અને બધા જ મોમિન પુરૂષો અને મોમિન મહિલાઓ માટે માફી માગો અને તમારા એ ભાઈઓ માટે માફી માગો જે ઈમાન લાવવામાં તમારી આગળ થઈ ગયાં છે. પછી છેલ્લે આ દુઆ પઢો:

اَللّٰهُمَّ ارْحَمْنِيْ بِتَرْكِ الْمَعَاصِيْ اَبَدًا مَا اَبْقَيْتَنِيْ وَاَرْحَمْنِيْ اَنْ
 اَتَكَلَّفَ مَا لَا يَعْزِيْنِيْ وَاَرْزُقْنِيْ حُسْنَ النَّظْرِ فَيَمَا يُرْضِيْكَ
 عَنِّيْ، اَللّٰهُمَّ بَدِيْعَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ذَا الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ
 وَالْعِزَّةِ الَّتِي لَا تُرَامُ اَسْأَلُكَ يَا اَللّٰهُ يَا رَحْمٰنُ بِجَلَالِكَ وَنُوْرٍ
 وَجْهَكَ اَنْ تُلْزِمَ قَلْبِيْ حِفْظَ كِتٰبِكَ كَمَا عَلَّمْتَنِيْ وَاَرْزُقْنِيْ

أَنْ تَلُوهُ عَلَى النَّحْرِ الَّذِي يُرْضِيكَ عَنِّي اللَّهُمَّ بَدِيعِ
 السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ وَالْعِزَّةِ الَّتِي لَا تَرَامُ
 أَسْأَلُكَ يَا اللَّهُ يَا رَحْمَنُ بِجَلَالِكَ وَتَوَرُّ وَجْهَكَ أَنْ تُنَوِّرَ
 بِكِتَابِكَ بَصَرِي وَأَنْ تُطَلِّقَ بِهِ لِسَانِي وَأَنْ تُفَرِّجَ بِهِ عَن قَلْبِي
 وَأَنْ تُشْرَحَ بِهِ صَدْرِي وَأَنْ تَغْسِلَ بِهِ بَدَنِي فَإِنَّهُ لَا يُعِينُنِي عَلَى
 الْحَقِّ غَيْرُكَ وَلَا يُؤْتِيهِ إِلَّا أَنْتَ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ

الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ. (ترمذی)

'હે અલ્લાહ ! તું મને જ્યાં સુધી જીવતો રાખે તારી કૃપાથી હંમેશાં ગુનાઓથી
 બચવાની પ્રેરણા આપ અને તારી કૃપાથી મને હેતુ વિનાની અને નકામી વાતોથી દૂર
 રહેવાની શક્તિ આપ અને મને એ કામોમાં સારી નજર અને દ્રષ્ટિ આપ જેનાથી તારી
 પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત થાય. હે અલ્લાહ ! આકાશો અને ધરતીને નમૂના વિના બનાવનાર,
 મહાનતા અને આદરવાળા અને એવા મોટી સત્તા ધરાવનાર કે જેના મુકાબલામાં
 આવવાનો ઈરાદો પણ કરી શકાતો નથી, હે અલ્લાહ ! હે દયા કરનાર ! હું તારી પાસે
 મોટાઈ અને તારી હસ્તીના નૂરનો વાસ્તો આપીને સવાલ કરું છું કે જેવી રીતે તેં મને
 તારી કિતાબ શીખવાડી, એવી જ રીતે મને તેને કંઠસ્થ કરવાની પણ શક્તિ આપ અને
 મને આ કિતાબ પઢવાની એવી રીતે તૌફીક આપ કે જેનાથી તારી પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત થાય.
 હે આકાશો અને ધરતીને પહેલી વખત બનાવનાર ! મોટાઈ અને આદરવાળા અને
 એવી સત્તા ધરાવનાર કે જેનો મુકાબલો કરવાનો ઈરાદો પણ કરી શકાતો નથી, હે
 અલ્લાહ, અમર્યાદ દયા કરનાર ! હું તારી મોટાઈ અને તારી હસ્તીના નૂરનો વાસ્તો
 આપીને તારી સમક્ષ સવાલ કરું છું કે તું તારી કિતાબની બરકતથી મારી આંખોને પ્રકાશિત
 કરી દે અને મારી જીભ ઉપર તેના શબ્દો વહેતા કરી દે અને મારા દિલમાંથી દુખ અને
 ગમ દૂર કરી દે, અને આની બરકતથી તેના માટે મારી છાતી ખોલી દે, અને તેની
 બરકતથી મારા શરીરને ધોઈને પાકસાફ કરી દે. તારા સિવાય કોઈ નથી જે સચ્ચાઈના
 બાબતમાં મારી મદદ કરે અને ટેકો આપી શકે. સચ્ચાઈથી નવાજનાર તું જ છે. ગુનાઓથી
 દૂર રહેવાની શક્તિ અને નેકી ઉપર મક્કમ રહેવાની શક્તિ અલ્લાહ પાસેથી જ મળી
 શકે છે કે જે ખૂબજ ઉચ્ચ અને ઘણો જ મહાનતવાળો છે.'

(૫૧)

કુર્આનની સમજ માટેની દુઆ

કુર્આનિહકીમની તિલાવત અને તેના અર્થ ઉપર મનોમંથન કરવું એ મોમિનની પ્રિય ઈબાદત છે. કુર્આન પ્રત્યે લગાવ અલ્લાહ સાથેના સંબંધની દલીલ પણ છે અને અલ્લાહ સાથે સંબંધ બાંધવાનું માધ્યમ પણ. કુર્આન ઉપર વિચાર અને મનન કરવાથી મોમિનને રૂહાની શાંતિ પણ મળે છે અને આના વડે જ હડાપણના દ્વાર પણ ખુલે છે.

જ્યાં સુધી કુર્આનિહકીમમાંથી માર્ગદર્શન મેળવવાનો અને તેના આદેશોનું પાલન કરવાનો સવાલ છે તો એમાં કોઈ શંકા નથી કે કુર્આનિહકીમ ખૂબજ આસાન કિતાબ છે, તેનું શિક્ષણ તદ્દન સાદું, સ્પષ્ટ અને કોઈપણ ગુંચવણથી મુક્ત છે. મતલબ, સંકેતો અને રહસ્યો અને તેની પાછળના આશયો પામવા માટે એ જરૂરી છે કે તમે કુર્આનની સમજ મેળવવા માટેના તમામ નિયમો અને શરતો નજર સમક્ષ રાખીને તેનો અભ્યાસ કરો, સાચી તલપ રાખીને તેની ઉપર મનન કરો અને ક્યારેય પણ તેના પ્રત્યે ગફલત અને લાપરવાઈ ન દાખવો, સતત અભ્યાસ કરતા રહો અને જીવનપર્યંત કરતા રહો !

સ્વાભાવિક છે કે અભ્યાસ કરતી વખતે અમુક એવી મુશ્કેલ જગ્યાઓ પણ આવશે કે જ્યાં ઊંડું મનન-મંથન કરવા છતાં પણ કોઈપણ અર્થઘટન ઉપર તમારા મનને સંતોષ થશે નહીં અને તમે ભારે મૂંઝવણ અનુભવશો પરંતુ જો તમે કુર્આનના સાચા વિદ્યાર્થી હશો તો તમારે હરગિજ નિરાશ અને હતાશ થવાની જરૂર નથી. કુર્આન સામે વાંધો ઉઠાવવાનો બિનજરૂરી ખ્યાલ તમારા મનમાં ન લાવો ન તો કંટાળીને કુર્આન ઉપર મનોમંથન કરવાનું છોડી દો, બલ્કે પૂરી એકાગ્રતા સાથે અલ્લાહ તરફ વળો અને સંપૂર્ણપણે સમર્પિત થઈને અલ્લાહ સમક્ષ આ મુશ્કેલીના ઉકેલ માટે મદદ માગો. કુર્આની આયતોમાં તમારી મરજી અને અભિપ્રાય દ્વારા અર્થઘટન કરવાની કે તમારો મનગમતો અર્થ કાઢવાની બેહૂદી હીમત ન કરો બલ્કે એક સાચા વિદ્યાર્થીની જેમ એ અર્થઘટન ઉપર દૃઢતાપૂર્વક અડગ રહો કે જે કુર્આનિપાકના શબ્દોમાંથી સમજાઈ રહ્યો હોય અને ત્યાર પછી ખૂબજ નમ્રતા અને લાચારી સાથે અલ્લાહ સમક્ષ દુઆ કરો કે, હે અલ્લાહ ! મારી આ મુંઝવણને દૂર

કરી દે, મને સાચી સમજ આપ અને મારા દિલને એવા અર્થઘટન અને સમજૂતી ઉપર સંતુષ્ટ બનાવી દે કે જે વાસ્તવમાં સાચો છે. આના માટે રાતની નફલ નમાઝોમાં જરા થોભી થોભીને સહેજ મોટેથી તિલાવત પણ કરો અને નીચે લખેલી દુઆ પણ પઢો. અલ્લાહ પાસેથી એવી આશા રાખીએ કે આ દુઆ લાભદાયી નીવડશે.

નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે કે, 'જે માણસ તેના કોઈપણ દુખ અને ગમમાં આ દુઆ કરશે અલ્લાહ તેના દુખ અને ગમ દૂર કરીને ખુશી અને આનંદ પૂરાં પાડશે.'

اللَّهُمَّ إِنِّي عَبْدُكَ، ابْنُ عَبْدِكَ، ابْنُ أُمَّتِكَ نَاصِيتِي بِيَدِكَ،
 مَاضٍ فِي حُكْمِكَ، عَدْلٌ فِي قَضَائِكَ اسْتُلِكَ بِكُلِّ اسْمٍ
 هُوَ لَكَ، سَمَّيْتَ بِهِ نَفْسَكَ أَوْ أَنْزَلْتَهُ فِي كِتَابِكَ أَوْ عَلَّمْتَهُ
 أَحَدًا مِّنْ خَلْقِكَ أَوْ اسْتَأْثَرْتَ بِهِ فِي عِلْمِ الْغَيْبِ عِنْدَكَ، أَنْ
 تَجْعَلَ الْقُرْآنَ رَبِيعَ قَلْبِي، وَتُورَ صَدْرِي وَجِلَاءَ حُزْنِي
 وَذِهَابَ هَمِّي وَعَمِّي. (مسند احمد، ابن ماجه)

'હે અલ્લાહ ! હું તારો બંદો છું, તારા બંદાનો દીકરો છું, તારી બંદીનો દીકરો છું, મારું કપાળ તારી મુઠ્ઠીમાં છે, મારી ઉપર તારો હુકમ લાગુ થયેલો છે, મારા માટે તારો ફેસલો બિલકુલ ન્યાયી છે, હું તારી પાસે તારા દરેક નામના વાસ્તાથી, કે જે તને શોભે છે, જે તે તારા માટે રાખેલું છે અથવા તે તારી કિતાબમાં ઉતારેલું છે અથવા તારી મખલૂકમાંથી કોઈને બતાવેલું છે અથવા તે તારી પાસેના તારા ગુપ્ત ભંડારમાં છુપાયેલું જ રહેવા દીધું છે, એવી વિનવણી કરું છું કે કુર્આનને મારા દિલની વસંત, મારી છાતીનો પ્રકાશ, મારા દુખનો ઈલાજ અને મારી ચિંતા અને પરેશાનીનો ઉપચાર બનાવી દે.' (મુસ્નદઅહમદ, ઈબ્નેહિબ્બાન)

હદીસના રિવાયતકર્તા હ. અબ્દુલ્લાહ બિન મસ'ઉદ વણવિ છે કે નબી સ. અ. વ. ને પૂછવામાં આવ્યું કે અમે આ દુઆને શીખી લઈએ?' તો નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું:

'જે કોઈ માણસ આ દુઆને સાંભળે તે જરૂર એને શીખે અને જરૂરથી યાદ કરે.

(૫૨)

જુમ્આનો ખુત્બો

જુમ્આનો ખુત્બો ઈસ્લામી લાગણીઓને પ્રોત્સાહિત કરવા માટે, ઈમાનને તાજગી બક્ષવા માટે અને યાદ અપાવવાની ફરજને સાતત્ય અને તબક્કાવાર અદા કરવા માટે જુમ્આના ખુત્બા બેહદ અસરકારક અને વ્યવસ્થિત માધ્યમ છે. સ્વાભાવિક શૈલીમાં દર અઠવાડિયે મુસલમાનોને એમની ફરજો યાદ દેવડાવવા માટે, દીનના તકાદાઓ સમજાવવા માટે અને ઈસ્લામ માટે કાંઈક કરી છૂટવાની ભાવના કેળવવા માટેની એક એવી દીની વ્યવસ્થા છે કે જેનું કોઈ ઉદાહરણ રજૂ કરી શકાય તેમ નથી પરંતુ તેનો જોઈતો લાભ તમે ત્યારે જ લઈ શકો કે જ્યારે તમે શ્રોતાઓને તેમની પોતાની ભાષામાં સંબોધન કરો.

જ્યાં સુધી ખુત્બાએસાનિયા (ખુત્બાનો બીજા ભાગ)નો સવાલ છે તો તે અરબી ભાષામાં જ હોવો જોઈએ. અબલત્ત, પહેલો ખુત્બો તમે એ ભાષામાં આપો કે જેનાથી શ્રોતાઓ વાકેફ હોય. વધુ સારું તો એ છે કે તમે પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિને નજર સામે રાખીને દીનના તકાદાઓ ઉપર ટૂંકું અને સર્વગ્રાહી ઉદ્બોધન જાતે તૈયાર કરો અને દર અઠવાડિયે શ્રેણીબદ્ધ રીતે કમાનુસાર માનસ ઘડતર માટે અને આચરણ માટે પ્રોત્સાહિત કરવા માટે તમે પ્રયત્ન કરો પરંતુ કોઈ કારણસર જો તમે એમ કરી ન શકો તો ઓછામાં ઓછું એટલું તો અવશ્ય કરો કે અરબી ભાષાનો કોઈપણ એક ખુત્બો વાંચીને તેનો અર્થ સમજાવતો અનુવાદ એ ભાષામાં પણ રજૂ કરો કે જેને શ્રોતાઓએ સમજતાં હોય. અરબી ખુત્બો પસંદ કરતી વખતે પણ વધુ યોગ્ય તો એ જ છે કે તમે પોતે નબી સ. અ. વ. અથવા ખુલ્ફાએરાશેદીનનો કોઈપણ ખુત્બો પસંદ કરો. નીચે અમે નબી સ. અ. વ. ના પ્રમાણિત વાક્યો નોંધીએ છીએ. એક તો એ ઐતિહાસિક ખુત્બો છે કે જે હિજરત પછી નબી સ. અ. વ. એ મદીનામાં પહેલી જુમ્આ વખતે આપ્યો હતો અને બીજો એ છે કે જેમાં નબી સ. અ. વ. એ મુસલમાનોને ખૂબજ અર્થસભર સંદેશો આપતાં પ્રોત્સાહિત કર્યાં છે કે તેઓ કુર્આન સાથે ઊંડો સંબંધ બાંધે અને સતત તેની ઉપર મનન-મંથન કરતાં રહે કારણ કે એની સાથે જોડાયા વિના દીન સાથે સંબંધ બાંધી રાખવાનું શક્ય નથી.

मदीनामां पहेलो पुत्तो

الْحَمْدُ لِلَّهِ أَحْمَدُهُ وَاسْتَعِينُهُ وَاسْتَغْفِرُهُ وَاسْتَهْدِيهِ وَأُومِنُ بِهِ وَلَا
 أَكْفُرُهُ، وَأَعَادِي مَنْ يَكْفُرُهُ وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا
 شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ. أَرْسَلَهُ بِالْهُدَى
 وَالنُّورِ وَالْمَوْعِظَةِ عَلَى فِتْرَةٍ مِّنَ الرُّسُلِ وَقَلَّةٍ مِّنَ الْعِلْمِ وَضَلَالَةٍ مِّنَ
 النَّاسِ وَأَنْقِطَاعِ مِنَ الزَّمَانِ وَذُنُوبٍ مِّنَ السَّاعَةِ وَقُرْبٍ مِّنَ الْأَجَلِ.
 وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ رَشِدَ وَمَنْ يَعْصِهِمَا فَقَدْ غَوَىٰ وَفَرَطَ
 وَضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا، أَوْصِيَكُمْ بِتَقْوَى اللَّهِ فَإِنَّهُ خَيْرٌ مَّا أَوْصَىٰ بِهِ
 الْمُسْلِمُ الْمُسْلِمَ أَنْ يَحْضَهُ عَلَى الْأَخِرَةِ وَأَنْ يَأْمُرَهُ بِتَقْوَى اللَّهِ
 فَاحْذَرُوا مَا حَذَّرَكُمْ اللَّهُ مِنْ نَفْسِهِ وَلَا أَفْضَلَ مِنْ ذَلِكَ نَصِيحَةً
 وَلَا أَفْضَلَ مِنْ ذَلِكَ ذِكْرًا وَإِنْ تَقْوَى اللَّهِ لِمَنْ عَمِلَ بِهِ عَلَى وَجَلٍ
 وَمَخَافَةٍ مِّن رَّبِّهِ عَوْنٌ صِدْقٍ عَلَىٰ مَا تَبَغُّونَ مِنْ أَمْرِ الْأَخِرَةِ وَمَنْ
 يُصْلِحِ الدِّينَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ اللَّهِ مِنْ أَمْرِهِ فِي السِّرِّ وَالْعَلَانِيَةِ لَا يَنْوِي
 بِذَلِكَ إِلَّا وَجْهَ اللَّهِ يَكُنْ لَهُ ذِكْرًا فِي عَاجِلِ أَمْرِهِ وَذُخْرًا فِيمَا بَعْدَ
 الْمَوْتِ حِينَ يَفْتَقِرُ الْمَرءُ إِلَىٰ مَا قَدَّمَ وَمَا كَانَ سِوَىٰ ذَلِكَ يُوَدُّ لَوْ
 أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدًا بَعِيدًا وَيُحَذِّرُكُمْ اللَّهُ نَفْسَهُ وَاللَّهُ رَؤُوفٌ
 بِالْعِبَادِ وَالَّذِي صَدَقَ قَوْلُهُ، وَأَنْجَزَ وَعْدَهُ لَا خُلْفَ لِدَلِكَ فَإِنَّهُ
 يَقُولُ عَزَّ وَجَلَّ مَا يَبْدُلُ الْقَوْلَ لَدَيَّ وَمَا أَنَا بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ فَاتَّقُوا اللَّهَ

فِي عَاجِلِ أَمْرِكُمْ وَجِلِّهِ فِي السِّرِّ وَالْعَلَانِيَةِ فَإِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يُكَفِّرْ
عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ وَيُعْظِمَ لَهُ أَجْرًا. وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا. وَإِنْ
تَّقَوَى اللَّهُ يُوفَىٰ مَقْتَهُ وَيُوفَىٰ عَقُوبَتَهُ وَيُوفَىٰ سَخَطَهُ، وَإِنَّ تَقْوَى اللَّهِ
يُبَيِّضُ الْوُجُوهُ. وَيَرْضَى الرَّبُّ وَيَرْفَعُ الدَّرَجَةَ.

خُذُوا بِحَظِّكُمْ وَلَا تَفْرُطُوا فِي جَنْبِ اللَّهِ وَقَدْ عَلَّمَكُمُ اللَّهُ
كِتَابَهُ وَنَهَجَ لَكُمْ سَبِيلَهُ لِيَعْلَمَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَيَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ.
فَاحْسِنُوا كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ وَعَادُوا وَعَادُوا أَغْدَاءَهُ. وَجَاهِدُوا فِي
اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ. هُوَ اجْتَبَاكُمْ وَسَمَّكُمْ الْمُسْلِمِينَ لِيَهْلِكَ مَنْ
هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ وَيَحْيَىٰ مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَةٍ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ.

فَاكْثُرُوا ذِكْرَ اللَّهِ وَاعْمَلُوا لِمَا بَعَدَ الْيَوْمِ فَإِنَّهُ مَنْ يُصْلِحْ مَا
بَيْنَهُ وَبَيْنَ اللَّهِ يُكْفِهِ اللَّهُ مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ النَّاسِ.

ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ يَقْضِيْ عَلَى النَّاسِ وَلَا يَقْضُونَ عَلَيْهِ
وَيَمْلِكُ مِنَ النَّاسِ وَلَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ اللَّهُ أَكْبَرُ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ

الْعَظِيمِ. (طبری جلد : ۲ / ۲۵۵)

‘આભાર અને પ્રશંસા અલ્લાહ માટે છે, હું તેની આભાર માનું છું, તેની મદદ
માગું છું, તેની પાસે માફી માગું છું, અને તેની પાસેથી માર્ગદર્શન ચાહું છું અને
તેની ઉપર ઈમાન લાવું છું તથા તેની સાથે કુફ્ર આચરતો નથી અને તે માણસને હું
મારો દુશ્મન માનું છું કે જે તેની સાથે કુફ્રનું વલણ અપનાવે છે. અને હું સાક્ષી આપું
છું કે અલ્લાહ સિવાય કોઈપણ ઉપાસ્ય નથી, તે એકલો છે, તેનો કોઈ ભાગીદાર

નથી. અને હું સાક્ષી આપું છું કે, મુહમ્મદ અલ્લાહના બંદા અને તેના રસૂલ છે. જેમને અલ્લાહે માર્ગદર્શન, પ્રકાશ અને ઉપદેશ આપીને એવા જમાનામાં રસૂલ બનાવ્યાં કે જ્યારે ઘણા લાંબા સમયથી રસૂલોના આગમનનો સિલસિલો બંધ હતો, સાચા જ્ઞાનનો પ્રકાશ ઝાંખો પડી ગયો હતો, સર્વત્ર ગુમરાહીનું ચલણ હતું, દુનિયાની વ્યવસ્થા અસ્તવ્યસ્ત થઈ રહી હતી, ક્યામત માથે આવી ગઈ હતી અને દરેક માણસનું મોત તેના માથા ઉપર ભમી રહ્યું હતું.

તેથી જેણે (રસૂલને માનીને) અલ્લાહ અને રસૂલનું અનુસરણ કર્યું તે માર્ગદર્શન પામી ગયો અને જેણે (રસૂલનો ઈન્કાર કરીને) અલ્લાહ અને રસૂલની આજ્ઞા ન માની તે ભટકી ગયો અને મૂર્ખતા વચ્ચે ઘેરાઈ ગયો અને સાચા માર્ગથી વંચિત થઈને ગુમરાહીમાં દૂર ફેંકાઈ ગયો.

હું તમને શીખ આપું છું કે અલ્લાહથી ડરતા રહો. એક મુસલમાન બીજા મુસલમાનને બહેતરમાં બહેતર જે શીખ આપી શકે છે તે એ છે કે તેને આખિરતનો સામાન ભેગો કરવા માટે પ્રોત્સાહિત કરે અને અલ્લાહથી ડરતા રહેવાની શિખામણ આપે. તો અલ્લાહથી ડરો જેવી રીતે તેણે તેનાથી ડરતા રહેવાનો હુકમ આપ્યો છે. તેનાથી વધુ સારો શીખ આપનાર ન તો બીજો કોઈ છે, ન તો તેનાથી વધુ સારી યાદી બીજી કોઈ હોઈ જ શકે.

અને હકીકતમાં અલ્લાહનો ડર એ બંદા માટે, કે જે અલ્લાહથી ડરતાં ડરતાં ધૂજતો રહીને જીવન જીવે, તે આખિરતમાં તેને સારા અંજામનો સાચો મદદગાર છે જેની તમે ઈચ્છા ધરાવો છો. અને જે માણસ નિખાલસભાવે, ફક્ત અલ્લાહની પ્રસન્નતા પામવા માટે, અલ્લાહ સાથે તેના મામલાને જાહેર અને ગુપ્ત દરેક પરિસ્થિતિમાં સુધારી લે તો તેનો તત્કાલ બદલો દુનિયામાં એ છે કે તે લોકોમાં આદરણીય હશે અને મૃત્યુ પછીની એ ક્ષણમાં તે માલામાલ હશે કે જ્યારે દરેક માણસ તેના સત્કર્મોનો બેહદ મોહતાજ હશે જે તેણે એ સમય માટે કરેલાં હશે અને તેમના સિવાય જે બુરા કર્મો હશે તેમના વિષે એ ચાહશે કે, અફસોસ, આ કર્મો મારાથી અત્યંત દૂર હોત. અને અલ્લાહ તમને પોતાની જાતથી ડરાવે છે, અને અલ્લાહ તેના બંદાઓ ઉપર અત્યંત મહેરબાન છે.

સોગંદ એ હસ્તીના કે જેનું વચન સત્ય છે અને વાયદો પૂરો થઈને રહે છે કે એ વાત થઈને રહેશે કેમ કે મોટાઈવાળો અને ઉચ્ચતર પોતે ફરમાવે છે કે, 'મારી

સામે વાત બદલવામાં આવતી નથી અને હું મારા બંદાઓ ઉપર લેશમાત્ર જુલ્મ કરનાર નથી, તો પછી અલ્લાહથી ડરતા રહો, દુનિયા અને આખિરતની તમામ જાહેર અને ગુપ્ત બાબતોમાં. હકીકતમાં જે અલ્લાહના ગુસ્સાથી ડરે છે અલ્લાહ તેના ગુનાને તેના ઉપરથી ખંખેરી નાખે છે, અને તેના વળતરને ખૂબ વધારી દે છે. અને જે તેનાથી ડરતો રહ્યો તેણે ખૂબ મોટી સફળતા પ્રાપ્ત કરી અને સારી પેઠે જાણી લો કે અલ્લાહનો ડર બંદાને તેની નારાજગીથી બચાવે છે. તેને આપત્તિ-આફતથી સુરક્ષિત રાખે છે અને તેની નારાજગીથી બચાવે છે. અને આ હકીકતને પણ સારી રીતે સમજી લો કે અલ્લાહનો ડર ચહેરાઓને ચમકતાં અને પ્રકાશિત બનાવે છે, માલિકને તેના બંદાઓથી ખુશ રાખે છે અને બંદાના દરજ્જાને બુલંદ બનાવે છે.

જુઓ, પોતપોતાના ભાગ્યની નેકીઓ ભેગી કરી લો અને અલ્લાહની હજુરમાં હરગિજ ભૂલ ન કરો. કેમ કે તેણે તમને તેની કિતાબનું જ્ઞાન આપીને તેનો સીધો રસ્તો તમારી સમક્ષ સ્પષ્ટ કરી દીધો છે કે જેથી તે એ લોકોને જાણી લે કે જે તેમના ઈમાનનો દાવો કરવામાં સાચા છે તેમજ જે જુઠાં છે. તો પછી તમે પણ એ લોકો સાથે સુંદર વ્યવહાર કરો કે જેવી રીતે તેણે તમારી સાથે સુંદર વ્યવહાર કર્યો છે. અને તેના દુશ્મનને તમારો દુશ્મન જાણો અને તેની રાહમાં એવો જિહાદ કરો કે જિહાદનો હક્ક અદા થઈ જાય. તેણે તમને તેના દીન માટે ચૂંટી લીધાં છે અને તમારું નામ 'મુસ્લિમ' રાખ્યું છે કે જેથી જેને મરવાનું છે તે સ્પષ્ટ દલીલ સાથે મરે અને જેને જીવતા રહેવાનું છે તે સ્પષ્ટ દલીલ સાથે જીવે. અને શક્તિ અને બળનું સ્રોત ફક્ત અલ્લાહની હસ્તી છે.

તો હવે અલ્લાહનું સ્મરણ પુષ્કળ પ્રમાણમાં કરો અને આજ પછી આવનાર કાલ માટે કર્મ કરતા રહો, કેમ કે જે બંદો તેના અને તેના ખુદાની વચ્ચેનો મામલો સુધારી લે છે, અલ્લાહ તેના માટે એ બધા જ મામલાઓ માટે પૂરતો થઈ જાય છે કે જે તેની અને બંદાઓની વચ્ચે હોય છે કેમ કે અલ્લાહ જ બંદાઓના ફેંસલા કરે છે, બંદાઓ તેનો ફેંસલો કરતા નથી. તે લોકોની દરેક વસ્તુનો માલિક છે અને લોકોના કબ્જામાં તેની કોઈ વસ્તુ નથી. તે સૌથી મોટો છે અને શક્તિ અને બળ ફક્ત તેની જ પાસે છે.'

કુઆનિપાક પ્રત્યે લગાવની ખાસ શીખ :

إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ أَحْمَدُهُ وَأَسْتَعِينُهُ وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا
وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا مَنْ يَهْدِهِ اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يُضِلَّهُ فَلَا
هَادِيَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ.

إِنَّ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كَتَبَ اللَّهُ قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَيْنَهُ اللَّهُ فِي قَلْبِهِ وَ
أَدْخَلَهُ فِي الْإِسْلَامِ بَعْدَ الْكُفْرِ، وَاخْتَارَهُ عَلَى مَا سِوَاهُ مِنْ
أَحَادِيثِ النَّاسِ إِنَّهُ أَصْدَقُ الْحَدِيثِ وَابْلَغُهُ. أَحِبُّوا مَنْ أَحَبَّ
اللَّهُ وَأَحِبُّوا لِلَّهِ مِنْ كُلِّ قَلُوبِكُمْ وَلَا تَمَلُّوا كَلَامَ اللَّهِ وَذِكْرَهُ وَلَا
تَقْسُوا عَلَيْهِ قُلُوبِكُمْ. أُعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا، اتَّقُوا
اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَصَدِّقُوا سَالِحَ مَا تَعْمَلُونَ بِأَفْوَاهِكُمْ وَتَحَابُّوا
بِرُوحِ اللَّهِ بَيْنَكُمْ. وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ. (بخاری)

‘બેશક આભાર અને પ્રશંસા અલ્લાહ માટે જ છે. હું તેની હમ્દ-વ-સના કરું છું, તેની પાસે મદદ માગું છું અને અમે તેના માફીના પાલવમાં રક્ષણ માગીએ છીએ, મનની ઉશ્કેરણીઓથી અને બૂરા કર્મોના બદલાથી, જેને અલ્લાહ માર્ગ દેખાડે છે (અને તે એને જ માર્ગ દેખાડે છે જે ખરેખર સીધો માર્ગ જાણવા માગતો હોય) તો તેને કોઈ ગેરમાર્ગે દોરી શકતો નથી અને અલ્લાહ જેને સીધા રસ્તેથી ભટકાવી મૂકે (અને તે એને જ ભટકાવે છે જેને સીધા રસ્તાની જરૂર લાગતી નથી) તો તેને કોઈ રસ્તો દેખાડી શકતો નથી. હું ગવાહી આપું છું કે અલ્લાહ સિવાય કોઈ ઉપાસ્ય નથી, તે એકલો છે, તેનો કોઈ ભાગીદાર નથી.

હકીકતમાં સૌથી ઉત્તમ કલામ અલ્લાહની કિતાબ છે. એ માણસ સફળતા પામી ગયો જેના દિલમાં અલ્લાહની કિતાબની રોનક છે અને જેને કુફ પછી અલ્લાહે

ઈસ્લામ વડે નવાજ્યો. અને જેણે તમામ માનવરચિત કલામોને છોડીને અલ્લાહની કિતાબને પોતાના માટે પસંદ કરી. બેશક અલ્લાહનો કલામ નખશિખ સત્ય છે, અત્યંત અસરકારક છે. જે તેની સાથે લગન ધરાવે તેની સાથે તમે પણ પ્રેમ રાખો અને તમારા દિલોના પૂરેપૂરા ધ્યાન સાથે અલ્લાહ સાથે સાચો પ્રેમ પેદા કરો. અને તેના કલામની તિલાવત અને તેની યાદીથી ક્યારેય કંટાળો નહીં. અને ક્યારેય તમારા દિલો અલ્લાહના કલામ તરફથી લાપરવાહ અને કકણ ન થાય. તો પછી અલ્લાહની જ બંદગી બજાવી લાવો, કોઈને પણ તેની સાથે સહેજ પણ ભાગીદાર ન બનાવો અને તેનાથી ડરતા રહો જેમ કે તેનાથી ડરવાનો હક્ક છે અને તમારા સત્કર્મોનું સમર્થન મૌખિક રીતે પણ કરતા રહો (એટલે કે મોઢેથી એ જ બોલો જે તમને શીભાસ્પદ હોય.) અને અલ્લાહની કૃપા અને તેના દીનના પાયા ઉપર આપસમાં એકબીજા સાથે પ્રેમ રાખો. વસ્સલામુ અલૈકુમ વ રહમતુલ્લાહ !

गीर्णो पुत्रो

الْحَمْدُ لِلَّهِ حَمْدًا كَثِيرًا وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِهِ أَرْسَلَهُ
اللَّهُ شَاهِدًا وَنَذِيرًا وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِأَذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا وَعَلَى
آلِهِ وَأَصْحَابِهِ وَسَلَّمَ تَسْلِيمًا كَثِيرًا كَثِيرًا ۝

أَمَّا بَعْدُ : فَيَا أَيُّهَا النَّاسُ ! أَوْسِيكُمْ بِتَقْوَى اللَّهِ فَإِنَّ تَقْوَى اللَّهِ
مِلَاكُ الْحَسَنَاتِ . وَعَلَيْكُمْ بِالطَّاعَةِ فَإِنَّهُ مَنْ يُطِعِ اللَّهَ
وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا . وَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى فِي كِتَابِهِ
الْمَجِيدِ . إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا . اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى سَيِّدِنَا
وَمَوْلَانَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ
الْعُسْرَةِ . اللَّهُمَّ امْطُرْ شَائِبَ رِضْوَانِكَ عَلَى السَّابِقِينَ
الْأُولَى مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ خُصُوصًا عَلَى أَفْضَلِ الْبَشَرِ
بَعْدَ الْأَنْبِيَاءِ بِالتَّحْقِيقِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ سَيِّدِنَا أَبِي بَكْرٍ
الصِّدِّيقِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ وَعَلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عُمَرَ
ابْنِ لِقَارِوُقٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ وَعَلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ سَيِّدِنَا
عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانٍ رَضِيَ اللَّهُ وَجْهَهُ وَعَلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ سَيِّدِنَا
عَلِيِّ بْنِ طَالِبٍ كَرَّمَ اللَّهُ وَجْهَهُ وَعَلَى وَلَدَيْهِ السَّعِيدِينَ سَيِّدِنَا

(૫૩)

નિકાહનો ખુત્બો

નિકાહની શરઈ હેસિયત સમજાવવા માટે, તેના તકાદાઓ ને યાદ કરાવવા માટે અને નિકાહના લીધે થનારી મોટી જવાબદારીઓને યાદ દેવડાવવા માટે નિકાહની મહેફિલમાં ખુત્બો આપવો પણ સુન્નત છે. આ પ્રસંગે ખુત્બાનો પૂરેપૂરો લાભ લેવા માટે વધુ યોગ્ય એ છે કે નિકાહ પઢાવનાર નિકાહના ખુત્બાનો અનુવાદ તથા ટૂંકી સમજૂતી પણ પોતાની ભાષામાં રજૂ કરે કે જેથી શ્રીતાઓ સારી રીતે સમજી શકે. આ જ હેતુથી નીચે ખુત્બાને નિકાહની સાથોસાથ તેનો અનુવાદ પણ આપવામાં આવ્યો છે.

إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ نَسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ
أَنْفُسِنَا مَنْ يَهْدِهِ اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يُضِلَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ وَ
أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ
مُسْلِمُونَ ۝ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ
وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً.
وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ
رَقِيبًا ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا يُصْلِحْ
لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ
فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا.

وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَاللَّهِ إِنِّي لَأَخْشَاكُمْ لِلَّهِ وَأَتَقُّكُمْ لَهُ
وَلَكِنِّي أَصُومُ وَأَقِطِرُ وَاللَّيْ وَأَرْقُدُ وَأَتَزَوَّجُ النِّسَاءَ فَمَنْ رَغِبَ

عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي. (بخاری)

‘આત્માર અને પ્રશંસા અલ્લાહ જ માટે છે, અમે તેની જ પાસે મદદ માગીએ છીએ અને તેની જ પાસે અમારા ગુનાઓની માફી માગીએ છીએ અને અમે અમારા મનની ઉશ્કેરણીઓ અને બૂરાઈઓની સામે અમારી જાતને અલ્લાહના રક્ષણમાં આપીએ છીએ. (હકીકતમાં) અલ્લાહ જેને સીધા રસ્તે ચલાવે (અને તે એને જ સીધા રસ્તે ચલાવે છે જે ચાલવાનો ખરેખર ઈરાદો ધરાવતો હોય) તો તેને કોઈ ભટકાવી શકતું નથી અને અલ્લાહ જેને ભટકાવી દે (અને એને જ ભટકાવે છે જે ભટકવા માગે છે) તો તેને કોઈ સીધા રસ્તે લાવી શકતું નથી. અને હું ગવાહી આપું છું કે અલ્લાહ સિવાય બીજો કોઈ ઉપાસ્ય નથી અને હું ગવાહી આપું છું કે મુહમ્મદ અલ્લાહના બંદા અને તેના રસૂલ છે.

હે ઈમાનવાળા લોકો ! યોગ્ય રીતે અલ્લાહનો ડર રાખો કે જેણે તમને એક જીવમાંથી પેદા કર્યા અને એ જ જીવમાંથી તેની એક જોડીદાર બનાવી અને પછી આ બંને દ્વારા ઘણા પુરુષો અને સ્ત્રીઓને ફેલાવ્યાં. એ પાલનહાર અલ્લાહની નારાજગથી બચતાં રહેજો કે જેનો વાસ્તો આપીને તમે એકબીજા પાસેથી તમારા હક્ક માગો છો અને સગાંના હક્કોનો ખ્યાલ રાખો છો.

હે ઈમાનવાળાઓ ! અલ્લાહથી ડરતા રહો, અને મોઢેથી સંભાળીને યોગ્ય વાત બોલો, અલ્લાહ તમારા કર્મોને સુધારી દેશે અને ગુનાઓ ઉપર માફીનો પડદો નાખી દેશે. અને જે લોકો અલ્લાહ અને તેના રસૂલનું અનુસરણ અને આજ્ઞાપાલન કરશે તેમને મોટી સફળતાથી નવાજવામાં આવશે.’

અને નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘અલ્લાહના સોગંદ ! હું તમારા સૌના કરતાં વધુ અલ્લાહથી ડરનાર છું, તમારામાં સૌથી વધારે તેની નારાજગીથી બચનાર છું, તેમ છતાં મારી સ્થિતિ એવી છે કે હું ક્યારેક નફલ રોઝા રાખું છું, ક્યારેક રોઝા વિના રહું છું, રાત્રિ દરમિયાન નમાઝો પણ પઢું છું અને ઊંઘું પણ છું અને હું સ્ત્રીઓ સાથે નિકાહ પણ કરું છું, તો જે મારી આ રીતથી મોઢું ફેરવે તેનો મારી સાથે કોઈ સંબંધ નથી.’

(૫૪)

ઈસ્તિખારા

જીવનમાં મહત્વની બાબતો જેમ કે મુસાફરી, નિકાહ, નોકરી અને વેપાર-ધંધા વિગેરે બાબતોમાં ઈસ્તિખારા કરી લો. ઈસ્તિખારાનો મતલબ ખેર અને ભલાઈ માગવી છે. જે મહત્વના અને જાઈઝ કામોમાં તમને ભલાઈનું પાસું સ્પષ્ટ થતું ન હોય તો તેમાં ઈસ્તિખારાની જરૂર મદદ લો અને પછી જે તરફ દિલ વળતું હોય તેને અલ્લાહનો ફેંસલો સમજીને અપનાવી લો. ઈસ્તિખારાની રીત એવી છે કે જ્યારે પણ કોઈ અસામાન્ય કામ સામે આવે ત્યારે મક્કરૂહ અને હરામ સમય સિવાય જ્યારે પણ ચાહો બે રક્અત નફલ નમાઝ અદા કરો અને પછી ઈસ્તિખારાની દુઆ પઢો. હ.સઅદ બિન અબી વક્કાસ રદિ. કહે છે કે નબી સ.અ.વ.એ ફરમાવ્યું:

‘અલ્લાહ પાસે ઈસ્તિખારા કરવો આદમની ઓલાદનું સદ્ભાગ્ય છે અને અલ્લાહના ફેંસલા ઉપર રાજી થઈ જવું પણ આદમની ઓલાદની ખુશનસીબી છે અને આદમની સંતાનનું દુભાગ્ય એ છે કે તે અલ્લાહ પાસે ઈસ્તિખારા ન કરે અને અલ્લાહના ફેંસલા ઉપર નાખુશ થાય.’ (મુસ્નદઅહમદ)

અને નબી સ.અ.વ.એ એમ પણ ફરમાવ્યું: ‘ઈસ્તિખારા કરનાર માણસ ક્યારેય નિરાશ થતો નથી અને સલાહ-અભિપ્રાય લેનાર માણસ ક્યારેય પસ્તાતો નથી અને કરકસર કરનાર માણસ ક્યારેય કોઈનો મોહતાજ થતો નથી.’ (તિબરાની)

હ. જાબિર રદિ. કહે છે કે નબી સ.અ.વ. જે રીતે અમને કુર્આન શીખવાડતા હતાં એવી જ રીતે દરેક કામમાં ઈસ્તિખારા કરવાનું પણ શીખવાડતા હતાં. ફરમાવતાં: જ્યારે તમારામાંથી કોઈ માણસ મહત્વની બાબતમાં ચિંતામાં હોય તો તે બે રક્અત નફલ નમાઝ પઢે અને પછી આ દુઆ માગે:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْتَعِيرُكَ بِعِلْمِكَ وَأَسْتَقْدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ وَأَسْأَلُكَ
مِنْ فَضْلِكَ الْعَظِيمِ فَإِنَّكَ تَقْدِرُ وَلَا أَقْدِرُ وَتَعْلَمُ وَلَا أَعْلَمُ وَأَنْتَ
عَلَّامُ الْغُيُوبِ.

اللَّهُمَّ إِن كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الْأَمْرَ خَيْرٌ لِي فِي دِينِي
 وَمَعِيشَتِي وَعَاقِبَةِ أَمْرِي فَأَقْضِرْهُ لِي وَيَسِّرْهُ لِي ثُمَّ بَارِكْ لِي
 فِيهِ وَإِن كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الْأَمْرَ شَرٌّ لِي فِي دِينِي وَمَعِيشَتِي وَ
 عَاقِبَةِ أَمْرِي فَاصْرِفْهُ عَنِّي وَاصْرِفْنِي عَنْهُ وَاقْدِرْ لِي الْخَيْرَ
 حَيْثُ كَانَ ثُمَّ أَرْضِنِي بِهِ.

(અહીં હાઝલઅમ્રની જગ્યાએ તમારી જરૂરતનું નામ વર્ણવો, અથવા હાઝલઅમ્ર કહેતી વખતે પોતાની જરૂરિયાતની કલ્પના કરો)

‘હે અલ્લાહ, હું તારી પાસે તારા જ્ઞાનના વાસ્તાથી ભલાઈની માગણી કરું છું અને તારી શક્તિ મારફતે તારી પાસેથી તારી મોટી મહેરબાનીનો સવાલ કરું છું કેમ કે તું શક્તિશાળી છે અને મારામાં જરાય શક્તિ નથી, તું જ્ઞાનવાળો છે અને મને જ્ઞાન નથી, અને તું ગેબની તમામ વાતોને સારી પેઠે જાણે છે.

‘હે અલ્લાહ, જો તારા જ્ઞાનમાં આ કામ મારા માટે બહેતર છે, મારા દીન અને દુનિયાની દૃષ્ટિએ તેમજ પરિણામની દૃષ્ટિએ, તો મારા માટે એને લખી દે અને મારા માટે એને સરળ બનાવ અને મારા માટે તેને બરકતવંતું બનાવી દે અને જો તારા જ્ઞાનમાં આ કામ મારા માટે ખરાબ છે, મારા દીન અને દુનિયાની દૃષ્ટિએ તેમજ પરિણામની દૃષ્ટિએ, તો આ કામને મારાથી દૂર રાખ અને મને આનાથી બચાવીને રાખ અને મારા માટે ભલાઈ લખી દે, જ્યાં પણ હોય, અને પછી મને એની ઉપર રાજી અને એકાગ્ર પણ કરી દે.’

(૫૫)

અસ્માઉલહુસ્ના (અલ્લાહના નામો)

મનની શુદ્ધિ અને હૃદયની શાંતિની પ્રમાણભૂત અને સલામત રીત એ છે કે તમે અલ્લાહના ઝિક્રથી તમારી જીભ ભીની રાખો, તેના ગુણોનો જાપ કરો, આ ગુણોના તકાદાઓ ઉપર ઊંડો વિચાર કરો અને ઈમાન અને સભાનતા સાથે આ ગુણોને દિલ અને દિમાગ બંને ઉપર છવાયેલાં રાખવાની ટેવ પાડો.

કુર્આન ફરમાવે છે:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً

وَأَصِيلًا ۝ (الآ: ૧૦૩)

‘હે ઈમાનવાળા લોકો ! પુષ્કળ પ્રમાણમાં અલ્લાહની યાદ કરતા રહો અને સવાર-સાંજ તેની પાકીનું વર્ણન કરતા રહો.’ (સૂર: અહઝાબ-૪૧, ૪૨)
અને સૂર આ’રાફમાં છે:

وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا ۝

‘અને અલ્લાહના સુંદર સુંદર નામો છે તો આ સુંદર નામો વડે તેને પોકારતાં રહો. (આ’રાફ-૧૮૦)

આ નામોની વિગતો અને તેના વિસ્તૃત તકાદાઓ કુર્આનમાં પણ સ્પષ્ટતાપૂર્વક વર્ણવવામાં આવ્યાં છે અને નબી સ. અ. વ. એ પણ આ ગુણોની સંખ્યા, વિગતો અને એને સુરક્ષિત રાખવાના મોટા બદલા વિષે જણાવતાં એમનું રટણ કરવા માટે પ્રોત્સાહિત કર્યાં છે. નબી સ. અ. વ. એ ફરમાવ્યું છે:

‘અલ્લાહના નવ્વાણું ૯૯, ૧૦૦માં એક ઓછો, નામો છે. જે માણસ તેમને સુરક્ષિત કરી લેશે તે જન્મતમાં દાખલ થશે.’ (બુખારી)

અલ્લાહના ગુણોને સુરક્ષિત કરવાનો મતલબ એ છે કે તમે એમને સમજો, એમને ગ્રહણ કરો, એમના તકાદાઓ ઉપર અમલ કરો અને એ પ્રમાણે તમારી જિંદગીને ઢાળવાનો પ્રયાસ કરો. આની સાચી રીત આ છે કે તમે ઉમંગ અને શીખ સાથે તિલાવત કરો, કુર્આનિપાક પઢવાની ટેવ પાડો અને નિયમિતપણે તેમા ઊંડું

ચિંતન કરવાને પોતાના માટે ફરજિયાત બનાવી લો. બીજું, એ પ્રમાણભૂત હદીસોનો પણ ધ્યાન લગાવીને તથા ઊંડાણપૂર્વક અભ્યાસ કરો કે જેમાં અલ્લાહના આ ગુણો અને તકાદાઓ સમજાવવામાં આવ્યાં છે. આ ઉપરાંત સુન્નત ઝિક્ર અને દુઆઓને પણ તન અને મનની હાજરી સાથે ધ્યાનપૂર્વક પઢવાનું રાખો જે ખાસ કરીને અલ્લાહના ગુણો ધરાવતી હોય. કુર્આનના ઊંડા અભ્યાસ આલિમોએ કુર્આનમાંથી જ આ ૯૯ અસ્માએહુસ્ના સંકલિત કર્યાં છે.

૧. અલ્લાહ : **اللَّهُ** જગતના સર્જનહારની હસ્તીનું આ નામ છે જે તમામ ઉચ્ચ ગુણો અને ખૈર-વ-બરકતનું મૂળ સ્ત્રોત છે. આ નામ તેના સિવાય ક્યારેય ન તો કોઈના માટે બોલવામાં આવ્યું ન તો બોલવું યોગ્ય છે. અલ્લાહ જ તમારા સર્વ પ્રેમોનું સાચું કેન્દ્ર છે, એ જ તમારી કુર્બાની અને ઈબાદતનો એકલો હક્કદાર છે, અને એ જ તમારા ખતરાઓની સામે સલામતીનું એકમાત્ર આશ્રયસ્થાન છે. તો એનો જ પ્રેમ દિલમાં વસાવો, એની જ નિખાલસભાવે ઈબાદત કરો અને એના જ ઉપર વિશ્વાસ અને ભરોસો કરો.

وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ ۗ (البقرة: ૧૭૫)

‘અને ઈમાન ધરાવતા મોમિનો અલ્લાહ સાથે ગાઢ પ્રેમ ધરાવે છે.’

(સુર: બકરહ-૧૬૫)

إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ فَاعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ
 أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ ۗ (الر: ૧૭)

‘હે નબી ! આ કિતાબ અમે તમારી તરફ સાચી રીતે ઉતારી છે, તો અલ્લાહની જ ઈબાદત કરો, આજ્ઞાપાલન તેના જ માટે વિશિષ્ટ રાખીને. બરાબર સમજી લો કે અનુસરણ અને બંદગી માત્ર અલ્લાહનો જ હક્ક છે.’ (અરુઝમર-૨)

قُلْ إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ وَلَا أُشْرِكَ بِهِ ۗ

‘કહી દો કે મને તો બસ આ હુકમ મળ્યો છે કે હું અલ્લાહની જ ઈબાદત કરું અને કોઈને પણ તેનો ભાગીદાર ન બનાવું.’ (રઅદ-૩૬)

وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ۗ

‘અને ભરોસો કરનારા લોકો અલ્લાહ ઉપર જ ભરોસો કરે છે.’

(ઇબ્રાહીમ-૧૨)

૨. અર્હમાન - الرَّحْمَنُ (દયાવાન)

એ હસ્તી જેની રહમતમાં અત્યંત જોશ છે અને જે અનહદ દયા કરનાર છે, જેણે તેની રહમત વડે માનવીને મહાનતમ, નિયામતો વડે નવાજ્યો છે.

○ الرَّحْمَنُ عَلَّمَ الْقُرْآنَ خَلَقَ الْإِنْسَانَ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ ○

‘અત્યંત દયાળુ (ખુદાએ) આ કુર્આનનું શિક્ષણ આપ્યું છે. તેણે જ મનુષ્યને પેદા કર્યો અને તેને બોલતાં શીખવાડ્યું. (સૂર: રહમાન - ૧ થી ૪)’

અલ્લાહની દયાળુતાનું સૌથી મોટું પ્રદર્શન એ છે કે તેણે માનવીને કુર્આન જેવી મહાન નિયામત એનાયત કરી અને પછી માનવીને બોલવાની શક્તિ પ્રદાન કરીને અન્ય પ્રાણીઓ ઉપર ખાસ સરસાઈ એનાયત કરી.

૩. અર્હીમ - الرَّحِيمُ

‘એ હસ્તી જેની રહમત સતત વરસી રહી છે, જેની કાયમી રહમતનો સિલસિલો ક્યારેય તૂટતો નથી, દુનિયામાં પણ તેની સતત રહમતની છાયામાં જ માનવી ઉછરી રહ્યો છે, વિકસી રહ્યો છે, નેકીના રસ્તે આગળ વધી રહ્યો છે, કર્મ કરવાની તક મેળવી રહ્યો છે, અને આખિરતમાં પણ મોમિનો તેના આ જ ગુણની બરકતના લીધે જન્મત જેવા આરામસ્થાનમાં આરામ અને શાંતિનું જીવન પામશે.’

○ وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا إِنَّ اللَّهَ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ○ (النحل: ૧૮)

‘અને જો તમે અલ્લાહની નિયામતોનો હિસાબ માંડવા ચાહો તો હિસાબ કરી શકતાં નહીં. એટલે કે અલ્લાહની અમર્યાદ અને સતત નિયામતોની ગણતરી શકાય જ નથી. માનવી જીવનના ક્ષણેક્ષણમાં અલ્લાહની રહમત અને ધ્યાનનો મોહતાજ છે અને તેની રહમતોની વર્ષા સતત થઈ રહી છે.’ (અન્નહલ-૧૮)

هُوَ الَّذِي يُصَلِّيْ عَلَيْكُمْ وَمَلَائِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى

النُّورِ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا ○ تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ سَلَامٌ

وَاعَدَهُ لَهُمْ أَجْرًا كَرِيمًا ○ (الاحزاب: ૪૩, ૪૪)

‘એ જ છે કે જે તમારી ઉપર રહમત કરી રહ્યો છે, અને તેના ફરિશ્તાઓ તમારા માટે રહમતની દુઆઓ કરે છે કે જેથી તે તમને અંધારામાંથી કાઢીને અજવાળામાં લાવે. તે મોમિનો ઉપર ખૂબજ દયા કરનાર છે. જે દિવસે તેઓ તેની સાથે મુલાકાત કરશે ત્યારે એમનું સ્વાગત સલામ વડે થશે અને એમના માટે અલ્લાહે માન-આદરનો બદલો તૈયાર રાખ્યો છે.’ (અહઝાબ:૪૩-૪૪)

૪. અલમલિક - الْمَلِكُ

બાદશાહ: જગતનો સાચો બાદશાહ જેનું રાજ્ય બંને લોકમાં છે.

(۱۴: ۲۵) ۰ فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ

‘તો સાચો બાદશાહ અલ્લાહ ઉચ્ચ ને સૌથી ઉપર છે (તાહા-૧૧૪)

૫. અલફુદુસ - الْقُدُّوسُ

તમામ ખામીઓ અને ભૂલોથી મુક્ત તદ્દન પવિત્ર તેથી તેનો મોકલેલો કાનૂન દરેક ક્ષતિથી મુક્ત છે.

૬. અસ્સલામ - السَّلَامُ

તમામ ખામીઓ અને નબળાઈથી સલામત અને સુરક્ષિત

૭. અલ મુ’મિન - الْمُؤْمِنُ

તમામ આફતો અને આપત્તિમાં શાંતિ અને સુરક્ષા આપનાર

૮. અલમુહૈમિન - الْمُهَيِّمِنُ

તમામ મખ્લૂકની દેખરેખ રાખનાર અને ભૂલોથી સલામત રાખનાર.

૯. અલઅઝીઝ - الْعَزِيزُ

ઈજ્જત આબરૂ અને સત્તાધિકારનો એકમાત્ર સ્ત્રોત કે જેની સત્તા બધાની ઉપર છવાયેલી છે.

(۱۵: ۲۵) ۰ إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا

‘તમામ ઈજ્જત અલ્લાહ જ માટે છે. (યૂનુસ-૬૫)

૧૦. અલજબાર - الْجَبَّارُ

જબરજસ્ત પ્રભુત્વશાળી અને જોરાવર, મખલૂકની મુસીબતો દૂર કરનાર

૧૧. અલમુતકબિર - الْمُتَكَبِّرُ

મહાનતા અને મોટાઈનું મૂળ સ્ત્રોત જેની મોટાઈમાં કોઈ ભાગીદાર નથી.

هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ

○ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ

(الحشر: ૧૩)

‘એ જ અલ્લાહ છે જેના સિવાય કોઈ ઉપાસ્ય નથી. સાચો બાદશાહ, પાક હસ્તી, દરેક ખામીથી મુક્ત, સલામતીમાં રાખનાર, દેખભાળ કરનાર, સૌની ઉપર પ્રભુત્વ ધરાવનાર, જબરજસ્ત મહાનતાનો માલિક, અલ્લાહ પર અને ઉચ્ચ છે એ વસ્તુઓથી કે જેમને આ લોકો તેનો ભાગીદાર ઠરાવે છે.’ (અલહશ્ર-૨૩)

૧૨. ખાલિક - الْخَالِقُ (સર્જનહાર)

સંજોગો અનુસાર શક્તિઓ અને કૌશલ્યોથી સુસજ્જ અને ઉત્તમ અસ્તિત્વ બક્ષનાર.

૧૩. અલબારી : الْبَارِئُ

દરેક વસ્તુનો આવિષ્કાર કરનાર, (શૂન્યમાંથી સર્જન કરનાર), અનુપમ સર્જક

૧૪. અલમુસવ્વિરુ - الْمُصَوِّرُ

○ هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ

‘એ જ છે જે (માતાઓના) ગર્ભમાં જેવા યાહે છે તેવા તમારાં આકાર ઘડે છે.’

(આલેઈમરાન-૬)

પ્રથમ વખત સર્જન કરનાર, મખલૂકને આકાર બક્ષનાર

وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوْرَكُمْ

‘તેણે તમારા આકાર બનાવ્યાં અને ઉત્તમ આકાર બનાવ્યાં. (અલમુ’મિન-૬૪)

هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِي الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى ۝ (الحشر: ٢٤)

‘એ જ અલ્લાહ છે જગતનો નિર્માતા, પહેલીવાર નિર્માણ કરનાર, અને આવિષ્કાર કરનાર, આકાર આપનાર અને સારા સારા નામો તેના જ માટે છે.’

(અલહશ્ચ-૨૪)

૧૫. અલગફ્ફાર - الْغَفَّارُ

‘ખૂબજ માફ કરનાર અને દરગુજર કરનાર.

فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا ۝ (نوح)

‘અને મેં કહ્યું કે તમારા માલિક પાસે માફી માગો, તે ખૂબજ માફ કરનાર છે.’

(નૂહ-૧૦)

૧૬. અલકહ્હાર - الْقَهَّارُ

પોતાની મખ્લૂક ઉપર પૂર્ણ પ્રભુત્વ અને અધિકાર-સત્તા ધરાવનાર.

૧૭. અલ્વાહિદ - الْوَاحِدُ

એકલો જેની હસ્તી અને ગુણો તેમજ શક્તિ અને અધિકારોમાં કોઈ ભાગીદાર નથી.

لَمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ۝

‘આજે કોનું રાજ છે ? અલ્લાહનું કે જે એક છે અને બધાની ઉપર પ્રભુત્વ ધરાવે છે.’ (સૂર: મુ’મિન-૧૬)

૧૮. અત્તૌબ - التَّوَّابُ

બંદાઓની હાલત ઉપર ધ્યાન આપનાર અને ગુનેગારોની તૌબા કબૂલ કરનાર.

ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ۝ (التوبة ١٨)

‘પછી અલ્લાહે એમની ઉપર ધ્યાન આપ્યું કે તેઓ તૌબા કરે. બેશક અલ્લાહ ખૂબજ વધારે તૌબા કબૂલ કરનાર અને દયા કરનાર છે.’ (તૌબા-૧૧૮)

૧૯. અલવહાબ - الْوَهَّابُ

નિઃસ્વાર્થપણે આપનાર અને સખાવત કરનાર.

وَهَبْنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ۝ (آل عمران)

‘અમને તારી પાસેથી રહમત એનાયત કર, બેશક તું ઘણો સખી દાતા છે.

(આલે ઈમરાન-૮)

૨૦. અલખલાક - الْخَالِقُ

દરેક રીતે, દરેક સમયે, દરેક વસ્તુને પેદા કરનાર, પેદા કરવાના ગુણમાં પરિપૂર્ણ

أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَدِيرٍ عَلَىٰ أَنْ يَخْلُقَ

مِثْلَهُمْ بَلَىٰ ۖ وَهُوَ الْخَلْقُ الْعَلِيمُ ۝

‘શું એ કે જેણે આકાશો અને ધરતીને પેદા કર્યા તે શું એ માટે શક્તિમાન નથી કે એમના જેવાને પેદા કરી શકે ? કેમ નહીં ? એ તો મોટો પેદા કરનાર અને જાણકારી ધરાવનાર છે.

૨૧. અર્રઝાક - الرَّزَّاقُ

પોતાની મખ્લૂકને પુષ્કળ રોજ પૂરી પાડનાર, જરૂરિયાતો પૂરી કરનાર.

૨૨. અલમતીન - الْمَتِينُ

અત્યંત મજબૂત અને શક્તિશાળી.

إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ ۝ (الزاريات: ૫૮)

‘બેશક અલ્લાહ જ બહુ રોજ આપનાર, જોરાવર અને મજબૂત અને શક્તિશાળી છે.’ (ઝારિયાત-૫૮)

૨૩. અલફતાહ - الْفَتَّاحُ

મખ્લૂક વચ્ચે સાચો ફેંસલો કરનાર, સંકટ દૂર કરનાર.

૨૪. અલઅલીમ - الْعَلِيمُ

બંદાઓના દરેક બોલ અને કર્મ તેમજ લાગણી અને વિચારને પ્રત્યક્ષ રીતે જાણનાર.

قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَهُوَ الْفَتَّاحُ الْعَلِيمُ ۝ (سبا: ۲۶)

‘કહો ‘અમારો માલિક આપણને એકઠાં કરશે. પછી આપણી વચ્ચે સાચો ફેંસલો કરશે. બેશક એ ખૂબજ ન્યાયી ફેસલો કરનાર, બધું જ જાણનાર છે.’ (સબા-૨૬)

૨૫. અલમુહીત - الْمُحِيطُ

સમસ્ત મખ્લૂકને ઘેરીને રાખનાર. કોઈ વસ્તુ તેના જ્ઞાન અને શક્તિ બહાર નથી.

وَاللَّهُ مِنْ وَرَائِهِمْ مُحِيطٌ. (البروج: ۲۰)

‘અને અલ્લાહ એમને દરેક બાજુથી ઘેરી વળેલો છે. (અલબુરુજ-૨૦)

૨૬. અલકદીર - الْقَدِيرُ

દરેક વસ્તુ કરવા માટે પૂરેપૂરું સામર્થ્ય અને અધિકાર ધરાવનાર.

أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ

عِلْمًا ۝ (الطلاق: ۱۲)

‘એ કે અલ્લાહ દરેક વસ્તુ કરવા માટે સમર્થ છે અને એ કે અલ્લાહ પોતાના જ્ઞાન વડે દરેક વસ્તુને ઘેરી રાખેલી છે.’

૨૭. અલહલીમ - الْحَلِيمُ

સજા આપવામાં ઉતાવળ ન કરનાર, બંદાઓને સુધરી જવા માટે તક આપનાર, સહનશીલ

૨૮. અલગફૂર - الْغَفُورُ

ખૂબજ દરગુજર કરનાર અને ઢાંકપિછોડો કરનાર

૨૯. અલઅફ્વ - الْعَفْوُ

ખૂબજ ક્ષમા કરનાર

૩૦. અશ્શકૂર - الشُّكُورُ

મખલૂકના નેક કર્મોની ખૂબજ કદર કરનાર

إِنَّ اللَّهَ يُمِصُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تَزُولَاً وَلَكِنَّ زَالَتَا إِنْ

أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِّنْ بَعْدِهِ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ۝ (الفاطر: ۴۱)

‘હકીકત એ છે કે અલ્લાહ જ છે કે જે આકાશો અને ધરતીને ખસી જવાથી રોકી રહ્યો છે. જો એ ખસી જાય તો અલ્લાહ પછી કોઈ એમને રોકનાર નથી. બેશક અલ્લાહ ખૂબજ દરગુજર કરનારક્ષ અને સહનશીલ છે.

فَاُولَئِكَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْ وَكَانَ اللَّهُ عَفُوًّا غَفُورًا ۝

(النساء: ૧૧)

‘અશકય નથી કે અલ્લાહતઆલા એમને માફ કરી દે, અલ્લાહ ખૂબજ માફ કરનાર અને દરગુજર કરનાર છે.’ (નિસા-૯૯)

وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزْنَ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ

شُكُورٌ ۝ (الفاطر: ૩૩)

‘અને તેઓ કહેશે કે અલ્લાહનો આભાર કે જેણે અમારા ઉપરથી દુખ દૂર કરી દીધું, બેશક, અમારો માલિક ઘણો જ દરગુજર કરનાર અને કદરદાન છે. (ફાતિર-૩૪)

૩૧. અલઅઝીમ - الْعَظِيمُ

તેની હસ્તી અને ગુણોમાં મહાનતા અને મોટાઈવાળો

۝ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ۝

‘તો તમે તમારા મહાન માલિકના નામની પાકી વર્ણવતા રહો.

૩૨. અલવાસેઅ - الْوَاسِعُ

ખૂબજ ઉદારતા ધરાવનાર, બંદાઓ ઉપર ખૂબજ ઉદારતાપૂર્વક એહસાન કરનાર.

وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ۝ يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ ۚ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ

فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا ۝ (البقرة: ૨૧૭-૨૧૮)

‘અલ્લાહ ખૂબજ ઉદારતાવાળો અને જાણનાર છે જેને યાહે તેને ડહાપણ એનાયત કરે છે, અને જેને ડહાપણ મળ્યું તેને હકીકતમાં મોટી દોલત મળી ગઈ.’
(બકરહ: ૨૬૮, ૨૬૯)

૩૩. અલહકીમ - الْحَكِيمُ

સૃષ્ટિની વ્યવસ્થા તથા બંદાઓના મામલાઓમાં અત્યંત ડહાપણપૂર્વક ફેસલાં કરનાર.

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ

وَالظَّالِمِينَ أَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ۝ (ادھر: ૩૦, ૩૧)

‘બેશક અલ્લાહ ઘણો જાણનાર અને ડહાપણના ફેસલા કરનાર છે; જેને યાહે તેને તેની રહમતમાં દાખલ કરી લે છે. અને જુલ્મી લોકો માટે તેણે પીડાકારક સજા તૈયાર કરી રાખી છે.’ (અફ્ફહર-૩૦, ૩૧)

૩૪. અલહય્ય - الْحَيُّ

જીવનનો મૂળ સ્રોત, મૃત્યુ, નિંદર, અને ઝોડું ખાવાથી પર.

وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ ۝ (الفرقان: ૫૮)

‘અને ભરોસો કરો એ હયાત હસ્તી ઉપર જેને ક્યારેય મોત નહીં આવે.’

(અલફુકન-૫૮)

૩૫. અલકયૂમ - الْقِيَوْمُ

સૃષ્ટિજગતની વ્યવસ્થા સંભાળનાર અને તેને કાયમ રાખનાર.

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ (البقرة: ૨૫૫)

‘અલ્લાહ સિવાય કોઈ ઉપાસ્ય નથી, તે શાશ્વત હયાત, સૃષ્ટિની વ્યવસ્થા સંભાળી રહ્યો છે, તેને ન તો ઝોકું આવે છે ન તો નિંદર.’ (બકરહ : ૨૫૫)

૩૬. અસ્સમીઅ - السَّمِيعُ

બંદાઓને સાંભળનાર, બંદાઓથી સંપૂર્ણપણે વાકેફ.

૩૭. અલબસીર - الْبَصِيرُ

બંદાઓના કાર્યો અને મામલાઓ ઉપર નજર રાખનાર કે જેથી તેમની વચ્ચે સાચો ફેંસલો કરે.

وَاللَّهُ يَقْضِي بِالْحَقِّ وَاللَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَقْضُونَ بِشَيْءٍ

إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ○ (المؤمن : ૨૦)

‘અને અલ્લાહ સાચો નિષ્પક્ષ ફેંસલો કરશે. હવે રહ્યાં એ કે જેમને આ લોકો અલ્લાહન છોડીને પોકારે છે, તેઓ કોઈ પણ વસ્તુનો ફેંસલો કરવાના નથી. બેશક, અલ્લાહ જ બધું સાંભળનાર અને જોનાર છે.’ (અલમુ‘મિન-૨૦)

૩૮. અલલતીફ - اللَّطِيفُ

ખૂબજ સૂક્ષ્મદર્શી, સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ ઉપાયો યોજનાર

૩૯. અલખબીર - الْخَبِيرُ

બંદાઓની દરેક વાતની પૂરેપૂરી ખબર રાખનાર.

يُنَبِّئُ إِنَّهَا إِنْ تَكُ مَقْعَالِ حَبَّةٍ مِّنْ عَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ

أَوْ فِي السَّمَوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ

خَبِيرٌ ○ (الن : ૧૨)

‘હાલા દીકરા ! કોઈ વસ્તુ રાઈના દાણા જેવડી પણ હોય અને કોઈ શીલામાં અથવા આકાશીમાં અથવા ધરતીમાં છુપાયેલી હોય, અલ્લાહ તેને કાઢી લાવશે, બેશક, અલ્લાહ સૂક્ષ્મદર્શી અને પૂરેપૂરી ખબર રાખનાર છે.’ (લુકમાન-૧૬)

૪૦. અલઅલીય્યુ - الْحَلِيّ

અત્યંત ઉચ્ચ અને બુલંદ દરજ્જાવાળો

૪૧. અલકબીર - الْكَبِيرُ

અત્યંત મોટો અને મોટાઈવાળો, જેની મોટાઈમાં કોઈ ભાગીદાર અને સમકક્ષ નથી.

૪૨. અલહક્ક - الْحَقُّ

જેનું અસ્તિત્વ સાચું છે અને કોઈના ઈન્કાર કરવાથી તેના સાચા હોવા ઉપર કોઈ અસર થતી નથી.

ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الْبَاطِلُ وَأَنَّ
اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ۝ (آل عمران: ૩૦)

‘આવું એટલા માટે કે તેનું અસ્તિત્વ સાચું છે, અને તે બધા જ ખોટાં છે જેમને આ લોકો અલ્લાહને છોડીને પોકારે છે, તથા એ કે અલ્લાહ જ ઉચ્ચ અને મોટાઈવાળો છે.’ (લુકમાન-૩૦)

૪૩. અલમુબીન - الْمُبِينُ

સત્યને ખોલનાર, અને સત્યને સત્ય કરી દેખાડનાર.

وَيَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ ۝ (النور: ૨૫)

‘અને તેઓ જાણી લેશે કે અલ્લાહ જ સાચો છે, ખરેખર સચ્ચાઈને સાચી કરી દેખાડનાર.’ (અનનૂર-૨૫)

૪૪. અલમૌલા - الْمَوْلَى

મોમિનોની હિમાયત કરનાર અને ટેકો આપનાર, સાચો માલિક, કામ બનાવનાર

૪૫. અન્નસીર - النَّصِيرُ

મોમિનોની મદદ કરનાર અને તેમની હિમાયત કરનાર.

وَاعْتَصِمُوا بِاللَّهِ هُوَ مَوْلَاكُمْ، فَنِعَمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعَمَ النَّصِيرِ ۝ (٤٨: ٤١)

‘અને અલ્લાહ સાથે જોડાઈ જાઓ, એ જ તમારો સાચો માલિક છે, કેવો ઉત્તમ હિમાયત કરનાર અને કેવો સુંદર મદદગાર !’ (અલહજજ-૭૮)

ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ مَوْلٰى الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَاَنَّ الْكٰفِرِيْنَ لَا مَوْلٰى لَهُمْ ۝ (محمد: ١١)

‘આ એટલા માટે કે જે લોકો મોમિન છે એમનો માલિક અને કામ બનાવનાર અલ્લાહ છે અને કાફિરોનો કોઈ હિમાયતી અને કામ બનાવનાર નથી.’

(મુહમ્મદ-૧૧)

૪૬. અલકરીમ - الْكَرِيمُ

ખૂબજ ઉચ્ચ સમજદારી સાથે માફી આપનાર અને સુંદર વ્યવહાર કરનાર.

يٰۤاَيُّهَا الْاِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيْمِ ۝ الَّذِيْ خَلَقَكَ

فَسَوْكَ لَا فَعَدَلَكَ فِيْ اَيِّ صُوْرَةٍ مَّا شَاءَ رَكَّبَكَ ۝ (الانفطار: ૬-૮)

‘હે માનવી ! તને કઈ વસ્તુએ તારા મહેરબાન અને સુંદર વ્યવહાર કરનાર માલિકની બાબતમાં ધોખામાં નાખી રાખેલો છે, એ માલિક કે જેણે તને પેદા કરવાની યોજના બનાવી, પછી તારી બનાવટને ઘાટ આપ્યો, તને ખૂબજ યોગ્ય બનાવ્યો અને જે આકાર ઈચ્છ્યો તેમાં તને ઘડી કાઢ્યો. (ઈન્ફિતાર-૬, ૮)

૪૭. અલગનીય - الْغَنِيُّ

મખલૂકથી લાપરવાહ અને એમની જરૂરતથી પર અને મુક્ત

૪૮. અલહમીદ - الْحَمِيْدُ

પોતાની જાતે જ પવિત્ર ગુણો ધરાવનાર જે કોઈની પ્રશંસા અને ગુણગાનનો મોહતાજ નથી.

وَمَنْ يَشْكُرْ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ۝
(تسمن: ۱۳)

‘જો કોઈ આભાર માને તેનો આભાર તેના પોતાના માટે જ ફાયદાકારક છે અને જો ઈન્કાર કરે તો અલ્લાહ તેનાથી બેપરવાહ અને પોતાની જાતમાં જ પવિત્ર ગુણોવાળો છે.’ (લુકમાન-૧૨)

૪૯. અલકવીય - الْقَوِيُّ

ખૂબજ બળવાન જેની આગળ કોઈનું જોર ચાલતું નથી.

૫૦. અશ્શદીદ - الشَّدِيدُ

ખૂબજ સખત પકડ કરનાર કે જેની પકડથી બચવું શક્ય નથી.

كَذَابٍ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۖ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ
فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۝

‘જેવી રીતે ફિરઓનવાળા અને તેમની પહેલાંના લોકો સાથે બન્યું છે, તેમણે અલ્લાહની આયતોને માનવાનો ઈન્કાર કર્યો અને અલ્લાહે એમને એમના ગુનાઓ બદલ પકડી લીધાં. અલ્લાહ જબરજસ્ત શક્તિશાળી અને સખત સજા આપનાર છે.’ (અન્ફાલ-૫૨)

૫૧. અર્રકીબ - الرَّقِيبُ

બંદાઓના કર્મ અને મામલાઓનું નિરીક્ષણ કરનાર.

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ۝ (النساء: ૧)

‘વિશ્વાસ રાખો કે અલ્લાહ તમારું નિરીક્ષણ કરી રહ્યો છે.’ (અન્નિસા-૧)

૫૨. અલકરીબ - الْقَرِيبُ

બંદાઓની ખૂબજ નજીક રહેનાર

૫૩. અલમુજીબ - الْمُجِيبُ

બંદાઓની દુઆઓ સાંભળનાર અને કબૂલ કરનાર

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ ۖ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا

دَعَا ۝ (البقرة: ૧૮૬)

‘અને જ્યારે મારા બંદા મારા વિષે તમને પૂછે તો એમને જણાવો કે હું એમની ખૂબજ નજીક છું, પોકારનાર જ્યારે મને પોકારે છે ત્યારે હું તેની દુઆ કબૂલ કરું છું.’ (અલબકરહ-૧૮૬)

فَاسْتَجِبْ لَهُمْ أَن تَدْعُوهُ ۖ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُّجِيبٌ ۝

‘પછી તમે તેની માફી માગો અને તેની સમક્ષ તૌબા કરો. વિશ્વાસ રાખો મારો માલિક નજીક છે અને દુઆઓને કબૂલ કરનાર છે.’ (હુદ-૬૧)

૫૪. અલવકીલ - الْوَكِيلُ

બંદાઓના કામ બનાવવાની જવાબદારી ઉઠાવનાર, કામ પાર પાડનાર

وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ۝ (آل عمران: ૧૮૩)

‘અને તેમણે કહ્યું, અમારા માટે અલ્લાહ પૂરતો છે અને તે જ ઉત્તમ કામ પાર પાડનાર છે. (આલેઈમરાન-૧૭૩)

૫૫. અલહસીબ - الْحَسِيبُ

બંદાઓનો હિસાબ-કિતાબ લેનાર અને પૂછનાર

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا ۝ (النساء: ૮૬)

‘બેશક, અલ્લાહ દરેક વસ્તુનો હિસાબ લેનાર છે.’ (અનનિસા-૮૬)

૫૬. અલજામિઅ - الْجَامِعُ

શરીરના કણોને એકત્ર કરનાર અને હથ્રના દિવસે બંદાઓને એકઠાં કરનાર.

رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَّا رَيْبَ فِيهِ ۝ (آل عمران: ٩)

‘હે અમારા માલિક ! ચોક્કસ તું મનુષ્યોને એ દિવસે એકઠાં કરીશ કે જેના આવવામાં કોઈ શંકા નથી.’ (આલેઈમરાન-૯)

૫૭. અલકાદિર - الْقَادِرُ

‘દરેક કામ કરવાની શક્તિ અને સામર્થ્ય ધરાવનાર.

أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ لَّنْ نَّجْمَعَ عِظَامَهُ ۗ بَلَىٰ ۖ قَادِرِينَ عَلَىٰ أَنْ

نَسُوْا بَنَانَهُ ۝ (القيامة: ٣٠)

‘શું માનવી એમ સમજે છે કે અમે તેના (કણ કણમાં વેરાયેલાં) હાંડકા ભેગાં નહીં કરીએ ? જરૂર કરીશું. અમે એ માટે સમર્થ છીએ કે તેના ટેરવેટેરવાને સમારીને બરાબર કરી દઈએ.’ (અલકિયામહ-૩, ૪)

૫૮. અલહફીઝ - الْحَفِيْظُ

બંદાઓને દરેક આફત અને મુસીબતથી બચાવનાર

إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَفِيْظٌ ۝

‘બેશક, મારો માલિક દરેક વસ્તુનું રક્ષણ કરનાર છે.

૫૯. અલમુકીત - الْمُقِيْتُ

‘મખ્લૂકને યોગ્ય પ્રમાણમાં ભાગ આપવા માટે પૂર્ણ સામર્થ્ય ધરાવનાર, રોજ પૂરી પાડનાર.

وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ مُّقِيْتُا ۝ (النساء: ૧૬)

‘અને અલ્લાહ દરેક વસ્તુને પ્રમાણસર હિસ્સો ભાગ આપવા માટે સમર્થ છે.’

(અનનિસા-૮૫)

૬૦. અલવદૂદ - الْوَدُوْدُ

બંદાઓ સાથે અમર્યાદિ પ્રેમ રાખનાર.

૬૧. અલમજુદ - الْمَجِيدُ

મોટો અને સજ્જન.

وَهُوَ الْعَفُورُ الْوَدُودُ ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ ۝ (البروج: ۱۴-۱۵)

‘અને તે ખૂબજ દરગુજર કરનાર, અમર્યાદિ પ્રેમ કરનાર, અર્શ-સિંહાસનનો માલિક, મોટાઈ અને સજ્જનતાવાળો છે.’ (અલબુરૂજ ૧૪, ૧૫)

૬૨. અશશહીદ - الشَّهِيدُ

‘દરેક જગ્યાએ હાજર-નાજર, દરેક વસ્તુ ઉપર નજર રાખનાર

وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ۝

‘અને અલ્લાહ દરેક વસ્તુ ઉપર નજર રાખનાર.’

૬૩. અલવારિસ - الْوَارِثُ

દરેક વસ્તુનો સાચો માલિક જેનું માલિકીપણું ક્યારેય સમાપ્ત થશે નહીં.

૬૪. અલમુહયી - الْمُحْيِي

મખલૂકને જીવન બક્ષનાર

وَإِنَّ لَنَا لَنَحْيُ نَحْيً وَنُمِيتُ وَنَحْنُ الْوَارِثُونَ ۝ (الجز: ۲૩)

‘અને અમે જ જીવન અને મૃત્યુ આપનાર છીએ અને અમે જ અસલ વારસદાર અને અને માલિક છીએ.’ (અલહિજ્જ : ૨૩)

૬૫. અલવલીય - الْوَالِيُّ

મોમિનોનો હિમાયતી અને વાલી.

૬૬. અલફાટિર - الْفَاطِرُ

દરેક વસ્તુનો નિર્માતા સર્જક

فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيَّ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۝ (يوسف: ۱૦)

‘આકાશો અને ધરતીના સર્જનહાર ! દુનિયા અને આખિરતમાં તું જ મારો વાલી છે.’ (યૂસુફ : ૧૦૧)

૬૭. અલમાલિક - **الْمَالِكُ**

દરેક વસ્તુનો સાચો માલિક કે જેની સામે બધા જ વિવશ અને લાચાર છે.

○ **مَا لِكِ يَوْمِ الدِّينِ**

‘બદલાના દિવસનો માલિક’ (સૂર: ફાતિહા-૩)

૬૮. અલમુક્તદિર - **الْمُقْتَدِرُ**

‘દરેક વસ્તુ ઉપર સંપૂર્ણ સત્તા ધરાવનાર, જે કોઈ કામમાં મજબૂર નથી.

૬૯. અલમાલિક - **الْمَالِكُ**

સંપૂર્ણ સત્તાધિકાર ધરાવનાર બાદશાહ

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنِّتٍ وَنَهْرٍ ○ فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِكٍ

○ (અન્મ: ૫૫)

‘સંયમી અને પરહેઝગાર લોકો બાગો અને નદીઓમાં હશે, સંપૂર્ણ સત્તાધિકાર ધરાવતા બાદશાહના દરબારમાં (અલકમર-૫૪, ૫૫)

૭૦. અલઅવ્વલ - **الْأَوَّلُ**

‘એ જે તમામ મખ્લૂકના સર્જન પહેલાં હયાત હતો.

૭૧. અલઆખિર - **الْآخِرُ**

એ જે તમામ મખ્લૂકનો નાશ થઈ ગયા પછી હયાત રહેશે.

૭૨. અઝ્ઝાહિર - **الظَّاهِرُ**

જેની ખુદાઈ કશ્કશ્કમાંથી જાહેર થાય છે.

૭૩. અલબાતિન - **الْبَاطِنُ**

નજરોથી છુપાયેલો, ઓઝલ

هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ ۝ (الحديد: ۳)

‘એ સૌથી પહેલો, સૌથી છેલ્લો, બધાની સામે જાહેર અને બધાની નજરોથી ઓઝલ.’ (અલહદીદ-૩)

૭૪. અલકાહિર - الْقَاهِرُ

બંદાઓ ઉપર સંપૂર્ણ વર્યસ્વ અને સત્તાધિકાર ધરાવનાર

وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ ۝ (الانعام: ۱۸)

‘અને તે તેના બંદાઓ ઉપર સંપૂર્ણ વર્યસ્વ અને સત્તાધિકાર ધરાવે છે.’ (અન્-આમ-૧૮)

૭૫. અલકાફી - الْكَافِي

જે બંદાઓની દરેક જરૂરિયાત માટે પોતે જ પૂરતો છે.

أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ ۝ (الزمر: ૩૬)

‘શું અલ્લાહ તેના બંદાઓ માટે પૂરતો નથી.’ (અઝ્-ઝુમર-૩૬)

૭૬. અશાકિર - الشَّاكِرُ

બંદાઓના પ્રયાસો અને કામોની કદર કરનાર.

وَكَانَ اللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا ۝ (النساء: ૧૪૮)

‘અને અલ્લાહ કદરદાન અને જાણનાર છે. (અન્-નિસા-૧૪૭)

૭૭. અલમુસ્તાન - الْمُسْتَعَانُ

એ હસ્તી કે જેની પાસે જ મદદ માગી શકાય.

وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ ۝ (يوسف: ૧૮)

‘અને મદદ અલ્લાહ પાસે જ માગી શકાય.’

૭૮. અલબદીઅ - الْبَدِيعُ

કોઈપણ નમૂના વિના નિર્માણ-સર્જન કરનાર, આવિષ્કાર કરનાર

بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۝ (الانعام: ૧૦૮)

‘આકાશો અને ધરતીનો અનુપમ આવિષ્કાર કરનાર (અન્-આમ-૧૧૭)

૭૯. અલગાફિર - **الْغَافِرُ**

‘ગુનાઓને માફ કરનાર.

غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ ۝ (المؤمن: ૩)

‘ગુનાઓને માફ કરનાર અને તૌબા કબૂલ કરનાર.’ (અલમુ’મિન-૩)

૮૦. અલહાકિમ - **الْحَاكِمُ**

યોતાની મખ્લૂક ઉપર રાજ કરનાર, એકલો શાસક અને કાયદા ઘડનારા-વિધાતા

إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ ۝ (الانعام: ૫૮)

‘રાજ્ય શાસન માત્ર અલ્લાહનો હક્ક છે.’ (અન્-આમ-૫૭)

૮૧. અલગાલિબ - **الْغَالِبُ**

સંપૂર્ણ અધિકાર અને સંપૂર્ણ કાબૂ ધરાવનાર.

وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰ أَمْرِهِ ۝ (يوسف: ૧૧૩)

‘અને અલ્લાહ તેના કામ ઉપર પૂરેપૂરો અધિકાર અને કાબૂ ધરાવે છે.’

(યુસુફ-૧૧૪)

૮૨. અલહકમ - **الْحَكَمُ**

નિષ્પક્ષ ફેસલો કરનાર.

أَفْغَيْرَ اللَّهِ ابْتِغَىٰ حَكْمًا ۝ (الانعام: ૧૧૩)

‘તો શું હું અલ્લાહ સિવાય બીજા કોઈનો હુકમ શોધું?’ (અન્-આમ-૧૧૪)

૮૩. અલઆલિમ - **الْعَالِمُ**

જાહેર અને છુપાથી પૂરેપૂરો વાકેફ.

૮૪. અલમુતઆલ - **الْمُتَعَلِّ**

દરેક સ્થિતિમાં ઉચ્ચ અને બુલંદ રહેનાર

عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ ۝ (الرعد: ٩)

‘છુપી અને જાહેર દરેક વસ્તુથી વાકેફ, મોટો અને ઉચ્ચતર.’ (૨અદ-૯)

૯૫. અર્ફઝીઅ - الرَّفِيعُ

બુલંદ અને ઉચ્ચ દરજ્જા ધરાવનાર.

رَفِيعُ الدَّرَجَاتِ ذُو الْعَرْشِ ۝ (المؤمن: ١٠)

‘બુલંદ દરજ્જાઓ ધરાવનાર, સિંહાસનનો માલિક.’ (અલમુ’મિન-૧૫)

૯૬. અલહાફિઝ - الْحَافِظُ

‘આફતો અને દુર્ઘટનાઓની સામે રક્ષણ આપનાર.

فَاللَّهُ خَيْرٌ حَافِظًا ۝ (يوسف: ٦٣)

‘તો પછી અલ્લાહ જ ઉત્તમ રક્ષક છે.’ (યુસુફ:-૬૪)

૯૭. અલમુન્તકિમ - الْمُنتَقِمُ

પોતાના અને તેના નિખાલસ બંદાઓના દુશ્મનોથી બદલો લેનાર.

فَاتَّقِمْنَا مِنَ الَّذِينَ أَجْرَمُوا وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ ۝

(الروم: ٣٤)

‘પછી જે લોકોએ અપરાધ કર્યો એમનાથી અમે બદલો લીધો અને અમારી એ ફરજ હતી કે અમે મોમિનોની મદદ કરીએ.’ (અરૂમ-૪૭)

૯૮. અલકાઈમુ બિલકિસ્ત - الْقَائِمُ بِالْقِسْطِ

ન્યાય સાથે સંચાલન અને વ્યવસ્થા કરનાર

الْإِلَهَ - ۝

ઉપાસ્ય, જેના સિવાય કોઈ ઉપાસનાને લાયક નથી.

قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ۝ (آل عمران: ١٨)

‘ન્યાયપૂર્વક સંચાલન કરનાર, એકમાત્ર ઉપાસ્ય.’

૯૦. અલહાદી - الْهَادِي

સીધો રસ્તો દેખાડનાર, રસૂલ અને કિતાબ મોકલનાર.

وَإِنَّ اللَّهَ لَهَادِ الَّذِينَ آمَنُوا إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ۝ (الحج: ૫૨)

‘બેશક, અલ્લાહ ઈમાનવાળા લોકોને સીધો રસ્તો દેખાડે છે. (અલહજજ-૫૪)

૯૧. અરૈફ - الرَّءُوفُ

બંધાઓ ઉપર અત્યંત મહેરબાની કરનાર.

وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ ۝ (آل عمران: ૩૦)

‘અને અલ્લાહ તેના બંધાઓ ઉપર અત્યંત મહેરબાન છે.’ (આલેઈમરાન-૩૦)

૯૨. અન્નૂર - النُّورُ

બંને જગતને પ્રકાશિત કરનાર, પ્રકાશનો મૂળ સ્ત્રોત

اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۝ (النور: ૩૦)

‘અલ્લાહ આકાશો અને ધરતીનો પ્રકાશ છે.’ (અન્નૂર-૩૫)

૯૩. અલઅકરમ - الْأَكْرَمُ

આદરણીય અને ઈજજતદાર બંધાઓ સાથે ઉંચી સમજદારી સાથે વર્તન કરનાર.

اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ ۝ (العلق: ૩)

‘પઢો અને તમારો મલિક ઘણો જ ઈજજતદાર છે.’ (અલઅલક-૩)

૯૪. અલઆ'લા - الْأَعْلَى

‘સૌથી બુલંદ અને સૌથી ઉચ્ચ.

سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى ۝ (الاعلى: ૧)

‘તમારા બુલંદ અને સૌથી ઉચ્ચ માલિકના નામની યાકી વર્ણવો.’

(અલઆ'લા-૧)

૯૫. અલબર્ - أَلْبُرُّ

પોતાની મખ્લૂક સાથે ઉપકારભર્યો વ્યવહાર કરનાર.

إِنَّهُ هُوَ أَلْبُرُّ الرَّحِيمُ ۝ (الطور: ૨૮)

‘બેશક, એ બહુ જ ઉપકાર કરનાર મહેરબાન છે.’

૯૬. અર્રબ - الرَّبُّ

પાલનહાર, દરેક પ્રકારના જોખમોથી બચાવીને અને ઉછેર-વિકાસના બધા જ સાધનો પૂરાં પાડીને પૂર્ણતાની કક્ષા સુધી પહોંચાડનાર, માલિક, સ્વામી.

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝ (الفتح: ૧)

‘આભાર, જગતના માલિક અલ્લાહ માટે.’ (અલફાતિહા-૧)

૯૭. અલહફિય - أَحْفَى

મખ્લૂકની બહુ જ વધારે કાળજી રાખનાર, ખૂબજ મહેરબાન.

إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا ۝ (مريم: ૪૮)

‘બેશક તે મારી ઉપર ખૂબજ મહેરબાન છે.’ (મર્યમ-૪૭)

૯૮. અલઅહદ - الْإِحَادُ

એકલો, અનુપમ, જેનો કોઈ સમકક્ષ નથી.

૯૯. અસ્સમદ - الصَّمَدُ

લાપરવાહ, જે કોઈનો મોહતાજ નથી અને બધા જ તેના મોહતાજ છે.

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ۝ اللَّهُ الصَّمَدُ ۝ (إخلاص: ૧-૨)

‘કહો, તે અલ્લાહ એકલો છે, અલ્લાહ લાપરવાહ છે બધા જ તેના મોહતાજ છે.’

(૫૬)

મસનૂન-સુન્નત દુઆઓ એક નજરમાં

રાત-દિવસના જુદા જુદા સમયે અને અવસરે પઢવાની જે દુઆઓ કુર્આન અને હદીસમાં જોવા મળે છે એમને કંઠસ્થ કરી લો, એમને પુષ્કળ પ્રમાણમાં પઢો અને એમને નિખાલસભાવ અને સભાનતાપૂર્વક, ઉત્સાહ અને ઉમંગ સાથે, પૂરેપૂરી એકાગ્રતા સાથે નિયમિતપણે એવી રીતે પઢો કે આ દુઆઓ અને પ્રાર્થનાઓ ખરેખર તમારા દિલની ઈચ્છાઓ બની જાય. તમારું અલ્લાહ પાસે માગવું, સતત માગતા રહેવું, એ જ શબ્દોમાં માગવું કે જેની તેણે શીખ આપી છે, અને એ જ માગવું જે તેના પ્રિય બંદાઓ હંમેશાં માગતા રહ્યાં છે, આ જ મોમિનની શાન છે અને આ જ છે બંને દુનિયાની ખુશનસીબી !

આ જ ખ્યાલને સામે રાખીને કુર્આન અને હદીસમાંથી પસંદ કરેલી દુઆઓ આ કિતાબમાં એકત્ર કરવામાં આવી છે પરંતુ આ દુઆઓ અલગ-અલગ પ્રકરકણોમાં જે તે શીર્ષકો હેઠળ આખા પુસ્તકમાં ફેલાયેલી છે, તેમજ વાચકને જરૂર પડે ત્યારે તેમને શોધવામાં વિશેષ તકલીફ પડી શકે છે તેથી અહીં આ દુઆઓની સર્વગ્રાહી યાદીઓ આપવામાં આવી રહી છે જે ઉર્દૂ 'કક્કા' પ્રમાણે 'દુઆઓ' શીર્ષક હેઠળ છે. એમની સામે એ પાના નંબર આપવામાં આવ્યાં છે જ્યાં એ દુઆઓ નોંધવામાં આવી છે. આમાં આ તમામ દુઆઓ અને તેમના અવસરો એકી સામટા નજર સમક્ષ આવી જાય છે અને એમનો લાભ ઉઠાવવાનું પણ અનુકળ બની જાય છે.

(અલિફ)

અસ્માઉલ હુસ્ના	૩૫૧
આંધીકી દુઆ	૭૧
આગ લગ જાનેકી દુઆ	૭૪
અઝાન ઔર ઈકામતકે દરમિયાનકી દુઆ	૩૦૬
ઈફતારકે બાદકી દુઆ	૧૨૫
ઈસ્લાહે કલબકી દુઆ	૩૧૦
એહલેકુફ્ફસે નજાતકી દુઆ	૩૧૨

ईत्तिहास और ईप्लासकी दुआ	१८७
ईस्तिपारेकी दुआ	३४८
ईजतिराब और बेयेनीकी दुआ	६८
अंधेरा एा जानेकी दुआ	७३
अज्ञानके बाहकी दुआ	८४
ईकृतारकी दुआ	१२५
(दूसरोंके यहाँ) ईकृतारकी दुआ	१२५
ईस्लाम पर कायम रहेनेकी दुआ	३१८
आजमाईशसे बचनेकी दुआ	३१२
ओहलो-अयालकी तरफसे सुकूनकी दुआ	३११
ईस्तिगफार	३११

(ब)

बच्येकी जवान खुलने पर आयते तौहीदकी तालीम	१६५
बच्येके ज्ञानमें अज्ञान और ईकामत	१६३
बयतुलपलामें जानेकी दुआ	१०
बयतुलपलासे निकलनेकी दुआ	१०
बिस्तर पर जाते वक्तकी दुआ	४४
बाजारमें दाखिल होते वक्तकी दुआ	५३
बादलोंकी गरज और कडककी दुआओं	७३
बीमारीओंसे डिफाजतकी दुआ	५८
बाजार जानेकी दुआ	५२
बारिशसे डिफाजतकी दुआ	७३

(ग)

तकलीफ पड़ोयने पर पढनेकी दुआ	५८
तल्बियह (उज्जकी दुआ)	१३६
तकलीफ और दर्द भत्म होनेके लिये दुआ	६७
तकलीफदेह चीजोंसे बचानेवालेकी दुआ	६८
तारीकी और घटा एा जानेकी दुआ	७२
तिलावते कुआनिके बाहकी दुआ	८६

તકવા ઓર પાકદામનીકી દુઆ	૩૧૬
તઅલ્લુકાતકે સુધારનેકી દુઆ	૧૯૭
તરાવીહકી દુઆ	૩૨૯

(ગુમ)

જુઆકે દિનકી દુઆ	૯૯
જનાઝેકી દુઆ ઓર અઝકાર	૧૦૭
જવાબ (સલામકા જવાબ)	૮૪
જવાબ (અસ્સલાતુ ખૈરુમ્મિસૌમકા જવાબ)	૮૪
જવાબ (કદ-કામતિસ્સલાહકા જવાબ)	૮૪
જહાઝમેં પરવાઝકી દુઆ	૫૬
જુઆકા ખુખા	૩૪૦
જામેઅ દુઆ	૩૧૮
જવાબ (છીંકકા જવાબ)	૧૨
જવાબ (હયા અલસ્સલાહકા જવાબ)	૮૪
જવાબ (તકલીફદેહ ચીઝ દૂર કરનેવાલેકા જવાબ)	૨૨૯

(ચે)

છીંકકી દુઆ	૧૨
ચાંદ દેખનેકી દુઆ	૧૧૮
છીંકકા જવાબ દેનેવાલેકી દુઆ	૧૨

(હે)

હજજકી દુઆ (તલ્બિયહ)	૧૩૬
હાલતકે સુધારકી દુઆ	૩૧૧
હિફ્તેકુઅનકી દુઆ	૩૩૪
(નમાઝે) હાજતકી દુઆ	૩૩૩

(ખે)

ખ્વાબ સુનનેસે પહલે પઢનેકી દુઆ	૪૯
ખ્વાબકી પરેશાની દૂર કરનેકી દુઆ	૪૯
ખૌફ ઓર હિરાસકી દુઆ	૭૪

पुशगवार तअल्लुकातकी हुआ	१८७
पुतब-ओ-सानिया	३४६
पुतबा (कुआनिपाकसे शगङ्की तलकीन)	३४४
प्वाबे परेशानकी हुआ	४८
प्वाबसे बेदार होनेकी हुआ	४८
प्वाबमें जियारते रसूल स. अ. व. की हुआ	४७
भात्मा बिल-पैरकी हुआ	३१२
पैर-व-भर्कतकी हुआ	२०५
पुलूस-व-ईत्तिहाहकी हुआ	१८७

(दाल)

दुइद-व-सलाम	३२१
दुश्मनकी जानिबसे भौंफ लाउक होनेकी हुआ	७१
दुप-दहकी हुआ	२२५
दुनिया और आभिरतकी दुस्वाईसे बयनेकी हुआ	३१६
दुश्मनोंके नर्गेमें धिरनेकी हुआ	७२

(रे)

रहमत-व- मगफिरतकी हुआ	३०८
रआमे ईलाहीकी हुआ	३१७
रंज-व-गमको मसरतमें बदलनेकी हुआ	६७
रंज-व-गमके वक्तकी हुआओं	५८
जियारते रसूलकी हुआओं	४७

(सीन)

सोनेसे पहलेकी हुआ	४५
सवारी रवाना होते वक्तकी हुआ	५५
सवारीके बुलंदी पर यठने या उडनेकी हुआ	५६
सफर पर किसीको रुफ्त करते वक्तकी हुआ	५७
सलामके ज्वाबमें हुआ	८४
सफर पर जानेकी हुआ	५५
सलामती और आफ्रियतकी हुआ	५७

संरसे वापसीकी दुआ	५७
सजदोंके दरमियानकी दुआ	८७
सय्यदुल ईस्तिश्कार	२८३

(शीन)

शामके वक्तकी दुआ	३८
शबेकद्रकी दुआ	१२०
शैतानके शरसे महफूज रहनेकी दुआ	३१०

(स्वाद)

सुब्ब-व-शामकी दुआओं	३१४
सभ्र-व-सभातकी दुआ	३०८
सालेहीनसे मुहब्बतकी दुआ	१७७
सुब्बकी नमाजके लिये जाते वक्तकी दुआ	८०
सफाईके कल्बकी दुआ	३१०

(औन)

अयाहते मरीजकी दुआ	२२५
अजाबे जहन्नमसे बचनेकी दुआ	३१०
अकीकेकी दुआ	३२७

(गैन)

गैरमुस्लिमको सलामके अल्फाज	२२१
----------------------------------	-----

(इं)

इजकी नमाजके लिये जाते वक्तकी दुआ	८०
इलाहे-दारैननी दुआ	३०८
इहमेकुर्आनकी दुआ	३३८
इज और मगरिबके बादकी दुआ	८१
इक-व-परेशानीकी दुआ	३३८

(काइ)

कब्रस्तानमें दाखिल होते वक्तकी दुआ	११५
कर्से नजातकी दुआ	३२०

कुर्बानीकी दुआ	३२५
कुनूते नाजिला	३३१
क़ब्र पर भिड़ी डालनेकी दुआ	११२
क़ल्बकी सफ़ाईकी दुआ	३१०
कुअनिपाकसे शग़फ़की तल्कीन (भुत्बा)	३४४
काहिली और भुजदिलीसे डिफ़ाज़तकी दुआ	३१५
कपडे पहननेकी दुआ	२७
पानेके बादकी दुआ	३८
कीना और क़दूरतसे दिलको पाक रખनेकी दुआ	१८७
पाना शरू करनेकी दुआ	३७

(ग)

घरसे निकलनेकी दुआ	५२
गुन्हाओंसे पाक होनेकी दुआ	३१८
घबराहट और बेचेनीकी दुआ	६५

(लाम)

लेटनेकी दुआ	४५
लिबासकी दुआ	२६

(मीम)

मसाईबसे बयनेकी दुआ	३१२
मग़रिबकी अज़ानके वक़्तकी दुआ	३८
मदीनेमें पड़ेला जुम्मा (भुत्बा)	३४०
मैयतके पास पढने और क़ब्रमें उतारनेकी दुआ	१०८
मग़रिबकी नमाज़के बादकी दुआ	८१
मस्जिदमें दाख़िल होनेकी दुआ	८३
मस्जिदसे निकलनेकी दुआ	८३
मोतकी ख़बर सुनकर पढनेकी दुआ	१०८
मेज़बानके हक़में खैर-व-बर्क़तकी दुआ	२०३
मप्लूक़की नज़रमें ईज़ाज़तकी दुआ	३१८

મગફિરતકી દુઆ	૩૧૭
મુસીબત આને પર દુઆ	૧૦૮
મજલિસ બખાસ્તિ હોતે વક્તકી દુઆ	૨૦૮
મરીઝકે દુખદર્દકી દુઆ	૨૨૫
મા-બાપકે લિયે મગફિરતકી દુઆ	૧૪૮

(ગૂળ)

નમાઝકે બાદકી દુઆ	૩૧૬
નમાઝે જનાઝાકી દુઆ	૧૦૭
નુકસાન હો જાને પર પઢનેકી દુઆ	૫૯
નવમુસ્લિમકી દુઆ	૩૨૦
નાપસંદીદા પ્વાબ દેખનેકી દુઆ	૪૯
નબી સ.અ.વ.કી વસિયત	૩૧૭
નિકાહકી મુબારકબાદ	૭૮
નમાઝે ફજકે લિયે જાતે વક્તકી દુઆ	૯૦
નમાઝે હાજત(ઝરૂરત)કી દુઆ	૩૩૩
નીંદસે બેદાર હોનેકી દુઆ	૪૭
નિફાક ઓર બદઅખ્લાકીસે બચનેકી દુઆ	૩૨૦
નયા લિબાસ પહનનેકી દુઆ	૨૭
નિકાહકા ખુત્બા	૩૪૭
નેકિયોસે રગબતકી દુઆ	૧૭૮

(વાવ)

વુઝૂકે દૌરાનકી દુઆ	૧૧
વુઝૂકે લિયે દુઆ	૧૧
વુઝૂ શરૂ કરનેકી દુઆ	૧૧
વુઝૂસે ફરાગતકી દુઆ	૧૧
વિલાદતકે વક્ત પઢનેકી દુઆ	૧૬૨
વાલિદૈનકે લિયે દુઆ	૩૧૧

